RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 8

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 8. Cilt: 978-605-5456-12-2 (8.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

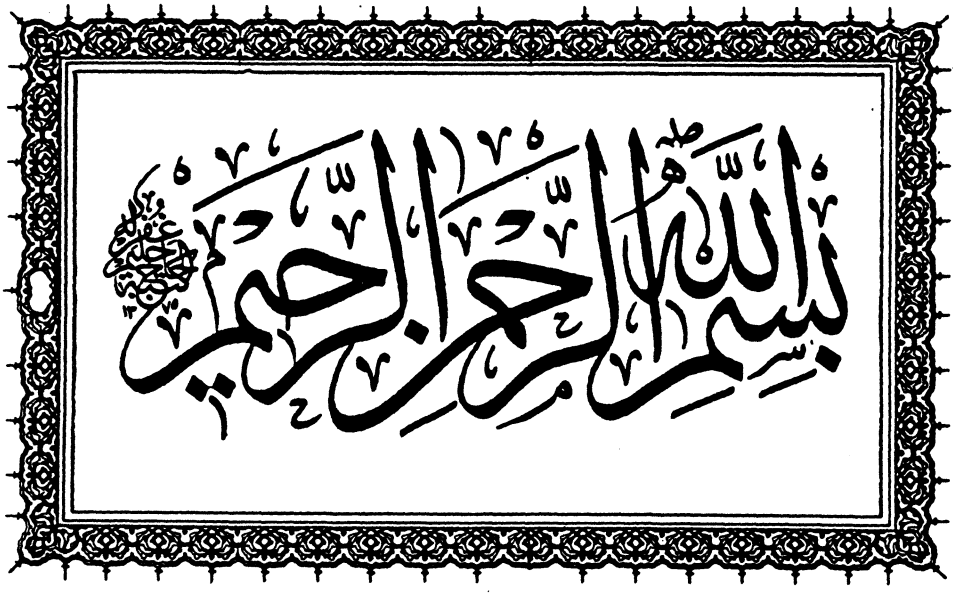
بسم الله الرحمن الرحيم

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُرِيْدُ
الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّوْقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴿٩١﴾
وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاحْذَرُوْا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا
عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
جُنَاحٌ فِيْمَا طَعِمُوْٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحْسَنُوْا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٩٣﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٩٤﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ
وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًۢا بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ
اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ
وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

Mevlâ Tealâ, lezzetli ve güzel olan şeylerden istifadenin mubah olduğunu beyan ettikten sonra, cahiliyyet devrinde insanlara hoş gelen şarap ve kumarın helâl olan tayyibattan hariç olduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠)

KELİME MANASI (90)

(يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) **Ey iman edenler!** (إِنَّمَا الْخَمْرُ) **muhakkak ki şarap,** daha? (وَالْمَيْسِرُ) **kumar,** daha? (وَالْأَنْصَابُ) **dikili taşlar,** daha? (وَالْأَزْلَامُ) **fal okları,** nedir? (رِجْسٌ) **birer pisliktir,** öyle pislik ki, (مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **şeytan amelindendir,** yani şeytanın tezyin ve tesvil (süsleme ve iyi göstermesin) den kaynaklanmaktadır, (فَاجْتَنِبُوهُ) **o halde kaçının,** neden? (هُ) **ondan** (o pislikten), (لَعَلَّكُمْ) **umulur ki siz,** (تُفْلِحُونَ) **kurtuluşa erersiniz.**

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! şarap (içki), **kumar,** (tapılmak için) **dikili taşlar** (putlar), **fal** (ve şans) **okları ancak birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz.**

İZAHAT

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: **"Hamr"** kelimesinin neden iştikak ettiği (alındığı) hususunda iki açıklama vardır.

1 - **Hamr**: Örtmek manasındadır. İçki de, aklı bürüyüp, ona karışarak, onu örtüp gizlediği için hamr adını almıştır.

2 - İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu tabir;

« تُرِكَتْ فَاخْتَمَرَتْ » **"Bir müddet bırakıldı da, böylece kokusu değişti"** değiminden alınmıştır.

١ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: نَزَلَ تَحْرِيمُ الْخَمْرِ وَهِيَ تُصْنَعُ مِنْ خَمْسٍ؛ مِنَ الشَّعِيرِ وَالْحِنْطَةِ وَمِنَ الْعِنَبِ وَالتَّمْرِ وَالْعَسَلِ ، وَالْخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ .

1- İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(Bu ayet-i celile ile) **Şarabın haramiyeti inmiştir. Şarap; arpa, buğday, üzüm, hurma ve bal olmak üzere beş şeyden elde edilir. Şarap, aklı örten herşeydir."** *(İbni Ebî Hatim, No:6742, 4/1196)*

Meysir: Kelimesi, arapların kesilecek develer hakkında oynamış oldukları kumarlarıdır.

Ensâb: Kelimesi, onların dikip de ibadet ettikleri ilâhlarıdır.

Ezlâm: Kelimesi ise, üzerinde "Hayır" ve "Şer" kelimelerinin yazılı olduğu fal oklarıdır.

Şu bilinsin ki, hamr ve meysir kelimelerinin manaları, Bakara Suresinin 219. ayet-i kerimesinde (Ruhul Furkan: 2/557- 562), yine böylece **"Nusub"** ve **"Ezlâm"** kelimelerinin de, ne demek oldukları Maide suresinin 3. ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhul Furkan: 6/233-235) zikredilmiştir. Dolayısıyla bu meselelere iyice vakıf olmak isteyen herkes buralara müracaat edebilir.

Görüldüğü üzere, Allah-u Tealâ ayet-i celilede zikredilen dört şeyi şu iki sıfatla vasıflamıştır.

1- **Rics:** "Pislik, murdar" anlamında olup, arapçada rics kelimesi pis ve çirkin sayılan amellere verilen isimdir. Bu kelimenin aslı, (ra) harfinin fethasıyla olan recs (رَجْس) kelimesindendir ki, bu da şiddetli ses anlamına gelir.

Nitekim gök gürültüsünün sesi çok şiddetli olduğu zaman:

« سَحَابٌ رَجَّاسٌ » **"Gürleyen bulut"** denir.

Dolayısıyla: **"Rics"**, çirkinlikte zirveye ulaşmış ve kötülükte derecesi çok kuvvetli olan amel (iş) manasına gelmektedir.

2 - **"Şeytanın amelinden"** sıfatı: Bu da onun bir rics (pislik) olması manasını tamamlamaktadır, çünkü şeytan kâfir olduğu için necis (pis) tir.

Kâfir de necistir. Zira Allah-u Tealâ:

« اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ... (٢٨) »

"Müşrikler ancak bir neces (pislik) **tir."** *(Tövbe suresi:28 den)* buyurmuştur. Pis olan, ancak pis olan şeylere davet eder. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« ... اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ ... (٢٦) »

"Kötüler (kadınlar veya sözler) **kötüleredir"** *(Nur suresi: 26 dan)* buyurmuştur. Ayrıca şeytana izafe edilen herşeydeki bu nisbet o şeyin çok aşırı derecede çirkin olduğuna delâlet eder, nitekim Mevlâ Tealâ:

« ... فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَـٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ... (١٥) »

"Bunun üzerine (Musa *(Aleyhisselâm)*) **ona bir yumruk vurup onu öldürdü ve 'Bu, şeytanın işindendir' dedi."** *(Kasas suresi:15 den)* buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ, bu dört şeyi, belirtilen bu iki sıfatla vasfettikten sonra:

(فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Ondan kaçının ki felâh bulasınız"** kavl-i şerifiyle, "Bu sayılan dört şeyden uzak bulununuz ki kurtuluşa eresiniz." buyurmak istemiştir.

(فَاجْتَنِبُوهُ) emrindeki (هُ) zamiri geride geçen rics kelimesine râci'dir, bu kelime de, zikredilen dört şeye şâmil olduğundan, **"Kaçının"** emri hepsini içine almış olur.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: اِنَّ هٰذِهِ الْاٰيَةَ الَّتِى فِى الْقُرْآنِ (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ...) هِىَ فِى التَّوْرٰيةِ (اِنَّ اللهَ اَنْزَلَ الْحَقَّ لِيُذْهِبَ بِهِ الْبَاطِلَ وَيُبْطِلَ بِهِ اللَّعِبَ وَالْمَزَامِيرَ وَالزَّفْنَ وَالْكَبَارَاتِ وَالزَّمَّارَاتِ وَالشِّعْرَ وَالْخَمْرَ لِمَنْ طَعِمَهَا. اَقْسَمَ اللهُ بِيَمِينِهِ وَعِزِّهِ مَنْ شَرِبَهَا بَعْدَ مَا حَرَّمْتُ لَاُعَطِّشَنَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَمَنْ تَرَكَهَا بَعْدَ مَا حَرَّمْتُهَا لَاُسْقِيَنَّهُ اِيَّاهَا فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ .

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Kur'an-ı Kerimdeki bu ayet, Tevrat-ı Şerif'te aynen şöyledir:

"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ hakkı indirerek batılı gidermiş ve onunla (indirdiği hak hükümler vasıtasıyla tavla, satranç gibi) **bütün oyunları** (ney, kaval, flüt, klârnet, düdük gibi nefesle çalınan) **çalgı aletlerini, raks** (dönerek oynanan dans, bale gibi oyunlar) **ı, gitar** (davul, darbuka, dümbelek gibi elle çalınan çalgılar) **ı, def ve tanburları** (çalanlar ve dinleyenler için), **şarkıyı** (söyleyenler ve dinleyenler için), **şarabı da tadanlar için iptal etmiş** (yasaklamış) **tır.**

Allah-u Tealâ, yeminine ve izzetine kasem ederek: **'Ben içkiyi haram ettikten sonra, herkim onu içerse, elbette kıyamet günü onu susuz bırakacağım, herkim ben onu yasakladıktan sonra, onu bırakırsa, elbette Firdevs cennetinde ona onu** (cennet şarabını) **içireceğim. buyurmuştur."** *(İbni Ebî Hâtim, No:6744, 4/1196, Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/163, İbni Kesir: 2/90)*

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilede müminlere buyurulmak istenen manayı şöyle özetlemiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından keşiş ve ruhbanlara benzemek için kadınları, uykuyu ve eti kendilerine haram eden kimseleri, bu yaptıklarından engellemek için:

« يَاَيُّهَاالَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَاتَعْتَدُوا اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (٨٧) »

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı lezzetli şeyleri (kendinize) **haram etmeyin ve haddi aşmayın, şüphesiz ki Allah haddi aşanları sevmez."** *(Maide suresi:87)* ayet-i celilesini indirerek,

"Benim sınırlarım hususunda haddi aşarak haram ettiğim şeyleri helâl etmeyin, zira helâl ettiğim şeyi haram etmeniz caiz olmadığı gibi, haram kıldığım şeyi helâl saymanız da sizin için caiz değildir." buyurmak istemiş,

Sonra da onlara, evvelce helâl sayarak çok alıştıkları ve tüketiminde haddi aştıkları bazı haramları bildirmek üzere bu ayet-i celileyi indirerek şöyle buyurmak istemiştir:

"Ey Allah ve Resulünü tasdik eden kimseler! İçtiğiniz şarap, oynadığınız kumar, yanında kurbanlar kestiğiniz dikili taşlar ve kısmet açmak için kullandığınız fal okları, Allah-u Tealâ'nın gazap ettiği ve çirkin saydığı günah ve pis olan şeyler olup, bütün bunlar rabbinizin, sizin için razı olduğu ve sizi teşvik ettiği amellerden olmayıp bilakis şeytanın süsleyerek, sizi kendisine çağırdığı kötü işlerindendir. O halde bunları bırakın ki, böylece rabbiniz katında kurtuluşa erişebilesiniz."

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, içkinin haramiyeti Uhud vakasından sonra inmiştir. Uhud vakası hicretin üçüncü senesi şevval ayında meydana gelmiştir. Ashab-ı Kiram, şarab haram edilmeden evvel içkiye çok düşkün olduklarından şarabın haramiyeti dört merhalede tedricen (yavaş yavaş) inmiştir. Bu hususta ilk inen:

« وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا (٢١٩) »

"Sana şarap ve kumar (ın hükmün) **den sorarlar, de ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara** (bazı) **menfaatler vardır. Fakat günahları menfaatlerinden daha çoktur."** *(Bakara suresi:219 dan)* ayet-i kerimesidir.

Bu ayet-i celile inince, bir takım insanlar: "Kendisinde büyük günah olan şeye bizim ihtiyacımız yoktur " diyerek içkiden vazgeçtiler, fakat diğer bir kısmı "Faydasını alırız, günahını bırakırız" diyerek içki içmeye devam ettiler, bunun üzerine:

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى ... (٤٣) »

"Ey iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın" *(Nisa suresi:43 den)* ayet-i kerimesi inince bazı insanlar:

"Bizi namazdan alıkoyan şeye ihtiyacımız yoktur." diyerek içkiyi bıraktılar. Yine de namaz vakitleri dışında bir kısımları içmeye devam edince, tefsirinde bulunduğumuz bu ayet-i celile inerek, içki bütünüyle haram oldu, o derece ki sahabe-i kiramdan bazısı: "Allah-u Tealâ şaraptan daha şiddetli bir şekilde hiçbir şeyi haram kılmamıştır." dediler.

Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında müfessirler üç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir:

1 - Bu ayet-i celile Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın duası ve isteği üzerine inmiştir, nitekim:

٢ – عَنْ عُمَرَ بْنِ شُرَحْبِيلَ اَبِى مَيْسَرَةَ (رضى الله عنه) عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ اَنَّهُ قَالَ: اَللّٰهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِى الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ ، فَنَزَلَتِ الَّتِى فِى الْبَقَرَةِ ﴿ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ

وَالْمَيْسِرِ﴾ اَلْآيَةَ. فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ ، فَنَزَلَتِ الَّتِي فِي النِّسَاءِ ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى ﴾ فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: اَللّٰهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ ، فَنَزَلَتِ الَّتِي فِي الْمَائِدَةِ ﴿ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ -اِلٰى قَوْلِهِ- فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴾ فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اِنْتَهَيْنَا اِنْتَهَيْنَا .

2 - Ömer ibni Şurahbîl ebî Meysere *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Ömer ibnil Hattab *(Radıyallahu Anh)*: "Ey Allahım! Şarap hakkında bize yeterli bir açıklama yap." diye dua etmesi üzerine Bakara suresindeki: **"Sana şarap ve kumardan sorarlar."** ayet-i celilesi indi.

Bunun üzerine Hazreti Ömer çağrılarak bu ayet-i kerime kendisine okunduysa da, O yine: "Ey Allahım! içki hakkında bizi şifaya kavuşturan bir açıklama yap." diye duada bulundu.

O zaman Nisa suresindeki: **"Ey iman edenler! Sarhoşken namaza yaklaşmayın."** ayet-i celilesi indi (bu ayet-i celileden sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in müezzini kamet getirirken 'Sarhoş olan namaza yaklaşmasın' diye nida ederdi).

Tekrar Hazreti Ömer çağrılarak bu ayet-i kerime okundu. Sonra O tekrar: "Ey Allahım! İçki hakkında bizi tam manasıyla aydınlatan bir beyanda bulun." diye dua etti.

Bu sefer Maide suresinin: **"Şüphesizki şeytan, içki ve kumar ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allahın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister. Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?"** ayet-i kerimesi nazil oldu.

Yine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* çağrılarak kendisine bu ayet-i kerime okunduğunda O: "Vazgeçtik, vazgeçtik" buyurdu. *(Tirmizî,Tefsir:6, No:3049, 5/253, Ebû Davud, Eşribe:1, No:3670, 2/349, Ahmet ibni Hanbel, Müsned, No:378, 1/118, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Eşribe:l, No:17324, 8/495)*

2 - Ayet-i kerime Sa'd İbni Ebî Vakkas *(Radıyallahu Anh)* hakkında inmiştir. Nitekim:

٣ – عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) ؛ اَنَّهُ نَزَلَتْ فِيَّ آيَاتٌ مِنَ الْقُرْآنِ .... قَالَ: وَاَتَيْتُ عَلٰى نَفَرٍ مِنَ الْاَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِينَ . فَقَالُوا: تَعَالَ نُطْعِمْكَ وَنَسْقِيكَ خَمْرًا وَذٰلِكَ قَبْلَ اَنْ تُحَرَّمَ الْخَمْرُ . قَالَ: فَاَتَيْتُهُمْ فِي حَشٍّ -وَالْحَشُّ الْبُسْتَانُ- فَاِذَا رَاْسُ جَزُورٍ مَشْوِيٌّ عِنْدَهُمْ ، وَزِقٌّ مِنْ خَمْرٍ . قَالَ: فَاَكَلْتُ وَشَرِبْتُ مَعَهُمْ . قَالَ:

Ayet: 90

فَذُكِرَتِ الْأَنْصَارُ وَالْمُهَاجِرُونَ عِنْدَهُمْ . فَقُلْتُ: الْمُهَاجِرُونَ خَيْرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ. قَالَ: فَأَخَذَ رَجُلٌ أَحَدَ لَحْيَيِ الرَّأْسِ فَضَرَبَنِي بِهِ فَجَرَحَ بِأَنْفِي . فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ. فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيَّ -يَعْنِي نَفْسَهُ- شَأْنَ الْخَمْرِ: ﴿ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ﴾

3 - Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallahu Anh)* babasının şöyle dediğini rivayet etmiş-tir: "Benden sebep Kur'an-ı kerimde bir takım ayetler inmiştir....Bir keresinde ensar ve muhacirlerden oluşan bir topluluğa rastgeldim.

Onlar: 'Gel seni yedirelim ve sana şarap içirelim' dediler, bu hadise şarap haram edilmeden evveldi. Onların yanına, bir bostan içindeyken vardım. Birde baktım, yanlarında kızartılmış bir deve kellesi, bir testi de şarap var, onlarla beraber yedim, içtim...,

Derken, onların yanında ensarla muhacirlerin lâfı oldu. Ben: "Muhacirler ensardan daha hayırlıdır" deyince, bir adam kızartılmış kellenin iki çene kemiğinden birini yakalayıp onunla bana vurarak burnumu yaraladı.

Hemen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına gelerek bunu haber verdim. Bunun üzerine Allah-u Tealâ benim hakkımda şarabın hükmünü (beyan eden):

(إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şarap, kumar, dikili taşlar ve oklar ancak şeytan işi pis şeylerdir."** ayet-i kerimesini indirdi. *(Müslim, Fezailü's-Sahabe:5, No:1748, 4/1877, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1614, 1/393)*

3 - Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i kerimenin ensardan iki kabile hakkında indiğini söylemiştir, onlar içki içmişler, sarhoş olunca da birbirleriyle şakalaşmışlar ve kavga etmişlerdir.

Ayılınca yüzlerinde ve sakallarında bulunan kötek izlerini gördüklerinde herbiri kendi kendine: "Benim kardeşim bana bunu yaptı ha? Şayet o bana karşı esirgeyici ve acıyıcı olsaydı bana bunu yapmazdı" diye söylendi.

Bu kişiler birbirlerine karşı kalplerinde kin taşımayan insanlar iken, bu hadiseden sonra birbirlerine karşı kin beslemeye başladılar, bunun üzerine bu ayet-i celile nazil oldu. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12526, 5/35)*

Müfessirler, bu ayet-i kerimenin sebebi nüzûlü hakkında bir kaç sebep daha zikretmişlerse de, bunun iniş sebebi Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın duası da olabilir, Sa'd ibni Ebî Vakkas *(Radıyallahu Anh)* ın içine düştüğü hadise de olabilir, kumar oynama sebebiyle kişinin malını kaybetmesi de olabilir, elimizde buna dair kesin bir delil yoktur.

Ancak şurası bir gerçektir ki, bu ayetin hükümleri bütün mükellefleri bağlamaktadır, iniş sebeblerinin kesin olarak bilinmemesi, kimse için bir

özür sebebi sayılmaz, dolayısıyla bu ayet-i celileyi öğrenen her mükellefin içki, kumar, tapınmak için dikilen taşlar ve fal oklarından kaçınması farzdır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, geride zikredilen rivayetler, evvelce şarap içmenin mubah olup, insanlar arasında tatbik edilen, kimse tarafından inkâr edilmeyen, hatta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından bile ikrar edilen bir şey olduğuna delâlet etmektedir. Bu konuda hiçbir ihtilâf söz konusu değildir.

Ancak sarhoş edecek kadar içmenin evvelce mubah olup olmadığı hususunda bir ihtilâf varsa da usul âlimlerinin beyanına göre sarhoş olmak her şeriatta haramdır, zira şeriatlar kulların faydalarını gözetmektedir, bütün menfaatların aslı ise akıldır, bütün kötülüklerin temeli, aklın kaybolması olduğuna göre, aklı giderecek veya bulandıracak her şeyin yasak olması icabeder.

İçki haram edilmeden evvel bazı sahabelerin sarhoş olacak kadar içtikleri hakkında rivayetler varsa da muhtemeldir ki, onlar sarhoş olmak için içmemişler, lâkin anlamadan fazla kaçırarak içkiye mağlûp olmuş olabilirler.

Her hâl–u kârda islâm dininde içkinin haram oluşu, ayet-i celilede geçen: (فَاجْتَنِبُوهُ) **"Ondan sakının."** ifade-i celilesindeki emir sîğasından kesinen anlaşılmakla birlikte, diğer bir çok sağlam hadis-i şeriflerin nasları (delilleri) de bu haramiyeti tekidlemiş, ümmetin icmaı (görüş birliği) de bu hususta münakid olmuş (karar kılmış) tır.

Müslümanların âlimleri arasında içkinin haramiyetinin Maide suresinde nazil (inmiş) olduğu hususunda hiçbir ihtilâf söz konusu değildir. Çünkü Maide suresi Medine-i Münevvere'de son inen surelerdendir.

Lâşenin, atılan kanın ve domuz etinin haramiyeti Enam suresinin 145. ayet-i kerimesinde haber suretiyle bildirilmiş, Maide suresinin bu ayet-i kerimesinde içkinin haramiyeti ise nehy ve zecr (engelleme ve yasaklama) yoluyla açıklanmıştır ki, tahrim (yasaklama) ifadelerinin en kuvvetlisi de bu yoldur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şarabın haramiyeti inince Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabı birbirlerinin yanına gelerek "Şarap haram edildi ve şirke muâdil (benzer) kılındı." dediler. Onlar, bu manayı ayet-i celilede şarabın, şirk manasında olan dikili taşlara kurban kesme ile birlikte zikredilmesinden çıkarttılar.

Ayrıca ayet-i celilenin sonunda kurtuluş ümidinin bu haramlardan sakınmaya bağlanması da, onların bu anlayışının doğruluğuna delâlet etmektedir.

Cumhûr-u ulema, şarabın haram edilmesi, şeriatın onu pis sayması ve onun hakkında rics ismini kullanması ve ondan sakınılmasını emretmesinden yola çıkarak içkinin necasetine hükmettiler.

Bazıları, sahabe-i kiramın içki haram edildiğinde ellerinde bulunan şarapları Medine-i Münevvere sokaklarına dökmelerinden delil alarak şara-

bın içilmesinin haram, fakat kendisinin temiz olduğunu söylemişlerse de, böyle bir istidlâl (delil çıkartma) uygun değildir, zira o zaman sahabenin şarabı dökecek sarnıçları ve kuyuları yoktu, hatta evlerinde helâ çukurları bile yoktu. Nitekim Hazreti Aişe *(Radıyallahu Anha)* ashab-ı kiramın evlerinde kenef ittihaz etmekten iktizar ettiklerini (tiksindiklerini) açıklamıştır.

O durumda ellerinde bulunan şarapları Medine dışına çıkarmakta büyük külfet ve meşakkat bulunduğundan, onlar da bu emri hemen uygulamak istedikleri için sokaklara dökmüşlerdir

Ayrıca Medine sokakları geniş olup, şarap da ırmak gibi bütün yolu kaplamayacağından kenardan akan şaraptan sakınmak mümkün olmuştur, üstelik bu, haramiyet hükmünün yayılmasına ve içkiden hiç bir şekilde istifade edilemeyip telef edilmesi gerektiği fikrine yardımcı olmuştur. Nitekim birbirinden gören insanlar da bu şekilde uygulamada bulunmuşlardır.

Katade *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göre bu ayet-i kerime indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٤ – « يَا أَيُّهَا النَّاسُ انَّ اللّٰهَ قَدْ حَرَّمَ الْخَمْرَ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلاَ يَطْعَمْهُ وَلاَتَبِيعُوهَا »

4 - "Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah-u Tealâ şarabı haram kılmıştır. Yanında (içkiden) bir şey bulunan onu tatmasın ve onu satmayın" buyurmuştur. Bu emir üzerine Medine-i Münevvere sokaklarına o kadar şarap dökülmüştür ki, müslümanlar bir süre onun kokusunu duymuşlardır. *(Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/161)*

Şarabın satılmasının hükmü:

Ayet-i celilede geçen: **"Sakınma"** ifadesinin mutlak oluşu şaraptan hiçbir surette faydalanılamayacağını ifade etmektedir, dolayısıyla içmek, satmak, tedavide kullanmak ve başka bir surette faydalanmak caiz değildir. Bu hususta varid olan hadis-i şerifler de bu görüşü tekid etmektedir, nitekim:

٥ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَخْطُبُ بِالْمَدِينَةِ قَالَ: « يَا اَيُّهَا النَّاسُ! انَّ اللّٰهَ تَعَالَىٰ يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ . وَلَعَلَّ اللّٰهَ سَيُنْزِلُ فِيهَا اَمْراً. فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلْيَبِعْهُ وَلْيَنْتَفِعْ بِهِ » قَالَ: فَمَا لَبِثْنَا اِلاَّ يَسِيراً حَتّٰى قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « انَّ اللّٰهَ تَعَالَىٰ حَرَّمَ الْخَمْرَ . فَمَنْ اَدْرَكَتْهُ هٰذِهِ الْآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلاَ يَشْرَبْ وَلاَيَبِعْ » قَالَ: فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا كَانَ عِنْدَهُ مِنْهَا، فِى طَرِيقِ الْمَدِينَةِ ، فَسَفَكُوهَا .

5 - Ebû Saidil Hudrî *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevvere'de hutbe okurken şöyle buyurduğunu işittim: **"Ey insanlar! Allah-u Tealâ şaraba tariz** (dokundurma) **da**

bulunuyor; galiba onun hakkında yakında bir emir indirecek. Binaenaleyh kimde ondan bir şey varsa hemen satsın da faydalansın."

Az bir zaman sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem):* **"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ şarabı haram kılmıştır, artık kimin elinde ondan bir şey bulunduğu halde bu ayet kendisine ulaşırsa ne içsin ne de satsın."** buyurdu.

Bunun üzerine yanında şarap bulunan bazı kimseler bu emri Medine yolunda duyar duymaz derhal şarapları döktüler. *(Müslim, Müsâkât:12, No:1578, 3/1205)*

٦ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ وَعْلَةَ السَّبَئِيِّ (رضى الله عنه) (مِنْ اَهْلِ مِصْرَ) اَنَّهُ سَاَلَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبَّاسٍ عَمَّا يُعْصَرُ مِنَ الْعِنَبِ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: اِنَّ رَجُلاً اَهْدٰى لِرَسُولِ اللهِ ﷺ رَاوِيَةَ خَمْرٍ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «هَلْ عَلِمْتَ اَنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَهَا؟» قَالَ: لاَ. فَسَارَّ اِنْسَانًا . فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ «بِمَ سَارَرْتَهُ ؟» فَقَالَ: اَمَرْتُهُ بِبَيْعِهَا. فَقَالَ: «اِنَّ الَّذِى حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا» قَالَ: فَفَتَحَ الْمَزَادَ حَتّٰى ذَهَبَ مَا فِيهَا.

6 - (Mısır ehlinden) Abdurrahman ibni Va'le es Sebeî *(Radıyallahu Anh)* bir kere Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya üzümden sıkılan (şarab) ın hükmünü sorduğunda İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle dedi:

Bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir tulum şarap hediye edince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bilir misin ki Allah-u Tealâ bunu haram kılmıştır."** buyurdu. Adam, "Hayır" dedi ve hemen birine bir şeyler fısıldadı.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ona ne fısıldadın?"** diye sorunca, O kişi: "Şarabı satmasını emrettim." dedi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Onun içilmesini haram kılan** (Allah-u Tealâ) **satılmasını da haram kılmıştır."** buyurdu.

O zaman adam tulumu açtı ve içindeki (şarap) akıp gitti. *(Müslim, Müsâkât:12, No:1579, 3/1206)*

İşte bu hadis-i şerif şaraptan hiç bir şekilde faydalanmanın caiz olmadığını göstermektedir, eğer böyle olmasaydı elbette Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onun bir faydasını açıklardı, nitekim lâşe'nin derisinden istifade edilebileceğini beyan etmiştir, şöyle ki:

٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَرَّ بِشَاةٍ لِمَوْلاَةٍ لِمَيْمُونَةَ فَقَالَ: «اَلاَّ انْتَفَعْتُمْ بِاِهَابِهَا»

7 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Meymune *(Radıyallahu Anha)* validemizin cariyesine ait olan (ölmüş de atılmış) bir koyuna rastladığında: **"Onun derisi ile**

neden faydalanmadınız?" buyurdu. *(Müslim, Hayız:27, No:365, 1/277, Ebu Davud, Libas:41, No:4121, 2/464, Nesâî, Fere':4, No:4248, 7/194, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2003, l/489)*

Bu hadis-i şeriflerin delâletiyle şarabı içmek ve satmak bütün ulemanın ittifakıyla haramdır ve Allah-u Tealâ'nın lânetine sebeptir. Nitekim:

٨ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَعَنَ اللهُ الْخَمْرَ وَشَارِبَهَا وَسَاقِيَهَا وَبَايِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا وَعَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهِ »

8 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Allah-u Tealâ şaraba, içene, sâkisine (içmek isteyenlere sunana), **satana, satın alana, sıkana** (içki yapılmak üzere üzüm veya benzeri bir maddeyi imal edene), **sıktırana** (imal ettirene), **taşıyana ve taşıtana lânet etmiştir."** *(Ebu Davud, Eşribe:2, No:3674, 2/350, İbni Mace, Eşribe:6, No:3380, 2/1121)*

٩ – عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ بَاعَ الْخَمْرَ فَلْيُشَقِّصِ الْخَنَازِيرَ »

9 - Muğiyre ibni Şu'be *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şarap satan, domuzları parçalasın** (domuz kasaplığı yapsın, içki satışını helâl gören domuz yemeği de helâl saysın)." buyurmuştur. *(Ebu Davud, Büyû':66, No:3489, 2/302, Dârimî, Eşribe:9, No:2027, 1/549, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:18240, 6/343, Beyhakî, Sünen, Büyû':119, No:11046, 6/20)*

١٠ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) : لَمَّا نَزَلَتْ آيَاتُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ عَنْ آخِرِهَا خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: « حُرِّمَتِ التِّجَارَةُ فِي الْخَمْرِ »

10 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle buyurmuştur: Bakara suresinin son ayetleri (275. -Alış verişin helal kılınıp, faizin haramiyetiyle ilgili- 281. e kadar) inince, (her türlü ticaret helal sayılmasın diye) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, çıkıp (gelip): **"Şarabın ticareti haram kılınmıştır."** buyurdu. *(Buharî, Büyû':105, No:2113, 2/775, Ebu Davud, Büyû':66, No:3490, 2/302)*

١١ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنهما) : أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ ، وَهُوَ بِمَكَّةَ : « إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالْأَصْنَامِ » فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ شُحُومَ الْمَيْتَةِ ، فَإِنَّهَا يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ ، وَيُدْهَنُ بِهَا الْجُلُودُ ، وَيَسْتَصْبِحُ بِهَا النَّاسُ؟ فَقَالَ: « لَا ، هُوَ حَرَامٌ » ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عِنْدَ ذَلِكَ: « قَاتَلَ اللهُ الْيَهُودَ إِنَّ اللهَ لَمَّا حَرَّمَ شُحُومَهَا جَمَلُوهُ ، ثُمَّ بَاعُوهُ ، فَأَكَلُوا ثَمَنَهُ »

11 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)*, fetih senesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Mekke'de şöyle buyurduğunu işitmiştir: **"Şüphesiz Allah ve Resulü, şarabın, meytenin, domuzun ve putların satışını haram kılmıştır.**

Bunun üzerine "Ya Resulallah! Murdar ölen hayvanın iç yağları hakkında ne dersiniz? Çünkü onunla gemiler cilâlanır, deriler yağlanır ve onunla insanlar (mum yapıp) ışıklanır." diye sorulunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hayır! O haramdır."** buyurduktan sonra, **"Allah yahudilere lânet etsin! Allah murdar ölen hayvanın iç yağlarını haram kıldığı zaman, onlar bu yağı eritip sattılar da parasını yediler."** buyurdu. *(Buharî, Büyû':111, No:2121, 2/779, İbni Mace,Ticaret:11, No:2167, 2/732, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14479, 5/71)*

İşte bütün bu hadis-i şerifler, gerek içkinin imali (yapımı), gerekse alım satımı veya içilmesiyle ilgilenen kimselerin hepsinin Allah ve resulü tarafından lânetlendiklerini ifade etmektedir. Lânetlenmek Allah'ın rahmetinden uzak olma anlamına gelir.

Şaraptan sirke yapmanın hükmüne gelince; İmam-ı Şafiî, Ahmed ve Malik *(Rahimehumullah)* bunun haram olduğunu söylemişlerdir, ancak kendiliğinden sirkeye dönüşen şarap bilittifak temiz ve kullanılması mubahtır. Çünkü o, sarhoş edicilik vasfını kaybettiğinden şarap olmaktan çıkıp sirke ismini almıştır.

İmam-ı Evzâ'î, Leys, İmam-ı Azam ve bir rivayette İmam-ı Malik *(Rahimehumullah)* şaraptan sirke yapmaya cevaz vermişlerdir. Zira:

١٢ – عَنْ جابِرٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ »

12 - Cabir *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"Sirke ne güzel bir katıktır."** *(Ebu Davud, Etime:40, No:3820, 2/387, Tirmizi, Etime:35, No:1840, 4/278, Nesâî, İman:21, No:3805, 7/19, İbni Mace, Etime:33, No:3316, 2/1102, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14229, 5/25)* hadis-i şerifinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sirkeyi methetmiştir.

Ayrıca şarabı sirke yapmak suretiyle şarabın ifsad edici olan sarhoş edicilik vasfı kaybolup, safrayı dindirmek, şehveti kırmak ve gıdalanmak gibi güzel sıfatlar meydana çıkmış olur ki, müfsit olan bir şeyi ıslah etmek görüş birliğiyle mubahtır. *(İmam-ı Aynî, el Binâye fî şerhil Hidaye: 11/456)*

Cumhûra göre şarap kapları kırılmaz, tulumları yarılmaz, yalnız içlerindeki şarap dökülür, içi sıcak suyla yıkandıktan sonra kullanılabilir.

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* ın kırılması hakkındaki fetvası ise aynı günaha dönmek ihtimali olan kimseleri caydırmak için olabilir. *(Kazî İyaz, Şerhu sahih-i Müslim, 5/252)*

Yine yukarda geçen, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e şarap tulumu hediye eden kişinin hadisinden anlaşıldığına göre, haram olduğunu bilmeyerek bir masiyet işleyen kimseye dünyevî ve uhrevî bir ceza yoktur, ayrıca bir kimsenin bazı sırlarını sormak caizdir, sorulan şahıs gizlenmesi icabeden cihetleri gizler, diğerlerini söyler.

Üzüm satmanın hükmü;

١٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ حَبَسَ الْعِنَبَ أَيَّامَ الْقِطَافِ حَتَّىٰ يَبِيعَهُ مِنْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ أَوْ مِمَّنْ يَتَّخِذُهُ خَمْرًا فَقَدْ تَقَحَّمَ النَّارَ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ »

13 - Abdullah ibni Büreyde'nin babasından *(Radıyallahu Anhüma)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Her kim toplama günlerinde, yahudiye veya hristiyana ya da şarap yapacak bir kimseye satmak için üzümü saklarsa, muhakkak ki o, göre göre cehenneme girmiştir." *(Taberanî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:5352, 6/170, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5618, 5/17)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, üzümü meyva olarak yiyene yahut meşrubat olarak içene veya sirke yapmak isteyene ucuz fiatla satmayıp, illâ da şarap yapılması kastıyla bekletip yüksek fiata satmak, bütün âlimlerin ittifakı (sözbirliği) ile haramdır.

Fakat böyle bir kastı olmayıp da, önüne gelene üzüm satmak, İmam-ı Azam Ebu Hanife *(Rahimehullah)* a göre, müşteriler arasında şarap yapmak için satın alan bulunsa bile caizdir, çünkü kişinin burada üzümün şarap olmasına dair bir kastı bulunmamaktadır, o sadece üzüm satmayı kastetmiştir ki, üzüm satmak masiyet olmayıp, ancak üzümün şaraba dönüştükten sonra satışı haramdır.

Aksi takdirde üzüm asmalarının, hurma ağaçlarının da fasıklara satılması haram olması gerekir, ayrıca fasıklara et ve meyva satmak da onları günaha karşı kuvvetlendireceğinden yasak olması gerekir, halbuki hiçbir kimse indinde böyle bir yasaklık söz konusu değildir.

İmamı Ebu Yusuf ve İmam Muhammed *(Rahimehumallah)* a göre şarap yapacak kimseye üzüm satmak caiz değildir, imameynin sözü daha ihtiyatlı olmakla birlikte İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* 'ın görüşü kıyasa daha uygundur. Nitekim kendisinden evvel geçmiş olan İmam-ı Hasen, İmam-ı Atâ *(Rahimehumallah)* gibi zatlar da bu görüştedirler.

Devrinde muhaddislerin seyyidi olan Süfyan-ı Sevrî *(Rahimehullah)* hazretleri de: "Helâl olan şeyi dilediğine sat" sözü ile bu görüşünü açıklamıştır. *(et-Tehânevî, İ'lâü's-Sünen, 14/479)*

Yine de şunu ifade edelim ki: haramdan kaçmak gerektiği gibi, şüpheliden de sakınmak insana dünyada rızık, ahirette de saadet kapılarını açar. Nitekim Mevlâ Teala:

« وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (٢) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ... (٣) »

"Her kim Allah (-u Tealâ' ya karşı gelmek) **den sakınırsa,** (Allah) **ona** (sıkıntılardan) **çıkış yeri açar, ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır"** *(Talâk Suresi: 2,3 den)* kavl-i şerifiyle bu hakikatı açıklamıştır.

١٤ – عَنْ مَالِكِ بْنِ الصَّبَّاحِ (رضى الله عنه) عَنْ رَجُلٍ مِنْ ثَقِيفٍ قَالَ: لَقِيَ النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ يَارَسُولَ اللهِ! جِئْتُ بِبِضَاعَتِي قَالَ: « وَمَا بِضَاعَتُكَ؟» قَالَ: الْخَمْرُ ، قَالَ: «انْطَلِقْ بِهَا إِلَى الْبَطْحَاءِ فَحُلَّ أَفْوَاهَهَا فَاهْرِقْهَا » قَالَ: فَخَرَجَ بِهَا فَابَتْ نَفْسُهُ فَرَجَعَ إِلَيْهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَالِي وَلِعِيَالِي هَارِبٌ وَلَا قَارِبٌ غَيْرُهَا ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اُخْرُجْ بِهَا إِلَى الْبَطْحَاءِ فَحُلَّ أَفْوَاهَهَا » قَالَ: فَفَعَلَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: قَدْفَعَلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ، فَرَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدَيْهِ حَتَّى رُئِيَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ فَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ اَغْنِ فُلَانًا وَآلَ فُلَانٍ مِنْ فَضْلِكَ » قَالَ: اِنْ كَانَ الرَّجُلُ مِنْ اَهْلِ ذٰلِكَ الْبَيْتِ لَيَمُوتُ فَيُوَرِّثُ اَلْفَ بَعِيرٍ .

14 - Malik ibni Sabah *(Radıyallahu Anh)* Sakif kabilesinden bir zatın şöyle anlattığını rivayet etmiştir: Bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek, "Ya Resulallah! Sermayemi getirdim" dedi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sermayen nedir?"** diye sorunca:

O: "Şaraptır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O şarap küplerini sahraya götür, ağızlarını aç ve dök."** buyurdu.

O kişi küpleri alıp giderken nefsi, bu emri tutmak istemeyince, tekrar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e dönerek: "Ya Resulallah! Benim ve ailemin bu şaraptan başka hiç bir malımız yoktur." deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Onları sahraya götür ve ağızlarını çöz."** buyurdu. O kişi gidip şarapları döktükten sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e dönerek: "Buyurduğunu yaptım ya Resullallah" deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mubarek koltuk altlarının beyazı görününceye kadar ellerini kaldırdı ve: **"Ey Allahım! Filânı ve ailesini fazl-u kereminden zengin et."** diye dua buyurdu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu duası sebebiyle, o hane halkından kim ölürse, bin tane deve miras bırakırdı. *(İbni Hacer el-Askalânî, el Metâlibu'l-Âliye No:1776, 2/104)*

Ayet: 90

İçki içenin şeriattaki cezası:

Herkim bir damla da olsa gönül rızasıyla şarap içip de yakalandığında kokusu ağzında mevcutsa, bu hususta şahitler bulunur veya kendi ikrarda bulunursa, o kişiye had cezası uygulanır.

Bu hususta sarhoş olup olmaması fark etmez, çünkü içki suçu zuhur etmiş, zaman da geçmemiştir. İçki kokusu ağzından gidene had cezası uygulanmaz, çünkü bu durumda zamanın geçmiş olması cezayı iptal eder.

Üzüm ve hurma şırasından sarhoş olana had cezası uygulanır, zira sarhoş olmayacak kadar içene had cezası olmayacağına dair ittifak vardır. Gerçi sarhoş etmeyecek miktarda şıra içmenin helâl veya haram olduğu hususunda ihtilâf varsa da çoğu sarhoş edenin azının da haram olduğu görüşü ağır basmaktadır.

Üzerinde şarap kokusu bulunan veya kusmuğundan şarap kokusu gelen kişiye had cezası yoktur, zira koku şüpheli olabileceği gibi kişinin isteği ile içip içmediği de belli değildir.

Bir kişi sarhoş olarak bulunmakla had cezasına tâbi tutulamaz, tâkî onun şaraptan veya şıradan sarhoş olduğu ve bunu isteği ile içtiği anlaşılırsa o zaman cezalandırılır.

Sarhoş kişi ayılmadan had cezası uygulanmaz, zira cezadan maksat acısını hissederek suçtan vazgeçmesidir ki, sarhoş, deli gibi acı hissetmediğinden bu maksat hasıl olmaz.

Ebu Hanife *(Rahimehullah)* a göre sarhoş; erkekle-kadını, yerle-göğü birbirinden ayıramayacak durumda olandır.

İmameyn'e göreyse aklı karışarak düzensiz konuşan kimsedir. Ekseri meşayıhın seçtiği görüş budur, fetva da buna göredir.

Bazılarına göre sarhoşluk alâmeti kişinin dengesiz yürümesidir.

Şarap ve diğer içkilerle şarhoşluğun haddi (cezası) hür olan kimseler hakkında seksen, köleler hakkında kırk kamçıdır ki bu kamçılar aynı yere vurulmayıp vücudunun değişik yerlerine vurulur. Bu hususta hadis-i şerifler ve sahabe-i kiramın icmaı vardır. Nitekim :

١٥ – عَنْ قُبَيْصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ، فَاِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ ، فَاِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ ،فَاِنْ عَادَ فِى الثَّالِثَةِ اَوِ الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ » فَاُتِىَ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ (الْخَمْرَ) فَجَلَدَهُ ، ثُمَّ اُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ ، ثُمَّ اُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ ، ثُمَّ اُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ ، وَرُفِعَ الْقَتْلُ وَكَانَتْ رُخْصَةً .

15 - Kubeysa ibni Züeyb *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şarap içene sopa vurun, tekrar içerse sopa vurun, tekrar içerse sopa vurun, üçüncü veya dördüncü defa** (aynı suça) **avdet ederse öldürün."**

Fakat sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e içki içen bir adam getirildiğinde ona sopa vurdu, tekrar getirildiğinde yine sopa vurdu, üçüncü getirilişinde yine sopa vurdu, dördüncü defada yine sopa vurunca öldürülme cezası kaldırılmış oldu ve bu, ruhsat (kolaylık) oldu. *(Ebu Davud, Hudud:37, No:4485, 2/571, Tirmizî, Hudud:15, No:1444, 4/48, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6205, 2/499, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:17508, 8/545)*

Aslında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve Ebu Bekr *(Radıyallahu Anh)* ın zamanında bu ceza kırk sopa idi, sonra hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* bunu seksene tamamladı. Nitekim:

١٦ – عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنَّا نُؤْتَىٰ بِالشَّارِبِ عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَإِمْرَةِ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْراً مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ ، فَنَقُومُ إِلَيْهِ بِأَيْدِينَا وَنِعَالِنَا وَأَرْدِيَتِنَا، حَتَّىٰ كَانَ آخِرُ إِمْرَةِ عُمَرَ ، فَجَلَدَ أَرْبَعِينَ ، حَتَّىٰ إِذَا عَتَوْا وَفَسَقُوا جَلَدَ ثَمَانِينَ .

16 - Sâib ibni Yezid *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın idaresi döneminde ve Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın hilâfetinin başlangıcında bize getirilen içkicilere, ellerimiz, ayakkabılarımız ve elbiselerimizle kalkıp vururduk (tekme tokat girişirdik).

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın hilâfetinin son zamanına kadar o da kırk sopa vururdu, sonra insanlar azgınlaşıp fasıklaşınca, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* seksen sopa vurdu. *(Buharî, Hudud:4, No:6397, 6/2488)*

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın bu tatbikatından sonra, sahabe-i kiram *(Radı-yallahu Anhum)* hazeratı sarhoşluk haddinin seksen sopa olduğu hususunda ittifak etmişlerdir, Kazî İyaz *(Rahimehullah)* da selefin cumhurunun bu görüşte olduğunu nakletmiştir.

Şarap içtiğini veya sarhoş olduğunu ikrar edip de sonra vazgeçene had cezası uygulanmaz, çünkü bu ceza halis Allah-u Tealâ'nın hakkı olduğundan, itiraf edenin dönüşü itibara alınır.

Bir kişinin içki içtiği iki erkek şahidin şehadetiyle veya içenin bir kere ikrarı ile sabit olur.

Had cezalarının hiçbirinde erkeklerle beraber kadınların şehadeti kabul edilmez. *(Şeyh Abdulğanî el Meydânî, el Lubab fî şerhil kitab, 3/67)*

Ayet: 90

İçki dışında uyuşturucu maddeler kullanmanın hükmü:

١٧ – عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ وَمُفْتِرٍ »

17 - Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **sarhoş eden ve uzuvlara gevşeklik veren herşeyi yasaklamıştır."** *(Ebu Davud, Eşribe:5, No:3686, 2/354, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:26696, 10/205)* ifadesinden dolayı esrar, eroin, afyon gibi bütün uyuşturucular haram kılınmıştır.

İmam-ı Karâfî *(Rahimehullah)* bütün uyuşturucuların haram olduğuna dair ulemanın icmaını (görüş birliği içinde olduklarını) ve bunları helâl sayanın kâfir olacağını nakletmiştir. Dört mezheb imamının bu hususta konuşmamaları, onların zamanında bu gibi şeylerin bulunmamasındandır.

Zira bu uyuşturucuların kullanımı, Tatar devletinin ortaya çıktığı hicrî Altıyüzsenelerinin sonu ve yediyüz senelerinin başlangıcında zuhur etmiştir. *(İbni Hacer-i Heytemî, Ez Zevâcir, 1/468, Azim âbâdî, Avnu'l-mabud, 10/127)*

Şerhu'n-Nikâye'de zikredildiğine göre uyuşturucu otlar mayi (sıvı) olmasalar da yenilmek suretiyle sarhoşluk verdikleri için haramdırlar. Bazı fıkıh âlimlerinin beyanına göre, bu gibi uyuşturuculardan sarhoş olanın talakı vaki olur (boşaması geçerlidir) ve bu iş günümüzde insanlar arasında yaygınlaştığı için had cezası uygulanır. *(Aliyyül Kârî, Feth'u Babi'l-İnaye, 3/226, İbnül Humam, Şerh'u Fethi'l-Kadîr, 4/184)*

Gerçi bazı rivayetlerde, had cezasının uygulanması için şaraptan iste yerek sarhoş olma şartı konulmuşsa da, günümüzde uyuşturucuların kullanımı diğer içkilerden daha yaygın ve daha tehlikeli boyutlara ulaştığından geride naklettiğimiz görüşler daha geçerli sayılmışlardır.

Ancak şunu belirtelim ki, uyuşturucu maddelerin istimalinin haramiyeti keyiflenmek ve sarhoş olmak kastıyla kullanılması hâlindedir velâkin tedavi için, akıl gidermeyecek şekilde kullanılmalarının mubah olduğu hususunda ihtilâf yoktur.

Dolayısıyla günümüzdeki ağrı kesici ilâçlarda bulunan uyuşturucular aklı giderecek safhada olmayıp, bunları içenin de sarhoş olmak gibi bir niyeti bulunmadığından bu gibi ilâçları kullanmak caizdir.

Zaten uyuşturucu otların kendileri necis (pis) sayılmazlar, sıvı içkilerin pis sayılmaları kendilerine özel bir durumdur, yoksa her haram olan şey necis demek değildir. Nitekim öldürücü zehir de haramdır, fakat elbiseye sürüldüğü veya üzerinde taşındığı takdirde namaza mani değildir.

Ruhul Beyan tefsirinde Te'vilâtı Necmiyye'den naklen bu ayet-i celilenin işari manası şöyledir: **"Ey İman edenler!** Ey Allah-u Tealâ'nın, inayet kalemiyle kalplerine yazmasıyla gerçek imana sahip olanlar.

Ancak şarap, kumar, dikili taşlar, fal okları: Şaraba gelince o aklı örter, akıl ise, ilk yaratılanlardan olan ulvî (yüce), ruhânî bir nurdur. Tabiatı ise itaat, inkiyad (boyun eğmek) ve rabbisine karşı tevazudur, dolayısıyla akıl melek gibidir.

Aklın zıddı olan heva (kötü arzu) ise, en son yaratılanlardan biri olup, süflî (alçak), nefsanî ve zulmanî (karanlık) dır. Onun tabiatı da inatçılık, muhalefet (karşı gelmek) ve şeytan gibi rabbisine ibadetten kibirlenip kaçınmaktır.

Şarap akıl nurunu örtünce, o aklın sahibi hak yolu bulamaz hâlde yenik düşer, sonra hevanın karanlığı ona galip gelerek nefis kötülüğü emreder ve hevasından da yardım alarak süflî arzuları sebebiyle nefsanî bütün şehvetlerin ve hayvanî bütün lezzetlerin peşine düşer, işte o zaman şeytan kendisine galip gelerek onu bütün muhalefet çukurlarına düşürür. Bundan dolayı:

١٨–عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْخَمْرُ أُمُّ الْخَبَائِثِ»

18 - Abdullah ibni Amr ibnil Âs *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İçki bütün pisliklerin anasıdır."** buyurmuştur *(Darekutnî, Sünen, Eşribe:4, 4/247, Taberânî, el Mu'cemu'l-evsat, No:3680, 4/401)* Çünkü bütün pislikler içkiden doğmuştur.

Kumar ise: Hırs, cimrilik, kibir, kızgınlık, düşmanlık, nefret, kin, haset ve benzeri, kulu dosdoğru yoldan saptıracak bir çok kötü sıfatları tahrik etmektedir.

Dikili taşlar ise, Allah-u Tealâ'dan gayrı tapınılan putlar anlamına geldiğinden, onlar yüzünden kul müşrik durumuna düşer.

Fal oklarına gelince, bunlar da, Allah-u Tealâ'yı bırakıp hayır ve şerrin, fayda ve zararın kendisinden beklendiği saptırıcı şeylerdir. Zira zarar ve fayda veren ancak Allah-u Tealâ dır.

Sonra Mevlâ Tealâ bunlar hakkında: (رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işinden birer pisliktir."** yani, "Bu şeyler, şeytanın kulları azdırdığı ve hak yoldan saptırdığı amellerin en pisleridir.

(فَاجْتَنِبُوهُ) **"Bunlardan sakının."** şeytandan sakının, vesveselerini kabul etmeyin ve bu pis işleri bırakın.

(لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Umulur ki felâh bulursunuz."** Bu sayede şeytanın tuzaklarından ve bu işlerin habasetinden kurtulursunuz." buyurmuştur.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyuruyor: Şarap akılları örten şeydir ve bu yüzden haramdır, çünkü o, akılları karıştırarak aklın anlayış gücünün tükenmesini artırır, gaflet şarabından içenin sarhoşluğu daha çetindir. Çünkü gaflet şarabı hakikatten uzaklaşmayı icabeder.

Dünya şarabından sarhoş olan namazdan memnu (yasaklanmış) olduğu gibi gaflet şarabından sarhoş olan da muvasalât (manevî bağlantılar) dan mahcup (perdelenmiş) tir.

Dünya şarabından içene had cezası gerektiği gibi gaflet şarabından içene de had vardır, çünkü ona korku kamçılarıyla vurulur (kötü gidişatının endişesiyle devamlı darbe yer).

Ayet: 90

Sarhoş ayılmadıkça had cezasına tabi tutulmayacağı gibi, gafil de vazgeçmedikçe vaaz ona tesir etmez.

Bütün günahların anahtarı şarap içmek olduğu gibi, bütün zelle (ayak kayma) larının aslı her türlü zillet (alçaklık) ın sebebi ve Allah'tan her türlü uzaklaşmanın başlangıcı da gaflettir.

Meşayıh buyurmuştur ki: Allah-u Tealâ kalplerin manevî şarabını serbest kılmadan dünyada şarabı haram kılmamıştır, yani insanların maddi ve manevi sıkıntılarını unutmak için başvurdukları dünya şarabını Allah-u Tealâ yasak ettiyse, onlara teselli bahşedecek manevi şarabı (Allah-u Tealâ'nın nurundan ve feyzinden kalbe gelen hâllerin tesirinden meydana gelen manevi sarhoşluk neticesinde dünya ve ehline karşı olan duyarsızlığı) serbest etmiştir.

Dolayısıyla büyük günah olan şarap mahzûr (yasak) sa da, isti'nas (Allah-u Tealâ ile ünsiyet) şarabı mebzul (bol) dur. Allah dostları kendi iç buluşları hasebince manevî şaraptan haz duymuşlardır.

Şarap nerede varsa orada sarhoşluk mevcuttur, bu manada büyükler şu şiiri inşad etmişlerdir:

« فَمَا مَلَّ سَاقِيهَا وَمَا مَلَّ شَارِبُ عَقَارٌ لِحَاظٍ كَأْسُهُ يُسْكِرُ اللُّبَّا

فَصَحْوُكَ مِنْ لَفْظِي هُوَ الْوَصْلُ كُلُّهُ وَسُكْرُكَ مِنْ لَحْظِي يُبِيحُ لَكَ الشُّرْبَا »

(O manevi şarabı) **ne sunan bıktı, ne içen usandı,**
O'nun şarap gibi sarhoş eden tecellilerinin kâsesi, kalbin özünü sarhoş etmektedir.
(Ey dost!) **Kelâmımdan etkilenip ayılman, bütünüyle vasıl** (ulaşmak) **tır,**
Tecellimden sarhoş olmansa, sana manevî şarabı serbest kılmaktadır.

Büyüklerden biri de şöyle söylemiştir:

« شَرِبْتُ الْحُبَّ كَأْساً بَعْدَ كَأْسٍ فَمَا نَفِدَ الشَّرَابُ وَلَا رَوِيْتُ »

Sevgiyi kâse kâse içtim,
Ne şarap tükendi, ne de ben kandım.

Hafız Sâdi *(Kuddise Sırruhu)* ne güzel söylemiştir:

« اَلَا يَا اَيُّهَا السَّاقِي اَدِرْ كَأْساً وَنَاوِلْهَا كَعِشْقٍ آسَانْ نُمُودْ اَوَّلْ وَلِي اُفْتَادَهُ مُشْكِلْهَا »

Ey saki! Kâseyi döndür ve uzat,
Aşk baştan kolay görünür velâkin sonu çok çetindir.

Bu ifadelerden yanlış anlaşılmamalıdır ki, şeriatta yasak olan şarap, tarikatta mubah olamaz, bilakis şeriatta mekruh olan, tarikatta haram gibi sakınılan bir şeydir.

Dolayısıyla Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Mevlâna Câmî, Hafız Şirazî gibi tasavvuf büyüklerinin eserlerinde ve şiirlerinde yer alan şarap ve sarhoşluk ifadeleri manevî olup, Mevlâ Tealâ'nın nurunun kalbi istilasından hasıl olan hissizlik ve şuursuzluk anlamına gelmektedir ki, bu manevî şaraptan içen dostlar bu vesile ile dünyanın hiçbir belâsına aldırmaz ve hiç bir fitneden etkilenmezler.

DİKİLİ TAŞLAR VE FAL OKLARININ HARAMİYETİ İLE İLGİLİ DİĞER BİR AYET-İ KERİME:

« حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣) »

"**Ölü** (kesilmeden kendiliğinden ölen leşin eti), **o** (atılan) **kan, domuz eti, Allahtan başkası için kendisi** (nin kesimi) **ile ses yükseltilen** (Allah'tan başkası adına boğazlanan), **boğulmuş,** (taş, ağaç gibi şeylerle) **vurul** (up öldürül) **müş,** (yukardan) **yuvarlan** (ıp öl) **müş, boynuzlan** (ıp öl) **müş** (hayvanlar ile), **Canavarın yediği** (parçalayıp öldürdüğü hayvanlar) - (ölmeden yetişip) **kestikleriniz müstesna-, dikili taşlar üzerine** (putlar adına) **boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bunlar** (geride zikredilen haramlardan her hangi birini işlemeniz) **büyük bir fısk** (büyük bir günah ve Allah'ın taatından masiyetine çıkış) **tır.**

Bu gün kâfirler dininiz (i iptal etmek) **den ümit kesmişlerdir. Artık onlar** (ın size galip gelmesin) **den korkmayın, ben** (im emrime karşı geldiğiniz takdirde azabımın sizin üzerinize yönelmesin) **den korkun. Bu gün sizin için dininiz** (in, farzlar, helâl ve haramlarla ilgili hükümlerin) **i ikmal ettim** (kemale erdirdim) **ve sizin üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak islâma razı oldum** (sizin için dinler arasından, Allah indinde tek muteber din olan islâmı seçip beğendim).

Her kim son derece açlık hâlinde çaresiz kalırsa, bir günaha meyletmeksizin (ruhsat miktarını geçmeden ve lezzet gayesine yönelmeden haram olan bu etlerden ölmeyecek kadar yiyebilir) **çünkü Allah ziyade mağfiret eden, çok acıyandır** (bundan dolayı dara düşeni, bu etlerden yediği için cezaya çarptırmaz)."

Ayet: 91

Mevlâ Tealâ, dört şeyden sakınmak gerektiğini açıkladıktan sonra bunların kötülüklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (٩١)

KELİME MANASI (91)

(اِنَّمَا يُرِيدُ) **Ancak istiyor,** kim? (الشَّيْطَانُ) **şeytan,** neyi? (اَنْ يُوقِعَ) **sokmayı,** nereye? (بَيْنَكُمُ) **aranıza,** neyi? (الْعَدَاوَةَ) **düşmanlığı,** daha? (وَالْبَغْضَآءَ) **kini,** ne sebebiyle? (فِي الْخَمْرِ) **içki,** daha? (وَالْمَيْسِرِ) **kumar** (gibi kötü alışkanlıklar) **sebebiyle,** şeytan daha neyi istiyor? (وَيَصُدَّ) **alıkoymak,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neden? (عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ) **Allah'ın zikrinden,** daha? (وَعَنِ الصَّلٰوةِ) **namazdan,** (فَهَلْ اَنْتُمْ) **artık siz,** (مُنْتَهُونَ) **vazgeçiciler misiniz?**

MEALİ ŞERİF

Şeytan, içki ve kumar sebebiyle ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) **vaz geçtiniz değil mi?**

İZAHAT

İmam-ı Fahrurrazî ve İmam-ı Alûsî *(Rahimehumallah)*ın beyanlarına göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde içki ve kumarda iki türlü kötülüğün bulunduğunu zikretmiştir:

1- Dünyevî kötülük olup, ayet-i celilede:

« اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ »

"Şeytan içkide ve kumarda, ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek ister" kavl-i şerifiyle açıklanmıştır.

İçki sebebiyle meydana gelecek kin ve düşmanlık şu şekilde izah edilebilir: İçki içen kimse, o içkiyi bir grupla birlikte içmekte olup maksadı arkadaşları ile eğlenmek ve onlarla sohbet edip neşelenmektir, aslında onun bu beraberlikten gayesi dostluk ve ülfeti kuvvetlendirmektir.

Ancak çoğu kez bu durum tersine döner, çünkü içki aklı giderir, akıl kaybolduğunda ise, aklın hiçbir müdafaası (direnci) olmaksızın şehvet, gazap insanı istilâ eder.

Bu durumda dostlar arasında çekişme ve tartışma meydana gelir ve çoğu kez bu çekişme, sövüşmeye, döğüşmeye, hatta ölümlere bile sebebiyet verebilir. Bu da, yıllarca sürecek şiddetli bir düşmanlık ve nefret hatta kan davaları meydana getirir.

İşte bu nedenle şeytan, devamlı, içki içmek için bir araya gelmenin ülfet ve muhabbeti kuvvetlendireceği düşüncesini teşvik eder ve güzel gösterir.

Kumara gelince, bunda muhtaç kimseler için bir genişlik ve zenginlik sözkonusu olmasına karşılık, zengin kimseler için de mallarını bitirme ve fakirliğe düşme mevzu bahistir.

Çünkü insan, kumarda bir defa yenildiği zaman bu durum onu: "Artık bundan sonra çoğu kez kazanırım" ümidiyle kumar oynamaya sürükler, bazen umduğuna ulaşamayarak elinde hiç bir şeyi kalmaz, artık ailesi ve çocukları üzerine kumar oynamaya başlar, şüphe yok ki bundan sonra o kimse fakir ve miskin bir hâle düşeceğinden kendisini yenenlere en büyük düşman olur, işte böylece içki ve kumarın insanlar arasında düşmanlık ve kini tahrik eden iki büyük sebep olduğu ortaya çıkmıştır.

Aşırı düşmanlık ve kin bazen büyük karışıklıklara ve fitnelere neden olabilir ki, bütün bunlar toplumun faydalarına aykırı olan şeylerdir. Nitekim bundan evvelki ayet-i celilenin, "Ensar'dan, içki içtikten sonra birbirine saldıran iki kabile" hakkında inişiyle ilgili zikredilen rivayet bu ayet-i celilenin nüzûlüne de sebep olmuştur. *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:17327, 8/496)*

2 - İçki ve kumarda bulunan dini zararlar: Bu da,

« وَ يَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ »

"(Şeytan içki ve kumar yüzünden) **Sizi Allahı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."** kavl-i şerifiyle anlatılmıştır.

Bu makamda İmam-ı Âlusî şöyle bir açıklama yapmıştır. İçki içmenin insanı Allahı zikretmekten alıkoyduğu hususu açıktır, çünkü içki, bedenî bir neşe ve haz vereceğinden, bu lezzetlere dalan nefis Allahı anmayı unutur.

Kumarın kişiyi Allahın zikrinden ve namazdan alıkoyması da böyledir. Çünkü kişi kumarda kazandığı zaman kazanma neşesine dalarak aklına başka hiçbir şey gelmez, bu hâl de insanı Allahı anmaktan ve namazdan alıkoyan şeylerdendir.

Yenildiği takdirde ise kendini kahrederek öyle bir sıkıntıya düşer ki artık yenmek için çare aramaktan başka bir düşünce kalbine gelmez olur.

Nitekim biz satranç oynayanlardan bir çoğunun gaflet ve yalan yeminlerle dolu öyle sözlerine şahit olmuşuzdur ki, o sözleri duysa filler kaçar, atlar tökezlenir, en büyük kuşların tüyleri dökülür, çirkinliğinden anlayış piyonu hayrete düşer, akıl veziri ızdırap içinde kalır, şah mesabesinde olan kalp ölür ve amellerin tablası kararır.

Ayrıca kumarın yasaklanmasının bir başka sebebi de insanların malını batıl suretlerle yemenin yollarından biri olduğundandır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ... (۱۸۸) »

Ayet: 91

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin." *(Bakara suresi: 188 den)* kavl-i şerifiyle gayrı meşrû surette birbirinin malını almayı yasaklamıştır ki, kumar bunların başında gelir.

Ayrıca kumar oynayanlar,

١٩ – عَنْ خَوْلَةَ الْاَنْصَارِيَّةِ (رضى الله عنها) قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: « اِنَّ رِجَالاً يَتَخَوَّضُونَ فِى مَالِ اللهِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَلَهُمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

19 - Havletü'l-Ensariyye *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen: **"Şüphesiz ki bir takım insanlar Allahın malına haksız yere dalarlar** (helâl haram demeden Allah'ın insanlara verdiği malı hiç bakmadan alırlar). **Kıyamet günü onlar için ateş vardır."** *(Buharî, Humus:7, No:2950, 3/1135, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:27387, 10/371)* hadis-i şerifinin tehdidine dahildir.

٢٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ: تَعَالَ اُقَامِرْكَ ، فَلْيَتَصَدَّقْ »

20 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Her kim arkadaşına 'Gel seninle kumar oynayalım' derse, sadaka versin."** buyurmuştur. *(Buharî, Edep:74, No:5756, 5/2264, Müslim, Eyman:2, No:1647, 3/1267, Ebu Davud, Eyman:4, No:3247, 2/241, Tirmizî, Nüzûr:17, No:1545, 4/116, Nesâî, Eyman:11, No:3784, 7/11)*

Hadis-i şerifte beyan edildiği üzere kumarın sözü bile keffaret ve sadaka gerektiriyorsa, ya bu işi yapma günahı ne kadar büyüktür?

TAVLA VE SATRANÇ OYNAMANIN ZEMMİ VE HÜKMÜYLE İLGİLİ HADİS-İ ŞERİF VE RİVAYETLER:

٢١ – عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدَشِيرِ ، فَكَاَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِى لَحْمِ خِنْزِيرٍ وَدَمِهِ »

21 - Süleyman ibni Büreyde'nin, babasından *(Radıyallahu Anhüma)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Tavla oynayan kişi sanki elini domuz eti ve kanıyla boyamış gibidir."** *(Müslim, Şiir:l, No:2260, 4/1770, İbni Mace, Edep:43, No:3763, 2/1238, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No: 23040, 9/16)* buyurarak, domuzun etine tutmaktan bile insanları nefret ettirdiğine göre, ya o domuzun etini yemek ve ondan gıdalanmak hakkındaki tehditler nasıl olur?

٢٢ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ، فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ »

22 - Ebu Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Kim, zarla oynarsa şüphesiz Allah'a ve Resulüne isyan etmiş olur."** *(Ebu Davud, Edep:64, No:4938, 2/702, İbn-i Mace, Edep:43, No:3762, 2/1237, Ahmed İbn-i Hanbel, No:19538, 7/130, Hakim, Müstedrek, No:160, 1/114, Sahih İbni Hıbban, No:5842, 7/545)*

٢٣–عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَثَلُ الَّذِى يَلْعَبُ بِالنَّرْدِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى مَثَلُ الَّذِى يَتَوَضَّأُ بِالْقَيْحِ ، وَدَمِ الْخِنْزِيرِ ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى »

23 - Musa ibni Abdirrahman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Tavla oynayıp da sonra kalkıp namaz kılanın hâli, irin ve domuz kanı ile abdest alıp da kalkıp kılan gibidir** (namazı kabul olmaz)." *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23199, 9/50, Ebu Yâlâ, Müsned, No:1104, 2/355, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20953, 10/364)*

٢٤ – عَنْ يَحْيَى بْنِ كَثِيرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقَوْمٍ يَلْعَبُونَ بِالنَّرْدِ فَقَالَ: « قُلُوبٌ لَاهِيَةٌ وَأَيْدٍ عَامِلَةٌ وَأَلْسِنَةٌ لَاغِيَةٌ »

24 - Yahya ibni Ebî Kesir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tavla oynayan bir cemaata rastladığında: **"Eğlenen kalpler,** (boşuna) **çalışan** (yorulan) **eller, boş konuşan diller."** buyurmuştur. *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20963, 10/365)*

٢٥ – عَنْ أَبِى مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اجْتَنِبُوا هٰذِهِ الْكِعَابَ الْمَرْسُومَةَ الَّتِى يُزْجَرُ بِهَا زَجْرًا فَإِنَّهَا مِنَ الْمَيْسِرِ »

25 - Ebu Musa el Eşari *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"O haksız yere nasip çıkaran yazılı zarlardan sakının, çünkü onlar** (la oynamak) **kumardandır** (bir rivayette de acem kumarıdır)." *(İbni Ebî Hâtim, No:6745, 4/1196, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:4263, 2/156, Beyhakî, Şuabu'l-İman:6501, 5/238, Sünen-i Kübra, No:20954, 10/364, İbni Ebid Dünya, Mevsû'a, Zemmü'l-Melâhî, 1/81)*

٢٦ – عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا مَرَرْتُمْ بِهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ يَلْعَبُونَ بِهٰذِهِ الْأَزْلَامِ وَالشَّطْرَنْجِ وَالنَّرْدِ وَمَا كَانَ مِنْ هٰذِهِ فَلَا تُسَلِّمُوا عَلَيْهِمْ فَإِنْ سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ فَلَا تَرُدُّوا عَلَيْهِمْ فَإِنَّهُمْ إِذَا اجْتَمَعُوا وَأَكَبُّوا عَلَيْهَا جَاءَهُمُ الشَّيْطَانُ بِجُنُودِهِ فَمَا يَزَالُونَ يَلْعَبُونَ حَتّٰى يَتَفَرَّقُوا كَالْكِلَابِ اجْتَمَعَتْ عَلٰى جِيفَةٍ فَأَكَلَتْ مِنْهَا حَتّٰى مَلَئَتْ بُطُونُهَا ثُمَّ تَفَرَّقَتْ »

26 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Fal okları, satranç, tavla ve benzeri eğlence aletleriyle oynayanlara rastlarsanız onlara selâm vermeyin, size selâm verirlerse de selâmlarını almayın, çünkü onlar toplanıp bu oyunların başına üşüştüklerinde, şeytan ordularıyla onlara gelir, tâki onlar oyuna devam edip dağılırken bir leşin başına üşüşüp de ondan yiyen karınları doyduktan sonra dağılan köpekler gibi ayrılırlar."** *(Deylemî, el Firdevs, No:1045, 1/269, İbni Hacer-i Heytemî, Ez Zevacir, 2/401, 445)*

٢٧–عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْاَسْقَعِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ لَوْحٌ يَنْظُرُ فِيهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ ثَلاَثَمِائَةٍ وَسِتِّينَ نَظْرَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ لَيْسَ لِاَهْلِ الشَّاهِ فِيهَا نَصِيبٌ »

27 - Vâsile ibnil Eska' *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Tealâ Hazretlerinin bir levhası vardır ki, hergün ona üçyüzaltmış kere nazar** (tecelli) **ederek onunla kullarına rahmet eder, satranç oynayanların ise bu rahmetten nasibi yoktur."** *(Ali el Müttakî, Kenzu'l-Ummal, No:40657, 15/218)*

٢٨ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَلْعَبُونَ بِهَا وَلاَ يَلْعَبُ بِهَا اِلاَّ كُلُّ جَبَّارٍ ، وَالْجَبَّارُ فِي النَّارِ –يَعْنِي بِالشَّطْرَنْجِ– وَلاَ يُوَقَّرُ فِيهِ الْكَبِيرُ وَلاَ يُرْحَمُ فِيهِ الصَّغِيرُ ، يَقْتُلُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً عَلَى الدُّنْيَا ، قُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الْاَعَاجِمِ وَاَلْسِنَتُهُمْ اَلْسِنَةُ الْعَرَبِ ، لاَ يَعْرِفُونَ مَعْرُوفاً وَلاَ يُنْكِرُونَ مُنْكَراً مَمْشَىً ، اَلصَّالِحُ فِيهِمْ مُسْتَخَفٌّ ، اُولٰئِكَ شِرَارُ خَلْقِ اللهِ لاَ يَنْظُرُ اللهُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

28 - Hazreti Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki satranç oynayacaklardır, o oyunu ancak her cebbar** (zorba) **kişi oynar, zorbalarsa ateştedir. O oyunda büyüklere hürmet edilmez, küçüklere acınmaz, dünyadan sebep birbirini öldürürler, dilleri arap dili kalpleri ise acem kalbidir.**

Maruf (aklın ve şeriatın kabul ettiği şeyi) **tanımazlar, kötü gidişi de reddetmezler, onların arasında iyi insanlar küçümsenir, işte onlar Allah'ın yaratıklarının en şerlileridir. Kıyamet günü Allah-u Tealâ onlara nazar etmez** (rahmetiyle bakmaz)**."** *(Ali el Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:40652, 15/217, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:8676, 5/440)*

٢٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلاَ اِنَّ اَصْحَابَ الشَّاهِ فِي النَّارِ الَّذِينَ يَقُولُونَ: (قَتَلْتُ وَاللهِ شَاهَكَ) يَعْنِي الشَّطْرَنْجَ »

29 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şunu bilin ki! 'Vallahi senin şahını öldürdüm' diyen satranç ashabı şüphesiz ki cehennemdedir."** *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:488, 1/138, Ali el Müttakî, Kenzu'l-Ummal, No:40654, 15/218)*

٣٠ – عَنْ حَبَّةَ بْنِ مُسْلِمٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَلْعُونٌ مَنْ لَعِبَ بِالشَّطْرَنْجِ ، وَالنَّاظِرُ اِلَيْهَا كَاٰكِلِ لَحْمِ الْخِنْزِيرِ »

30 - Habbe ibni Müslim *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Satranç oynayan mel'undur, o oyunu seyreden de hınzır eti yiyen gibidir"** buyurmuştur. *(Ali el Müttakî, Kenzu'l-Ummal, No:40636, 15/215, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:6391, 4/126, Münavî, Feyzü'l-Kadir, No:8209, 6/7)*

٣١ – عَنْ زَبِيدِ بْنِ الصَّلْتِ (رضى الله عنه) اَنَّهُ سَمِعَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ (رضى الله عنه) وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِيَّاكُمْ وَالْمَيْسِرَ يُرِيدُ النَّرْدَ فَاِنَّهَا قَدْ ذُكِرَتْ لِى اَنَّهَا فِى بُيُوتِ نَاسٍ مِنْكُمْ فَمَنْ كَانَتْ فِى بَيْتِهِ فَلْيُحْرِقْهَا اَوْ فَيَكْسِرْهَا. قَالَ عُثْمَانُ (رضى الله عنه) مَرَّةً اُخْرَىٰ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى قَدْ كَلَّمْتُكُمْ فِى هٰذَا النَّرْدِ وَلَمْ اَرَكُمْ اَخْرَجْتُمُوهَا وَلَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ آمُرَ بِحَزْمِ الْحَطَبِ ثُمَّ اُرْسِلَ اِلَىٰ بُيُوتِ الَّذِينَ هِىَ فِى بُيُوتِهِمْ فَاُحْرِقَهَا عَلَيْهِمْ.

31 - Zebîd ibni Salt *(Radıyallahu Anh)*, Osman ibni Affan *(Radıyallahu Anh)* ın minber üzerinde şöyle dediğini işitmiştir: **"Ey insanlar tavla denen kumardan sakının! Çünkü bana anlatıldığına göre içinizden bir takım insanların evlerinde bu alet bulunmaktaymış, artık kimin evinde varsa, onu yaksın veya kırsın."**

Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* bir kere de minber üzerinde şöyle buyurmuştur: **"Ey insanlar! Ben sizinle bu tavla hakkında konuşmuştum, fakat yine sizin o aleti evlerinizden çıkarttığınızı zannetmiyorum, Vallahi bir odun demeti toplatıp ta evlerinde tavla bulunanlara gönderip ocaklarını başlarına yakmayı kastettim."** *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20956, 10/364)*

Aişe *(Radıyallahu Anha)* validemiz kendisine ait olan evde oturan bir hane halkının yanlarında bir tavla bulunduğunu işitince onlara: **"Eğer onu çıkartmazsanız ben elbette sizi evimden çıkartacağım."** diye haber yollamıştır. *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20960, 10/365)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Tavla ile kumar oynayan, domuz eti yemiş gibidir, kumar olmaksızın oynayan ise domuz yağı ile yağlanmış gibidir." *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20961, 10/365)*

İbni Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* Mekke-i Mükerreme'de şöyle bir hutbe okumuştur: "Ey Mekke halkı! Bana ulaşan habere göre Kureyş'ten bir takım erkekler tavla oynuyorlarmış, şüphesiz ki Allah-u Tealâ kitabında: "Ey iman

edenler! şarap (içki), **kumar,** (tapılmak için) **dikili taşlar** (putlar), **fal** (ve şans) **okları ancak birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz." , "Şeytan, içki ve kumar sebebiyle ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık** (bunlardan) **vaz geçtiniz değil mi?"** buyurmaktadır.

Ben Allah-u Tealâ'ya yemin ederim ki, bu oyunu oynayan bir kişi bana getirilirse, mutlaka onu tüylerinde ve derisinde (döverek) cezalandırırım, üzerindekileri (mallarını) da bana getirene veririm."

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* ya satrancın hükmü sorulduğunda: "O, tavladan daha şerlidir." buyurdu.

Ebu Cafer *(Radıyallahu Anh)* a aynı soru sorulduğunda: "O mecusîliktir, onunla oynamayın." buyurdu.

Abdulmelik ibni Umeyr *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Şam ehlinden bir zat zuhuratta şöyle görmüştür, her müminin her gün oniki defa günahları mağfiret olunur, ancak satranç oynayanlar müstesna." *(İbni Ebid Dünya, Mevsû'a, Zemmü'l-Melâhi, 1/83, Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/169)*

٣٢ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) اَنَّهُ مَرَّ عَلٰى قَوْمٍ يَلْعَبُونَ الشَّطْرَنْجَ فَقَالَ: مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ . لَاَنْ يَمَسَّ جَمْرًا حَتّٰى يَطْفَئَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ اَنْ يَمَسَّهَا ، اَمَا وَاللّٰهِ لِغَيْرِ هٰذَا خُلِقْتُمْ ، اَمَا وَاللّٰهِ لَوْلَا اَنْ تَكُونَ سُنَّةً لَضَرَبْتُ بِهَا وُجُوهَكُمْ .

32 - Bir kere Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* satranç oynayan bir kavme rastladığında onlara: **"Oynadığınız bu heykeller nedir? Sizin birinizin bir ateş közünü sönünceye kadar tutması bu heykellere tutmasından onun için daha hayırlıdır. Vallahi siz bu oyunlar için yaratılmadınız, vallahi âdet olacağından korkmasaydım bunu suratınıza vururdum."** buyurdu. *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20930, 32, 10/358)*

٣٣ – قَالَ عَلِيٌّ (رضى الله عنه) صَاحِبُ الشَّطْرَنْجِ اَكْذَبُ النَّاسِ يَقُولُ اَحَدُهُمْ قَتَلْتُ وَمَا قَتَلَ.

33 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"Satranç oynayan, insanların en yalancısıdır, onlardan biri öldürmediği hâlde 'Öldürdüm' der."** *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20931, 10/358)*

İbni Şihap *(Rahimehullah)* a satranç sorulduğunda: "O batıldandır, Allah ise batılı sevmez" diye cevap verdi. *(Beyhakî, Sünen, No:20939, 10/359)*

İshak ibni Râhûye *(Rahimehullah)* a: "Satrançta bir beis görüyor musun?" diye sorulduğunda O: "Bütün beisler ondadır." buyurdu.

Bunun üzerine ona: "Askerler harp taktiğini öğrenmek için onunla oynuyorlar." denildiğinde, "O facirliktir." buyurdu.

Muhammed ibni Ka'b el Kurazî *(Rahimehullah)* a satranç oyunu sorulduğunda: "O oyunun en az zararı kıyamet günü onunla oynayanlar batıl ashabı ile haşrolunurlar." buyurdu.

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* ya sorulduğunda ise: "O kumardan daha beterdir." buyurdu.

İmam-ı Malik *(Radıyallahu Anh)* a sorulduğunda ise: "O, tavladan da şerlidir." buyurdu. Bunun izahı iki yöndendir:

1- Tavla oyunu satranç kadar kalbi meşgul etmez, zira satranç uzun düşünmek gerektirdiğinden çok vakit zayiatına sebep olur.

2- Tavlacılar arasında santranç oynayanlar kadar çekişme olmaz, zira santranç oyuncularının fuzuli konuşmaları daha fazla, mücadeleleri daha şiddetlidir, üstelik insanların satrança olan meyilleri daha kuvvetli olduğundan bu oyun daha kötü görülmüştür.

Bütün bu hadis-i şerif ve rivayetlerden yola çıkarak dört mezhep imamı tavla oynamanın kumar olsun olmasın haram olduğu hususunda icma' etmiş (görüş birliğine varmış) lardır.

Satranç oyunu kumar olmasa da üç mezhep imamına göre haram sayılmış, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ise mekruh görmüştür. Ancak kumar olduğu veya bir farzın zayi olmasına sebebiyet verdiği takdirde İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre de haramdır. Nitekim İmam-ı Nevevî, **"Fetâvâ"** sında bunu böylece beyan etmiştir.

Bu oyunlarla oynayanın şahitliği geçerli sayılmaz. İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* ın fetvasına göre, bu oyunlar en büyük günahlardandır.

Rivayete göre İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bir yetimin babasının bıraktığı mallar içinde rastladığı satranç takımını yakmıştır. Eğer onunla oynamak helâl olsaydı yetim malı olduğu için onu yakmak caiz olmazdı. Nitekim yetim malında bulunan şarabın da dökülmesi gerekir. *(İbni Hacer el Heytemî, ez Zevacir, 2/397-404, Feyzü'l-Kadir, 6/7, İbni Kesir, 2/86)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile kumar olsun olmasın tavla ve satranç gibi oyunların haramiyetine delâlet etmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ içki ve kumarın haram oluşunun sebebini beyan ederken, şeytanın bu suretle insanlar arasına kin v e nefret soktuğunu ve zikirle namazdan insanları alıkoyduğunu açıklamaktadır.

Dolayısıyla insanlara alışkanlık veren, aralarına düşmanlık ve nefret sokan ve onları zikirden ve namazdan alıkoyan her eğlencenin içki gibi haram olması gerekmektedir.

Eğer burada: "İçki içmek insanı sarhoş edeceğinden, insanı namazdan meneder, fakat tavla ve satranç oyununda böyle bir şey söz konusu değildir" denecek olursa, buna karşı şöyle denilir:

"Allah-u Tealâ haramlık hususunda içki ile kumarı birleştirmiş ve ikisini de insanlar arasına kin ve düşmanlık sokmak ve onları zikirle namazdan menetmekle vasıflamıştır.

İçki insanı sarhoş ederse de kumarın sarhoş etmeyeceği herkesçe malûmdur, yine de ikisinde bulunan ortak vasıftan dolayı Allah-u Tealâ haramlık hususunda onları birbirinden ayırmamıştır. Yine böylece tavla ve satranç oyunu sarhoş etmediği gibi şarabın azı da sarhoş etmediği hâlde çoğu gibi haram kılınmıştır.

O hâlde sarhoş etmese de içkinin bir damlası haram olduğu gibi tavla ve satranç oyununun haram olması inkâr edilemez, ayrıca bu oyunlara başlamak insana gaflet getireceğinden bu gaflet te aynı sarhoşluk yerine geçer, şarap sarhoş ettiğinden namaza engel olduğu gibi bu oyunlar da verecekleri gaflet yüzünden namaza manidirler.

Nitekim silsilemizin büyüklerinden, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın torunu Medine-i Münevvere fukahasının ulularından Kasım ibni Muhammed *(Radıyallahu Anh)* a: "Tavlayı yasaklıyorsun, satrançın durumu nedir?" diye sorulduğunda:

"Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoyan herşey kumardandır." diye cevap buyurması da bu görüşün doğruluğunun en açık delillerindendir. *(Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/168, İbni Ebî Hatim, No:6750, 4/1197, Kurtubî, 6/275-76)*

Bu beyanlardan da anlaşıldığı üzere ayet-i celilede geçen **meysir** sadece kumar manasında anlaşılmayıp, insanı zikirden ve namazdan gafil eden her oyun, eğlence ve fuzulî işler olarak tanımlanabilir. Nitekim:

٣٤ – عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ الشَّامِيِّ ، اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « ثَلاَثٌ مِنَ الْمَيْسِرِ : اَلْقِمَارُ وَالضَّرْبُ بِالْكِعَابِ ، وَالصَّفِيرُ بِالْحَمَامِ »

34 - Yezid ibni Şüreyh eş Şamî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Üç şey meysirdendir,** (bunlar da) **kumar, zar atmak ve güvercine ıslık çalmak."** *(Ebu Davud, Merasil, No:518, Sh.350)* hadis-i şerifi de bunun en açık delillerindendir.

٣٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رَأَىٰ رَجُلاً يَتْبَعُ حَمَامَةً ، فَقَالَ: « شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَانَةً »

35 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* güvercinin peşine düşen (onunla oynayan) bir adam gördüğünde: "(Şu adam) **şeytanı takibeden bir şeytandır."** buyurdu. *(Ebu Davud, Edep:65, No:4940, 2/703, İbni Mace, Edep:44, No:3765, 2/1238, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Şehâdât:54, No:20941, 10/360, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8551, 3/252)*

Bu hadis-i şerifte güvercinin arkasından giderek onunla oynayan kişiye şeytan denilmesi; faydasız şeyle meşgul olup hak yoldan uzaklaşmasındandır. Kuşa ve güvercine şeytan denilmesinin sebebi ise, güzel sureti ve tatlı namesiyle insanı peşine düşürtüp, gafletine ve Allahı anmaktan uzaklaşmasına vasıta olmasıdır. *(Ahmed Abdurrahman el Bennân, el Fethu'r-Rabbanî, 17/228)*

Rivayete göre Firavn hanedanının oyunları kuşlarla idi.

İbrahim *(Rahimehullah)* buyurmuştur ki: Güvercinle oynayan fakirlik tadını tatmadan ölmez. İmam-ı Şurayh *(Rahimehullah)* güvercin uçurtanlara yerini kiraya vermezdi.

İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* :

« اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَ (١٢٨) »

"Siz her yüksek yerde bir alâmet bina edip eğlenir misiniz?" *(Şuara Suresi:128)* ayet-i celilesinin tefsirinde "Zemmedilen yüksek yerlerde yapılan binaların güvercin binaları olduğu" nu söylemiştir. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:26700, 9/461, İbni Ebid Dünya, Mevsû'a, 1/84)*

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere ulema, güvercin uçurtmayı ve onunla oynamayı mekruh görmüşlerdir, hele kumar oynamak için güvercin edinmek kesinlikle haramdır, böyle yapanın şahitliği kabul edilmez, şayet yumurtası ve yavrulaması gibi meşrû bir maksatla olursa caizdir.

İmamı Atâ, Tavus ve Mücahid *(Rahimehumullah)* buyurmuşlardır ki: Kendisinde kumar bulunan herşey **meysir**dendir, hatta çocukların aşık kemikleriyle, cevizlerle ve yumurtalarla oynaması bile buna dahildir.

İbni Sîrîn *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: Kendisinde kumar veya ayağa kalkıp oynamak yahut bağırmak yada her hangi bir şer bulunan her oyun **"Meysir"** dendir.

Bu rivayetlerden de anlaşılacağı üzere **"Meysir"** sadece kumar manasına gelmeyip yasak olan bütün eğlencelerdir. Meysir hakkında daha geniş malûmat Ruhul Furkan tefsirimizin 2/561 de mevcuttur.

Burada şunu da ifade edelim ki bu gibi haram olan eğlencelere devam etmek son nefeste insanın imanını tehlikeye sokabilir, nitekim İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: Ölüm döşeğinde bulunan herkese mutlaka dünyada düşüp kalktığı insanlar gösterilir.

Satranç oynayan bir adam vefat edeceği zaman ona: "Lâilâheillellah" telkin edilince o, "Şah" deyip öldü. Böylece sağlığında satranç oynarken söylediği söz diline galip geldi ve dünyadan son sözü kelime-i tevhid olup cennete gireceği yerde bu batıl sözle, kötü hâlde öldü.

Yine böylece içki içenlerle düşüp kalkan bir adam vefat ederken ona şehadet telkin edilince, kendisine telkin yapana: "Sen iç bana da ver." diyerek öldü. İşte bütün bunlar:

٣٦ –عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلىٰ مَا مَاتَ عَلَيْهِ »

36 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: "(Her insan yaşadığı hâl üzere ölür) **ve her kul öldüğü hâl üzere diriltilir.**" *(Müslim, Cennet:19, No:2878, 4/2206. İbni Hacer-i Heytemî, ez Zevacir, 2/402)* hadis-i şerifinin doğruluğunu gösteren rivayetlerdir.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, içki ve kumar kelimeleri önceki ayet-i kerimede dikili taşlar ve fal okları ile beraber zikredilmiş, bu ayet-i kerimede ise sadece ikisi zikredilmiştir, çünkü önceki ayet-i celileden maksat insanları içki ve kumardan nehyetmek ve bu dört şeyin çirkinlik ve kötülüğünü ortaya koymaktır. Bu ayet-i celileden maksat ise özellikle içki ve kumarın çirkinliğini belirtmektir.

Mevlâ Tealâ içki ve kumarın dini bakımdan böylesi büyük kötülüklerini beyan ettikten sonra: (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُوْنَ) **"Artık vazgeçtiniz değil mi?"** buyurmuştur.

Rivayete göre bu ayet-i celile indiğinde Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, istifham suretiyle gelen bu cümle-i celilenin, emir sığasıyla "Vazgeçin" buyurulmasından daha şiddetli olduğunu anlayarak "Vazgeçtik" buyurmuştur.

٣٧ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ سَاقِىَ الْقَوْمِ يَوْمَ حُرِمَتِ الْخَمْرُ فِى بَيْتِ اَبِى طَلْحَةَ وَمَا شَرَابُهُمْ اِلاَّ الْفَضِيخَ الْبُسْرَ وَالتَّمْرَ فَاِذَا مُنَادٍ يُنَادِى قَالَ: اُخْرُجْ فَانْظُرْ! فَخَرَجْتُ فَاِذَا مُنَادِيًا يُنَادِى: « اَلاَ اِنَّ الْخَمْرَ قَدْ حُرِّمَتْ » قَالَ: فَجَرَتْ فِى سِكَكِ الْمَدِينَةِ .

37 - Enes *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurdu: Şarap haram edildiği gün ben Ebû Talha *(Radıyallahu Anh)* ın evinde bulunan topluluğun sâkîsi (şarap sunucusu) idim. O zaman onların şarabı hurmadan yapılan bir içkiydi. Bir de bir münadi bağırdı. Ebû Talha, "Çık bak" dedi. Çıktığımda bu münadinin: **"Agâh olun! Şüphesiz ki şarap haram edilmiştir."** diye seslendiğini işittim. Bunun üzerine (müminler şarap küplerini kırıp döktüler). Böylece Medine sokaklarında (sel gibi) şarap aktı . *(Beyhakî, Sünen-i Kübra, Eşribe:1, No:17328, 8/496, Kurtubî, 6/276)*

Şu bilinsin ki, ayet-i celilenin sonunda geçen: **"Artık vazgeçtiniz değil mi?"** ifade-i celilesi, İstifham (soru) şeklinde olmakla birlikte, gerçekte bundan maksat nehiy (yasaklama) dır.

Bu şekilde bir mecaz çok yerinde ve güzeldir, çünkü Allah-u Tealâ bu fiilleri zemmetmiş (kınamış) ve muhataba bunların kötülüğünü açıklamıştır. Bundan sonra ise, bu kötü işleri terketme hususunda böyle bir soru sorulunca, muhatabın o işleri terkettiğini söylemekten başka bir şekilde cevap vermeye gücü kalmamıştır.

Buna göre sanki muhataba: "Bu günahların böylesine çirkin ve kötü olduğu ortaya çıktıktan sonra, sen onu yine de yapacak mısın?" denmek istenmiştir.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki: **"Artık siz vazgeçtiniz değil mi?"** ifade-i celilesi, bu günahlardan vazgeçmenin, mükellefin de onları terketmenin farz olduğunu kabul etmesiyle birlikte zikredilmek suretiyle Allah-u Tealâ'nın ilâhi bir beyanı yerine geçmektedir.

İÇKİNİN ZEMMİYLE İLGİLİ HADİS-İ ŞERİF VE RİVAYETLER:

٣٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) : اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِى الدُّنْيَا ثُمَّ لَمْ يَتُبْ مِنْهَا ، حُرِمَهَا فِى الْآخِرَةِ »

38 - Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim dünyada şarap içer de sonra tövbe etmezse, ahirette ondan** (cennet şarabından) **mahrum olur."** *(Buharî, Eşribe, No:5253, 5/2119, Müslim, Eşribe:7, No:2003, 3/1587)*

İmam-ı Beğavî *(Rahimehullah)* Şerhü's-Sünne de buyurmuştur ki: "Bu hadis-i şerif bu kişinin cennete giremeyeceğine dair bir tehdittir, çünkü cennet ehlinin içeceği şaraptır, ancak sarhoş etmez ve baş ağrıtmaz, cennete girense şarabından mahrum olmaz."

Ancak bu görüşte bir düşünce payı vardır, zira imanla ölenin cezasını çektikten sonra cennete gireceği malûmdur, dolayısıyla bu kişi cennete girsede içki günahından tövbe etmeden öldüğü için cennet şarabından mahrum olabilir. Nitekim diğer bir rivayette: **"Cennete girse de içemez."** buyurulmuştur. *(İbni Hacer Heytemî, ez Zevacir, 2/302)*

٣٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَاِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ »

39 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şaraptan sakının, çünkü o bütün şerlerin anahtarıdır."** buyurmuştur. *(Beyhaki, Şuabu'l-İman, No:5588, 5/10, No:7231, 4/162)*

٤٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَا يَزْنِى الزَّانِى حِينَ يَزْنِى وَهُوَ مُؤْمِنٌ ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ ، وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ، يَرْفَعُ النَّاسُ اِلَيْهِ فِيهَا اَبْصَارَهُمْ ، حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ »

40 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Zina eden, zina ederken mümin olarak zina etmez, şarap içen, içerken mümin olarak içmez, hırsız çalarken, mümin olarak çalmaz, halkın gözleri önünde kıymetli bir şeyi zorla yağma ederken de mümin olarak yağma etmez."** *(Buharî, Mezalim:31, No:2343, 2/875, Müslim, İman:24, No:57, 1/76, Ebu Davud, Sünnet:16, No:4689, 2/633, Nesâî, Sârik:1, No:4885, 8/435, Tirmizî, İman:11, No:2625, 5/15)*

Nesâî'nin rivayetinde burada şöyle bir ilâve vardır:

« فَاِذَا فَعَلَ ذٰلِكَ خَلَعَ رِبْقَةَ الْاِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ ، فَاِنْ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ »

"Bu günahları yapan islâm ipini boynundan çıkarmış olur, tövbe ederse, Allah-u Tealâ tövbesini kabul eder." *(Nesâî, Sârik:1, No:4887, 8/436)*

٤١ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « مَنْ زَنىٰ وَشَرِبَ الْخَمْرَ نَزَعَ اللهُ مِنْهُ الْاِيمَانَ كَمَا يَخْلَعُ الْاِنْسَانُ الْقَمِيصَ مِنْ رَأْسِهِ »

41 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim zina eder ve içki içerse, insan gömleği başından çıkarttığı gibi, Allah-u Tealâ ondan imanı soyup alır."** *(Hakim, Müstedrek, No:57, 1/73)*

٤٢ – عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ صَبَاحاً كَانَ كَالْمُشْرِكِ بِاللهِ حَتّىٰ يُمْسِىَ ، وَكَذٰلِكَ اِنْ شَرِبَهَا لَيْلاً حَتّىٰ يُصْبِحَ ، وَمَنْ شَرِبَهَا حَتّىٰ يَسْكُرَ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ لَهُ صَلاَةَ اَرْبَعِينَ صَبَاحاً ، وَمَنْ مَاتَ وَفِي عُرُوقِهِ مِنْهَا شَيْءٌ ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً »

42 - Muhammed ibni Münkedir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Sabahleyin şarap içen, akşama kadar Allah'a ortak koşmuş gibi olur, gece içen ise sabaha kadar aynı durumdadır. Sarhoş oluncaya kadar içenin Allah-u Tealâ kırk sabah namazını kabul etmez, damarlarında içkiden bir şey bulunarak ölen cahiliyyet ölümü ile ölmüştür."** *(Abdürrezzak, Musannef, No:17071, 9/239)*

٤٣ – عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ لَمْ يَرْضَ اللهُ عَنْهُ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ، فَاِنْ مَاتَ مَاتَ كَافِراً ، وَاِنْ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ ، وَاِنْ عَادَ كَانَ حَقّاً عَلَى اللهِ اَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ طِينَةِ الْخَبَالِ » قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ، وَمَا طِينَةُ الْخَبَالِ؟ قَالَ: « صَدِيدُ اَهْلِ النَّارِ »

43 - Esma binti Yezid *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şarap içenden Allah-u Tealâ kırk gece razı olmaz, ölürse kâfir olarak ölür, tövbe ederse Allah-u Tealâ tövbesini kabul eder, tekrar dönerse, Allah-u Tealâ'nın onu Tıynetü'l-Habâl'den içirmesi Allah-u Tealâ üzerine bir hak olur."**

Bunun üzerine ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Tıynetü'l-Habâl nedir?" diye sorduğumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Cehennem ehlinin (akan) kan ve irinleridir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:27674, 10/443, Taberanî, el Mu'cemü'l-Kebir, No:428, 24/168)*

Bu manada bir çok hadis-i şerifler mevcuttur, fakat ulema bunların manası hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Hasan-ı Basrî ve imam-ı Taberî *(Rahimehumallah)* a göre bu kişilerin imanı baki kalmakla beraber imanlarından dolayı övülecek bir şeyleri kalmaz demektir.

Diğer bir takımları, bu günahları helâl kabul ederek yapanın dinden çıkacağını söylemişlerdir.

İmam-ı Buhari'ye göre böylelerinden imanın nuru alınır. Bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan da rivayet edilmiştir. Bazılarına göre Allah-u Tealâ'ya taat hususunda basiretleri kapanır. Bütün bu teviller ihtimal dahilinde olmakla birlikte muhakkık âlimlere göre hadis-i şeriflerin en doğru manası, zikredilen günahı işleyenlerde imanın kemali kalmaz demektir. Zira:

« اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَادُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ ... (١١٧) »

"Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını mağfire etmez, onun dışındakileri ise diledikleri için bağışlar." *(Nisa suresi:117 den)* ayet-i celilesi şirkin dışındaki günahları işlemekle insanın kâfir olmayacağını açıklamaktadır.

Bu yüzden ehli sünnet uleması, büyük günah işleyenlerin günahları sebebiyle dinden çıkmadıklarına, bunların mümin fakat imanlarının noksan olduğuna ittifak etmişlerdir. Şayet tövbe ederlerse cezaları düşer, büyük günahlara devam ederlerken ölürlerse işleri Allaha kalır; dilerse onları affederek doğrudan cennetine koyar. Dilerse cezaları nisbetinde azabettikten sonra cennetine nail kılar. Ayrıca:

٤٤ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) وَكَانَ شَهِدَ بَدْراً ، وَهُوَ اَحَدُ النُّقَبَاءِ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ: اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ ، وَحَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ اَصْحَابِهِ: « ...فَمَنْ وَفّٰى مِنْكُمْ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ ، وَمَنْ اَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئاً فَعُوْقِبَ فِى الدُّنْيَا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ، وَمَنْ اَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئاً ثُمَّ سَتَرَهُ اللّٰهُ فَهُوَ اِلَى اللّٰهِ ، اِنْ شَاءَ عَفٰى عَنْهُ وَاِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ »

44 - Birinci Akabe gecesindeki on iki nakibden biri olan ve Bedir harbinde bulunmuş olan Ubade ibni Sâmit *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, etrafında Sahabe-i kiramdan bir cemaat bulunduğu hâlde onlardan, "Çalmamak, zina etmemek ve asî olmamak" gibi sözler aldıktan sonra: **"... Her kim sözünde durursa, onun ecri Allahın üzerindedir** (sevabını vermek Allah'a aittir).

Herkim bunlardan birini yapıp da, bu sebeple dünyada cezalandırılırsa bu ceza ona keffarettir. Bunlardan bir şey yapıp da Allah bunu

örterse (işi mahkemeye intikal etmeyip ceza görmezse), **işi Allah'a kalır, isterse affeder, isterse ona azabeder."** buyurdu. *(Buharî, İman:9, No:18, 1/15, Müslim, Hudud:10, No:170, 9/43-44, 3/1333, İbni Mace, Hudud:33, No:2603, 2/868, Nesaî,Bey'at:18, No:4192, 7/168, Tirmizî, İman:11, No:2625, 5/16)* buyurmuştur.

İşte bu hadis-i şeriften dolayı geride zikredilen hadis-i şerifleri te'vil etme zarureti hasıl olmuştur. Zaten bir meselede zahiren birbirine muarız (görünüşte çelişen) iki hadis bulunursa yapılacak iş onların aralarını bulmaktır.

İbni Battal *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: Bu hadis-i şerifler içki hususunda varid olan en şiddetli delillerdir. Ulema bu hadis-i şeriflerde bütün masiyet çeşitlerine ve onlardan sakınmaya tenbih bulunduğunu söylemektedirler.

Zinayı zikretmekle bütün şehvetlere, şarapla Allah yolundan saptıran ve gaflete sürükleyen bütün eğlencelere, hırsızlıkla dünyaya dalmaya ve harama meyletmeye, yağmacılıkla da kulları hiçe sayarak utanmadan onlarla alay etmenin kötülüğüne dikkat çekilmiştir.

٤٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ شَرِبَ شَرَابًا يَذْهَبُ بِعَقْلِهِ فَقَدْ اَتَىٰ بَابًا مِنْ اَبْوَابِ الْكَبَائِرِ »

45 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Herkim aklını giderecek bir içki içerse, muhakkak ki büyük günahlardan birini işlemiştir."** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5599, 5/13, Ebu Yâ'lâ, Müsned, No:2348, 4/235)*

٤٦ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « ... وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسْ عَلَىٰ مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا بِالْخَمْرِ »

46 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Herkim Allaha ve ahiret gününe iman ediyorsa, üzerinde şarap** (kadehleri) **döndürülen bir sofraya oturmasın."** *(Tirmizî, Edep: No:2801, 5/113, Taberânî, el Mu'cemü'l-Evsat, No:8210, 9/100)*

٤٧ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِي طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا فَعَلَتْ اُمَّتِي خَمْسَ عَشَرَةَ خَصْلَةً حَلَّ بِهَا الْبَلَاءُ » فَقِيلَ: وَمَا هُنَّ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « اِذَا كَانَ الْمَغْنَمُ دُوَلًا، وَالْاَمَانَةُ مَغْنَمًا ، وَالزَّكَاةُ مَغْرَمًا ، وَاَطَاعَ الرَّجُلُ زَوْجَتَهُ ، وَعَقَّ اُمَّهُ ، وَبَرَّ صَدِيقَهُ ، وَجَفَا اَبَاهُ ، وَارْتَفَعَتِ الْاَصْوَاتُ فِي الْمَسَاجِدِ ، وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ اَرْذَلَهُمْ ، وَ اُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ ، وَشُرِبَتِ الْخُمُورُ ، وَلُبِسَ الْحَرِيرُ ، وَاتُّخِذَتِ الْقَيْنَاتُ وَالْمَعَازِفُ

وَلَعَنَ آخِرَ هٰذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلَهَا ، فَلْيَرْتَقِبُوا عِنْدَ ذٰلِكَ رِيحاً حَمْرَاءَ أَوْ خَسْفاً وَمَسْخاً » وَفِي رِوَايَةٍ: « وَزَلْزَلَةً وَخَسْفاً وَمَسْخاً وَقَذْفاً وَآيَاتٍ تَتَابَعُ كَنِظَامٍ بَالٍ قُطِعَ سِلْكُهُ فَتَتَابَعَ »

47 - Ali ibni Ebi Talib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ümmetim onbeş haslet** (kötü şey) **işlediği vakitte kendisine belâ iner."** Bunun üzerine: "Ya Resulallah! Onlar nelerdir?" denince, Buyurdu ki:

"Ganimet (devlet malı veya harp ganimetleri) **muayyen kişiler arasında devrettiği** (zenginler ve rütbe sahipleri fakirlerin haklarını gasbettiği), **Emanet, ganimet, zekât ta ziyan sayıldığı** (insanlar ganimet bulmuş gibi birbirlerinin emanetlerini alıp götürdüğü ve zekât vermekten zorlandığı) **vakit, kişi karısına** (Allah'ın emirlerine muhalif olan isteklerinde) **itaat edip, annesine,** (meşrû isteklerinde) **isyan ettiğinde, arkadaşına iyi davranıp, babasına eziyet ettiği zaman.**

Camilerde (kavga gürültü, alış-veriş, eğlence ve benzeri) **sesler yükseldiği, aşağılık bir adamın millete lider olduğu, şerrinden korkularak kişiye ikram edildiği, şaraplar** (sarhoş edici bütün maddeler çokça ve açıkça) **içildiği,** (erkekler tarafından zaruret olmaksızın) **ipek giyildiği, şarkıcı kızlar edinilip çalgı aletleri çalındığı ve bu ümmetin sonu evveline lânet okuduğu** (sonrakiler öncekilerin iyiliklerine uyacakları yerde, geçmiş büyüklerin aleyhinde konuştuğu) **zaman ;**

İşte o zaman bir kızıl rüzgâr veya yere batma ve şekil değiştirilmesi (insan kılığından çıkarılıp başka bir surete sokulma gibi bir belâ) **beklesinler."***(Tirmizî, Fiten:38, No:2210, 4/494,* parantez içi şerhler *"Tuhfetu'l-Ahvezî" den alınmıştır 6/377)*

Diğer bir rivayette: **"Zelzele, batma, dönüşme, taşlanma, ve ipi kopmuş balya demeti gibi peşpeşe gelen ayetleri** (tehditleri ve musibetleri) **beklesinler."** buyurulmuştur. *(Tirmizî, Fiten:38, No:2211, 4/495)*

٤٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: « وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَيَبِيتَنَّ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَىٰ أَشَرٍ وَبَطَرٍ وَلَعِبٍ وَلَهْوٍ فَيُصْبِحُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ بِاسْتِحْلَالِهِمُ الْمَحَارِمَ وَالْقَيْنَاتِ وَشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ وَأَكْلِهِمُ الرِّبَا وَلُبْسِهِمُ الْحَرِيرَ »

48 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Muhammed'in canı** (kudret) **elinde olan Allah'a yemin ederim ki, elbette ümmetimden bir takımları aşırı sevinç, taşkınlık, azgınlık, oyun ve eğlence ile geceleyip sonra, haramları, çalgıcı kadınları helâl görmeleri, içki içmeleri, faiz yemeleri ve ipek giymeleri yüzünden sabaha maymunlar ve domuzlar şeklinde çıkacaklardır."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22854, 8/423, Hafız Münzirî, Tergib ve Terhib, No:3520, 3/259, İbni Ebiddünya, Zemmü'l-Melâhî, Mevsû'a, 1/67)*

٤٩ – عَنْ اَبِى مَالِكٍ الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « لَيَشْرَبَنَّ نَاسٌ مِنْ اُمَّتِى الْخَمْرَ . يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا . يُعْزَفُ عَلٰى رُؤُسِهِمْ بِالْمَعَازِفِ وَالْمُغَنِّيَاتِ يَخْسِفُ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ وَيَجْعَلُ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ »

49 - Ebu Malik el Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden bir takımları muhakkak ki şarap içip ona adından başka isim takacaklar, baş uçlarında çalgılar çalınıp, şarkıcı kadınlar şarkı (türkü) söyleyecekler, Allah (-u Tealâ) onları yere batıracak ve onlardan maymunlar ve domuzlar yapacaktır." *(İbni Mace, Fiten:22, No:4020, 2/1333, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20989, 10/373, Taberanî, el Mu'cemu'l-Kebir, No:3419, 3/283, Buharî, Tarih-i Kebir, No:967, 1/305, İbni Hibban, No:6758, 15/160)*

٥٠ – عَنْ مُعَاذٍ وَاَبِى عُبَيْدَةَ (رضى الله عنهما) قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ هٰذَا الْاَمْرَ بَدَءَ رَحْمَةً وَنُبُوَّةً ثُمَّ يَكُونُ رَحْمَةً وَخِلَافَةً ثُمَّ كَائِنٌ مُلْكًا عَضُوضًا ثُمَّ كَائِنٌ عُتُوًّا وَحَرْبَةً وَفَسَادًا فِى الْاَرْضِ يَسْتَحِلُّونَ الْحَرِيرَ وَالْخُمُورَ وَالْفُرُوجَ يُرْزَقُونَ عَلٰى ذٰلِكَ وَيُنْصَرُونَ حَتّٰى يَلْقَوُا اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ »

50 - Muaz ve Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki bu iş rahmet ve nübüvvet olarak başlamıştır. Sonra rahmet ve hilâfet devam edecek, sonra zalim idareler zuhur edecek, sonunda da azgınlıklar, harpler ve fesatlar çıkacaktır.**

(O zamanda insanlar) **İpeği** (n erkekler tarafından giyilmesini), **şarapları** (n içilmesini) **ve fercleri** (zinayı) **helâl görecekler, yine de Allah'a kavuşuncaya kadar rızık ve yardım görecekler** (se de ahirette en büyük azaba düşecekler) **dir."** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5616, 5/16, Hatîb-i Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:5375, 3/150, Dârimî, Eşribe:8, No:2026, 1/549, Ebû Davud Tayalisî, Müsned, No:228, Sh.31, Taberânî, el Mu'cemül-Kebir, No:91,92, 20/53, Ebû Yâ'lâ, Müsned, No:873, 2/177)*

Bu hadis-i şerifle önceki hadis-i şerifler arasında zıddiyet yoktur, zira geride zikredilen hadis-i şeriflerde geçtiği üzere, âhir zamanda içki ve diğer haramlar yüzünden azaba düşecek kavimler olacaksa da, diğer bir takım toplumlara da istidrac olarak dünya azabı gönderilmeyebilir, dolayısıyla dünyada azap olunmamaktan, ahirette azap olunmayacağı gibi bir mana çıkarılamaz.

٥١ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ اَوَّلَ مَا يُكْفَأُ –قَالَ زَيْدٌ:

يَعْنِى الْاَسْلَامَ كَمَا يُكْفَأُ الْاِنَاءُ –يَعْنِى الْخَمْرَ– » فَقِيلَ: كَيْفَ يَا رَسُولَ اللهِ ، وَقَدْ بَيَّنَ اللهُ فِيهَا مَا بَيَّنَ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا ، فَيَسْتَحِلُّونَهَا »

51 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki** (islâmda) **tersine döndürülecek ilk hüküm, kabın tersine döndürülmesi** (kadeh dikilerek içki içilmesi) **dir."** Yani İslâmda hükmü haramlıktan helâllığa tam manasıyla döndürülecek ilk şey şarab olacaktır. İnsanlar su içmeye cesaret ettikleri gibi onu içeceklerdir.

Bunun üzerine: "Ya Resulallah! Allah içki hakkında bu kadar beyanat yapmış iken bu nasıl olur?" denilince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ona isminden başka isimler takarak onu helâl sayacaklar."** buyurdu. *(Darimî, Eşribe:8, No:2025, 1/548, İbni Ebî Şeybe, Musannef, Eşribe:1, No:39, 5/474, İbni Hacer, el Metalibu'l-Âliye, No:1794, 2/109, Ebu Yâ'lâ, Müsned, No:4731, 8/177)*

٥٢ – عَنْ اَبِي مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « ثَلَاثَةٌ لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ : مُدْمِنُ خَمْرٍ وَقَاطِعُ رَحِمٍ وَمُصَدِّقٌ بِالسِّحْرِ ، وَمَنْ مَاتَ مُدْمِناً لِلْخَمْرِ سَقَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ نَهْرِ الْغُوطَةِ » قِيلَ: وَمَا نَهْرُ الْغُوطَةِ؟ قَالَ: « نَهْرٌ يَجْرِى مِنْ فُرُوجِ الْمُومِسَاتِ يُؤْذِى اَهْلَ النَّارِ رِيحُ فُرُوجِهِمْ »

52 - Ebu Musa el Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Üç kimse cennete giremez** (bunlar da): **İçki içmeğe devam eden, akraba ilişkilerini kesen ve sihri tasdikleyen** (yapan, yaptıran, birde Allah'ın izni olmadan tesir ettiğine inanan). **Şaraba devam ederek** (tövbesiz) **öleni Allah-u Tealâ gûta nehrinden içirir."**

Bunun üzerine "Gûta nehri nedir?" diye sorulduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Zina eden kadınların ferclerinden** (tenasül uzuvlarından) **akan bir ırmaktır. Onların ferclerinin kokusu cehennem ehline eziyet verir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19586, 7/139, Ebu Yâlâ, Müsned, No:5556, 9/408, İbni Hibban, No:5322, 7/366. Hakim, Müstedrek, No:7234, 4/163)*

٥٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مُدْمِنُ الْخَمْرِ اِنْ مَاتَ لَقِيَ اللهَ كَعَابِدِ وَثَنٍ »

53 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şaraba devam eden** (tövbesiz) **ölürse, Allah'a, puta tapan gibi kavuşur."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No: 2453, 1/583, Sahîh İbni Hibban, No:5323, 7/367, Buharî,Tarih-i Kebir, 1/129, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5597, 5/12)*

٥٤ – عَنْ جابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلاثَةٌ لاَ تُقْبَلُ لَهُمْ صَلاَةٌ وَلاَ تَصْعَدُ لَهُمْ حَسَنَةٌ؛ اَلْعَبْدُ الآبِقُ حَتّىٰ يَرْجِعَ اِلىٰ مَوالِيهِ فَيَضَعَ يَدَهُ فِى اَيْدِيهِمْ ، وَالْمَرْأَةُ السّاخِطُ عَلَيْهَا زَوْجُهَا وَالسَّكْرانُ حَتّىٰ يَصْحُوَ »

54 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **Kaçak köle ağalarına dönüp elini ellerine koyuncaya** (teslim oluncaya) **kadar, kocası kendisine kızgın olan kadın** (onu razı edinceye kadar), **birde sarhoş ayılıncaya kadar, işte bu üç kişinin, hiç bir namazı kabul edilmez ve iyiliklerinden hiç biri** (semaya) **yükseltilmez.** *(Beyhakî, Şuabul iman, No:8727, 6/417)*

٥٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تُراحُ رِيحُ الْجَنَّةِ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسمائَةِ عامٍ ، وَلاَ يَجِدُ رِيحَهَا مَنّانٌ لِعَمَلِهِ ، وَلاَ مُدْمِنُ خَمْرٍ ، وَلاَ عاقٌّ »

55 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cennetin kokusu beşyüz senelik yoldan duyulur, fakat yaptığını başa kakan, içki içmeğe devam eden ve ana-babasına isyan eden onun kokusunu bulamaz** (duyamaz)." *(Taberanî, el-Mu'cemü's-Sağîr, No:409, Sh.174, el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, No:13435, 8/271, el-Münzirî, et-Terğîb, No:3501, 3/254)*

٥٦ – عَنْ عُثْمانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اجْتَنِبُوا اُمَّ الْخَبائِثِ فَاِنَّهُ كَانَ رَجُلٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَتَعَبَّدُ وَيَعْتَزِلُ النِّساءَ فَلَقِيَتْهُ امْرَأَةٌ غاوِيَةٌ فَاَرْسَلَتْ اِلَيْهِ خادِمَهَا فَقالَتْ اِنّا نَدْعُوكَ لِشَهادَةٍ فَدَخَلَ فَطَفِقَتْ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا بَاباً اَغْلَقَتْهُ دُونَهُ حَتّىٰ اَفْضىٰ اِلىٰ امْرَأَةٍ وَضِيئَةٍ جالِسَةٍ وَعِنْدَهَا غُلاَمٌ وَباطِيَةٌ فِيهَا خَمْرٌ فَقالَتْ: اَنَا لَمْ اَدْعُكَ لِشَهادَةٍ وَلٰكِنْ دَعَوْتُكَ لِتَقْتُلَ هٰذَا الْغُلاَمَ اَوْتَقَعَ عَلَىَّ اَوْتَشْرَبَ كَاْساً مِنْ هٰذَا الْخَمْرِ فَاِنْ اَبَيْتَ صِحْتُ وَفَضَحْتُكَ فَلَمّا رَاىٰ اَنَّهُ لاَ بُدَّ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ اسْقِينِى كَاْساً مِنْ هٰذَا الْخَمْرِ فَسَقَتْهُ كَاْساً مِنَ الْخَمْرِ ثُمَّ قَالَ: زِيدِينِى فَلَمْ يَرِمْ حَتّىٰ وَقَعَ عَلَيْهَا وَقَتَلَ النَّفْسَ . فَاجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَاِنَّهُ وَاللهِ لاَ يَجْتَمِعُ الْاِيمانُ وَادْمانُ الْخَمْرِ فِى صَدْرِ رَجُلٍ اَبَداً لَيُوشِكَنَّ اَحَدُهُمَا اَنْ يُخْرِجَ صاحِبَهُ »

56 - Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Pisliklerin anasından**

sakının, çünkü sizden önce geçenler içersinde ibadete devam edip kadınlardan uzak duran bir adam vardı. Zinakâr bir kadın onu görüp (ona aşık olup) hizmetçisini göndererek 'Bir hususta şahitlik için seni davet ediyoruz' dedi.

Bunun üzerine o kişi (hizmetçinin peşinden gidip, gösterdiği eve) **girince, o hizmetçi her girdiği kapıyı arkasından kapattı, neticede o kişi çok güzel bir kadının yanına vardı. O kadın oturmuş, yanında da bir çocuk ve içinde şarap bulunan bir kap vardı.**

Kadın o zata: 'Ben aslında seni bir şahitlik için çağırmadım velâkin seni çağırdım ki, ya bu çocuğu öldüresin ya benimle zina edesin veya bu şaraptan bir kâse içesin, bunlardan birini yapmadığın takdirde bağırıp seni rezil ederim' dedi.

O kişi başka çaresi olmadığını anlayarak, 'Bari bana şu şaraptan bir kâse içir' deyince, kadın ona şaraptan bir kâse sundu, sonra o,'Yine ver' diye şarap içmeğe devam etti. Neticede kadınla zina etti ve çocuğu öldürdü.

O hâlde şaraptan sakının, çünkü bir kişinin göğsünde iman ile şarap içmeğe devam etmek vallahi asla birleşmez. Onlardan birinin diğerini çıkarması yakındır." *(Beyhakî, Şuabu'l-iman, No:5586, 5/10, Nesâî, Eşribe:44, No:5682, 8/718, İbni Hıbban, Mevâridü'z-Zam'ân, No:1375, 4/342, Abdürrezzak, Musannef, No:17060, 9/236)*

٥٧ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ بَنَى الْفِرْدَوْسَ بِيَدِهِ وَحَظَرَهُ عَلَىٰ كُلِّ مُشْرِكٍ وَكُلِّ مُدْمِنِ الْخَمْرِ سِكِّيرٍ »

57 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ Firdevs cennetini** (kudret) **eliyle bina etmiş, ve onu her müşrik ve içkiye devam eden, her ziyade sarhoş kimseye yasak etmiştir."** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5590, 5/11, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/95)*

٥٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ لَبِسَ الْحَرِيرَ فِى الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ ، وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِى الدُّنْيَا لَمْ يَشْرَبْهُ فِى الْآخِرَةِ ، وَمَنْ شَرِبَ فِى آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ فِى الدُّنْيَا لَمْ يَشْرَبْ بِهَا فِى الْآخِرَةِ » ثُمَّ قَالَ: « لِبَاسُ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَشَرَابُ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَآنِيَةُ اَهْلِ الْجَنَّةِ »

58 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dünyada ipek giyen** (erkek) **kimse, ahirette onu giyemez, dünyada içki içen, ahirette onu** (cennet şarabını) **içemez, dünyada altın ve gümüş kaplarda** (yeyip) **içen, ahirette onlarla içemez."**

Ayet: 91

Sonra buyurdu ki: "(Çünkü bunlar) **Cennet ehlinin elbisesi, Cennet ehlinin içeceği ve Cennet ehlinin kaplarıdır."** *(Hakim, Müstedrek, No:7216, 4/157)*

٥٩ – عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهم) اَنَّ اَبَا بَكْرِ الصِّدِّيقَ ، وَعُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ (رضى الله عنهما) وَنَاسًا مِنْ اَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ جَلَسُوا بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرُوا اَعْظَمَ الْكَبَائِرِ فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ فِيهَا عِلْمٌ يَنْتَهُونَ اِلَيْهِ فَاَرْسَلُونِى اِلَىٰ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو اَسْئَلُهُ عَنْ ذٰلِكَ فَاَخْبَرَنِى اَنَّ اَعْظَمَ الْكَبَائِرِ شُرْبُ الْخَمْرِ فَاَتَيْتُهُمْ فَاَخْبَرْتُهُمْ فَاَنْكَرُوا ذٰلِكَ وَوَثَبُوا اِلَيْهِ جَمِيعًا حَتّٰى اَتَوْهُ فِى دَارِهِ فَاَخْبَرَهُمْ اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « اِنَّ مَلِكًا مِنْ مُلُوكِ بَنِى اِسْرَائِيلَ اَخَذَ رَجُلًا فَخَيَّرَهُ بَيْنَ اَنْ يَشْرَبَ الْخَمْرَ اَوْ يَقْتُلَ نَفْسًا اَوْ يَزْنِىَ اَوْ يَاْكُلَ لَحْمَ الْخِنْزِيرِ اَوْ يَقْتُلُوهُ اِنْ اَبَىٰ ، فَاخْتَارَ اَنْ يَشْرَبَ الْخَمْرَ وَاَنَّهُ لَمَّا شَرِبَهَا لَمْ يَمْتَنِعْ مِنْ شَيْءٍ اَرَادُوهُ مِنْهُ » وَاَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَنَا مُجِيبًا: « مَا مِنْ اَحَدٍ يَشْرَبُهَا فَيُقْبَلُ اللهُ لَهُ صَلَاةً اَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَلَا يَمُوتُ وَفِى مَثَانَتِهِ مِنْهَا شَيْءٌ اِلَّا حُرِّمَتْ عَلَيْهِ بِهَا الْجَنَّةُ فَاِنْ مَاتَ فِى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً »

59 - Salim ibni Abdillah ibni Amr babasının *(Radıyallahu Anhum)* şöyle dediğini rivayet etmiştir, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatından sonra, Ebu Bekr-i Sıddık, Ömer ibnil Hattab ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından bir takımları *(Radıyallahu Anhum)* bir yerde oturup günahların en büyüğünün ne olduğunu müzakere ettiler.

Fakat yanlarında bu hususta müracaat edecekleri bir bilgi bulunmadığından beni bu hususta sormam için Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* a (babama) gönderdiler.

O bana, büyük günahların en büyüğünün içki içmek olduğunu bildirince, ben de gelip bunu onlara haber verdiğimde bu görüşü kabullenmeyerek hep birden onun yanına gitmek üzere fırladılar ve böylece onun evine vardığımızda, O onlara Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Benî İsrailin meliklerinden bir hükümdar bir adamı yakalayarak onu, içki içmek, adam öldürmek, zina etmek, domuz eti yemek, bunların hiçbirini yapmadığı takdirde ise öldürülmek arasında muhayyer bıraktı. O kişi içki içmeyi tercih etti ve içer-içmez istedikleri hiçbir şeyi yapmaktan geri kalmadı."

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu hususta bize şöyle buyurdu: **"Her hangi bir kimse onu içerse, Allah-u Tealâ onun namazını kırk gece kabul etmez, mesanesinde ondan bir zerre bulunarak**(tövbesiz) **ölene mutlaka o sebeble cennet haram edilir, kırk gece içinde** (tövbesiz) **ölürse, cahiliyyet ölümü ile ölür."** *(Hakim, Müstedrek, No:7236, 4/163, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, No:8173, 5/104)*

٦٠ – عَنِ ابْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) اَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْخَمْرِ فَقَالَ: سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: « هِيَ اَكْبَرُ الْكَبَائِرِ، وَاُمُّ الْفَوَاحِشِ، مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ تَرَكَ الصَّلَاةَ وَوَقَعَ عَلَىٰ اُمِّهِ وَخَالَتِهِ وَعَمَّتِهِ »

60 - İbni Amr *(Radıyallahu Anh)* a, içki içmenin hükmü sorulduğunda şöyle dedi: Ben onu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Efendimize sorduğumda: **"O, büyük günahların en büyüğüdür ve çirkinliklerin anasıdır, içki içen, namazı terkeder ve anasıyla, teyzesiyle, halasıyla bile zina eder."** buyurdu. *(İbni Ebî Hatim, No:5197, 3/930, Heysemî, Mecmeu'z-Zevaid, 5/68)*

٦١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلَاثَةٌ لَا تَقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ: اَلْجُنُبُ ، وَالسَّكْرَانُ ، وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ »

61 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Üç kimseye melekler yaklaşmaz** (bunlar da): **Cünüp, sarhoş ve safranlı kokuyu çokça sürünen** (kadın kokusunu sürmekle onlara benzemeye çalışan) **kimselerdir."** *(İbni Hacer-i Askalânî, Müsned-i Bezzâr, No:1128, 1/628)*

٦٢ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا حَلَفْتَ عَلَىٰ مَعْصِيَةٍ فَدَعْهَا وَاقْذِفْ ضَغَائِنَ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِكَ وَاِيَّاكَ وَشُرْبَ الْخَمْرِ فَاِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ لَمْ يُقَدِّسْ شَارِبَهَا »

62 - Sevban *(Radıyallahu Anh)* şöyle rivayet etmiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Bir günah** (ı işlemek) **üzerine yemin ettiğin zaman onu terket** (yemin kefareti vererek onu boz), **cahiliyyet kinlerini ayağının altına at ve içki içmekten sakın, çünkü Allah-u Tealâ onu içeni mukaddes kılmaz** (kutsamaz)." buyurdu. *(Hakim, Müstedrek, No:6037, 3/548)*

٦٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ شَرِبَ حَسْوَةَ خَمْرٍ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ صَرْفاً وَلَا عَدْلاً ، وَمَنْ شَرِبَ كَاْساً لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ اَرْبَعِينَ صَبَاحاً . وَالْمُدْمِنُ الْخَمْرِ حَقٌّ عَلَى اللهِ اَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ نَهْرِ الْخَبَالِ » قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا نَهْرُ الْخَبَالِ؟ قَالَ: « صَدِيدُ اَهْلِ النَّارِ »

63 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bir yudum şarap içenin Allah-u Tealâ ne farzını, ne de nafilesini üç gün kabul etmez, bir kâse içenin amellerini kırk sabah kabul etmez, şaraba devam edeni, "Habal ırmağın" dan içirmesi Allah-u Tealâ üzerine bir haktır."**

Bunun üzerine "Ya Resulallah! Habal ırmağı nedir?" diye sorulduğunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cehennem ehlinin irinleridir."** buyurdu. *(Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:11465, 11/192)*

٦٤ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: « مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا وَهُوَ سَكْرَانُ اُدْخِلَ الْقَبْرَ وَهُوَ سَكْرَانُ ، وَيُبْعَثُ مِنْ قَبْرِهِ سَكْرَانَ ، وَ اُمِرَ بِهِ اِلَى النَّارِ سَكْرَانَ ، اِلَىٰ جَبَلٍ يُقَالُ لَهُ: (سَكْرَانُ) ، فِيهِ عَيْنٌ يَجْرِى فِيهَا الْقَيْحُ وَالدَّمُ ، هُوَ طَعَامُهُمْ وَشَرَابُهُمْ مَادَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ »

64 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dünyadan sarhoş olarak ayrılan, kabre sarhoş olarak sokulur, kabrinden sarhoş olarak diriltilip, sekran** (sarhoş) **olarak cehennemdeki sekran isimli dağa** (çıkması) **emredilir, o dağda bir göze vardır ki, ondan kan ve irin akar.** (Ahiretin) **gökler ve yer** (i devam ettiği sürece) **o** (kan ve irin) **onların yiyeceği ve içeceğidir."** *(İbni Hacer, el Askalânî, el Metalibu'l-Âliye, No:1783, 2/106, Busayrî, İthâfu'l-Hıyeret'il-Mehere, No:5157, 5/453)*

٦٥ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ سُكْرًا مَرَّةً وَاحِدَةً ، فَكَاَنَّمَا كَانَتْ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا فَسُلِبَهَا ، وَمَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ سُكْرًا اَرْبَعَ مَرَّاتٍ ، كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ –عَزَّ وَجَلَّ– اَنْ يُسْقِيَهُ مِنْ طِينَةِ الْخَبَالِ » ، قِيلَ: وَمَا طِينَةُ الْخَبَالِ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ؟ قَالَ: « عُصَارَةُ اَهْلِ جَهَنَّمَ »

65 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Sarhoş olduğu için bir kere namazı terkeden kimse , sanki bütün dünya ve üzerindekiler onun iken elinden alınmış gibidir. Sarhoşluk nedeniyle dört kere namazı terkeden kimseyi Tıynetü'l-Habal'den içirmesi Allah üzerine bir hak olur."**

Bunun üzerine "Tıynetü'l-habal nedir? Ya Resulallah!" denildiğinde: **"Cehennem ehlinin usaresi** (yanmaktan dolayı vücudundan çıkan) **dır."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6671, 2/593, Hakim, Müstedrek, No:7233,4/162, Beyhakî, Sünen, No:17338, 8/499)*

٦٦ – عَنْ اَبِی اُمَامَةَ (رضی الله عنه) عَنِ النَّبِیِّ ﷺ قَالَ: « یَبِیتُ قَوْمٌ مِنْ هٰذِهِ الْاُمَّةِ عَلٰی طَعْمٍ وَشُرْبٍ وَلَهْوٍ وَلَعِبٍ فَیُصْبِحُونَ وَقَدْ مُسِخُوا قِرَدَةً وَخَنَازِیرَ وَلَیُصِیبَنَّهُمْ خَسْفٌ وَقَذْفٌ حَتّٰی یُصْبِحَ النَّاسُ فَیَقُولُونَ قَدْ خُسِفَ اللَّیْلَةَ بِبَنِی فُلَانٍ وَخُسِفَ اللَّیْلَةَ بِدَارِ فُلَانٍ خَوَاصَّ وَلَیُرْسِلَنَّ عَلَیْهِمْ حَاصِباً مِنَ السَّمَاءِ كَمَا اُرْسِلَتْ عَلٰی قَوْمِ لُوطٍ عَلٰی قَبَائِلَ فِیهَا وَعَلٰی دُورٍ وَلَیُرْسِلَنَّ عَلَیْهِمُ الرِّیحَ الْعَقِیمَ الَّتِی اَهْلَكَتْ عَاداً عَلٰی قَبَائِلَ فِیهَا وَعَلٰی دُورٍ بِشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ وَلُبْسِهِمُ الْحَرِیرَ وَاتِّخَاذِهِمُ الْقَیْنَاتِ وَاَكْلِهِمُ الرِّبَا وَقَطِیعَتِهِمُ الرَّحِمَ » وَ خَصْلَةٌ نَسِیتُهَا جَعْفَرٌ

66 - Ebu Ümame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerife göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bu ümmetten bir topluluk yiyip-içip eğlenerek geceleyip, sabaha maymunlar ve domuzlar olarak çıkacaklardır. Ve elbette onlara yere batırılma ve gökten taşlanma gibi cezalar isabet edecektir.**

Neticede insanlar sabaha çıktıklarında özel bir takım bilinen kimseler için: 'Bu gece filân oğulları batırıldı, bu gece filânın evi yerin dibine battı' diyeceklerdir. Ve elbette Allah-u Tealâ onlar içinde bulunan bir takım kabileler ve mahallelere Lût kavmine gönderildiği gibi gökten taş yağdıran bir kasırga gönderecektir.

Ve yine muhakkak ki Allah-u Tealâ onların bir takım aşiret ve ocaklarına Âd kavmini helâk eden, kısır rüzgâr (ortalığı kasıp kavuran, köklerini kurutan bir kasırga) **gönderecektir.** (Bütün bunlar) **onların içki içmeleri, ipek giymeleri, şarkıcı kadınlar oynatmaları, faiz yemeleri ve akraba ile ilişkileri kesmeleri yüzündendir."**

Burada bir haslet daha vardır ki, Cafer isimli ravî onu unutmuştur. *(Beyhakî Şuabu'l-İman, No:5614, 5/16, Hakim Müstedrek, No:85724/560, İbni Ebid-Dünya, Mevsûa', Zemmü'l-Melâhî, 1/68, Ebu Davud, et-Tayalisî, No:1137, Sh.155, Harâitî, Mesâvi'l-Ahlâk, No:284, Sh.136)*

٦٧ – عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « لَیْلَةَ اُسْرِیَ بِی: رَاَیْتُ مُوسٰی ، وَاِذَا هُوَ رَجُلٌ ضَرْبٌ رَجِلٌ ، كَاَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوئَةَ ، وَرَاَیْتُ عِیسٰی ، فَاِذَا هُوَ رَجُلٌ رَبْعَةٌ اَحْمَرُ ، كَاَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِیمَاسٍ ، وَاَنَا اَشْبَهُ وَلَدِ اِبْرَاهِیمَ بِهِ ، ثُمَّ اُتِیتُ بِاِنَاءَیْنِ فِی اَحَدِهِمَا لَبَنٌ وَفِی الْآخَرِ خَمْرٌ ، فَقَالَ: اشْرَبْ اَیَّهُمَا شِئْتَ ، فَاَخَذْتُ اللَّبَنَ فَشَرِبْتُهُ ، فَقِیلَ: اَخَذْتَ الْفِطْرَةَ ، اَمَا اِنَّكَ لَوْ اَخَذْتَ الْخَمْرَ غَوَتْ اُمَّتُكَ »

67 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Geceleyin yürütüldüğüm zaman, Musa** *(Aleyhisselâm)* **ı gördüm baktım ki O, Yemenin şenûe kabilesinin erkeklerinden biri gibi uzun boylu, fazla şişman olmayıp dolgun vücutlu, saçı ne kıvırcık, ne de düz bir zattı.**

İsa *(Aleyhisselâm)* **ı da gördüm, baktım ki O, orta yapılı, sanki hamamdan çıkmış gibi pembe beyazdı.** (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı da gördüm, baktım ki) **Çocukları içinde İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **a en çok benzeyeni benim, sonra bana birinin içinde süt, diğerinde şarap bulunan iki kap getirildi, Cibril** *(Aleyhisselâm)* **bana 'Bunlardan hangisini istersen iç' dedi.**

Ben sütü alıp onu içince bana 'Fıtratı (kolay, lezzetli, faydalı olduğu için islâm dinine işaret olan sütü) **aldın, eğer sen şarabı almış olsaydın elbette ümmetin azgın olurdu.' denildi."** *(Buharî, Enbiya:26, No:3214, 3/1243, Müslim, İman:74, No:168, 1/154, Tirmizî, Tefsir:18, No:3130, 5/300, Nesâî, Eşribe:41, No:5673, 8/715, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:10652, 3/590, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5568, 5/4)*

٦٨ – عَنِ الْحَسَنِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَلْقَى اللهَ شَارِبُ الْخَمْرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِينَ يَلْقَاهُ وَهُوَ سَكْرَانُ ، فَيَقُولُ: وَيْلَكَ مَا شَرِبْتَ؟ فَيَقُولُ: الْخَمْرَ ، قَالَ: أَوَلَمْ أُحَرِّمْهَا عَلَيْكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَىٰ! فَيُؤْمَرُ بِهِ إِلَى النَّارِ »

68 - Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"İçki içen kıyamet günü sarhoş olarak Allah-u Tealâ ile karşılaştığında ona, 'Yazık sana! Ne içtin?' diye sorunca,**

O: 'Şarap' diye cevap verir. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ 'Ben onu sana haram etmemiş miydim?' buyurur, O: 'Evet' diye suçunu itiraf edince, cehenneme gönderilmesi emrolunur. *(Abdürrezzak, Musannef, No:17061, 9/237)*

٦٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِنَبِيذٍ جَرٍّ يَنِشُّ فَقَالَ: « اضْرِبْ بِهٰذَا الْحَائِطَ . فَإِنَّ هٰذَا شَرَابُ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ »

69 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)*şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir cer (topraktan mamul büyük testi) getirildi. Şıra kabarıp kaynıyordu, bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Bunu bahçeye dök çünkü bu, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanın içkisidir."** buyurdu. *(İbni Mace, Eşribe:15, No:3409, 2/1128, Ebu Davud, Eşribe:12, No:3716, 2/361, Nesâi, Eşribe:25, No:5626, 8/700)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre bozulup şarap hâline dönüşen şıra, ister topraktan mamûl testi içinde olsun, ister kuru kabaktan yapılmış kapta olsun haramdır, dökülmesi gerekir.

٧٠–عَنْ أَبِي أُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ لِهٰذَا الدِّينِ إِقْبَالاً وَإِدْبَاراً، أَلَا

وَاِنَّ مِنْ اِقْبَالِ هٰذَا الدِّيْنِ اَنْ تَفْقَهَ الْقَبِيلَةُ بِاَسْرِهَا ، حَتّٰى لَا يَبْقٰى اِلَّا الْفَاسِقُ وَالْفَاسِقَانِ ذَلِيلَانِ فِيهَا، اِنْ تَكَلَّمَا قُهِرَا وَاضْطُهِدَا، وَاِنَّ مِنْ اِدْبَارِ هٰذَا الدِّيْنِ اَنْ تَجْفُوَ الْقَبِيلَةُ بِاَسْرِهَا فَلَا يَبْقٰى اِلَّا الْفَقِيهُ وَالْفَقِيهَانِ، فَهُمَا ذَلِيلَانِ، اِنْ تَكَلَّمَا قُهِرَا وَاضْطُهِدَا وَيَلْعَنُ آخِرُ هٰذِهِ الْاُمَّةِ اَوَّلَهَا ، اَلَا وَعَلَيْهِمْ حَلَّتِ اللَّعْنَةُ حَتّٰى يَشْرَبُوا الْخَمْرَ عَلَانِيَةً حَتّٰى تَمُرَّ الْمَرْاَةُ بِالْقَوْمِ فَيَقُومُ اِلَيْهَا بَعْضُهُمْ فَيَرْفَعُ بِذَيْلِهَا كَمَا يَرْفَعُ بِذَنَبِ النَّعْجَةِ فَقَائِلٌ يَقُولُ يَوْمَئِذٍ : اَلَا وَارِ مِنْهَا وَرَاءَ الْحَائِطِ، فَهُوَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ مِثْلُ اَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فِيكُمْ، فَمَنْ اَمَرَ يَوْمَئِذٍ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهٰى عَنِ الْمُنْكَرِ ، فَلَهُ اَجْرُ خَمْسِينَ مِمَّنْ رَاٰنِي وَ اٰمَنَ بِي وَاَطَاعَنِي وَ تَابَعَنِي »

70 - Ebû Umame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki bu din için bir ilerleme, bir de gerileme vardır. Agâh olun ki! Bir kabilenin bütünüyle dinini bilmesi, içlerinde ancak zelil duruma düşmüş bir veya iki fasık bulunup, onlar da** (yanlış bir şey) **konuşmak istediklerinde yenik duruma düşüp susturulmaları şüphesiz ki bu dinin ilerlemesindendir.**

Şu da muhakkak ki, bir kabilenin bütünüyle cahil kalıp, içlerinde bir veya iki âlimin zelil durumda bulunup konuşmak istediklerinde horlanıp susturulmaları elbette ki dinin gerilemesindendir. (İşte o zaman) **bu ümmetin sonda gelenleri öncekilerine lânet edecektir ki, dikkat edin!** (O vakit) **Onlar üzerine lânet yağar.**

(O devirde insanlar o kadar bozulacak ki) **Açıkça şarap içecekler, bir kadın bir topluluğun yanından geçerken, biri kalkıp koyunun kuyruğunu kaldırdığı gibi kadının eteğini kaldıracak da** (ona, 'Ne yapıyorsun' diye soran olmayacak);

O gün, (o adama) **'Şu kadını** (hiç olmassa) **duvarın arkasına götür' diyen kimse, o devirde bulunanlar içersinde, sizin içerinizde bulunan Ebû Bekr ve Ömer gibidir. İşte o günde iyiliği emredip kötülükten nehyeden kimseye, beni görüp de bana iman eden, bana itaat edip bana tâbi olan elli kişinin ecri vardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:7807, 8/198, No:7863, 8/214, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, No:12109, 7/517)*

٧١ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ بَعْدَ اَنْ حَرَّمَهَا اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى لِسَانِي فَلَيْسَ لَهُ اَنْ يُزَوَّجَ اِذَا خَطَبَ ، وَلَا يُشَفَّعُ اِذَا شَفَعَ ، وَلَا يُصَدَّقُ اِذَا حَدَّثَ ، وَلَا يُؤْتَمَنُ عَلٰى اَمَانَةٍ فَاِنِ اؤْتُمِنَ اَمَانَةً فَاَكَلَهَا اَوِ اسْتَاْكَلَهَا فَلَيْسَ لِصَاحِبِهَا عَلَى اللّٰهِ اَنْ يَاْجُرَهُ وَلَا يُخْلِفُ عَلَيْهِ »

71 - Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Allah-u Tealâ benim lisanımla şarabı yasak ettikten sonra onu içen, kız isterse evlendirilmez, şefaat (herhangi bir işte aracılık) **isterse şefaat edilmez** (işi görülmez), (bir şey) **söylerse tasdik edilmez, kendisine bir emanet teslim edilmez, eğer ona bir şey emanet edilip de onu yer veya yedirirse, o emanetin sahibi ne Allah'tan bir sevap alabilir, ne de Allah ona emanetini geri verir."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:13231, 5/361)*

٧٢ – عَنْ قَتَادَةَ بْنِ عَيَّاشٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ يَزَالُ الْعَبْدُ فِى فُسْحَةٍ مِنْ دِينِهِ مَا لَمْ يَشْرَبِ الْخَمْرَ فَاِذَا شَرِبَهَا خَرَقَ اللهُ عَنْهُ سِتْرَهُ ، وَكَانَ الشَّيْطَانُ وَلِيَّهُ وَسَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَرِجْلَهُ يَسُوقُهُ اِلَى كُلِّ شَرٍّ ، وَيَصْرِفُهُ عَنْ كُلِّ خَيْرٍ »

72 - Katade ibni Ayaş *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kişi, içki içmedikçe dini hususunda bir genişlik içersinde olmakta daim olur. İçki içtiğinde ise, Allah-u Tealâ onun perdesini yırtar (dosta düşmana rüsvay eder), **artık şeytan onun velisi** (dostu) **kulağı, gözü ve ayağı olup, onu her şerre çeker, her hayırdan engeller."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:13165, 5/346)*

٧٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ زَوَّجَ ابْنَتَهُ اَوْ وَاحِدَةً مِنْ اَهْلِهِ مِمَّنْ يَشْرَبُ الْخَمْرَ فَكَاَنَّمَا قَادَهَا اِلَى النَّارِ »

73 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kızını veya ailesinden birini içki içen biriyle evlendiren, sanki onu cehenneme sürüklemiştir."** *(İmam-ı Zebîdî, İthaf, 5/350, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:13219, 5/357)*

٧٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا تَنَاوَلَ الْعَبْدُ كَأْسَ الْخَمْرِ بِيَدِهِ نَاشَدَهُ الْاِيمَانُ بِاللهِ لاَ تُدْخِلْهُ عَلَىَّ فَاِنِّى لاَ اَسْتَقِرُّ اَنَا وَهُوَ فِى وِعَاءٍ وَاحِدٍ فَاِنْ اَبَى فَشَرِبَهُ نَفَرَ الْاِيمَانُ مِنْهُ نَفْرَةً لَنْ يَعُودَ اِلَيْهِ اَرْبَعِينَ صَبَاحاً فَاِنْ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَبَهُ مِنْ عَقْلِهِ سَلْباً لاَ يَعُودُ اِلَيْهِ اَبَداً »

74 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kul şarap kâsesini eliyle tuttuğu zaman, imanı ona Allah adı vererek 'Onu benim üzerime sokma, çünkü o ve ben bir kapta duramayız' der.

Eğer o, imanın bu çağrısına kulak vermeyip içerse, iman ondan öyle bir kaçışla kaçar ki, kırk sabah ona dönmez, tövbe ederse Allah tövbesini kabul eder, yine de onun aklından öyle bir parçayı alır ki ebediyyen ona dönmez." *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:1151, 1/292)*

٧٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: لَمَّا افْتَتَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَكَّةَ قَالَ: « انَّ اللهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ شُرْبَ الْخَمْرِ وَثَمَنَهَا ، وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ اَكْلَ الْمَيْتَةِ وَثَمَنَهَا ، وَحَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْخَنَازِيرَ ، وَاَكْلَهَا ، وَثَمَنَهَا » وَقَالَ: « قُصُّوا الشَّوَارِبَ وَاَعْفُوا اللِّحَىٰ ، وَلَا تَمْشُوا فِى الْاَسْوَاقِ اِلَّا وَعَلَيْكُمُ الْاُزُرُ ، اِنَّهُ لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَمِلَ سُنَّةَ غَيْرِنَا »

75 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke-i Mükerreme'yi fethettiğinde şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki Allah ve Resulü içki içmeyi ve parasını size haram kılmıştır, lâşeyi yemeği ve parasını size yasaklamıştır, domuzları, onları yemeği ve parasını da size haram etmiştir. Bıyıkları kısaltıp sakalları salıverin, peştemalsız sokaklarda gezinmeyin, bir başkasının âdetini yapan şüphesiz ki bizden değildir." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:4922, 10/194)*

٧٦ – عَنْ مُعَاذٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اَوَّلَ شَىْءٍ نَهَانِى عَنْهُ رَبِّى بَعْدَ عِبَادَةِ الْاَوْثَانِ: شُرْبُ الْخَمْرِ وَمُلَاحَاةُ الرِّجَالِ »

76 - Muaz *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki putlara tapmaktan sonra Rabbimin bana yasak ettiği ilk şey, şarap içmek ve insanlarla kavga etmektir."** *(Bezzar, Müsned, No:1115, 1/622, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:157, 20/83, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:8440, 6/342)*

٧٧ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) اَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ عَلِّمْنِى عَمَلاً اِذَا مَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ ، قَالَ: « لَاتُشْرِكْ بِاللهِ شَيْئاً وَاِنْ حُرِّقْتَ ، وَاَطِعْ وَالِدَيْكَ وَاِنْ اَخْرَجَاكَ مِنْ مَالِكَ ، وَلَا تَشْرَبِ الْخَمْرَ فَاِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ ، لَا تَتْرُكَنَّ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّداً ، فَاِنَّهُ مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّداً بَرِئَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللهِ ، لَا تُنَازِعِ الْاَمْرَ اَهْلَهُ وَاِنْ رَأَيْتَ اَنَّ لَكَ ، اَنْفِقْ عَلَىٰ اَهْلِكَ مِنْ طَوْلِكَ وَلَا تَرْفَعِ الْعَصَا عَنْهُمْ ، اَخِفْهُمْ فِى اللهِ لَا تَغْلُلْ ، لَا تَفِرَّ مِنَ الزَّحْفِ »

77 - Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre bir adam 'Ya Resulallah! Bana bir amel öğret ki onu yaparsam cennete gireyim' dediğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Yakılsan da Allah'a hiçbir şeyi ortak koşma. Seni bütün malından çıkarsalarda ana-babana itaat et. Şarap içme, çünkü o bütün şerlerin anahtarıdır, kasten namazı sakın terketme, çünkü namazı kasten terkedenden Allah'ın zimmeti berî olur (azap etmeme teminatı kalkar).

İdare makamının sana lâyık olduğunu bilsen de, yetkililerle münazaa etme (çekişme), **lütfundan ailene infakta bulun, fakat onlardan sopayı kaldırma, Allah yolunda onları korkut. Ganimet malında hainlik yapma ve harpten kaçma."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:156, 20/82, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22136, 8/249, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, No:2204, 3/256, İbni Mace, Fiten:23, No:4034, 2/1339)*

٧٨ – عَنْ سَلاَمَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ تَعَالَىٰ كَنَسَ عَرْصَةَ جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ بِيَدِهِ ثُمَّ بَنَاهَا مِنْ فِضَّةٍ وَلَبِنَةً مِنْ ذَهَبٍ مُصَفًّىٰ وَلَبِنَةً مِنْ مِسْكٍ مَدْرَاءَ وَغَرَسَ فِيهَا مِنْ جَيِّدِ الْفَاكِهَةِ وَطَيِّبِ الرَّيْحَانِ ، وَفَجَّرَ فِيهَا انْهَارَهَا ، ثُمَّ اَتَىٰ رَبُّنَا اِلَىٰ عَرْشِهِ فَنَظَرَ اِلَيْهَا فَقَالَ: وَعِزَّتِي لاَ يَدْخُلُكِ مُدْمِنُ خَمْرٍ ، وَلاَ مُصِرٌّ عَلَى الزِّنَا »

78 - Selâme *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ Firdevs cennetinin arsasını kendi (kudret) **eliyle süpürmüş, sonra onu gümüşten, bir tuğla som altından, bir tuğla halis misk'ten** (olmak üzere) **bina etmiştir. En güzel meyvaları, hoş kokulu bitkileri oraya ekip ırmaklarını fışkırtmıştır.**

Sonra Rabbimiz (mekândan ve şekilden münezzeh olduğu hâlde) **Arşına gelerek oradan cennete bakıp ona hitaben 'İzzetim hakkı için şarap içmeye devam eden ve zinaya ısrar eden sana giremez' buyurmuştur."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:13216, 5/356, İbni Hacer el-Askalânî, el-İsabe, No:3337, 3/111)*

٧٩ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ لاَ تَنْقَضِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَتَّىٰ يَقَعَ بِهِمُ الْخَسْفُ وَالْمَسْخُ وَالْقَذْفُ » قَالُوا: وَمَتَىٰ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « اِذَا رَأَيْتُمُ النِّسَاءَ رَكِبْنَ السُّرُوجَ وَكَثُرَتِ الْمَعَازِفُ وَفَشَتْ شَهَادَاتُ الزُّورِ وَشُرِبَتِ الْخَمْرُ لاَ يُسْتَخْفَىٰ بِهَا وَشَرِبَ الْمُصَلُّونَ فِي آنِيَةِ اَهْلِ الشِّرْكِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَاسْتَغْنَى النِّسَاءُ بِالنِّسَاءِ وَالرِّجَالُ بِالرِّجَالِ فَاِذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فَاسْتَدْفِرُوا وَاسْتَعِدُّوا وَاتَّقُوا الْقَذْفَ مِنَ السَّمَاءِ »

79 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Beni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, Hasf (yere batmalar), **Mesh** (maymun ve domuza dönüşme), **ve kazf** (gökten taş yağması) **ümmetim hakkında vuku bulmadan bu dünya sona ermez"**

Bunun üzerine: "Ey Allahın peygamberi! (Bunlar ne zaman olacak?" dendiğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Kadınların eğerli atlara bindiğini (erkeklere benzediğini) **gördüğünüzde, çalgı aletleri çoğalıp, yalan şahitlikler yayıldığında, içki gizlenilmeyerek** (açıkça) **içildiğinde, namaz kılanlar şirk ehlinin kapları olan gümüş ve altın tabaklarda** (yeyip) **içtiğinde, kadınlar kadınlarla, erkekler de erkeklerle** (cinsi yönden) **müstağni** (tatmin) **olduğunda, işte bunu gördüğünüzde felaketi bekleyin,** (belalara) **hazırlanın ve gökten taşlanmaktan sakının."** buyurdu. *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/179, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5466, 4/376, Hakim, Müstedrek, No:8349, 4/483, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:5057, 6/28, İbni Adiyy, el-Kâmil fi'z-Zu'afâ, 3/276, Bezzar, Müsned, No:1661, 2/185)*

٨٠ – رُوِىَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَنْ كَانَ فِى صَدْرِهِ اٰيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللهِ وَصَبَّ عَلَيْهَا الْخَمْرَ يَجِيئُ كُلُّ حَرْفٍ مِنْ تِلْكَ الْآيَةِ فَيَأْخُذُ بِنَاصِيَتِهِ حَتّٰى يُوقِفَهُ بَيْنَ يَدَى اللهِ تَعَالٰى فَيُخَاصِمُهُ وَمَنْ خَاصَمَهُ الْقُرْاٰنُ خُصِمَ ، فَالْوَيْلُ لِمَنْ كَانَ الْقُرْاٰنُ خَصْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

00 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Kimin göğsünde Allahın kitabından bir ayet bulunup da onun üzerine şarap dökerse** (içki içerse) **o ayetin her bir harfi** (kıyamet günü) **gelip o kişinin perçeminden tutarak onu Allah-u Tealâ'nın huzurunda durdurarak onunla çekişir, Kur'an kiminle çekişirse o yenik düşer, kıyamet günü Kur'an gibi bir hasmı olanın vay hâline."** *(İbni Hacer, el-Heytemî, ez-Zevacir, 2/316)*

٨١ – رُوِىَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا عَلٰى مُسْكِرٍ فِى الدُّنْيَا اِلَّا جَمَعَهُمُ اللهُ فِى النَّارِ فَيُقْبِلُ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ يَقُولُ اَحَدُهُمْ لِلْآخَرِ: يَا فُلَانُ لَا جَزَاكَ اللهُ عَنِّى خَيْرًا فَاَنْتَ الَّذِى اَوْرَدْتَنِى هٰذَا الْمَوْرُودَ فَيَقُولُ لَهُ الْآخَرُ مِثْلَ ذٰلِكَ »

81 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Her hangi bir topluluk dünyada sarhoş edici bir şey içmek için toplanırlarsa, Allah-u Tealâ mutlaka onları ateşte cemeder, onlar birbirini tenkid ederek 'Ey filân! Allah benden sebep sana hayır vermesin, beni buraya sen soktun' der, diğeri de ona aynısını söyler."** *(İbni Hacer, el-Heytemî, ez-Zevacir, 2/316. Bu manada rivayet edilen diğer bir hadis-i şerif için bak: Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:3756, 4/447)*

٨٢–رُوِىَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِى الدُّنْيَا سَقَاهُ اللهُ مِنْ سَمِّ الْاَسَاوِدِ وَسَمِّ الْعَقَارِبِ اِذَا شَرِبَهُ تَسَاقَطَ لَحْمُ وَجْهِهِ فِى الْاِنَاءِ قَبْلَ اَنْ يَشْرَبَهَا، فَاِذَا شَرِبَهَا تَفَسَّخَ لَحْمُهُ كَالْجِيفَةِ يَتَأَذّىٰ بِهِ اَهْلُ الْمَوْقِفِ ، وَمَنْ مَاتَ قَبْلَ اَنْ يَتُوبَ مِنْ شُرْبِ الْخَمْرِ كَانَ حَقّاً عَلَى اللهِ اَنْ يَسْقِيَهُ بِكُلِّ جُرْعَةٍ شَرِبَهَا فِى الدُّنْيَا شُرْبَةً مِنْ صَدِيدِ جَهَنَّمَ »

82 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Dünyada şarap içene, Allah-u Tealâ siyah yılanların ve akreplerin zehirinden öyle bir şerbet içirir ki, içmeden evvel yüzünün etleri** (içtiği) **kaba düşer, içtiğinde ise, etleri leş gibi kokuşur, mahşer halkı ondan eziyet duyar.**

Şarap içmekten tövbe etmeden ölene, dünyada içtiği her yuduma karşılık cehennem irininden bir şerbet içirmesi Allah üzerine bir hak olur." *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 2/436, İbni Hacer el-Heytemî, ez-Zevacir, 2/316)*

٨٣ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَا تُجَالِسُوا شَرَبَةَ الْخَمْرِ ، وَلَا تَعُودُوا مَرْضَاهُمْ وَلَا تَشْهَدُوا جَنَائِزَهُمْ فَاِنَّ شَارِبَ الْخَمْرِ يَجِئُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُسَوَّداً وَجْهُهُ مُدْلَعاً لِسَانُهُ عَلَىٰ صَدْرِهِ ، يَسِيلُ لُعَابُهُ عَلَىٰ بَطْنِهِ يَقْذَرُهُ كُلُّ مَنْ رَآهُ »

83 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İçki içenlerle oturmayın, hastalarını ziyaret etmeyin, cenazelerinde bulunmayın, şüphesiz ki içki içen kıyamet günü yüzü karartılmış, dili göğsüne sarkıtılmış, salyası karnı üzerinde akarak gelecektir, her gören ondan tiksinecektir." *(İbni Adiyy, el-Kâmil, 2/214, Abdürrezzak, el-Musannef, No:17074, 9/240)*

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "İçki içen öldüğü zaman onu gömün, onu gömdükten sonra beni bir dar ağacına asın, sonra onun kabrini açıp bakın, eğer yüzü kıbleden dönmüş görmezseniz, beni asılı olarak bırakın."

Rivayete göre kötü yoldan dönen bir kimseye tövbesinin sebebi sorulduğunda: "Ben kefen soyucu idim, açtığım kabirlerde yüzleri kıbleden döndürülmüş bir takım ölüler gördüm, ailelerine onların durumunu sorduğumda 'Onların, dünyada içki içtiklerini ve tövbesiz öldüklerini' söylediler.

Salihlerden biri şöyle buyurdu: "Bir çocuğum ölmüştü, bir zaman sonra onu rüyamda başı beyazlamış gördüğümde 'Ey oğlum! Ben seni küçük yaşta defnettim, seni ihtiyarlatan ne oldu?' diye sordum,

O da: 'Babacığım sen beni gömdükten sonra yanıma dünyada içki içen bir adam gömüldü, onun kabre girişiyle cehennem öyle bir gürledi ki, bütün çocukların başı o sesten beyaz oldu' dedi."

Rivayete göre şarap içenler sırat köprüsüne vardığında zebâniler onları kapıp Habal ırmağına götürürler, eğer o ırmağın bir damlası gökten dökülecek olsa elbette onun sıcaklığından yedi kat gökler yanardı.

İmam-ı Gazalî *(Rahimehullah)* "Minhacu'l-Abidîn" isimli eserinde naklettiğine göre, Fudayl ibni Iyaz *(Rahimehullah)* ın bir talebesi vefat ederken, Fudayl *(Rahimehullah)* onun yanına girip, baş ucuna oturarak yâsîn suresini okumaya başlayınca, o: "Ey Üstad! Bunu okuma" deyip sustu. Sonra Fudayl hazretleri ona tevhid telkin edince, O,"Ben bu sözü söylemiyorum, çünkü ben ondan beriyim." deyip bu hâl üzere öldü.

Bunun üzerine Fudayl hazretleri kırk gün evinden çıkmayarak ağladı. Sonra, onu rüyasında cehenneme doğru götürülürken görüp, "sen benim en bilgili talebem iken Allah-u Tealâ ne sebeple senden marifeti (imanı) söküp aldı?" diye sorunca,

O, "üç şey sebebiyle; Birincisi: Nemime (söz taşımak), çünkü ben arkadaşlarıma sana dediğimin tersini söylerdim.

İkincisi: Arkadaşlarımı kıskanırdım.

Üçüncüsü: Bir kere hasta olduğumda doktora gidip ilâç sorduğum zaman O, her sene bir kadeh şarap içeceksin, böyle yapmazsan bu hastalık sende kalır dedi , ben de onun dediği gibi yapardım" diye cevap verdi.

Allah-u Tealâ'nın dayanamayacağımız gazabından yine O'na sığınırız. *(Minhacü'l-Abidin, Sh.324, İbni Hacer, el-Heytemî, ez-Zevâcir: 2/316-317)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "İçki içenlere selâm vermeyin." *(Buharî, İsti'zan:21, 5/2308*

Ulemanın beyanına göre, içki içen fasık ve mel'undur. Üzümü alıp kendi şarap yaparsa iki kere lânete uğrar, başkasına içirdiğinde ise üç kere mel'un olur. Bundan dolayı tövbe etmedikleri sürece bu kişilerin hastalandıklarında ziyaret edilmeleri ve kendilerine selâm verilmesi yasaklanmıştır. Tövbe edenin ise Allah-u Tealâ tövbesini kabul eder.

Bütün bu hadis-i şeriflerin ve rivayetlerin sarahati ve delâletiyle anlaşılmaktadır ki, bir damla da olsa şarap içmek günah-ı kebair'dendir.

Yine böylece şarabın dışındaki diğer bütün sarhoş edici sıvı veya esrar, eroin gibi katı maddelerden her hangi birini içmek veya kullanmak aynen haramdır ve büyük günahlardandır.

Zira bu ayet-i celilede ve hadis-i şeriflerde zikredilen, "İnsanlar arasına kin ve nefret sokmak, zikirden ve namazdan alıkoymak, hanımını kıskanmamak, aklı kaybetmek, Lût kavminin ameline düşmek gibi zemmedilen sıfatlar, diğer uyuşturucularda da mevcuttur.

Bu hususdaki diğer hadis-i şerif ve malûmat Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 2/553-565 de mevcuttur. Mütâleasında faydalar vardır.

Ayet: 92

Mevla Tealâ, içki ve kumar gibi insan bünyesini tahribe ve hayatını sürdürmeye hizmetçi olan mal gibi kıymetli varlığını zayi etmeğe sebep olan kötü şeylerden nehyettikten sonra kendisine ve resulüne itaatı emretmek üzere şöyle buyuruyor:

وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (٩٢)

KELİME MANASI (92)

(وَاَطِيعُوا) **İtaat edin,** kime? (اللّٰهَ) **Allah'a,** daha? (وَاَطِيعُوا) **İtaat edin,** kime? (الرَّسُولَ) **Resul'e,** (وَاحْذَرُوا) (onlara muhalefetten) **sakının,** (فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ) **eğer yüz çevirirseniz,** (فَاعْلَمُوا) **bilin ki,** (اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا) **ancak bizim resulümüz üzerine vardır,** ne? (الْبَلَاغُ) **tebliğ** (duyurmak), öyle tebliğ ki, (الْمُبِينُ) **apaçık.**

MEALİ ŞERİF

Allah'a itaat edin, Resulü'ne de itaat edin. (bütün emir ve yasaklarında Allah ve peygambere itaat edin) **ve** (onlara karşı gelmekten) **sakının. Eğer yüz çevirir** (de emrolunduklarınızla amel etmez) **seniz bilin ki, resulümüze ait olan** (görev) **ancak apaçık duyurmaktır.** (O da bu görevini hakkıyla yerine getirdiğinden artık aleyhinize hüccet kaim olmuş - delil tamamlanmış, özürler son bulmuş, bahaneler tükenmiştir. Bundan sonra ancak azap kalmıştır).

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bu ayet-i kerimede emredilen, **"Allah ve Resulüne itaat"** tan maksat, emir ve yasakların tümünde itaattır. Sakınılması emredilen şey bilumum yasaklar olmakla birlikte özellikle, mezkûr ayet-i kerimede açıklanan içki ve kumardır, buna göre ayet-i celilenin zahirî manası şu şekildedir:

"Şeytanın sözüne aldanmayın, ancak bütün işlerinizi tedbir eden (yöneten) Allah-u Tealâ'ya ve sizi saadet yoluna irşad eden Resulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaat edin, onların bütün emirlerini tutun ve şarap, kumar gibi haram kıldığı şeylerden hazer edin (sakının), onların semtine de uğramayın."

Bu ayet-i celileler, içkinin haramlığına birkaç yönden delâlet etmektedir:

1 - 90. Ayet-i kerimenin başı (اِنَّمَا) edatıyla başlamıştır ki, bu kelime hasr (sadece, ancak) manası ifade eder. Buna göre Mevlâ Tealâ sanki: "Bu dört şeyden başka şeytan ameli olan pislik yoktur." buyurmak istemiştir."

2 - Mevlâ Tealâ, içki ve kumarı dikili taşlara (putlara) tapmakla birlikte zikretmiştir ki bu:

٨٤ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ ، وَشَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ اللاَّتِ وَالْعُزَّىٰ »

84 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Şarap içen puta tapan gibidir. Şarap içen lât ve Uzza'ya ibadet eden gibidir."** *(İbni Hacer, el-Askalânî, el-Metalibu'l-Âliye, No:1777, 2/105, Ali el Müttaki, Kenzu'l-Ummal, No:13176, 5/348, Heysemî, Mecmeu'z-Zevaid, No:8187, 5/109)* Hadis-i şerifi de bu manadadır.

3.- Mevlâ Tealâ, bu haramlardan uzaklaşmayı emretmiştir ki, bu emrin zahiri vucup (farziyet) ifade eder.

4.- Yine Mevlâ Tealâ: (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Umulur ki kurtuluşa erersiniz"** buyurarak, bunlardan uzaklaşmayı felâh (kurtuluş) saymıştır. Uzaklaşma bir felâh olunca, bunları işlemek de bir hüsran ve haybet (umduğunu bulamamak) olur.

5.- Mevlâ Tealâ, bu günahlardan meydana gelen dinî ve dünyevî kötülükleri açıklamıştır ki, bunlar da insanlar arasında düşmanlık, kin ve nefretin meydana gelmesi, Allah-u Tealâ'nın zikrinden ve namazdan yüz çevirmenin hasıl olmasıdır.

6.- Bundan evvelki ayet-i celilenin sonunda Mevlâ Tealâ: (فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık vazgeçtiniz değil mi?"** buyurmuştur ki, bu ifade yasaklama üslûpları içinde en beliği (etkilisi) dir. Sanki bu ifade ile şöyle buyurulmaktadır:

"Muhakkak ki size içkinin çok çeşitli kötülükleri ve zararlarını açıklayan ayetler okunmuştur. Şimdi siz bu menedici sebepler karşısında artık vazgeçecek misiniz? Yoksa bu öğütlerden ders almayıp aynı hâl üzere devam mı edeceksiniz?"

7.- Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde Allah ve Resulüne itaatı emretmiştir.

8.- İtaattan yüz çevirenleri tehdit etmiştir. Nitekim:

Ayet-i celilede geçen: (فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلاَغُ الْمُبِينُ) **"Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki elçimize düşen ancak apaçık bir tebliğdir."** cümle-i celilesi Allah-u Tealâ'nın bunca açıklamalarından yüz çevirip, emirlerine karşı gelen kimseler hakkında büyük bir ilâhi tehdit ve ikazdır.

Yani, "Eğer yüz çevirirseniz bilin ki, aleyhinize delil kaim olmuş (bulunmuş) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ise tebliğ vazifesini yerine getirerek, i'zar (mazeret kapılarını kapatmak) ve inzar (uyarılarda bulunmak) mesuliyetinden kurtulmuştur.

Artık bu mükellefiyetlere muhalefet edip (yükümlülüklere karşı gelip) emirlerden yüz çeviren kimseye verilecek cezaya gelince, bu, Allah'a kalmıştır." demektir ki, bunun çok şiddetli bir tehdit olduğunda hiç şüphe yoktur.

Böylece bu sekiz sebepten herbiri, içkinin haram kılınması hususunda bir delil-i kahir (kesin bir rehber) ve burhan-ı bahir (apaçık bir kılavuz) olmuştur.

Şu bilinsin ki, insaflı olup, i'tisafı (yanlış yolda gitmeyi) terkeden kimse, bu ayet-i kerimelerin, sadece şarap değil, sarhoşluk veren her şeyin haram olduğu hususunda açık bir nass (ilâhî delil) olduğunu bilir.

Çünkü Mevlâ Tealâ:

(اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ)

"Şeytan içkide ve kumarda, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allahı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister." buyurduktan sonra,

(فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık siz vazgeçtiniz değil mi?"** buyurarak, içkinin yasaklığını bu kötülüklere sebep oluşuna bağlamıştır. Aklın bedahati ile (hiç düşünmeden birden anlayabileceği şekilde) malûmdur ki, bu kötülükler içkinin sarhoşluk vermesinden doğmuştur.

Bu durum da, kesin olarak: (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık siz vazgeçtiniz değil mi?"** kavl-i şerifinin illetinin, içkinin sarhoşluk vermede müessirliği olduğunu ifade eder. Bu sabit olunca sarhoşluk veren herşeyin kesinlikle haram olduğuna hükmetmek gerekir.

İşte herkimin aklı bu izahları iyice anladığı hâlde yine de kendi inadında ısrar ederse, artık onun inadına ilâç yoktur. Allah-u Tealâ gerçeği en iyi bilendir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde kendisine ve Resulüne itaatı emrettikten sonra, mümin kullarına kendisinden sakınmalarını emretmiştir. Kul Rabbisini ne kadar çok bilirse, rabbisine karşı korkusu ve sakınması o derece artar.

Kulun bu sakınması ancak:

« ... اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ ... (٨٢) »

"İşte onlar için emniyet vardır." *(En'am Suresi: 82 den)* kavl-i şerifindeki va'd-i ilâhî gerçekleştiği zaman kalkar ki, bu da cennete girildiğinde tahakkuk edecektir.

Mevlâ Tealâ'dan gerçek manada sakınmanın tarifi ise, her nefeste kalbin uyanık ve ayık olarak, Mevlâ Tealâ'dan devamlı yardım istemesidir.

Mevlâ Tealâ şarabın haramiyetini beyan ettikten sonra, içki haram edilmeden evvel içenlere bir günah olmadığını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (٩٣)

KELİME MANASI (93)

(لَيْسَ) **Olmadı,** kim üzerine? (عَلَى الَّذِينَ) **o kimseler üzerine ki,** (اٰمَنُوا) **iman ettiler,** daha? (وَعَمِلُوا) **işlediler,** neyi? (الصَّالِحَاتِ) **iyi işler,** yani bu kimseler üzerine yoktur, ne? (جُنَاحٌ) **hiç bir günah,** ne hususta? (فِيمَا) **o hususta ki,** (طَعِمُوا) **tattılar,** yani haram kılınmadan evvel içtikleri şarapla, yedikleri kumar malı hususunda kendilerine hiç bir günah yoktur, ne vakitte? (اِذَا مَا اتَّقَوْا) (şirkten) **sakınırlarsa,** daha? (وَاٰمَنُوا) **iman ederlerse** (Allah'a inanırlarsa), daha? (وَعَمِلُوا) **işlerlerse,** neyi? (الصَّالِحَاتِ) **salih amelleri** (imandan sonra iyi işler yaparlarsa), (ثُمَّ اتَّقَوْا) (içki ve kumarın haram edilmesinden) **sonra** (bu iki haramdan) **sakınırlarsa,** daha? (وَاٰمَنُوا) (bunların haramiyetine) **inanırlarsa,** (ثُمَّ اتَّقَوْا) **sonra** (diğer haramlardan) **sakınırlarsa,** daha? (وَاَحْسَنُوا) **iyilik yaparlar** *(Neseft)* **yahut iyi işler yaparlarsa** *(Kazî),* (وَاللّٰهُ) **Allah,** (يُحِبُّ) **sever,** kimi? (الْمُحْسِنِينَ) **iyi amel edenleri.**

MEALİ ŞERİF

İman edip iyi işler yapanlara, (şirkten) **hakkıyla sakınıp** (Allah'a) **inandıkları ve** (imandan sonra) **salih amel işledikleri,** (içki ve kumar haram edildikten) **sonra** (bunlardan) **hakkıyla sakınıp** (bunların haramiyetine) **iman ettikleri, sonra** (diğer haramlardan ve şüphelilerden) **hakkıyla sakınıp** (insanlara) **iyilik ettikleri** (veya ellerinden geldiğince güzel işler yapmaya gayret ettikleri) **takdirde,** (haram kılınmadan önce) **tattıkları** (içki ve kumar malı) **ndan dolayı hiç bir günah yoktur.** (Önemli olan imandan sonra inancında devam ve iyi amelde sebattır), **Allah iyi iş yapanları sever.**

İ Z A H A T

Beğavî ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, İbni Abbas, Berâ ibni Âzib ve Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet edildiğine göre şarap haram kılınmadan evvel Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından bir takım kimseler vefat etmişti.

Şarap yasaklandığında bir takımları: "İçki içerek ölen arkadaşlarımızın hâli ne olacak?" diye sorunca bu ayet-i celile indi. *(Tirmizî, Tefsir:6, No: 3050-3053, 5/254)*

Enes *(Radıyallahu Anh)*şöyle anlatıyor: Ben Ebu Talha *(Radıyallahu Anh)* ın evinde içki içmekte olan bir cemaatın sâkîsi (içki sunucusu) idim, bu sırada şarabın haramiyeti inince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir münadiye bunu (şarabın yasaklığını) nida etmesini emretti. O kişi de bu şekilde nidada bulundu (halka seslendi).

Bu sesi işiten Ebu Talha *(Radıyallahu Anh)* bana: "Çık bak bu ses nedir? dedi. Ben de çıktım, sonra dönüp "O nidacı 'Biliniz ki şarap haram kılınmıştır!' diye ilân ediyor" dedim.

O zaman Ebu Talha *(Radıyallahu Anh)* bana: "Haydi git, o şarabı dök!" dedi. Ben o şarabı döktüm, herkes de evindeki şarabı döktü, Medine-i Münevvere sokaklarında su gibi şarap aktı.

Enes *(Radıyallahu Anh)* devamla dedi ki: "O zaman Medinelilerin şarabı "Fadîh" (hurmadan yapılan içki) idi. O sırada halktan bazı kimseler "(Uhud günü mücahidlerden) bir topluluk, karınlarında şarap olduğu hâlde öldürüldüler, (bunlar ne olacak)?" dediler. Bunun üzerine Allah-u Tealâ:

« لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا »

"İman edip de salih ameller yapa (rak öle) **nlerin üzerine, daha evvel tattıkları şeyler hususunda günah yoktur."** ayet-i kerimesini indirdi. *(Buharî, Tefsir:118, No:4344, 4/1688)*

Ayet-i celilenin iniş sebebinde rivayet edilen bu hadis-i şerif, açıkça delâlet etmektedir ki, hurma suyu da sarhoş ederse şarap sayılır. Bu bir nas (delil) olup itiraz caiz değildir, çünkü sahabe-i kiram *(Radıyallahu Anhum)* arap lisanını en iyi bilen kimseler olarak o günkü hurma suyundan yapılan içkinin hamr (şarap) olduğunu anladılar.

Bu ayet-i celile ve bu rivayetler, ilk kıbleye doğru kılarkan ölenlerin hâlini sormalarının bir benzeridir. Zira sahabe-i kiram *(Radıyallahu Anhum)* Mescid-i Aksa'ya doğru kılarken ölenlerin hâlini sorduklarında:

« ... وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ ... (١٤٣) »

"Allah sizin imanınızı (daha önce Beyt-i Makdis'e yönelerek kıldığınız namazları) **zayi edecek değildir"** *(Bakara Suresi:143 den)* ayet-i celilesi indirildi.

İmam-ı Fahrurrazi'nin beyanına göre ekseriyetle arapçada, (طَعْم) "Ta'm" içecekten başka bir şeydir, dolayısıyla ayet-i celilede bahsedilen, "Ta'm" kelimesinin "Şürb" (içmek) ten başka bir manaya işaret etmesi gerekir. Ancak, "Ta'm" ismi bazen meşrubata da kullanılmaktadır. Nitekim bir ayet-i celilede:

« ... وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنِّي ... (٢٤٩) »

"Kim onu tatmazsa (o ırmaktan içmezse) **artık o bendendir."** *(Bakara Suresi: 249 dan)* buyurulmuştur. Buna göre, ayet-i celiledeki: **"Tattıklarından dolayı günah yoktur."** tabirinin, "İçtikleri içkilerden dolayı" anlamında olması caizdir.

Yine buradaki tatma manası, yenilen ve içilen şeylerden duyulan lezzet ve haz anlamına gelebilir, bu durumda ise hem yenilen hem de içilen şeyler hakkında kullanılmaya salih (elverişli) olur.

Bazı cahiller: "Allah-u Tealâ, içkinin düşmanlık ve kin meydana getirip, Allahı zikirden ve namazdan alıkoyması durumunda haram kılınmış olduğunu beyan edince, bu ayet-i kerimede, bu zararlardan hiçbirisine sebebiyet vermediği zaman içki içen kimse için bir günah söz konusu olmadığını, hatta içki içilirken bile taat, takva ve insanlara iyilik yapmak gibi bir çok faydaların yapılabileceğini açıklamıştır" diye çok yanlış bir iddia ortaya atmışlardır.

Bilinmelidir ki bu iddia bütün ümmetin icmaı (söz birliği) ile merdud (reddolunmuş) tur.

Bu görüşte olanların: "(اذا) edatı mazi için değil gelecek zaman manası için kullanılır" şeklindeki sözlerinin cevabı Ebu Bekr el-Esamm *(Radıyallahu Anh)* ın rivayet ettiği şu haberdir: "İçkinin haramlığını beyan eden ayet-i kerime indiği zaman Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* :

"Ya Resulallah! Daha önce içki içtiği ve kumar oynadığı hâlde ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak? ve yine şu anda bizden uzak beldelerde bulunup Allahın içki içmeyi haram kıldığını bilmediği hâlde içki içmeye devam edenlerin hâli ne olacak?" demesi üzerine bu ayet-i celileler indi. *(Tefsiri Kebir, 12/70, Ebu Hafs Ömer el-Hanbelî, el-Lubab fi ulûmil-Kitap. 7/512)*

Bu rivayete göre, içkinin bu ayetin inişinden sonra gelecek zamana göre helâl olması, henüz bu nass (haramlık ayeti) kendilerine ulaşmamış olan uzak beldelerdeki müminler hakkındadır. Çünkü Mevlâ Tealâ:

« ... فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ ... (٢٧٥) »

"Herkime rabbinden bir öğüt gelir de (haramlardan) **vazgeçerse, ge-çen** (daha önce yaptığı muamele) **kendisi içindir** (kendisine haber ulaşmadan yaptıklarından sorumlu değildir)." *(Bakara Suresi: 275 den)* buyurarak, cezanın terettübü (gerekmesi) için duymayı şart koşmuştur.

Ayrıca, sahabe-i kiramdan gelen bir çok rivayetler de yukarıda zikredilen görüşün yanlışlığını açıkça ortaya koymaktadır, nitekim Ata ibnis-Saib *(Radıyallahu Anh)* ın, Ebu Abdirrahman Selemî *(Radıyallahu Anh)* vasıtasıyla Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet ettiğine göre, Şam'da bulunan bir cemaat bu ayet-i celileyi yanlış yorumlayarak: "Ayet-i celilede bulunan vasıfları yerine getirmek şartıyla içki bize helâldir." dediler.

Bunun üzerine Hazreti Ömer ve Hazreti Ali *(Radıyallahu Anhuma)*: "Bu kişiler tövbeye davet edilecekler, tövbe ederlerse ne alâ ve illâ öldürülecekler" diye karar verdiler, çünkü bu durumda onlar, Allah'ın haram kıldığı şeyi helâl gördüklerinden kâfir olmuşlardır. *(Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/583, Ebu Hayyan, el Bahru'l-Muhit, 4/360)*

Allah'u Tealâ, ayet-i celilede yenecek ve içecek şeylerde bir günahın söz konusu olmayışını, iki kere takva ve imanın, üçüncü defasında da takva ve ihsanın bulunması şartına bağlamıştır.

Müfessirler bu üç mertebenin tefsiri hususunda değişik izahlar yaparak ihtilâf etmişlerdir.

1- Ekseri müfessirler şöyle demişlerdir: Birincisi ittika etme işidir; İkincisi takvaya devam ve onda sebattır; Üçüncüsü de kullara zulümden sakınıp bir de buna insanlara ihsanı (iyiliği) katmaktır.

2- Birincisi, bu ayet-i kerimenin inişinden evvel bütün günahlardan sakınmak; İkincisi, içki, kumar ve ayet-i celilede zikredilen diğer şeylerden sakınmak; Üçüncüsü de bu ayet-i kerimenin inişinden sonra haram kılınacak şeylerden ittika etmektir. Bu, İmam-ı Esamm *(Rahimehullah)*ın görüşüdür.

3- Birincisi küfürden sakınmak, ikincisi, büyük günahlardan, üçüncüsü ise küçük günahlardan ittika etmektir.

4- İmam-ı Kaffal *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Birinci takva, Nesh'in doğruluğunu tenkid etmekten sakınmaktır, çünkü yahudiler, "Nesh, bedâ' ya (Allahın bir bilgiye sonradan sahip olması manasına) delâlet eder" demektedirler, dolayısıyla müminlerin önce mubah iken içkinin haram olduğunu duydukları zaman, yahudilerin bu bozuk şüphelerinden sakınmaları gerekir.

İkinci takva: Ayet-i celilede zikredilenlere uygun amel etmektir ki bu da, içkiden sakınmak demektir.

Üçüncü takva ise, birinci ve ikincide anlatılan takvaya devam edip, sonra buna, insanlara iyilik hususunu katmaktan ibarettir.

5- Bu tekrardan maksat iman ve takvaya teşvik hususunda te'kid ve mubalâğa (kuvvetlendirme ve büyütme) yapmaktır.

6- Birinci takva bütün emirlere uyup yasaklardan sakınmak, ikincisi bu takvada sebat etmek, üçüncüsü ise nafilelere devam etmek demektir ki ömrün sonuna kadar ihsan etmenin manası budur. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/658, Ebu Hayyan, el Bahru'l-Muhit, 4/360)*

Eğer burada: "Bu üçüncü takvanın nafilelere devam suretiyle takva olmak anlamına gelip de farzlara devam manasına gelmeyişinin delili nedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Ayet-i celilede zikredilen salih amel vasfının farzlarla ilgili olduğu bilindiğine göre, aynı ayette farzların iki kere tekrar edilmesinin de bir manası olmayacağından bu üçüncü takvanın nafile amellerle Allah'a takarrub (manevi yakınlaşma) anlamına geleceği belirlenmiştir."

Bu zikrettiğimiz mananın sıhhati hakkında sahabe-i kiram ve tâbi'înden de haberler gelmiştir *(Taberî, 5/37)*

İmam-ı Mâverdî *(Rahimehullah)*: Birinci takvayı farzları yapmak, ikinci takvayı nafileleri yapmakla tefsir etmiştir. *(En-Nüket vel Uyûn, 2/65)*

7 - Birinci takva, İçki haram edilmeden evvel bütün haramlardan sakınmak, ikincisi, içki yasaklandıktan sonra özellikle içki içmekten sakınmak, üçüncüsü ise geri kalan ömürlerinde yasak olan bütün işlerden sakınmaktır.

8 - Birincisi şirkten sakınıp iman etmek, ikincisi haramlardan sakınmak, üçüncüsü ise ihsanı terk etmekten sakınarak, Allah-u Tealâ'yı görmese de, görür gibi ibadet etmektir.

9 - Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, takvanın birinci rütbesi geçmiş zamana ait olup, ikincisi hâl-i hazıra (şimdiki zamana) işaret etmekte, üçüncüsü ise istikbale aittir.

10 - Nesefî tefsirinde zikredilen bir manaya göre, Birinci takva şirkten, ikincisi haramlardan, üçüncüsü ise şüphelilerden sakınmaktır.

11 - Ebu's-Suud efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede takvanın tekrar edilmesi üç vakit, üç hâl veya üç mertebe itibariyle olabilir. Üç vakte göre olan mana, dokuzuncu maddede zikredilendir.

Üç hâle göre olan mana şöyledir: Birinci takva, insanın kendisi ile nefsi arasında takvaya riayeti, ikincisi, insanın kendisiyle insanlar arasında takvaya uyması, üçüncüsü ise, kendisi ile Allah-u Tealâ arasında takvayı gözetmesidir.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ ilk iki takvadan sonra imanı, üçüncü kere de ise, iman yerine ihsanı zikrederek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tefsir ettiği ihsan makamına işaret etmiştir.

Üç mertebeye göre takvaya gelince, bunda başlangıç, orta ve son durum itibara alınmış olabilir, yahut ittika edilen (sakınılan) şeylere itibar edilebilir.

Şöyleki: Cehennemden korunmak için haramlardan, haramlardan korunmak için şüpheli şeylerden, nefsi düşüklükten korumak ve tabiatından kaynaklanan kirlerden arındırmak için bazı fuzuli mubahlardan korunmak gerektiğine işarettir.

12- Ayet-i celiledeki tekrar, Mevlâ Tealâ'nın:

« كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (٣) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (٤) »

"Hayır! İlerde bileceksiniz. Hayır! yakında bileceksiniz." *(Tekâsür Suresi:3-4)* kavl-i şerifinde olduğu gibi sadece te'kid (sözü kuvvetlendirmek) için de olabilir.

Bu manalardan bir kısmını zikrettikten sonra İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bu ayet-i celilenin manası hakkında çok sayıda sözler bulunmaktaysa da bunlar içersinde Kur'an ve sünnet'e en uygun olanı İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şu rivayetidir:

"İçki içenlere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in döneminde eller, ayakkabılar ve değneklerle vurulurdu (tekme tokat girişilirdi), sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vefat edince , Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* döneminde içki içenler daha fazla oldular, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* vefat edinceye kadar onlara kırk sopa vururdu, ondan sonra Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* halife olunca o da kırk vurdu.

Bir keresinde, muhacirlerin ilklerinden olan bir kişi içki içtiği için kendisine getirildiğinde, ona sopa vurulmasını emretti. O zat "Niye bana sopa vuruyorsun? Benimle senin aranda Allah'ın kitabı vardır" deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* "Sana sopa vurmamam hakkında Allah'ın kitabında hangi ayeti buluyorsun?" dedi.

Bunun üzerine O: "Şüphesiz ki Allah-u Tealâ kitabında: **'İman edip iyi işler yapanlara** (şirkten) **hakkıyla sakınıp** (Allah'a) **inandıkları ve** (imandan sonra) **salih amel işledikleri,** (içki ve kumar haram edildikten) **sonra** (bunlardan) **hakkıyla sakınıp** (bunların haramiyetine) **iman ettikleri, sonra** (diğer haramlardan ve şüphelilerden) **hakkıyla sakınıp** (insanlara) **iyilik ettikleri** (veya ellerinden geldiğince güzel işler yapmaya gayret ettikleri) **takdirde** (haram kılınmadan önce) **tattıkları** (içki ve kumar malı) **ndan dolayı hiç bir günah yoktur.** (Önemli olan imandan sonra inancında devam ve iyi amelde sebattır), **Allah iyi hareket edenleri sever.'** buyurmuştur.

Ben de iman edip amel-i salih işleyenlerdenim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber, Bedir, Uhud, Hendek ve diğer muharebelerde bulundum." deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Bu dediğini ona reddetmez misiniz?" deyince, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* " Şüphesiz ki bu (senin okuduğun) ayetler geçmişlere bir özür, münafıkların aleyhine de bir huccet (delil) olsun için indirilmiştir, çünkü Allah-u Tealâ:

يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠) اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (٩١)

"Ey iman edenler! Şarap (içki), **kumar,** (tapılmak için) **dikili taşlar** (putlar), **fal** (ve şans) **okları ancak birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz.**

Şeytan, içki ve kumar sebebiyle ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) **vaz geçtiniz değil mi?"** buyurmaktadır.

Eğer bu kişi iman edip amel-i salih işleyen, sonra takva üzere yaşayıp iman eden, sonra takvada sebat edip ihsanda bulunan kimselerden ise (nasıl içki içer?) şüphesiz ki Allah-u Tealâ onu şarap içmekten nehyetmiştir" diye cevap verdi. O zaman Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* : "Doğru söyledin! (bunun cezası hakkında) ne düşünüyorsunuz? " diye sorunca,

٨٥ – قَالَ عَلِيٌّ (رضى الله عنه) : اِنَّهُ اِذَا شَرِبَ سَكِرَ ، وَاِذَا سَكِرَ هَذَىٰ وَاِذَا هَذَىٰ افْتَرَىٰ ، وَعَلَى الْمُفْتَرِي ثَمَانُونَ جَلْدَةً ،

85 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* : "Bu kişi içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyanda bulunur (ne konuştuğunu bilmez), saçmaladığında ise iftira eder, iftira edene de seksen sopa vardır." buyurdu. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* da o kişiye seksen sopa vurduttu. *(Sünen-i Darekutnî, Hudud, No:245, 3/166)*

Babası Bedir muharebesinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber bulunmuş olan Abdullah ibni Amir ibni Rabîa *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Kudame ibni Maz'ûn *(Radıyallahu Anh)* ı Bahreyn'e vali tayin etmişti.

Bu zat Hafsa validemiz ile Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* ın dayısı idi, Abdi Kays kabilesinin seyyidi (eşrafından) olan Cârût, Bahreynden Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın huzuruna gelerek: "Ya Emirel Müminin! Kudame içip sarhoş oldu, Allahın hadlerinden bir haddi sana bildirmeyi üzerimde bir hak gördüm (onun için geldim)." dedi.

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Seninle beraber başka şahit var mıdır?" diye sorunca, O: "Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* var" dedi. O zaman Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* ı çağırarak:

"Ne hususta şahitlik edebilirsin" deyince, O: "Ben onu içerken görmedim velâkin sarhoş gördüm" deyince, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Şahitlik hususunda çok derin gittin" buyurduktan sonra Kudameye bir mektup göndererek Bahreyn'den kendisine gelmesini emretti.

Kudame *(Radıyallahu Anh)* geldiğinde Medine-i Münevvere'de bulunmakta olan Carut *(Radıyallahu Anh)*, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a, "Bu kişiye Allah'ın kitabını uygula" deyince, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* :

"Sen hasım (düşman) mısın, şahit misin?" diye sordu. O: "Hayır ben şahidim." deyince Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "O zaman şahitliğini yerine getirdin" buyurdu, böylece Cârût *(Radıyallahu Anh)* sustu. Sonra yine duramayıp hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* in yanına gelerek "Allah'ın haddini (cezasını) uygula" deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Ben seni ancak bir hasım olarak görüyorum, beraberinde de ancak bir şahit var" dedi. O zaman Cârût: "Seni Allah'a salarım." deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Ya dilini tutarsın, ya da seni fena yaparım" dedi. Cârût: "Amcanın oğlu içti diye beni fena yapman hak değildir." dedi.

Bunun üzerine Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)*, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a: "Eğer sen bizim şahitliğimiz hususunda şüphe ediyorsan, Kudamenin hanımı olan Velid'in kızına birini gönderip sordur." demesi üzerine,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Velid'in kızı olan Hind *(Radıyallahu Anha)* ya birini göndererek, Allah aşkına bu hususta şahitlik yapmasını istedi, kadın da kocasının aleyhine şahitlik edince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Kudame'ye "Şüphesiz ki ben sana had cezası uygulayacağım" dedi. O: "Onların dedikleri gibi ben içki içmiş olsam bile sizin bana sopa atmak hakkınız yoktur." deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* : "Niçin?" diye sordu, O: "Allah-u Tealâ **'Takva olup iman ettikleri takdirde, iman edip ameli salih işleyenlerin üzerine tattıklarında bir günah yoktur'** mealindeki bu ayet-i kerimeyi okuyunca,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Manayı yanlış verdin, çünkü sen takva sahibi olsaydın Allah-u Tealâ'nın sana yasak ettiği şeyden sakınırdın." buyurduktan sonra, insanlara dönerek "Kudameye sopa atmam hakkında ne dersiniz?" diye sordu.

Onlar: "Hasta olduğu müddetçe ona sopa vurmanı doğru görmeyiz." deyince Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* bir kaç gün sopayı erteledi, sonra ona sopa atmaya karar verdiği bir sabah arkadaşlarına: "Kudameye had uygulamam hakkında ne düşünürsünüz?" diye sorduğunda Onlar: "Zayıf olduğu müddetçe ona sopa vurmanı doğru bulmayız" dedilerse de,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Onun cezası benim boynumda kalarak Allah'a kavuşmasındansa, kamçılar altında Allah'a kavuşması bana daha sevgilidir, bana tam bir kamçı getirin." buyurdu.

Sonra Kudame'yi çağırtarak, ona sopa attı. Böylece Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* Kudameye kızarak onu terketti. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın Kudameye kızgınlığı devam ettiği sırada hacca gittiler, hacdan dönerlerken, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Sukyâ (Medine-i Münevvere ile Safrâ vadisi arasında bulunan mıntıka) da konaklayarak uyudu.

Uyanınca, "Çabuk bana Kudameyi getirin, Vallahi bana, 'Kudame ile barış, çünkü o senin kardeşindir' diyen bir kişinin (rüyamda) geldiğini gördüm, çabuk onu bana getirin." buyurdu.

Kudameye bu haber gittiğinde, gelmek istemeyince, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Gelmezse çekerek getirin." diye emir buyurdu. Geldiğinde Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* onunla konuştu, ve onun için istiğfar etti. İşte bu, onların barışmalarına başlangıç oldu. *(Abdürrezzak, el-Musannef, No:17076, 9/240, Beyhakî, Sünen, No:17516, 8/547, Buharî, Meğâzî:9, No:3788, 4/1473)*

Eyyüb ibnî Ebi Temîme *(Rahimehullah)* ın rivayetine göre, Bedir ehli içersinde şaraptan sebep had cezası uygulanan yalnızca Kudame ibni Mez'ûn *(Radıyallahu Anh)* dır. *(Abdürrezzak, el-Musannef, No:17075, 9/240)*

İşte bu rivayetler ayet-i celilenin gerçek manasını açıkça ifade etmektedirler. Zira bir kişi şarap içip de diğer haramlardan sakındığı takdirde içkiden sebep had cezasına düşmeyecek olsaydı kimseye had cezası uygulanamazdı. Şüphesiz ki bu en bozuk bir tevildir ki, Kudame *(Radıyallahu Anh)* a bu mana gizli kaldıysa da, Hazreti Ömer ve İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* gibi Allah-u Tealânın muvaffak kıldığı kimseler bu hakikatı anlamışlardır.

Şair ne güzel söylemiştir:

« وَ اِنَّ حَرَاماً لاَ اَرَى الدَّهْرَ بَاكِياً عَلَىٰ شَجْوِهِ اِلاَّ بَكَيْتُ عَلَىٰ عُمَرَ »

**"Her ne zaman bir haramın, üzüntüsüne,
Ağladığını görsem, mutlaka Ömer'e ağlarım."**
(İbnül-Arabî, Ahkamü'l-Kur'an, 2/659, Kurtubî, 6/280)

İbni Hacer *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Kudame *(Radıyallahu Anh)* ilk müslümanlardan olup, iki hicrette bulunmuş ve Bedir gazasında harbedenlerden olmuştur. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın kız kardeşi olan Hattab kızı safiyye *(Radıyallahu Anha)* bu zatın taht-ı nikâhında (nikâhı altında) idi, bu zat Habeşistana, iki kardeşi, Osman ibni Maz'ûn ve Abdullah ibni Maz'ûn *(Radıyallahu Anhuma)* ile beraber hicret etmiştir.

Bahreyn valiliğinden geride zikredilen sebeple azledilmiş, altmış sekiz yaşında, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın hilâfeti döneminde hicri 36 senesinde vefat etmiştir. *(el-İsabe, No:7082, 5/232-234, İbni Abdi'l-Berr, el-İstî'âb, No:2132, 3/340, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, No:4277, 4/88)*

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, eğer burada, "Tadılan şeylerde günahın söz konusu olmaması, iman ve takva şartına niçin bağlanmıştır? Çünkü iman ve takvası olmayan kimsenin helâl bir şeyi yemesinden dolayı bir günahı olmayacağı, aksine iman etmeyişinden dolayı bir günahın söz konusu olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu şartın iman ve takvaya bağlanmasının manası nedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

Ayet-i kerimede, 'Tadılan şeylerde günah olmaması, iman ve takva şartına bağlıdır' diye bir mana yoktur, aksine bunun manası: Haklarında bu ayet-i kerime inmiş olan kimselerin iman, takva ve ihsan hususundaki hâllerini medh–u sena edip bu sıfatlar üzerine bulunduklarını açıklamaktır.

Buna bir örnek olarak sana "Zeyd'e, yaptığı şeyden dolayı bir günah var mıdır?" diye sorulduğunda, sen: Zeyd'in yaptığı işin mubah olduğunu bilerek: "İnsan haramlardan sakındığı, mümin ve muhsin olduğu zaman mubah bir şey yapmasında günah yoktur" dersin ve bu sözünle Zeyd'in mümin ve muhsin kaldığı müddetçe, yaptığı şeylerden hesaba çekilmeyeceğini kastedersin.

Alusî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede zikredilen sıfatlar, şeriatın herkeste bulunmasını istediği vasıfları açıklama sırasında, özellikle geçmiş kimseler hakkındaki bir hükmün ispatı ile ilgili bir cevap mahiyetindedir.

Burada sanki: "Anlatılan bu güzel sıfatlarla birlikte, Allah'ın taatında bulunan kimseler, her ne zaman bir şeyle emrolunsalar, o emri hemen yerine getirenler üzerine, tattıkları şeyler hakkında bir günah yoktur.

Onlar hayatlarında içki içip, kumar oynuyorlardıysa da o vakitte bunlar haram edilmemişlerdi, çünkü bu sıfatlara sahip olan kimselerin asrında içki ve kumar haram edilmiş olsaydı, elbette bu haramlardan en evvel onlar sakınırlardı." buyurulmak istenmiştir.

Bu manadan da anlaşılacağı üzere, ayet-i celilede sadece geçmişlerin hâli beyan edilmeyip, sayılan sıfatların herkes hakkında övgüye değer nitelikte olduğu açıklanmak istenmiştir. Nitekim :

٨٦ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: « قِيلَ لِي: اَنْتَ مِنْهُمْ »

86 - Abdullah ibni Mes'ud *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Bu ayet-i celile indiğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana:

"(Ey ibni Mes'ud!) **Bana denildi ki, sen onlar** (bu ayet-i kerimede medh olunanlar) **dansın."** *(Müslim, Fezailü's-Sahabe:22, No:2459, 4/1910, Tirmizî, Tefsir:6, No:3053, 5/255, Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12535, 5/39, Nesâî, Sünen-i Kübra, No: 11153, 6/337, Ebu Yâlâ, Müsned, No: 5064, 8/475, Hakim, el-Müstedrek, No: 7226, 4/160, Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:10011, 10/77)*

Bu ayet-i celilenin sebeb-i nüzûlü hakkında zikredilen diğer bir görüşe göre, Bu ayet-i celile, bu surenin seksen yedinci ayet-i kerimesi gibi, kendilerine et yemeği ve kadınlara yaklaşmayı yasak ederek ruhbanlık yoluna sülûk eden (giren) Osman ibni Maz'ûn *(Radıyallahu Anh)* ve diğer sahabe-i kiram *(Radıyallahu Anhum)* hakkında inmiştir.

Bu rivayete göre Allâme Tıybî *(Rahimehullah)*, bu ayet-i kerimenin manasını şöyle özetlemiştir: "Müminlerden istenen, lezzetli şeyleri kendilerine yasak ederek dünya nimetlerinden uzaklaşmak değildir. Onlardan matlup (istenmekte) olan şey ancak takva ve iman mertebelerinde terakki ederek (yükselerek) ihlâs ve yakîn mertebelerine, kuds ve kemal makamlarına ulaşmalarıdır.

Bu da, şirkten sakınmaya ve inanılması gereken şeylere imanda sebat edip, salih amelleri işlemeye devam etmek suretiyle tam bir istikamet elde ederek, müşahede (Mevlâ Tealâ'yı görür gibi olma) mertebesine yükselmekle olur ki, "Allah-u Tealâ'yı görür gibi ibadet etmek" le tefsir edilen ihsan makamı budur.

Ayet-i celiledeki: (وَاَحْسَنُوا) **"İhsan makamını elde ettiler."** kavl-i şerifinden kastedilen mana da budur. Bu sayede kul, Allah-u Tealâ indinde Zülfâ ve muhabbet (yakınlık ve sevgi) kazanır.

Nitekim Ayet-i celilenin sonundaki: **"Allah muhsin kullarını sever."** kavl-i şerifiyle işaret edilen hakikat da budur. Bu mana:

٨٧ – عَنْ اَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيْسَ الزَّهَادَةُ فِي الدُّنْيَا بِتَحْرِيمِ الْحَلَالِ ، وَلَا فِي اِضَاعَةِ الْمَالِ . وَلٰكِنِ الزَّهَادَةُ فِي الدُّنْيَا اَنْ لَا تَكُونَ بِمَا فِي يَدَيْكَ اَوْثَقَ مِنْكَ بِمَا فِي يَدِ اللهِ ، وَاَنْ تَكُونَ فِي ثَوَابِ الْمُصِيبَةِ ، اِذَا اُصِبْتَ بِهَا، اَرْغَبَ مِنْكَ فِيهَا لَوْ اَنَّهَا اُبْقِيَتْ لَكَ »

87 - Ebu Zer el-Gıfarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Dünya hususunda zahitlik, helâli haram etmek ve malı zayi etmek ile değildir. Velâkin dünyaya rağbet göstermemek, senin, kendi ellerinde bulunan** (imkânlar) **a, Allahın elinde** (hazinesinde) **olan** (nimet) **lerden fazla güvenir olmamandır.**

Ve başına bir musibet geldiği zaman, sevabından dolayı ona gösterdiğin rağbetin, o musibetin başına gelmemiş olması arzusundan daha fazla olmasıdır." *(İbni Mace, Zühd:1, No:4100, 2/1373, Tirmizî, Zühd:29, No:2340, 4/571)* hadis-i şerifinin bir özeti mahiyetindedir.

Dünyadan yüz çevirmek, bazı cahillerin yaptığı gibi, Allah-u Tealâ'nın helâl kıldığı şeyleri kendine haram etmek suretiyle değildir. Bir kısım cahiller et, tatlı ve meyveleri yemekten, yeni elbise giymekten, evlenmekten ve benzeri meşrû nimetlerden kaçınarak bunun, zahitliğin gereği ve en üst derecesi olduğunu sanırlar.

Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* diğer sahalarda olduğu gibi dünyaya rağbet göstermemek konusunda da eşsiz olduğu hâlde, helâl olan şeyleri kendi zatına haram etmemiş ve zikredilen nimetlerden istifade etmiştir.

Hadis-i şerifte dünyaya rağbet göstermemenin, malı zayi etmekle olmadığı da belirtilmektedir. Yani malı denize atmak veya zengin fakir ayırımı yapmaksızın malı rastgele herkese dağıtmak, yersiz ve anlamsız harcamak, zahitlik ve dünyaya rağbet göstermemek değildir. Bunun zahitlikle bir ilgisi yoktur.

Hadis-i şerif'in devamında muteber ve kemal derecesine ulaşan zahitliğin iki alâmetine temas edilmektedir. Bunlardan birincisi; Kişinin elinde bulunan mallar, sanatlar, işler, yetkiler ve benzeri bütün nimetlere Allahın hazinesinde bulunan nimetlerden fazla güvenmemesi ve ümit bağlamamasıdır.

Çünkü kişinin elindeki bütün nimetler bir anda tükenip yokolabilir, fakat Allah-u Tealâ'nın hazinesindeki nimetler sayısızdır, tükenmesi düşünülemez.

Allah-u Tealâ, kullarına, rızıklarını vermeği taahhüt buyurmuş ve umulmadık yollardan onlara nimetler ihsan ve ikram edeceğini açıklamıştır. O hâlde mümin kişi, elindeki nimetlerden ziyade Allah-u Tealâ'nın hazinesindeki nimetlere ümit bağlamalıdır.

Muteber ve kemale eren zahitliğin ikinci alâmetine dair cümleler değişik şekillerde izah edilmiştir, "Tuhfetü'l-Ahvezî" isimli eserde zikredildiğine göre, kastedilen mananın özeti şudur:

"Gerçek zahitliğin yani dünyadan yüz çevirmenin bir alâmeti de sevabını elde etmek üzere başına gelen musibetin gelişine olan rağbetinin, o musibetin gelmemiş olması arzusundan kuvvetli ve fazla olmasıdır.

İmam-ı Sindî *(Rahimehullah)* ise bu cümlelerden kastedilen mananın şöyle olduğunu söylemiştir: "Yani, başına gelen musibetin sevabı, senin nazarında o musibet dolayısıyla yitirdiğin maldan üstün ve hayırlı olmalıdır, muteber zahitlik senin bu görüşte olmandır."

El-Hafnî *(Rahimehullah)* ise, "Câmiu's-Sağir" haşiyesinde bu cümlelerden kastedilen manayı şöyle bir misal ile izah etmiştir: "Hırsızlık veya suya batmak gibi bir musibetle malın elinden gittiği zaman buna, malının gitmemesinden fazla memnûn olmalısın, tam manasıyla bu musibetin gelişine rıza göstermelisin ve bu hâle daha çok sevinip şöyle demelisin:

"Malım gitmemiş olsaydı, belki ondan hiç hayır yapmaz ve dolayısıyla bir sevap kazanmazdım, fakat malımın gitmesiyle ben sevap kazanmış oldum." Hal böyle iken malının telef olması, mümin kişinin nazarında telef olmamasından daha sevimli olur.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: **"Allah muhsin kullarını sever."** buyurarak, kullarının yediklerinde günah olmamasını, ihsan (iyilik yapmak) şartına bağlayınca, ihsanın sadece günah olmaması hususunda değil, Allah'ın o kimseyi sevmesi hususunda da tesiri olduğunu beyan etmiştir.

Hiç şüphe yok ki bu derece (Allah'a sevilme makamı), derecelerin en şereflisi ve makamların en yükseğidir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen sıfatlara sahip olanlar muhsin olurlar. Muhsin olan da Allah katında mahbub (sevilmiş) olur. Mahbubiyet makamı bütün mertebelerin üstündedir, bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Habibullah" (Allah'ın sevgilisi) olmuştur.

٨٨ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ »

88 - Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "(İhsan) **Senin, Allah-u Tealâ'ya, O'nu görüyorsun gibi ibadet etmendir, sen O'nu göremiyorsan da, şüphesiz ki O, seni görmekte** (olduğunu bilmen) **dir."** buyurmuştur. *(Müslim, İman:1, No:8, 1/36, Buharî, İman:3, No:50, 1/27, Tefsir Sure:269, No:4499, 4/1793, Ebu Davud, Sünnet:17, No:4695, 2/635, Tirmizî, İman:4, No:2610, 5/6, İbni Mace, Mukaddime:9, No:63, 1/24, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:184, 367, 374, 1/66)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre ihsan, müşâhede (görür gibi olma) mertebesidir. Kul, iman-ı gaybî'den, iman-ı şuhûdi'ye (görmeden inanmaktan, görür gibi inanmaya) yükselip de her türlü kayıttan hatta itlak (kayıtsızlık kaydın) dan da fâni olduğunda, muhakkak ki onun işi tamamlanmıştır.

Artık onun yemesi, içmesi ve mükevvenât'taki tasarrufları (dünyada bütün yaptıkları) kendisine zarar vermez olur. Çünkü o, ayet-i celiledeki bütün şartları hakkıyla yerine getirdiğinden başkası ona kıyas edilemez (benzetilemez).

Bu ayet-i kerimede methedilenlerin sıfatlarından olan, fakir fukaraya ihsanda bulunmak dünyevî bakımdan görünüşte bir kayıp olsa da, manevî bakımdan sırf kazanç olduğunda hiç şüphe olmadığı gibi, Mevlâ Tealâ dünyevî zararları da fazl-u keremiyle en güzel şekilde telâfi edebilir, dolayısıyla insan Mevlâ Tealâ'ya güvenerek ihsandan elini çekmemelidir.

Nakledildiğine göre Benî İsrail'de bir kıtlık vukuunda bir fakir, bir zenginin evinin bulunduğu sokağa girerek "Allah için bana sadaka verin" dedi. Bunun üzerine zenginin kızı ona sıcak bir ekmek verdi. O zengin kapıda gördüğü fakire "Bu ekmeği sana kim verdi?" diye sorunca,

O: "Bu evden bir kız verdi" dedi. Bunun üzerine zengin eve girerek kızının sağ elini kesti. Allah-u Tealâ' da o zenginin durumunu değiştirip fakir etti ve öylece öldü.

Sonra zengin bir delikanlı bu kızı güzel bularak onunla evlendi, eve girdiklerinde gece olunca kız sofra kurdu ve yemeğe başlarken sol elini uzattı, bunu gören delikanlı "Fakirlerin edebi kıt olduğunu işitmiştim, sağ elini uzatsana" dedi.

Kız ikinci ve üçüncü defa da sol elini uzatınca, bir hâtif (sahibi görülmeyen bir seslenici) o eve, "Sağ elini çıkart! Rızası için ekmeği verdiğin Rabbin sana sağ elini geri verdi" diye nida etti.

Bunun üzerine o kız Allah-u Tealâ'nın emriyle sağ elini uzatarak onunla yemeğe başladı.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celileye şu manayı vermiştir: Allah-u Tealâ'nın emir ve yasaklarını muhafaza edenin yediği lokmalardan dolayı bir tehlikesi yoktur. Kuldan istenen ancak, Allah-u Tealâ'nın yolunda bulunmanın edebine riayet etmesidir.

Şirkten sakınan Mevlâ Tealâ'yı tanımış olur, haramdan sakınan istediği gibi tasarrufta bulunamaz (helâl dairesinden çıkamaz), cimrilikten sakınan ise başkasını kendisine tercih eder ve israf etmez.

Bu ayet-i celilenin umum insanlar hakkındaki manası: "Cimrilikten sakınıp mahlûkata iyilik ettiler." demektir.

Hususi kimseler hakkındaki manası ise: "Yaratıkları görmekten sakınıp yaratanı görür gibi oldular." anlamına gelir.

Allah-u Tealâ amel bakımından muhsin olanları (iyi iş yapanları), emel bakımından muhsin olanları (Allah'a karşı hüsnü zanda bulunanları, iyi düşünenleri) ve hal bakımından muhsin olanları (maneviyatı güzel olanları) sever.

Ayet: 94

Mevlâ Tealâ, lezzetli şeyleri haram etmemelerini kullarına emredip, devamlı haram olan şarabı ve kumarı bu lezzetli şeylerden çıkardıktan sonra, her zaman değil de bazen haram olan avlanmanın hükmünü beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٩٤)

KELİME MANASI (94)

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا) **Ey iman edenler,** (لَيَبْلُوَنَّ) **elbette imtihan edecektir,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neyle? (بِشَيْءٍ) **bir şeyle,** o da nedir? (مِنَ الصَّيْدِ) **avdır,** öyle av ki, (تَنَالُ) **erişir,** neye? (هُ) **ona,** ne? (اَيْدِيكُمْ) **elleriniz,** daha? (وَرِمَاحُكُمْ) **mızraklarınız,** yani siz ihramlı iken avlamanız yasak olan kara avını Allah-u Tealâ size göndererek sizi imtihan muamelesine tâbi tutacaktır. (لِيَعْلَمَ) **Bilsin için** (olmadan evvel olacağını bildiği gibi, olduktan sonra da olmuş olarak bilsin için), kim? (اللّٰهُ) **Allah,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (يَخَافُ) **korkuyor,** kimden? (هُ) **kendisinden,** nerede? (بِالْغَيْبِ) **insanlardan gaip olan** (kimsenin görmediği) **yerde,** Bu mana, (بِ) nın (فِى) manasında kabul edilip gaybın da ism-i fail yerin de olmasına göre verilmiştir. Bunun takdiri (فِى مَوْضِعِ الغَائِبِ عَنِ الْخَلْقِ) demektir. (فَمَنْ) **artık her kim,** (اعْتَدٰى) **haddi aşarsa,** yani ihramlı iken avlanarak Allah'ın sınırını geçerse, neden sonra? (بَعْدَ ذٰلِكَ) **bundan** (bu yasaklığın bildirilmesinden) **sonra,** (فَلَهُ) **onun için vardır,** ne? (عَذَابٌ) **bir azap,** öyle azap ki, (اَلِيمٌ) **acı verici.**

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! Allah, gaybda (gizlide, kimsenin görmediği yerde) **kendisinden kimin korktuğunu bilsin** (ortaya çıkarsın) **için sizi av** (kara avı türün) **den ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle andolsun ki, imtihan ede** (nin muamelesine tâbi ede) **cektir. Artık kim bu** (yasaklığın açıklanması) **ndan sonra** (ihramlıyken avlanarak) **sınırı aşarsa, onun için pek acı verici bir azap vardır.**

İ Z A H A T

İbni Ebî Hatim, Beğavî, Kurtubî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile hicretin altıncı senesi olan Hudeybiye vakası sırasında nazil olmuş (inmiş) tir.

Hudeybiye, Mekke-i Mükerreme yakınında bulunan Ten'îm civarında ki bir yerin adıdır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmek kastıyla binbeşyüzkırk kişilik ashabıyla Medine-i Münevvereden çıkıp, Hudeybiye'de konakladılar.

İhramlı oldukları hâlde Allah-u Tealâ onları avla imtihan etti. Vahşî hayvanlar ve kuşlar o derece onlara yaklaştılar ki, elleriyle yakalayacak ve mızraklarıyla vuracak şekilde avlanma imkânına sahip oldular ve avlanmak istediler. İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi.

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın, "Bahr-i Muhit" tefsirinde beyan ettiği üzere bazıları ihrama girmiş bazıları henüz girmemiş olduğundan karşılarına bir av çıktığında hâlleri değişiyor ve hükümler karışıyor, bu yüzden ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Bir rivayete göre Ebu'l Yüsr *(Radıyallahu Anh)* isimli bir sahabe mızrağı ile bir vahşî eşeği öldürerek "İhramlı iken av öldürdüm, benim durumum ne olacak?" dediğinde, bu ayet-i celile indi.

Ayet-i celiledeki hitabın kime ait olduğu hakkında ulema ihtilâf etmişlerdir. İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* a göre ayetteki muhataplar ihramsızlardır,

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya göre, ayetin muhatapları ihramlılardır. en doğru olan görüşe göre, ayet-i celiledeki hitap ihramlı ihramsız bütün insanlara aittir, çünkü Allah-u Tealâ ayet-i celilede: **"Elbette Allah sizi imtihan edecektir"** buyurmaktadır. İmtihan azlık ve çokluk bakımından adamına göre değişse de, bütün mükelleflere taallûk etmektedir.

Fahrurrazi ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile nin başındaki "Lâm" kasem (yemin) lâmıdır. Çünkü (لَيَبْلُوَنَّ) fiilinin başındaki (lâm) ile sonundaki şeddeli te'kid nun'u bazen kasemin cevabı olurlar.

Kasem zikredilmediğinde bu iki harf getirilerek kaseme delil olurlar. Buna göre mana: "Yemin olsun ki, Allah-u Tealâ taatınızı ve masiyetinizi birbirinden ayırmak için size, imtihan yapan kimsenin muameles i gibi muamele yapacaktır." demektir.

Mukatil ibni Hayyan *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ sahabe-i kiramı Hudeybiye senesinde ihramlı oldukları sırada av ile imtihan etti. Öyle ki vahşî hayvanlar ve kuşlar onların kafilelerini sarmış bürümüştü. Böylece onlar o av hayvanlarını elleriyle tutmaya, mızrak ve oklarıyla avlamaya muktedir olabilirlerdi.

Avlanmak arapların geçim kaynağı ve zevkle yaptıkları bir işti. Hatta bu hususta bir çok şiirleri ve güzel sözleri bulunmaktaydı. O zamana kadar sahabe-i kiram böyle toplu bir avı hiç görmemişlerdi. Amma Allah-u Tealâ bir imtihan olmak üzere bu hayvanları avlamayı yasakladı.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* bu rivayetleri şöyle özetlemiştir: "Bu avet-i celile, sure-i celilenin başında geçen:

Ayet: 94

« ... غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ... »

"Siz ihramlı iken avı helâl görmeyici olduğunuz hâlde " *(Maide Suresi:1 den)* ayet-i celilesini açıklamakla birlikte, bundan sonra zikredilecek olan:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ... (٩٥) »

"Ey iman edenler! Siz ihramlı iken avı öldürmeyin." kavl-i şerifinin de aynı zamanda bir ön hazırlığıdır.

Böylece Allah-u Tealâ müminlere, şehvetlerinin takvalarını geçeceği bir hâle düşebileceklerini ve bu suretle Allah-u Tealâ'nın vasiyetlerini tutma hususundaki farklılıklarının meydana çıkacağını bildirmiştir.

Bu imtihan hâli ayet-i celilenin iniş zamanında henüz vuku bulmamış olması gerekir, çünkü ayet-i celilede geçen (لَيَبْلُوَنَّكُمْ) kavli şerifindeki te'kid nunu, kasemin cevabındaki fiili muzari'e ancak istikbal manasında dahil olabilir.

Demek ki ayet-i celilenin inişinde, ihramlı iken veya harem topraklarında bulunurken avlanmanın hükmünün o zamana kadar bu derece önemi bilinmemekteydi.

Dolayısıyla bu ayet-i celile, Kur'an-ı Kerimin en son inen surelerinden olan Maide suresinden önce inmişse de, Hudeybiye senesinde başlarına gelenin bir benzerinden sakınmaları için veda haccı senesinde ümmete bir öğüt olsun için bu sureye ilhak edilmiş (sonradan katılmış) tır.

Zira veda haccında müslümanların sayısı çok olup, içlerinde bedevî (çölde yaşayan) lar ekseriyette olduğundan açıklamaya ve sakındırmaya daha çok muhtaç durumda idiler. Dolayısıyla nehiy ve tahzir (yasaklama ve sakındırma) olmadan ibtilâ (imtihan) manası tahakkuk etmeyeceğinden, ayet-i celiledeki imtihan, müstakbele (gelecek zamana) aittir.

Zaten te'kid nûn'unun varlığı, muzari'i istikbal manasına tayin etmektedir. O hâlde ava, ellerin ve mızrakların ulaşma imkânı ayet-i celilenin iniş zamanında hazır ise de, Mevlâ Tealâ'nın imtihanı bu ayet-i celilenin beyan ettiği şekilde yakın bir gelecekte tahakkuk etmiş olacak (meydana gelecek) tir.

Ayet-i celiledeki (بِشَيْءٍ) **"Bir şey ile"** ifade-i celilesindeki azlık ve küçüklüğün manası şöyle anlaşılabilir: Mevlâ Tealâ'nın, Sahabe-i kiramı av ile imtihan etmesinde, sabit olanların ayakları kayacağı kadar büyük bir fitne, malları ve canları almak suretiyle yapmış olduğu imtihan gibi çok güç ve zor bir ibtilâ (imtihan) olmayıp, aksine İsrailoğullarını balık avlamakla imtihan ettiği gibi, küçük bir imtihandır.

Lâkin Allah-u Tealâ fazl-u keremiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmetini yasağa düşmekten korumuş, bu yüzden onlar ihramlı iken bir şey avlamamışlardır.

Ashab-ı Sebti (cumartesi adamlarını) ise, korumadığından onlar harama düşmüşler ve bu yüzden maymun ve domuza dönüşmüşlerdir. Bu ümmete yapılan bu şekildeki bir imtihanın faydası ise, böyle bir basit imtihanda sebat edemeyenin şiddetli sıkıntılara karşı hiç sebat edemeyeceğini göster-mektir.

Ayet-i celilede geçen (مِنَ الصَّيْدِ) ifadesindeki (مِنْ) harf-i cerri, iki bakımdan teb'îz ifade eder,

1- Bundan maksat deniz değil de kara avıdır.

2- İhrama girmeyenin avı değil de ihramlının avıdır.

İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)* (مِنْ) harfinin beyan için olmasını da muhtemel görmüştür.

Ayet-i celiledeki (صَيْدْ), (مَصيدْ) " **Avlanılan şey**" manasındadır, zira sayd kelimesi asıl manası olan mástar olarak kabul edilirse, avlanmak anlamına gelir ki, daha sonra zikredilen: (تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ) **"Ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği"** kavl-i şerifi, bu manaya uygun düşmemektedir.

Çünkü elin ve mızrağın ulaşması hades (iş) e taallûk etmeyip ancak zata (varlığa) raci olur (döner). Bu yüzden burada mastar, meful manasında kabul edilmiştir.

Ayet-i celilede geçen: **"Elleriniz ve mızraklarınız ona ulaşır"** kavl-i şerifinden maksat: " Bazıları çok yakın olduğu için elle tutulur, bir kısmı ise uzak ve dağınık olduğu için ancak mızrakla yakalanabilir" demektir.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre elleriyle yakalayabildikleri avlardan maksat, yavrular, yumurtalar, kaçamayanlar ve yabani hayvanların küçükleri, mızrakların ulaştığı av hayvanları ise bunların büyükleridir.

Bazı ulema, "Ayet-i celilede geçen (sayd) 'Av', avlanması imkânsız değil de, diretebilen vahşî hayvan anlamına geldiğinden, bu ismin yumurta anlamına gelmesi caiz değildir." demişlerse de, İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)*, av olmasa da avın cüzlerinden olan yavru ve yumurta gibi şeylerin de, bu ayetten kastedilmesinin caiz olduğunu beyan etmiştir.

Nitekim ibni Abbas ve Mücahid *(Radıyallahu Anhum)* "Ellerin ulaştığı avdan, kuşyavruları, vahşî hayvanların küçükleri ve yumurtaların kastedildiğini" söylemişlerdir.

Yine böylece Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kişi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e deve yumurtası getirdiğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٨٩ - « اِنَّا قَوْمٌ حُرُمٌ اَطْعِمُوهُ اَهْلَ الْحِلِّ »

89 - **"Biz ihramlı bir toplumuz, bunu ihramsızlara yedirin."** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:783, 1/215)*

٩٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ فِى بَيْضِ النَّعَامِ يُصِيبُهُ الْمُحْرِمُ: « ثَمَنُهُ »

90 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:"İhramlı kişinin avladığı deve kuşu yumurtası hakkında: **'O yumurtanın bedeli** (fidyesi) **vardır.'** buyurmuştur." *(İbni Mace, Menâsik:90, No:3086, 2/1031, Darekutnî, Sünen, Mevâkît:64, 2/250, Beyhakî, Sünen, Hacc:292, 5/339)*

Ancak burada şunu ifade edelim ki, ihramlı kimsenin emri, delâleti, işareti ve yardımı olmaksızın, ihramsız bir kimsenin avladığı avdan ihramlının yemesi caizdir. *(El-Meydanî, el-Lubab, 1/189, el-Aynî, el-Binaye, 4/345)* Nitekim:

٩١ – عَنْ اَبِي قَتَادَةَ (رضى الله عنه) اَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ، فَتَخَلَّفَ اَبُو قَتَادَةَ مَعَ بَعْضِ اَصْحَابِهِ ، وَهُمْ مُحْرِمُونَ وَهُوَ غَيْرُ مُحْرِمٍ ، فَرَاَوْا حِمَارًا وَحْشِيًّا قَبْلَ اَنْ يَرَاهُ ، فَلَمَّا رَأَوْهُ تَرَكُوهُ حَتّٰى رَأَهُ اَبُو قَتَادَةَ ، فَرَكِبَ فَرَسًا لَهُ يُقَالُ لَهُ الْجَرَادَةُ ، فَسَاَلَهُمْ اَنْ يُنَاوِلُوهُ سَوْطَهُ فَاَبَوْا ، فَتَنَاوَلَهُ فَحَمَلَ فَعَقَرَهُ ، ثُمَّ اَكَلَ فَاَكَلُوا ، فَقَدِمُوا ، فَلَمَّا اَدْرَكُوهُ قَالَ: « هَلْ مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ » قَالَ: مَعَنَا رِجْلُهُ ، فَاَخَذَهَا النَّبِيُّ ﷺ فَاَكَلَهَا.

91 - Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile yolculuğa çıktığında, O bazı arkadaşları ile beraber geri kaldı. Arkadaşları ihramlı olup kendisi ihramsızdı. O görmeden evvel ihramlı olan arkadaşları vahşî bir eşek gördülerse de, Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* görünceye kadar onu bıraktılar. (Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* a bir şey demediler).

Derken Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* avı görünce, Cerade isimli atına binerek, arkadaşlarından kendisine kamçısını vermesini istedi, fakat onlar (ihramlı oldukları için onun avlanmasına yardım etmekten) çekindiler.

Bunun üzerine Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* kamçısını kendi alarak ava saldırdı ve onu boğazladı, sonra (onun etinden) yedi ve arkadaşları da yediler ve yola koyuldular.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yetiştiklerinde (ihramlıların, ihramsızın avından yemesinin hükmünde tereddüt ederek bu durumu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sorduklarında, O: **"Yanınızda ondan bir şey var mıdır? "** diye sordu.

Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)*: "Yanımızda ayağı vardır" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu alıp yedi. *(Buharî, Cihad:46, No:2699, 3/1048, Müslim, Hacc:8, No:1196/63, 2/855, Nesâî, Sayd:32, No:4356, 7/234)*

İbni Atıyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede ellerin özellikle zikredilmesi, ellerin avlanmadaki etkisine işaret etmektedir. Zira avlanmak için kurulan bütün tuzaklar, kapanlar ve ağlar elle yapılmaktadır, lâkin diğer uzuvların hareketleri de buradaki el işine dahil sayılırlar. Mızrakların özellikle beyanı ise, avlanma aletlerinin en büyüğü olduğundandır, dolayısıyla ok ve benzeri aletler de buna dahildir.

Bundan sonra, Mevlâ Tealâ, bu imtihanın sebebini beyan etmek üzere:

« لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ »

"Allah, gayb'ta kendisinden korkanları bilmek için." buyurmuştur.

Fahrurrâzi, Bahri muhit ve Ebus's-Suud tefsirlerinde beyan edildiği üzere, bu cümle-i celiledeki ifade mecazîdir, çünkü Allah-u Tealâ her zaman herşeyi bilmekte olduğundan evvelce bilmediğ i birşeyi öğrenmek için bir imtihan yapması muhal (imkânsız) dır. Bu yüzden âlimler bu ifade-i celilenin manası hakkında çeşitli görüşler açıklamışlardır.

1 - Burada ilim, temyîz (ayırmak) manasına gelmektedir. Buna göre mana: "Allah sizi bu şekilde imtihan ederek kendisini görmeden korkup, ihram yasağı olan, avlanmaktan sakınanları ve bu korkuya sahip olmadığı için, bu işe atılanları seçecektir.

2 - Mevlâ Tealâ, bu imtihan sayesinde, evvelce ilm-i ezelisi ile bildiği şeyi bilfiil işlendikten sonra bilecektir. Zira Allah-u Tealâ ezelde kimin kendisinden korkarak ihram yasağına düşmeyeceğini bilmekteyse de, korkma işi tahakkuk edip, o kişinin bilfiil haramdan sakındığına ilmi taallûk edecektir, zira ahiretteki ceza Mevlâ Tealâ'nın ilm-i ezelisine göre değil, O'nun ezelde bildiklerinin, bildiği şekilde meydana gelmesine bağlıdır.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* bu makamda ibn-i Arabî *(Rahimehullah)* ın verdiği şu manayı nakletmiştir: Allah-u Tealâ, gizli ve açık herşeyi bilendir, yok olan bir şeyi evvelâ gayb olarak bilir, sonra ma'dumu (yok olan şeyi) yaratır ve onu var olarak bilir. Böylece malûm (Allah-u Tealâ'nın ilminin taallûk ettiği sonradan yaratılan şey) değişir, ilim (Allah-u Tealâ'nın bilme sıfatı) değişmez.

3 - Buradaki ilim ru'yet (görmek) anlamına gelebilir ki, buna göre mana: "Allah-u Tealâ, ezeli ilmiyle bildiğini işlenmiş olarak görmek için, bu imtihanı yapmıştır." demek olur.

4 - Bu ifadede bir muzaf (Lâfza-i Celâl'in başında "Evliya" kelimesi) takdir edilebilir ki, buna göre mana:

« لِيَعْلَمَ اَوْلِيَاءُ اللّٰهِ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ »

"Allah'ın dostları, görmedikleri hâlde Allah'tan korkanları bilmesi için Allah-u Tealâ sizi böylece imtihan edecektir." demektir.

5 - Burada (لتَعْلَموا) cümlesi de takdir edilmiş olabilir, buna göre mana: **"Allah'ın gıyaben kendisinden korkanları bildiğini, siz bilesiniz diye..."** demektir.

6 - Allah-u Tealâ size, bilmek isteyenin muamelesiyle muamele etmek için, sizi böylece imtihan edecektir.

7 - Malûm olan şey ki, o da Allah-u Tealâ'dan korkanın korkusudur, işte bu korku hâli insanlara zuhur etsin için bu imtihan yapılacaktır.

Ayet-i celilede geçen (بالْغَيْبِ) ifadesindeki (بـ), ya mulâbeset ya da zarfiyet içindir, bu ifade (يَخَافُ) daki merfû' zamirden hâl düşmektedir.

Gayb, huzur ve müşahede edilen (görünen) in zıddıdır.

Bu ifade-i celileye iki türlü mana verilmiştir.

1 - İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bunun manası: "Kulun, Rabbisini görmediği dünya hayatında Allah'tan korkmasıdır. Zaten bütün insanların dünyada Allah'tan korkmaları gıyabî bir korkudur." Nitekim Mevlâ Tealâ:

« اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ (١٢) »

"Şüphesiz ki Rablerinden gayben (görmedikleri hâlde) **korkanlar** (var ya) **Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."** *(Mülk Suresi:12)* buyurmuştur.

Böylece Allah-u Tealâ, kendi azametini, celâlini, mükâfat ve sevabını görmedikleri hâlde imanlarının doğruluğu ve basiretlerinin nurluluğu sebebiyle kendisinden korkanlara övgüde bulunmuştur.

2 - İbni Atıyye *(Rahimehullah)* ın buyurduğuna göre, burada mana: "İnsanlardan gaybda ve halvette (tenhada) bulunduğu hâlde, Allah'tan korkan" demektir. Yani kimsenin kendisini inkârından, ayıplamasından, engellemesinden ve millete duyurmasından sakınılacak bir durum olmadığı hâlde, hiç kimse görmeksizin avını yakalama imkânına sahip iken, Allah'tan korkan kimse, bu haramdan vazgeçer.

Daha açık bir ifade ile bunun manası: "Durumu insanların görüp görmemesine göre ayarlayan, iman edenlerle karşılaştıklarında 'Biz de iman ettik' diyen; reisleriyle başbaşa kaldıklarında ise, 'Biz sizinle beraberiz' diyen münafıklar gibi, bir kimsenin yanında bulunup bulunmamasına göre durumu değişen kimselerle, tam bir ihlâs ve sadakat ile Allah-u Tealâ 'dan gerçek manada korkanları birbirinden ayırmak için Allah-u Tealâ sizi imtihan edecektir." demektir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda; (فَمَنِ اعْتَدىٰ بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ) **"Kim bundan sonra haddi aşarsa, ona acı verici bir azap vardır."** buyurmuştur.

Bu azaptan maksat hem ahiret azabı, hem de dünyadaki ta'zir (azarlama) dır. Çünkü o kişi harem-i şerife ve ihrama karşı cürette bulunmuş ve Allah-u Tealâ'nın tehdidine aldırmamıştır.

Tabiiki bu, haddi aşan kişi tövbe ve keffaretle azgınlığını tedarik etmediği takdirdedir, islâm kaidelerine göre tövbenin nasıl yapılacağı bilinmektedir. Keffaret ise bundan sonraki ayet-i celilede açıklanacağı üzere, avın kıymetini ödemektir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bu azaptan maksat: "O kimsenin elbiselerinin çıkarılıp karnına ve sırtına acıtıcı bir şekilde vurulmasıdır." *(İbni Ebî Hatim, No:6791, 4/1204)*

İmam-ı Kaffal *(Rahimehullah)* bu manayı münasip görmüştür, zira zina edenlere vurulan celd (yüz sopa) cezasına:

﴿ ... وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢) ﴾

"Müminlerden bir zümre onların azabına şahit olsun." *(Nur Suresi:2 den)* ayet-i kerimesinde de azap denmiş, yine böylece:

﴿ ... فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ... (٢٥) ﴾

"Onlara hür kadınlar üzerindeki azabın yarısı vardır." *(Nisa suresi:25 den)* kavl-i şerifinde de buyurulduğu üzere bazen darp (sopa vurma) işine azap ismi verilmiştir.

İhramda avlanma yasağını ihlâl edenler hakkındaki bu ceza cahiliyyet devrinde de tatbik edilmekteydi, bu manaya göre, ayet-i celilede geçen azaptan maksat dünyevî azaptır.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın "Et-Tahrîr" tefsirindeki beyanına göre, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan gelen bu rivayet, ayet-i kerimenin, cahiliyyet ehlinin yaptığı tatbikatı yerinde bıraktığını ifade etmekteyse de, islâm fukahasından hiçbiri ihramda avlanma yasağını işleyen kimse hakkında böyle bir ceza ile hükmetmediğine göre, bu ceza, bundan sonraki ayet-i celilede gelen "Öldürdüğü hayvanın benzerini ödeme" cezasıyla neshedilmiştir.

Bu ayet-i celilenin bir sonraki ayet-i celile ile manen uyuşması bu izaha bağlıdır, gerçi öldürdüğü avın kıymetini ödeme cezası telef ettiği şeyi tazmin kabilinden olup, haddi aşmasının günahı azab-ı elim'in mucibi (sebebi) olarak kalabilir. Bu günah ise meşhur tefsire göre ancak tövbe ile sakıt olur (düşer).

Bu ayet-i celile, haddi aşan kimselerin istikbalin büyük nimetlerinden mahrum olmaları haricinde, dünya ve ahirette acı verici bir azap göreceklerine işaret etmektedir. Zira böyle bir av hâlinde kendini tutamayarak Allah'ın hükmünü gözetmeyenler, nefislerin daha ziyade meyyal ve haris (çok meyilli ve düşkün) olacakları şeylere karşı nasıl sabredebilirler ve o büyük nimet emanetlerini nasıl yerine getirebilirler?

O hâlde böyle kimseler: canların, ırzların, hazinelerin, hukûkullah'ın ve huhuku nâsın (Allah-u Tealâ'nın ve insanların haklarının) başına geçmek ehliyet ve selâhiyetine (yetkisine) nasıl haiz (sahip) olabilirler?

Görülüyor ki bu ayet-i celile ihramdaki ibadet hikmetini açıklamak için müminlere ilerde yönelecek büyük nimetlerin av suretinde öncü misalini teşkil eden harikulâde bir bolluğun vuku bulacağını haber vermekte, bununla müminlerin ilâhî emanete lâyık olmak için bir imtihandan geçirileceklerini ihtar etmek (hatırlatmak) ta ve müminlere büyük bir ders ve fazilet terbiyesi veren bir mucizeyi iş'ar etmekte (bildirmekte) dir.

Dolayısıyla mümin bir kimse öyle üstün bir vasıfla temayüz etmeli (seçkin olmalı) dır ki, haram ve habîs olan şeylere dokunmak şöyle dursun, aslı helâl olan her türlü nimetler etrafına saçılmış ve önüne konmuş olsa bile izn-i ilâhî ve cevaz-ı şerî (Allah'ın izni ve şeriatın müsaadesi) olmadan onlara el uzatmayacak, haksız ve yetkisiz hiçbir şeye dokunmayacak, nefsine malik (kendine sahip), temayüllerine hakim ve ilâhî emirlere münkad (boyun eğmiş) olacaktır.

İşte Hudeybiye senesi müslümanlar böyle bir imtihanla seçilmiş ve Hudeybiye müsalâhası (antlaşması) da, bu imtihanın diğer bir suretle teyidi olmuş ve bundan sonra, maide-i islâm (islâm sofrası) inkişaf ettikçe etmiştir.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen "Bundan sonra herkim haddi aşarsa, ona azab-ı elim vardır" kavl-i şerifinin manası: "Avın bu kadar çok olup insanlardan kaçmayışının, itaat eden ile isyan edeni birbirinden ayırmak için yapılan bir imtihan olduğunu açıkladıktan sonra, herkim ava saldırırsa, onun için elim bir azap vardır, zira bu iş, bile bile haddi aşmak, açıkça karşı gelmek, Allah-u Tealâ'nın hükmüne aldırmamak, taatından çıkmak ve tamamen O'nun korkusundan boşalmaktır." demektir.

Ayet-i celilede geçen azaptan maksat: Ahiret azabıdır. Şöyle ki bu haramı işleyen kişi dünyada elbiseleri çıkartılıp yüz, baş ve tenasül uzvu dışındaki uzuvlarına acıtıcı bir şekilde vurularak ta'zir edilir, öldürdüğü avın kıymetinde keffaret ödemeden ve tövbe nasip olmadan ölürse, onun için ahirette elem verici bir azap vardır.

Te'vilât-ı Necmiyye'de zikredildiği üzere, ayet-i celilenin işarî manasına gelince, Allah-u Tealâ dostları için belâyı, altını saf hâle getiren ateş gibi kabul ederek şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler!": Dünyanın helâl lezzetlerinden ve şehvetlerinden uzaklaşıp, vusul haccı ve visal umresi (Allah-u Tealâ'ya manen kavuşmak) için ihrama giren, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla seven kimselerin imanına sahip olanlar.

"Elbette Allah sizi ellerinizin ve mızraklarınızın ulaşacağı avdan bir şeyle imtihan edecektir.": Ey Allah yolcuları! Seyr-i sülûk (manevi yolda yürüme) esnasında nefislerinizin şehvetlerine ve bedenlerinizin lezzetlerine

taallûk eden ayrıca mal ve makamla ilgili dünyevî maksatlar ve nefsanî matlep (arzu) lardan karşınıza çıkacak bir takım şeylerle Allah-u Tealâ sizi imtihan edecektir.

"Böylece Allah, kendisini görmeden korkanları bilecektir.": Allah-u Tealâ herşeyi ezelde bildiğine göre, kendisini arama yolunda ondan gayrine iltifat ederek ondan kesilmekten korkup, bütün isteklerini ve maksatlarını bırakanları ortaya çıkaracaktır.

"Bundan sonra haddi aşana ise, azab-ı elim vardır.": Allah-u Tealâ'yı arama yoluna girdikten sonra, diğer isteklere tutulanlara Allah-u Tealâ'nın manevi huzurundan kovulma ve Allah-u Tealâ'dan inkita' (ayrılık) azabı vardır.

Zamanında meşayıhın en büyüğü olan Ebu Abdillah eş-Şirazî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Rüyamda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gördüm, şöyle buyuruyordu:

٩٢ – « مَنْ عَرَفَ طَرِيقاً اِلَى اللهِ فَسَلَكَهُ ثُمَّ رَجَعَ عَنْهُ عَذَّبَهُ اللهُ بِعَذَابٍ لَمْ يُعَذِّبْ بِهِ اَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ »

92 - **"Herkim Allah'a varan bir yolu bilip ona girer de, sonra ondan dönerse, Allah-u Tealâ ona, âlemlerden hiç kimseye yapmadığı azab ile azabeder."**

İsmail Hakkı Hazretleri *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle bir açıklama yapmıştır: Bu kimsenin azabının çok şiddetli olmasının sebebi şudur ki, o, girdiği yolun Hak tealâ'ya ulaştıran hak bir tarik olduğunu bildiği hâlde manevi yoldaki imtihanlara dayanamadığından geri dönmüştür, tabiiki bilenle bilmeyen bir olmaz.

O hâlde talib-i sadık Allah-u Tealâ'nın yasak ettiği şeyler şöyle dursun helâl olanların bile fazlasından sakınarak nefsini şehvetlerinden arındırıp, riyazatların meşakkatlerine katlanmalıdır, zira nefsi ve tabiatı islah etmek her ne kadar Allah-u Tealâ'nın fazl-u inayetiyle ise de yemeği azaltıp oruca devam etmek bu hususta kuvvetli sebeplerdendir.

Nakledildiğine göre, bir salik şiddetli riyazatlardan sonra nefsine "Sen kimsin, ben kimim?" diye hitabettiğinde nefsi ona "Sen sensin, ben benim" diye cevap vermiş, bunun üzerine o, ikinci defa tezkiye ile meşgul olarak defaatla yaya olarak hacca gitmiş, tekrar sorduğunda nefsinden aynı cevabı almıştı.

Bu sefer öncekilerden daha kuvvetlice nefsini arındırmakla meşgul olmuş, yemeği azaltma ilâcına baş vurarak nefsini öldürünce, nefse "Sen kimsin?" diye sorduğunda o: "Sen sensin, ben ise fani oldum, varlığımdan bir eser kalmadı" diye cevap vermiş, böylece o mürit Allah-u Tealâ'nın yardımı ile rahata kavuşmuştur.

Mevlevî *(Kuddise Sırruhu)* hazretlerine, "Sofî isyan eder mi?" diye sorulduğunda, O: "Hayır! Ancak canı çekmeden (ihtiyaç hissetmeden) bir yemek yerse o ona zehir ve hastalık olur." buyurmuştur.

Ey Allahım! Bu nefsi emmareyi ıslah etmek için bize yardım eyle. Âmin.

Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun, Kur'an-ı Kerimin işarî manaları ile ilgili tefsirlerini toplayan, "Rahmetü'n-mine'r-Rahman" isimli eserinde bu makamda şu manaya yer verilmiştir:

Bil ki; Allah-u Tealâ'dan korkmak havf-ı a'zam (en büyük korku) dur, zira Allah-u Tealâ, her şeyin melekûtu (büyük mülkü) kudret elinde olan ve herşeye musallit (korku salan) bir zattır. Artık eman (o Allahtan korkmamak) nerede?

İnsan, dünyası hususunda, malı ve canı hakkında kendisine eziyet verecek şeylerden ne kadar eman (güvence) de olsa da, bilmediği hususlarda ne zaman neler olacağı hakkında Allah-u Tealâ'dan korkmalıdır.

Allah-u Tealâ'dan korkan bir kimse, evvelâ dini hususunda korkmalıdır. Çünkü şeytanın, kişinin kalbine varan yolu, yolcuların geçtiği zahirî yolların güvenliği gibi emin değildir.

Allah-u Tealâ'dan korkan kimsenin, şeytanın, dinini imanını elinden alması tehlikesi karşısındaki korkusu, kişiyi malı ve canı hususundaki endişesinden alıkoyar, artık akıllı kimse ne kadar güvende olsa da yine de Allah-u Tealâ'dan korkucu olmalıdır.

Ayet-ı celilede geçen: **"Allah-u Tealâ bu imtihanı kendisini görmeden korkanı bilsin için yapmıştır."** ifade-i celilesi hakkında şu hakikat bilinmelidir ki, Allah-u Tealâ'nın yaratıklar hakkındaki ilmi, ezelî olup, hiçbir şey hakkında kendisine yeni bir bilgi ulaşmaz, ancak evvelce olacağını bildiği şeyler vakti geldiğinde meydana çıkmakla Allah-u Tealâ'nın ilmi yenilenmeyip, taallûk (ilminin ilgilenmesi) hâdis (sonradan) olur.

Zira ilmi yenilenecek ve değişecek olsaydı biz, Allah-u Tealâ'nın ilerde nelere vakıf olacağını bilemeyeceğimizden va'dine ve vaîdine (müjdesine ve tehdidine) güvenemezdik. (Amma O'nun ezelî ilminin herşeyi kuşattığını ve hiçbir zaman değişmeyeceğini bildiğimizden dolayıdır ki, bizler O'nun bütün sözlerine güvenmekteyiz).

ALLAH-U TEALÂ'NIN, KULLARININ GERÇEK YÜZÜNÜ ORTAYA ÇIKARTMAK İÇİN ONLARI ÇEŞİTLİ İMTIHANLARA TABİ TUTACAĞINI BEYAN EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (١٤٣)

"(Ey ümmeti Muhammed!) **Kıyamet günü insanlar üzerine** (peygamberlerin, ümmetlerine hakkı tebliğ ettiğine dair) **şahitler olasınız, bu Peygamber** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye böylece sizi vasat** (adaletli ve hayırlı) **bir ümmet kıldık. Ve senin daha önce yöneldiğin ciheti** (Kâbe'yi tekrar) **kıble yapmadık.**

Ancak bu Resul'e (sana) **tâbi olacakları** (senin izince gidenleri), (ayağının) **iki ökçesi üzerine** (gerisin geriye) **döneceklerden** (irtidat edeceklerden ve münafıklardan) **ayırdetmek için** (yaptık). **Gerçi muhakkak o** (kıbleyi döndürme hadisesi), **elbette çok büyük** (ağır ve zor bir iş) **tir.**

Ancak Allah (u- Tealân) **ın,** (emirlerinin inceliğini anlamaya) **hidayet ettiği kişiler müstesna** (onlara ağır gelmez). **Ve Allah** (-u Tealâ Hazretleri) **elbette sizin imanınızı** (n eseri olarak eski kıbleye doğru kılmış olduğunuz namazlarınızı) **zayi edecek değildir. Zira muhakkak Allah** (-u Tealâ Hazretleri) **insanları çok esirgeyici,** (onlara) **ziyade acıyıcıdır."** *(Bakara Suresi:143)*

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلاَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢٠) وَمَاكَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (٢١)

"Andolsun ki İblis onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi. İnanan bir zümrenin dışında (hepsi) **ona uydular. Halbuki onun** (şeytanın) **onlar üzerinde hiçbir sultası** (gücü) **yoktu. Ancak ahirete inananı, onda şüphede olandan** (ayırdedip) **bilelim diye** (ona bu fırsatı verdik). **Rabbin her şeyi gerçekten muhafaza eden** (kollayan ve gözleyen) **dir."** *(Sebe' Suresi:20-21)*

Ayet: 95

Mevlâ Tealâ, müminleri avla imtihan edeceğini açıklayarak bazı zamanlarda avlanmayı yasaklayacağına işaret ettikten sonra, sarahaten (açık bir ifade ile) ihram içinde av avlamaktan nehyetmek üzere şöyle buyuruyor:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَاماً لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (٩٥)

KELİME MANASI (95)

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا) **Ey iman edenler,** (لاَ تَقْتُلُوا) **öldürmeyin,** neyi? (الصَّيْدَ) **avı,** (وَاَنْتُمْ) **halbuki siz,** nesiniz? (حُرُمٌ) **ihramlısınız,** (وَمَنْ) **her kim,** (قَتَلَ) **öldürürse,** neyi? (هُ) **onu** (avı), kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** ne olduğu hâlde? (مُتَعَمِّداً) **kasıtlı olduğu hâlde,** yani ihramlı olduğunu hatırlayarak ve av öldürmesinin haram olduğunu bilerek her kim kasten avlanırsa, (فَجَزَآءٌ)(onun üzerine vacip olan), **cezadır,** öyle ceza ki, (مِثْلُ مَا) **o şeyin misli** (dengi) **ki,** (قَتَلَ) **öldürdü,** o da nedir? (مِنَ النَّعَمِ) **hayvandır,** daha öyle bir cezadır ki, (يَحْكُمُ) **hükmeder** (karar verir) neye? (بِهِ) **ona** (öldürdüğü hayvanın dengine), kim? (ذَوَا عَدْلٍ) **adalet sahibi iki kimse,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** bu öldürülenin dengi ne olduğu hâlde? (هَدْياً) **bir kurban olduğu hâlde,** öyle kurban ki, (بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **Kâbe'ye ulaşıcı,** (اَوْ كَفَّارَةٌ) **yahut** (o ceza) **keffarettir,** o da nedir? (طَعَامُ مَسَاكِينَ) **fakirleri doyurmaktır,** (اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ) **yahut bunun dengidir,** ne cihetinden? (صِيَاماً) **oruç cihetinden,** biz bu cezayı niçin meşrû ettik? (لِيَذُوقَ) **tatsın için,** neyi? (وَبَالَ اَمْرِهِ) **işinin cezasını,** (عَفَا) **affetti** (vazgeçti) kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neden? (عَمَّا) **o şeyden ki,** (سَلَفَ) **geçti,** yani cahiliyyet devrinde yaptıklarınızdan sizi sorumlu tutmaz. (وَمَنْ) **Herkim,** (عَادَ) **dönerse** (ihramlı iken kasten av öldürme suçunu tekrar işlerse), (فَيَنْتَقِمُ) **intikam alır,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** kimden? (مِنْهُ) **ondan,** (وَاللّٰهُ) **Allah,** (عَزِيزٌ) **ziyade galiptir,** (ذُو انْتِقَامٍ) **intikam sahibidir** (kimsenin yaptığını karşılıksız bırakmaz).

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! Siz (hac veya umre için) **ihramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden her kim onu kasten öldürürse, öldürdüğü o hayvanın dengi** (ona) **ceza** (var) **dır ki, Kabeye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi buna hükmeder** (öldürülen avın dengini takdir eder). **Yahut** (o kimsenin üzerine avlanmanın cezası olarak) **bir keffare** vardır **ki,** (o da o ölçüde) **fakirleri doyurmaktır.**

Veya onun dengi oruç tutmaktır, tâ ki (yasak av yapan kimse) **işinin vebalini** (cezasını) **tatmış olsun. Allah** (-u Tealâ) **geçmişi affetmiştir. Her kim** (bu yasağa tekrar) **dönerse Allah** (-u Tealâ) **ondan intikam alır. Allah ziyade galiptir, intikam sahibi** (öc alan, mazlumların intikamını zalimlerin yanında bırakmayan) **dır.**

İ Z A H A T

Alusî ve Fahrurrazî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ihramda avlanmanın haramiyeti,

« ... غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ... (١) »

"Siz ihramlı iken avı helâl (kabul) **etmeyici olduğunuz hâlde."** *(Maide suresi:1 den)* kavl-i şerifinden anlaşılmış olduğu üzere, burada nehyi tasrih (yasaklamayı açıkça ifade etmek), hurmeti te'kid (haramlığı kuvvetlendirmek) ve akabinde zikredilecek olan cezayı bu nehye bağlamak içindir.

Ayet-i kerimede geçen **sayd** (av) kelimesiyle kastedilen mana hakkında iki görüş vardır.

1 - Bu, eti yensin yenmesin bütün yabani hayvanlar manasına gelir. Nitekim hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* a nisbet edilen:

« صَيْدُ الْمُلُوكِ ثَعَالِبُ وَأَرَانِبُ وَإِذَا رَكِبْتُ فَصَيْدِيَ الْأَبْطَالُ »

"Padişahların avı, tilkilerle tavşanlar,
Ben (atıma) **bindiğimde ise, benim avım pehlivanlar."**

Beyti de, bu ta'mim (genelleme) manasını ifade etmektedir.

Buna göre ihramlı kimse eti yenilmeyen bir yırtıcı hayvanı öldürdüğünde, kıymetini tazmin eder (öder). Fakat bu kıymet bir koyun değerinden fazla olmaz. Ancak hadis-i şerifte istisna edilen muzır (zararlı) hayvanların öldürülmesinde bir ceza yoktur. Nitekim:

٩٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) : أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ مَنْ قَتَلَهُنَّ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ: الْعَقْرَبُ ، وَالْفَأْرَةُ ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ ، وَالْغُرَابُ ، وَالْحِدَأَةُ »

93 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Beş (zararlı) **hayvan vardır ki, onları ihramlı iken öldürene bir günah yoktur** (bunlar da) **akrep, fare, çok ısıran köpek, karga ve çaylaktır."** *(Buharî, Bedü'l-Halk:16, No:3137, 3/1205, Müslim, Hacc:9, No:1198/67, 2/856, Nesâî, Menasik:118, No:2890, 5/231, İbni Mace, Menasik:91, No:3087, 2/1031, Tirmizî, Hacc:21, No:837, 3/197, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:24715, 9/392)*

İmamı Azam Ebu Hanife *(Radıyallahu Anh)* ın görüşü de budur. Diğer bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kurt'un öldürülmesini de emretmiştir.

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* hadis-i şerifte geçen "Kelb-i Akur" u aslan, kaplan, ve kurt gibi saldırgan canavarlar olarak tefsir etmiştir. Sırtlan, tilki, kedi gibi saldırgan olmayanları ise muhrim (ihramlı kimse) öldüremez.

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, "Kelb-i Akur" dan maksat aslandır. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Ebu Leheb'in oğluna:

٩٤ – « اَللّٰهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبَكَ »

94 - **"Ey Allahım! Ona bir köpeğini musallat eyle."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:3984, 2/588, Ebu Nuaym, el-İsbehanî, No:381, 2/455, Beyhakî, Sünen-i Kübrâ, No:10052, 5/346)* şeklindeki bedduası neticesinde onu aslan'ın yemesi de bu görüşün doğruluğuna şahitlik etmektedir.

2 - Sayd (av) sadece eti yenilen cinsten hayvandır, bu görüşe göre, ihramlı kimse yırtıcı hayvanlardan hangisini avlasa bir tazmin gerekmez. Bu, imamı Şafiî *(Rahimehullah)* ın ictihadıdır.

İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* ise, beş zararlı hayvan ile kurdun dışındaki yırtıcıların öldürülmesinden dolayı bir tazmin gerekmediğini kabul etmiştir, zira hadis-i şerif ve rivayetlerde bu altı yırtıcı tahsis edilmiş (özellikle bildirilmiş) tir. Dolayısıyla ayet-i kerime ve hadis-i şerifte tahsis edilmeyen veya tahsisi hakkında bir delil bulunmayan hayvanlar ayet-i kerime'deki umumi yasağa tabidir. Nitekim:

٩٥ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ فَقَالَ:
« هُوَ صَيْدٌ وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبْشٌ إِذَا صَادَهُ الْمُحْرِمُ »

95 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sırtlandan sorduğumda: **"Sırtlan av hayvanıdır, ihramlı bir kişi onu avladığında bir koç cezası ödenir."** buyurmuştur. *(Ebu Davud, Etime:32, No:3801, 2/382, İbni Mace, Menasik:90, No:3085, 2/1030, Tirmizî, Hacc:28, No:851,3/207, Nesâî, Menasik:89, No:2836, 5/209, Darekutnî:2/245, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Hacc:261, No:9874, 5/298, Hakim, el-Müstedrek, No:1662, 1/622)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yırtıcı hayvanlardan azı dişi olanları yemeği nehyetmiştir, sırtlan da bunlardandır.

٩٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ »

96 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Yırtıcılardan her azı dişlinin yenmesi haramdır."** *(Müslim, Zebâih: 3, No.1933, 3/1534, Nesaî, Sayd: 28, No.4335, 7/228, İbni Mace, Sayd:13, No.3233, 2/1077)* hadis-i şerifiyle ,

٩٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ »

97 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan gelen: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **yırtıcıların her azı dişlisinden ve kuşların her pençelisinden nehiy buyurdu** (etlerini yemeyi haram kıldı)." *(Müslim, Zebâih:3, No. 1934 3/1534)* rivayeti, yırtıcı hayvanlardan, azı dişleriyle ve kuşlardan, pençeleriyle avlananların yenmesinin haram olduğunu açıklamıştır.

Yine de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sırtlan öldürene ceza olarak koç takdir etmiştir. Demek ki, İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* efendimizin buyurduğu üzere, öldürülmesine müsaade edilen yırtıcılar sadece hadis-i şerifte belirtilenlerdir. Yoksa İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın dediği gibi bütün yırtıcıları ihramlı kişinin öldürmesi caiz olmaz.

Alusî ve Cessas tefsirlerinde zikredildiğine göre ayet-i celilede **"Zebh"** ifadesinin kullanılmayıp **"Katl"** tâbirinin geçmesi şunu ifade etmektedir ki, ihramlının kestiği av hayvanı da meyte (lâşe) hükmündedir. Dolayısıyla ihramlının da, ihramsızın da bunu yemesi helâl olmaz.

Üç mezheb imamı bu görüştedir. İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın kavl-i cedidi (yeni sözü) de bu şekildedir. Zira Allah-u Tealâ muhrim'in avlanmasına **"Katl"** ismini vermiştir ki, maktûlün ekli (öldürülenin yenmesi) caiz olmaz.

Yenmesi caiz olan ancak şartlarına uygun olarak mezbuh olan (kesimi yapılan) dır. Bundan dolayı hanefi ashabımız koyun **"Zebh"** ini (kesmeyi) adayanın bu adağını geçerli görmüş, fakat koyunun **"Katl"** ini (öldürmeyi) adayana bir şey lâzım görmemişlerdir.

Yine böylece, oğlunu **"Zebh"** i veya **"Nahr"** i (kesmeyi veya boğazlamayı) adayana bir koyun gerekli kılmışlar, oğlunu katletmeyi adayanın ise bu adağını geçerli görmemişlerdir. Zira kurbet (ibadet) hususunda şeriatın itibar ettiği, zebh ifadesidir, katl tabiri ise böyle değildir.

Dolayısıyla ihramlının avının haramlığı Allahın hakkına taallûk eden dini bir sebeple olduğundan, mecusî (ateşperest) ve vesenî (putperest) in, besmelesiz kestiği veya kesim şartlarından herhangi birini ihlâl ettiği avına benzemiştir.

Bu durum, gasbedilen bir bıçakla kesmeğe veya çalınan bir koyunu boğazlamaya benzemez. Çünkü onların haramlığı insan hakkı yüzünden olduğundan kesimin sıhhatine (geçerliliğine) zarar vermez. Nitekim sahibi helâl ettiğinde insan hakkı da ortadan kalkmış olur. *(Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/585, Alusî, 7/23)*

Ancak burada şunu ifade edelim ki, ihramlı kimsenin koyun, keçi, inek, deve, tavuk ve ehlî kaz kesmesinde bir beis yoktur, çünkü bu gibi hayvanlar insanlarla yaşamaya alışkın olduklarından av hayvanı sayılmazlar, ancak uçan kaz av cümlesinden sayıldığından muhrimin onu kesmesi caiz olmaz. *(Aynî, el-Binaye, 4/341)*

Ayet-i celilenin umumi oluşu, kara ve deniz avını içine almaktaysa da bir sonraki ayet-i celilede zikredilen:

« أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً وَ اتَّقُوا اللهَ الَّذِى إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٩٦) »

"Size ve yolculara fayda olsun için deniz avı (yapmak) **ve onu yemek size helâl kılındı. İhramda olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun."** *(Maide suresi:96)* ifade-i celilesi bu yasaklığı kara avına tahsis etmiştir.

Ayet-i celilede geçen: (حُرُمٌ) **"Hurum"** lâfzı, "Haram" kelimesinin cemisidir. Manası hakkında üç farklı görüş vardır.

1 - Siz hac ve umre için ihrama girmiş kimseler iken,

2 - Harem sahasına girmiş kimseler iken,

3 - Haram aya girmiş bulunurken, avı öldürmeyin.

Ancak haram ay avlanmayı yasaklamadığından üçüncü görüşün bu ayet-i celileden kastedilmediği aşikârdır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in muhrim ve helâl (ihramlı ve ihramsız) olan herkese harem-i şerifte avlanmayı yasak ettiği sabit olduğuna göre, ayet-i celilede ilk iki mana geçerlidir.

Allâme ibni Âşûr *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle bir izaha yer vermiştir: Allah-u Tealâ avlanmayı iki hâlde haram kılmıştır.

1 - Avlananın ihramlı olması,

2 - Avlayan ihramsız da olsa, Harem-i Şerif hududları dahilinde avlanması.

Bunun hikmeti; Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* zamanından beri Kâbe-i Muazzama'nın şanını yüce tutmuş ve padişahlar hımâ (koru, yasak saha) edindikleri gibi Kâbe için de ayrı bir harem edinilmesini emretmiştir.

Böylece Kâbe Allah'ın Beyti ve hımâsı (evi ve yasak sahası) olmuştur. Allah-u Tealâ, yasaklama sayılacak kaidelerin (kuralların) en üstünü ile Beyt-i Şerif'i muhterem yapmıştır.

Bundan dolayı Beyt'in haremini geniş tutmuş ve Beyt'i insanlar için emniyet mahalli kılmış ve bu emniyeti harem bölgesinde yaşayan hayvanlara dahi teşmil edecek(kapsayacak) şekilde tevsi' etmiş (genişletmiş), o derece ki insanlar Beyt-i Şerif'i, kendisine vé haremine sığınanlar için bir Daru'l-eman (emniyet yurdun) dan başka bir yer olarak görmez hâle gelmişlerdir. Ancak bu yasaklık, deniz avına değil de kara avına tahsis edilmiştir, zira harem sahasında deniz veya ırmak bulunmamaktadır.

Hac veya umre ihramına girene av yasağının getirilmesinin sebebi şöyle anlaşılmalıdır: Avlanmak, güven içinde bulunan bazı mahlûkatı korkutmak anlamına gelir, ihram savaşmayı yasaklamıştır, hac ve umre mevsimi olan haram aylarda da savaş bu yüzden nehyedilmiştir. Böylece hayvan avlamakta insan öldürmeye benzetilmiştir.

Ya da ekseriyetle ihramlı kimse ancak harem hududuna geldiğinde ihrama niyet etmekte olduğundan harem hayvanını avlaması kuvvetle muhtemeldir.

Sayd (av) tâbiri, kuşlardan ve yer yüzünde dolaşan canlılardan eti veya bir parçasıyla faydalanmak için öldürülen veya avlanan bütün hayvanlar hakkında umumidir. Hadis-i şerifle tahsis edilenler dışında bütün vahşî hayvanlar da av hayvanı olarak kabul edilir.

Mekke-i Mükerreme'nin haremi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın tayin ettiği hududlarıyla bilinmektedir, Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* zamanında bu hududlara bazı işaretler konmuştur.

Medine-i Münevvere'nin haremi hakkında bazı hadis-i şerifler varsa da, İmam-ı Azam Ebu Hanife *(Radıyallahu Anh)* bu hadis-i şerifleri Medine-i Münevvere'nin manevi hürmet ve faziletine hamletmiş, ağacının kesilmesinin ve avının avlanmasının yasaklanması manasında kabul etmemiştir.

Esasen Medine-i Münevvere'ye ihramlı girme şartı hiç bir imama göre mevcut değildir. Dolayısıyla Mekke-i Mükerreme'nin haremiyle ilgili yasaklar Medine-i Münevvere hakkında geçerli olmaz. Nitekim:

٩٨ – عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْاَكْوَعِ (رضى الله عنه) اَنَّهُ كَانَ يَصِيدُ وَيَأْتِى النَّبِىَّ ﷺ مِنْ صَيْدِهِ فَاَبْطَأَ عَلَيْهِ ، ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « مَا الَّذِى حَبَسَكَ ؟ » فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! انْتَفَىٰ عَنَّا الصَّيْدُ، فَصِرْنَا نَصِيدُ مَا بَيْنَ ثَيْبٍ اِلَىٰ قَنَاةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « اَمَا اِنَّكَ لَوْكُنْتَ تَصِيدُ بِالْعَقِيقِ، لَشَيَّعْتُكَ اِذَا ذَهَبْتَ، وَتَلَقَّيْتُكَ اِذَاجِئْتَ فَاِنِّى اُحِبُّ الْعَقِيقَ »

98 - Seleme ibni Ekva' *(Radıyallahu Anh)* avlanıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e avından getirirdi, bir kere geç geldiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Neden geciktin?"** diye sorunca,

O: "Ya Resulallah! av bizden kaçtı, biz de Seyb ile Kanât (vadileri) arasında avlanır olduk." diye cevap verdi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Eğer sen Akîk** (vadisin) **de avlansaydın, giderken seni uğurlar, gelirken de karşılardım, çünkü ben Akik'i severim."** buyurdu. *(Tahavî, Şerhü Meâni'l-Âsâr, 4/195, İbni Şebbe, Târihü'l- Medineti'l-Münevvere, 1/147, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:34978, 12/266)*

İşte bu hadis-i şerif Medine-i Münevvere'de avlanmanın mubah olduğuna açık bir delildir. Zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Medine-i Münevvere'de bulunurken Seleme *(Radıyallahu Anh)* a avlanma yerini söylemiştir, bu ise Mekke-i Mükerreme'de helâl olmayan bir iştir, zira Mekke-i Mükerreme-de iken avın yerini söyleyen kimse günahkâr olur.

Böylece Medine-i Münevvere'nin avının ve ağacının Mekke dışındaki diğer şehirlerin avı ve ağacı gibi olduğu sabit olmuştur. İmam-ı Ebu Yusuf ve imam-ı Muhammed *(Rahimehumallah)* da bu görüştedirler. *(Tahavî, Şerhü Meâni'l-Âsâr, 4/196)*

İmam-ı Malik ve Şafiî *(Rahimehumallah)* a göreyse, Medine-i Münevvere hareminde ağaç kesmek ve avlanmak caiz değildir. Fakat böyle yapan günahkâr olursa da ceza gerekmez. İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* Taif'te avlanmayı da bu yasaklığa katmıştır. *(Tahavî, Muhtasar-u İhtilâfi'l-Ulema, No:1285, 3/191)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, ihramlı iken bir avı öldüren veya kesen ondan yediği takdirde, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, yediğinden değil de öldürmesinden dolayı bir ceza vermesi gerekir.

İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* a göre ayrıca yediğinin kıymetini vermesi gerekir.

İmameyn *(Rahimehumallah)* bu hususta ona muhalefet ederek, "Yediğinden dolayı kişinin istiğfardan başka bir şey yapması gerekmez." demişlerdir.

Nitekim öldürme işine karışmayan başka bir muhrimin bu lâşe sayılan avdan yemesi hâlinde de sadece istiğfar gereklidir.

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen **"Öldürmeyin."** buyruğu, hem doğrudan, hem de sebebiyet verme bakımından öl-dürmeyi yasaklamayı ifade eder.

Dolayısıyla kişinin ihramlı olduğu sürece ne silâh ile ne de eğitilmiş köpek ve kuşlarla - av, ister hill, ister harem bölgesinde olsun,- hiçbir suretle ava sataşması caiz değildir. Hatta avlayacak ihramsız bir kimseye avı göstermesi, avlamasını emretmesi ve bu hususta ona yardımcı olması caiz olmaz.

Amma ihrama girmemiş olan kimsenin hill bölgesinde avlanma salâhiyeti olduğu hâlde haremde avlanması caiz değildir. Dolayısıyla ayet-i celilede geçen: **"Siz ihramlı iken"** ifade-i celilesinin, ihramlı kimse ile, haremde olan kimseyi içine aldığını kabul ettiğimiz zaman ayet-i celile bu hükümlerin hepsine birden delâlet etmiş olur.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"İçinizden herkim onu** (avı) **bilerek öldürürse, öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır."** buyurmuştur.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ burada müteammidi (kasten öldüreni) zikretmiş, muhtı' ve nasi'yi (hata edenle unutanı) zikretmemiştir. Burada müteammid ihramlı olduğunu bilerek avlanma işini kasten yapandır. Muhtı' ise başka bir şey yapayım derken avı öldürendir. Nasî de ihramlı olduğunu unutarak kasten avlanandır.

Ulema, bunlar hakkında beş görüş üzere ihtilâf etmişlerdir:

1- Keffâret kasten işlenendedir, bu günaha tekrar dönülmesin diye hatada da şiddet kullanılmak için keffâret vardır. Bu İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın görüşüdür.

2 - Ayet-i celilede geçen "Kasten yapan" ifadesi ekseriyet yolu üzere söylenmiştir, nadir vuku bulan hata ve unutma hâlleri de buna ilhak edilmiş (katılmış) tır.

3 - Hata edenle unutana bir ceza gerekmez, İmam-ı Taberî ile Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullah)* iki rivayetinden birinde bu hükmü vermişlerdir. Bu görüş, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan diğer bir rivayet olarak gelmiştir. Said ibni Cübeyr, Tavus ve Ebu Sevr *(Rahimehumullah)* bu görüştedirler, Davud-u Zahirinin görüşü de budur.

Bu zatlar: "Allah-u Tealâ özellikle, kasten yapanı zikrettiğine göre, kastın dışında yapılanlar bu hükümde değildir, asıl olan beraat-i zimmet (suçsuzluk) tur, aksini iddia eden delil getirmelidir" diyerek görüşlerini delillendirmişlerdir.

4 - İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* buraya "İhramını unutarak kasten öldüren" manasını vermiştir ve peşinden zikredilen: **"Bir daha yapandan Allah intikam alır"** kavl-i şerifini delil getirerek "Bu kişi ihramını hatırlasaydı, ilk seferde cezalanırdı" demiştir.

5 - İhramlı iken avlanmak hususunda amden (kasten), hataen (yanlışlıkla) ve nisyanen (unutarak) yapılan arasında bir fark yoktur, hepsinde ceza vardır. Bu görüş ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan da rivayet edilmiştir. Özellikle Ömer, Tavus, Hasen, İbrahim, Zührî, Malik ve Şafii *(Radıyallahu Anhum)* hazeratından bu hüküm nakledilmiştir, Ebu Hanife ve arkadaşları da *(Radıyallahu Anhum)* böylece hükmetmişlerdir.

Onların bu hususlaki delilleri şudur: Mevlâ Tealâ:

« ... وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً ... (٩٦) »

"İhramda bulunduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı" *(Maide Suresi:96 dan)* buyurmuştur. Kara avı ihram sebebiyle haram olunca, av işini yapmak da yasaklanmış olur, dolayısıyla bu yasağın hükmü hata ve cehalet (yanılma ve bilgisizlik) sebebiyle sakıt olmaz (düşmez), bu tıpkı ihramlı iken başı traş etme ve müslüman malını tazmin etme hususları gibidir.

Zira ihramlı iken işlenen suçlarda yanılmak, unutmak, bilmemek mazeret olmadığı gibi, sahibinin hakkı sebebiyle bir haramlık sabit olan malın kasıtlı veya yanlışlıkla alınmış olması hükmü değiştirmez.

Ayrıca Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"İhramlı kimse sırtlanı öldürdüğünde cezası bir koçtur."** (No: 95 de geçti) hadis-i şerifi ve:

٩٩ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَضىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الظَّبْيِ شَاةً ، وَفِي الضَّبُعِ كَبْشاً ، وَفِي الْأَرْنَبِ عَنَاقاً ، وَفِي الْيَرْبُوعِ جَفْرَةً »

99 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* ın **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **ceylanda bir koyun, sırtlanda bir koç, tavşanda bir oğlak, arap tavşanında ise annesinden yeni ayrılmış dört aylık bir dişi keçi yavrusunu ceza olarak hükmetmiştir."** ifadesinde kasten öldürme diye bir şart yeralmamıştır. *(Darekutnî, Sünen, Mevâkît:52, 2/247, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Hacc:261, No:9879, 5/299, İmam-ı Malik, Muvatta', Hacc:76, No:947, Sh.267)*

Bu hususta imam-ı Zührî *(Rahimehullah)* "kasten avlamaktaki ceza Kur'an-ı Kerimle vacip, hata ve nisyan hâlindeki ceza ise sünnetle sabittir." demiş ve sünnet ifadesiyle İbni Abbas, Hazreti Ömer gibi sahabe-i kiramın *(Radıyallahu Anhum)* ileri gelenlerinden varid olan (gelen) eserleri kastetmiştir.

Yine böylece, ihram cinayetlerinin (suçlarının) fidye gerektirmesi hususunda mazur olanla olmayan farketmez, görülmez miki Allah-u Tealâ hastayı ve başında bir illet bulunanı mazur saymışsa da keffâretsiz bırakmamıştır. Demek ki ihram suçları yanlışlıkla yapıldığında hata, mazeret sayılsa da cezayı muskıt (düşürücü) olmaz.

İhramlı iken avlanma suçunu tekrarlayan kimseye her defasında ceza verilir. Zira ayet-i celiledeki yasaklama, kişi ihramlı olduğu müddetçe devam etmekte olduğundan her öldürmesinde ceza gerekir. Bu, İmam-ı Malik ve Şafiî *(Rahimehumallah)* ın sözüdür, İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* Efendimiz de bu görüştedir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göreyse, bir seferinde ceza alır, tekrar yaptığında aleyhine hüküm verilmeyip: **"Tekrar yapandan Allah intikam alır."** kavl-i şerifinden dolayı o kişiye: "Allah senden intikam alacaktır" denilir.

İmam-ı Hasen, İbrahim, Mücahid ve Şurayh *(Rahimehumullah)* bu görüştedirler. *(Kurtubî, 5/289, İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/669, Cessas, Ahkâmu'l-Kuran, 2/588)*

Fahrurrazî, Cessas ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: (فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"O kişinin cezası, öldürdüğü şeyin, hayvanlardan dengidir."** ifadesindeki, misille ne kastedildiği hususunda ihtilâf edilmiştir.

İmam-ı Şafiî ve İmam-ı Muhammed *(Rahimehumallah)* avı, misli olan ve olmayan diye ikiye ayırmış, "Misli olanların, ne'am (deve, sığır ve davar) dan misliyle tazmin olunacağına, fil, serçe ve benzeri gibi misli olmayanların ise kıymeti ödeneceğine" hükmetmişlerdir.

Bu görüş sahiplerinin delili şudur: Hazreti Ali, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Abdurrahman ibni Avf, İbni Abbas ve ibni Ömer *(Radıyallahu Anhum)* un, muhtelif beldelerde, değişik zamanlarda avın cezası ile alâkalı olarak misliyetle hükmettiklerine dair olan rivayetler birbirini desteklemektedir.

Meselâ onlar, "Ne'am'dan bir ceza olarak deve kuşunda deve ile, yabani eşekte, sığır ile; sırtlanda, koç ile; Ceylanda dişi keçi; erkek ceylanda , koyun; tavşanda, keçinin dişi yavrusu; kelerde kuzu; tarla faresinde, keçinin dişi yavrusu" ile hükmetmişlerdir ki bu da onların avın kıymetine değil de avın en yakın benzerlerine dikkat ettiklerini göstermektedir.

İmam-ı Ebu Hanife ve Ebu Yusuf *(Rahimehumallah)* ise, ayet-i celiledeki misli kıymetle tefsir ederek "İsterse, ödeyeceği kıymetle kurban alır, dilerse yemek alıp her fakire yarım ölçek verir, dilerse de her yarım ölçek yerine bir gün oruç tutar" demişlerdir.

Ebu Hanife *(Radıyallahu Anh)* ın delili ise şudur: "Öldürülen avın misli bir şey bulunmadığı zaman, bunun kıymetinin ödeneceği hususunda aramızda bir ihtilâf yoktur.

Dolayısıyla bu durumda ayet-i kerimedeki: **"Öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır."** ifadesindeki "Misil" ile kastedilen, ancak ödenecek kıymet olduğuna göre, diğer durumlarda da öyle olması gerekir.

Ayrıca, Allah-u Tealâ'nın bu ayet-i celilede sadece cezayı misli hayvanlara bağlamayıp, tahyir (serbestlik) ifade eden (ev) harfiyle, fakir yedirmek veya oruç tutmak arasında döndürmesi, zikredilen Ne'am (hayvanlar) ın misil kelimesinin tefsiri olmadığını ifade eder, zira oruç ve yiyecek mislin tefsiri olamaz.

Sahabe-i kiram *(Radıyallahu Anhum)* un, cezayı misli olan hayvanlarla takdir etmeleri, keffâret olarak yemek vermenin ve oruç tutmanın caiz olmayacağını ifade etmediği gibi kıymet ödemenin caiz olmayacağına da delâlet etmez.

Bir de, yaratılış benzerliği muteber olup, deve kuşunda deve, eşekte sığır, ceylanda koyun, gibi hükümler verilecek olsa, ayet-i celilede adaletli iki hakemin kıymet tesbitine ihtiyaç görülmezdi. Çünkü bu gibi benzerlikler herkes tarafından bilindiğinden, bunlarda hakeme gitmeğe ihtiyaç duyulmaz. Adaletli hakem ancak değer tesbiti herkes tarafından bilinmeyen şeylerde lâzım olur.

Ayet: 95

İhramlı iken avlanmakla ilgili bazı hükümler:

1 - İhramlı bir cemaatın bir avı birlikte öldürmeleri hususunda, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)*: "Onların hepsine tek bir ceza gerekir" demiştir ki, Ahmed ibni Hanbel ve İshak ibni Râhûye *(Rahimehumallah)* ın görüşü de bu şekildedir.

Ebû Hanife, İmam-ı Malik ve Sevrî *(Rahimehumullah)* ise: "Bunların herbirinin ayrı ayrı birer ceza ödemesi gerekir" demişlerdir. Zira onlardan herbiri o hayvanın katili sayılır, nitekim bir cemaattan herbiri bir hayvan öldürmeyeceğine yemin etseler ve sonra hep birlikte bir av öldürseler herbirinin bir keffâret ödemesi gerekir. Adam öldürme ile ilgili kısas ta böyledir. Yani bir tek kişiyi birlikte öldüren bir cemaatın hepsine kısas uygulanması gerekir.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki: **"İçinizden herkim onu kasten öldürürse"** cümle-i celilesi umumi bir ifade olduğundan öldürenlerin hepsini içine alır.

2 - İhramsız olan bir cemaat harem-i şerifte bir av öldürseler, İmam-ı Malik *(Radıyallahu Anh)* a göre herbirine tam bir ceza gerekir. İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* Efendimize göre ise hepsine tek bir ceza yeterli olur, ihramlıların harem'de veya hill'de öldürmeleri ise buna benzemez, zira ihramlı iken işlenen suç ibadete karşı yapılmış olduğundan bu durumda herkes ihram mahzuru (yasağı) irtikâb etmiş (işlemiş) olur.

İhramsızlar, harem'de bir av öldürdüklerinde ise, bir hayvanı telef etmiş oldukları için kıymetini ödemekte müşterek olurlar.

3 - İhramlı bir kimse, bir başkasına avı gösterse, o adam da gösterilen avı öldürse, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, İhramlı kimse gösterdiği avın cezasını ödemez, İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* a göreyse, bu kimse o avın mislini tazmin eder. Ebu Hanife *(Radıyallahu Anh)* ın bu hususdaki delili şudur: Bu mesele hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a sorulduğunda O, Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)* ile istişare yaparak: "Av gösteren ihramlıya cezanın gerekeceği hususunda ittifak ettiler",

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan da Av hayvanına işaret eden ihramlıya cezanın vacip olduğu hususunda rivayet gelmiştir.

4 - Bir kimse, hill bölgesi (haremin dışı) ndan, yine hill bölgesinde bulunan bir hayvana ok atsa, bu ok ta harem bölgesinde bulunan bir hayvana gitse, imam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre bu hayvanın eti haram olduğu gibi, o kimse bu hayvanın değerini ödemesi gerekir.

Ebu Hanife *(Rahimehullah)* ise bu hayvanın etinin haram olmayacağını söylemiştir. Zira Mevlâ Tealâ'nın: **"Siz ihramlı iken av öldürmeyin"** kavl-i şerifi harem bölgesinde olmaları hâlinde avlanmaktan nehiydir. Bu iki şarttan biri bulunmadığı zaman, haramlığın söz konusu olmaması gerekir.

5 - İhramlı olmayan bir kimse, bir hayvan yakalayıp onu harem bölgesine getirse, imam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre bu hayvan helâl olup, bu kimsenin onu ödemesi gerekmez. İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* a göreyse onu salıver-

mesi gerekir, eğer onu keserse, o hayvan haram olur ve bedelini ödemesi gerekir. Zira ayet-i celile ihramlı iken insanın avlanmasını yasaklamıştır. Bu ise kişinin hem hill hem de harem bölgesinde avlanmasını kapsamaktadır.

6 - İhramlı bir kimse bir hayvan avlasa ve bundan dolayı gereken cezayı ödese, sonra yeniden bir av avlasa tekrar ceza ödemesi gerekir. Zira ayet-i celilenin zahiri bu cezanın vacip olma sebebinin öldürme işi olduğunu göstermektedir, dolayısıyla sebep tekerrür ettiğinden cezanın da tekerrür etmesi gerekir.

7 - İnsan; şaşı, kolu veya ayağı kırık bir hayvanı avladığında, onun mislini fidye olarak verir, telef ettiğinin fevkinde bir şey vermez, çünkü ayet-i kerimede ceza olarak mislinin verilmesi açıklanmıştır ki bu, öldürdüğünün kıymetini ödemesi demektir.

8 - Mekke'den ihrama girip, evinin kapısını güvercin yavrularının üzerine kapatan kimse, İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* a göre, o yavrular öldüğü takdirde herbirine bir koyun öder.

Diğer fukahaya göreyse, Allah-u Tealâ hilkat hususunda misliyetle hükmettiğinden küçük ve büyük fark eder, dolayısıyla her kuşun yumurtasının kendisine göre kıymeti takdir edilir. *(Tefsiri Kebir, 12/75, Kurtubî, 6/292-295, İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/674)*

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"Buna içinizden adalet sahibi iki adam hükmedecektir."** buyurmuştur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre, bu ifade "Sizin dininizde ve şeriatınızda olan kimselerden iki salih, adil ve fakîh kişi o avın cezası hususunda hüküm verir ve o öldürülen hayvana ne'am (deve, sığır ve davar) dan en fazla benzerini araştırıp buna karar verirler" demektir.

Nitekim İmam-ı Azam Ebu Hanife *(Rahimehullah)* ın, "Hayvanın kıymetinin verilmesinin farz olduğu" şeklindeki görüşünü savunanlar bu ayet-i celile ile delil alarak: "İctihada (araştırmaya) ihtiyaç duyulan nokta değer biçmektir. Yoksa hayvanın şekli zaten açık olup bu hususta ictihada gerek yoktur." demişlerdir.

Görüldüğü gibi ayet-i celilede iki hakem şart koşulmuştur. Bu yüzden tek kişinin hükmü yeterli olmaz. Nitekim Meymûn ibni Mehrân *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir arabî Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* a gelerek, "Ben şu, şu hayvanları avladım." dedi.

Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* da Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallahu Anh)* a sordu, bu sefer bedevî, "Ben sana sormaya geldim, sen de başkasına soruyorsun," deyince, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)*: "Bunda şaşılacak ne var? Mevlâ Tealâ: **"Buna içinizden adalet sahibi iki kişi hükmedecektir."** buyurmuştur. Bundan dolayı ben arkadaşımla istişare ettim. Eğer ikimiz bir hususta ittifak edersek sana onu yapmanı emrederiz." dedi. *(İbni Ebî Hatim, No:6805, 4/1206)*

Ayet: 95

Kubeysa ibni Câbir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, onun bir arkadaşı ihramlı iken bir erkek ceylânı öldürmüş, Kubeysa *(Radıyallahu Anh)* da bu durumu Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a sormuştu, O da yanında bulunan Abdurrahman ibni Avf'a: "Bu hususta ne dersin?" deyince O: "Ceza olarak bir koyun ödemesi gerekir." dedi.

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* da: "Ben de o kanaattayım." dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* "Gitsin ve Kâbeye bir kurbanlık göndersin." dedi.

Bunun üzerine ben arkadaşımın yanına gittim ve ona: "Emirü'l-Mü'minîn, ne diyeceğini bilemedi de başkasına sordu." dedim. Bir gün Hazreti Ömer karşımıza kamçı ile çıkıp arkadaşıma vurarak,"Hem haremde hayvan öldürür, hem de hükmünü bilmezsin" dedi. Sonra beni dövmeye kalktı,

Ben: "Yâ Emire'l-Mü'minîn! Ben sana helâl değilim." deyince, O: "Sen Mâide suresini bilir misin?" dedi. Ben: "Hayır!" dedim. "Yanımda hüküm veren zatı tanır mısın?" deyince, ben yine "Hayır!" dedim.

Bunun üzerine O: "Sen Maide suresini okuduğunu bana söyleseydin seni feci şekilde döverdim, Allah-u Tealâ kitabında: (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki adalet sahibi kimse hükmeder."** buyurmaktadır, yanımdaki de Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)* dır." buyurdu.

Bir rivayette de:

« يَا قُبَيْصَةَ بْنَ جَابِرٍ! اِنِّى اَرَاكَ شَابَّ السِّنِّ فَسِيحَ الصَّدْرِ بَيِّنَ اللِّسَانِ ، وَاَنَّ الشَّابَّ يَكُونُ فِيهِ تِسْعَةُ اَخْلاَقٍ حَسَنَةٍ وَخُلُقٌ سَيِّئٌ ؛ فَيُفْسِدُ الْخُلُقُ السَّيِّئُ الْاَخْلاَقَ الْحَسَنَةَ ، وَاِيَّاكَ وَعَثَرَاتِ الشَّبَابِ »

"Ey Kubeysa ibni Cabir! Ben seni yaşı genç, göğsü geniş, dili (konuşması) açık olarak görüyorum. Bir gençde dokuz güzel ahlâk, bir de kötü huy bulunur da, o kötü huy, iyi ahlâkı bozar, gençlerin ayak kaymalarından sakın." buyurdu. *(İbni Ebî Hatim:6804, 4/1206, İmam-ı Malik, Muvatta', Hacc:76, No:948, Sh:267, Tefsiri Kebir, 12/77, Taberî, Câmiü'l-Beyan, No:12592, 5/49)*

Avlanan hayvanın mislini tesbit hususunda sahabe-i kiramın verdiği bir hüküm varsa, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, ondan başka hükme dönülemez, İmam-ı Aynî *(Rahimehullah)* hanefi mezhebinin bu görüşte olduğunu nakletmiştir. İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* ise: "Hakkında Sahabe hüküm versin vermesin iki adil kimsenin buna karar vermesi gerekir." demiştir.

Hakkında sahabe hükmü olmayanların cezası, bütün müctehidlerin ittifakıyla iki adil kimsenin ictihadıyla belirlenir.

İki adil kimse, misil olacak bir hayvana, diğer adil iki kimse de, misil olacak başka bir hayvana karar verseler, bu durumda iki görüş vardır.

1 - Kişi bu hususta muhayyer (serbest) tir, istediğini tercih edebilir.

2 - Bu iki hükümden en ağır olanını tercih eder.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, avlama işi yanlışlıkla olmuşsa, avlayan kişi iki hakemin biri olabilir, kasten yapmış ise fasık sayılacağı için hakemliği caiz olmaz, İmamı Malik *(Rahimehullah)* a göreyse, telef edilen şeylerin kıymetinin takdir edilmesi meselesinde olduğu gibi, avlayan kişinin hakem olması hiçbir surette caiz değildir. İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* ın görüşü de budur. *(Tefsiri Kebir, 12/77, Kurtubî, 6/294)*

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* a göre, iki hakemin fıkıh ilmine sahip olmaları şartsa da, diğer müctehitlere göre, avın kıymetini takdir hususunda bilgili dindar kimseler olmaları yeterlidir. Avın öldürüldüğü yer, avın alınıp satıldığı bir yer değilse, o zaman kıymet alış satış yapılan en yakın yere göre belirlenir. *(Aynî, el-Binaye, 4/319)*

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celile iki hakemin hükmünün ictihat yolu ile olduğuna delâlet etmektedir. Zira geride zikredilen rivayletlerde Ebu Bekr ve Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* gibi en büyük sahabîler bile avın cezasında ödenmesi gereken miktarı belirleme hususunda arkadaşlarına ictihatlarını sormuşlar, görüşleri aynı yönde birleştiği zaman bir hükme varmışlardır.

İşte bu, sonradan gelişen hadiselerin hükümlerini belirleme hususunda ictihadın caiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Allah-u Tealâ, avın değerini belirleme hususunda iki hakemin görüşüne baş vurmayı vacip kıldığı gibi, telef edilen malın değerini belirlemeyi de iki adaletli hakemin , telef edenin aleyhinde verecekleri hükme bağlamıştır. *(Cessas, Ahkâm-ı Kur'an, 2/593)*

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlık olmak üzere."** buyurmuştur.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, Kâbe'ye, yüksek ve kare şeklinde olduğu için bu ad verilmiştir. Araplar kare şeklinde olan her evi kâbe diye adlandırırlar, burada kâbe lâfzıyla haremin tamamı kastedilmiştir. Çünkü kesme ve boğazlama işi ne kâbenin içinde ne de ona bitişik olarak yapılır.

Bunun bir benzeri de:

« ... ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٣٣) »

"Sonra onların (kurbanlıkların) **varacakları yer, Beyt-i Atîk'** (en kıdemli mescit olan harem) **edir."** *(Hacc Suresi:33 den)* ayet-i kerimesidir.

Buna göre kurbanın Kâbe'ye ulaşmasının manası, kurbanın Harem-i Şerif dahilinde kesilmesidir, bu hususta müctehitler arasında hiçbir ihtilâf mevzu bahis değildir.

Ayet: 95

Bu ayet-i celile, Harem-i şerifin tamamının hürmet bakımından Kâbe mesabesinde (yerinde) olduğunu ifade etmektedir. Zira Mevlâ Tealâ, Harem-i şerifi Kâbe olarak tarif etmiştir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de:

١٠٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ الْحَرَمَ كُلَّهُ مَسْجِدٌ »

100 - **"Şüphesiz Harem'in tamamı mescittir."** buyurulmuştur. *(Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/594, İbni Ebî Hatim, No:10016, 6/1776)*

Yine böylece:

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا انَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا (٢٨) »

"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir neces (pislik) **ten ibarettir.O hâlde bu seneden sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."** *(Tövbe Suresi:28 den)* kavl-i şerifinde de müşriklerin girmesi yasak olan saha sadece Kâbe-i Muazzama olmayıp Harem'in tamamıdır.

Ayrıca Hudeybiye'de yapılan antlaşmada hakkında:

(الاَّ الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Ancak, Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesna."** buyurularak Harem-i Şerif dahilinde olan Hudeybiye mevkii Mescid-i Haram'dan sayılmıştır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, kurbanın Kâbeye ulaşmasının manası harem-i şerifte kesilmesidir. Bundan dolayı suçlu kişi öldürdüğü hayvanın benzeri bir kurbanlığı haremdeki fakirlere diri olarak verse, bütün müctehitlerin görüş birliği ile caiz olmaz. Bilakis o kurbanı harem-i şerifte kesmesi gerekir.

Ancak İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* Efendimize göre, Harem-i Şerifte kestikten sonra istediği yerde dağıtabilir.

Ulemanın beyanına göre Harem-i Şerifin hududu: Medine cihetinden üç mil, Irak tarafından yedi mil, Ci'râne yolundan dokuz mil, Taif istikametinden yedi mil, Cidde tarikinden de on mildir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ihram için belirlediği beş mîkât Harem-i Şerifin avlusudur, Harem-i Şerif Mescid-i Haram'ın avlusudur, Mescid-i Haram ise, Kâbe-i Muazzamanın avlusudur.

Ayet-i celilede geçen **Hedy;** deve, koyun ve sığır cinsinden kurbanlıklardır. Ihsar (ihrama girenin hac'dan engellenmesi) durumunda bu kurbanlıklar cinsinden birinin hareme gönderilmesi şarttır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« ... فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ... (١٩٦) »

"Eğer (ihramdan sonra her hangi bir mecburiyet sebebiyle Hacdan) **engellenirseniz, o hâlde kurbandan kolayınıza gelen** (i kesmeniz vacip olur)." *(Bakara Suresi:196 dan)* buyurmuştur.

Öldürülen avın cezası hususunda ise kişiye vacip olan, avın kıymetidir, bu kıymet belirlendikten sonra, suçlu kişi serbest bırakılır, eğer cezayı kurban yolu ile ödemeyi tercih eder de cezanın kıymeti bir deve fiatına ulaşırsa onu keser, deve kıymetine ulaşmayıp sığır kıymetine ulaşırsa onu keser, ona da ulaşmayıp koyun değerinde olursa, hareme kesilmek üzere koyun yollar, isterse deve fiatıyla bir kaç koyun alıp kesse de yeterli olur.

Avın cezası hususunda yeterli gelecek kurbanın yaşı hakkında görüş ayrılığı vardır. İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* a göre, bu hayvan kurban bayramı, ihsar ve kıran kurbanları için yeterli olacak yaşta olmalıdır.

Bu durumda koyun ile keçi ya birer yaşını bitirmiş veya koyunlar yedi-sekiz aylık oldukları hâlde birer yaşında imiş gibi gösterişli olmalıdır. Deve en az beş yaşını, sığır da iki yaşını bitirmiş bulunmalıdır.

İmam-ı Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed *(Rahimehumallah)* a göreyse, öldürülen avın kıymetince küçük oğlak da yeterli olabilir. Ancak Allah-u Tealâ'nın bu kurbana "Hedy" ismini vermesi Kur'an-ı Kerim'de geçen diğer mutlak hedyler gibi olduğuna delâlet ettiğinden İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* Efendimizin görüşü kuvvet kazanmaktadır.

Avın kıymetini belirleme mevzii hakkında da ihtilâf vardır, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)*: "Mekke veya Mina'da kıymet biçilir." demişse de diğer ulemaya göre, avladığı yere göre takvim edilir (kıymetlendirilir), doğru olan görüş te budur.

Zira bu, telef edilen bir şeyin değerinin biçilmesi gibidir ki, bu durumda kıymetin ödendiği yer değil de, istihlâkin (telef etmenin) vuku bulduğu mevzi (gerçekleştiği yer) itibara alınır.

Ayrıca, diğer mekânlar arasından özellikle Mekke ve Mina'nın tahsis edilmesi, ayet-i kerimeyi delilsiz yere özelleştirmek olur ki, bu caiz olmaz. *(Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/593)*

İmam-ı Sâyis *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Ayet-i celilede geçen Hedy İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* ın görüşü olan: "Avın cezasında kıymet ödeneceği" hususunu kuvvetlendirmektedir. Çünkü Hedy tâbiri kurbanlık hayvanlardan yaşı belli olanlara kullanıldığından, kıymet takdiri de burdan kolaylıkla anlaşılır. *(Tefsir-u Ayâti'l-Ahkâm, 2/623)*

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* öldürülen avın misli kurbanlık hayvanın fakirlere diri olarak verilmesini caiz görmeyip hayvanın harem-i şerifte kesilip oranın fakirlerine dağıtılmasını şart koşmuştur.

İmam-ı Azam Ebu Hanife *(Rahimehullah)*, kesimin ancak Mekke'de yapılmasını şart koşmuşsa da dağıtılmasını Mekke'nin dışında da caiz görmüştür. Zira kurban Kâbe'ye ulaştıktan sonra bu kimsenin mesuliyetten kurtulmuş olması gerekir. *(Aynî, el-Binaye, 4/321)*

Ayet: 95

Mevlâ Tealâ daha sonra: (اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَاماً) **"Yahut bir keffâret vardır ki, (bu da) yoksulları doyurmak, yahut bunun dengi bir oruç tutmaktır."** buyurmuştur.

Ruhul Beyan ve Alûsi tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celiledeki (عَدْلُ) kelimesi (طَعَامُ) kelimesine atfedilmiştir. Buna göre mana:

"İhramlı iken av öldüren kişinin üzerine, öldürdüğüne mümasil (benzer) bir ceza vardır. Bu da ya hayvan cinsinden olur, veya fakirleri yedirmektir, ya da fakirlerin sayısınca günler oruç tutmaktır." demek olur ki,

Bu durumda mümaselet cezanın vasf-ı lâzımı olur. Yani cezanın öldürülen ava benzerliği ayrılmaz bir sıfatıdır ki kurban da, yemek ve oruç da bu benzerliğe göre takdir edilir.

İlk ikinin benzerliği vasıtasızdır, yani av ile kurban hayvan cinsinden olmakla birbirine benzemekte, yoksulları doyurma keffâreti de direk olarak kurbanlık hayvanın kıymetine göre takdir edilmektedir, üçüncüsü olan oruç ise ikincisi vasıtasıyladır, yani yoksulları doyurmak için belirlenen miktar kaç fakire tekabul ediyorsa, o günler sayısınca oruç tutulur, dolayısıyla cani (suçlu) bu üç şıktan her birini diğer ikinin yerine seçme hakkına sahiptir.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, İmam-ı Ahmed ibni Hanbel ile İmam-ı Züfer *(Rahimehumallah)*, ayet-i celilede geçen (اَوْ) kelimesinin, "Tertib" için olduğunu, dolayısıyla cezanın ayet-i celilede zikredilen sıra ile ödenmesi gerektiğini, yani kurban kesmeye gücü yetenin fakir doyuramayacağını, veya fakir yedirmeye gücü yetenin oruç tutmakla cezayı ödeyemeyeceğini söylemişlerdir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife, Şafiî ve Malik *(Rahimehumullah)* a göreyse, (اَوْ) kelimesi, "Tahyir" (serbestlik) için olduğundan suçlu kişi bu üçünden birini yerine getirmek suretiyle cezasının mesuliyetinden kurtulur,.

Zira öldürülen avın mislini vermek ceza bakımından fakirleri doyurmaktan daha ağır değildir, dolayısıyla muhayyer bırakmak mislin vacip kılınması hususunda meydana gelen cezanın miktarına zarar vererek suçluya bir kolaylık sağlamaz.

Ayrıca ayet-i celilede geçen (اَوْ) lâfzının gerçek manası, "Tahyîr" ifade etmektir. Bunu delilsiz yere, "Tertib" manasına hamletmek olmayan bir şeyi ilâve etmek anlamına geleceğinden caiz olmaz.

Bu durumda misli olan bir hayvanı öldürdüğü zaman İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, üç şey arasında muhayyerdir. İsterse, ceza olarak o hayvanın mislini verir, dilerse para bakımından o mislin değerini tesbit edip bu para ile yiyecek satın alarak fakirlere dağıtır, isterse de oruç tutar.

Misli olmayan ava gelince, bu hususta iki şey arasında muhayyerdir. Ya para bakımından avın kıymetini tesbit edip, onunla yiyecek satın alarak sadaka verir, ya da oruç tutar.

Bu anlattıklarımıza göre, misli olan avda, yiyeceği mislinin kıymetine göre satın alır, İmam-ı Azam ve İmam-ı Malik *(Rahimehumallah)* a göreyse, avın kendi kıymetine göre yiyecek satın alır, zira telef olunanın mislini tazmin etmek vacip olduğu zaman mümkün olduğu nisbette, başkasına değil telef olunana itibar edilir.

Fakirleri doyurmak ise, telef olunana bir misil olmak üzere vacip kılındığından bu doyurmanın telef olanın misline göre değilde, kendi kıymetine göre takdir edilmesi gerekir.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre suçlu kimse her müdd'e karşı bir gün oruç tutar, İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* ın mezhebine göre her yarım sâ'a mukabil bir gün oruç tutar, İmam-ı Azam ve İmam-ı Şafiî *Rahimehumallah)*, orucun bir günlük yemekle takdir edilmiş olduğu görüşünde birleşmişlerdir.

Ancak ne var ki İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre bir günlük yiyecek tam bir müdd (takriben 812.5 gr), Ebu Hanife *(Rahimehullah)* a göreyse yarım sâ' (1625 gr.) dır. Bu buğdaya göredir, hurma ve arpadan ise bir sa' tasadduk edilir. Bir fakire bundan aşağı yedirmek caiz olmaz, zira şeriatta, "Ta'âm" denince bilinen ölçü en az yarım sâ' dır.

Bu üç şeyden birini tayin etmek hususundaki muhayyerlik, İmam-ı Azam ve Ebu Yusuf *(Rahimehumallah)* a göre suç işleyene aittir. Onlara göre iki hakemin kararıyla avın kıymeti belirlenerek bir kurban fiatına ulaşırsa, o kişi cezayı kurban veya fakir yedirmek ya da oruç tutmak suretiyle ödemekte serbestir. Zira serbestlik suçluya kolaylık olsun diye meşrû edildiğinden yemin keffaretinde olduğu gibi bu durumda seçim ona aittir.

İmam-ı Muhammed ve İmam-ı Şafiî *(Rahimehumallah)* dan nakledilen görüş ise, bu hususta seçim hakkı iki hakeme kalmıştır. Eğer onlar kurban cezasıyla hükmederlerse, mislini tazmin gerekir, yiyecek veya oruçla hükmederlerse, kıymet takdirine gidilir.

Ancak, avın kıymeti bir gün oruç miktarına ulaşmassa, o kişi muhayyerdir, isterse o miktar sadaka verir, oruç da bir günden aşağı tutulamayacağından oruç tercih edildiğinde en az bir gün tutulur. Orucun Harem-i Şerif dahilinde tutulması diye bir şart yoktur, zira oruç her yerde ibadet manasını taşıdığından bütün müctehidlere göre nerede olsa tutulabilir. *(Hidaye, 1/185, Âlusî, 7/27)*

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Hanefî uleması "İhramlı kimse isterse her yarım sa' yiyecek için bir gün oruç tutar, dilerse de bazısının yerine oruç tutup, bazısını da fakirlere tasadduk edebilir" diyerek, avın cezası hususunda oruçla fakir yedirmenin arasını birleştirmeyi caiz görmüşlerdir.

Fakat yemin keffaretinde fakir yedirmekle oruç arasını, yine böylece fakir yedirmekle köle azadı arasını ayırmışlar, bu yüzden kölenin yarısını azadedip de beş fakir yedirmesini caiz görmemişlerdir.

Zira Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilesinde orucu ta'âma muadil kabul etmiştir ki, bu, orucun fakir doyurma yerine geçeceğini açıkça ifade etmektedir. Yemin keffaretinde ise, oruç, fakir doyurma imkânı bulamayan için meşrû edildiğinden, oruç, taamın adli (dengi) değil, bedelidir.

İki ayağın birini meshedip diğerini yıkamak, teyemmümle abdesti bir arada bulundurmak caiz olmadığı gibi bedelle mübdel-i minh'in arasını cem etmek de caiz olmaz.

Köle azadı ile fakir doyurmanın arasını cem etmek yemin keffaretinde caiz olmaz, çünkü Allah-u Tealâ yemin keffaretini üç şeyin biri olarak tesbit etmiştir. Bunlar da: Ya on fakiri doyurmak veya onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir.

Bu durumda kişi bir kölenin yarısını azad edip, "Beş te fakir yedireyim" dese köle azad etmenin değeri para ile tesbit edilemeyeceğinden üç şıktan hiçbirini tam manasıyla yerine getirmemiş olur.

Ama, "Beş fakir yedireyim, beşini de giydireyim" dese bunun kıymeti bilineceğinden yeterli olur. *(Ahkâmu'l-Kur'an, 2/596)*

Mevlâ Tealâ, daha sonra: (لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ) **"Tâki bu suretle o** (Haremde suç işleyen kişi) **işinin vebalini tatmış olsun."** buyurmuştur,

Tefsir-i Kebir ve Kurtubî'de zikredildiğine göre, arapçada, **"Vebal"** kelimesi kendisinde bir ağırlık ve hoşlanılmayan bir hâl bulunan şeyi ifade etmektedir. Bu yüzden devamlı akmayan suya ve hazmı zor olan yemeğe:

(مَآءٌ وَبِيلٌ ، طَعَامٌ وَبِيلٌ) denilir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« ... فَأَخَذْنَاهُ أَخْذاً وَبِيلاً (١٦) »

"Biz onu ağır bir yakalayışla yakaladık." *(Müzzemmil Suresi:16 dan)* buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ, bu üç cezayı da vebal olarak ifade etmiştir, zira bunlardan ikisi (hayvanın mislini ödemek veya fakirleri doyurmak) malın eksilmesini gerektirdiğinden insana ağır gelir, üçüncüsü (oruç) ise insan bedenine ağır gelen bir ibadettir.

Bu ifade-i celiledeki zevk mecazdır, çünkü zevkin hakikati duyu organı olan dilin tatmasıdır, burada ise mecazen ceza çekmesi anlamında kullanılmıştır. Nitekim:

« ... فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ ... (١١٢) »

"Allah o karyeye açlık ve korku elbisesini tattırdı." *(Nahl Suresi:112 den)* kavl-i şerifi ile, Hazreti Abbas *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠١ – عَنْ عَبَّاسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ ، مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبّاً وَبِالْإِسْلَامِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً »

101 - **"Rab olarak Allah'tan, din olarak islâm'dan, Resul olarak da Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **den razı olan kişi, imanın tadını tatmıştır."** *(Müslim, İman:11, No:34, 1/62, Tirmizî, İman:10, No:2623, 5/14, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1778,79, 1/445)* hadis-i şerifi de Kur'an ve sünnetteki bu türlü mecazın misallerindendir.

Buna göre ifade-i celilenin manası: "Allah-u Tealâ, avı öldüren kimseye, Harem-i Şerifte ve ihramlı iken av öldürmekten sakınsın diye, hepsi de insan tabiatına ağır gelen bu üç şeyden birisini yapmayı vacip kılmıştır." şeklinde olur.

Cessas tefsirinde zikredildiğine göre, İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileden delil alarak: "İhramlı kimse, öldürdüğü avdan yerse, keffaretin dışında ayrıca yediği kadar tasaddukta bulunması gerekir." demiştir.

Zira Allah-u Tealâ bu kişinin malından avladığı miktar çıkartarak yaptığı işin vebalini tattırmak istemiştir. O kişi o avdan yediğinde ise, yediği kadar borcundan eksik ödemiş olacağından tam bir vebal tatmamış olur. *(Ahkâmu'l-Kur'an, 2/596)*

Âlusî tefsirinde "Mebsut" tan naklen zikredildiğine göre, ihramlı kişi aç kalıp, avlanmaya muhtaç duruma düştüğünde, aksi takdirde lâşe yemeğe muzdar (çaresiz) kalacaksa, İmam-ı Züfer *(Rahimehullah)* a göre avlanmayı değil de lâşe yemeyi tercih eder. Çünkü lâşe yemenin haramlığı bir yönden, avlanmanın haramlığı ise bir kaç yöndendir.

İmam-ı Azam ve İmam-ı Ebu Yusuf *(Rahimehumallah)* a göreyse, avlanıp keffaret öder zira, lâşenin haramlığı daha kuvvetlidir. Zira ihramdan çıkmakla avın haramlığı kalktığı için bu yasaklık muvakkattır, fakat lâşe'nin haramlığı hiç bir vakit kalkmayacağından kişi iki haramın en hafifini tercih eder.

Av ihram yasağıysa da, açlıktan ölme gibi bir zaruret hâlinde bu yasaklık ortadan kalkarak avı öldürüp ondan yer ve keffaret öder.

Av eti ile insan eti yeme arasında kalan kimse, av etini tercih eder, av ile köpek yemek arasında kalan, köpek yemeyi tercih eder, çünkü avda iki yasak söz konusudur. İmam-ı Muhammed *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, domuz eti yemektense av eti yemek daha uygun olur.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (عَفَا اللهُ عَمَّا سَلَفَ) **"Allah geçmişi bağışladı"** buyurmuştur.

Alûsi tefsirinde zikredildiğine göre, bunun iki manası vardır.

1 - Bu ayet-i kerime gelmeden evvel ihramlı iken avlanmanızdan dolayı size bir günah yazmadı ve bir ceza ortaya koymadı.

2 - Cahiliyyet devrinde de siz İsmail *(Aleyhisselâm)* ın şeriatı üzere bulunurken, ihram halinde avlanmak haram olduğundan büyük bir günah idiyse de, Allah-u Tealâ cahiliyyet devrinde yaptıklarınızdan dolayı sizi mes'ul tutmadı.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ) **"Herkim avdet ederse** (bu günahı tekrar yaparsa) **Allah ondan intikam alır."** buyurmuştur.

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu cümle-i celileye bir kaç şekilde mana verilebilir:

1 - İslâm içersinde ihramlı iken av öldürmeyi tekrarlayan kimse, eğer bunu helâl görerek yaptıysa, kâfir sayılacağından Allah-u Tealâ ahirette ondan intikamını alır.

2 - İhramlı olduğunu unutarak avlanma işini tekrar yapan kimse, üç şeyin biriyle keffaret vermelidir ki, bu suretle de Allah-u Tealâ ondan intikam almış olur.

3 - İhramlı olduğunu bilerek kasten avlanmak suretiyle fasık olan kimse ise, her seferinde keffaret ödeyerek Allah'ın intikamına çarpılır.

Alusî ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Cumhur-u fukahâ, avlanma suçunu işleyenin her seferinde keffaret vermesi gerektiği görüşünde birleşmişlerdir.

Fakat İbni Abbas, Şurayh ve Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilen bir görüşe göre ilk yaptığında keffaret ödettirilir, tekrarladığında ise, o kişiye; "Git! Allah senden intikamını alacaktır." yani "Senin günahın keffaretle ödenecek gibi değil" denilerek, o kişi Allah-u Tealâ'ya havale edilir.

Nitekim ekseri ilim ehline göre günahının büyüklüğünden dolayı yalan yere yapılan yeminde de keffaret yoktur. Dolayısıyla bu gibi durumlarda keffaret olmayışı suçun büyüklüğünden dolayı keffaretle temizlenmeyeceğine delâlet eder.

Şâbî *(Rahimehullah)* dan rivayet edildiğine göre, bir adam Kâzi Şurayh *(Rahimehullah)* a gelerek ihramlı iken avlandığını ve bu durumda ne yapması gerektiğini sorduğunda, O: "Daha evvel avlanmış mıydın?" diye sordu, adam "Hayır!" deyince,

Şurayh: "Evet deseydin senin hakkında fetva vermez ve intikam alması için seni Allah'a havale ederdim." dedi. *(Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/196)*

Zeyd Ebu'l-Muallâ *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, ihramlı iken avlanan bir adama Allah-u Tealâ ceza vermeyip sonra tekrar yaptığında ise, onun üzerine bir ateş yollayarak onu yaktı.

İşte: **"Tekrar yapandan Allah intikam alır."** kavl-i şerifinin manası budur. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12670, 5/63)*

Bu rivayete göre ayet-i celile özel bir şahıs hakkında inmiş gibi görünmekteyse de, umumi tehdidi ile ayet-i celile bütün ümmete bir ibret ve haddi aşanlar için masiyetten caydırıcı bir hakikattır. *(Kurtubî, 6/298, İbni Kesir, 2/94)*

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (انَّ اللهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ) **"Allah Azîzdir, intikam sahibidir."** buyurarak, şanının yüceliğini, saltanatının gücünü, kendisine isyan edenden dilerse intikam alabileceğini ve buna kimsenin engel olamayacağını açıklamıştır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, ayet-i celilenin son cümlesiyle isyan ve i'tidada (günah ve haddi aşmada)ısrar edenlere karşı çok şiddetli olduğunu açıklamıştır

Rivayete göre Allah-u Tealâ, Haliline hitaben şöyle buyurdu:

١٠٢ – « يَا اِبْرَاهِيمُ خَفْ مِنِّى كَمَا تَخَافُ مِنَ السَّبُعِ الضَّارِى »

102 - **"Ey İbrahim! Saldırgan canavardan korktuğun gibi benden kork."** *(Ruhul Beyan, 2/441)*

Yani, Allah-u Tealâ bir kimse hakkında kazasını (hükmünü) icra etmek dilerse, parçalayan canavar faydalı ve zararlı şeyin arasını ayırmadığı gibi, Allah-u Tealâ da peygamber, veli ve düşman seçmez (ne makamda olursa olsun herkesin Allah-u Tealâ'dan korkması lâzımdır). Çünkü Allah-u Tealâ, "Şedidü'l-batş" (yakalaması çok kuvvetli olan) dır.

Mücrimler O'nun kahr ve intikamından nasıl kurtulabilirler, artık akıllı kimse güç ve imkân nisbetinde her bulunduğu yerde muhalefet ve isyandan sakınmalıdır, çünkü insan, ektiğinden başkasını biçmez. Şaşılacak şeydir ki zayıf olan insan kuvvetli olan Allah'a nasıl isyan edebilir, bu ancak şehvetlere daldırıp Allah'tan gafil olması sebebiyledir.

"Te'vilât-ı Necmiyye" de bu makamda şöyle bir nükte zikredilmiştir: "Allah-u Tealâ, alçak himmetlerinin eksikliğinden dolayı bedenî ameller yaparak, dinî bir takım kemalâtı kazanmakla yetinen sıradan tarikat ehlinden olan helâl (ihramsız) kimselere avlanmayı mubah kılmış, vuslat Kâbesini ziyaret için dünyadan ihrama giren muhabbet ehline ise avlanmayı yasaklamıştır.

"İçinizden kasten onu öldüren." müritlerden zararını bildiği hâlde, nefsin arzusuna yenik düşerek dünyadan bir şeye iltifat edip, nefsinin hırsıyla onun içine düşen,

"Öldürdüğü hayvanın misliyle cezalanır." tattığı dünyevî lezzet ve şehvete, elemi ve acısı eşit gelecek riyazat ve mücahede ile nefsini cezalandırır.

"İçinizden iki adaletli kimse buna hükmeder." onlar da, kalp ve ruhtur; Kişinin imanı ölçüsünde yemeği-içmeği azaltmak ya da malı ve cahı (makamı) terketmek veya uzlet ve halvetle duyu organlarını zaptetmek gibi, hangi riyazat çeşidine baş vurulacağı hususunda kalp ve ruh, hüküm verirler.

" (Bu ceza da) **Kâbe'ye ulaşan bir kurbanlık"** Halkı mülâhaza etmeksizin (kulları nazar-ı dikkate almadan) Hak Tealâ'nın kabulüne yaraşır şekilde halisen lillah-ı Tealâ (sırf Allah rızası için) amel etmek;

Ayet: 95

"Ya da Fakirleri doyurmaktan ibaret olan bir keffaret." O fakirler de, akıl, kalp, sır, ruh ve hafî gibi letâif'dir, çünkü bu lâtifeler, Hak Tealâ'ya sıtk-ı teveccüh (samimiyetle yöneliş), mahlûkattan tam manasıyla yüz çevirmek, İstenmedik şeylerle karşılaşmaya ve alışılagelen şeylerden ayrılmaya karşı sabrı yudumlamak, mevhibelere (Allah-u Tealâ'dan gelen hibelere) şükürde bulunmak, mukadderat (kaderde yazılanlara) rıza göstermek, ezelî hükümlere teslim olmak gibi ruhânî gıdalarından mahrum kalmış miskinler durumundadır.

"Yahut bunun dengi oruç," Bu oruç da, ağyarı (Allah-u Tealâ'dan başkalarını) düşünmekten, kendine bir seçim hakkı tanımaktan ve Melik-i Cebbar'ın gayrına meyletmekten oruç tutmaktır.

"Tâki böylece işinin vebalini tatmış olsun" Nefs-i emmare şehvetlerin lezzetlerinden ve gafletlerin halâvetinden (tadından) tatmış olduğu şeylere karşılık, tabiatına uymayan bu gibi muamelelerle ceza ve keffaret olmak üzere acı çeksin.

"Allah geçeni bağışlamıştır." Manevi yola girip, Mevlâ Tealâ'yı aramaya yönelmeden evvel, taliplerin yaptıkları yanlarına kalır.

"Tekrar dönenden ise Allah intikamını alır." Kadem-i sıdk ile dünyadan huruc'tan (doğru bir adımla dünyadan ilişiği kestikten) sonra, dünyadan bir şeyle alâkadar olursa, Allah-u Tealâ onu dünyada hızlan (rüsvaylık), ukbada hüsran (ahirette zarar) a uğratarak intikamını alır.

"Allah Azizdir," kendisini arayan kişi, az-çok, küçük-büyük, herşeyden tecerrüd etmedikçe (arınmadıkça), kevneyn'e taallûk edene (iki cihanla alâkadar olana) kendini buldurmaz.

"İntikam sahibidir." dostları, başkalarına iltifat edip, Ondan gayrini düşündükleri nisbette, kibriya, azamet ve izzet perdeleriyle kendisini onlardan gizlemek suretiyle, sevdiklerinden intikam alır, düşmanlarından ise,

« ونقلب افئدتهم وابصارهم ... (١١٠) »

"Onların kalplerini ve gözlerini tersine çevirirriz." *(En'am Suresi:110 dan)* ayet-i celilesinde buyurduğu şekilde intikamını alır.

O hâlde talib-i sadık (samimi mürit), gayra iltifattan inkita' edip (Mevlâ Tealâ'dan başkasına yönelmekten kesilip), bütün hayırlar Yed-i Kudretinde (kudret elinde) olan Zat'a ittisal etmeli (manen ulaşmalı) dır. Allah-u Tealâ müveffık (muvaffak kılıcı) ve mu'în (yardım edici) dir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilede şu manaya işaret etmektedir: "Bizim evimizi kasteden kimseden avın emanda olması gerekir. Hiçbir hayvan hiçbir hâlde ondan eziyetlenmez, bundan dolayı büyükler:

« اَلْبِرُّ مَنْ لاَ يُؤْذِى الذَّرَّ وَلاَ يُضْمِرُ الشَّرَّ »

"İyi kimse, zerre'ye bile eziyet etmeyen, şerri de içinde gizlemeyendir." buyurmuşlardır.

Bu makamda şöyle bir işarî manaya da yer verilmiştir: "Bizi arayanın, bütün tama'ları toptan bir kenara bırakması gerekir. O kişinin hiçbir hâl-u kâr'da hiçbir mutalebesi (isteği) bulunmamalıdır. Muhrim kimseye avlanmak ihramdan çıkana kadar haram olduğu gibi, kalbiyle ihrama giren kimsenin de, talebi, tama'ı ve ihtiyarı (isteği, arzusu ve tercihi) yasaktır.

Buyurulmuştur ki:

« اَلْعَارِفُ صَيْدُ الْحَقِّ وَلاَ يَكُوْنُ لِلصَّيْدِ صَيْدٌ »

"Arif (Allah'ı bilen kimse) **hakkın avıdır, Avın avı olmaz, yani Allah-u Tealâ tarafından avlanan bir kul, başka bir şey avlamaya kalkışamaz."**

Muhrim (ihrama giren) avı öldürdüğünde, keffaret gerektiği gibi, arif kimse ağyârı (başkalarını) düşündüğünde veya bir şeye tama' ve rağbet ettiğinde veyahut bir şeyi tercih ettiğinde ona da keffaret gerekir.

Velâkin o ceza-i misille kurtaramayacağı gibi, tama' ettiği şeyin emsalinin ez'âf (kat kat) ı ile de yetinemez. Ancak onun keffareti az-çok, küçük-büyük demeden, masivanın tamamından gerçek manada tecerrüdü (arınması) dır.

HARAMİYETİ BİLDİRİLMEDEN EVVEL İŞLENEN HARAMLARIN MUAF TUTULACAĞI, BİLEREK YAPANIN İSE BÜYÜK CEZAYA ÇARPTIRILACAĞI HAKKINDA DİĞER BİR AYET-İ KERİME:

« ... فَمَنْ جَآءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٢٧٥) »

". . . Bundan sonra, kime Rabbinden bir öğüt gelir de, (faizden) **vaz geçerse, geçmişte olan kendisinindir** (haram kılınmadan evvel aldığını iade etmesi gerekmez). **Ve işi Allah'a** (ait) **tir** (iyi niyetle faizi terkettiği için Allah-u Tealâ neticede onu mükâfatlandırır). **Kim de tekrar** (faize) **dönerse, işte onlar ateşin sahipleri** (cehennemin adamları) **dır ki, onlar orada** (bir daha çıkmamak üzere) **ebedî kalıcıdırlar."** *(Bakara Suresi:275 den)*

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ
عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ
كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ
لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۚ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ
لَكُمْ ۚ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا
قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ
مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

Mevlâ Tealâ, ihramlı iken kara hayvanlarının avlanmasının haram olduğunu açıkladıktan sonra, deniz hayvanlarını avlamanın hükmünü beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٩٦)

KELİME MANASI (96)

(أُحِلَّ) **Helâl kılındı,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** ne? (صَيْدُ الْبَحْرِ) **deniz avı** (yapmak), daha? (وَطَعَامُهُ) **onu yemek,** niçin? (مَتَاعاً) **fayda olsun için,** kime? (لَكُمْ)**size,** daha? (وَلِلسَّيَّارَةِ) **yolculara,** (وَحُرِّمَ) **haram kılındı,** kime? (عَلَيْكُمْ) **size,** ne? (صَيْدُ الْبَرِّ) **kara avı,** ne müddetçe? (مَا دُمْتُمْ) **daim olduğunuz sürece,** nedir olarak? (حُرُماً) **ihramlılar olarak,** (وَ اتَّقُوا) **korkun,** kimden? (اللّٰهَ) **Allah'tan,** (الَّذِى) **öyle Allah ki,** (اِلَيْهِ) **ancak o** (nun huzuru) **na,** (تُحْشَرُونَ) **haşroluna** (toplana) **caksınız,**

MEALİ ŞERİF

Size ve yolculara fayda olsun için deniz avı (yapmak) **ve onu yemek size helâl kılındı. İhramda olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Hâzin, Ruhul Beyan ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen avdan maksat, deniz olsun, ırmak olsun, kuyu olsun suda avlanılan hayvandır. Zira araplar ırmağa da deniz adı verirler, Mevlâ Tealâ'nın:

« ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ... (٤١) »

"Karada ve denizde fesat zuhur etti." *(Rum Suresi:41 den)* kavl-i şerifi de bu kabildendir. Yine böylece:

« وَمَا يَسْتَوِى الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ... (١٢) »

"İki deniz bir olmaz. Şu, tatlı içimi kolay, o ise, tuzlu ve acıdır." *(Fatır Suresi:12 den)* kavl-i şerifinde de tatlı suya deniz denmiştir. Dolayısıyla bütün fukahaya göre, su hayvanını avlamak ihramlı için caiz olmaz.

Deniz avı, yensin-yenmesin, doğması ve gelişmesi suda olandır.

Kaz, kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve su kuşları gibi hem karada hem denizde yaşayanlar deniz avı sayılmaz, bilakis bunların hepsi kara avı olup İhramlı iken öldürene ceza gerekir.

Deniz avı üç çeşittir:

1 - Balık türüdür ki, bunun bütün çeşitleri (Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı, balina vs.) helâldır.

2 - Kurbağa cinsidir ki, bunun bütün türleri haramdır. Zira:

١٠٣ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عُثْمَانَ (رضى الله عنه) اَنَّ طَبِيباً سَاَلَ النَّبِىَّ ﷺ عَنْ ضِفْدَعٍ يَجْعَلُهَا فِى دَوَاءٍ ، فَنَهَاهُ النَّبِىُّ ﷺ عَنْ قَتْلِهَا .

103 - Abdurrahman ibni Osman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, " Bir doktor Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanında bir ilâçtan bahsederken içinde kurbağa bulunması gerektiğini söyleyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "(İlâç için de olsa) kurbağayı öldürmesini yasakladı." *(Ebu Davud, Edep:177, No:5269, 2/789, İbni Mace, Sayd:10, No:3223, 2/1074)*

Su hayvanlarından olan kurbağanın yenmesi ve herhangi bir suretle kendisinden intifa (faydalanılması) caiz olsaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* öldürülmesini yasaklamazdı.

3 - Bunların dışında denizde bulunan hayvanlardır ki, İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* a göre bunlar da haramdır. Yengeç midye, istiridye ve istakoz bu türdendir. Yine böylece deniz insanı, deniz aygırı, deniz hınzırı gibi balık şeklinde bulunmayan hayvanların yenmeleri helâl olmadığı gibi, avlanmaları da helâl görülmemektedir. Ancak diğer müctehidler bu ayet-i celilenin umumuna dayanarak bunları helâl görmüşlerdir.

Çünkü onlara göre aranan şart suda yaşıyor olmasıdır, balık suretinde olması şart değildir. Hanefi mezhebine göreyse suda yaşaması şart olduğu gibi balık suretinde olması da şarttır.

Hanefi mezhebinin bu hususstaki delili:

« حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ ... (٣) »

"Meyte size haram kılınmıştır." *(Maide Suresi:3 den)* kavl-i şerifinin umumi oluşudur. Çünkü bu, kara ve denizin lâşesini içine almaktadır. Ancak,

١٠٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « اُحِلَّتْ لَكُمْ مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ . فَاَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ ، وَاَمَّا الدَّمَانِ ، فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ »

104 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen: **"İki ölü ve iki kan size helâl edildi, iki ölü balıkla çekirgedir. İki kan ise, ciğerle dalaktır."** *(İbni Mace, Et'ime:31, No:3314, 2/1101, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:5727, 2/415, Darekutnî, 4/272)* hadis-i şerifi deniz ölüleri içersinden sadece balığı tahsis etmiştir, bu da denizde bulunan balık dışındaki canlıların yenmeyeceğini ifade etmektedir.

Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « هُوَ الطَّهُورُ مَاءُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ »

105 - **"O** (deniz), **suyu temiz, ölüsü helâl olandır."** *(Ebu Davud,Taharet:41, No:83, 1/69, Tirmizî, Taharet:52, No:69, 1/100, İbni Mace, Taharet:38, No:386, 1/136, Nesâî, Taharet:47, No:59, 1/53, Darimî, Taharet:53, No:730, 1/197, İmam-ı Malik, Muvatta', Sayd:3, No:1074, Sh.311, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23157, 9/41)* hadis-i şerifi deniz ölüsünün helâl olduğunu ifade etmekte, bir evvelki hadis-i şerif ise deniz ölüsü içersinde balığı tahsis etmektedir, dolayısıyla deniz hayvanları içersinde avlanılıp yenilmesi helâl olan sadece balık cinsidir.

Kurbağanın haramlığı geride zikredilen hadis-i şerifle sabit olduğuna göre, balık dışındaki diğer su hayvanlarının da haram olması gerekir, zira aralarında bir fark bilinmemektedir.

Balık dışındaki deniz canlılarını mubah görenler, Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerifi delil getirmektedirler.

١٠٦ – عَنْ جابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) يَقُولُ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاثَمائَةَ راكِبٍ ، اَمِيرُنَا اَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرّاحِ ، نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ ، فَاَقَمْنَا بِالسّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ ، فَاَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتّىٰ اَكَلْنَا الْخَبَطَ ، فَسُمِّىَ ذٰلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ ، فَاَلْقَىٰ لَنَا الْبَحْرُ دابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ ، فَاَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ ، وَادَّهَنّا مِنْ وَدَكِهِ حَتّىٰ ثَابَتْ اِلَيْنَا اَجْسامُنَا ، فَاَخَذَ اَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعاً مِنْ اَضْلاعِهِ فَنَصَبَهُ ، فَعَمَدَ اِلَىٰ اَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ وَاَخَذَ رَجُلاً وَبَعِيراً فَمَرَّ تَحْتَهُ . قَالَ جابِرٌ: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلاثَ جَزائِرَ ، ثُمَّ نَحَرَ ثَلاثَ جَزائِرَ ، ثُمَّ نَحَرَ ثَلاثَ جَزائِرَ ، ثُمَّ اِنَّ اَبَا عُبَيْدَةَ نَهاهُ . قَالَ اَبُو عُبَيْدَةَ: كُلُوا ، فَلَمّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذٰلِكَ لِلنَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ: « كُلُوا ، رِزْقاً اَخْرَجَهُ اللّٰهُ ، اَطْعِمُونَا اِنْ كَانَ مَعَكُمْ » . فَاَتَاهُ بَعْضُهُمْ بِعُضْوٍ فَاَكَلَهُ .

106 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bizi üçyüz suvari olarak Kureyş'in kafilesini gözlemek üzere gönderdi, emirimiz de Ebu Ubeyde ibni Cerrah *(Radıyallahu Anh)* idi. Yarım ay sahilde durduk, bize o kadar şiddetli bir açlık vurdu ki "Habad" (sopalarımızla silkelediğimiz ağaç yaprağı) yedik. Bu yüzden o orduya "Ceyşü'l-Habad" ismi verildi.

O sırada deniz bize: "Anber" isminde (büyük dağ gibi) bir hayvan attı (bir balina sahile vurdu), yarım ay ondan yedik, yağından yağlandık, bu sayede cisimlerimiz bize döndü (yağ ve kuvvet bakımından kendimize geldik).

Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* bu deniz hayvanının kaburga kemiklerinden birini alıp dikti, bir de adamla deve aldı, devenin üstündeki adam o kemiğin altından geçti.

O açlık günlerinde Sahabe-i Kiramdan birisi üç deve kesti, sonra yine üç deve kesti, daha sonra üç deve daha kesti. Sonra Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* (binek develeri azalıyor diye) deve kesmeyi yasakladı.

Bunun üzerine Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* bize: "Balinanın etinden yeyin." dedi. (Biz de yedik). Medine-i Münevvere'ye dönüp geldiğimizde bu durumu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arzedince,

O: **"Allah** (-u Tealâ) **nın size** (denizden) **bir rızık olarak çıkarttığı şeyi yeyin. Eğer yanınızda varsa bize de yedirin."** buyurdu. Bunun üzerine içlerinden biri balık etinin bir parçasını Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e getirdi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de onu yedi. *(Buharî, Meğâzî:62, No:4103, 4104, 4/1585, Müslim, Sayd:4, No:1935, 3/1535, Nesâî, Sayd:35, No:4363, 7/237)*

Diğer mezheplerin bu hadis-i şerifteki "Dâbbe" lâfzını delil getirerek, balık dışındaki deniz hayvanlarının yenmesinin caiz olduğunu söylemeleri uygun değildir. Zira hadis-i şerifin diğer rivayetlerinde:

« فَاذَا حُوتٌ قَدْ قَذَفَهُ الْبَحْرُ »

"Bir de biz, denizin attığı (ölü) **bir balıkla karşılaştık."** *(Buharî, Cihat:122, No:2821, 2351, 5174, 5175, 3/1088, Meğâzî:62, No:4102, 4/1585, Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame:34, No:2475, 4/646, İbni Mace, Zühd:12, No:4159, 2/1392, Nesâî, Sayd:35, No:4362, 7/236, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14290, 5/35, İmam-ı Malik, Muvatta', Sıfatü'n-Nebiyy:10, No:1730, Sh:619)* şeklinde bir ifade mevcuttur ki, bu ve benzeri diğer bir çok rivayet bu hayvanın balık olduğunu açıkça göstermektedir.

Zaten balığın dirisinin de ölüsünün de helâl olduğu herkesçe kabul edilen bir görüştür. Bu ise balığın dışındaki deniz hayvanlarının mubah olduğuna delâlet etmez. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/601)*

Bu sahil seferi hicretin sekizinci yılında yapılmıştır, bu seriyye Şam'dan gelmekte olan Kureyş kafilesini gözetlemek için gönderilmiştir. Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* Bedir ve ondan sonraki bütün gazvelerde hazır bulunmuştur.

Ellisekiz yaşında iken hicretin onsekizinci yılında çıkan Amvâs taununda Şam-ı Şerif yakınındaki Ürdünde vefat etmiştir. Kabri orada Amsa köyü civarında Gorbisan mevkiindedir. Cenaze namazını Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* kıldırmıştır. *(Aynî, 18/15)*

Ayet-i celilede geçen: (وَ طَعَامُهُ) ifadesi deniz avına atfedilmiştir ki, atıf, ma'tuf ile ma'tufu'n-aleyh'in bir birinden ayrı şeyler olmasını gerektirir. Bu hususta âlimler şu izahları yapmışlardır.

1 - Fahrurrazî, Taberî, Hâzin, Kazî, Ebu's-Su'ûd, ve Beğavî tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu hususta en güzel izah Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* dan gelen şu rivayettir:

"**Sayd** (Av), diri iken bir tuzak ile avlanılan hayvanlar; **Taam** (yiyecek) ise yakalamak için her hangi bir çareye baş vurmaksızın denizin dışarı attığı veya suyun çekilmesi ile ortada kalan hayvanlardır. İşte bu konuda söylenenlerin en doğrusu budur. Nitekim:

١٠٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ ﴾ قَالَ: « مَا لَفَظَهُ مَيْتاً فَهُوَ طَعَامُهُ »

107 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayet-i kerimeyi okuduktan sonra: **"Denizin ölü olarak attığı, onun yiyeceğidir."** buyurmuştur. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12733, 5/70)*

İmam-ı Nafi' *(Rahimehullah)* dan rivayet edildiğine göre, Abdurrahman ibni Ebi Hureyre *(Radıyallahu Anh)* bir kere İbni Ömer *(Radıyallahu Anh)* a "Deniz çok ölü balık attı, bunları yiyelim mi?" diye sorduğunda, "Yemeyin" dedi. Sonra, ailesinin yanına döndüğünde mushafı alıp Maide suresini okurken bu ayet-i kerimeye rastlayınca, "Git ona de ki o balıkları yesin, çünkü o, denizin taamıdır." dedi. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12704, 5/67)*

Zaten ayet-i celilenin sebeb-i nüzulü hakkındaki rivayet de bu manayı doğrulamaktadır. Şöyle ki: Tenviru'l-Mikbas, Maverdî ve Ebu Hayyan tefsirlerinde zikredildiğine göre bu ayet-i celile, Benî-Müdlic'den bir kavim hakkında inmiştir, bunlar deniz sahillerine inerlerdi, suyun çekilmesiyle kenarda kalan balıkların hükmünü sorduklarında bu ayet-i celile indi.

2 - (صَيْدُ الْبَحْرِ) Deniz avı, taze olan, (طَعَامُهُ) yiyeceği ise, tuzlu olan (salamura yapılan) dır, çünkü denizin yiyeceği bayatlayınca ona artık av denemez. Bu, Said ibni Cübeyr, Said ibni Müseyyeb, Mukatil ve Nehaî *(Radıyallahu Anhum)* un görüşleri olup zayıftır, çünkü tuzlu olan şey, işin başlangıcında hem taze hem de av olduğundan, ayet-i kerimedeki atıf lüzumsuz bir tekrar olmuş olur.

3 - Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* "Bahr-i Muhit" tefsirinde bu görüşü şöyle açıklamıştır: "Avlanma bazen yemek için, bazen de yeme dışındaki gayelerle olur. Meselâ inci elde etmek için istiridye, kemikleri ve dişlerinden istifade etmek için bazı deniz hayvanları avlanır.

Dolayısıyla deniz avı ile denizin yiyeceği birbirinden farklı olabileceğinden, yiyeceğin ava atfedilişi hususinin umumiye atfı kabilinden olur.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* a göre, denizde ölüp de su üzerine çıkan balıklar helâldır, İmam-ı Azam Ebu Hanife *(Rahimehullah)* a göreyse haramdır. Nitekim:

١٠٨ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا أَلْقَى الْبَحْرُ أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ ، وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطَفَا فَلاَ تَأْكُلُوهُ »

108 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Denizin attığı veya suyun açıldığı** (su çekilmesiyle ölen hayva) **nı yeyin, suda ölüp de, su yüzüne çıkanı ise yemeyin."** buyurmuştur. *(Ebu Davud, Et'ime:36, No:3815, 2/385, İbni Mace, Sayd:18, No:3247, 2/1082)*

١٠٩ – قَالَ عَلِيٌّ (رضى الله عنه) : لاَ تَبِيعوا فِى اَسْوَاقِنَا الطَّافِىَ .

109 - İmam-ı Ali *(Radıyallahu Anh)* **"Bizim pazarlarımızda Tâfi satmayın"** buyurmuştur. *(Sehârenfôrî, Bezlûl-Mechûd, 16/141)*

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Tâfî: Su yüzüne çıkıp da batmayan şey manasınadır. Tâfî balık ise, bir sebep olmaksızın denizde ölendir. Hanefî âlimlerine göre, bir sebep olmaksızın ölüp su üzerinde duran ve karın kısmı yukarıda kalan balık helâl değildir. Nitekim:

١١٠ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا وَجَدْتُمُوهُ حَيّاً فَكُلُوهُ ، وَمَا اَلْقَى الْبَحْرُ حَيّاً فَمَاتَ فَكُلُوهُ ، وَمَا وَجَدْتُمُوهُ مَيْتاً طَافِياً فَلاَ تَأْكُلُوهُ »

110 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Diri olarak bulduğunuzu yeyin, deniz diri olarak atıp da öleni de yeyin, su üstüne çıkmış ölü olarak bulduğunuzu ise yemeyin."** buyurmuştur. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an:1/132)*

Yine Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte de

١١١ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا صِدْتُمُوهُ وَهُوَ حَيٌّ فَمَاتَ فَكُلُوهُ ، وَمَا اَلْقَى الْبَحْرُ مَيْتاً طَافِياً فَلاَ تَأْكُلُوهُ »

111 - **"Diri iken avladığınız ölürse onu yeyin, denizin ölü olarak su üstüne attığını ise yemeyin."** buyurulmuştur. *(İbni Kesir, 2/96, Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 1/132)*

Ancak şunu ifade edelim ki, denizin ölü olarak dışarı attığı her balık Tâfî sayılmaz, zira balığın denizde sıcak veya soğuk gibi sebeplerle ölüp de su üzerine çıkmış olması mümkündür ki bu durumda Tâfî sayılmayacağından yenebilir. Fakat kendi kendine sebepsiz ölüpte su üzerine çıkmasa da yenmez, dolayısıyla buradaki ölçü suda sebepsiz yere ölmesidir. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an:2/599, 1/133)*

Bu hadis-i şeriflerden çıkarılan hükümleri şöyle özetleyebiliriz:

1 - Deniz suyunun sahile attığı ve sahilde ölen balık helâldır, murdar sayılmaz.

2 - Deniz suyunun geri çekilmesi sebebiyle sahilde susuz kalıp ölen balıklar helâldır.

3 - Tâfî (sebepsiz olarak ölüp su üzerinde kalan) balık helâl değildir.

4 - Ölen balık şişmiş vaziyette olup da zararlı hâle gelmişse bütün müctehitlere göre haramdır, eti yenmez.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, Ayet-i celilede geçen: (وَ لِلسَّيَّارَةِ) **"Yolcular için"** tâbiri, "Deniz avı, sizin mukim ve yolcu olanınız için helâl kılındı. Böylece taze olanı mukim, tuzlu (salamura) olanı yolcu içindir." manasına gelir.

Bu suretle Allah-u Tealâ, deniz avının ve yiyeceğinin yolculara helâl olduğu gibi memleketinde ikamet edenlere de helâl olduğunu açıklamıştır.

Bir diğer manaya göre de: **"Seyyare"** denize çıkanlardır. Nitekim:

١١٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ، إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا ، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ ، الْحِلُّ مَيْتَتُهُ »

116 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek: 'Ya Resulallah! Biz denize çıkıyoruz, yanımızda da az su bulunduruyoruz, onunla abdest alırsak susuyoruz (içme suyumuz kalmıyor), deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?" diye sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O** (deniz), **suyu temiz, ölüsü helâl olandır."** buyurmuştur. *(Ebu Davud, Taharet: 41, No: 83, 1/69, Tirmizî, Taharet:52, No:69, 1/100, İbni Mace, Taharet:38 No:386, 1/136, Nesaî, Taharet:47, No:59, 1/53, Darimî,Taharet:53, No:730, 1/197, Muvatta', Sayd:3, No:1074, Sh.311, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23157, 9/41)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* demiştir ki: Ulemanın beyanına göre, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu soruyu soran kimseye "Evet" diye cevap verseydi, cevap suale bağlı olduğu için susuzluktan korkmak hâlinin dışında deniz suyu ile abdest caiz olmayacaktı. Fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"O** (deniz), **suyu temiz, ölüsü helâl olandır."** buyurarak, kaideyi tesis ve şer'i-şerifi beyan etmiş (yeni baştan kural ve hüküm açıklamış) tır.

Ebu Ubeydetü'l-Cevad *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bu hadis-i şerif ilmin yarısıdır, zira dünya, kara ve denizden ibarettir. Bu hadis-i şerif sana deniz hakkında fetvayı vermiştir, karanın hükmü kalmıştır. *(İbni Mace, Sayd:18, No:3246, 2/1081)*

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً) **"İhramda bulunduğunuz müddetçe ise kara avı size haram kılındı."** buyurmuştur. Mevlâ Tealâ ihramlı kimsenin avlanmasının haram olduğunu bu surede dört yerde zikretmiştir.

1- (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"Siz ihramlı iken avlanmayı helâl saymayıcı olduğunuz hâlde."** *(Maide Suresi:1 den)*

2- (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınız vakit avlanın."** *(Maide Suresi:2 den)*

3 - (لاَ تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken av öldürmeyin."** *(Maide suresi:95 den)*

4 - (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً) **"İhramda bulunduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı."** *(Maide Suresi:96 dan)*

Deniz avı sadece suda yaşayandır. Ama sadece karada yaşayan ile bazen karada bazen denizde yaşaması mümkün olanların tümü kara avıdır. Buna göre, kaplumbağa, yengeç, kurbağa ve su kuşu kara avı sayılacağından, ihramlı iken bunları öldürene ceza gerekir.

Bütün âlimler ihramlı kimsenin av avlamasının haram olduğu hususunda söz birliği içindelerse de, ihramlı olmayanın avladığından, ihramlı olanın yeyip yiyemeyeceği hususunda birkaç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir.

1 - Ayet-i celiledeki hükmün umumiyetinden dolayı Hazreti Ali, İbni Abbas, Said ibni Cübeyr ve Tavus *(Radıyallahu Anhum)* her hâl-ü kârda ihramlının av eti yemesinin haram olduğu görüşündedirler. Sevrî ve İshak *(Rahimehumallah)* da bu görüşü kabul etmişlerdir.

2 - Avın eti, ihramlının kendisi avlamamış ve kendisi için avlanmamış olması şartıyla ihramlıya helâldir. Bu, Şafiî *(Rahimehullah)* ın görüşüdür.

3 - Eğer bir av, ihramlının yardımı ve göstermesi olmaksızın, ihramlı için avlansa da bu avın eti ona helâldir. Zira:

١١٣ – عَنْ اَبِى قَتَادَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: ... ثُمَّ قُلْنَا اَنَأْكُلُ لَحْمَ صَيْدٍ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَمِنْكُمْ اَحَدٌ اَمَرَهُ اَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا اَوْ اَشَارَ اِلَيْهَا » قَالُوا: لاَ . قَالَ: « فَكُلُوا مَا بَقِىَ مِنْ لَحْمِهَا »

113 - Ebu Katâde *(Radıyallahu Anh)* ın ihramsızken avladığı yabani eşek avından, ihramlı arkadaşları Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e "Biz ihramlı iken av eti yiyebilir miyiz?" diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizden birisi o ava saldırmasını ona emretti veya avı ona gösterdi mi?"** diye sordu. Onlar: "Hayır" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Öyleyse onun etinden kalanını yeyin."** buyurdu. *(Buharî, İhsar:16, No:1728, 2/648, No:1725, 1726, 1727, 2/647-648, Müslim, Hacc:8, No:1196/60, 61, 2/853, 854)*

İşte bu hadis-i şerif, ihramlı işaret etmediği ve yardım etmediği zaman o avın kendisine mubah olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ihramlı iken kendisine hediye edilen yabanî eşeği reddettiği hakkındaki rivayet sahihse de bu, diri olan eşek hakkındadır. Nitekim Buhari bu hususta bab açmıştır. *(Buharî, İhsar:17)*

Velâkin Cuhfe'de bulunduğu sırada kendisine yaban eşeğinin arka kısmı hediye edildiğinde kendisi de yanındakilerle birlikte yemiştir. İmam-ı

Beyhaki bu isnadı da sahih görmüştür. Demek oluyor ki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ihramlı iken diri hayvanı reddetmiş, etini ise kabul etmiştir. *(Beyhakî, Sünen, No:9937, 5/316)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ihramlı iken, ihramsızların avladığı avları kabul etmediği hakkındaki diğer sahih rivayetler ise: "Buharî, Hibe:16, No:2456, 2/917, Müslim Hacc:8, No:1193, 2/850, Tirmizî, Hacc:26, No:849, 3/206, İbni Mace, Menasik:92, No:3090, 2/1032, Nesâî, Menasik:79, No:2818, 5/202" de zikredilmektedir.

Hanefî mezhebine göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu avları reddetmesi, bu avlara ihramlı bir kimse yardım veya işaret ettiğini bildiğindendir. Hanefî mezhebinin bu hususta daha bir çok delilleri vardır. Burası hepsini zikrederek uzatmanın yeri değildir. *(Sehârenfôrî, Bezlü'l-Mechûd, 9/92, Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/602)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, ihrama giren kişinin elinde veya evinde bir av bulunursa, elinde olanı salması gerekirse de evinde olanı salması gerekmez. Bu, Ebu Hanife, Ahmed ibni Hanbel ve Malik *(Radıyallahu Anhum)* un görüşleridir.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın bir sözüne göre, her hâlü kârda avı salması gerekmez. Aynı zamanda bu, Ebu Sevr, Mücahid ve Abdullah ibni Hars *(Rahimehumullah)* ın görüşleridir.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın diğer bir sözüne göreyse, elinde de evinde de olsa salması gerekir, salmazsa kıymetini öder.

İhramsız bir kişi hill bölgesinde avlanıp da avı harem bölgesine sokması hâlinde, İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* a göre onu kesip etini yiyebilirse de, İmam-ı Azam *(Radıyallahu Anh)* agöre, o av hakkında hiç bir şekilde tasarruf etmesi caiz olmaz.

İhramlı bir kişi, bir ihramsıza avı gösterip de, ihramsız kimsenin avı öldürmesi hâlinde, Malik, Şafii ve Ebu Sevr *(Rahimehumullah)* a göre, ihramlıya bir şey gerekmez. Aynı zamanda bu, İbni Mâcişûn *(Rahimehullah)* ın sözüdür.

Sahabe-i Kiram, tâbi'în, Hanefîler, Ahmed ve İshak *(Radıyallahu Anhum)* dan bir cemaata göreyse, ihramlı kişiye de ceza gerekir,zira muhrim, ihrama girmek suretiyle ava hiçbir şekilde saldırmamayı kendine lâzım kılmıştır, bu durumda başkasına göstermesiyle, kendisine emanet edilen bir şeyi hırsıza gösteren gibi, kıymet ödemesi gerekir.

Bir muhrim diğer muhrime avı gösterdiğinde ise, ulema ihtilâf etmişlerdir. Malik, Şafii ve Ebu Sevr *(Rahimehumullah)* a göre, ceza sadece öldüren muhrime gerekirse de, Hanefiler ve Malikilerden Eşheb *(Rahimehullah)* a göre, herbirine ceza gerekir. Zira Ebu Katade *(Radıyallahu Anh)* dan Şu'be *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

١١٤ – وَفِي رِوَايَةِ شُعْبَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: « أَشَرْتُمْ أَوْ أَعَنْتُمْ أَوْ أَصَدْتُمْ؟ »

Ayet: 96

114 - **"Avı gösterdiniz mi? yahut avlanmasına yardım ettiniz mi? ya da avı yerinden kaçırdınız mı?"** *(Müslim, Hacc:8, No:1196/61, 2/854, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22637, 8/371)* buyurması, herbirine ceza gerektiğine delâlet etmektedir.

Hill bölgesinde yetişen bir ağacın dalları harem bölgesinde olup da üzerindeki av isabet aldığında, bu av haremde yakalanmış olduğundan ceza gerekir. Kökü haremde olup da, dalı hıll'de bulunan bir ağaçta avlanan hakkında ise, ulema iki görüş üzere ihtilâf etmiş, bir kısmı köküne itibar ederek cezayı gerekli kılmış, diğerleri ise dalına nazar ederek cezayı nefyetmişlerdir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ) **"Kendisine haşrolacağınız** (huzuruna varıp toplanacağınız) **Allah** (-u Tealâ) **dan ittika edin** (korkun)." buyurmuştur ki, bundan maksat taatlara devam ve günahlardan sakınma hususunda insanlara bir tenbih ve tehdit (uyarı ve korkutma) dır.

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle bir mana açıklamıştır: "Ey İnsanlar! Size emrettiği farzları yerine getirmek ve peygamberine indirdiği ayetler içersinde size yasak ettiği içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ve ihramlı iken kara avı öldürmek gibi haramlardan sakınmak suretiyle Allah-u Tealâ'dan korkun, zira dönüşünüz ve varışınız ancak O'na dır, masiyetlerinize karşı size ikab (azap) edecek, taatınıza karşı ise size sevap verecektir."

Ebussuud tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i kerimede: (وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ) **"Ancak O'na haşrolacaksınız"** buyrularak, başkasına sığınmakla, Allah-u Tealâ'nın yakalamasından kurtuluş mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir.

Alusî tefsirinde zikredildiğine göre bu ayet-i celilede şöyle bir işârî mana bulunmaktadır: **"Deniz avı ve yiyeceği size ve yolculara bir meta' olmak üzere helâl kılındı."** Ey hak yola sülûk edenler ve ahiret seferine çıkanlar! Bu yolculukta size bir manevî gıda olmak üzere ruhanî âlemdeki marifet (bilgi) ler ile muamelât ve ahlâk ilminden olan ilm-i nafi' (faydalı ilim) serbest edildi.

"Kara avı ise size ihramlı olduğunuz sürece haram edildi." Seyr-i Sülûk müddetince, cismanî âlemde bulunan nefsanî hazlar size yasak edildi.

"Kendisine haşrolacağınız Allah (-u Tealâ) **dan korkun."** da O'nda fâni olun, manevî yolda çok çalışın, engellere takılmayın, dosdoğru yola kavuşmayı kolaylaştıracak, O Allah-u Tealâdır. Dönüş ve varış ancak O'nadır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin son cümlesi, haşrın ancak Allah-u Tealâ'ya olacağını açıklamaktadır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (٣٠) »

"O gün sevkiyat, (doğru) **Rabbinedir."** *(Kıyamet suresi:30)* buyurmaktadır ki, bu sevkiyat melekler vasıtasıyla Allah-u Tealâ'nın emrettiği yere, ya cennete veya cehenneme doğru yapılacaktır.

Bundan dolayı kişi, nereye gitmek istiyorsa, oraya lâyık amellerde bulunmalıdır. Nitekim:

١١٥ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنِ اشْتَاقَ اِلَى الْجَنَّةِ سَارَعَ فِى الْخَيْرَاتِ ، وَمَنْ اَشْفَقَ مِنَ النَّارِ لَهٰى عَنِ الشَّهَوَاتِ ، وَمَنْ تَرَقَّبَ الْمَوْتَ لَهٰى عَنِ اللَّذَّاتِ ، وَمَنْ زَهَدَ فِى الدُّنْيَا هَانَتْ عَلَيْهِ الْمُصِيبَاتُ »

115 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cennete müştak** (hevesli) **olan, hayırlara koşuşur, cehennemden korkan, şehvetlerden geri durur, ölümü bekleyen lezzetlerden geri kalır, dünya hususunda zahid olan** (dünyaya değer vermeyen) **kimseye de musib etler hafif gelir."** *(Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 5/10, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:10618, 7/370, İbni Adiyy, el-Kâmil, 3/358, el-Hatib, Tarih-i Bağdad, 6/301)*

Ölüm kolaylığı isteyen hayırlara koşar. Şehveti terketmeyenin taatlarından Rabbi razı olmaz. İç âleminde Allah-u Tealâ'dan korkmayan açıkladığı takva alâmetleriyle faydalanamaz.

"Bahru'l-Hakâyık" ismiyle müsemma (adlanmış) "Te'vilât-ı Necmiyye" de ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir: **"Deniz avı ve yiyeceği size ve yolculara bir meta' olmak üzere helâl kılındı."** "Ey hakikatler denizinde boğulup kalanlar! Müşahede ve keşif yoluyla marifet denizinden avladığınız avlar ve manevî yiyecekler, manevî yolun yolcuları olan sizler için serbest kılındı. Artık siz, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

١١٦ – « اِنِّى اَبِيتُ يُطْعِمُنِى رَبِّى وَيَسْقِينِ »

116 - **"Ben** (Rabbimin yanında) **gecelerim, Rabbim beni yedirir ve içirir."** *(Buharî, Savm:48, No:1865, 2/694, Müslim, Sıyam:11, No:1102/55-56, 2/774, Ebu Davud, Sıyam:24, No:2360, 2361, 1/720, Tirmizî, Savm:62, No:778, 3/148, Darimî, Savm:14, No:1655-58, 1/433, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12776, 4/346)* buyurduğu gibi, sıfat tecellileri ve Hak Tealâ'dan gelen varidât (gelirler) ile doyar ve Allah-u Tealâ'nın:

« ... فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ (٢٨) »

"Ondan yeyin ve muhtaç fakiri yedirin." *(Hacc Suresi:28 den)* buyurduğu gibi, müridlerden Allah-u Tealâ'ya doğru manevi yürüyüşte olanları yedirirsiniz. İşte Ulema-i Râsihîn'den olan terbiye (yetiştirme) ehli meşayihın hâli budur.

"Kara avı ise size ihramlı olduğunuz sürece haram edildi." Ey talipler! Mevlâ Tealâ'ya ulaşmak Kâbesine varmak için ihramlı olduğunuz sürece Seyr-i İlallah esnasında karşınıza çıkan dünya ve ahiret matlepleri size haram kılındı. Nitekim:

١١٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلدُّنْيَا حَرَامٌ عَلَىٰ اَهْلِ الْآخِرَةِ وَالْآخِرَةُ حَرَامٌ عَلَىٰ اَهْلِ الدُّنْيَا ، وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ حَرَامٌ عَلَىٰ اَهْلِ اللهِ – عَزَّ وَجَلَّ – »

117 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Dünya, ahiret ehline haramdır, ahiret de dünya ehline haramdır, dünya ve ahiretin her ikisi de Allah'ın ehline haramdır."** buyurmuştur. *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:2932, 2/354)*

Zira müteveccihin hükmü vasıl-ı kâmilin hükmüne benzemez (henüz yolda olan, maksada vasıl olanla bir olmaz). Çünkü Mevlâ Tealâ'ya kavuşan, O'nda yok olup gitmiştir, Mevlâ Tealâ'ya yönelen ise henüz ayıktır. Sâhî (ayık) ile mâhî (yok olmuş) arasında çok fark vardır. Şöyle ki ayık kimsenin işleri kendi elindedir, yok olup gidenin hâlleri ise, ne kendisiyledir, ne de kendisindendir. Allah-u Tealâ işine galiptir. Artık o kimse hadis-i kudsî'de geçen:

١١٨ – « كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِى يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا »

118 - **"O kulumun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüdüğü ayağı ben olurum."** sırrına mazhar olur. *(Buharî, Rikak:38, No:6137, 5/2384)*

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

« فَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ... (٢) »

"İhramdan çıkarsanız avlanın." *(Maide Suresi:2 den)* buyurmuştur. Yani, menasik-i vusûl'den fariğ olup, mesalik-i usûle salik olduğunuzda (Mevlâ Tealâ'ya kavuşma vazifelerini bitirip, vasıl olduğunuzda, ihramlıların külfetleri ve yolcuların meşakkatleri sizden kalkar. Artık size, âkif ve tâif (itikâfa kalan ve tavaf eden) lerin hükümleri uygulanır.

"Kendisine haşrolacağınız Allah (-u Tealâ) **dan korkun."** Kendisine kavuştuğunuz Allah-u Tealâ ile, O'nun gayrinden sakının ki, ulaştıktan sonra geri dönmeyesiniz. Kavuştuktan sonra geri dönmekten Allah-u Tealâ 'ya sığınırız.

Ey Allahımız! Velilerinin bereketlerinden bize de akıt, dostlarının ve sevdiklerinin kâselerinden bize de içir. Âmin!

Mevlâ Tealâ, ihramda olan kimsenin avlanmasının yasak olduğunu açıkladıktan sonra, Harem-i Şerif dahilindeki insanlara ve hayvanlara verilen bu emniyete Kâbe-i Muazzama'nın sebep olduğunu ve nazar-ı ilâhî'nin harem dahiline her yerden ziyade tecelli ettiğini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ
لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَافِى السَّمٰوٰتِ وَمَافِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (٩٧)

KELİME MANASI (97)

(جَعَلَ) **Kıldı,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neyi? (الْكَعْبَةَ) **Kâbe'yi,** ondan bedel, (الْبَيْتَ) **Beyt'i** (evi), öyle ev ki, (الْحَرَامَ) **haram** (hürmetli, saygıya lâyık) nedir kıldı? (قِيَاماً) **bir kıyam,** yani din ve dünya işlerini düzeltmeye vesile ve bellerini doğrultmaya sebep, kim için? (لِلنَّاسِ) **İnsanlar için,** daha neyi kıldı? (وَالشَّهْرَ) **o ayı,** öyle ay ki, (الْحَرَامَ) **haram olan,** daha? (وَالْهَدْىَ) **Hedy'i** (Mekke-i Mükerremeye hediye edilen hac kurbanını), daha? (وَالْقَلَآئِدَ) **gerdanlıkları** (Kurbanların boynuna asılan gerdanlıkları da insanların maddi ve manevi yönlerden düzenlerine vesile kıldı). Bu mana, geride geçen (قِياماً) mef'ûlüne güvenilerek burada ikinci mef'ûlün hazfedilmesine göre verilmiştir. (ذٰلِكَ) **İşte bunu** (meşru etti) Bu mana ism-i işaretin gizli bir fiille mensub olmasına göre verilmiştir. Bunun takdiri: (شَرَعَ ذٰلِكَ) demektir. Yani Allah-u Tealâ'nın Kâbeyi ve hacla ilgili zikredilen şeyleri insanlar için menfaatli kılması ve ihram yasaklarını gözetmeyi emretmesi niçindir? (لِتَعْلَمُوا) **siz bilesiniz içindir ki,** (اَنَّ اللّٰهَ)**muhakkak Allah,** (يَعْلَمُ) **biliyor,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِى السَّمٰوٰتِ) **göklerdedir,** daha? (وَمَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِى الْاَرْضِ) **yerdedir,** daha? (وَاَنَّ اللّٰهَ) (şunu bilesiniz için ki), **şüphesiz Allah,** neyi? (بِكُلِّ شَىْءٍ) **herşeyi,** (عَلِيمٌ) **ziyade bilicidir.**

MEALİ ŞERİF

Allah, Kâbeyi, o Beyt-i Haramı (hürmet ve saygıya lâyık evi) **ve o haram ayı** (zilhicce ayını veya haram ayları), **hedyi** (Mekke'ye hediye edilen hac kurbanlarını) **ve** (kurbanlara taarruz edilmemesi için boyunlarına asılan) **gerdanlıkları** (maddi ve manevi yönlerden) **insanlar için bir kıyam** (bütün işlerini düzeltmeleri için bir vesile ve bellerini doğrultmaları için bir sebep) **kıldı. Bu da, Allah'ın, göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Hâzin, Nesefî, Kazî ve Lubab tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin başında geçen (جَعَلَ) fiilinin manası hakkında iki görüş vardır:

1 - Bu, (بَيَّنَ وَحَكَمَ) **"Beyan etti ve hükmetti."** manasındadır.

2 - (صَيَّرَ) **"Kıldı, oldurdu, hâline getirdi."** anlamındadır.

Birincisi, emretmek ve tarif edip anlatmak yoluyla, ikincisi ise, Kâbe'ye saygı duyup yaklaşmaları için insanların kalplerinde bunun sebeplerini yaratmakla olur.

Ebu Hayyan, Fahrurrazî, Beğavî, Maverdî ve Alusî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Kâbe yüksek olduğu için bu ismi almıştır. İnsanın topuğuna da bacaktan dışarı taştığı için (كَعْب) Kâ'b denilir. İşte adı dünyada yücelip, şanı şöhreti yayıldığı için Kâbe bu şekilde isimlendirilmiştir. Bundan ötürü araplar işi büyüyen, şanı yücelen kişi hakkında: (فُلَانٌ عَلا كَعْبُهُ) **"Filâncanın topuğu yükseldi"** derler.

Ayet-i celilede Beyt-i Haram'ın Kâbeye atf-ı beyan olarak getirilmesi medih yoluyladır. Zira bu tâbir araplar nezdinde tazim ifadesi olduğundan burada sanki "Muazzam olan Kâbe" denmiş olmaktadır. Ya da bu atf-ı beyan, Tebyin (açıklama) için getirilmiştir.

Zira Has'am isimli bir kimsenin evine de "Kâbe-i Yemanîye" (Yemenin Kâbesi) diyorlardı. Mevlâ Tealâ Beyt-i Haram vasfını getirerek, ayet-i celilede zikredilen Kâbe'nin, Mekke-i Mükerreme'de bulunan Beyt-i Muharrem (hürmetli ev) olduğunu açıklamıştır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, Kâbe-i Muazzama'ya **"Beyt"** denilmesi, duvarları ve tavanı olduğundandır. Zira içinde oturan bulunmasa da, bu surette olan yere ev denilebilir.

Allah-u Tealâ, Kâbe-i Muazzama'yı, başkası değil de sadece kendisi hürmetli ve yasaklı kıldığı için"Haram" diye isimlendirmiştir. Nitekim:

١١٩ - عَنْ اَبِى شُرَيْحٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ فَلَايَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ اَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا وَلَايَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً فَاِنْ اَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيهَا فَقُولُوا اِنَّ اللهَ قَدْ اَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ وَاِنَّمَا اَذِنَ لِى فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ثُمَّ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْاَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ»

119 - Ebu Şurayh *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke-i Mükerreme'nin fethinin ertesi günü ayağa

kalkıp: "Şüphesiz Mekkeyi (daha evvelden beri) **haram eden, Allah** (-u Tealâ) **dır, onu haram kılan, insanlar değildir. Bundan dolayı, Allah-u Tealâ'ya ve ahiret gününe iman eden kimse için, Mekke'de ne bir kan dökmek, ne de ağaç kesmek helâl olmaz. Şayet, Resulullah burada harbetti diye birisi ruhsat almaya kalkarsa. Ona: 'Allah yalnız Resulüne izin vermiştir size izin vermemiştir.' deyin.**

Bana da bir günün yanlız bir saati için izin verdi, ondan sonra bu günkü haramlığı, dünkü haramlığı derecesine döndü. (Burada hazır bulunup) **Şahit olanlar,** (bu dediklerimi) **burada bulunmayanlara** (ve gelecek nesillere) **tebliğ etsin** (ulaştırsın)." buyurdu. *(Buharî, İlim:37, No:104, 1/51, Müslim, Hacc:82, No:1354, 2/987, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:16373, 5/514)*

Ayet-i celilede geçen: **"Kıyam"** insanlar için kendisiyle ayakta durulan bir şey manasındadır ki bu, kendisi sayesinde işlerin düzeldiği şey anlamına gelmektedir.

Allah-u Tealâ bu ayet-i kerimede dört şeyi insanların **Kıyam'ına** sebep kıldığını açıklamıştır.

1 - Kâbe-i Muazzama:

Müfessirler, Kâbe'nin insanlar için bir **kıyam** olması hususunda bir kaç görüş zikretmişlerdir:

a - Mekke'liler, sene boyunca ihtiyaç duyucakları şeyleri satın almak için taşradaki insanların kendilerine gelmesine muhtaç idiler. Çünkü Mekke-i Mükerreme hayvancılığa ve ziraata müsait olmayan küçük bir belde olduğundan, insanların muhtaç oldukları şeyler orada pek az bulunurdu. İşte bu yüzden Mevlâ Tealâ insanların kalbinde, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın da:

« رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (٣٧) »

"Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin hürmetli beytinin yanında, ekin bitmez bir vadide yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Namazı hakkıyla kılsınlar diye (böyle yaptım). **Artık insanlardan bir kısım gönülleri onlara meyleder kıl ve onları her türlü meyvalardan rızıklandır ki sana şükretsinler."** *(İbrahim Suresi:37)* duasının bereketiyle Kâbe'ye karşı bir saygı ve sevgi yaratmış, böylece diğer insanlar Kâbe'yi ziyaret etme arzusunu duymuşlardır.

Bu sebeple ticaret için uzak ülkelerden oraya seyahat ederek istenilen ve can çeken herşeyi oraya getirmişler, bu durum da çeşitli nimetlerin Mekke-i Mükerreme ehline akmasına büyük bir sebep olmuştur.

Bundan dolayı Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* : "Dünya ve ahiretten her hangi bir maksatla bu beyt'e gelen, muhakkak ki isteğine ulaşır." buyurmuştur.

Yine bu nedenle ulemadan bazısı hac'da ticaret yapmayı mekruh saymamışlardır. Bu görüş Ebu Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan da rivayet edilmiştir.

b - İbni Ebi Hatim, Fahrurrazî, Beğavî, Kâzî, Kurtubî ve Ebu Hayyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, Araplar birbirleriyle savaşıp baskınlar yapıyorlardı, ancak Harem bölgesinde bulunanlar canları ve malları hususunda emniyette bulunuyorlardı. O derece ki bir kimse babasının veya oğlunun katili ile Harem bölgesinde karşılaşsa ona ilişmezdi. Hatta birisi en büyük suçu işleyip Harem bölgesine iltica etse (sığınsa) ona da dokunulmazdı.

Nitekim bu hususta Mevlâ Tealâ:

« اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَماً اٰمِناً وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ... (٦٧) »

"Çevrelerinde insanlar zorla (yakalanıp) **kapılmaktayken, onlar için** (Mekke'yi) **emniyetli bir harem** (korkusuz bir yer) **yaptığımızı görmediler mi?"** buyurmaktadır. *(Ankebut Suresi:67 den)*

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ, Kâbenin tazimini insanların kalplerinde yerleştirerek, insanların birbirlerine Harem bölgesinde eziyet etmelerine engel oldu. Hâlbuki onlar cenneti ummayan, cehennemden korkmayan cahil kimseler idi. Ayrıca başlarında birbirlerine zulmetmelerini önleyecek bir hükümdarları da yoktu.

Bilindiği üzere Allah-u Tealâ, insanoğlunu, kıskançlık, hırs, birbirine sırt çevirme, akraba ilişkilerini kesme, soygun, yağma, öldürme ve intikam alma gibi bir takım kötü huylar üzere yarattı.

Bundan dolayı hikmet-i ilâhiyye ve meşî'et-i evveliyye (Allah-u Tealânın ezeldeki bilgisi ve dilemesi), insanları bu kötülüklerden engelleyecek bir şey tayin etmesini gerektirmiştir. Mevlâ Tealâ'nın:

« ... اِنّي جاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً ... (٣٠) »

"Şüphesizki ben yer yüzünde bir halife yaratacağım." *(Bakara Suresi:30 dan)* kavl-i şerifi, insanların kendilerini çekişmeden engelleyecek, aralarını birleştirecek, zalimin elini mazlumun üzerinden çekecek bir halifeye muhtaç olduklarını anlatmaktadır.

Bundan dolayı Osman ibni Affan *(Radıyallahu Anh)* :

« مَا يَزَعُ الْاِمَامُ اَكْثَرُ مِمَّا يَزَعُ الْقُرْاٰنُ »

"İmamın caydırdıkları, Kur'anın caydırdıklarından daha çoktur." *(Kurtubî, 6/306, İbnü'l-Esir, en-Nihaye, 5/180)* sözüyle, milletin Kur'andan çok devlet reisinin korkusundan dolayı kötülüklerden geri durduklarını ifade etmektedir.

Devlet reisinin bir sene zulmetmesi, insanların bir saniye kendi başlarına kalmalarından daha ehvendir. İşte bu sebeple Allah-u Tealâ toplumun saldırganlığını engellesin diye halifelik makamını ortaya koyduğu gibi,

başsız kalan Mekke müşriklerinin kalbine de Beyt-i Haram'ın hürmet ve saygısını yerleştirerek, oraya sığınanları ve içinde bulunanları masum ve mahmiy (kurtulmuş ve korunmuş) kimseler kılmıştır.

Tabii ki Harem bölgesi özel bir mahal olup, her korkan ve zulme uğrayan kimse oraya kavuşma imkânına sahip olamayacağından, Mevlâ Tealâ, Haram ayı da ayrı bir melce' (sığınak) yapmıştır.

Bu itibarla Kâbe-i Muazzama'dan sonra zikredilen üç şey, (Haram ay, kurban ve boyunlarındaki gerdanlıklar) ayrıca insanlar için bir kıyam (kalkınma ve kurtulma) vesilesi olmuşlardır.

Zira müşrikler haram ayda kimseye saldırmadıkları .gibi, harp için gelmediğini bildiklerinden beraberinde kurbanlık götüren kimseye, ayrıca hacc ve ömre niyetiyle Beyt'i kastederek yola çıkıp da Harem'in ağaç kabuklarından takallüd eden (gerdanlık takan), bir de nüsük (hacc ibadeti) ni tamamladıktan sonra Harem-i Şerif'in ağaçlarından kendisine süs takan kimselere taarruz etmezlerdi.

Nitekim Hudeybiye vakasında Kureyş, müminlere, o zaman kabilelerin efendisi olan Huleys ibni Alkame'yi gönderdiklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu görünce,

١٢٠ - « إِنَّ هٰـذَا مِنْ قَوْمٍ يَتَأَلَّهُونَ فَابْعَثُوا الْهَدْىَ فِى وَجْهِهِ حَتّٰى يَرَاهُ »

120 - **"Şüphesiz ki bu zat Allah** (-u Tealâ) **ya tazim eden bir topluluktandır. Kurbanları onun önüne çıkarın da görsün."** buyurdu. *(İbni Hişam, es-Siyre, 3/244, Burhanu'd-Din el-Halebî, İnsanu'l-Uyun, 2/695, İbni Kesir, es-Siyre, 3/316, Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 4/372)*

Kurbanlıkları gerdanlıklı olarak gören Huleys "Bu kişiler Kâbe'den engellenemez" diyerek Kureyş'in elçiliğinden vazgeçti. Şüphesiz ki bu, onun kurbanlıklara karşı olan saygısındandı.

c - Mekkeliler, Beytullah sebebiyle Allah-u Tealâ'nın ehli (has dostları) ve kıyamete kadar bütün insanların efendileri olmuşlardır ki, herkes onlara saygı duyarak yaklaşmak istemektedir. Bu manaya göre insanlardan maksat bazı insanlar olup, bunlar da araplardır. Bu mecazî ifade güzel ve yerindedir.

Çünkü her belde halkı, "İnsanlar şöyle yapıyorlar, böyle ediyorlar" dedikleri zaman, bununla sadece kendi memleketlerinin halkını kastederler, işte bu yüzden araplara, kendi ifade tarzlarına uygun olarak: **"İnsanlar için bir kıyam"** şeklinde hitap edilmiştir.

d - Fahrurrazî, Ebussu'ûd, Nesefî ve Kâzî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ Kâbe'yi dinî bakımdan da insanlar için bir **kıyam** kılmıştır. Çünkü orada hacc ve umre gibi çok kıymetli ibadetler ve şerefli taatlar işlenmektedir.

Mevlâ Tealâ işte bu ibadetleri, günahların bağışlanması, manevî derecelerin artması ve şereflerin çoğalması için bir vesile kılmıştır. Bu ibadetler terkedildiğinde ise helâkları kaçınılmaz olur.

Nitekim İmam-ı Atâ *(Rahimehullah)*: **"İnsanlar bir sene haccı tamamen terkedecek olsalar, göz açtırılmazlar ve geciktirilmez** (hemen helâk edilir) **ler."** buyurmuştur. *(Ebu Hayyan, 4/373)*

Ayrıca dünyada namaz kılan bulunduğu müddetçe ¨Kâbe'ye istikbal edilmesi (yönelinmesi) de bir başka yönden insanların **kıyam** (ayakta kalabilme) sebebidir.

Ebu Abdillahi'r-Razî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet,i kerimenin bütün bu manaların hepsine birden hamledilmesi uzak bir ihtimal değildir. Çünkü hayatın kıvamı (ayakta kalabilmesi), Ya menfaatların çokluğu ile olur ki, ilk madde buna işaret etmektedir.

Veya zararları defetme suretiyle düşünülebilir ki, ikinci madde bunu izah etmektedir. Yahut makam ve mevkiler elde etmekle olur ki, üçüncü madde bunun beyanıdır. Ya da dini faydalar temin etmekle olur, dördüncü madde de bundan bahsetmektedir.

İşte Kâbe'nin, bu dört şeyin meydana gelmesinin yegâne sebebi olduğu sabit olduğuna göre, hayatın kıvamının da ancak bu dört şeyle olduğu aşikâr olunca, Kâbe'nin insanların **kıyamının** (hayatlarını sürdürebilmelerinin) sebebi olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla (جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً) **"Allah Kâbe'yi, O Beyti Haram'ı insanlar için bir kıyam yaptı."** kavl-i şerifi: "İnsanlar onunla kalkınır, din ve dünyaları onunla kaimdir, dünya ve ahiretlerinde o yegâne kalkınma sebebidir, korkanlar oraya sığınır, zayıflar orada güvence bulur, hacılar ve ziyaretçiler oraya gelir, namaz kılanlar oraya teveccüh eder (yönelir)," gibi bir nice hakikatlere işaret etmektedir.

Zâdü'l-Mesir tefsirinde zikredildiğine göre, Kâbe-i Muazzama dinin bekâsı için bir **Kıyam**'dır, zira hac ibadetiyle namazda Kâbe'ye yöneliş devam ettiği sürece din dünyada daim olacaktır. Bu mana İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, İbni Melek *(Rahimehullah)* şöyle demiştir,

١٦١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَدَعَا لَهَا»

161 - Abdullah ibni Zeyd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ki İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **Mekke'yi haram kıldı ve onun için** (bereket) **dua** (sı) **yaptı."** *(Buhari, Buyû':53, No:2022, 2/749, Müslim, Hacc:85, No:1360, 2/991, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:16446, 5/533)* buyurmakta,

١٦٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ هٰذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ . فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ »

166 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhma)* dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ki, Allah** (-u Tealâ) **gökleri ve yeri yarattığı günde bu beldeyi** (Mekke-i Mükerreme'yi) **haram kılmıştır, bu yüzden o, Allah** (-u Tealâ) **nın haram kılmasıyla kıyamet gününe kadar haramdır."** *(Müslim, Hacc:82, No:1353, 2/986)* buyurmaktadır.

Bu iki hadis-i şerif arasında bir çelişki yoktur, zira Allah-u Tealâ'nın Mekke-i Mükerreme'yi haram kılması, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın onu ilerde haram kılacağını Levh-i Mahfuz'da ezelde yazmasından ibarettir.

Dolayısıyla hürmet-i araziyesi (sonra konulan yasaklığı) hâdis ise de, hürmet-i zatiyesi (özündeki yasaklık) kadîm (ezelî) dir. Bu manaya göre, İbrahim *(Aleyhisselâm)* zamanına kadar Mekke-i Mükerreme helâl olup, onun zamanında haram edilmiştir.

Diğer bir takım ulemanın görüşüne göreyse, Mekke-i Mükerreme'nin haramiyeti gökler ve yerler yaratıldığı günden beri sabit olup, bu tahrim (yasaklık) İbrahim *(Aleyhisselâm)* zamanına kadar gizli kalmış, sonra İbrahim *(Aleyhisselâm)* bunu açığa çıkartmıştır. *(Nevevî, Şerh-i Sahih-i Müslim, 9/124)*

Bazı tefsirlerde:

« ... فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ (١١) »

"(Sonra göğe ve yere) **'İsteyerek veya istemeyerek gelin!' buyurdu. O ikisi de 'İsteyerek geldik' dediler."** *(Fussilet Suresi:11 den)* ayet-i kerimesi hakkında şöyle bir rivayet yer almaktadır:

"Topraklar içersinde ancak harem arazisi Mevlâ Tealâ'ya bu şekilde cevap verdiği için, Allah-u Tealâ bir müminin, kanını, ırzını ve malını Rabbisine itaatı sebebiyle haram kıldığı gibi, Mekke-i Mükerreme'nin de avını, ağacını ve otunu haram kılmıştır. Demek oluyor ki, hürmet ancak taat sahibinedir. Bu öyle bir hürmettir ki, hayvanlar bile buna riayet etmişlerdir.

Nitekim Ebû Nüceyh *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre,

« لَمْ يَكُنْ كِبَارُ الْحِيتَانِ تَاْكُلُ صِغَارَهَا فِى الْحَرَمِ زَمَنَ الْغَرَقِ »

"Tufan zamanı büyük balıklar küçük balıkları Harem-i Şerifte yemezdi." *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 1/299)*

2 - **Şehr-i Haram:** Bu hususta Mevlâ Tealâ şöyle buyurmaktadır: (وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"O haram ayı da** (insanlar için bir kıyam yapmıştır)."

Ayet: 97

Ebû Hayyan ve Fahrurrazî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Şehr-i Haram ifadesinin zahiri ifrad (tek) olduğundan bundan sadece zilhicce ayı kastedilmektedir, çünkü haram aylar içersinde hac ayı olarak özellikle o bilinmektedir. Fakat kelime cins isim olarak da kabul edilebileceğinden, haram olan diğer üç (Zilka'de, Muharrem ve Receb-i şerif) ayları da içine alabilir.

Bu ayların insanların kıyamına sebep olmalarının manası ise, şu şekildedir: Araplar diğer aylarda birbirlerini öldürüyor ve birbirlerine karşı baskınlar düzenliyor, haram aylar girdiğinde ise, korku kaybolup rahatça yolculuk ve ticaret yapma imkânına sahip olarak canları ve malları hususunda emin oluyor, böylece de bu aylarda bütün bir sene boyunca kendilerine yetecek kadar erzak ve yiyecek tedarik ediyorlardı.

Eğer haram ayın hürmeti olmasaydı elbette açlık ve kıtlıktan hepsi helâk olurlardı. İşte böylece haram aylar onların dünyevî geçim ve yaşantıları için bir **kıyam** (kalkınma) vesilesi olmuştur. Ayrıca bu ayların hacc vazifelerinin yerine getirilmesi suretiyle büyük ecir ve sevaplara vesile oldukları aşikârdır ki bu da, bir nevi manevî **kıyam**'dır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, bir takım peygamberleri ve ümmetleri diğerlerinden üstün kıldığı gibi, bir kısım ayları, günleri ve zamanları da birbirinden faziletli yapmıştır. Böylece ruhlar ve kalpler o mübarek mevsimlere hürmet ederek onlara kavuşmayı dört gözle beklerler ve onları ibadetle ihya ederek faziletlerine ulaşmayı arzu ederler.

İmam-ı Nisâburî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Ramazan ayından sonra Allah-u Tealâ indinde günlerin en üstünü ve en sevgilisi zilhicce ayının ilk onudur.

Zira o mevsim, Allah-u Tealâ'nın Musa *(Aleyhisselâm)* ile konuşması, bütün müslümanların hac ihramına girmesi, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın tövbesinin kabulü, İsmail *(Aleyhisselâm)* ın, Hûd *(Aleyhisselâm)* ın ve Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risalete, ashabının ise rıdvana (ağaç altındaki biat ile Allah-u Tealâ'nın rızasına) kavuşması, Hayber müjdesi, Mekke fethinin işareti, Fetih suresinin nüzulü gibi, büyük ayet ve kerametlere zaman bakımından ev sahipliği yapmıştır.

Bu yüzden on günden her bir günün orucu, bin günün orucu gibi, her bir gecesinin **kıyam**'ı ise, bütün hac ve umre yapanların bir senelik ibadeti kadardır. Bu on günün orucu kuvvetli bir şekilde müstehaptır. Özellikle dokuzuncu gün olan Arefe gününün orucu çok faziletlidir. Nitekim:

١٢٣ – عَنْ اَبِى قَتَادَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ ، اَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ اَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ . وَالسَّنَةَ الَّتِى بَعْدَهُ »

123 - Ebu Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah** (-u Tealâ) **dan umarım ki, Arefe**

gününün orucu, kendisinden önceki sene ile kendisinden sonraki seneye keffarettir (günahları sildirir)." buyurmuştur. *(Müslim, Sıyam:36, No:1162, 2/818, Tirmizî, Sıyam:46, No:749, 3/124, Ebu Davud, Sıyam:53, No:2425, 1/737, İbni Mace, Sıyam:40, No:1730, 1/551)*

Lâkin hacıların o gün yapmaları gereken ibadetlere engel olmaması için o gün oruç tutmamaları müstehap olur. O günün duası da duaların en hayırlısıdır. Nitekim:

١٢٤ – عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « خَيْرُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ ، وَخَيْرُ مَا قُلْتُ اَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي: لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ »

124 - Amr ibni Şuayb *(Radıyallahu Anh)* ın, babası vasıtasıyla dedesinden rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Duanın en hayırlısı Arefe gününün duasıdır, benim ve benden önceki peygamberlerin söylediğinin en hayırlısı ise,** (لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) **dir."** *(Tirmizî, Deavât:123, No:3585, 5/572, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6979, 2/662)*

Bu on gün içersinde yapılan diğer ibadetlerin faziletleri ile ilgili bir çok rivayetler vardır. Nitekim haberde şöyle varid olmuştur:

١٢٥ – « وَرَدَ فِي الْخَبَرِ: اَنَّ مَنْ تَصَدَّقَ فِي هٰذِهِ الْاَيَّامِ بِصَدَقَةٍ عَلٰى مِسْكِينٍ فَكَاَنَّمَا تَصَدَّقَ عَلٰى رُسُلِ اللّٰهِ وَاَنْبِيَائِهِ ، وَمَنْ عَادَ فِيهِ مَرِيضاً فَكَاَنَّمَا عَادَ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ وَبُدَلاَئَهُ وَمَنْ شَيَّعَ جَنَازَةً فَكَاَنَّمَا شَيَّعَ جَنَائِزَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ ، وَمَنْ كَسَا مُؤْمِناً كَسَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰى مِنْ حُلَلِ الْجَنَّةِ ، وَمَنْ اَلْطَفَ يَتِيماً اَظَلَّهُ اللّٰهُ فِي الْقِيَامَةِ تَحْتَ عَرْشِهِ ، وَمَنْ حَضَرَ مَجْلِساً مِنْ مَجَالِسِ الْعِلْمِ فَكَاَنَّمَا حَضَرَ مَجَالِسَ اَنْبِيَاءِ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ »

125 - **"Şüphesiz ki bu** (on) **günlerde; Bir fakire sadaka veren, sanki Allah-u Tealâ'nın resullerine ve nebilerine tasaddukta bulunmuş gibidir.**

Bu günlerde bir hastayı ziyaret eden, sanki Allah'ın dostlarını ve seçkin kullarını ziyaret etmiş gibidir.

Bir cenazeye katılan, sanki Bedir şehitlerinin cenazelerinde bulunmuş gibidir.

Bir mümini giydireni, Allah-u Tealâ cennet elbiselerinden giydirir.

Bir yetime iyi davrananı, Allah-u Tealâ kıyamet günü arşının altında gölgelendirir.

İlim meclislerinden bir mecliste bulunan sanki, Allah-u Tealâ'nın nebilerinin ve resullerinin meclisinde bulunmuş gibidir." *(Ravzatü'l-Ulema, Ruhul Beyan, 2/438)*

3 - **Hedy:** Kurbanın, insanların **kıyam**'ına vesile olmasına gelince:

Hedy, Kâbe'ye hediye gönderilip orada kesilerek eti fakirlere dağıtılan kurbandır ki bu, onu kesip hediye eden için bir ibadet, fakirlerin **kıyam**'ına (hayatının devam etmesine) de bir sebeptir.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiği üzere, bu izahtan anlaşıldığına göre kurban kesmekten maksat fakirlerin ihtiyacını karşılamaktır. Bundan dolayı kurban kesenin, kurbanının ekseriyetini hatta tamamını tasadduk etmesi müstehaptır.

Kurban bayramı günü hacıların Mina'dan Mescid-i Haram'a gitme vazifeleri bulunduğu gibi, hacı olmayanlar için de onlara muvafakaten (uyarak) musallâ (bayram namazı kılınacak saha) ya çıkma ibadetleri vardır. Hacıların o günde tavaf vazifeleri olduğu gibi, hacı olmayanların da bayram namazları vardır. Nitekim:

١٢٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، اِلَّا اَنَّ اللهَ اَبَاحَ فِيهِ الْمَنْطِقَ ، فَمَنْ نَطَقَ فِيهِ فَلَا يَنْطِقْ اِلَّا بِخَيْرٍ »

126 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Beyt'i tavaf etmek namaz** (kılmak) **dır. Şu var ki Allah** (-u Tealâ) **onda konuşmayı mubah kılmıştır, fakat tavafta konuşan hayırdan başka bir şey konuşmasın."** buyurmuştur. *(Darimî, Menâsik:32, No:1791, 1/472, Tirmizî, Hacc:112, No:960, 3/293, Nesâî, Menâsik:136, No:2922, 5/244, Sahih ibni Hibban, No:3825, 6/54, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Hacc:148, No:9292, 5/138, Hakim, Müstedrek, No:3056, 2/293, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 8/128)*

Hacıların bayram günü traş olma, tırnak kesme gibi sünnetleri ikamesi bulunduğu gibi, hacı olmayanların da bidatleri ortadan kaldırıp, sünnetleri yaşatmak ve kurban kesmek gibi vazifeleri vardır. Velâkin her mal Mevlâ Tealâ'nın hazinesine yakışmadığı gibi her kalp de Mevlâ Tealâ'yı bilmeye yaraşmaz, her nefis de Rabbin hizmetine müsait olmaz.

Ayet-i celilede geçen **Hedy**, kurban olma vasfına sahip olan, bütün hayvanları içine alsa da, özellikle bunların deve ve sığır gibi büyük baş hayvandan olmaları daha faziletlidir. Zira bunun sevabı daha fazla olduğu gibi haccın behası (değeri) bu şekilde daha açık görülür. Nitekim:

١٢٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِسْتَفْرِهُوا ضَحَايَاكُمْ فَاِنَّهَا مَطَايَاكُمْ عَلَى الصِّرَاطِ »

127 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kurbanlıklarınızı büyük seçin, çünkü onlar sırat üzerinde sizin bineklerinizdir."** *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:268, 1/85, İbni Hacer, Telhisü'l-Habîr, No:1953, 4/138)* buyurmuştur.

Bundan dolayı Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* üç yüz dinar değerinde çok kıymetli bir deve kurban etmiştir. Ayrıca bu:

« ... وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (٣٢) »

"Herkim Allah (-u Tealâ) **nın şeâirine** (kurbanlıklarına) **tazim ederse, şüphe yok ki bu, kalplerin takvasındandır."** *(Hacc Suresi:32 den)* ayet-i kerimesinde buyurulduğu üzere takvaya daha yakındır.

4 - **Kalâid:** Kurbanların boyunlarındaki gerdanlıkların insanlar için bir **Kıyam** olması ise şu şekilde izah edilmektedir:

Haram aylarda Kâbe'ye yönelen kişiye hiç kimse ilişmediği gibi, haram ayların dışında kendisini ve kurbanını haremin ağaçlarının kabuğu ve dalları ile kılâdeleyen (süsleyen) e de kimse sataşmazdı.

O derecede ki, araplardan biri, boynuna kurban olduğunu gösteren emarelerden biri takılmış olan hayvana rastlasa, acından ölse dahi ona dokunmazdı. İşte bütün bunlar Allah-u Tealâ'nın, onların kalplerine Beyt-i Haram'ın saygı ve sevgisini koymasından dolayı olmaktadır.

O hâlde Kâbe'ye yönelmek ve yaklaşmak isteyen herkes bütün afet ve korkulardan emin olmuş olur. Demek ki Mevlâ Tealâ Kâbe-i Muazzama'yı insanlar için bir kıyam yeri (hayatın devamı için bir vesile) kıldığını açıkladıktan sonra şu üç şeyi (haram ayı, kurbanı ve gerdanlıkları) zikretmiştir.

Çünkü bu üç şey Beyt-i Haram'a olan nisbetleri sebebiyle insanların maişetlerinin teminine sebep olmaktadırlar ki bu da, o Beyt'in azametine ve şerefinin yüceliğine en büyük bir delil teşkil etmektedir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ:

(ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) **"İşte bütün bunlar, Allah** (-u Tealâ) **nın göklerde ve yerde olan şeyleri bildiğini ve Allah** (-u Tealâ) **nın herşeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir."** buyurmuştur.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ifade-i celilenin manası şöyle anlaşılmalıdır: Allah-u Tealâ, ezelde, arapların tabiatının gereğinin, öldürmeye ve baskınlar yapmağa şiddetli bir hırs (tutku) olduğunu; bu hâl devam ettiği takdirde ihtiyaç hissettikleri geçim menfaatlerini temin etmekten aciz olacaklarını ve bu durumun onların tamamıyla yok olup köklerinin kesilmesine sebep olacağını bildiği için, bu hususta çok lâtif (güzel) bir tedbir almıştır ki, o da şudur:

Ayet: 97

Allah-u Tealâ, onların kalplerine Kâbe ve onunla ilgili ibadetlere karşı saygılı olma hususunda çok kuvvetli bir itikad (güçlü bir inanç) yerleştirmiştir ki bu da, haram şehirde ve haram ayda emniyetin (güvenin) meydana gelmesine bir vesile olmuştur.

Bu yüzden onlar, haram ayda ve mekânda muhtaç oldukları şeyleri elde edebilme imkânına sahip olmuşlar, böylece de geçimleri düzgün bir hâl almıştır. İşte bu tedbir, ancak Allah-u Tealâ'nın tâ ezelde küllî ve cüzî bütün malûmatı (olup bitecekleri) bilmesiyle mümkün olacağı herkes tarafından bilinen bir hakikattır.

İşte bu izah, mütekellimîn'in (ilm-i kelâm ile uğraşanların) kendisine temessük ettikleri (tutundukları) delilin aynısıdır. Çünkü onlar şöyle demektedirler: Allah-u Tealâ'nın bütün fiilleri (işleri) varlıkların faydalarına tıpa tıp uygun olup, muhkem ve mutkan (iyice sağlam) dır. Böyle olan herkes ise, şüphesiz ki herşeyi bilen bir zattır.

Bazı zaman ve mekânlarda güvence meydana gelsin de, böylece hayatlarını sürdürebilsinler diye, arapların kalplerinde Kâbe'ye karşı saygı hissini atmanın son derece muhkem bir iş olduğu herkesin malûmudur ki bu da, âlemin yaratıcısı olan Allah-u Tealâ'nın bütün malûmatı iyice bildiğine dair bir delil-i kahir (ezici bir alâmet) ve burhan-ı bâhir (apaçık bir delil) olmuş olur.

Bundan dolayı Allah-u Tealâ: **"İşte bu, sizin bilmeniz içindir."** kavl-i şerifiyle, "Bu güzel tedbiri iyice düşünüp, bunun çok hoş ve sağlam bir fiil olduğunu bilip de, böylece Allah-u Tealâ'nın göklerde ve yerde olan şeyleri bildiğini anlamış olursunuz.

Bunu anladığınızda ise, Allah-u Tealâ'nın ilminin, kadim, ezelî ve vacibu'l-vucud bir ilim olduğunu, böyle bir ilmin ise, sadece bazı şeylere mahsus olması imkânsız olup, bütün mahlûkata taallûk etmesi gerektiğini, bu nedenle Allah-u Tealâ'nın, bütün malûmatın âlimi olduğunu idrak edersiniz" bu-yurmak istemiştir.

Bu manalara göre ayet-i celiledeki tertib ne kadar güzeldir. Bütün hamdler, bizi bu incelikleri anlamaya hidayet buyuran Allah-u Tealâ'ya mahsustur. Çünkü O bizi hidayet etmeseydi, biz kendiliğimizden hidayet bulamaz (bu hakikatleri anlayamaz) dık.

İbni Ebî Hatim tefsirinde, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

رُوِىَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّهُ قَالَ: « خَلَقَ اللّٰهُ اللَّوْحَ الْمَحْفُوظَ مَسِيرَةَ مائَةِ عَامٍ . فَقَالَ لِلْقَلَمِ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ وَهُوَ عَلَى الْعَرْشِ: اُكْتُبْ! فَقَالَ الْقَلَمُ: وَمَا اَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ فِى خَلْقِى اِلىٰ يَوْمِ تَقُومُ السّاعَةُ . فَجَرَى الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كائِنٌ فِى

عِلْمِ اللهِ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيامَةِ . فَذٰلِكَ قَوْلُهُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ ﷺ ﴿ اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ﴾»

"Allah-u Tealâ, Levh-i Mahfuz'u yüz senelik mesafede yaratmış ve (şekilden ve oturmaktan münezzeh olduğu hâlde) arşa istiva etmişken, kalem'e: **"Yaz"** buyurdu. O, "Ne yazayım?" diye sorunca, Mevlâ Tealâ: **"Kıyamet kopuncaya kadar mahlûkatım içersinde neler olup biteceğini yaz."** buyurdu.

Bunun üzerine kalem, kıyamet gününe kadar Allah-u Tealâ'nın ilminde neler olacağı malûm ise hepsini yazdı. İşte bu hususta Allah-u Tealâ, habibine: **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **göklerde ve yerdekini bilmektedir."** buyurdu. *(İbni Ebî Hatim, No:6865, 4/1215)*

Zadü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiği üzere İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* bu makamda dört mana açıklamıştır:

1- Allah-u Tealâ bu sure-i celilede peygamberler ve diğerlerinin kıssaları hakkında bir çok gaybî bilgileri haber vermiş, yahudi ve münafıkların hâlleriyle ilgili bir takım gerçeklere insanları muttali kılmış ve bu hususta:

"İşte Allah-u Tealâ tarafından size bildirdiğim bu gaybî haberler, Allah-u Tealâ'nın göklerde ve yerde olan herşeyi bildiğini ve hiçbir şeyin ona kapalı kalmadığını size göstermektedir." buyurmuştur.

2 - Araplar haksız yere kan döker, malları yağmalar ve katilin dışındaki kimseleri öldürürlerdi. Haram olan şehre girdiklerinde veya haram ay girdiğinde bu haksızlıklardan vazgeçerlerdi. Buna göre mana:

"Allah-u Tealâ'nın Kâbeyi ve Haram ayı bir emniyet vesilesi kılması, göklerde ve yerlerde olan herşeyi bildiğine delâlet etmektedir. Çünkü O, cahiliyyet devrinde bu gibi korkunun bulunmadığı yerler ve zamanlar tayin etmeseydi, elbette insanlar helâk olurdu." demektir.

3 - Allah-u Tealâ insanların kalplerini belli aylarda Mekke'ye yöneltmiştir ki, insanlar oraya ulaştıklarında Mekke halkı da onlarla birlikte geçimlerini temin etmektedirler. Allah-u Tealâ'nın bu şekilde yönlendirmesi olmasaydı Harem-i Şerif halkı açlıktan ölürlerdi.

İşte bu, Allah-u Tealâ'nın, kullarının menfaatlerini çok iyi bildiğinin açık bir ifadesidir ki, böylece onlar Allah-u Tealâ'nın, göklerde ve yerde olan herşeyi bildiğini anlamış olurlar.

4 - Allah-u Tealâ, Mekke-i Mükerreme'yi ve Haram ayı bir emn (güvence) yapmıştır. Bu münasebetle yaban Ceylânı hareme girdiğinde insanlarla ünsiyet eder, köpekten kaçmaz köpek de onun peşine düşmezdi.

Harem hududlarından çıktığında ise köpek ona saldırır, o da ondan kaçar, kuş haremde insanlarla ünsiyet eder, uça uça Beyt'e yaklaşır, yaklaşın-

ca ona tazimen üstünden geçmez, yandan döner, bir ağrısı olduğunda şifa niyetiyle kendini Kâbenin damı üzerine atar.

İşte o mekânda ve mubarek haram aylarda rastlanan acaiplikler ve şaşırtıcı hadiseler, Allah-u Tealâ'nın göklerde ve yerlerde olan herşeyi bildiğinin en açık bir ifadesidir.

Kâbe-i Muazzama'da bulunan ayât-ı beyyinat ile ilgili izah ve rivayetler, Ruhu'l-Furkan tefsirimizin (1/596-607, 4/26-29) da mevcuttur. O bahislerin mütalâasında çok büyük faydalar mülâhaza edilmektedir.

Ruhul Beyan tefsirinde, "Te'vilât-ı Necmiyye" den naklen bu makamda şu işarî manaya yer verilmiştir:

Kâbe'nin kıyam oluşu: Allah-u Tealâ avam ve havas (sıradan ve özel kullar) için Kâbe-i Muazzama'yı zahir (görünen âlem) de bir **kıyam** (kalkınma vesilesi) kılarak herkes dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarını görmek için Kâbe'ye sığınıp o makamda yalvardıkları gibi, kalp Kâbesini de batın (manevî âlem) de havas ve havâssu'l-havâs (seçkin ve seçkinlerin seçkini) olan kullar için bir **kıyam** yapmıştır.

Böylece onlar zikre devam edip, kalbe gelen hatıraları bütünüyle nefyeder (atar) ve Hak Tealâ'nın Rububiyyet ve Vahidiyyetini (Rabliğini ve birliğini) ;

« لاَ مَوْجُودَ اِلاَّ هُوَ – لاَ مَطْلُوبَ اِلاَّ هُوَ – لاَ مَحْبُوبَ اِلاَّ هُوَ »

"O'ndan başka mevcut (varlık) **yok, O'ndan başka matlûp** (aranan) **yok, O'ndan başka mahbub** (sevilen) **yok,"** ifadeleriyle ispat ederler.

Beyt-i Haram : Allah-u Tealâ, kalp Kâbesine de "Yasaklı ev" ismini vermiştir, çünkü Allah-u Tealâ'nın gerçek evi orasıdır ve Allah-u Tealâ'dan gayrısının orada bulunması yasaktır. Allah-u Tealâ fazl-u rahmet kapılarını açıncaya kadar, sâlik (manevi yolun yolcusu) o kalp kâbesini murakabe (gözetim) altında tutarak, oraya Allah-u Tealâ'dan gayrısının zikrinin, muhabbetinin ve talebinin (anılmasının, sevilmesinin ve aranmasının) uğramasına mani olur.

Şehr-i Haram: Haram ay, Allah-u Tealâ'yı talep (arama) ve Seyr-i İlallah (Allah-u Tealâ'ya kavuşmak için manevi ve ilmî bir yürüyüş) günlerinden ibarettir ki, bu süre zarfında talibin halk ile muhalata (karışıp görüşme) sı ve masivayı mülâhazası (Allah-u Tealâ'dan başkalarını düşünmesi) haramdır.

Hedy ve Kalâid: Şeriat erkanı (vazifeleri) ile birlikte kalp Kâbesine götürülerek kalp Kâbesinin eşiğinde tarikat edeplerinin bıçağı ile şehvetlerinden ve hayvanî lezzetlerinden kesilen behîmî (hayvanî) nefis kurbanıdır.

"Böylece siz Allah-u Tealâ'nın göklerde ve yerlerde olan herşeyi bildiğini ve şüphesiz ki Allah-u Tealâ'nın herşeyi ziyade bilici olduğunu anlarsınız"

Zira kul, kalp Kâbesine ulaşıp Beytullah'ın hakikatını gördüğünde, Cemal ve Celâl nurlarını müşahede eder ve bu sayede göklerde ve yerde olan herşeyi görebilir, çünkü o makama gelen kimse Allah-u Tealâ'nın nuruyla bakmaktadır.

"Letâifu'l-İşârât" ta zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, beyt'inin, her ümitli kimsenin sığınacağı, istikamet yolundan ayrılan herkesin, ziyareti bereketiyle yola geleceği ve her dilek sahibinin yanında yalvararak muradına ereceği bir melce' (sığınak) olmasına hükmetmiştir.

Beyt, hacer (taş) tır, Abd (kul) ise meder (çamur); Allah-u Tealâ çamuru taşa bağlayarak (kulu Kâbe'ye yapıştırarak), sonradan yaratılanların, (görünen bir bitişme ile) kendisine yol bulamamakta daim olduğunu bildirmiştir. (zira çamurdan yaratılan kulun, Rabbu'l-Erbab olan Allah-u Tealâ'ya yapışması mümkün olmayacağından, taştan yapılmış Kâbe-i Muazzama'ya yapışması uygun olmuştur.)

BELED-İ HARAM VE BEYT-İ HARAM İLE İLGİLİ DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (٩٦) فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (٩٧) »

"Şüphesiz ki insanlar için (ibadet yeri olarak) **vazolunan** (yapılan) **ilk ev, çok bereketli ve âlemler için bir hidayet** (doğru yol rehberi) **olan Bekke** (Mekke) **deki** (Kâbe) **dir."**

"Onda apaçık alâmet (üstünlüğüne delâlet eden nişan) **lar, İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ın makamı vardır. Oraya giren** (her türlü taarruzdan) **emin olur. Yol bakımından ona** (gitmeye) **gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah** (-u Tealâ) **için insanlar üzerinde bir haktır. Kim** (haccın farziyetini inkâr ederek) **kâfir olursa, şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **bütün âlemlerden ganidir** (kulların imanlarından müstağnidir, hiçkimsenin ibadet ve taatına ihtiyacı yoktur)." *(Âli Imran Suresi:96-97)*

« اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِى حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَىْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٩١) »

"(Habibim! De ki): **Ben ancak herşeyin sahibi olan ve burayı hürmetli kılan, bu şehrin** (Mekke-i Mükerreme'nin) **Rabbine kulluk etmemle emrolundum ve yine bana müslümanlardan olmam emredildi."** *(Neml Suresi:91)*

Ayet: 98

Mevlâ Tealâ, harem-i şerif, haram ay ve hacılar tarafından gönderilen kurbanlar sebebiyle kulları hakkında vuku bulan nimetlerini beyan ettikten sonra, azabının şiddetini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٩٨)

KELİME MANASI (98)

(اِعْلَمُوا) **Bilin ki,** (اَنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz Allah,** (شَدِيدُ الْعِقَابِ) **azabı çok şiddetli olandır.** (وَاَنَّ اللّٰهَ) **daha şunu da bilin ki, muhakkak Allah,** (غَفُورٌ) **ziyade mağfiret edendir,** (رَحِيمٌ) **çok acıyıcıdır.**

MEALİ ŞERİF

Bilin ki Allah (haremi ve ihramı hafife alanlara karşı) **azabı muhakkak çok şiddetli olandır ve şüphesiz ki Allah** (Meşâir-i Izam'a -hac vazifelerinin îfa edildiği büyük makamlara- tazim edenlerin günahlarını) **ziyade bağışlayandır,** (Beled-i Haram'a sığınan suçluları) **çok esirgeyendir.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiği üzere Allah-u Tealâ kulları hakkındaki çeşitli rahmetlerinden bahsettikten sonra, ikabı (cezası) nın çok şiddetli olduğunu bildirmiştir. Zira iman ancak reca ve havf (ümit ve korku) ile tamam olur. Bundan dolayı:

« لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاءُهُ مَا زَادَ خَوْفُهُ عَلٰى رَجَائِهِ وَلَا رَجَائُهُ عَلٰى خَوْفِهِ »

"Müminin korkusu ile ümidi tartılacak olsa, elbette denk gelirler." *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:1026, 2/12, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/76)* buyurulmuştur.

İmam-ı Mutarrif *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileyi okuduktan sonra, "Eğer insanlar Allah-u Tealâ'nın azabının, cezasının, işkencesinin ve intikamının büyüklüğünü bilselerdi, elbette gözyaşları durmaz ve hiçbir şeyle gözleri aydın olmazdı." buyurmuştur. *(İbni Ebî Hâtim, No:6867, 4/1216)*

Fakat Mevlâ Tealâ, azabının çetinliğini beyandan sonra, "Gafur ve Rahim" olduğunu açıklayarak rahmet tarafının azap cihetine galip geldiğine işaret etmiştir ki bu, şu önemli inceliğe dikkat çekmektedir:

« ... وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ ... (١١٩) »

"İşte bunun için (Allah-u Tealâ kullarını rahmet için) **yaratmıştır."** *(Hud Suresi:119 dan)* kavl-i şerifi mucebince ilk yaratma ve icad Allah-u Tealâ'nın rahmetinden dolayı olduğuna göre netice de rahmetine göre sonuçlanacaktır.

١٢٨ – عَنِ الْحَسَنِ (رضى الله عنه) اَنَّ اَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ: اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ ذَكَرَ اٰيَةَ الرَّخَاءِ عِنْدَ اٰيَةِ الشِّدَّةِ ، وَاٰيَةَ الشِّدَّةِ عِنْدَ اٰيَةِ الرَّخَاءِ ، لِيَكُونَ الْمُؤْمِنُ

راغباً راهباً ، لا يتمنّىٰ على الله غيرَ الحقّ ، ولا يُلقي بيده الى التهلكة .

128 - Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)* ın Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetine göre, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* vefat ederken şöyle buyurdu: **"Görmez misin ki Allah-u Tealâ şiddet ayetinin yanında bolluk ayetini, bolluk ayetinin yanında da darlık ayetini zikretmiştir. Bu, mümin kimse hem ümitli, hem de korkulu olsun, Allah-u Tealâ'dan hakkı olmayan şeyleri istemesin ve eliyle kendisini tehlikeye atmasın diyedir."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/203)*

Te'vilât-ı Necmiyye'de bu ayet-i kerimeye şöyle bir işarî mana verilmiştir:

"Biliniz ki Allah (-u Tealâ) **şedidü'l-ikaptır'** "Dostlarının dışında dünyaya meyledip onun ziynet ve şehvetleriyle mağrur olanlara perdeyi sarkıtır."

"Ve şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **Gafûrdur, Rahîmdir"** "Hazretini (ulu zatını) kastedip, arayanlara kapıları açar perdeleri kaldırır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ, e'dâ (düşman) lar için **Şedidü'l-İkap** (azabı çok şiddetli olan), evliya (dostlar) için ise, **Gafûru'r-Rahîm** (bağışlayan ve acıyan) dır.

Burada şöyle bir mana da verilmiştir: Mevlâ Tealâ, kendisini müşahede etmek (görür gibi olmak) tan bir saniye bile gaflet eden havas (seçkin) kullarıyla kendi arasına acele perde çektiğinden azabı şiddetlidir. Tövbe ve hasret (pişmanlık) ile kendisine dönen avam (sıradan) kulları için ise bağışlayan ve acıyandır.

ALLAH-U TEALÂ'NIN, AZABI ŞİDDETLİ OLUP MAĞFİRETİ BOL OLDUĞUNU AÇIKLAYAN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« ... انَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَانَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١٦٥) »

"Şüphesiz ki senin Rabbin, cezası çok sür'atli olandır ve muhakkak ki O, elbette çok bağışlayan, fazlasıyla acıyandır." *(En'am Suresi:165 den)*

« ... وَانَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلىٰ ظُلْمِهِمْ وَانَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ (٦) »

"Şüphesiz ki senin Rabbin, insanların (bunca) **zulümlerine rağmen elbette mağfiret sahibidir. Muhakkak ki senin Rabbin** (cezalandırmak istediğinde) **elbette ikabı çok şiddetli olandır."** *(Rad Suresi:6 dan)*

« نَبِّئْ عِبَادِى انِّى انَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٤٩) وَانَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ (٥٠) »

"Kullarıma haber ver ki, muhakkak ben çok bağışlayan ve çok acıyan (bir zat) **ım. Şüphesiz ki azabım da azab-ı elim'dir."** *(Hicr Suresi:49-50)*

« ... انَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَلِيمٍ (٤٣) »

"Şüphesiz ki senin Rabbin elbette mağfiret sahibi, hem de ikab-ı elîm (acı bir azap) **sahibidir."** *(Fussilet Suresi:43 den)*

Ayet: 99

Mevlâ Tealâ, azabının şiddetiyle rahmetinin bolluğunu açıkladıktan sonra, peygamberinin, elçilik vazifesini tebliğ ederek mesuliyetten kurtulduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَاتُبْدُونَ وَمَاتَكْتُمُونَ (٩٩)

KELİME MANASI (99)

(مَا عَلَى الرَّسُولِ) **Peygamberin üzerinde** (hiç bir vazife) **yoktur,** (اِلاَّ الْبَلاَغُ) **ancak tebliğ** (duyurma) **görevi** (vardır), (وَاللّٰهُ) **Allah,** (يَعْلَمُ) **bilir,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (تُبْدُونَ) **açıklıyorsunuz,** (وَمَا) **o şeyi ki,** (تَكْتُمُونَ) **gizliyorsunuz.**

MEALİ ŞERİF

Resule düşen (vazife) **ancak duyurmadır. Allah açıkladığınızı da, gizlediğinizi de bilir** (dolayısıyla ne nifakınız, ne de vifakınız - sahtekârlığınız veya itaatınız - O'na gizli kalmaz).

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celilede buyrulmak istenen hakikat şudur: Peygamber üzerinde tebliğden başka hiçbir vazife yoktur. O, kendisine vahyedileni insanlara duyurduğu takdirde mesuliyetten kurtulur, artık gerisi size kalmış olur.

Allah-u Tealâ, sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de hakkıyla bilmektedir. Eğer karşı gelirseniz, cezası çok şiddetlidir. İtaat ettiğiniz takdirde ise, çok bağışlayan ve acıyandır.

Nesefî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiği üzere bu ayet-i celilede Allah-u Tealâ'nın emrine uymanın gerekliliği hakkında çok büyük bir tenbih (uyarı) vardır, çünkü peygamber*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, üzerine düşen tebliğ görevini yerine getirmiş, artık kulların itaatı kalmıştır ki, bu durumda vazifesinden geri kalanların hiçbir mazereti kalmamıştır.

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilenin son cümlesi şu hakikatı açıklamaktadır: "Ey insanlar! İçinizden bizim elçiliğimizi kabul edip, itaat edenle, emrolunduğu şeyle amel etmeyi bırakıp isyan eden bize gizli kalmaz. Çünkü biz, dilinizle konuşup uzuvlarınızla işlediğiniz herşeyi bildiğimiz gibi, iman-küfür veya yakîn (şüphesiz inanç), şek ve nifak gibi gizlediklerinizi de bilmekteyiz.

Göklerde ve yerde olup bitenlerden hiçbir şey kendisine gizli olmayan, sevap ve azap kudret elinde olan bir zat, elbette isyan edilmeyip itaat olunmaya ve azabından sakınılmaya lâyıktır.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin hükmü hakkında iki görüş vardır:

1 - Ayet-i celilenin hükmü muhkem (geçerli) olup, resulün vazifesinin ancak tebliğden ibaret olduğuna ve hidayet etme görevinin kendisine ait olmadığına delâlet etmektedir.

2 - Ayet-i celile, cihat emri gelmeden evvel geçerli olup, kılıç ayeti ile mensuh (hükmü kaldırılmış) tır.

Birinci görüş doğru olandır, zira ayet-i celile haber mahiyetindedir ki, bu hususta nesh söz konusu olamaz. Zira burada ifade edilmek istenen: "Peygamber tebliğden başka bir şey yapmaz, duyurur geçer, kimseye karışmaz, cihada kalkışmaz" gibi manalar olmayıp ancak,

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in insanların kalbinde iman yaratmakla mükellef olmadığı, çünkü bunu Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin yapamayacağı" hakikatını takrir etmektir.

"Te'vilât-ı Necmiyye" de zikredilen işarî manaya göre, "Peygamber üzerine ancak kâliyle ve hâliyle (söz ve davranışlarıyla) duyurma vazifesi vardır. Allah-u Tealâ ise sizin açıkladığınız iman ve amelinizi, gizlediğiniz kalben tasdik ve tekzibinizi Allah-u Tealâ'yı arama yolundaki sıdk-ı teveccüh (samimi yöneliş) ve hulusu niyetinizi (niyetinizin doğruluğunu) bilmektedir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ilâhlıkta müteferrid(tek olan) ancak Allah-u Tealâ dır, peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in makamı ne kadar yüksek olsa da vazifesi sadece duyurmaktır. Bu da Allah-u Tealâ'nın teysiri (kolay etmesi) iledir.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Allah-u Tealâ'ya davet eden kimsenin görevi ancak duyurmak olduğundan dinleyenlerin kalbinde kabul ve hidayet yaratması kendisine lâzım gelmez.

Risalet mertebesi ancak tebliğ ile sorumlu olduğundan bir peygamberin muhaliflere tahakkümü (karşı gelenlere zorla kabul ettirmesi) söz konusu değildir. O ancak Allah-u Tealâ'dan alarak veya Allah-u Tealâ'nın kendisine gösterdiği şekilde hükümleri teşrî' (tayin ve tesbit) eder.

Eğer bir peygambere Allah-u Tealâ, gönderdiği kimselere tahakküm (hükümranlık gücü) verirse işte o, istihlâf (halife tayin etme) demek olur ki, bu durumda o peygamber aynı zamanda halife olur.

Her peygamber insanlara hükmetmemiştir (bir çoğu sade tebliğle yetinip ümmetinin eziyetlerine sabretmiş neticede kimisi ümmeti tarafından şehit edilmiş, bir kısmı da Allah-u Tealâ'nın yardımı ile kurtulmuş, ümmeti ise helâk olmuştur).

Allah-u Tealâ bir peygamberin eline kılıç verip hükmünü geçerli kılarsa, işte o peygamberde kemal (üstünlük) mevcut olur. Bir insan peygamber (veya dört halife gibi peygamber varisi) olmadığı hâlde insanlara hükmetme makamında ise o, halife değil melik (hükümdar) olur.

Dolayısıyla gerçek halife insanların kendileri için takdim edip (öne geçirip) başlarına tayin ederek biat ettikleri kişi değil, ancak Allah-u Tealâ'nın kulları üzerine istihlâf (halife tayin) ettiği kimse olur.

Bu izahtan da anlaşılacağı üzere peygamberler arasında Allah-u Tealânın en büyük halifesi Muhammed Mustafa *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dir. Nitekim:

١٢٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بُعِثْتُ بِالسَّيْفِ حَتّٰى يُعْبَدَ اللهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَجُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلٰى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي وَمَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ »

129 - Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Efendimiz şöyle buyuruyor: **"Ben, hiçbir ortağı olmayan Allah'a ibadet edilsin diye kılıçla gönderildim, rızkım mızrağımın gölgesinin altına kondu, alçaklık ve küçüklük benim emrime muhalefet eden** (karşı gelen) **lere verildi. Ve herkim bir kavme** (millete) **benzerse, o onlardandır."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:5114, 2/309, No:5115, 2/310, No:5671, 2/403, Taberanî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, No:216, 1/135, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:1199, 2/75, Tahavî, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, No:231, 1/213, İbni Ebi Şeybe, el-Musannef, Cihat:98, 4/575)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ve diğer peygamberlere düşen görevin, ancak tebliğ olduğu hususunda diğer ayet-i kerimeler:

« وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينُ (٥٤) »

"Resul'e düşen (vazife) **ancak açık bir duyurudur."** *(Nur suresi:54 den)*

« وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينُ (١٨) »

"O elçi üzerine (düşen) **açık bir tebliğden başkası değildir."** *(Ankebut suresi:18 den)*

« اِنْ عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاَغُ ... (٤٨) »

"Senin üzerine (vazife) **ancak tebliğdir."** *(Şûrâ suresi:48 den)*

« فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلاَغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ (٤٠) »

"Sana ait olan, ancak tebliğdir. Hesap (görmek) **ise yalnız bize aittir."** *(Ra'd suresi:40 dan)*

« فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينُ (٣٥) »

"Peygamberlerin üzerinde apaçık tebliğden başka (bir vazife) **var mıdır?"** *(Nahl suresi:35 den)*

Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i celilelerinde, azabının şiddetiyle mağfiretinin bolluğunu ve peygamberin vazifesinin ancak tebliğ olduğunu beyan etmek suretiyle Taata tergib (teşvik) edip, masiyetten tenfir ettikten sonra, temizle pisin bir olmadığını açıklayarak, bir başka çeşit ifade ile ibadetlere teşvik ve günahlardan nefret ettirmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ لَايَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْاَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (١٠٠)

KELİME MANASI (100)

(قُلْ) (Habibim!) **de ki,** (لَايَسْتَوِى) **müsavi** (eşit) **olmaz,** ne? (الْخَبِيثُ) **Pis,** daha? (وَالطَّيِّبُ) **temiz,** (وَلَوْاَعْجَبَ) **hoşluk verse de,** kime? (كَ) **sana,** ne? (كَثْرَةُ الْخَبِيثِ) **pisin çokluğu,** (فَاتَّقُوا) **öyleyse korkun,** kimden? (اللّٰهَ) **Allah'tan,** (يَا اُولِى الْاَلْبَابِ) **ey akıl sahipleri,** (لَعَلَّكُمْ) **umulur ki siz,** (تُفْلِحُونَ) **felâha** (kurtuluşa) **erersiniz.**

MEALİ ŞERİF

De ki: Pis (ve kötü) **ile temiz** (ve iyi), **pisin çokluğu hoşuna da gitse bir değildir. Öyleyse ey selim akıl sahipleri!** (Pisten sakınıp, temizi tercih etme hususunda) **Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.**

İ Z A H A T

Vahidî, Zâdü'l-Mesir, Bahr-i Muhit ve Alusî tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celilenin iniş sebebiyle ilgili olarak Cabir *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

١٣٠ – عَنْ جابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: «انَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عِبادَةَ الْاَوْثَانِ ، وَشُرْبَ الْخَمْرِ ، وَالطَّعْنَ فِى الْاَنْسابِ؛ اَلاَ انَّ الْخَمْرَ لُعِنَ شارِبُها وَعاصِرُها وَساقِيها وَبائِعُها وَآكِلُ ثَمَنِها » فَقامَ اِلَيْهِ اَعْرابِىٌّ فَقالَ: يارَسُولَ اللّٰهِ! اِنِّى كُنْتُ رَجُلاً كانَتْ هٰذِهِ تِجارَتِى فَاعْتَقَبْتُ مِنْ بَيْعِ الْخَمْرِ مالاً ، فَهَلْ يَنْفَعُنِى ذٰلِكَ الْمالُ انْ عَمِلْتُ فِيهِ بِطاعَةِ اللّٰهِ؟ فَقالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: «انْ اَنْفَقْتَهُ فِى حَجٍّ اَوْ جِهادٍ اَوْ صَدَقَةٍ لَمْ يَعْدِلْ عِنْدَ اللّٰهِ جَناحَ بَعُوضَةٍ ، انَّ اللّٰهَ لاَ يَقْبَلُ اِلاَّ الطَّيِّبَ» فَاَنْزَلَ اللّٰهُ تَعالَىٰ تَصْدِيقاً لِقَوْلِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ ﴿قُلْ لَايَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْاَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾

130 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **putlara tapmayı, şarap içmeyi ve neseplere ta'netmeyi** (soy ve sülâlesi sebe-

biyle insanlara hakaret etmeyi) **size haram kılmıştır. Ağâh olun ki! Şarabı içen,** (üzümü) **sıkan, sunan, satan ve parasını yiyen lânetlenmiştir."** buyurunca, bir arabî kalkarak;

"Ya Resulallah! Ben şarap ticareti yapan bir kimseydim, şarap satmaktan çok mal edindim, şimdi bu malı Allah-u Tealâ'ya taat yolunda kullanırsam bana faydası olur mu?" diye sordu,

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sen onu hacc, cihat veya sadaka için harcasan da, Allah** (-u Tealâ) **indinde sivrisineğin kanadına denk olmaz. Çünkü Allah** (-u Tealâ) **temizden başkasını kabul etmez."** buyurdu.

O zaman Allah-u Tealâ resulünün bu sözünü tasdik etmek için: **"De ki: Murdarın çokluğu hoşunuza gitse de, murdarla temiz bir olmaz."** ayet-i celilesini indirdi. *(Vahidî, Esbab-u Nuzûli'l-Kur'an, No:417, Sh.212, Süyûtî, Lubabü'n-Nukûl, Sh:124, İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 2/432)*

Maverdî, Beğavî, Kâzî, Ebussuud ve Ruhul Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre ayet-i celile, Yemame hacıları hakkında inmiştir. Müslümanlar bu kişilerin arasında Hutam isimli şahsa saldırmak istediklerinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onun, kurbanını nişanlamış olması sebebiyle taarruzdan korunmuş olduğunu beyan etti.

Bu ayet-i celile de inerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, müşrik de olsalar hacılara saldırmaktan müslümanları engellemesini tasdik etti.

Bu kıssanın tafsilâtı Maide Suresinin 2.ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhul Furkan:6/205) geçmiştir.

Tevbe suresi ininceye kadar müşrik de olsalar hacıların dokunulmazlığı mevcut idi, sonra:

« ... انَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلاَ يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ... (٢٨) »

"Müşrikler ancak bir pisliktir, bu senelerinden sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." *(Tevbe Suresi:28 den)* ayet-i kerimesiyle,

« ... فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ... (٥) »

"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." *(Tevbe Suresi:5 den)* ayet-i kerimesi inmekle islâmın dışında kurbanlıkların, gerdanlıkların, haram ayın ve ihramın dokunulmazlığını kaldırmıştır.

Ayet-i celilenin iniş sebebi bir takım hadiselere mahsus ise de, hükmü, Allah-u Tealâ indinde iyi ile kötünün eşit olmadığı hakkında umumidir.

Dolayısıyla bu ayet-i celile temize teşvik edip, pisten sakındırmaktadır. Pisle temiz ifadeleri bir çok şeyleri içine almaktaysa da, pis veya temiz olan şeyler başlıca iki çeşittir:

1 - **Cismanî** (Maddî olan), bu herkesin görebildiği bilinen çeşittir.

2 - **Ruhanî** (Manevî olan), bu çeşidin en pisi cahillik ve masiyet (gü-nah) tır. Manevî temizlerin en temizi ise, marifetullah ve taatullah (Allah-u Tealâ-yı bilmek ve O'na ibadet etmek) tir.

Zira kendisine necaset (pislik) bulaşmış olan bir cisim, sağlam tabiat sahibi insanlara göre pis sayıldığı gibi, Allah-u Tealâ'yı bilmeme ve O'na itaattan yüz çevirme sıfatlarını takınan ruhlar da kâmil ve mukaddes ruhlar nazarında pis sayılır.

Ama Allah-u Tealâ'yı bilen ve O'nun hizmetine devam eden ruhlar ilâhî marifet nurları ile aydınlanır ve temiz olan mukaddes ruhlara yakınlıkla ferahlanırlar.

Maddî âlemde pis ve temiz eşit olmadığı gibi manevî âlemde de bir olmaz, hatta bu ikisinin birbirinden ayrılığı manevî âlemde daha şiddetlidir. Çünkü maddeten pis olanın zararı az bir şey olduğu gibi, temiz olanın faydası da önemsizdir.

Manevî pisliğin zararı çok büyük ve ebedî, manevî temizin faydası ise çok büyük ve sonsuzdur ki o da, Âlemlerin Rabbine manen yakınlık kazanıp mukarreb meleklerin zümresine katılmak, nebiler, sıddıklar, şehitler ve salih-lerle arkadaş olmaktır. Böylece bu ayet-i celile ibadete teşvik ve günahlar-dan uzaklaştırma ifadelerinin en büyüklerinden biri olmuş olur.

Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celile-de geçen pis ve temiz hakkında üç görüş vardır:

1- Helâl ve haram, bu mana İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

2- Mümin ve kâfir, bu mana İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* dan rivayet edil-miştir.

3- Mutî ile asî (itaat edenle isyan eden),

4- Redî' ile ceyyid (herşeyin iyisi ile kötüsü).

Kurtubî ve İbnü'l-Arabî tefsirlerinde beyan edildiğine göre, yukarıda zikredilen bu manalar misal olarak verilmiştir, yoksa ayet-i kerime, kazanç-lar, ameller, insanlar, ilimler vediğerleri hakkında umumidir. Çünkü herşeyin pisi çok da olsa iyi netice vermez, herşeyin temizi az da olsa faydalı ve güzel sonuç verir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ (٥٨) »

"(Toprağı verimli) **güzel memleketin nebatı** (bitkisi), **Rabbinin izniyle** (bol) **çıkar. Fena olandan ise** (diken gibi) **hayırsız** (faydasız) **olandan**

başkası çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle tekrar tekrar açıklıyoruz." *(Araf Suresi:58)* buyurmaktadır. İyilerle kötülerin bir olmadığı hakkında da şu ayet-i kerimeler mevcuttur:

« أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ (٢٨) »

"Yoksa biz, İman edip de iyi işler yapanları, yer yüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya müttakileri (Allahtan korkanları) **facir** (yoldan çıkan) **lar gibi yapar mıyız?"** *(Sad Suresi: 28)*

« وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ (٥٨) »

"Âmâ (kör) **ile gören, iman edip amel-i salih işleyenlerle, kötülük yapan** (lar) **bir olmaz, çok az düşünüyorsunuz."** *(Mümin Suresi: 58)*

« أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (٢١) »

"Yoksa kötülük işleyenler, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler gibi yapacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar." *(Casiye Suresi: 21)*

Ayet-i celilede geçen istiva'nın hakikati; düzgünlük, anlamındadır ki, bunun bir benzeri de istikamettir. Zıddı ise i'vicâc (eğrilik) tir. Temizle pis hiç bir yönden eşit olmasalar da özellikle şu dört hususta bir olmazlar:

1- **Kıymette;** Pisle temizin dünya ve ahiretteki değerleri bir olmaz, zira pis dünya bakımından daha ağır, temiz ise ahiret bakımından daha ağırdır.

2- **Mekânda;** Bunların yerleri de bir olmaz, çünkü pis cehennemde, temiz ise cennettedir.

3- **Cihette;** Habisle tayyibin gidiş yönleri farklıdır, çünkü pis sol tarafı, temiz ise sağ ciheti tercih eder.

4- **İnfakta;** Pisi infak eden iki cihanda zarar eder, temizi veren ise dâreyn'de kâr eder. Birincisinin hüsrânı dünya ve ahirette malının noksanlığı, ikincisinin dünyadaki kârı güzel niyet ve yerine daha fazlasının gelmesinin ümidi, ahiretteki kârı ise mizânının ağırlığıdır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen **Habis** ve **Tayyib** ifadeleri bir çok manaya işaret etmektedir. Nitekim helâl ile haram bunlardan birisidir. Zerre kadar helâl Allah-u Tealâ indinde dünya dolusu haramdan daha değerlidir.

Çünkü haram pis ve merdûd (reddolunmuş), helâl ise temiz ve makbuldür. Bunlar bir olmadıkları gibi, müşterileri de bir değildir, zira pisi arayan pis, temizi arayan temizdir, Allah-u Tealâ pisi pise sevkettiği gibi, temizi de temize kavuşturmaktadır. Nitekim bu hususta:

« اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ . . . (٢٦) »

"Pis kadınlar (ve kötü sözler), **pis erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara** (ve kötü sözlere), **temiz kadınlar** (ve temiz sözler) **temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara** (ve temiz kelimelere yakışır)." *(Nur Suresi: 26 dan)* buyurmaktadır.

Yine böylece malın pisi, Allah-u Tealâ'nın hakkı (zekât) kendisinden ayrılmayan, temizi ise, kendisinden haklar ödenendir. Ayrıca pis mal kötü yollara harcanan, temiz ise hayırlara infak edilendir.

Bir manada da temiz mal, sıkışık zamanlarında fakirlerin imdadına yetişen, pis ise bolluk zamanlarında verilerek kendilerini meşgul edendir.

Müminle kâfir, adil ile fasık, hep bu manaların tezahürüdür. Mümin bal, kâfir zehir gibi, adaletli kimse meyvalı ağaç, fasık ise dikenli ağaç gibi hiçbir zaman bir olmazlar.

Temiz ahlâk ile pis huylar bu kabildendir. Tevazu, kanaat, teslimiyet ve şükür gibi güzel huylar makbul, kibir, hırs, sabırsızlık ve nankörlük ise kabul görmeyen vasıflardır. Zira önce sayılanlar ruhun sıfatları, ikinciler ise nefsin huylarıdır. Ruh tayyib ve ulvî (temiz ve yüce), nefis ise onun tersinedir.

Mal sevgisi de nefsin huylarındandır. Büyükler helâl malı bile hicap (perde) saydıklarına göre, haram mal hakkında ne düşünülür. Artık batını (iç âlemi), masivanın sevgisinden tasfiye ve tahliye (arındırıp boşaltmak) lâzımdır.

Ulûm-i Nâfia (faydalı bilgiler) ile yararsız ilimler de, temiz ve pise birer örnektir. Faydalı ilimler şeriat ilimleri, faydasızlar ise felsefe ilimleridir.

Nitekim "Mesnevî" de:

« عِلْمِ دِينْ فِقْهَسْتْ و تَفْسِيرُ و حَدِيثْ هَرْ كِه خوَانَدْ غَيْرَ از ين كَرْدَدْ خَبِيثْ »

Din ilmi; fıkıh, tefsir ve hadisten ibarettir
Bu zikredilenlerin dışındakiler ise pistir.

Salih amellerle salih olmayan ameller de, pis ve temizin misallerindendir, Allah-u Tealâ hazretleri için yapılanlar salihtir, riya ve süm'a (gösteriş ve işittirme) için yapılanlar ise gayrı salih (iyi değil) dir.

Sâdât-ı Sûfiyye *(Kuddise Sırruhum)* indinde **"Tayyib"** düşünmeden ve ilmî bir hareket yapmadan gelen ilhamdır ki o, beklenmeyen bir rızık olduğundan makbuldür. Bunun tersi ise merduttur.

"Te'vilât" ta zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'dan alıkoyan herşey pis, Allah'a kavuşturan herşey ise temizdir. Yine böylece bir olan Allah-u Tealâ **Tayyib,** masiva (Allah-u Tealâ'nın dışındaki herşey) ise pistir ve çoktur.

"Letâif" te zikredildiğine göre, **Habis,** kişinin Allah-u Tealâ'dan gafil olarak kazandığı, **Tayyib** ise Mevlâ Tealâ'yı görür gibi kazandığıdır.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ) **"Pisin çokluğu sana acep** (hayret) **verse de."** buyurmuştur. Yani, manevî âlemde pis olan şey, maddî âlemde bazen temiz, kıymetli ve lezzetli görülebilir. Fakat onun değerli görülmesi ve kolay elde edilmesi:

« ... وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ اَمَلاً (٧٦) »

"Bâkî olan iyi ameller Rabbin katında sevap bakımından daha hayırlıdır." *(Meryem Suresi:76 dan)* kavl-i şerifinde işaret edilen ebedî ve sermedî (sonsuz) saadetlerden mahrum olmaya sebep olabilir.

Hâl böyle olunca pis olanın çokluğu seni hayran bıraksa bile marifet, muhabbet, taat, ruhanî saadetler ve rabbanî kerametlerle sevinmek anlamına gelen tayyibât'a (temiz ve güzel şeylere) müsavi (denk) olması mükün değildir. Zira itibar azlık ve çokluğa değil, iyilik ve kötülüğedir. Çünkü az olan iyi çok olan kötüden hayırlıdır. Hatta habis (pis) çoğaldıkça ahbes (daha pis) olur.

Nitekim Ebu'd-Derda *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٣١ – عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَاَلْهَى »

131 - **"Az olup yeterli olan, çok olup meşgul edenden hayırlıdır."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21780, 8/168, Hakim, Müstedrek, No:3662, 2/482, Taberanî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:2912, 3/422, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 2/233, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:10373, 7/297, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:6252, 4/82)* hadis-i şerifi ile,

Ebû Umame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٣٢ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « قَلِيلٌ تُؤَدِّى شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لاَتُطِيقُهُ »

132 - **"Şükrünü ödeyebileceğin az mal,** (şükrünü ifaya) **takat getiremeyeceğin çoktan daha hayırlıdır."** *(Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:7873, 8/218, Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 5/290)* hadis-i şerifi ayet-i celilenin manasına işaret etmektedir.

Kurtubî ve İbnü'l-Arabî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celiledeki hitap hakkında iki söz vardır.

1- Bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait olup, maksat ümmetidir. Zira ne kâfirlerin çokluğu, ne de haramın bolluğu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i şaşkınlığa sevketmez, bu ancak sair insanlara hayret verebilir.

2- Bu hitapla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de kastedilmiş olabilir, buna göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kâfirlerin ve haram malın çokluğunu, müminlerin ve helâl malın azlığını görüp şaşırabilir. Ne var ki Allah-u Tealânın ilm-i ezelisinde cehennem tarafının çok olacağı kesinlik kazanmıştır. Nitekim:

١٣٣ – عَنْ اَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ: يَا آدَمُ فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: اَخْرِجْ بَعْثَ النَّارِ. قَالَ: وَمَا بَعْثُ النَّارِ؟ قَالَ: مِنْ كُلِّ اَلْفٍ تِسْعَمِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ.

133 - Ebu Saidil Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Tealâ** (kıyamet gününde, Âdem *(Aleyhisselâm)* a) **'Ey Âdem!' diye nida eder. Âdem** *(Aleyhisselâm)* **da: 'Buyur ya Rabbi, Buyur! Sana tekrar tekrar icabet ediyorum, beni tekrar tekrar mesud kıl, hayrın tamamı senin** (kudret) **ellerindedir!' der.**

Bunun üzerine Allah (-u Tealâ) **'Cehenneme girecekleri** (halk arasından seçip) **çıkar! buyurur. Âdem** *(Aleyhisselâm)*: **'Cehenneme gönderilecekler ne kadardır?' deyince, Allah-u Tealâ 'Her bin kişiden dokuzyüz doksandokuzu' diye cevap buyurur."** *(Buharî, Enbiya:64, No.3170, 3/1221, Müslim, Fiten:23, No.2940, 4/2258)*

Bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre, haram mal ne kadar çok olsa da neticede bereketsiz kalacak, helâl mal ne kadar az olsa da sahibine mübarek olacaktır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ (٢٧٦) »

"Allah (-u Tealâ) **faizi mahveder, sadakaları ise büyütür."** *(Bakara Suresi:276 dan)* buyurmaktadır. Dolayısıyla faizli malın çok görünüp sadaka ve zekâtı verilmekle malın eksilmesi insanı şaşırtmamalıdır, çünkü Allah-u Tealâ haram olan o çok malı neticede mahvedecek, zekâtı verilen malı ise artıracaktır.

Mevlâ Tealâ, ibadete teşvik edip masiyetten sakındıran bir çok izahatın peşisıra bu hususu tekit etmek üzere: (فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Ey akl-ı selim sahipleri! Allah** (-u Tealâ) **dan korkun ki, felâh bulasınız."** buyurmuştur ki bu:

"Bunca açık beyanlardan ve kuvvetli tariflerden sonra, artık Allah-u Tealâ'ya muhalefet etmeğe kalkışmayın. Umulur ki bu takva sayesinde siz hâl-i hazırda ve gelecekte dinî ve dünyevî bütün isteklerinize kavuşursunuz." demektir.

Ayet: 100

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin manası: "Çok ta olsa pis ve murdar'ı tercih etmek hususunda Allah-u Tealâ'dan korkun, az da olsa tayyib (temiz) i seçin." demektir.

"Ülü'l-elbab" tabiri, safî akılların sahipleri demektir ki, hakikatta bunlar, kalpleri ve ruhları, beden ve nefis kışr (kabuk) larından ayıklananlardır.

Takva, çok değişik tabirlerle tanıtılmıştır.

İbni Âtâ *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: Takva zahirde "Şeriatın hududunu muhafaza etmek, batında ise niyet ve ihlâs'tır. Allah-u Tealâ'dan hakkıyla sakınmak "Kalbinde O'ndan başka hiçbir şey bulunmadığı hâlde 'lâ ilâhe illallah (Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur)' diyerek sözünde samimi olmandır."

Hazreti Mevlâna vefatına yakın ihvanına şu vasiyetlerde bulunmuştur:

"Size, gizli ve açık heryerde **takva** üzere olmanızı,
Yemeyi, uykuyu ve konuşmayı azaltmanızı,
Aleddevam masiyetleri ve şehvetleri bırakmanızı,
Bütün mahlûkatın eza ve cefasına katlanmanızı,
Avam ve süfeha (beyinsizler takımı) ile oturup kalkmamanızı,
Kıymetli salih kimselerle arkadaşlığı sürdürmenizi vasiyet ederim.
Şüphesiz ki insanların en hayırlısı insanlara faydalı olan,
Sözün en hayırlısı da az ve manalı olanıdır.

İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* hazretleri bu izahattan sonra bizlere şu tenbihte bulunmuştur:

"Bil ki! İnsana ahirette yarayacak olan sadece takvadır. Kurtarıcı sebep iman ve amel-i salihtir, hasep ve nesep (soy sop) değildir. Artık şeytan seni mallarının ve çocuklarının çokluğu ve âbâ-u ecdadının mefahiri (üstünlükleri) nin bolluğu ile aldatmasın, çünkü idrarın aslı da temiz ve saf sudur. Allah-u Tealâ ise diriden ölüyü çıkartandır."

Mevlâ Tealâ, Resulüne vacip olan şeyin ancak tebliğ olduğunu açıkladıktan sonra, duyurduğu hükümleri kabul edip itaat etmek gerektiğini ve açıklamadığı şeyi sormanın caiz olmadığını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَلَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (١٠١)

KELİME MANASI (101)

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا) **Ey iman edenler!** (لاَ تَسْئَلُوا) **sormayın,** neden? (عَنْ اَشْيَآءَ) **bir takım şeylerden,** öyle şeyler ki, (اِنْ تُبْدَ) **açıklanırsa,** kime? (لَكُمْ) **size,** (تَسُؤْ) **kötü eder** (üzer), kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَاِنْ تَسْئَلُوا) **eğer sorarsanız,** neden? (عَنْهَا) **onlardan,** ne zaman? (حِينَ يُنَزَّلُ) **indirilirken,** ne? (الْقُرْاٰنُ) **Kur'an,** (تُبْدَ) **açıklanır,** kime? (لَكُمْ) **size,** (عَفَا) **affetti,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani Allah vazgeçti, neden? (عَنْهَا) **onlar** (ı açıklamak) **dan,** (وَاللّٰهُ) **Allah,** (غَفُورٌ) **ziyade bağışlayıcıdır,** (حَلِيمٌ) **acele ceza vermeyicidir.**

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! size açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) **Allah onları affetmiştir,** (siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). **Allah ziyade bağışlayıcıdır,** (ceza vermekte) **aceleci değildir.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celilenin daha önceki ayet-i kerimelerle münasebeti hakkında üç görüş açıklanmıştır:

1- Mevlâ Tealâ:

« مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ ... (٩٩) »

"Peygamberin üzerinde tebliğden başka (hiçbir vazife) **yoktur."** *(Maide Suresi:99 dan)* buyurunca, sanki:

"Resulün size tebliğ ettiği şeyi alın ve ona uyun. Resulün size ulaştırmadığı şeyleri sormayın ve araştırmayın. Çünkü mükellef tutulmadığınız mevzulara dalarsanız bu bozuk araştırma sebebiyle çoğu kez size ağır ve zor gelecek yükümlülükler gelebilir." buyurmak istemiştir.

2- Mevlâ Tealâ, Resulünün üzerinde ancak tebliğ vazifesi bulunduğunu ifade ederek, Muhammed Mustafa *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletini ilân etmiştir. Kâfirler ise inatları yüzünden bir takım mucizeler göründükten sonra, başka mucizeler göstermesini istemişlerdir.

Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا (٩٠) أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا (٩١) »

"Onlar: 'Bizim için şu yerden bir pınar akıtmadıkça, yahut hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, sana asla inanmayacağız,' dediler." *(İsra Suresi:90-91)* ayet-i celilelerinde onların bu uygunsuz isteklerini açıklamış, sonra habibine:

« ... قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا (٩٣) »

"De ki: Rabbimi tesbih ederim! Ben resul olan bir beşerden başkası mıyım?" *(İsra Suresi:93 den)* diye onlara cevap vermesini emretmiştir.

Buna göre mana: "Ben, risaleti, şeriatları ve hükümleri (ilâhî kanunları) size duyurmakla emrolunmuş bir peygamberim, Allah-u Tealâ bir çok mucizeler ortaya koyarak peygamberlik davamın doğruluğuna dair deliller açıklamıştır.

Artık bundan sonra fazlasını istemek tahakküm (sebep açıklamadan, kimseye danışmadan, keyfî karar vermek) babından olur ki bu da benim gücüm dahilinde olan bir şey değildir. Belki de o istediğiniz mucizeleri açıklamak sizi üzebilir. Şöyle ki; Keyfî olarak istediğiniz mucizeler gösterilse, inanmayanlar hemen dünyada peşin cezaya çarptırılabilir." demektir.

Kâfirlerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den bir takım mucizeler istediklerini işiten müslümanların kalplerinden: "Keşke bunlar gösterilse de onlar da iman etseler" şeklinde bir arzu geçmekteyken bu ayet-i celilenin inişiyle bu temennilerinin uygun olmadığını anladılar.

3- Bu ayet-i celile, Mevlâ Tealâ'nın:

« ... وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (٩٩) »

" Allah (-u Tealâ) sizin açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir." *(Maide Suresi:99 dan)* cümle-i celilesine bağlı olabilir. Buna göre mana:

"İşleri zahir (görünen hâl) leri üzere bırakın ve size açıklanmamış olan gizli hâlleri soruşturmayın, zira o hususlar size açıklanırsa üzülebilirsiniz" şeklindedir.

İbni Ebî Hatim, Taberî, Beğavî, Zâdü'l-Mesîr, Bahru'l-Muhit, Kurtubî, Hâzin, Ruhul Beyan ve Alusî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Ayet-i celilenin iniş sebebiyle ilgili altı görüş vardır:

1- Enes *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir.

١٣٤ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) سَأَلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ حَتَّىٰ أَحْفَوْهُ الْمَسْأَلَةَ فَغَضِبَ فَصَعِدَ

الْمِنْبَرَ ، فَقَالَ: « لاَ تَسْئَلُونَنِى الْيَوْمَ عَنْ شَئٍ إلاَّ بَيَّنْتُهُ لَكُمْ ». فَجَعَلْتُ انْظُرُ يَمِيناً وَشِمَالاً ، فَاذَا كُلُّ رَجُلٍ لاَفٌّ رَأْسَهُ فِى ثَوْبِهِ يَبْكِى ، فَاذَا رَجُلٌ ، كَانَ اذَا لاَحَى الرِّجَالَ يُدْعَىٰ لِغَيْرِ اَبِيهِ ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ اَبِى؟ قَالَ: « حُذَافَةُ » . ثُمَّ انْشَأَ عُمَرُ فَقَالَ: رَضِينَا بِاللهِ رَبّاً ، وَبِالْاِسْلاَمِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً ، نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا رَأَيْتُ فِى الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَالْيَوْمِ قَطُّ ، اِنَّهُ صُوِّرَتْ لِى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ ، حَتَّىٰ رَأَيْتُهُمَا وَرَاءَ الْحَائِطِ » وَكَانَ قَتَادَةُ يَذْكُرُ عِنْدَ هٰذَا الْحَدِيثِ هٰذِهِ الْآيَةَ ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ﴾

134 - Bir gün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e çok soru sorup ısrar ettiklerinde öfkelenerek minbere çıkıp: **"Bu gün bana hangi şeyden sorarsanız muhakkak onu size beyan ederim."** buyurdu.

O sıra ben sağa sola bakmağa başladım, bir de gördüm ki herkes başını elbisesinin içine dürmüş ağlamaktadır. Bir de adamlarla kavga ettiği zaman babasından başkasının adıyla çağrılmakta olan (babasından başkasına nisbet edilen) bir adam: "Ya Resulallah! Benim babam kimdir?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Huzafe'dir" buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* : "Rab olarak Allah-u Tealâ'dan, din olarak islâm'dan, Resul olarak da Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den razı olduk, fitnelerden Allah'a sığınırız " demeye başladı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Hayır ve şer hakkında bu gün gibisini asla görmedim, şüphesiz ki cennet ve cehennem bana suretlendirildi (şekilleri bana gösterildi) **de ben, şu** (mihrap) **duvar** (ı) **arkasında onları gördüm."** buyurdu.

İşte bunun üzerine: **"Ey iman edenler! Açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın."** ayet-i celilesi indi. *(Buharî, Deavât:34, No:6001, 5/2340, Tefsir:119, No:4345, 4/1689, Müslim, Fezail:37, No:2359/134-137, 4/1832, Tirmizî, Tefsir:6, No:3056, 5/256, Nesâî, Sünen-i Kübra, No:11154, 6/338)*

Bunun üzerine Hazreti Katâde *(Radıyallahu Anh)*: "Şüphesiz ki Allah-u Tealâ sizin görmediklerinizi peygamberine gösteriyor ve işitmediklerinizi ona işittiriyor." dedi. *(Süyütî, Dürrü'l-Mensûr, 3/204)*

Zührî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in beyanı ile gerçek babası meydana çıkan Abdullah ibni Huzafe'nin annesi oğluna kızarak: "Senden daha isyankâr bir çocuk asla görmedim, annenin cahiliyyet ehlinin işlediği suçu işlemediğinden emin mi oldun da bu soruyu sorarak anneni bütün insanların huzurunda rezil ettin." deyince,

Huzafe *(Radıyallahu Anh)*:"Vallahi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* beni siyah bir köleye katsaydı elbette ona katılırdım (babamın siyah bir köle olduğunu söyleseydi kabul ederdim)" diye cevap verdi. *(Taberî, No:12804, 5/82)*

١٣٥ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: « أَيُّهَا النَّاسُ! قَدْ فَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا » فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! فَسَكَتَ حَتَّىٰ قَالَهَا ثَلَاثًا . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ . وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ » . ثُمَّ قَالَ: « ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ. فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَىٰ أَنْبِيَائِهِمْ . فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ . وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ »

2- 135 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kere insanlara hutbe okurken: **"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **sizin üzerinize haccı farz kıldı, öyleyse hacc yapın."** buyurduğunda, bir adam:

"Her sene mi?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sustu, o kişi bu sualini üç kere tekrar etti, sonunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*

"Eğer 'Evet' deseydim elbette (Hac her sene) **farz olacaktı, farz olsaydı siz onu yerine getiremeyecektiniz. Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın** (bir hüküm hakkında ben bir kayıt koymadıkça siz onu sormayın). **Sizden öncekiler ancak çok sorup, peygamberlerine karşı gelmeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Ben size bir şey emrettiğimde gücünüz nisbetinde onu yerine getirin, bir şeyden sizi nehyettiğimde ise onu bırakın."** buyurdu. *(Müslim, Hacc:73, No:1337, 2/975, Buharî, İ'tisam:2, No:6858, 6/2658, Tirmizî, Hacc:5, No:814, 3/178, İbni Mace Menâsik:2, No:2884, 2/963, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:905, 1/240, Hakim Müstedrek, No:3157, 2/322, Ebu Yâ'lâ, Müsned, No:517, 1/396)*

İmam-ı Sindî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu hadis-i şerif, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den ilmî meseleleri sormayı nehyetmemekte, bilakis kayıtsız olarak açıklanan hükümlerin kayıtlarını araştırmanın kerahetine işaret etmektedir.

Dolayısıyla "Ben sizi bıraktığım müddetçe siz de beni bırakın" ifadesi, "Bir mesele hakkında inceden inceye tafsilât istemeyin, çünkü bu işin sonu İsrail oğullarının helâki gibi kötü bir neticeye varabilir" demektir.

Nitekim Allah-u Tealâ Hazretleri Benî İsraile bir sığır kesmelerini emrettiğinde, onlar her hangi bir sığırı kesmekle bu emri yerine getirebilecekleri hâlde, kesilecek hayvanın rengini, yaşını, durumunu sormaları üzerine Allah-u Tealâ bu isyankâr suallerine karşı onlara şiddet gösterdi ve bu yaptıklarından dolayı onları zemmetti (kınadı).

Bu husus Bakara Suresinin 67-73 ayet-i kerimelerinin tefsirinde (Ruhul Furkan:1/384-397) genişçe izah edilmektedir. O bahis mutalâa edildiğinde burası daha iyi anlaşılacaktır.

Bu hadis-i şerifin zahirine bakılırsa, her sene haccın farz olma hükmünün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in beyanına bırakıldığı, O: "Evet" deseydi haccın her sene farz olacağı anlaşılmaktadır.

Bu uzak görülecek bir şey değildir, çünkü Allah-u Tealâ habibine hacc hükmünü mutlak olarak emretmiş, kaç kere yapılacağı kaydını ise ona ısmarlamış olabilir. Artık O, isterse hükmü mutlak bırakır, isterse her sene ile kayıtlayabilir. Nitekim:

١٣٦ – عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) اَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ ، اَفِى كُلِّ صَلاَةٍ قِرَائَةٌ؟ قَالَ: « نَعَمْ » ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ وَجَبَتْ هٰذِه .

136 - Ebu'd-Derda *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir adam: "Ya Resulallah! Her rekâtta kıraat var mıdır?" diye sorduğunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Evet"** diye cevap buyurunca, ensar-ı kiram'dan bir zat: "Artık bu farz oldu" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21779, 8/168, Tahavî, Şerhu-Meâni'l-Âsâr:1/216)*

١٣٧–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: كَانَ قَوْمٌ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ اِسْتِهْزَاءً ، فَيَقُولُ الرَّجُلُ: مَنْ اَبِى؟ وَيَقُولُ الرَّجُلُ تَضِلُّ نَاقَتُهُ: اَيْنَ نَاقَتِى؟ فَاَنْزَلَ اللهُ فِيهِمْ هٰذِه الْآيَةَ ﴿ يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ﴾ حَتّٰى فَرَغَ مِنَ الْآيَةِ كُلِّهَا .

3 - 137 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Bir cemaat (münafıklardan ve yahudilerden bir grup) alay etmek için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir takım sualler soruyorlardı, biri: "Babam kim?" diyor, devesi kaybolan bir başkası da: "Devem nerededir?" diye soruyordu. Allah-u Tealâ onlar hakkında: **"Ey iman edenler! Açıklandığında sizi üzecek şeyler sormayın."** ayet-i celilesinin tamamını indirdi. *(Buharî, Tefsir:119, No:4346, 4/1689)*

4 - Bir cemaat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm (cahiliyyet devrinde müşrikler tarafından istifade haram kılınan hayvanlar) ın hükmünü sormaları üzerine bu ayet-i celile inmiştir.

Bu rivayet İmam-ı Mücahid *(Radıyallahu Anh)* tarafından İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın görüşü olarak açıklanmıştır, İbni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* da bu görüştedir. Nitekim bundan sonraki ayet-i celilelerde bu hayvanlar hakkındaki hükmün açıklanması bu görüşe uygun düşmektedir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, sahabe-i kiram Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e Allah-u Tealâ'nın affettiği cahiliyyet işlerinden sordular, halbuki Allah-u Tealâ'nın affettiği şeyleri sormanın bir manası yoktur.

5 - Bir kavim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gösterdiği mucizelerle yetinmeyip diğer bir takım mucizeler istemeleri üzerine bu ayet-i celile inmiştir. Bu görüş Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

6 - Bu ayet-i celile sahabe-i kiramın: "Allah-u Tealâ bize müşriklerle harbetmek için izin verseydi" şeklindeki sözleriyle cihat farzedilmeden evvel farz edilmesini istemeleri ve diğer bir kısım şeylerin farz olmasını temenni etmeleri üzerine inmiştir. Bu görüşü Ebu Süleyman ed-Dimeşkî *(Rahimehullah)* nakletmiştir.

Bu ayet-i kerimenin bütün bu suallerin hepsine birden cevap olarak inmiş olması da muhtemeldir. İbni Avn *(Rahimehullah)* , İmam-ı Nafi' *(Rahimehullah)* a bu ayet-i kerimeyi sorduğunda, O şöyle cevap verdi: "Soru sormak haddi zatında hiç bir zaman iyi görülmemiştir. Nitekim:

١٣٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ يَرْضىٰ لَكُمْ ثَلاَثاً وَيَكْرَهُ لَكُمْ ثَلاَثاً. فَيَرْضىٰ لَكُمْ اَنْ تَعْبُدُوهُ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً. وَاَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَتَفَرَّقُوا وَيَكْرَهُ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَاِضَاعَةَ الْمَالِ ».

138 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Hiç şüphe yok ki Allah sizin için üç şeye razı olur; üç şeyi de size kerih görür** (hoşlanmaz). **Sizin için: Kendisine ibadet etmenize, ona hiç bir şeyi şerik** (ortak) **koşmamanıza, toptan Allah'ın ipine sarılıp tefrikaya** (ayrılığa) **düşmemenize razı olur.**

Ve size: Kîl-ü Kâli (dedi koduyu), **çok sual sormayı, bir de mal itlâfını** (lüzumsuz yere harcamayı) **kerih görür."** buyurdular. *(Müslim, Ekdiye:5, No:1715, 3/1340, Buharî, Rikak:22, No:6108, 5/2375, Darimî, Rikak:38, No:2649, 2/766, İmam-ı Malik, Muvatta', Kelâm:8, No:1863, Sh.656, Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, No:8807, 3/296)*

Ulemadan bir çoğu hadis-i şerifte geçen kesret-i sual'i, henüz vuku bulmamış olan meseleler hakkında "Olsaydı nasıl olurdu?" şeklinde tekellüfle (zorla) araştırma manasında kabul etmişlerdir.

Selef-i Salihin bu şekildeki soruları kerih görür ve: "Öyle bir hadise vuku bulduğunda sorulan kimse cevabına muvaffak kılınır" derlerdi.

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur:

"Şu belde (Medine-i Münevvere) nin halkına yetiştiğimde Kur'an ve sünnetten başka bir ilimleri yoktu. Yeni bir hadise zuhur ettiğinde, emirü'l-müminin hazır olan âlimleri toplar, onların birleştikleri görüşü icra ederdi. Siz ise olmadık şeylerden çok soruyorsunuz. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu gibi soruları kerih görürdü."

Ömer ibni'l-Hattab *(Radıyallahu Anh)* olmayan bir şey hakkında soru soranı lânetlerdi. *(Darimî, Mukaddime:18, No:121, 1/54)*

Zeyd ibni Sabit el-Ensarî *(Radıyallahu Anh)* a bir şey sorulduğunda, "Bu sorulan hadise olmuş bir şey midir?" diye sorar. Eğer "Evet olmuştur" denirse, bildiği şekilde cevap verir, "Henüz vuku bulmamıştır" denirse, "Bırakın olsun da öyle sorarsınız" derdi.

Ammâr ibni Yasir *(Radıyallahu Anh)* da, olmamış bir şey hakkındaki soruya cevap vermez, "Bu hadise vuku bulduğu zaman sizin için bunun cevabını araştırmaya kendimizi zorlarız." derdi. *(Darimî, Mukaddime:18, No:122-123, 1/54)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından daha hayırlı bir topluluk görmedim, onlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vefat edinceye kadar ancak onüç mesele sormuşlardır ki, hepsi de Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur:

« يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ ... (٢١٧) »

"Sana haram aydan sorarlar." *(Bakara Suresi:217 den),*

« وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ... (٢٢٢) »

"Sana hayızdan sorarlar." *(Bakara Suresi:222 den)* ayet-i celileleri bunlardan bir kısmıdır. Onlar kendilerine faydalı olandan başkasını sormazlardı. *(Darimî, Mukaddime:18, No:125, 1/54)*

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "İlim kaldırılmadan onu öğrenmeye bakın, ilmin alınması ilim ehlinin alınmasıyladır. İlme çok çalışın, çünkü sizin biriniz ona ne zaman muhtaç olacağını veya yanındaki bilgiye başkalarının ne zaman ihtiyaç duyacağını bilemez.

Şüphesiz ki siz, Kur'an-ı Kerimi sırtlarının arkasına attıkları hâlde sizi Allah-u Tealâ'nın kitabına davet ettiklerini iddia eden bir takım topluluklara rastlayacaksınız, aman ilme çalışın, yenilik uydurmaktan sakının, süslü lâflar ederek zorla derin mevzulara daldırmaktan sakının, Allah-u Tealâ'nın şeriatında sabit olan eski hükümlere sarılın." *(Darimî, Mukaddime:19, No:143, 1/58)*

Diğer bir manaya göre, Allah-u Tealâ'nın istemediği çok sormaktan maksat insanların ayıplarını araştırmak için gereksiz sorgulamalar yapmaktır. Nitekim:

« ... وَلَا تَجَسَّسُوا ... (١٢) »

"Tecessüs yapmayın (ayıp araştırmayın)." *(Hucurat Suresi:12 den)* ayet-i celilesi de bunu yasaklamaktadır.

Evlâ olan hadis-i şerifi umumi manada kabul etmektir ki, bu durumda geride zikredilen bütün vecihleri içine almış olur.

Ancak burada şunu ifade edelim ki yasaklanan sorma, Allah-u Tea-lâ'nın, kullarına yüklemediği ve kitabında açıklamadığı konular hakkındadır. Yoksa Allah-u Tealâ'nın, kullarına amel etmelerini vacip kıldığı meseleler değildir, hatta tam aksine bu hususta sormaları emredilmiştir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

Ayet: 101

« فَاسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٧) »

"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline (bilenlere) **sorun."** *(Enbiya suresi:7 den)* buyurmaktadır.

İbni Abdil Berr *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bu gün bir kimsenin sorusundan sebep bir şeyin haram edileceği korkusu bulunmadığından, cahilliği ortadan kaldırıp ilme rağbet ederek, dinî bir konuda bilinmesi gereken bir meseleyi araştırmak için soru sormakta bir sakınca yoktur. Zira cahilliğin şifası sual (sorma) dır. Ancak bir mesele öğrenmek için değil de, karşısındaki kimseyi aciz bırakmak için inadına soru soranın bu yaptığı helâl olmaz.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, âlimlerin vazifesi, delilleri izaha, kıyas yollarını açıklamaya, ictihat mukaddimelerini elde etmeye ve hükmün meydana çıkması için yardım alınacak aletleri hazırlamaya çalışmaktır.

Yeni bir hadise zuhur ettiğinde, kapıdan girilip bulunma ihtimali olan yerde aranır (meselenin çözümü için delillere bakılır), Allah-u Tealâ doğruyu bulma kapısını açar.

Bedâi'u't-Tefsir de zikredildiğine göre, ayet-i celilede sorulması nehyedilen şeylerin nelerden ibaret olduğu hususunda iki görüş vardır:

1- Bunlar, ahkâm-ı Şer'iyye (şeriatın hükümleri) dir ki, Allah-u Tealâ bunların hükümlerini kullarına acıdığı için açıklamamış, fakat onların bu hususdaki ısrarlı soruları o şeyin yasaklanmasına sebep olmuştur. Eğer sormasalardı o mesele af olup kalacaktı. Nitekim geride zikredildiği üzere:

"Hacc her sene midir?" diyenin sorusuna karşılık Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Evet deseydim elbette vacip olurdu"** (No:135 de geçti) şeklindeki cevabı bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca Sad ibni Ebi Vakkas *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٣٩ – عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِى وَقَّاصٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ مِنْ اَجْلِ مَسْئَلَتِهِ »

139 - **"Gerçekten müslümanların suç bakımından en büyüğü, o kimsedir ki, haram olmayan bir şey hakkında sormuş ve o şey onun sorusundan dolayı haram kılınmıştır."** *(Buharî, İ'tisam:3, No:6859, 6/2658, Müslim, Fezail:37, No:2358/132-133, 4/1831, Ebu Davud, Sünnet:7, No:4610, 2/612, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1545, 1/378)* hadis-i şerifi de bu te'vil'in doğruluğuna delâlet etmektedir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, kaderiyye mezhebinin bu hadis-i şerife dayanarak, "Allah-u Tealâ yaptığı şeyleri bir takım sebeplerle yapar" şeklindeki görüşleri son derece yanlış olup, Allah-u Tealâ bu gibi görüşlerden çok yücedir. Çünkü Allah-u Tealâ her şeye hakkıyla kadir olup, herşeyi son derece bilendir.

Sebepler de Allah-u Tealâ'nın ef'âlinden bir fiildir. Ancak kaza ve kaderde, o sorulan şeyin, hakkında sual vuku bulduğunda haram edileceği hususunda hüküm sebkat etmiş (karar geçmiş) tir. Yoks o soru o şeyin haram edilmesinin sebeb-i mucibi (gerektirici nedeni) olamaz. Çünkü:

« لاَ يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ (٢٣) »

"O (Allah-u Tealâ) **Yaptığından sorulmaz, onlar** (kullar) **ise sorumludurlar"** *(Enbiya Suresi:23 den)*

2 - Sorulması nehyedilen hususlar ahkâm-ı kaderiyye (kader meseleleri) dir. Nitekim Abdullah ibni Huzafe*(Radıyallahu Anh)* ın babasını sorması (No:134 de geçti), Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiği üzere bir diğerinin:

١٤٠ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) ؛ اَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اَيْنَ اَبِى؟ قَالَ: « فِى النَّارِ »

140 - "Babam nerededir ya Resulallah?" sorusuna karşılık Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Ateştedir."** *(Müslim, İman:88, No:203, 1/191, Ebu Davud, Sünnet:18, No:4718, 2/642, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12193, 4/239)* şeklindeki cevabı bunun örneklerindendir.

Özetle, ayet-i celile her iki hususta da cevabı alındığında insanı üzecek sorular sormayı yasaklamaktadır, zira kader hususundaki sorularına karşı aldıkları cevaplar onları mahzun edeceği gibi, teklif hususundaki soruları da onlara yapmakta zorlanacakları yükümlülükler getirecektir.

Dolayısıyla bu ayet-i celilenin hükmü kesintiye uğramadan devam etmektedir. Günümüzde de kişi cevabını aldığında üzüleceği sualleri sormaya kalkışmayıp, mümkün olduğu kadar görmezlikten gelip Allah-u Tealâ'nın affıyla hareket etmelidir. Nitekim

Yahya ibni Abdirrahman ibni Hâtıb*(Rahimehullah)* dan rivayet edildiğine göre: Bir kere hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, içlerinde Amr ibni'l-Âs da bulunan bir kafileyle yola çıktığında bir havuza uğradılar, (Abdest almak istediklerinde) Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* havuzun sahibine:

"Ey havuzun sahibi! Senin havuzuna yırtıcı hayvanlar uğrar mı? (suyu temiz midir değil midir)." diye sorduğunda, Ömer ibni'l-Hattab *(Radıyallahu Anh)*:

١٤١ – « يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ! لاَ تُخْبِرْنَا ، فَاِنَّا نَرِدُ عَلَى السِّبَاعِ ، وَتَرِدُ عَلَيْنَا » .

141 - **"Ey havuz sahibi! Bize haber verme, çünkü biz yırtıcı hayvanlara uğrarız, onlar da bize uğrar."** *(İmam-ı Malik, Muvatta', Taharet:3, No:45, Sh:20, Darekutnî, Sünen, 1/32, İbni Ebî Şeybe, Musannef, 1/142, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Taharet:258, No:1181, 1/379, Nevevî, Mecmû', 1/173, İbni Kudâme, el-Muğni, 1/87, Hatib-i Tebrizî, Taharet:7, No:486, 1/168)* buyurarak, havuz sahibinin cevap verip de abdest almalarına mani bir şey söylemesine fırsat vermemiştir.

İbni Huveyzimendâd*(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bundan dolayı ulemadan bazısı 'Önüne bir yemek getirilen kişi <Bu yemek neden yapılmıştır? > veya kendisine bir mal arzedilen kimse <Bu mal nereden elde edilmiştir?> şeklinde sorular sormayıp, müslümanların işlerini itimad ve selâmete (güven ve düzgünlüğe) hamletmeli (yormalı) dır." demişlerdir. *(Kurtubî:6/312)*

İbni Huveyzimendâd'ın bu görüşü, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerifle de kuvvet kazanmaktadır:

١٤٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اِذَا دَخَلَ اَحَدُكُمْ عَلَى اَخِيهِ الْمُسْلِمِ فَاَطْعَمَهُ طَعَامًا فَلْيَأْكُلْ مِنْ طَعَامِهِ وَلَا يَسْئَلْهُ عَنْهُ فَاِنْ سَقَاهُ شَرَابًا مِنْ شَرَابِهِ فَلْيَشْرَبْ مِنْ شَرَابِهِ وَلَا يَسْئَلْهُ عَنْهُ »

142 - **"Sizin biriniz müslüman kardeşinin yanına girip de, o ona bir yemek yedirirse, onun yemeğinden yesin ve ona o yemekten** (nereden alınmıştır, güvenilir mi? şüpheli mi?diye) **sormasın, kendi içeceğinden ona bir şey içirirse, onun içeceğinden içsin ve ona, ondan sormasın."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9195, 3/360, İbni Hacer el-Askalânî, el-Metalibu'l-Âliye, No:2910, 3/72, Deylemî, el-Firdevs, No:1093, 1/280, Hatib-i Bağdadî, Tarih, No:1391, 3/301)*

Abdü'l-Melik ibni Ebî Cum'a el-Ezdî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bir kere İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* a, "Temizlikçinin kazancının helâl olup olmadığını' sorduğumda, bana; 'Yazık sana! Öyle bir şey soruyorsun ki, evlerinizde temizlik yaptırmasanız elbette evleriniz size dar gelir.' buyurduktan sonra bu ayet-i kerimeyi okudu. *(Süyütî, Dürrül Mensur, 3/209)*

Süyûtî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i kerimenin inişinden sonra sahabe-i kiram Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e soru sormaktan çekinmişlerse de, kendileri cesaret edemedikleri zaman başkalarını öne sürerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in cevaplarını öğrenmişlerdir. Bu hususa örnek olacak bazı rivayetler şunlardır:

١٤٣–عَنْ اَبِى اُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا كَانَ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ مُرْدِفُ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَمَلٍ آدَمَ فَقَالَ: « يَا اَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنَ الْعِلْمِ قَبْلَ اَنْ يُقْبَضَ الْعِلْمُ وَقَبْلَ اَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ » وَقَدْ كَانَ اَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَلَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَلَكُمْ عَفَا اللهُ عَنْهَا وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ قَالَ: فَكُنَّا نَذْكُرُهَا كَثِيرًا مِنْ مَسْئَلَتِهِ وَاتَّقَيْنَا ذَاكَ حِينَ اَنْزَلَ اللهُ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ قَالَ: فَاَتَيْنَا اَعْرَابِيًّا فَرَشَوْنَاهُ بِرِدَاءٍ

قَالَ: فَاعْتَمَّ بِهِ حَتَّىٰ رَأَيْتُ حَاشِيَةَ الْبُرْدِ خَارِجَةً مِنْ حَاجِبِهِ الْأَيْمَنِ قَالَ: ثُمَّ قُلْنَا لَهُ: سَلِ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ: فَقَالَ لَهُ: يَا نَبِيَّ اللهِ كَيْفَ يُرْفَعُ الْعِلْمُ مِنَّا وَبَيْنَ اَظْهُرِنَا الْمَصَاحِفُ، وَقَدْ تَعَلَّمْنَا مَا فِيهَا وَعَلَّمْنَاهَا نِسَاءَنَا وَذَرَارِينَا وَخَدَمَنَا؟ قَالَ: فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ رَأْسَهُ وَقَدْ عَلَتْ وَجْهَهُ حُمْرَةٌ مِنَ الْغَضَبِ، قَالَ: فَقَالَ: « اَىْ ثَكِلَتْكَ اُمُّكَ هٰذِهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ بَيْنَ اَظْهُرِهِمُ الْمَصَاحِفُ لَمْ يُصْبِحُوا يَتَعَلَّقُوا بِحَرْفٍ مِمَّا جَاءَتْهُمْ بِهِ اَنْبِيَاءُهُمْ اَلَا وَاِنَّ مِنْ ذَهَابِ الْعِلْمِ اَنْ يَذْهَبَ حَمَلَتُهُ » ثَلَاثَ مِرَارٍ.

143 - Ebu Umame el-Bâhilî *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Veda haccında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Fazl ibni Abbas *(Radıyallahu Anh)* ı esmer bir deve üzerinde arkasına oturtmuş olduğu hâlde kalkıp: **"Ey insanlar! İlim alınmadan ve ilim kaldırılmadan önce ilimden** (nasibinizi) **alın."** buyurdu. O sırada da:

"Ey iman edenler! size açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın, eğer Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır. (açıklanmadığına göre) **Allah onları affetmiştir.** (Siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). **Allah ziyade bağışlayıcıdır** (ceza vermekte) **aceleci değildir."** ayet-i celilesi inmişti.

Evvelce biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e çok şeyler sorardık, fakat Allah-u Tealâ, peygamberine bu ayet-i kerimeyi indirince biz çok sormaktan sakınır olduk, bu yüzden bir bedevî'nin yanına gelip ona bir rida (şal) giydirdik, o da onu sarık gibi doladı, ben şalın kenarının onun sağ kaşının üstüne doğru sarktığını gördüm.

Sonra biz ona Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sorması gereken şeyi öğrettik, o da "Ey Allahın peygamberi! Aramızda mushaflar bulunup, onda olanları öğrenip, hanımlarımıza, çocuklarımıza ve hizmetçilerimize öğretirken, ilim bizden nasıl alınır?" diye sordu.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kızgınlıktan yüzü kızarmış olduğu hâlde başını kaldırarak üç kere: **"Ey anası yitiresi adam! Bu yahudilerle hristiyanların önlerinde mushafları** (yazılı kitapları) **duruyorken, peygamberlerinin kendilerine getirdiği şeyden bir harfe bile sarılmaz oldular.**

Dikkatli olun! İlmin hamelesinin gitmesi (âlimlerin ölmesi) **ilmin gitmesindendir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22353, 8/302, Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:7867, 8/215)*

١٤٤ – عَنْ اَبِى مَالِكٍ الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ ﴿ لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ﴾ قَالَ: فَنَحْنُ نَسْأَلُهُ اِذْ قَالَ: « اِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا لَيْسُوا بِاَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ بِقُرْبِهِمْ وَمَقْعَدِهِمْ مِنَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ » قَالَ: وَفِى نَاحِيَةِ الْقَوْمِ اَعْرَابِىٌّ ، فَقَامَ فَجَثَا عَلٰى رُكْبَتَيْهِ وَرَمٰى بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: حَدِّثْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ عَنْهُمْ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: فَرَأَيْتُ وَجْهَ النَّبِىِّ ﷺ يَنْتَشِرُ ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « عِبَادٌ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ مِنْ بُلْدَانٍ شَتّٰى وَقَبَائِلَ مِنْ شُعُوبِ اَرْحَامِ الْقَبَائِلِ ، لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمْ اَرْحَامٌ يَتَوَاصَلُونَ بِهَا لِلّٰهِ ، وَلَا دُنْيَا يَتَبَاذَلُونَ بِهَا يَتَحَابُّونَ بِرُوحِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ يَجْعَلُ اللّٰهُ وُجُوهَهُمْ نُورًا وَيَجْعَلُ لَهُمْ مَنَابِرَ مِنْ لُؤْلُؤٍ قُدَّامَ الرَّحْمٰنِ تَعَالٰى ، يَفْزَعُ النَّاسُ وَلَا يَفْزَعُونَ وَيَخَافُ النَّاسُ وَلَا يَخَافُونَ »

144 - Ebu Malik el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Bir kere ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanında ona sorular soruyorken, **"O şeyler hakkında soru sormayın ki, açıklanırsa sizi üzer."** ayet-i celilesi indi, o sıra,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **nın öyle kulları vardır ki, peygamber ve şehit olmadıkları hâlde kıyamet günü Allah** (-u Tealâ) **ya olan yakınlıklarından ve makamlarından dolayı nebiler ve şehitler onlara gıpta edecektir."** buyurdu.

O sırada cemaatın içersinde bir arabî bulunmaktaydı. (Biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e çok soru sormaya cesaret edemediğimizden aramızda bir bedevî bulunmasına sevinirdik).

O bedevî kalkıp diz üstü durarak ellerini saldı ve: "Ya Resulallah! Onlardan bize bahset, kimdir onlar?" diye sorduğunda, ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yüzü gülerek şöyle buyurduğunu gördüm:

"(Onlar) **Ayrı kabilelerden ve değişik memleketlerden** (bir araya gelen) **Allah** (-u Tealâ) **nın kullarından bir takım kullardır ki, aralarında Allah** (-u Tealâ) **için vasledecekleri rahimler ve ne de bezledecekleri dünyalık** (birbirlerinin akrabası olmadıkları gibi aralarında bir ticarî menfaat) **yokken, Allah** (-u Tealâ) **nın rahmeti** (kullarına acımasının en büyük eseri olan Kur'an-ı Kerim) **ile birbirini severler.**

(Kıyamet gününde) **Allah** (-u Tealâ) **onların yüzlerini nur yapacak ve Rahman Tealâ'nın** (manevî) **önünde onlar için inciden minberler kuracaktır. İnsanlar feryad ettiğinde onlar bağırmayacak, insanlar korktuğunda onlar**

korkmayacaktır." *(Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:3433, 3/290, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22957, 8/446, Beyhakî, el-Esma ve's- Sıfat, 2/215, Abdürrezzak, el-Musannef, No:20324, 11/201, Ebû Yâ'lâ, el-Müsned, No:6842, 12/233, Hakim, el-Müstedrek, No:7318, 4/188, İbni Ebî Hatim, No:6876, 4/1217)*

١٤٥ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ انِّي اُرِيدُ اَنْ اَسْأَلَكَ عَنْ اَمْرٍ وَيَمْنَعُنِي مَكَانُ هٰذِهِ الْآيَةِ ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَلَكُمْ تَسُؤْكُمْ ﴾ قَالَ: « مَا هُوَ يَا مُعَاذُ؟ » قُلْتُ: اَلْعَمَلُ الَّذِي يُدْخِلُ الْجَنَّةَ وَيُنَجِّي مِنَ النَّارِ . قَالَ: « قَدْ سَأَلْتَ عَظِيماً ، وَاِنَّهُ لَيَسِيرٌ: شَهَادَةُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ ، وَاَنِّي رَسُولُ اللهِ ، وَاِقَامُ الصَّلَاةِ وَاِيتَاءُ الزَّكَاةِ ، وَحَجُّ الْبَيْتِ ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ »

145 - Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Bir kere ben "Ya Resulallah! Sana bir şey sormak istiyorum amma **'Ey İman edenler!** (cevabı) **açıklandığında sizi üzecek şeylerden sormayın'** ayet-i celilesinin mekânı (büyük mertebesi) bana engel oluyor." dediğimde,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O soracağın şey nedir? Ey Muaz!"** buyurdu. Bunun üzerine ben: "Cennete girdirip ateşten koruyacak amel (nedir?)" dediğimde,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhakkak ki sen çok büyük bir şey sordun, fakat o elbette çok kolaydır.** (O amel) **Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilâh olmadığına ve benim Allah-u Tealâ'nın resulü olduğuma şahitlik etmen, namazı dosdoğru kılıp zekât vermen, Beyt'i haccedip Ramazan orucu tutmandır."** buyurdu. *(Tahavî, Şerhu-Müşkili'l-Âsâr, No:1478, 4/116, Mervezî, Ta'zimu-Kadri's-Salât, No:195? Süyütî, Dürrül-Mensûr, 3/210)*

İmam-ı Tahavî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Hazreti Muaz bu ayet-i kerimeden dolayı bilmesi gereken bir şeyi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e soramadığını ona anlatınca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onun bu sorusunun, cevabı bilinmesi üzüntü verecek şeylerden olmadığını bildiği için kendisine gereken cevabı vermiştir.

Bundan anlaşıldığına göre, ayet-i kerimede sorulması nehyedilen şeyler, bilinmesinde bir fayda ve sevap söz konusu olmayan şeylerdir. Fakat insanı sevaba ulaştıracak ve salih amelleri öğrenmeye vesile olacak sorular bu ayet-i kerimeden kastedilen manaya dahil değildir.

١٤٦ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكِ بْنِ بُحَيْنَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: صَلّٰى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلٰى اَهْلِ الْمَقْبَرَةِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَذٰلِكَ بَعْدَ نُزُولِ هٰذِهِ الْآيَةِ ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَلَكُمْ تَسُؤْكُمْ ﴾ فَاَسْكَتَ الْقَوْمَ فَقَامَ اَبُو بَكْرٍ ، فَاَتٰى عَائِشَةَ فَقَالَ: اِنَّ

النَّبِيَّ ﷺ صَلَّىٰ عَلَىٰ أَهْلِ الْمَقْبَرَةِ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: صَلَّيْتَ عَلَىٰ أَهْلِ الْمَقْبَرَةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تِلْكَ مَقْبَرَةٌ بِعَسْقَلَانَ يُحْشَرُ مِنْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ شَهِيدٍ »

146 - Abdullah ibni Malik ibni Buhayne *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kabristan ehline üç kere salât etti (rahmet okudu). Bu: **"Ey iman edenler! Açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın."** ayet-i celilesinin inişinden sonra oldu ve bu ayet-i kerime insanları susturdu (soru sormalarına engel oldu).

Bunun üzerine Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* kalkıp Aişe *(Radıyallahu Anha)* ya gelerek: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kabristan ehline dua etti, (fakat biz hangi kabristan olduğunu sormaya cesaret edemedik, bu hususu ona sen sorsan nasıl olur?)" dedi.

Aişe *(Radıyallahu Anha)* (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek): "Bir makbere ehline dua etmişsin, (O hangi kabristandır?)" diye sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O Askalân'da bir makberedir ki, ondan yetmişbin şehit haşredilecek** (diriltilecek) **tir."** buyurdu. *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/209, Ebu Yâ'lâ, Müsned, No:913, 2/216, İbni Hacer-i Askalânî, el-Metalibu'l-Âliye, No:4236-37, 4/162, Said ibni Mensur, Sünen, No:2415, 2/160, Müsned-i Bezzar, No:2067, 2/386)*

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere bu ayet-i celilenin inişinden sonra ashab-ı kiram hazeratı bu ayet-i kerimeye ters düşmekten korktukları için bilinmesi gereken en önemli konularda bile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e fazla soru sormaktan çekinmişler ve başkalarını araya koyarak sorular sordurup, dünya ve ahiretleri için lâzım olan meselelerin cevaplarını öğrenmişlerdir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ) **"Eğer Kur'an** (ı- Kerim) **indirilirken onları sorarsanız** (hükmü) **size açıklanacaktır."** buyurmuştur.

Bu hususta bir kaç izah yapılmıştır:

1- Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin başlık kısmıyla, sordukları şeylerin kendilerine açıklanması halinde onları üzeceğini; bu ikinci kısmıyla da, şayet sorarlarsa cevapların kendilerine açıklanacağını beyan buyurmuştur. Dolayısıyla sözün özü: "Eğer sorarlarsa, cevaplar kendilerine açıklanır amma bu, onları üzer." demek olur.

2- Soru sormak iki kısımdır:

a) Kur'an ve Sünnet'te hiç bir şekilde bahsi geçmeyen şeyleri sormaktır ki, böyle bir soru: **"Size açıklanırsa, fenanıza gidecek şeyleri sormayın."** kavl-i şerifi ile nehyedilmiştir.

b) Kur'an-ı Kerim'in getirdiği bir şey hakkında soru sormaktır ki, dinleyen kimse bu şeyi gerektiği gibi anlayamadıysa, bu takdirde soru sorması

vaciptir. İşte bu kısım: **"Siz onları Kur'an inerken sorarsanız, size açıklanır."** kavl-i şerifinden kastedilendir.

Mevlâ Tealâ, ilk ifade-i celilesinde soru sormayı yasaklayınca, bu her türlü soru sormanın yasak olduğunu vehme getirmesin (düşündürmesin) diye caiz olan kısmı yasak olandan ayırmak için bu ikinci ifade-i celilesini zikretmiştir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celilenin anlaşılmasında bir kapalılık vardır. Şöyle ki, ayet-i celilenin başında soru sormak nehyedilmiş, bu ikinci ifade ile de mubah kılınmıştır. Burada mananın kolay anlaşılması için ulema bir muzafın (gayr kelimesinin) hazfedilmesini gerekli görerek:

« وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْ غَيْرِهَا »

"(Yasaklanan lüzumsuz şeyleri değil de) **Eğer muhtaç olduğunuz başka meseleleri sorarsanız, Kur'an indirilirken size açıklanır."** şeklinde tefsir etmişlerdir.

İmam-ı Cürcânî *(Rahimehullah)*, ayet-i celilede geçen (عَنْهَا) zamirini, ayet-i celilenin başında geçen (أَشْيَاءَ) kelimesine değil de, (أَشْيَاءَ أُخَرَ) a raci kılarak müşkili çözmüştür. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (١٢) »

"Andolsun ki biz insanı (Âdem'i) **çamurdan** (süzülüp çıkarılmış) **bir özden yarattık."** *(Müminün suresi:12)* buyurarak, Âdem *(Aleyhisselâm)* ı kastetmiş,

« ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً ... (١٣) »

"Sonra onu bir meni yaptık." *(Müminün suresi:13 den)* kavl-i şerifindeki (هُ) zamirini ise İbni Âdem'e (Âdem *(Aleyhisselâm)* ın oğluna) raci kılmıştır. Zira bir önceki ayet-i celiledeki insana raci kılınsa, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın da ana rahminde bir meni hâline dönüştüğünü düşünmek lâzım gelir ki, bunun böyle olmadığı herkesçe malûmdur.

Dolayısıyla geride zikredilen insandan, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın kastedilmesi karinesiyle ikinci ayet-i kerimedeki insanın onun aynısı değil de misli olan çocukları olduğu anlaşılmakta olduğu gibi, bu ayet-i celilede de başta nehyedilen (cevabı üzüntü verecek şeyler hakkında soru sormak gibi) hususlar, ilerde serbest edilince, bunun aynı şeyler (sorular) olmayıp, misli olan sorular (zaruri konular) olduğu anlaşılmaktadır.

Buna göre mana: "Bir şeyin helâl veya haram oluşu gibi hükümlerde yahut tefsire muhtaç olan konularda Kur'an indirilirken bir şey sorarsanız, o zaman size cevabı açıklanır." demektir.

Bunun bir örneği: Allah-u Tealâ boşanan kadınla, kocası vefat eden kadının ve hamile iken boşananın iddet (evlenmeden bekleme) müddetini açıklamış, fakat hayızdan kesilmiş kadının iddetini beyan etmemiştir.

Bunun üzerine ashab-ı kiram sorduklarında:

« وَ الّٰٓئِۣ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَآئِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ... (٤) »

"Kadınlarınızdan hayızdan ümit kesenlerle, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddeti (bekleme süresi) **üç aydır."** *(Talâk Suresi:4 den)* ayet-i celilesi inerek onları cevaplandırmıştır.

Sözün özü, yasaklanan sorma, suale muhtaç olmayan konulardadır, zaruret olan konularda sual sormakta ise hiçbir yasaklama söz konusu değildir.

Allâme İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu cümle-i celile bir kısım soruların sorulmasının mubah olduğunu ifade etmekteyse de, sormamanın daha evlâ olduğuna işaret etmektedir. Zira **"Sormayın"** buyruğundan sonra, vukuu nadir olan şart ifadesiyle **"Eğer sorarsanız"** buyurulması, terk-i sual etmenin daha uygun olup, sormanın ise ruhsat ve tevsia (müsaade) olduğuna delâlet etmektedir.

Ayet-i celilede geçen (حِينَ) zarfının şart fili olan (تَسْأَلُوا) ye tallûk etmesi caizse de, cevap fiili olan (تُبْدَ لَكُمْ) e bağlanması daha açıktır. Zira Kur'an-ı Kerimi'in iniş vakti, sual sorma zamanı olarak tayin edilmemiş, bilakis soruların cevaplanma zamanı olarak tesbit edilmiştir.

Bu durumda zarfın amiline takdimi ihtimam içindir (حِينَ nin تُبْدَ fiilinden önce zikredilmesi önemine dikkat çekilmek içindir). Buna göre mana: "Soranlar, sordukları şeyin cevabını ancak vahyin inişinden sonra alabilirler" demektir. Nitekim Mevlâ Tealâ, habibine hitaben:

« قُلْ لَآ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ ... (٥٠) »

"De ki: Ben size 'Yanımda Allah (-u Tealâ) **nın hazineleri vardır' demiyorum, gaybı da bilmem, ben sadece bana vahyolunana uyarım."** *(En'am Suresi:50 den)* buyurarak, kullarının dikkatini, peygamberin, vahyi, Allâmu'l-Guyûb (bütün gizlileri ziyadesiyle bilen) den aldığı hususuna çekmektedir.

Dolayısıyla bir şey soran cevabını Kur'an-ı Kerimin inişinden sonra beklemelidir. Velâkin vahiy gelirken soran, sualinin akabinde cevabını alır. Vahyin iniş zamanını ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in meclisinde hazır bulunanlar anlar. Zira o, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arız olan özel bir hâldir ki, görenler farkedebilir.

Nitekim geride zikredilen hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in minbere çıkarak: **"Şu makamımda durduğum sürece bana ne sorsanız vallahi size bildiririm."** (No:134 de geçti) buyurduğu vakit vahyin iniş zamanı idi.

Ayrıca Musa ibni Enes *(Radıyallahu Anh)* ın, babası Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetinde bu ayet-i celilenin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e o vakit indirildiği zikredilmektedir. Dolayısıyla o zaman, Kur'an-ı Kerim'in iniş saati ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vahyin sahibi olan Allah-u Tealâ ile ittisal ve irtibat (bağlantı) anıdır. *(İbni Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, 4/68)*

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celile bazı şeylerin sorulmasını nehyetmekteyse de, bu meseleler, Allah-u Tealâ'nın kullarından gizlediği, sadece kendisinin bildiği ve kulların bilmeye muhtaç olmadıkları, aksine bildiklerinde zarara uğrayacakları neseplerinin hakikatı, ne zaman öleceksi, ahirette nereye gidecekleri ve peygamberlerden uygunsuz mucizeler istemeleri gibi şeylerdir. Yoksa Kur'an ve Sünnet'te zikredilmeyen bir takım hükümleri sormak, ayet-i kerimenin genel yasaklamasına girmez. Nitekim:

١٤٧ – عَنْ نَاجِيَةَ الْخُزَاعِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ أَصْنَعُ بِمَا عَطِبَ مِنَ الْبُدْنِ؟ قَالَ: « انْحَرْهُ . وَاغْمِسْ نَعْلَهُ فِي دَمِهِ . ثُمَّ اضْرِبْ صَفْحَتَهُ . وَخَلِّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ ، فَلْيَأْكُلُوهُ »

147 - (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kurbanlık develerine refakat eden) Naciye el-Huzâî *(Radıyallahu Anh)*: "Ya Resulallah! Kurbanlık develerden ölüm tehlikesiyle karşılaşana ne yapayım?" diye sorduğunda,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onu boğazla ve** (boynuna takılı) **pabucu, kanına batırdıktan sonra hörgücünün üstüne vur** (ki kurbanlık olduğu bilinsin). **Ve onu** (fakir) **insanlara bırak, onu yesinler."** *(İbni Mace, Menasik:101, No:3106, 2/1036, Müslim, Hacc:66, No:1325-1326, 2/962, Ebu Davud, Menasik:19, No:1762, 1/547, Tirmizî, Hacc:71, No:910, 3/253, İmam-ı Malik, Muvatta', Hacc:47, No:862, Sh:244, Darimî, Menasik:66, No:1846, 1/494, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:18106, 6/313)* buyurmuş, onun bu sorusunu inkârla karşılamamıştır.

Yine böylece Râfi' ibni Hadîc *(Radıyallahu Anh)* :

١٤٨ – عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ (رضى الله عنه) قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا لَاقُو الْعَدُوِّ غَداً وَلَيْسَتْ مَعَنَا مُدًى . قَالَ ﷺ: « أَعْجِلْ ... »

148 - "Ya Resulallah! Biz yarın düşmanla karşılaşacağız, halbuki yanımızda bıçak yok (kamışla keselim mi?) diye sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Acele et."** *(Müslim, Edâha:4, No:1968, 3/1558, Buharî, Şirket:3, No:2356, 2/881, Ebu Davud, Zebaih:15, No:2821, 2/112, Nesâî. Dahâya:26, No:4421, 7/262, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17261, 6/111)* diye cevap vermiş, soru sormasına karşı gelmemiştir.

Burada bizim konumuz soru sormakla ilgili olduğundan hadis-i şerifte geçen fıkhî hükümleri izah makamında değiliz, bu husustaki hükümler Ruhul Furkan tefsirimizin 6/231 de mevcuttur.

Ayet: 101

Bu hususta diğer bir örnek olarak Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* ın ömre ihramı hakkında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sorduğu soruyu gösterebiliriz.

١٤٩ – عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَىٰ (رضى الله عنه) اَخْبَرَهُ اَنَّ يَعْلَىٰ قَالَ لِعُمَرَ (رضى الله عنه) : اَرِنِى النَّبِىَّ ﷺ حِينَ يُوحَىٰ اِلَيْهِ . قَالَ: فَبَيْنَمَا النَّبِىُّ ﷺ بِالْجِعْرَانَةِ ، وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ اَصْحَابِهِ ، جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ، كَيْفَ تَرَى فِى رَجُلٍ اَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ ، وَهُوَ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ؟ فَسَكَتَ النَّبِىُّ ﷺ سَاعَةً ، فَجَاءَهُ الْوَحْىُ ، فَاَشَارَ عُمَرُ (رضى الله عنه) اِلَىٰ يَعْلَىٰ ، فَجَاءَ يَعْلَىٰ ، وَعَلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثَوْبٌ قَدْ اُظِلَّ بِهِ ، فَاَدْخَلَ رَأْسَهُ ، فَاِذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ ، وَهُوَ يَغِطُّ ، ثُمَّ سُرِّىَ عَنْهُ فَقَالَ: « اَيْنَ الَّذِى سَأَلَ عَنِ الْعُمْرَةِ » فَاُتِىَ بِرَجُلٍ ، فَقَالَ: « اغْسِلِ الطِّيبَ الَّذِى بِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَانْزِعْ عَنْكَ الْجُبَّةَ ، وَاصْنَعْ فِى عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِى حَجَّتِكَ »

149 - Sâfvan ibni Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göre, bir kere Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* , Ömer *(Radıyallahu Anh)* a "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e vahiy gelirken bana onu göster" dedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Ci'râne (Arafatla Müzdelife arasında, Mekke'nin doğusunda Harem sınırları üzerinde Mekke'ye onaltı kilometre mesafede bir yer) de, yanında ashabından bir takım insanlar bulunuyorken bir adam gelerek:"Ya Resulallah! Kokuya bulaşmış olduğu hâlde ömre ihramına giren bir kimse hakkında nasıl düşünürsün?" diye sordu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir an sükût etti, o anda vahiy gelmeye başladı. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* hemen Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* a, ("Gel" diye) işaret etti. Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* da hemen geldi. O sırada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üzerine bir elbise ile gölge yapılmıştı.

Ya'lâ *(Radıyallahu Anh)* başını örtünün altına soktu, bir de ne görsün, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in (mubarek) yüzü kıpkırmızı olmuş ve horlayan bir kimse gibi ses çıkarıyordu.

Sonra, açılır açılmaz: **"Umre hakkında bana soru soran kimse neredедir?"** diye sordu. Bunun üzerine o zat (bulunup) getirilince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Üzerinde bulunan kokuyu üç kere yıka, cübbeni çıkar, haccederken ne yapıyorsan ömrende de onu yap."** buyurdu. *(Buharî, Hac:16, No:1463, 2/557, Müslim, Hac:1, No:1180, 2/836, Ebu Davud, Menasik:31, No:1819, 1/565, Nesâî, Menasik:29, No:2667, 5/139, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17989, 6/284)*

Daha bu hususta bir çok örnekler bulmak mümkündür. Bütün bu hadis-i şeriflerden anlaşıldığı üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e Kur'an ve sünnette yer almayan bir çok şeriat hükümleri sorulmuş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bunları hoş karşılamış ve cevaplandırmıştır.

Dolayısıyla insanların, özellikle idare makamına talip olanların, henüz vuku bulmamış meselelerin meydana gelmesi durumunda nasıl çözümlenebileceğini araştırma ve soruşturmaları sakıncalı bir şey olmayıp bilakis lüzumlu bir harekettir. Bundan dolayı Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* :

١٥٠ – « تَفَقَّهُوا قَبْلَ اَنْ تَسُودُوا »

000 - **"Seyyid olmadan evvel fakîh olun** (her hangi bir işin başına geçmeden, onunla ilgili fıkıh meselelerini araştırın, zira başa geçtikten sonra öğrenmeye vakit bulamaz veya sormaktan çekinebilirsiniz)." buyurmuştur. *(Buharî, İlim:15, 1/39)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabı mescitte toplaşıp, zuhur edecek meselelerin hükümlerini müzakere ederlerdi. Tabiîn ve onlardan sonra gelen fukahanın işleri de günümüze kadar bu minval (usul) üzere devam edegelmiştir. Dolayısıyla meseleler hakkında araştırma yapmayı yasaklayanlar, büyüklerin bu hususstaki sözlerini yanlış değerlendirenlerdir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (عَفَا اللهُ عَنْهَا) **"Allah** (-u Tealâ) **o şeyleri affetmiştir."** buyurmaktadır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile isti'naf (söz başı) olup, uygunsuz sualler sormalarının sadece üzücü cevaplarla karşılaşmamaları için değil, bilakis bu şekilde soru sormanın haddizatında cezayı gerektiren bir masiyet (günah) olduğunu, yine de Allah-u Tealâ'nın affıyla muamele ederek bu kişilere ceza vermekten vazgeçtiğini ifade etmektedir.

Ayet-i celilenin manasıyla ilgili bir kaç görüş vardır:

1- Allah-u Tealâ, sizin daha evvel soru sormanızı ve bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i kızdırmanızı bağışladı. Dolayısıyla aynı şeyleri tekrarlamayın.

2- Allah-u Tealâ, o sorular esnasında sizi üzecek ve size teklif edilmesi hâlinde zor gelecek şeyleri affetti. Dolayısıyla haccı sorduğunuzda her sene farz kılmadığı gibi ahirette de bu gibi sorular yüzünden size azabetmeyecektir.

3- Ayet-i celilede takdim-tehir söz konusu olabilir ki, buna göre mana: "Allah'ın bağışladığı ve size açıklanması hâlinde üzüntü verecek şeyleri sormayın." şeklindedir.

Bu manaya göre, "Allah-u Tealâ onları affetti" kavl-i şerifinin manası "Onları sakladı, açıklamaktan vazgeçti ve bu hususta her hangi bir teklif yapmadı" demek olur.

Bu tıpkı Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٥١ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ عَنْكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ »

151 - **"Şüphesiz ki ben sizden atların ve kölelerin zekâtını affettim** (o zekâtı kaldırmak suretiyle yükünüzü hafiflettim)." hadis-i şerifi gibidir. *(İbni Mace, Zekât:4, No:1790, 1/570, Ebu Davud, Zekât:4, No:1574, 1/494)*

Hadis-i şerifte geçen at ve köleden maksat binek atı ile hizmetçi köledir, yoksa ticaret malı olarak alınıp satılan at ve köle zekâta tâbidir.

Şu bilinsin ki, ayet-i celilelerin manalarında tercih edilen görüş, hazif, takdir, takdim ve te'hire gerek duyulmaksızın anlaşılandır. Zira nazım değiştirilmeksizin mana anlaşılabiliyorsa bu gibi şeylere gerek duyulmaz.

Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallahu Anh)* : "Allah-u Tealâ bir kısım şeyleri helâl, bir takımlarını da haram kılmıştır. Artık helâl kıldığını helâl kabul edin, haram kıldığından ise sakının. Bu arada ne helâl ne de haramlığı hususunda açıklama yapmadığı bir takım şeyler bırakmıştır ki, bunlar Allah-u Tealâ'nın affettiği şeylerdir." der ve bu ayet-i kerimeyi okurdu. *(Kurtubî, 6/314)*

١٥٢ – عَنْ مُعَاوِيَةَ (رضى الله عنه) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَىٰ عَنِ الْغَلُوطَاتِ .

152 - Muaviye *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **âlimlerin ayağını kaydıracak zor sorular sormayı yasaklardı."** *(Ebu Davud, İlim:8, No:3656, 2/345, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23748, 23749, 9/174)*

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"İnsanların en şerlileri âlimleri yanıltmak için, en şerli meseleleri soranlardır."** *(İbnü'l-Esîr, Camiu'l-Usûl, No:3067, 5/58)*

١٥٣ – عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّمْنِ وَالْجُبْنِ وَالْفِرَاءِ . فَقَالَ: « اَلْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللهُ فِي كِتَابِهِ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ »

153 - Selman-ı Farisî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, sade yağ, peynir (yemenin) ve deri elbise (giyme) nin hükmü sorulduğunda:

"Helâl, Allah-u Tealâ'nın, kitabında (açık veya kapalı olarak) **serbest kıldığıdır, Haram ise Allah-u Tealâ'nın, kitabında** (açık veya işaret yoluyla) **yasak kıldığıdır. Allah-u Tealâ'nın, sükût ettiği** (helâl veya haram olduğunu belirtmediği) **şeyler ise af ettiklerindendir, diye cevap buyurmuştur."** *(Tirmizî, Libas:6, No:1726, 4/220, İbni Mace, Et'ime:60, No:3367, 2/1117)*

١٥٤ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ فَقَالَ: نُهِينَا عَنِ التَّكَلُّفِ .

154 - Enes *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir, Bir kere biz Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın yanında iken O: **"Tekellüften nehyolunduk."** buyurdu. *(Buharî, İ''tisam:3, No:6863, 6/2659)*

İbnü'l-Esir *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hadis-i şerifte nehyedilen tekellüften maksat, çok soru sormak, araştırılması gerekmeyen konuları karıştırmaktır. Dolayısıyla kişi şeriatın zahiri ile amel edip, ayet ve hadiste açıklanan hükümleri kabul etmeli ve kendisine teklif edilmeyen konularda tekellüf etmemeli (kendini zora sokmamalı) dır. *(Câmiu'l-Usûl, 5/58)*

١٥٥ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَنْ يَبْرَحَ النَّاسُ يَتَسَائَلُونَ حَتَّىٰ يَقُولُوا هٰـذَا اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ، فَمَنْ خَلَقَ اللهَ؟ »

155 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İnsanlar** (lüzumsuz konularda inadına) **birbirine soru sormaktan asla vazgeçmeyeceklerdir. Hatta: 'Herşeyi yaratan Allah'tır, fakat Allah'ı kim yaratmıştır?' diyecek** (kadar ileri gidecek) **lerdir."** *(Buharî, İ'tisam:3, No:6866, 6/2660, Müslim, İman:60, No:136, 1/121)*

١٥٦ – عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ اللهَ حَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَفَرَضَ لَكُمْ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحَرَّمَ أَشْيَاءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوهَا وَتَرَكَ أَشْيَاءَ مِنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْهُ لَكُمْ فَاقْبَلُوهَا وَلاَ تَبْحَثُوا فِيهَا »

156 - Ebû Sa'lebe el-Huşenî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **bir takım sınırlar koymuştur, onları aşmayın. Bir takım farzlar meşrû etmiştir, onları zayi etmeyin. Bir takım şeyleri haram kılmıştır, onların hürmetini** (yasaklığını) **bozmayın, bazı şeyleri de rabbiniz unuttuğu için değil, size acıdığı için** (beyansız) **bırakmıştır, onları kabul edin, karıştırmayın."** *(Hakim, Müstedrek, No:7114, 4/129, Darekutnî, Sünen, 4/184, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 9/17, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Dahâyâ:116, No:19725, 10/21, Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, No:589, 22/221, el-Mu'cemu's-Sağîr, No:1113, Sh:458, İbni Hacer-i Askalânî, el-Metâlibu'l-Âliye, No:2909, 3/72)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın bir meselede açıklama yapmamasıyla, kesin olan mükellefiyet (sorumluluk) düşer. Zira Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatından sonra çıkan meselelerde âlimler bir söz üzere birleşmemiş, mutlaka ihtilâf etmişler, bir âlimin haram ettiğini diğeri helâl görmüş, bir müctehidin ispat ettiğini diğeri iskat etmiş (gerekliliğini kaldırmış) tır ki, ulemanın bu şekilde görüş ayrılığına düşmesi

halka rahmet (insanlara acıma), hakta füshat (hükümde genişlik) ve yumuşaklık hususunda açık bir yoldur. *(Ahkâmü'l-Kur'an, 2/699)*

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Sahabe-i Kiramın soru sormaktan nehyedilişi Allah-u Tealâ'nın kullarına bir rahmetidir. Zira bu sayede kullar Allah-u Tealâ'nın beyan etmediği konularda serbest kalacaklar, farzlarla haramlar az olup, ekseri meseleler kendilerine ecir ve vizr (sevap ve günah) taallûk etmeyen mubahlar kabilinden kalacaktır. Yoksa Allah-u Tealâ hiçbir şeyi unuttuğundan dolayı beyan (açıklama) sız bırakmış değildir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ) **"Allah** (-u Tealâ) **ziyade mağfiret edicidir, çok hilm sahibidir."** buyurarak, kullarının uygunsuz soru ve isteklerinden dolayı onlara ceza vermeyişinin hikmetini açıklamıştır.

İbni Atiyye tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin sonunda geçen bu iki sıfat, Allah-u Tealâ'nın affına, kulların, üzerlerine elzem olmayan meseleleri araştırmamalarına ve bütün işlerde müsamahaya münasip düşen iki sıfattır.

Mevlâ Tealâ, uygunsuz sorular sormayı yasakladıktan sonra, evvelce bu gibi sorular soran ümmetlerin akibetini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ (١٠٢)

KELİME MANASI (102)

(قَدْ سَأَلَ) **Muhakkak sordu,** neyi? (هَا) **onları,** kim? (قَوْمٌ) **bir kavim,** kimden önce? (مِنْ قَبْلِكُمْ) **sizden önce,** (ثُمَّ أَصْبَحُوا) **sonra oldular,** neyi? (بِهَا) **onları,** nedir oldular? (كَافِرِينَ) **inkâr ediciler.**

MEALİ ŞERİF

Sizden önce de bir kavim (topluluk) **onları sormuş, sonra onları inkâr ediciler olmuştu.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Bahr-i Muhit, Mâverdi, Zâdü'l-Mesîr, Hazin ve Alûsi tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen kavim hakkında müfessirler bir kaç görüş açıklamışlardır:

1- İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* tan nakledildiğine göre, Bu kavim Salih *(Aleyhisselâm)* ın ümmetidir. Şöyle ki onlar, Salih *(Aleyhisselâm)* dan, kendilerine kayadan bir deve çıkarmasını istemişler, bu mucize kendilerine ihsan edildikten sonra, o deveyi keserek Allah-u Tealâ'nın mucizesini inkâr etmişlerdir.

2- İbni Abbas ve Hasen *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet edildiğine göre, bu kavim, İsa *(Aleyhisselâm)* dan, gökten kendilerine sofra indirilmesini isteyenlerdir. Bunlar hakkında geniş malûmat bu surenin 112. ayet-i kerimesinin tefsirinde inşaallah gelecektir.

3- İbni Zeyd *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu kavim Bakara (kesmeleri emredilen sığır) hakkında soru soran kimselerdir. Onlar her hangi bir sığırı kesselerdi yeterli olacakken soru sormada ileri gittikçe Allah-u Tealâ onlara zorlaştırmıştır. Bunların kıssası Bakara suresinin 67.ayet-i kerimesinde geçmiştir.

4- Yine İbni Zeyd *(Rahimehullah)* tan nakledildiğine göre, bunlar, peygamberlerine "Bize bir hükümdar tayin et ki Allah-u Tealâ'nın yolunda cihat edelim" dedikten sonra, kendilerine Tâlût melik olarak tayin edildiğinde itiraz eden kimselerdir. Bunların kıssası da Bakara Suresinin 246. ayet-i kerimesinin tefsirinde zikredilmiştir.

5- Bunlar, Musa *(Aleyhisselâm)* dan Allah-u Tealâ'yı kendilerine açıkça göstermesini isteyen Benî İsrail'den bir cemaattır. Bunlar hakkındaki malûmat Bakara suresi 55. ayet-i kerimesiyle, Nisa Suresi 153. ayet-i kerimesinin tefsirinde geçmiştir.

6- İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre Benî İsrail, peygamberlerine bir takım şeyler sorarlar, sonra aldıkları cevabı tasdik etmeyip inkâr

ederek kâfir olur ve emrolundakları şeyleri terkederek helâk olurlardı. Bu manaya göre ayet-i celiledeki kavim Benî İsrail'in tamamı olup, onlar içindeki özel bir toplum değildir.

7- İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu kavim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, Safa dağını kendileri için altın yapması gibi uygunsuz isteklerde bulunan Kureyş kabilesidir. Nitekim onların bu uygunsuz istekleri İsra suresinin 90-93. ayet-i kerimelerinde zikredilmiştir.

İbni Atiyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Kureyş hakkındaki bu rivayet ancak şakk-ı kamer (ayın yarılması) hadisesinde doğruluk kazanır, zira Kureyş müşriklerinin inadına istedikleri diğer mucizeler, inkâr edip de toptan helâk olmasınlar diye Allah-u Tealâ'nın acımasıyla kendilerine gösterilmemiş, ancak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den ayet olarak ayı yarmasını istediklerinde bu mucize kendilerine gösterilmiş, yine de onlar küfretmişlerdir. Nitekim bu husus Kamer suresinin 1-3. ayet-i kerimelerinde açıklanmıştır.

Ancak burada,"Kureyş'ten evvel geçenlerden", vahyin inmeğe yeni başladığı sırada ölen babalarının kastedilmiş olması gerekmektedir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, dalâlet ehlinin hâli, nefsin hevasına (kötü arzusuna) uyup, canlarının istemediği haberleri ve hükümleri yalanlamaktır, Nitekim Mevlâ Tealâ:

« لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلاً كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌ بِمَالاَتَهْوٰى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقاً كَذَّبُوا وَفَرِيقاً يَقْتُلُونَ (٧٠) »

"Andolsunki, elbette biz İsrail oğullarının misakını (sağlam sözünü) **aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin meyletmediği bir şeyi** (canlarının istemediği ilâhi hükümleri) **getirdiyse, bir kısmını yalanladılar, bir takımını da öldürürler** (di)." *(Maide Suresi:70)* ayet-i celilesinde bu hakikatı açıklamaktadır.

Yine böylece yahudiler evvelce: "Seyyidimizdir" dedikleri Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın müslüman olduğunu haber alınca 'Rezilimizdir' demişlerdir.

Diğer bir örnek olarak yahudiler, Cebrail *(Aleyhisselâm)*, Danyal *(Aleyhisselâm)* a Örşlim (Kudüs şehrin) in yıkılmasının yanaştığını haber verdiği için ona düşman olmuşlardır ki, bu husus Danyal *(Aleyhisselâm)* ın kitabının 9. faslında yer almaktadır. Mevlâ Tealâ, yahudilerin Cebrail *(Aleyhisselâm)* a olan düşmanlığını Bakara Suresinin 97. ayet-i kerimesinde açıklamıştır.

Ayrıca yahudiler, kendilerince mukaddes sayılan Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ile oğlu Yahyâ *(Aleyhisselâm)* a İsa *(Aleyhisselâm)* ın durumunu sorduklarında, onlar İsa *(Aleyhisselâm)* ın peygamberliğine şahitlik edince, bu peygamberlere kızarak devrin hükümdarının karısını kandırıp bu iki nebi'nin ölümüne sebebiyet vermişlerdir.

Bu hadise Mettâ İncilinin 4. faslı ile Markos İncili'nin 3. babında mevzu edilmiştir. Dolayısıyla ayet-i celileden maksat, bu gibi uygunsuz sorular yöneltmenin zemmidir. Zira bunlar, insanın üzülmesine, göğsünün daralmasına ve sevdiği kimselerden sevmediği şeyler duymasına sebebiyet vermekten geri kalmaz.

Eğer müminlerin imanı, kendilerinden önce geçen toplumların düştüğü vartalara (tehlikelere) düşmelerine engel olmasaydı, elbette bu gibi sorular onları da küfre götürebilirdi. Fakat Allah-u Tealâ fazl-u keremiyle bu ümmete bu gibi sorular sormayı yasaklayarak nimetini tamamlamış oldu.

Bundan evvelki ayet-i celilede: (لاَ تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ) **"Bir takım şeylerden sormayın."** buyurulduğuna göre, bu ayet-i celilede: "Bir kavim onlardan sordu" buyurulması gerekirken, böyle buyurulmayıp, **"Bir kavim onları sordu"** buyurulmasının sebebi hakkında İmam-ı Fahrurrazî şu açıklamayı yapmıştır:

"Bir şeyden sormak" o şeyin hâllerinden bir hâlini, sıfatlarından bir sıfatını sormaktan ibarettir. "Bir şeyi sormak" ise, o şeyin bizzat kendisini istemekten ibarettir.

Eski ümmetler, Allah-u Tealâ'dan, kayadan deve çıkarmasını, gökten sofra indirmesini istedikleri için bir şeyin kendisini istemiş oldular. Ashab-ı Kiram ise, böyle şeyler istememiş ancak, bir takım şeylerin hâllerini ve sıfatlarını sormuşlardı.

Binaenaleyh çeşit olarak bu iki soru farklı olunca, ifade tarzı da ona göre değişik olmuştur. Şu var ki, her iki kısım da, fuzuli şeylere dalmak, gereksiz ve tehlikeli şeylere girme vasfında müşterek bulunmaktadırlar. Halbuki insanın, ihtiyaç duyulmayan ve kendisinde fesada düşme tehlikesi bulunan şeylerden ihtiraz etmesi (sakınması) gerekir.

Böylece Mevlâ Tealâ, bu şeyleri sorma hususunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabının, geride zikredilen hususlarda geçmiş ümmetlere benzediklerini açıklamış ve onları bundan sakındırmıştır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile çok konuşmanın ve soru sormanın gereksizliğine ve sükût durmanın faziletine işaret etmektedir.

Bir adam imam-ı Ebu Yusuf *(Rahimehullah)* ın meclisinde çoğunlukla hazır bulunur ve hiç konuşmazdı, bir gün ona "Niçin sen hiç konuşmuyorsun, sual sormuyorsun?" dediğinde, o kişi "Ey kadı efendi! Oruçlu ne zaman iftar eder bana söyler misin?" diye sorunca,

İmam-ı Ebu Yusuf *(Rahimehullah)*: "Güneş batınca" diye cevap verdi, bu sefer o kişi: "Ya gece yarısına kadar güneş batmazsa" diyerek (güneş batmadan gece girmeyeceğini bilmeyecek kadar) cahil olduğunu ortaya koyunca, İmam-ı Ebu Yusuf *(Rahimehullah)* tebessüm ederek Şair Cerîr'in:

« وَفِى الصَّمْتِ زَيْنٌ لِلْخَلِيِّ وَاِنَّمَا صَحِيفَةُ لُبِّ الْمَرْءِ اَنْ يَتَكَلَّمَا »

"Boş (cahil) kimseler için konuşmamakta bir ziynet vardır. Kişinin özünün sayfası ise, konuşmasıdır."

Beyt'ini okudu ve böylece cahil kişi sustukça heybetini koruyacağı, konuştuğunda ise, içinde bulunanın açığa çıkacağı gerçeğini beyan etti.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

١٥٧ - « عَجِبْتُ مِنْ بُنَيِّ آدَمَ وَمَلَكَاهُ عَلَىٰ نَابَيْهِ فَلِسَانُهُ قَلَمُهُمَا وَرِيقُهُ مِدَادُهُمَا كَيْفَ يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ »

157 - **"Âdemin oğulcuğuna şaşarım! Onun dili, azı dişleri üzerinde oturan iki meleğin kalemi, tükürüğü de mürekkepleri** (her konuştuğu melekler tarafından ahirette hesaba çekilmek üzere kayda geçiriliyor) **iken, nasıl olur da mâlâya'nî** (dünya ve ahiretine yararı olmayan sözler) **konuşur."** *(Ruhul Beyan, 2/450)*

Ruhul Beyan tefsirinde "Te'vilât-ı Necmiyye" den naklen bu ve önceki iki ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir:

Allah-u Tealâ, ehl-i imanın, eşyanın hakikatlerini ve ulûm-i ledünniyyeyi (Allah-u Tealâ tarafından bahşedilen manevî ilimleri) sorma yoluyla öğrenmelerini yasaklamıştır. Çünkü bunlar, kâl (söz) ilminden olmayıp, hâl (yaşantı) ilmindendir.

Buna göre mana: "Ey iman edenler! O şeylerin hakikatlerini (gerçeklerini) sormayın ki, onlar size kâl yoluyla (sözle) açıklanacak olursa sizi üzer." Zira lâfla yapılan açıklamalarla gerçeklere ulaşamayacağınızdan, heva (nefsin kötü arzusu), vehim ve hayâl afetleriyle karışık akıllarınız şüphelere düşerek o vadilerde helâk olursunuz.

Nitekim aklî delillerle ve yaldızlı sözlerle eşyanın hakikatleri (varlıkların gerçekleri) hakkındaki ilimleri aramaya çalışan felasife (filozoflar) taifesinin durumu böyle olmuştur.

Onlar, vehim ve hayâl bulaşıklarından soyulmuş olan akıllarının düşünce alanına giren hususlarda isabet etmişler, akıl kemerinin anlamaktan darlandığı hususları araştırırken, şeytan onları sırat-ı müstakim'den kaydırarak, şüphe vadilerine ve helâk uçurumlarına düşürmüş, böylece onlar kendileri helâk olduğu gibi, ilâhî ilimler hakkında kitaplar yazarak bir çok insanları helâk etmişlerdir.

Bir kısmı da felsefî düşüncelerini ilm-i usul'e (inançla ilgili ilimlere) karıştırıp, kendi şüphelerini orada takrir ederek (yerleştirerek) hem sapmışlar hem de dosdoğru yoldan halkı saptırmışlar, hakikat ilimlerinin lâfla anlaşılmasının muhal (imkânsız) olup, ancak manevî hâl kazanılarak elde edileceğini bilememişlerdir.

Halbuki peygamberlerin Allah-u Tealâ ile olan durumları böylecedir, çünkü Mevlâ Tealâ onlara hakikat ilimlerini rivayetle değil, irâet (gösterme) suretiyle öğretmiştir. Nitekim:

« وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ... (٧٥) »

"İşte böylece İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (büyük ayetlerini) **gösteriyorduk."** *(Enam Suresi:75 den)* kavl-i şerifiyle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında buyrulan:

« ... لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا ... (١) »

"Biz O'na ayetlerimizden bir kısmını gösterelim için (onu miraca çıkardık)." *(İsra Suresi:1 den)* kavl-i şerifi, ayrıca:

« لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى (١٨) »

"Elbette muhakkak O (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*) **Rabbinin büyük ayetlerinden bir kısmını görmüştür."** (Necm Suresi:18) ayet-i celilesi, bir de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den rivayet edilen:

« اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ كَمَا هِىَ »

"Bize eşyayı (varlıkları) **oldukları gibi göster."** *(Ruhul Beyan, 2/450, İmam-ı Rabbanî, Mektûbât, 2/4)* sözü, bu gerçeklere işaret etmektedir.

Ashab-ı Kiram'ın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile olan hâli de böyledir, çünkü O, onlara kitabı kâl (Kur'an- Kerimi dil) ile, hikmeti (tasavvuf ilmini) ise hâl ile, nefislerini kötü huylarından tezkiye (arındırmak) suretiyle öğretiyordu. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« ... يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ... (١٦٤) »

"O (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*) **onlara** (ümmetine) **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **ayetlerini okur, onları tezkiye eder** (maddi ve manevî pisliklerden temizler), **onlara kitap ve hikmeti öğretir."** *(Bakara Suresi:164 den)* kavl-i şerifi ile bu hakikate işaret etmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e mütabaat sofralarında manevî sağlığa kavuşan kimseler hakkında da Mevlâ Tealâ:

« سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَ فِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ... (٥٣) »

"Muhakkak biz onlara âfâkta (insanın dışındaki âlemlerde) **ve nefislerinde** (insanın kendi iç âleminde) **âyetlerimizi göstereceğiz ki böylece onlara, O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **hak olduğu tebeyyün edecek** (belirecek)." *(Fussilet Suresi:53 den)* buyurmaktadır.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: **"Eğer onları sorarsanız Kur'an indirilirken size açıklanır."** buyurarak, şu manalara işaret etmiştir:

"Eğer varlıkların gerçeklerini illâ da soracaksanız, Kur'an indikten sonra o cevapları Kur'andan arayın ki akıllarınıza göre o hakikatleri size Kur'an açıklasın, o zaman avam (sıradan müslümanlar) ınız, eşyanın hakikatlerini açıklayan Kur'an'ın müteşâbih âyetlerine inanarak 'Hepsi Rabbimizin katın-

dandır' derler de te'vilini (gerçek yorumunu) aramak üzere akıllarıyla ayetlerin hakiki manalarını karıştırmazlar, zira onların te'vilini ancak Allah-u Tealâ ile ilimde râsih (sağlam ayak sahibi) olan havas (seçkin kullar) bilebilir.

Ehassu'l-Havas (en seçkin kullar) ise, Kur'an-ı Kerimin işaret ettiği hakikatleri, başkalarının anlayamayacağı şekilde rumuz ve işaretler, bir de müteşâbihlerle anlayabilirler.

Bu cümleden olmak üzere, Musa ve Hızır *(Aleyhimesselâm)* ın kıssası, ledün ilminin lâfla ve soru ile öğrenilemeyip ancak, öğretici bir manevî arkadaşla sohbet (beraberlik), mütabaat (uymak), teslim (boyun eğmek) ve terk-i itiraz (karşı gelmemek) gibi bir takım manevî hâllerle elde edilebileceğine işaret etmektedir.

Nitekim Mevlâ Tealâ, Musa *(Aleyhisselâm)* ın Hızır *(Aleyhisselâm)* a:

« ... هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلىٰ اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْداً (٦٦) »

"Sana öğretilenden bana bir rüşd (doğru bir bilgi) **öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?"** *(Kehf Suresi:66 dan)* diye sorduğunu açıkladıktan sonra, Hızır *(Aleyhisselâm)* ın cevaben:

« ... اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً (٦٧) »

"Şüphesiz ki sen benimle beraberliğe sabredemezsin (benden göreceğin bazı manevî işlere itiraz etmeden duramazsın)." *(Kehf Suresi:67)* buyurduğunu beyan etmiştir. Buna karşı Musa *(Aleyhisselâm)* :

« قَالَ سَتَجِدُنِي اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِراً وَلَا اَعْصِي لَكَ اَمْراً (٦٩) قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْئَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْراً (٧٠) »

"İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın ve senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim dedi.", "(Hızır *(Aleyhisselâm)* da: **'Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar bana hiçbir şey sorma' dedi."** *(Kehf Suresi:69-70)*

Bundan anlaşıldığına göre, mütabaatın şartı, mürşidin işleri hakkında soru sormamaktır. Nitekim Musa *(Aleyhisselâm)*, Hızır *(Aleyhisselâm)* ın beraberliğinden istifade edip ledün ilmini öğrenmeye tahammül edemeyerek:

« ... اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا ... (٧١) »

"Geminin halkını boğasın diye mi onu deldin?" *(Kehf Suresi:71den)*,

« ... اَقَتَلْتَ نَفْساً زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ ... (٧٤) »

"Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği hâlde) **öldürdün ha!"** *(Kehf Suresi:74 den)* demek suretiyle soru sorma ve itiraz kapısını açınca, Hızır *(Aleyhisselâm)* :

« قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً (٧٥) »

"Ben sana benimle beraber sabredemezsin demedim mi? dedi." *(Kehf Suresi:75).* Bunun üzerine Musa *(Aleyhisselâm)* :

« قَالَ اِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي ... (٧٦) »

"Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme! dedi." *(Kehf Suresi:76 dan)*

Demek ki ledün ilmi, araştırıp soruşturarak değil, beraber olup teslim olarak elde edilmektedir. Sormakta ise sohbetten inkita' (Mürşidin beraberliğinden ayrılık) vardır.

Nitekim Musa *(Aleyhisselâm)*, kendilerine yemek vermeyenlerin duvarını düzelttiği için:

« ... لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْراً (٧٧) »

"Dileseydin buna karşı elbette bir ücret alırdın (da onunla bir ekmek alırdık)." *(Kehf Suresi:77 den)* diyerek Hızır *(Aleyhisselâm)* a üçüncü kere itiraz edince, Hızır *(Aleyhisselâm)* :

« ... هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ... (٧٨) »

"İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır!" *(Kehf Suresi:78 den)* diye cevap vermiştir.

"Allah (-u Tealâ) **onları affetmiştir."** yani bu ayet-i kerime inmeden önce, hakikat ilimleri hususunda sözle sorup öğrenmek istediklerinizi bağışlamıştır.

"Allah (-u Tealâ) **Gafûr'dur."** sözle ve soru ile hakikat ilimlerini aramaktan vazgeçip, kendisine tövbe edenleri bağışlayıcıdır.

"Halîm'dir" Manevî hâllerle hakikat ilimlerini arayanların, arama usulüne ters düşen hâllerini cezalandırmayıp, onları talebe muvafık yola muvaffak kılıncaya kadar mühlet verir, acele etmez.

"Sizden önce bir kavim onları sordular, sonra onları inkâr edici oldular." Evvelce felsefeciler, ilâhî ilimleri lâfla ve akılla aramaya başladılar, sonra peygamberlere uymayı bırakıp, kîlü-kâl (söylentiler) in peşine düşerek çok sual sormaları sebebiyle şüphe vadilerine düştüler.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu manaları açıklamıştır:

"Lütuf perdesi üzerinize sarkıtılırsa (Allah-u Tealâ sizi acıyarak bazı hakikatları sizden gizlerse) sizden gizlenen ilmi öğrenmeye kalkışmayın ki, tecessüs (sırları araştırma) yüzünden hayatınızın tadı kaçmasın."

"Hak etmediğiniz hâlde büyüklerin makamlarını araştırmayın ki kendi rütbenizin düşüklüğü sizi üzmesin."

Ayet: 103

Mevlâ Tealâ, insanları yükümlü olmadıkları hükümleri sormaktan menettikten sonra, teklif olunmadıkları hükümleri Allah-u Tealâ'nın emriymiş gibi uygulamaktan nehyetmek üzere şöyle buyuruyor:

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَاسَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ (١٠٣)

KELİME MANASI (103)

(مَا جَعَلَ) **Kılmadı** (meşrû etmedi), kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neden? (مِنْ بَحِيرَةٍ) **bahireden hiç bir şeyi,** Burada (مِنْ) nefyi te'kid için ziyade edilmiştir, daha? (وَلَاسَائِبَةٍ) **sâibe,** daha? (وَلَا وَصِيلَةٍ) **vasîle,** daha? (وَلَا حَامٍ) **hâm,** (وَلٰكِنَّ الَّذِينَ) **lâkin o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (يَفْتَرُونَ) **iftira ederler** (uydururlar), kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allah'a karşı,** neyi? (الْكَذِبَ) **yalanı,** (وَاَكْثَرُهُمْ) **onların çoğu,** (لَايَعْقِلُونَ) **anlamazlar.**

MEALİ ŞERİF

Allah ne bahîre'den, ne sâibe'den, ne vasîle'den, ne de hâm'dan hiç birini (meşrû) **kılmamıştır. Fakat o kâfir olanlar Allah'a karşı** ("Bize bunları o emretti" diyerek) **yalan uydurmaktadırlar. Onların çoğu** (avamları) **ise,** (uydukları kimselerin yaptıkları bu işin yanlışlığını) **anlamazlar.**

İ Z A H A T

Bu ayet-i celilenin geçen ayet-i kerimelerle münasebeti hakkında Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* "Bahr-i Muhit" tefsirinde şu açıklamalara yer vermiştir:

Evvelce Allah-u Tealâ izin vermediği ve teklif etmediği şeyleri sormayı nehyedince, bu ayet-i celilede de kendisi tarafından meşrû edilmemiş olan bir takım cahiliyyet âdetlerini iltizamı (gerekli kılmayı) yasaklamıştır.

Bir kısım insanlar, cahiliyyet zamanındaki yasak edilen hayvanlarla ilgili uygulamaların, Kâbe'nin hükümleriyle ilgisi olup olmadığını sorunca, bu ayet-i celilesiyle Mevlâ Tealâ, bu gibi tatbiklerden hiç birini meşrû kılmadığını açıklamıştır.

Ya da Allah-u Tealâ, evvelki ayet-i kerimelerinde şeriatın helâl ve haramlarını zikrettikten sonra, bu ayet-i celilesinde, şer'i şerife dayanmaksızın insanlar tarafından keyfî uygulamalarla serbest veya yasak edilen şeylerin İnd-i İlâhîde (Allah katında) hiçbir geçerliliği olmadığını açıklamıştır.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, arapçada (فَعَلَ – عَمِلَ) "Yaptı, işledi", (طَفِقَ) "Başladı", (جَعَلَ) "Kıldı", (اَنْشَأَ) "İnşa etti" ve (اَقْبَلَ) "Yöneldi" filleri kullanılmaktadır ki, bunların bir kısmı diğerlerinden daha umumi manadadır.

Bunların en umumi olanı (فَعَلَ) fiildir. Çünkü bu fiil hem uzuvların işlerini hem de kalbin amellerini ifade için kullanılır. Uzuvların işleri hakkında istimali açıktır. Kalp fiillerini ifade etmek için kullanıldığının delili:

« وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ... (٣٥) »

"Şirk koşanlar: 'Eğer Allah (-u Tealâ) **dileseydi, ne biz, ne de ataları-mız kendisinden başka hiç bir şeye tapmazdık. O'nun emri olmadan hiç-bir şeyi haram kılmazdık' dediler. Onlardan öncekiler de böyle yapmış-lardı."** *(Nahl Suresi:35 den)* ayet-i celilesidir.

Görüldüğü gibi Mevlâ Tealâ onların ibadet ve haram kılma gibi kalbin azmiyle olacak işleri hakkında (فَعَلَ) fiilini kullanmıştır.

(عَمِلَ) fiiline gelince bu, (فَعَلَ) fiilinden daha hususi (özel) dir. Çünkü bu sadece uzuvların işlerini ifade etmekte kullanılıp, "düşünme, azmetme ve niyetlenme " manalarında kullanılmaz. Nitekim:

١٥٨–عَنْ نَوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ »

158 - Nevvas ibni Sem'ân *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Müminin niyeti amelinden hayırlıdır."** *(Ali el-Müttaki, Kenzü'l-Ummal, No:7271, 3/424, Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:5942, 6/185, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 2/326)* hadis-i şerifi bunun delili-dir. Zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* burada niyetin amelden hayırlı olduğunu açıklamıştır ki, eğer niyet amel sayılacak olsaydı, bir şeyin kendi-sinden daha hayırlı olmuş olması gerekirdi.

(جَعَلَ) fiiline gelince: Bunun bir kaç manası vardır.

1- **Hükm** (karar vermek): Nitekim: (وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا) **"Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri dişiler kıldılar."** *(Zuhruf Suresi:19 dan)* ayet-i kerimesindeki (جَعَلَ) fiili bu manadadır. Yani "Onlar böyle hükmet-tiler" demektir.

2- **Halk** (yaratmak): (وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ) **"Zulmetleri ve nuru** (Allah-u Tealâ) **halketti** (yarattı)." *(En'âm Suresi:1 den)* ayet-i celilesi bu manaya misaldir.

3-**Tasyîr** (yapmak, hâline getirmek):(اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا)**"Gerçekten biz onu arapça bir Kur'an yaptık."** *(Zuhruf Suresi:3 den)* kavl-i şerifiyle, (فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ) **"Böylece** (Allah-u Tealâ) **onları** (Ebrehe'nin ordusunu) **yenmiş ekin hâline getirdi."** *(Fil Suresi:5)* ayet-i celilesi bu manaların örneklerindendir.

Bu izahattan sonra ayet-i celiledeki (جَعَلَ) fiili, birinci manada kabul edilerek "Allah-u Tealâ böyle hükmetmedi, bunu meşrû kılmadı ve bunu emretmedi" şeklinde anlaşılmalıdır.

Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilede kendisi tarafından meşrû kılınmadığı hâlde cahiliyyet ehlinin uyguladığı dört şeyden bahsetmiştir:

1- **Bahîre:** Bu, yarmak ve delmek manasına gelen (بَحْر) mastarından alınma (فَعِيلَة) vezninde bir kelimedir ki, ism-i me'fûl (yarılmış) manasındadır.

Ebu Ubeyde ve Zeccâc *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre, cahiliyyet ehli bir deve beş batın (kere) yavrulayıp, en son doğurduğu erkek olursa, o devenin kulağını yararlar, ona binmeyi ve onu kesmeyi yasak sayarlar ve onu putları için salıp azad ederlerdi.

Bu sebeple, onun tüyleri kırkılmaz, sırtına binilmez, su içmesine mani olunmaz, mera'dan kovulmaz, kendisinden hiçbir şekilde istifade edilemez, hatta yürüyemeyecek durumda olan âciz bir insan bile ona rastlasa, haram saydığı için ona binemezdi.

2- **Sâibe:** Bu, "yeryüzünde akıp giden" manasına gelen (سَاب) fiilinin ism-i failidir. Bu kelime, "istediği yere gidip dolaşsın diye salıverilen hayvan" manasına gelmektedir ki, Kari'a Suresinin 7. ayet-i kerimesindeki (رَاضِيَة) kelimesi, (مَرْضِيَّة) "Razı olunmuş" manasında olduğu gibi, burada da (سَائِبَة) kelimesi (مُسَيَّبَة) "Salıverilmiş" manasında ism-i mef'ûl karşılığında kullanılmıştır.

Âlimler bu kelimenin manası hakkında bir kaç izah yapmışlardır.

a) Ebû Ubeyde *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hastalanan, yolculuktan dönen, herhangi bir hususta nezreden (adakta bulunan) veya bir nimete şükretmek isteyen kimse bunun için bir deve salıverirdi. Böylece o hayvan da dokunulmazlık hususunda aynen bahire hayvanı gibi kabul edilirdi.

b) İmam-ı Ferra *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, on kere doğurup, bütün doğurdukları dişi olan deveyi sahibi salıverir, artık ona binilmez, sütü sağılmaz ve tüyü kırkılmazdı, çocuklar ve yolculardan başkası onun sütünü içemezdi.

c) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*nın beyanına göre, **Sâibe,** putlar adına azadedilip salıverilen hayvan demektir. Bir adam malından istediği kadar hayvanı azadederek putların hizmetçilerine getirir, o hizmetçiler de bu hayvanın sütünü yolculara içirirlerdi.

d) **Sâibe,** üzerinde bir velâ (mülkiyet hakkı), bir diyet ve bir miras olmamak üzere salıverilen köle demektir. Bu ayet-i celilesiyle Mevlâ Tealâ:

"Kölesini salıveren kimsenin artık onda bir mülkiyet hakkı bulunmayıp, onun mülkiyetinin müslümanların topluluğuna ait olduğunu" söyleyenlerin bu görüşünü reddetmektedir. Çünkü cahiliyyet ehli böyle itikat etmişler,

Allah-u Tealâ' da: **"Allah (-u Tealâ) sâibe'yi meşrû etmemiştir."** kavl-i şerifiyle bunu iptal etmiştir. Ayrıca İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

١٥٩ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ »

159 - "Velâ (azadettiği köle veya cariyeye mirasçı olma) **hakkı, ancak azadedene aittir."** *(Buharî, Ferâiz:21, No:6376, 6/2483, Müslim, Itk:2, No:1504, 2/1141, Nesâî, Talâk:29, No:3447, 6/474, Ebu Davud, Itk:2, No:3929, 2/415, Tirmizî, Vesâyâ:7, No:2124, 4/436, İbni Mace, Itk:3, No:2521, 2/842, Darimî, Talâk:15, No:2204, 2/610, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:5765, 2/421, İmam-ı Malik, Muvatta', Itk:10, No:1520, Sh:514)* hadis-i şerifi de bu görüşü te'kid ve tebyîn (kuvvetlendirip izah) etmektedir.

3- **Vasîle:** Dişi doğuran koyun sahibinin olurdu, erkek doğurduğunda ise bu yavru putlarının olurdu. Eğer erkek ve dişi karışık olursa, onlar, "Bu kardeşine ulaştı" diyerek erkek yavruyu putlarına kurban etmezlerdi.

İbni Âşûr tefsirinde zikredildiği üzere, İbni İshak *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, vasîle beş batında ikiz doğurarak on dişi yavrulayandır ki, bundan sonra doğurduklarını sadece erkekler yiyebilirdi, ancak onlardan bir tanesi kendiliğinden ölerek lâşe hükmüne girerse, onu yemekte erkekler ve kadınlar müşterek olurdu.

4- **Hâm:** Koruma manasında olan himaye kökünden gelen bu kelimenin manası hakkında da bir kaç izah vardır:

a) Tohumluk (damızlık) deve, yavrusunun yavrusuna döllemek için atladığında, ona "Sırtını binilmekten korudu" denilir. Ve bundan sonra ölünceye kadar ona binilmez, yük taşıtılmaz, sudan ve mera'dan kovulmazdı. Ölünce de etini hem erkekler hem de kadınlar yerlerdi.

b) Deve on batın doğurduğunda, araplar: "Sırtını korudu" derlerdi. Bu görüşü Ebû Müslim *(Rahimehullah)* nakletmiştir.

c) Hâm, on sene tohumluk için kullanıldıktan sonra salıverilen deve demektir ki, bu da sırtına binilmesi haram olan develerdendir. Bu, İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın görüşüdür.

Bu dört kelimenin manaları hakkında müfessirler yukarıda sayılanların dışında değişik görüşler ortaya koymuşlardır, özellikle İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullah)* "Zadü'l-Mesîr" tefsirinde, bahîre hakkında dört, sâibe hakkında beş, vasîle hakkında beş, hâm hakkında ise, altı görüşe yer vermiştir.

Biz de Ruhul Furkan tefsirimizde Maide Suresinin başında (6/178) değişik bir kaç görüşe kısaca temas etmiştik.

Eğer burada: "Kölelerin ve cariyelerin azadedilmesi caiz olduğuna göre, bu hayvanların da kesilmekten, yorulmaktan ve acı çektirilmekten azad edilip salıverilmeleri niçin caiz olmasın?" denilecek olursa,

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* buna şöyle cevap vermiştir: "İnsan, Allah-u Tealâ'ya hizmet ve ubudiyet (kulluk) için yaratılmıştır. Bu insan Allah-u Tealâ'ya itaattan yüz çevirip inad ettiği zaman üzerine kölelik damgası vurularak cezalandırılır. Kölelikten azadedildiğinde ise, tekrar Allah-u Tealâ'ya ibadet etme imkânına kavuşur. Dolayısıyla köle azad etmek güzel bir ibadet olur.

Fakat bu hayvanlar insanların faydalanmaları için yaratılmışlardır. Bunları, karşılığında hiçbir menfaat elde edilmeden salıvermek sahibinin elinde bulunan bir takım menfaatleri zayetmek olur ki, böylece bu iki şey arasındaki fark zuhur etmiştir.

Ayrıca insan köle olup da azad edildiğinde kendi menfaatlerini elde etme imkanına sahip olur. Ama hayvanlar başıboş bırakıldıklarında faydalarına olan şeyleri gözetme imkanı bulamayacaklarından, bir insanın mülkü içinde bulundukları halden daha zor ve meşakkatli olan mihnetin envaına (çeşitli sıkıntılara) düşerler, böylece de aradaki fark ortaya çıkmıştır.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bir takım hayvanlardan istifadeyi yasaklamanın haram olduğu bu ayet-i celileden açıkça anlaşıldığı gibi, her türlü menfaatların zayi edilmesinin haramlığı da bazı ulema tarafından bu ayet-i celileden istinbât edilmiş (çıkarılmış) bir hükümdür.

Bir takım âlimler, kümesten ve kafesten başka yerde yaşama imkânı bulamayacak kuşları ve diğer bazı hayvanları ibadet niyetiyle hürriyetine kavuşturmak için salıvermeyi, ayet-i celilede nehyedilen **Sâibe** suretlerinden kabul ederek bunda bir sevap olmadığı gibi, aksine günah olacağını söylemişlerdir. İnsanların ekserisi bu meseleden gafildir.

Ayet-i celilenin sonunda Mevlâ Tealâ:

(وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ) **"Lâkin o küfredenler Allah** (-u Tealâ) **ya karşı iftira ederler** (yalan düzerler). **Onların çoğunun akılları ermez."** buyurmuştur.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede Allah-u Tealâ'ya iftira etmekle vasfedilenlerden maksat, Kureyş ve Huzâa kabilesinden ve diğer arap müşriklerinden olan umum kâfirler, özellikle Amr ibni Lühay el-Huzâ'î'dir. Bu kişi İsmail *(Aleyhisselâm)* dan gelen, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dinini değiştiren ilk kimsedir.

Rivayete göre, bu kişi Mekke'den Şam'a doğru yola çıktı, (Şam civarında bir şehir olan) Belkâ topraklarında (bir kasaba olan) Me'âb denilen yere vardığında, orada bulunan, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın oğlu Sâm oğlu lâviz oğlu İmlîk evlâdı olan Amâlik kavminin putlara taptığını görünce: "Sizin taptığınızı gördüğüm bu putlar nedir?" diye sordu.

Onlar: "Bunlar bir takım putlardır ki, onlardan yağmur isteriz, yağdırılırız, yardım isteriz, yardım olunuruz" diye cevap verince,

Amr onlara: "Bana bunlardan bir put vermez misiniz ki? Onu arap arazisine götüreyim de ona tapsınlar." dedi.

Onlar da ona, Hübel isminde bir putu verdiler, o da onu alıp Mekke'ye getirerek dikti, böylece insanlar ona ibadet ve ta'zime başladılar. Bu suretle Amr İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dinini değiştirip, şirk düzenini ortaya koydu ve bir takım hayvanlardan faydalanmayı yasak edip bir takımlarını serbest etti.

Allah-u Tealâ Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gönderince, ona bu ayet-i celileyi indirerek o müşriklerin "Biz bu hayvanları haram etme işini Allah-u Tealâ'nın taatı yolunda, O'nun rızasını tahsil için yapıyoruz" sözlerinin, Allah-u Tealâ'ya iftiradan başka bir şey olmadığını açıkladı.

Zira Allah-u Tealâ'nın taatı ancak onun vahyi ile anlaşılır. Yani Allah-u Tealâ kendisine yapılacak ibadeti nasıl tayin edip, kitapları ve peygamberleri vasıtasıyla kullarına bildirdi ise, ibadet ancak o şekilde yapılabilir.

Yanlarında Allah-u Tealâ tarafından bir bilgi olmadığı hâlde: "Allah bize böyle emretti." diyenlerin bu sözü, Allah-u Tealâ'ya yaptıkları iftiralardan biridir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/702, Kurtubî, 6/317, İbni Hişam, Siyret, 1/64)*

"Ravzu'l-Ünf" isimli eserde zikredildiğine göre **Lât** putu da Huzâa'nın eseridir. Huzâa oğullarının Hicaz'da kurdukları bu putçu idare üçyüz küsur sene devam etmiş, neticede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tevhid inkilâbı ile yıkılmıştır.

Huzâa, halka teklif ettiği her bidatı, bir peygamberin şeriatı gibi kabul ve devam ettirmiştir. Bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır; Huzâa'lılar çok cömert olduklarından ziraata müsait olmayan Hicaz topraklarının aç ve sefil halkını refah içinde yaşatmışlardır.

Şöyle ki: Amr her hacc mevsiminde onbin deve kesip, fakirlere yedirir, onbin hulle (elbise) hazırlayıp çıplaklara giydirirdi, Orada bulunan bir kayanın üzerinde Sakif kabilesinden bir adam hacılara sevik (kavut) yapardı, bu yüzden o kaya bulamaç manasına gelen, (لَتٌّ) fiilinden alınma **Lât** ismiyle adlandırılmıştı.

Bu adam ölünce, Amr insanlara "O ölmemiştir velâkin kayanın içine girmiştir" diyerek o kayaya tapmalarını ve üzerine lât isminde bir ev bina etmelerini emretti, cahil halk da onun bu sapık görüşünü kabul etti. Zira Huzâa kabilesi Kâbe-i Muazzama'yı ele alıp Curhum kabilesini Mekke'den sürünce, araplar o kabilenin reisi olan Mekke kralı Amr'ı, her uydurduğu bidatı şir'at (Allahtan gelen hüküm) gibi kabul ettikleri bir rab edindiler.

İşte Allah-u Tealâ bu ayet-i celilesiyle bu ve benzeri insanların uydurduğu şeylerin geçersizliğini, Allah-u Tealâ'nın haram kılmadığı bir şeyi insanlar kendiliğinden yasak edemeyeceğini, etseler de bu bir şey ifade etmeyeceğini bütün insanlara ilân etmiştir. Nitekim;

١٦٠ – عَنْ اَبِى الْاَحْوَصِ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: اَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَاَنَا قَشِفُ الْهَيْئَةِ فَقَالَ: « هَلْ لَكَ مَالٌ؟ » قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: « مِنْ اَيِّ الْمَالِ؟ » قَالَ: قُلْتُ: مِنْ كُلِّ الْمَالِ ، مِنَ الْاِبِلِ ، وَالرَّقِيقِ ، وَالْخَيْلِ ، وَالْغَنَمِ . فَقَالَ: « اِذَا اٰتَاكَ اللهُ مَالاً فَلْيُرَ عَلَيْكَ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تُنْتَجُ اِبِلُ قَوْمِكَ صِحَاحاً اٰذَانُهَا فَتَعْمِدَ اِلَى مُوسَىٰ

فَتَقْطَعَ اٰذَانَهَا فَتَقُولَ هٰذِهِ بُحُرٌ وَتَشُقَّهَا اَوْ تَشُقَّ جُلُودَهَا فَتَقُولَ هٰذِهِ صُرُمٌ وَتُحَرِّمَهَا عَلَيْكَ وَ عَلٰى اَهْلِكَ؟ » قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: « فَاِنَّ مَا اٰتَاكَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ وَسَاعِدُ اللّٰهِ اَشَدُّ مِنْ سَاعِدِكَ وَمُوسَى اللّٰهِ اَحَدُّ مِنْ مُوسَاكَ »

160 - Ebul Ahvas, babasının *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Bir kere ben üstü başı paslı vaziyette Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna geldim. O bana: **"Senin hiç malın var mıdır?"** diye sordu.

Ben: "Evet" deyince: **"Hangi çeşit maldan?"** diye sordu.

Ben: "Her türlü maldan; develerden, kölelerden, atlardan, koyunlardan" diye cevap verince Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah sana mal verdiği zaman** (eseri) **üzerinde görülsün** (zengin olduğuna göre böyle kirli paslı giyinme)." buyurdu.

Sonra: **"Senin kavminin develeri, kulakları sağlam olarak doğurulup da sen onları kendine haram edesin için eline usturayı alıp da kulaklarını yararak, 'Bunlar bahîre** (kulağı kesilip, kendisinden istifade yasaklanan deve) **lerdir,' derilerini yararak: 'Bunlar sarîme** (haram deve) **lerdir.' deyip de kendine ve ailene onları haram eder miydin?"** diye sordu.

Ben "Evet" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allahın sana verdiği** (her şey) **senin için** (helâl) **dir. Allahın** (kudret) **pazusu senin pazundan daha kuvvetlidir, Allahın usturası** (silahı) **senin usturandan daha keskindir** (Allah o hayvanları haram etmek isteseydi, elbette onları kulağı kesik olarak yaratabilirdi ve bu, O'na zor değildi. Çünkü 'Ol' derdi, o da hemen oluverirdi)." buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:15888, 5/383, Beyhakî, Şuabul İman, No:8075,6/259, Hakim, Müstedrek, No:7364, /201, Tirmizî, Birr:63, No: 2006, 4/364, Ebu Davud, Libas:17, No:4063, 2/449, Sahih ibni Hıbban, No:5392, 7/390, Beğavî, Şerhu's-Sünne, No:3118, 12/47, Beyhakî, Esma ve Sıfat, 2/76, İbni Ebî Hatim, No:6885, 4/1220)* buyurdu. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ) **"Allah** (-u Tealâ) **ne bahîre, ne sâibe, ne vasîle, ne de hâm'ı meşrû kılmamıştır."** ayet-i celilesini okudu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dinini ilk olarak değiştiren bu Amr hakkında bir çok beyanlarda bulunmuştur. Nitekim;

١٦١ - عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ « رَأَيْتُ جَهَنَّمَ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضاً ، وَرَأَيْتُ عَمْراً يَجُرُّ قُصْبَهُ ، وَهُوَ اَوَّلُ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ »

161 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Cenennemi gördüm, bazısı bazısını** (şiddetli hararetle) **kırıp geçiriyordu. Ben Amr ibni Lühayy'ı da bağırsakla-**

rını çekip sürükler hâlde gördüm. Çünkü O, (putlar adına) **develeri adak olarak salıverenlerin ilkidir."** *(Buharî, Tefsir:120, No:4348, 4/1691)*

١٦٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « رَأَيْتُ عَمْرَو بْنَ عَامِرٍ الْخُزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِى النَّارِ ، كَانَ اَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ »

162 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Amr ibni Âmir el-Huzâî'nin cehennemde bağırsaklarını sürüklediğini gördüm. Çünkü O, Sâibeleri** (ayet-i celilede meşrû olmadığı açıklanan hayvanları) **ilk meşrû edendir."** buyurmuştur. *(Buharî, Tefsir:120, No:4347, 4/1690, Müslim, Cennet:13, No:2856/51, 4/2192, Nesâî, Sünen-i Kübra, Tefsir:127, No:11158, 6/338, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7714, 3/107, No:8795, 3/294, İbni Ebî Şeybe, Musannef, Evâil:8, 8/326)*

١٦٣ – عَنْ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنِّى لَاَعْرِفُ اَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ ، وَاَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ عَهْدَ اِبْرَاهِيمَ! » قَالُوا: مَنْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « عَمْرُو بْنُ لُحَيٍّ اَخُو بَنِى كَعْبٍ ، لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِى النَّارِ يُؤْذِى رِيحُهُ اَهْلَ النَّارِ، وَاِنِّى لَاَعْرِفُ اَوَّلَ مَنْ بَحَرَ الْبَحَائِرَ! » قَالُوا مَنْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « رَجُلٌ مِنْ بَنِى مُدْلِجٍ ، كَانَتْ لَهُ نَاقَتَانِ ، فَجَدَعَ آذَانَهُمَا ، وَحَرَّمَ اَلْبَانَهُمَا ، ثُمَّ شَرِبَ اَلْبَانَهُمَا بَعْدَ ذٰلِكَ، فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِى النَّارِ هُوَ، وَهُمَا يَعَضَّانِهِ بِاَفْوَاهِهِمَا ، وَيَخْبِطَانِهِ بِاَخْفَافِهِمَا »

163 - Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Şüphesiz ki ben, sâibeleri ilk meşrû eden ve İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ın dinini ilk değiştiren kimseyi tanıyorum."** buyurdu. Bunun üzerine "O kimdir ya Resulallah?" diye sorduklarında,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Benî Ka'b'ın kardeşi Amr ibni Lühay dır, muhakkak ki onu cehennemde bağırsağını sürütürken gördüm, kokusu bütün cehennem halkına eziyet veriyordu** (diye cevap verdikten sonra) **Ve yine ben şüphesiz ki, bahîreleri ilk meşrû edeni de biliyorum."** buyurdu.

O zaman: "Ya Resulallah o kimdir?" dediklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Benû Müdlic** (kabilesin) **den bir adamdır ki, onun iki devesi vardı, kulaklarını yarıp sütlerini haram ettikten sonra,** (kendi koyduğu yasağa riayet etmeyerek) **sütlerini içti. Muhakkak ki onu cehennemde gördüğümde o iki deve ağızlarıyla onu ısırıyor ve ayaklarıyla onu çiğniyorlardı."** buyurdu. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12828, 5/88, İbni Kesir:2/100, Süyûtî, Dürrül Mensûr:2/213)*

١٦٤ – عَنْ اُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ

وَالنَّاسُ فِي الصُّفُوفِ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَأَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ يَتَنَاوَلُ شَيْئاً فَجَعَلَ يَتَنَاوَلُهُ فَتَأَخَّرَ وَتَأَخَّرَ النَّاسُ ثُمَّ تَأَخَّرَ الثَّانِيَةَ فَتَأَخَّرَ النَّاسُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ رَأَيْنَاكَ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئاً مَا كُنْتَ تَصْنَعُهُ فِي الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ: « انَّهُ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ بِمَا فِيهَا مِنَ الزَّهْرَةِ وَالنَّضْرَةِ فَتَنَاوَلْتُ قِطْفاً مِنْ عِنَبِهَا وَلَوْ اَخَذْتُهُ لَأَكَلَ مِنْهُ مَنْ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لاَ يُنْقِصُونَهُ فَحِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ . وَعُرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ ، فَلَمَّا وَجَدْتُ سَفْعَتَهَا تَأَخَّرْتُ عَنْهَا وَاَكْثَرُ مَنْ رَأَيْتُ فِيهَا مِنَ النِّسَاءِ ان ائْتُمِنَّ افْشَيْنَ وَانْ سَأَلْنَ الْحَفْنَ ، وَاذَا سُئِلْنَ بَخِلْنَ ، وَاذَا اُعْطِينَ لَمْ يَشْكُرْنَ ، وَرَأَيْتُ فِيهَا عَمْرَو بْنَ لُحَيٍّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ. وَاَشْبَهُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ مَعْبَدُ بْنُ اَكْثَمَ الْخُزَاعِيُّ » فَقَالَ مَعْبَدٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! اَتَخْشَىٰ عَلَيَّ مِنْ شَبَهِهِ فَانَّهُ وَالِدِي؟ فَقَالَ: « لاَ ، اَنْتَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَهُوَ اَوَّلُ مَنْ حَمَلَ الْعَرَبَ عَلَىٰ عِبَادَةِ الْاَصْنَامِ »

164 - Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bir kere biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber öğle namazında bulunuyorduk, insanlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in arkasındaki saflardaydılar, o sırada biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir şeye uzandığını gördük. Bir de uzanırken geri geldi, insanlar da geri çekildiler, sonra ikinci defa geri çekilince, insanlar yine geri geldiler.

Bunun üzerine ben: "Ya Resulallah! Bu gün senin öyle bir şey yaptığını gördük ki, sen namazda onu yapmazdın" deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **'Şüphesiz ki cennet, içindeki bütün güzellik ve tazeliği ile bana gösterildi, üzümünden bir salkıma uzandım eğer onu alsaydım, elbette yerle gök arasındakiler ondan yerlerdi de eksiltemezlerdi. O sırada benimle onun arasına engel sokuldu.**

Cehennem de bana arzedildi, onun alevini hissedince geri kaçtım. Orada gördüklerimin en fazlası kadınlardır. Onlar (kendilerine bir sır) **emanet edildiğinde ifşa ederler** (sır saklamazlar), **istediklerinde ısrar ederler, istendiklerinde cimrilik ederler. Kendilerine bir şey verilince şükretmezler.**

Orada Amr ibni Lühayy'i ateş içinde bağırsaklarını çekerken gördüm, gördüklerim içinde ona en çok benzeyen, Ma'bed ibni Eksem el Hüzâî'dir.' buyurdu.

Bunun üzerine Ma'bed *(Radıyallahu Anh)*, 'Ya Resulallah! Ona benzememden dolayı benim üzerime korkar mısın? (bana bir zarar olur mu), çünkü o benim atamdır' diye sorunca,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **'Hayır! Sen müminsin, o ise kâfirdir, arapları putlara tapmaya ilk sevkeden odur.'** buyurdu." *(Hakim, el-Müstedrek, No:8788, 4/647, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14806, 5/127, İbni Hacer, el-İsabe, No:238, 1/61)*

Ayet-i celilenin sonunda geçen: (أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ) **"Onların ekserisi akletmezler."** ifade-i celilesinden maksat atalarının uydurduklarına araştırmadan uyan torunlardır.

Nitekim; Ebu Musa ve Şâbî *(Rahimehullah)* ın beyanlarına göre, "Atalar bu uydurmaları yapıp öldüler, onlar bu iftiraları yaparken aklı başındaydılar, sonra yetişen çocuklar ve torunlar ise, asırlardır devam edegelen bu batıl uygulamaların Allah-u Tealâ'nın şeriatına uygun olduğunu zannederek hakikatı anlamadılar. Demek ki babalar Allah-u Tealâ'ya iftira ettiler, çocuklar ise bunu anlamadılar.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen kâfirlerden maksat müşriklerin cemisidir. Zira Allah-u Tealâ'ya karşı bu uydurmaları bilerek yapan atalar gerçek dışı uygulamalarıyla yalan ve iftirada bulunmuşlar, sonra gelen nesiller ise bu tatbikatın, Allah-u Tealâ'nın şeriatına uygun olduğunu sanarak bu yalana ortak olmuşlardır.

Bu sapıklara basiretsiz bir şekilde tâbi olan avam halk elbette ki ekseriyettedir, zira ayet-i celilenin sonunda ekseriyet (çoğunluk) anlayışsızlıkla vasıflanınca, bu sapıklıkları ortaya atıp insanlara süslü gösterenlerin ekalliyet (azınlık) ta kaldığı anlaşılmıştır.

Bu sapıklıkların iftira ve yalan diye adlandırılıp, Allah-u Tealâ'nın böyle bir şeyi meşrû kılmadığının açıklanması, bu yanlış hükümlerin iki yönden Allah-u Tealâ'nın rızasına uygun olmadığına delâlet etmektedir.

1 - Bu tatbikatlar batıl ilâhlara ve putlara nisbet edilmektedir ki bu, büyük bir şirk ve küfürdür.

2 - Bu hayvanları sahipsiz bir şekilde ortada bırakıp, insanların istifadesini yasaklamak, zararı faydasından daha çok olan bir iştir. Zira bu hayvanlar çoğu kere mer'a (yaylım) ve me'va (sığınacak yuva) bulamayarak telef olabilir, canavar saldırısına maruz kalabilir, kendi başına ölünceye kadar kendilerinden sağlanacak faydalar zayi olup gider. Bazılarının misafirlere ve yolculara serbest kılınması ise sayılan zararların yanında çok düşük bir faydadır.

Ruhul Beyan ve Alûsî tefsirlerinde bu ayet-i celileye şu işarî manalar verilmiştir: "Şeytan bir millete musallat olduğu zaman onları kendi vücudları ve nefisleri hakkında şeriata uymaksızın, uydurarak bir takım şeyler yapmaya teşvik eder ki, onlar bu yaptıklarının Allah için ve Allah yolunda olduğunu sanırlar.

İşte bu ayet-i celilede geçen: **"Bahîre"** ifadesinde, Kalenderiyye ve Hayderiyye isimlerindeki sapık tarikat mensuplarının, Allah-u Tealâ tarafından kendilerine emrolunmaksızın yaptıkları, kulağını yararak veya delerek demir halka takmak, göğsünü veya tenasül uzvunu delip kilit takmak, boynuna bukağı takmak ve sakalını traş etmek gibi sapıklıklarına işaret vardır.

Ayet-i celiledeki **"Sâibe"** ifade-i celilesinde, şeriat gemi ve tarikat bağı olmaksızın memleketlerde ipsiz sapsız dolaşarak hayvanî isteklerine daldırıp, şeytan, kendileriyle maskaralık ettiği hâlde hak yolda olduklarını sanan ve nefislerinin arzularını kendilerine ilâh edinen kimselere işaret bulunmaktadır.

"Vasîle ve Hâm" ifade-i celilesi ise, haramları helâl ve yasakları mubah sayarak (manevî) kardeşlik ve tarikat babalığı yoluyla yabancılarla ilişki kurup asabiyet ve inattan ötürü akraba ile ilişiğini kesen sapık İbâhiye zındıklarına işaret etmektedir.

Bu kişiler vahdet makamına ulaştıklarını iddia edip aldanarak şeriata ne kadar muhalefet etseler de kendilerine bir zarar ve noksanlık getirmeyeceğini savunurlar. İşte bütün bunlar, Şeytanın vesveselerinden ve nefsin hatıra getirdiği fikirlerdendir ki Allah-u Tealâ bunlardan hiçbirini emretmediği gibi hiç kimseye de bu hususta müsaade vermemiştir.

İşte bu batıl yolları kurup uyduranlar, şeriattan ve tarikattan hiçbir şey bilmeyen, hakikata eremeyen tabiat ehli (canının istediğini yapan) ve hadîa erbabı (aldatıcı) kimselerdir ki, bunların fitneleri dünyaya yayılmış, ifsat ve aldatmaları kemal bulmuştur, üstelik bunları engelleyecek bir güç te kalmamıştır, zaten yırtık, yamayı aşmıştır.

« اَرىٰ اَلْفَ بَانٍ لاَ يَقُومُ بِهَادِمٍ فَكَيْفَ بِبَانٍ خَلْفَهُ اَلْفُ هَادِمٍ »

"Bin tane yapan, bir yıkana dayanamazken,
Arkasında bin tane yıkıcı bulunan bir yapıcı ne yapsın?"

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Şeyh Ali dede'nin, "Es'iletü'l-Hikem" isimli eserindeki şu izaha yer verilmiştir:

"Âhir zamanda ümmet içinde zuhur edecek deccallar hakkında varid olan ehâdis-i nebeviyye'den maksat, insanları Allah-u Tealâ'nın yolundan saptıran önderler, özellikle zamanımızdaki bazı şeyh taslaklarıdır ki, bu asrımızda biz onlara rastlamaktayız. Allah-u Tealâ oldukları yerde onları katleylesin."

Büyüklerden biri şöyle anlatmıştır: Bir kere görünüşü sôfiye benzeyen bir adama "Cübbeni bana sat" dediğimde, o, "Avcı tuzağın satarsa neyle avlanır?" diyerek sahtekârlığını açıkladı.

İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* nun bu izahatından sonra şunu ifade etmek zaruretini duymaktayız. Osmanlının şeriat ve tarikat ile payidâr olduğu o dönemlerde büyük zatlar sapıklardan bu kadar şikayet etmekte olduğuna göre, ya günümüzde hakka engel olup sapıklara yol veren kimselerin elinde kalmış olan bizler ne diyelim?

Cehaletin zirveye ulaştığı şu günlerde bir çok müteşeyyih (şeyhlik taslayan sapık) lar türemiştir ki, bunlar kadınlara el öptürürler, kadınlarla halvet ederler (tenhada yalnız kalırlar), manevî anne iddiasıyla karısının

elini erkeklere öptürürler, başkalarının malını tarikat kardeşliği bahanesiyle izinsiz kullanırlar, kendilerine intisap eden zavallı cahil kadınları kandırıp, ibadet niyetiyle zina yaparlar da yine de kendilerinin hakikat üzere olduğunu ve şeriat tekliflerinin kendilerinden düştüğünü iddia ederler.

Bunlarla karşılaşmaktan ve fitnelerine kapılmaktan Allah-u Tealâ'ya sığınır, bizden sonra kıyamete kadar gelecek nesillerimizi de Allah-u Tealâ-ya sığındırırız. Âmin..,

İmam-ı Alûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre,

"Bahîre" şeriata muhalif olan sözleri dinlemek için kulağı yarılan,

"Sâibe" şehvet bahçelerinde bağsız bırakılıp salıverilen,

"Vasîle" arzu ve istek iplerini birbirine ekleyerek ahirete hazırlanmayı ve tövbeyi geciktiren,

"Hâm" ise, bir zaman ibadetle meşgul olup, vusul (ulaşma) kapısı kendisine açılmayınca, şeytan gelip: "Yaptığın sana yeter, daha ötede bir şey kalmadı, o hâlde nefsine zahmet verme" diye vesvese verdiğinde, bu vesve-seye kapılarak ibadetlerin zorluklarına katlanmaktan kendini azadeden nefse işaret etmektedir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Ayet-i celilede zikredilenler müşriklerin uydurdukları bir takım hükümlerdir. Allah-u Tealâ onların bu ibtidâ' (uydurma) larını reddetmiş, onlara hüsn-i ittibâ'ı (güzelce uymayı) emretmiş ve âdet olarak kendilerinden sudûr eden şeylerin ibadetleri cümlesinden sayılmayacağını haber vermiştir.

MÜŞRİKLERİN ALLAH-U TEALA'YA İFTİRALARI İLE İLGİLİ DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« وَقَالُوا هٰـذِهِ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا اِلَّا مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣٨) وَقَالُوا مَا فِى بُطُونِ هٰـذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰى اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (١٣٩) قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (١٤٠) »

"(Müşrikler) **batıl zanlarıyla** (saçma düşünceleriyle) **dediler ki:' Bu** (putlar için ayrılan) **davarlarla ekin**(ler) **yasaktır ki, onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları**(na binilmesi) **haram kılınmış** (yasaklanmış) **davarlardır.'**

Bir takım davarlar da (vardır ki, 'Allah-u Tealâ böyle emrediyor' diye) **O'na iftira ederek** (keserken) **üzerlerine Allah**(-u Tealân)**ın ismini zikretmezler** (adını anmazlar). **Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah** (-u Tealâ) **onları cezalandıracaktır."**

"Ve (bir de şöyle) **dediler: 'Şu hayvanların karınlarında olan** (yavru) **lar** (canlı doğarsa) **yanlız erkeklerimiz için** (helâl), **kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Eğer** (yavru) **ölü olur** (doğar) **sa, onlar** (o zaman kadın-erkek hepsi) **onda ortaktırlar.** (Allah-u Tealâ) **Onların bu vasıflarının** ('bu helâldır, bu haramdır' şeklindeki bu değerlendirmelerinin) **cezasını verecektir. Şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ), **ziyade hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."**

"Bilgisizlikleri sebebiyle sefehen (düşüncesizlik ve beyinsizlikleri yü - zünden) **çocuklarını öldürenler ve Allah** (-u Tealâ) **nın kendilerine verdiği** (helâl) **rızkı, Allah** (-u Tealâ) **ya iftira ederek** (kadınlara) **haram kılanlar, muhakkak ki hüsran** (ziyan) **a uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlar ve hidayete erici** (doğru yolu bulucu) **olmamışlardır."** *(En'âm Suresi:138-140)*

« ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّ
اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٤٣) وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ
وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّ اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ
كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ
بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٤٤) »

"(Allah-u Tealâ dişi ve erkek olarak) Sekiz çift (yarattı); **Koyundan iki, keçiden iki. De ki:** (Allah-u Tealâ) **İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan** (yavru) **ları mı haram etti? Eğer** (iddianızda) **doğru iseniz, bana bir ilimle** (bilgiye ve belgeye dayanarak) **haber verin."**

"Deveden de iki, sığırdan da iki (çift yarattı.) **De ki:** (Allah-u Tealâ) **İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan** (yavru) **ları mı haram etti?**

Yoksa Allah (-u Tealâ) **size bunu** (haram kılmayı) **vasiyet ederken şahitler mi idiniz? İlimsiz olarak** (bilgisizce) **insanları saptırmak için Allah** (-u Tealâ) **ya karşı yalan uyduran** (kendi uygulamalarını Allah-u Tealâ'ya maleden) **den daha zalim kimdir? Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **o zalimler güruhunu hidayete erdirmez** (zorla doğru yola iletmez)." *(En'âm Suresi:143-144)*

« قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ
عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ (٥٩) »

"(Habibim!) **De ki: Allah** (-u Tealâ) **nın size indirdiği rızıktan bir kısmını haram, bir kısmını da helâl etmenize ne dersiniz? De ki: Allah** (-u Tealâ) **mı size** (böyle yapmanız için) **izin verdi, yoksa Allah** (-u Tealâ) **ya iftira mı ediyorsunuz?"** *(Yunus Suresi:59)*

« وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلاَ يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ (١٣٦) »

"Onlar (müşrikler), **Allah** (-u Tealâ) **için, O'nun yarattığı ekinler ve hayvanlardan bir nasip** (pay) **ayırdılar da, kendi batıl zanlarınca 'Şu Allah** (-u Tealâ) **nın, şu da** (ilâhlıkta O'na) **ortak** (olan put) **larımızın' dediler. Ortaklarına ait olanlar Allah** (-u Tealâ) **ya ulaşmaz, amma Allah** (-u Tealâ) **ya ait olanlar ortaklarına ulaşır. Ne kötü hüküm veriyorlar!"** *(En'âm Suresi:136)*

Müşrikler hem Allah-u Tealâ için, hem de putları için hububat ekiyorlardı. Allah-u Tealâ için ektikleri yetişip, put namına ektikleri gelişmezse, "Allah-u Tealâ Ganî'dir, putlar ise muhtaçtır" diyerek, Allah-u Tealâ adına ekilenin bir kısmını puta ait hisseye devrederlerdi.

Aksi olur, yani putlara ait ekin gelişir, Allah-u Tealâ'ya ayırdıkları ekin gelişmezse, oradan bu tarafa bir şey ilâve etmez, "Nasılsa Allah-u Tealâ Gani'dir" derlerdi. Yine böylece davarları da bölüştürürlerdi. Allah-u Tealâ-ya ayırdıkları hisseden misafirlere yedirir, putların hissesini ise, putlara ait işlere harcarlardı.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم
مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ
إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا
مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ
الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ
مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا ۖ إِنَّا
إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ
وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا
اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin ekserisinin aklını kullanmadığını beyan ettikten sonra, bunu ispat etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (١٠٤)

KELİME MANASI (104)

(وَاِذَا قِيلَ) **Denildiği vakit,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** ne denildiği vakit? (تَعَالَوْا) **gelin,** neye? (اِلٰى مَا) **o şeye ki,** (اَنْزَلَ) **indirdi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** daha neye? (وَاِلَى الرَّسُولِ) **resule,** yani onlara, "Allah'ın indirdiği Kur'ana ve peygamberin hükmüne gelin" denildiği zaman, (قَالُوا) **derler,** (حَسْبُنَا) **bize yeter,** ne? (مَا) **o şey ki,** (وَجَدْنَا) **bulduk,** ne üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** kimleri? (اٰبَآءَنَا) **babalarımızı,** (اَوَلَوْ كَانَ) **olsa da mı,** kim? (اٰبَآؤُهُمْ) **babaları,** nedir olsada mı? (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmez,** neyi? (شَيْئًا) **hiç bir şeyi,** daha? (وَلَا يَهْتَدُونَ) **hidayet bulmaz** (doğru yola gitmez) yani babaları cahil ve sapık idiyseler de mi? onların yolu bunlara yetecek.

MEALİ ŞERİF

Onlara "Allahın indirdiğine (helâl ve haramı açıklayan Kur'an-ı Kerime) **ve** (o kitap kendisine indirilmiş olan) **peygamber** (in hükmün) **e gelin" denildiği vakit, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz** (yol) **bize yeter" derler. Ataları hiç bir şey bilmez ve doğru yola gitmez idiyseler de mi?** (onların yoluna gidecekler).

İ Z A H A T

Taberî ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celiledeki: "Allah-u Tealâ 'nın indirdiğine ve Resulüne gelin" hitabına muhatap olanlar, bundan evvelki ayet-i celilede bahsi geçen, "Akıllarını kullanmayan çoğunluk" tur.

Bu söz kendilerine hidayet ve hakka irşad yoluyla söylenmişse de, onların buna cevaben: "Biz atalarımıza uyarız, onlar bizim önderlerimiz ve liderlerimizdir, onlardan aldıklarımızla yetinmiş ve tahrim ile tahlil (haram ve helâl etme) hususlarında onların yolunu kabul etmişizdir."

Şeklindeki beyanları, ne kadar akılsız olduklarını ispat etmekte olduğu gibi, aynı zamanda inatçılıklarının ve kendilerini hakka çağırana karşı gelip, sapıklığa çağırana boyun eğdiklerinin açık bir göstergesidir.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ ayet-i celilenin sonunda onlara cevaben:

(اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ) **"Babaları** (dinden) **birşey bilmeyen ve hidayete** (doğru görüşe) **erişemeyen kimseler idiyseler demi** (atalarının yolu onlara yeterli olacak)." buyurmuştur.

Kazî Beyzâvî ve İsmail-i Konevî *(Rahimehumallah)* ın beyanları üzere, bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre, iktida (uyma) ancak peygamberler ve müctehidler gibi hak ve hidayet üzere oldukları kesinlikle bilinen kimselere mahsustur.

Kendisine uyulan kimsenin, âlim ve mühtedî (bilgin ve hidayet üzere) olduğu ise ancak bir huccet (delil) ile bilinir ki, kişinin, taklid ettiği kimsenin doğru bir delili olduğunu bilmeksizin körü körüne ona uyması yeterli olmaz.

Nitekim Peygamberler davet ettikleri yolun doğruluğuna dair hucec-i sâtı'a (parlak huccetler) ve edille-i kâtı'a (kesin deliller) ikame etmiş (getirmiş) lerdir.

Müctehidler de mezheplerinin doğruluğuna dair naklî ve aklî deliller ortaya koymuşlardır. Binaenaleyh onlara uyanların bu ittibâ'ı taklit sayılmayıp, aksine Allah-u Tealâ'nın indirdiğine iktida (uyma) demektir.

Bu müşriklerin elinde, atalarının ilim ve irfan sahibi olduklarına dair hiç bir delil bulunmaksızın, o müfterîlere (yaptıklarını Allah-u Tealâ'ya mâleden uydurukçulara) uymaları nasıl doğru olabilir? *(Konevî, 3/382)*

Bu hususta diğer bazı malûmat Bakara Suresi 170. ayet-i kerimenin tefsirinde (Ruhul Furkan, 2/197) mevcuttur. Bura ile birlikte mütalâa edilmesinde büyük faydalar hasıl olacaktır.

Dolayısıyla bu ayet-i celile ehl-i taklidi zem ve mesleklerini takbih etmek (yollarını kötülemek) tedir. Zira usul-i itikadîye (temel inanç meselelerin) de taklid asla caiz değildir, bilakis bunların delile dayanmış olması gerekmektedir.

Amma fıkıh meselelerinde, hakkında açık nas (delil) bulunmayan hususlarda avam (sıradan, cahil) insanların âlim ve müctehidleri taklid etmeleri caizse de, bu da Allah-u Tealâ'nın kitabına ve resulünün şeriatına uymak şartıyladır. Çünkü Kur'an ve sünnet'in hilâfına hiç kimseyi taklid caiz değildir.

Bu makamda Konyalı Mehmet Vehbi Efendi *(Rahimehullah)* ın şu beyanı ne kadar yerindedir: "Zamanımızda, şeriatın hükümlerini bir tarafa bırakarak, yabancıların bir takım kötü uygulamalarını kabul etmek isteyenlerin hâlleri ne gariptir.

Çünkü insanın ruhunu ve cismini dinlendiren, âleme düzen getiren, toplumun haklarını güvence altına alan ve insanlara tam bir hürriyet veren Din-i Mübin-i İslâm'ın hükümlerini bırakıp da çeşit çeşit sıkıntı, ızdırap ve kargaşaya sebebiyet veren bir takım külfetli şeyleri işlemekten daha garip bir şey olamaz." *(Hülâsatü'l-Beyan, 4/1340)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bir şeyin güzel veya çirkin olduğuna, serbest veya yasak olduğuna dair aklın hükmü geçersiz olup, bu hususstaki karar şeriata aittir.

Çünkü akıllar, kalbe gelen vesveselerin sapıklığından ve ahiret sıkıntılarından kurtaracak faydaları kendiliğinden bulma imkânına sahip değilken, şeriatın meşrû ettiği şeyleri nasıl değiştirebilir?

Bütün bunlar, şeytanın aldatmalarından, vesveselerinden ve:

« وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا (٦٤) »

"Onlardan, gücünün yettiği kimseleri sesinle kaydır (davetinle yerinden oynat), **süvarilerini ve piyadelerini onların üzerine sür** (olan gücünle onlara saldırıp onları şaşırt), **mallar ve çocuklar** (ın) **da onlara ortak ol ve kendilerine** (boş kuruntular) **vaad et. Şeytan insanlara aldatmadan başka** (birşey) **vaad etmez."** *(İsra Suresi:64)* kavl-i şerifindeki sadık va'din (Allah-u Tealâ'nın doğru haberinin) neticesi olarak insanlara tahakkümü (boyunduruğu altına alma çabası) ndan ibarettir.

Ulemadan bir cemaat bu ayet-i celileye dayanarak taklidi kınamışlardır. Nitekim Allah-u Tealâ, Kur'an-ı Kerimin bir çok yerinde müşriklerin batıl yolda atalarına uymalarını, küfür ve masiyette örnek almalarını zemmetmiş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bir çok hadis-i şeriflerinde bunu te'kid etmiştir.

Ancak bu zemmedilen taklid batılda olandır. Hak yolda taklid ise, dinin kaidelerinden bir esas ve müslümanların sığınaklarından bir ismet (korunma) dır ki, delillerden hüküm çıkarmaktan aciz olan cahiller ona sığınırlar.

İtikad meselelerinde taklidin caiz olup olmayışı hususunda âlimler ihtilâf etmişlerse de, fıkıh meselelerinde caiz, hatta vacip oluşu kesindir. Buradaki taklitten maksat, bir âlimin sözünü, delilini bilmeksizin kabul etmekten ibarettir.

Bundan dolayı âlimler: "Biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i taklid ediyoruz" denmesini yasaklamışlardır. Zira biz onun sözünü, davasına muvafık (uygun) olarak elinde zuhur edip doğruluğunu gösteren açık mucizelere dayanarak kabul etmişizdir.

Özetleyecek olursak: Bir hadise ile karşılaşan cahil bir kimsenin zamanında ve memleketinde bulunan en büyük âlimi arayıp bularak onun fetvasına göre hareket etmesi farzdır. Ekseri insanlar tarafından fetvasına güvenilen, zamanının en büyük âlimini bulmak için kişinin son derece gayret göstermesi lâzımdır.

Ayrıca sorulan mesele hakkında delilleri incelememiş olan bir âlimin de o konuda araştırması bulunan başka bir âlimi taklid edip onun verdiği fetvayı inceleyerek matluba ulaşması (aranan hükmü bulması) farzdır.

Zira sorulan meseleyi kendi inceleyip buluncaya kadar zaman yeterli olmayıp ibadetin vakti geçebilir, bu sebeple o âlim mesul duruma düşmemek için kendi gibi başka bir âlimi taklid etmelidir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/707)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle buyurmuştur:

"Hakkın davetçileri onlara sıdk (doğruluk) vasfına meyletmeleri için çağrıda bulunduğunda, alıştıkları taklid kolaycılığı onları bu davete icabetten engellemiştir. Halbuki uydukları ataları sapıklıktan başka bir yolda değildiler.

KAFİRLERİN SAPIK ATALARINA UYDUKLARINI BEYAN EDEN DİĞER BİR AYET-İ KERİME:

« وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (١٧٠) »

"Ve onlara (müşriklere): **"Allah'ın indirdiğine uyun." denildiği zaman, "Hayır! biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" derler. Ya ataları hiç bir şey anlamamış, doğruyu da bulmamış idiyseler** (yine de onlara mı uyacaklar?)." *(Bakara Suresi:170)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler Ruhu'l-Furkan tefsirimizin (2/198-199) da geçmiştir.

Mevlâ Tealâ, kâfirleri, atalarını körü körüne taklid etmelerinden dolayı kınadıktan sonra, onların kendilerine tebliğde bulunan müminlerin çağrısını kabul etmemeleri yüzünden inananlara bir zarar gelmeyeceğini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (١٠٥)

KELİME MANASI (105)

(يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) **Ey iman edenler!** (عَلَيْكُمْ) **yapışın,** neye? (أَنفُسَكُمْ) **nefislerinize** (günah işlemekten kendinizi koruyun), (لَا يَضُرُّ) **zarar veremez,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (مَنْ) **o kimse ki,** (ضَلَّ) **sapıttı,** ne vakitte? (إِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **siz doğru yolda olduğunuz vakitte,** (إِلَى اللَّهِ) **ancak Allah'adır,** ne? (مَرْجِعُكُمْ) **dönüşünüz,** ne olduğunuz hâlde? (جَمِيعًا) **hep birden olduğunuz hâlde,** (فَيُنَبِّئُ) **o haber verecektir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (كُنتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَعْمَلُونَ) **işler.**

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! Siz kendinize bakın, siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. (Kıyamet gününde) **Hepinizin dönüşü ancak Allah-adır. Artık O,** (dünyada) **yaptıklarınızı size haber verecektir** (iyi işlerinize sevap, kötü işlerinize ceza vermek suretiyle size yaptıklarınızı bildirecektir).

İ Z A H A T

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu sure-i celilenin başından beri çeşitli teklifleri ve şer'î hükümleri açıkladıktan sonra:

« مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (٩٩) »

"Peygamberin üzerinde tebliğden başka (hiçbir vazife) **yoktur. Allah** (-u Tealâ) **sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilir."** *(Maide Suresi:99)* buyurmuş ve devamla bundan önceki:

« وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا (١٠٤) »

"Onlara 'Allah (-u Tealâ) **nın indirdiğine ve peygambere gelin' dendiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler bize yeter' dediler."** *(Maide Suresi:104 den)* ayet-i celilesini indirerek sanki: "Şüphesiz ki bu cahiller daha önce geçen, özür kapılarını kapatma,uyarma, teşvik ve korkutma hususlarındaki bunca ayetlere rağmen bunların hiçbirinden istifade etmemiş, bilakis cehalet ve sapıklıklarına devam etmişlerdir.

Dolayısıyla ey müminler! Onların bilgisizliklerine ve dalâletlerine aldırmayıp, Allah-u Tealâ'nın sizi mükellef tuttuğu şeylere boyun eyin, O'nun emir ve yasaklarına uyun ki, o takdirde onların sapıklıkları size zarar vermez." buyurmak istemiştir.

İbni Ebî Hatim, Taberî, Beğavî, Zâdü'l-Mesîr, Vahidî, Bahru'l-Muhît, Fahrurrazî, Kurtubî, Hâzin, Ebussuûd, Ruhul Beyan ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre ayet-i celilenin iniş sebebiyle ilgili bir kaç görüş vardır.

1- Ebu Salih *(Rahimehullah)* ın, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayetine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, başlarında Münzir ibni Sâvî isminde bir reis bulunan Hecer beldesinin ehline, islâma davet mahiyetinde bir mektup yolladı. Bu daveti kabul etmedikleri takdirde cizye ödemeleri gerektiğini kendilerine bildirdi.

Mektup kendisine ulaşan Münzir, yanında bulunan Arap, Yahudi, Hristiyan, Sâbie ve Mecusî taifelerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mektubunu arzedince, onlar müslüman olmayı istemeyip, cizyeyi kabul ettiler. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

١٦٥ - « اَمَّا الْعَرَبُ فَلاَ نَقْبَلُ مِنْهُمْ اِلاَّ الْاِسْلاَمَ اَوِ السَّيْفَ ، وَاَمَّا اَهْلُ الْكِتَابِ وَالْمَجُوسُ فَاَقْبَلُ مِنْهُمُ الْجِزْيَةَ »

165 - **"Araplardan, islâm veya kılıcın dışında bir şeyi kabul edemeyiz. Ehli kitap ve mecusîlerden ise cizyeyi kabul ederim."** diye mektup yolladı. *(Zâdü'l-Mesîr, 2/441)*

Reisleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu mektubunu onlara okuyunca, araplar islâm'a girdi. Ehli kitap ve mecusîler ise cizye verdi. O zaman arapların münafıkları:

"Muhammed'e şaşılır! Hem Allah-u Tealâ'nın kendisini müslüman oluncaya kadar bütün insanlarla savaşması için gönderdiğini iddia ediyor, hem de ehli kitaptan ve hecer ehlinden cizyeyi kabul ediyor. Onları islâm'a niçin zorlamıyor? Halbuki arap kardeşlerimizin cizyesini kabul etmiyor." deyince, onların bu sözünün müslümanlara zor gelmesi üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirerek:

"Siz kendinize bakın, siz hidayet üzere olduğunuz sürece sapıtanlar (kınayanlar) **size zarar veremez."** buyurdu. *(Vahidî, Teshîlü'l-Vusûl, Sh:140, İbnül-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 2/441)*

2- İbni Zeyd *(Rahimehullah)* ın naklettiğine göre, bir adam islâm'ı kabul ettiğinde, müşrikler ona: "Atalarını beyinsiz ve sapık saydın, halbuki onlara yardım etmen gerekirdi." derlerdi. Müslüman olanların kalbine imanın tadı girince, babalarını ve kardeşlerini de islâm'a davet etmeleri üzerine, onlar: "Bize atalarımızın yolu yeter" dediler. İşte bunun üzerine bu ayet-i celile indi. *(Taberî, Camiü'l-Beyan, No:12885, 5/99, İbni Ebî Hatim, No, 6925, 4/1228)*

3 - Müslümanlar, yakınlarının küfür üzere ölmelerinden dolayı üzülüyorlardı, bunun üzerine bu onlara yasaklanarak, kendilerine: "Siz mükellef tutulduğunuz, nefislerinizi ıslah ve hidayet yolunda yürüme hususlarında gayret edin, siz hidayet üzere olursanız başkalarının sizin dininizden sapması size zarar vermez." buyuruldu.

Bu tıpkı Mevlâ Tealâ'nın, habibine:

« ... وَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ ... (٨) »

"Nefsin onlara karşı hasretlere gitmesin (onlar niçin inanmıyorlar diye kendini helâk etme)." *(Fatır Suresi:8 den)* buyurması gibidir.

Fasıkların içinde bulundukları fücûr ve masiyetlere üzülüp, devamlı onların günahlarından bahsederek mahzun olan herkes de bu ayet-i celilenin muhatabıdır.

4 - Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i celilede kâfirlerin, atalarının yolunda ısrarla devam ettiklerini naklettikten sonra, bu ayet-i celileyi indirdiğine göre bundan maksadı, müminleri de kendi dinlerine devam etmelerine teşvik edip, dinleri hususunda sabit kadem oldukları (kökleştikleri) sürece o cahillerin cehaletinin kendilerine zarar veremeyeceğini bildirmektir. Bu mana İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* tarafından en yakın mana olarak kabul görmüştür.

5 - Bu ayet-i celile, İbni Ebi's-Serh ve diğerleri gibi müşriklerin eline düşerek bir takım fitne (işkence)lere maruz kalıp irtidad eden (dinden dönen) bazı esirler hakkında inmiştir ki, onlar içersinde, işkence çekseler de islâm üzere sebat edenlere bu ayet-i celile vasıtasıyla: "Siz hak bildiğiniz yolunuza devam edin, arkadaşlarınızın irtidadı size zarar vermez." buyrulmak istenmiştir.

6- Bu ayet-i celile kendilerine vaaz-u nasihat fayda vermeyen ehvâ ehli (ehli sünnet dışı bidat görüşlerin sahipleri) hakkında inmiştir ki buna göre mana: "Bir toplumun, nasihatınızı kabul etmeyip, aksine hafife alarak alay edeceklerini bilirseniz onlarla konuşmayın." demektir.

Ebû Cafer-i Razî *(Rahimehullah)* ın naklettiğine göre, Safvan ibni Mihrez *(Rahimehullah)* ın yanına bidat ehlinden bir delikanlı girerek ona kendi sapıklıklarından bir şeyler anlatınca, Safvan *(Rahimehullah)* ona: "Allah-u Tealâ'nın, dostlarını seçkin kıldığı bir hâssayı (özelliği) sana bildireyim mi?" diyerek bu ayet-i kerimeyi okumak suretiyle ona; "Ben ehli sünnet üzereyken senin ehli sünnet dışı sapık fikirlerin bana zarar vermez" demek istedi. *(İbni Ebî Hatim, No:6918, 4/1226, Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/218)*

İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celileyi okuyarak "Bu ayetle Allah-u Tealâ'ya hamdolsun, bu ayetten dolayı da Allah-u Tealâ ya hamd olsun. Çünkü geçmişte ve gelecekte her hangi bir mümin bulunduysa mutlaka onun yanında amellerini beğenmeyen bir münafık bulunur." buyurmuştur ki, böylece yakınında bulunan münafığın kötülüklerinin, mümine zararı

olmayacağını bu ayet-i celileden anlamak suretiyle Allah-u Tealâ'ya hamdetmiştir. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12872, 5/98)*

Taberî, Fahrurrazî, Hâzin, Lübâb, Alûsî ve Şenkîytî tefsirlerinde zikredildiği üzere, burada: "Bu ayet-i kerimenin zahiri emr-i bil maruf'un terkine müsaade ediyor mu?" diye sorulacak soruya bir kaç yönden cevap verilir.

1- Ekseri ulemanın benimsediği görüşe göre ayet-i celileden emr-i bil maruf'un terkedileceği manası çıkartılamaz. Ancak kastedilen, itaat eden kimsenin, isyankârların günahından mesul tutulmayacağı hakikatıdır.

Çünkü emr-i bil maruf ve nehy-i anil münkerin farz oluşu bir çok ayet-i kerimelerle sabittir. Nitekim Asr Suresinde hakkı tavsiye etmeyenlerin hüsranda olduğu açıklanmıştır ki, Hak; iyiliği emredip, kötülükten nehyetmektir.

Tabii ki üzerine düşen görevi yerine getirdikten sonra, kişiye, sapıtanların dalâleti zarar vermeyecektir. Fakat nemelâzımcılık yapıldığında yaşkuru bir yanacağına dair bir çok ayet-i kerime ve hadis-i şerifler vardır. Nitekim Âli İmran Suresinin 104. ayet-i kerimesi (Ruhu'l-Furkan, 4/64-72), ile Maide Suresinin 79. ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan, 7/401-414) bu deliller mevcuttur.

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münkerin farziyetini kitabının birçok yerinde te'kidle ifade etmiş,Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de birçok mütevatir hadis-i şeriflerinde bu gerçeği beyan etmiş, selef ve bütün şehirlerdeki fukaha, bazı zor durumlarda susarak takiyye yapmanın dışında bu vazifenin farziyetine ittifak etmişlerdir.

Nitekim Mevlâ Tealâ'nın, Lokmân-ı Hakîm *(Aleyhisselâm)* dan naklen:

« يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ (١٧) »

"Ey oğulcağızım! Namazı hakkıyla kıl, iyiliği emret, kötülükten nehyet, sana isabet edene (bu uğurda başına gelenlere) **sabret. Şüphesiz ki bunlar azmedilmeye değer işlerdendir."** *(Lokman Suresi:17)* buyruğu da iyiliği emretme sırasında karşılaşılacak olan istenmedik şeylere katlanmayı emretmektedir. Tabiî ki Mevlâ Tealâ Lokman-ı Hakîm *(Aleyhisselâm)* ın bu sözünü bize ona uyalım ve örnek alalım diye nakletmiştir.

Mevlâ Tealâ, Sahabe-i Kiram'ı methederken:

« اَلتَّآئِبُونَ الْعَابِدُونَ ... اَلْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ...(١١٢) »

"Tövbe edenler, ibadet edenler..., iyiliği emredenler, kötülükten nehyedenler, Allah (-u Tealâ) **nın sınırlarını muhafaza edenler."** *(Tövbe Suresi:112 den)* buyurmuş,

Yahudilerden maymun ve domuza dönüşenleri zemmederken de:

« كَانُوا لاَ يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (٧٩) »

Onlar yaptıkları her hangi bir kötülük (e dönmek) **den birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yapar oldukları şey ne kötü oldu.** *(Maide Suresi: 79)* buyurmuştur.

Dolasıyla Allah-u Tealâ emr-i bil ma'ruf vazifesini kitabında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in diliyle muhkem kılmıştır ki, ince anlayışı olmayan bir kimse, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celileyi yanlış yorumlayarak hükmünün mensuh (kaldırılmış) veya belli durumlara maksur (bağlı) olduğunu zannetmesin.

Çünkü bu ayet-i celilede müminlere kendilerini korumaları emredilmiş, ve hidayette oldukları sürece sapıtanların onlara zarar veremeyecekleri bildirilmiştir. Hidayette olmak ise, kendimiz ve başkaları hakkında Allah-u Tealânın emrine uymakla mümkündür ki, burada emr-i bil ma'rufun farziyetinin düşmesine dair bir delil yoktur.

Bu ayet-i celilenin manası hakkında seleften (geçmiş büyüklerden), zahiri birbiriyle çelişkili gibi göründüğü hâlde, manada birbirini destekleyen bir çok hadis-i şerifler rivayet edilmekteyse de bunlar içersinde, özellikle Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın meşhur hutbesi bu ayet-i kerimeyi en güzel şekilde izah etmektedir.

١٦٦ – عَنْ قَيْسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ اَبُو بَكْرٍ (رضى الله عنه) بَعْدَ اَنْ حَمِدَ اللّٰهَ وَاَثْنىٰ عَلَيْهِ: يَا اَيُّهَا النَّاسُ! اِنَّكُمْ تَقْرَؤُنَ هٰذِهِ الْآيَةَ وَتَضَعُونَهَا عَلىٰ غَيْرِ مَوَاضِعِهَا ﴿عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ قَالَ عَنْ خَالِدٍ وَاِنَّا سَمِعْنَا النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «اِنَّ النَّاسَ اِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلىٰ يَدَيْهِ اَوْشَكَ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللّٰهُ بِعِقَابٍ» وَقَالَ عَمْرٌو عَنْ هُشَيْمٍ: وَاِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي، ثُمَّ يَقْدِرُونَ عَلىٰ اَنْ يُغَيِّرُوا ثُمَّ لَا يُغَيِّرُوا اِلَّا يُوشِكُ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللّٰهُ مِنْهُ بِعِقَابٍ»

166 - Kays *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlattı: Bir kere Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* hutbeye çıkıp Allah-u Tealâ'ya hamd-ü sena'da bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Ey İnsanlar! Siz bu ayet-i kerimeyi **'Siz kendinize bakın. Siz hidayet üzereyseniz sapıtan kimse size zarar veremez** (ayetini)' okuyor ve mahallinin gayrine koyuyor (yanlış yorumlayarak iyiliği emredip, kötülükten nehyetme vazifesini bırakıyor) sunuz.

Halid *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göre, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* şöyle devam etti: Halbuki şüphesiz ki biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

Ayet: 105

'Muhakkak ki insanlar zalimi görüp de elinden tutmaz (ona engel olmaz) **larsa, Allah** (-u Tealâ) **ın onları azabıyla kaplaması yakın olur.'** buyurduğunu işittik."

Amr'ın, Heşîm'den *(Radıyallahu Anhüma)* yaptığı diğer bir rivayette: "Şüphesiz ki ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i:

'Hangi bir topluluğun arasında günahlar işlenir de onların (o kötülükleri) **değiştirmeğe gücü yeterken değiştirmezlerse, muhakkak ki Allah** (-u Tealâ) **nın onlara umumi bir ceza vermesi çabuklaşır.'** buyururken işittim." *(Ebu Davud, Melâhim:17, No:4338, 2/525, İbni Mace, Fiten:20, No:4005, 2/1327, Tirmizî, Fiten:8, No:2168, 4/467, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1, 1/16, Nesâî, Sünen-i Kübra, Tefsir:128, No:11157, 6/338, Humeydî, Müsned, No:3, 1/4, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:2532, 3/248, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:20189, 10/156, Sahih İbni Hibban, No:304, 1/261, Ebu Yâlâ, Müsned, No:128, 1/118, Ziya-i Makdisî, el-Muhtâre, No:58, 1/144)*

İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın rivayetine göre Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

١٦٧ - « يَا أَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَغْتَرُّوا بِقَوْلِ اللهِ ﴿ عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ﴾ فَيَقُولُ أَحَدُكُمْ: عَلَيَّ نَفْسِي ، وَاللهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيَسْتَعْمِلَنَّ عَلَيْكُمْ شِرَارُكُمْ فَلَيَسُومُنَّكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ، ثُمَّ لَيَدْعُوَ اللهَ خِيَارُكُمْ فَلاَ يَسْتَجِيبُ لَهُمْ »

167 - **"Ey insanlar! Allah** (-u Tealâ) **nın 'Siz kendinize bakın' kavl-i şerifine aldanıp da sizin biriniz 'Ben kendime bakarım' demesin. Vallahi iyiliği emredip kötülükten nehyetmelisiniz, yoksa en kötüleriniz başınıza geçirilecek, onlar da size kötü azabı tattıracaklardır. Sonra en iyileriniz de Allah** (-u Tealâ) **ya dua etse, dualarını kabul etmeyecektir."** *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12878, 5/98)*

Beğavî tefsirinde zikredildiğine göre, Ebu Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Sıddık *(Radıyallahu Anh)*, insanların bu ayet-i kerimeyi yanlış yorumlayarak emr-i bil maruf'u terkedeceklerinden korkup, durumun böyle olmadığını, müdahale edilmeyecek olan münkerin, ancak kendilerine dokunulmazlık verilmiş olan zimmîlerin şirki olduğunu, müslümanların yaptığı isyan ve günahların ise, bu ayet-i celilenin hükmüne girmeyip, bilakis değiştirilmesi gerektiğini onlara bildirdi. Nasıl ki:

« فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ لاَ تُكَلَّفُ إِلاَّ نَفْسَكَ ... (٨٤) »

"Artık Allah (-u Tealâ) **yolunda savaş, sen kendinden başkası ile mesul tutulmayacaksın."** *(Nisa Suresi:84 den)* ayet-i celilesiyle, iyiliği emretme vazifesinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den sakıt olmadığı (kalkmadığı) anlaşılmaktaysa, bu ayet-i celilede de müslümanların ancak kendilerinden mesul tutulacaklarının beyan edilmesinden hakkı tebliğ görevinin onlardan kalkmadığı hakikatı anlaşılmış olur.

Dolayısıyla bir mümin, üzerine düşen tebliğ görevini hakkıyla yerine getirirse, itaat etmeyenlerin günahlarından mesul olmaz. Amma bu vazifeyi terkettiğinde bu hususdaki ihmalinden dolayı kendi günahından mesul olur.

Rivayete göre bir adam Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a gelerek: "Şüphesiz ki ben iki haslet dışında bütün iyi amelleri işliyorum" deyince, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ona "O ikisi nedir?" diye sordu. O: "İyiliği emretmem, kötülükten nehyetmem" deyince,

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ona:

١٦٨ - « لَقَدْ طَمَسْتَ سَهْمَيْنِ مِنْ سِهَامِ الْاِسْلَامِ اِنْ شَاءَ غَفَرَ لَكَ وَاِنْ شَاءَ عَذَّبَكَ »

168 - **"Muhakkak ki sen, islâmın en büyük hisselerinden ikisini giderdin, artık dilerse Allah** (-u Tealâ) **seni affeder, isterse sana azabeder."** buyurdu. *(Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, 4/387)*

2- Abdullah ibni Mubarek *(Radıyallahu Anh)* a göre, bu ayet-i celile emr-i bil maruf ile nehy-i anil münkerin vacip olduğuna dair en kuvvetli delildir. Çünkü, **"Siz kendinize bakın"** ifade-i celilesi, "Kendi dininizin müntesiplerine bakın, çünkü sapıtan kâfirler size zarar veremez" demektir ki bu tıpkı : **"Nefislerinizi öldürün"** *(Bakara suresi:54 ten)* kavl-i şerifi ile "Kendi dininize mensup olanları öldürün" manasının kastedilmesi gibidir.

Buna göre: **"Siz kendinize bakın"** ifade-i celilesi, "Birbirinize vaaz edip hayırlara teşvik, kötülüklerden ve günahlardan tenfir (nefret ettirip uzaklaştırmak) suretiyle müslüman kardeşlerinizi korumaya bakın" demektir.

Nitekim bu cümle-i celileye: "Kendinizi muhafaza edin" şeklinde verilen mana da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Çünkü kendi nefsimizi muhafaza etmemiz bize emredildiğine göre, bu koruma da iyiliği emredip kötülüğü nehyetmek yoluyla sağlanacaksa, o zaman yanlış yorumlanarak emr-i bil maruf'un terkine ruhsat çıkarılmak istenen bu ayet-i celile ile tam aksine, bu vazife en açık bir şekilde vacip kılınmış olur.

3- Bu ayet-i celilenin manası: "Siz, farzları yerine getirme hususunda kendinize bakın, emr-i bil maruf yapmanız da bu vacipler cümlesindendir. Siz, emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker yaparak hidayet üzere bulunur da insanlar bunu kabul etmezlerse, sizin bundan çekinmemeniz gerekir. Zira böylece siz sorumluluktan kurtulmuş olursunuz, bu nedenle başkalarının sapıklığı size zarar veremez." demektir.

Nitekim Said ibni Müseyyeb ve Huzeyfe *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i celileye: "Siz iyiliği emredip kötülüğü menetmek suretiyle hidayet üzere olursanız sapıtanlar size zarar veremez" şeklinde mana vererek, emr-i bil maruf'u terkedenin zaten kendisi hidayette olamayacağı için, bu ayette belirtildiği üzere sapıtanların zararından azade (uzak) kalamayacağını ifade etmişlerdir. *(Taberî, No:12873, 12874, 5/98)*

İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bu ayet-i celile İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* a okunduğunda, O: "Bu ayet-i celilenin manası henüz zuhur etmemiştir, sizin vaazlarınız kabul edildiği sürece hakkı söyleyin, reddolunduğunuzda ise, kendinize bakın" buyurmuştur. *(Taberi, Camiu'l-Beyan, No:12852, 5/95)*

Sevvar İbni Şebîb *(Rahimehullah)* şöyle anlatıyor: Bir kere ben İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* nın yanında bulunuyorken kaba sözlü, sert bakışlı bir adam gelerek: "Ya Eba Abdirrahman! Biz altı kişiyiz, hepimiz Kur'an-ı Kerimi iyi okuruz, herbirimiz eksik etmeksizin vazifelerimize dikkat ederiz ve herbirimize alçak bir iş yapmak kötü gelir.

Hâl böyle iken birbirimizi şirkle itham ederiz" deyince, cemaattan biri: "Bu kişilerin, birbirinin şirkine şahit olmalarından daha büyük hangi alçaklığı kastediyorsun?" dedi. Bunun üzerine o kişi: "Ben sana sormuyorum, Şeyhe soruyorum" diyerek Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anh)* a sorusunu tekrarlayınca,

Abdullah *(Radıyallahu Anh)*: **"Babasız** (yardımcısız) **kalasıca! Her hâlde sen, benim sana, 'gidip onları öldürmeni emretmemi' istiyorsun. Onlara va'zet, kötülüklerden menet, eğer sana karşı gelirlerse kendi işine bak, çünkü Allah** (-u Tealâ): **"Siz kendinize bakın. Siz hidayet üzereyseniz sapıtan kimse size zarar veremez' buyuruyor."** dedi. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12858, 5/95)*

4- Bu ayet-i celile insanın, iyiliği emredip, kötülükten nehyetmesi durumunda kendisi veya namusu yahut malı hususunda endişe duyması hâline mahsustur. İşte bu durumda kişi kendisine bakar, sapıtanın sapıklığı, cahilin cehaleti ona zarar vermez.

İbni Şibrime *(Rahimehullah)*, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın:

« مَنْ فَرَّ مِنِ اثْنَيْنِ فَقَدْ فَرَّ وَمَنْ فَرَّ مِنْ ثَلاَثَةٍ لَمْ يَفِرَّ »

"İki kişiden kaçan, kaçmış kabul edilir, üç kişiden kaçan firar etmiş sayılmaz." *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/612)* sözünü naklettikten sonra, "Ben emr-i bil ma'ruf, nehy–i anil münker meselesini de böyle görüyorum, zira kişi iki kişiye vaaz etmekten aciz kalmaz, fakat daha fazla kimselere tebliğde bulunduğunda neyle karşılacağı belli olmaz" derdi.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu sözünde, Mevlâ Tealâ'nın:

« ... فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ (٦٦) »

"O hâlde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) **ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle ikibine galip gelirler. Allah** (kaçmayıp) **sabredenlerle beraberdir."** *(Enfal Suresi:66 dan)* kavl-i şerifine dayanmaktadır ki, şeriatsızlığa müdahale hususunda bunun, temel bir kaide olarak kabul edilmesi mümkündür.

İmam-ı Mekhûl *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilenin tefsirinde: "Vaaz eden korkar, vaaz olunan da karşı gelirse, işte o zaman kendine bak, sen hidayette isen sapıtan sana zarar vermez." derdi. Bu hususta daha bir çok rivayetler mevcuttur.

Nitekim; Müminin, dayanamayacağı bir takım musibetlere kendisini hedef ederek iyiliği emredip kötülükten nehyetmesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından da tasvip görmemiştir. Bu hususta:

١٦٩ – عَنْ حُذَيْفَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ اَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ » قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: « يَتَعَرَّضُ مِنَ الْبَلاَءِ لِمَا لاَ يُطِيقُهُ »

169 - Huzeyfe *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **Mümin kişinin nefsini zelil etmesi** (alçaltması) **uygun** (caiz) **değildir.** Bunun üzerine sahabîler: "Nefsini küçük düşürmesi nasıl olur?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gücünün yetmeyeceği bir belâya nefsini hedef eder."** buyurdu. *(İbni Mace, Fiten:21, No:4016, 2/1331, Tirmizî, Fiten:67, No:2254, 4/522, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23504, 9/117)*

١٧٠ – عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ لَيَسْأَلُ الْعَبْدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يَقُولَ: مَا مَنَعَكَ ، اِذْ رَأَيْتَ الْمُنْكَرَ ، اَنْ تُنْكِرَهُ فَاِذَا لَقَّنَ اللهُ عَبْداً حُجَّتَهُ ، قَالَ: يَا رَبِّ! رَجَوْتُكَ ، وَفَرِقْتُ مِنَ النَّاسِ »

170 - Ebu Saidil Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **Şüphesiz ki Allah-u Tealâ kıyamet günü kulunu sorguya çeker, hatta 'münkeri** (dine aykırı bir şeyi) **gördüğünde onu inkar etmen** (ona karşı çıkıp gidermen) **den seni alıkoyan şey nedir?' diye sorar.**

Sonra Allah-u Tealâ bir kula huccetini telkin edince (kendisini savunma delilini öğretince o kişi kendisini müdafaa etmek üzere): **'Ya Rabbi! Ben senin rahmetini** (müsamaha'nı) **umdum, insanlardan ise korktum** (bu yüzden dine aykırı durum karşısında susmayı tercih ettim)' **der."** *(İbni Mace, Fiten:21, No:4017, 2/1332, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11735,4/155, Ebu Ya'lâ, Müsned, No:1344, 2/499)*hadis-i şerifi de insanlardan korkarak emri bil maruf'u terkeden kimseye Allah-u Tealâ'nın azabetmeyeceğini göstermektedir.

Yahya ibni Ebî Amr eş-Şeybânî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Ebu'd-Derda' ve Ka'b *(Radıyallahu Anhuma)* (Şam kasabalarından; Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* zamanında fethedilen, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* devrinde mescid-i Aksâ'nın fethi için ordugâh yapılan) Câbiye'de otururlarken bir kişi gelerek: "Bu gün öyle bir iş gördüm ki, onu görenin müdahale etmesi gerekirdi." dedi. O zaman biri, bu ayet-i celileyi okuyarak "Milletin işine karışma" demek isteyince,

Hazreti Ka'b *(Radıyallahu Anh)*: "Bu adam yanlış konuşuyor, bu ayet-i kerimenin te'vili gelinceye kadar sen ailenden kötülükleri defettiğin gibi Allah-u Tealâ'nın haramlarından da insanları menet." dedi.

Bu söz Ebu'd-Derda' *(Radıyallahu Anh)* ın dikkatini çekince: "Bu ayetin te'vili ne zaman gelecek?" diye sordu.

O da "Şam kilisesi yıkılıp, yerine mescid bina edilmesi bu ayet-i kerimenin te'vilindendir. Giyinmiş çıplakları görmen de bu ayetin günü geldiğini gösterir."dedi. Bir üçüncü haslet daha zikretmişti ki, ravi onu unuttu.

Diğer bir rivayette bu üçüncü haslet "Kırmızı veya sarı çevrimi olan siyah örtü giyinildiğinde bu ayet-i kerimenin te'vili çıkar." şeklinde açıklanmıştır ki, burada zemmedilen, iddet bekleyen kadının bu kıyafeti giymesidir. Zira iddet bekleyen kadının erkeklere güzel görünecek kıyafet giymekten sakınması gerekmektedir. *(İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, 3/245)*

Şam kilisesinin yıkımı Velîd ibni Abdilmelik devrinde oldu, O, kiliseyi Şam mescidine ilâve edip mescidi genişletti. İşte bu rivayet de, bazı korkulu zamanlarda münkerin el ve dille değil, sadece kalple inkâr edilmesiyle yetinileceği hususundaki hadis-i şerifin manasına dayanmaktadır. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/610, Şeyh Hûd el-Huvvârî, Tefsir-u Kitabillahi'l-Aziz, 1/505, İbni Kesîr, 2/103)*

İmam-ı Cessas *(Rahimehullah)* bu izahattan sonra demiştir ki: "Yemin olsun ki, Abdülmelik, Haccac-ı Zalim, Velîd ve emsali Emevî halifelerinin günleri çok tehlikeli olduğundan, elle ve dille şeriatsızlıkları inkâr etme vazifesi düşmüştü. Bundan dolayı Selef-i Salihin (geçmiş büyükler) Haccac'ın şeriatsızlıklarına karşı gelemezlerdi.

Nitekim Abdilmelik ibni Umeyr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: Bir kere Haccac, cuma günü hutbeye çıkıp, Şam ehlini methedip, Irak ehlini zemmederek akşamı etti sonra müezzine ezan okutturup cumayı, bir daha ezan okutup ikindiyi, üçüncü bir ezanla da akşamı kıldırarak üç namazı o gün birleştirdi de kimse bir şey diyemedi.

İşte o devirde bulunan tabiîn'in fukahası ve kurra'sı elleriyle ve dilleriyle Haccac'a itiraz edememekte ma'zur idiler, çünkü İbni Eş'as ile birlikte Haccacın zulmüne karşı çıktıklarında aralarında meşhur harpler geçti, ulemadan öldürdüklerini öldürdü, Şam ehliyle beraber onları çiğneyip geçti, artık kalben buğz etmenin dışında bir yolla onun yaptıklarına karşı gelme imkânını kimse kendinde bulamadı.

Bundan dolayı Haccac öldüğünde, İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* Allah-u Tealâ'ya şöyle münacât etti:

١٧١ - « اَللّٰهُمَّ اَنْتَ اَمَتَّهُ فَاقْطَعْ عَنَّا سُنَّتَهُ فَاِنَّهُ اَتَانَا اُخَيْفِشَ اَعْيَمَشَ يَمُدُّ بِيَدٍ قَصِيرَةِ الْبَنَانِ وَاللّٰهِ مَا عَرَقَ فِيهَا عِنَانٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ، يُرَجِّلُ جُمَّتَهُ وَيَخْطِرُ

فِي مِشْيَتِهِ وَيَصْعَدُ الْمِنْبَرَ فَيَهْذِرُ حَتَّىٰ تَفُوتَهُ الصَّلَاةُ ، لَا مِنَ اللهِ يَتَّقِي وَلَا مِنَ النَّاسِ يَسْتَحْيِي ، فَوْقَهُ اللهُ وَتَحْتَهُ مِائَةُ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ لَا يَقُولُ لَهُ قَائِلٌ الصَّلَاةَ أَيُّهَا الرَّجُلُ » ثُمَّ قَالَ الْحَسَنُ: هَيْهَاتَ وَاللهِ! حَالَ دُونَ ذٰلِكَ السَّيْفُ وَالسَّوْطُ.

171 - **"Ey Allahım! Onu sen öldürdün, çıkarttığı âdetleri bizden kaldır. Şüphesiz ki o bize küçük ve sakat gözlü olarak geldi. Kısa parmaklı ellerini uzatırdı ki, o ellerde vallahi Allah yolunda bir dizgin terlememiştir** (Allah için bir kere olsun ata binmemiştir).

O, saçını uzatıp kıvırcık yapar, yürürken elini kolunu sallar (böbürlenir), **minbere çıkıp gevezelik ederek namazı geçirir, ne Allah'tan korkar, ne insanlardan utanır, fevkinde** (manen üstünde) **Allah** (-u Tealâ), **tahtında** (idaresi altında) **yüzbin veya daha fazla insan bulunmaktayken kimse ona 'Ey adam! Namaz geçiyor' diyemezdi. Heyhat!** (nasıl diyebilirdi ki) **kılıç ve kamçı** (korkusu) **buna engel olmuştu."** *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/611)*

Yine böylece Emevî halifelerinden Mervan ibni Hakem, bayram namazından evvel hutbe okumak için minbere çıkmak isteyince, orada hazır bulunan büyük sahabî Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* ona itiraz ederek bu yaptığının sünnete ters düştüğünü söyleyince,

Mervan ona: "Senin bildiklerin gitti (o dediğinin zamanı geçti)" diye cevap verdi. Ebu Said *(Radıyallahu Anh)* hükümdara muhalefet ve idareye karşı gelme gücünü kendinde bulamayınca sustu kaldı.

Eğer burada "Niçin o meclisi terkedip insanlar arasından ayrılmadı da, o bidat'a iştirak etti?" denirse, buna iki türlü cevap verilebilir:

a) Bir kere Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* a "Fitne bir imam bize namaz kıldırıyor, ne yapalım, ona uyalım mı?" diye sorulduğunda, O:

١٧٢ – « اَلصَّلَاةُ أَحْسَنُ مَا يَفْعَلُ النَّاسُ ؛ فَإِذَا أَحْسَنَ النَّاسُ فَأَحْسِنْ مَعَهُمْ ، وَإِذَا أَسَاؤُا فَاجْتَنِبْ إِسَائَتَهُمْ »

172 - **"Namaz insanların yaptığı en güzel ibadettir. İnsanlar güzel bir şey yaptığında sen de onlarla beraber ol, kötülük ettiklerinde ise, kötü işlerinden sakın."** buyurarak, imam ne kadar bozuk olsa da cemaattan ayrılmamayı tavsiye etmiş oldu.

b) Mervan'ın meclisi bekçilerle kuşatılmış olup, nöbetçiler insanların bütün yaptıklarını takip ediyor, hareketlerini gözlüyorlardı, bu yüzden Ebû Said *(Radıyallahu Anh)* çıkma imkânı bulamadı, çünkü çıksaydı bir tehlike ile karşılaşabilirdi. Bu sebeple insanlarla birlikte devlet reisine itaatta kalarak kendisini takipten kurtarmış oldu. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/710)*

5 - Müfessirlerden bir kısmının beyanına göre, Bu ayet-i kerimenin manası: "İyiliği emredip, kötülükten nehyettiğinizde, eğer sözünüz kabul edilmezse, işte o zaman kendinize bakın, milleti bırakın" demektir.

Bu görüş sahiplerinin bu hususta sahabe-i kiram ve tâbiîn'den gelen bir çok hadis-i şerif ve eserlerden delilleri vardır.

١٧٣ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَتىٰ نَتْرُكُ الْاَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ ، وَالنَّهْىَ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ: « اِذَا ظَهَرَ فِيكُمْ مَا ظَهَرَ فِي الْاُمَمِ قَبْلَكُمْ » قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا ظَهَرَ فِي الْاُمَمِ قَبْلَنَا؟ قَالَ: « اَلْمُلْكُ فِى صِغَارِكُمْ . وَالْفَاحِشَةُ فِي كِبَارِكُمْ . وَالْعِلْمُ فِى رُذَالَتِكُمْ » قَالَ زَيْدٌ: تَفْسِيرُ مَعْنىٰ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ « وَالْعِلْمُ فِى رُذَالَتِكُمْ » اِذَا كَانَ الْعِلْمُ فِى الْفُسَّاقِ .

173 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ya Resulallah! İyi şeyleri emredip kötülükleri menetme görevini ne zaman bırakabiliriz?" diye sorulduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Sizden önceki ümmetlerde ortaya çıkan şey, sizin içinizde de belirdiği zaman."** buyurdu.

O zaman biz: "Ya Resulallah! Bizden önceki ümmetlerde ortaya çıkan şey nedir?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Mülk** (hükümdarlık, yaşça) **küçük** (ve tecrübesiz) **olanlarınızda,** (Ahmed ibni Hanbel ve Beyhakînin rivayetine göre), **'İyilerinizde yağcılık belirdiği'), zina** (yaygınlaşarak) **büyük yaşta olanlarınızda, ilim de rezil** (karaktersiz ve aşağılık) **olanlarınızda** (bulunduğu zaman iyiliği emretme göreviniz kalkar)." buyurdu.

Ravi Zeyd *(Radıyallahu Anh)* demiştir ki: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in **"İlim rezillerinizde olur."** sözünün tefsiri, "İlmin fasık olan kimselerde bulunduğu zaman." demektir. *(İbni Mace, Fiten:21, No:4015, 2/1331, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12942, 4/373, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:7555, 6/84)* Bu hadis-i şerifle ilgili izahat (Ruhul Furkan tefsirimizin 7/414) de mevcuttur.

١٧٤ – عَنْ اَبِى اُمَيَّةَ الشَّعْبَانِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: اَتَيْتُ اَبَا ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيَّ قُلْتُ لَهُ: كَيْفَ تَصْنَعُ بِهٰذِهِ الْآيَةِ؟ قَالَ: اَيَّةُ آيَةٍ؟ قُلْتُ: قَوْلُهُ ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ ﴾ قَالَ: اَمَا وَاللهِ لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْهَا خَبِيراً ، سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: « بَلِ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ حَتّىٰ اِذَا رَئَيْتَ شُحّاً مُطَاعاً وَهَوىً مُتَّبَعاً ، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً ، وَاِعْجَابَ كُلِّ ذِى رَأْيٍ بِرَأْيِهِ ،

فَعَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ وَدَعِ الْعَوَامَّ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامًا الصَّبْرُ فِيهِنَّ مِثْلُ الْقَبْضِ عَلَى الْجَمْرِ ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلًا يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِكُمْ .

174 - Ebu Ümeyye eş-Şabânî *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir kere ben Ebu Sa'lebe el-Huşenî *(Radıyallahu Anh)* ın yanına giderek: "Şu ayet ile ne yapıyorsun? (bu ayetin manası hakkında ne diyorsun?) " diye sorduğumda, O: "Hangi ayet?" deyince,

Ben: **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın, siz hidayet üzere olursanız sapıtanlar size zarar veremez."** ayeti dedim.

Bunun üzerine O: "Sen bunu (konudan) haberdâr olan bir kişiye sordun. (Çünkü) Ben bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sorduğumda şöyle buyurdu:

"(Bu ayet-i celilenin manasına aldanıp, emr-i bil maruf'u terketmeyin). **Bilakis aranızda iyi şeyleri emredin, kötülükten birbirinizi menedin, neticede** (ey müslüman! insanların çoğu tarafından) **itaat edilen bir cimrilik, uyulan bir heva** (nefsî arzular), (din işlerine) **tercih edilen bir dünya ve her görüş sahibinin** (kitap, sünnet ve icma'a bakmaksızın sahabe ve tâbiîn'e uymayı bırakıp) **kendi görüşünü beğendiğini gördüğün zaman, artık sırf kendine bak ve avam** (sıradan insanlar) **ı bırak,** (çünkü o zamanda vaaz ve nasihat kabul edilmeyeceğinden iyiliği emredip kötülükten nehyetme vazifesi kalkar).

Şüphesiz ki önünüzde öyle günler vardır ki, o zamanda sabır (islâmı yaşayıp nefsin hilâfına işler yapmak) **ateş parçasını avuçta tutmak gibi** (meşakkatli ve çetin) **dir. O günlerde amel işleyene, sizin gibi amel eden elli kişinin ecri vardır."** *(Tirmizî, Tefsir:6, No:3058, 5/257, İbni Mace, Fiten:21, No:4014, 2/1330, Ebu Davud, Melâhim:17, No:4341, 2/526, Hakim, Müstedrek, No:7912, 4/358, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Âdâbu'l-Kazî, 3, No:20193, 10/157)*

Ebûbekr İbni Arabî *(Rahimehullah)* şöyle anlatıyor: Bir kere Mescid-i Aksada şeyhimiz Ebubekr-i Fihrî *(Rahimehullah)* ile beraber bu hadis-i şerifi konuşurken:

"İslâmı tesis eden, dine yardım eden, şeâir-i islâmı (islam nişanlarını) ikame eden (ayakta tutan), şehirleri fetheden, islâmın saltanat merkezini himaye eden (koruyan), dini dünyaya yayan ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından bir çok medhiyelere mazhar olan Ashab-ı Kiram hazaratının ecrinin kat katı nasıl olur da âhir zaman ümmetine nasibolur?" dedik.

Uzun konuşmalarımız neticesinde özet olarak şu cevaba ulaştık:"Geride zikredilen bir çok amellerde hiçbir kimsenin sahabe-i kirama yetişemeyeceği şüphesizdir. Dinin diğer bir takım fer'î meselelerinde ise, sahabe-i kiram gibi ihlâs sahibi olup, onlardan sonra geldiği hâlde amellerini bidat ve riya şâibelerinden arındıran kimselerin ecirde onlara müsavi olmaları caizdir. Emr-i bil ma'ruf, nehy-i anil münker, din-i mübin-i islâmın hem iptidası (başlangıcı), hem de intihası (sonu) olan büyük bir vazifedir.

Kâfirlerin hakkı önlemesinden dolayı, bu vazife islâmın başlangıcında çok zor olduğundan az kere yapılabiliyordu. Âhir zamanda da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in verdiği doğru haberler üzere, ortalık bozulacak, fitneler yayılacak, batıl hakka galebe çalacak, halk tarafından hak tebdil (değiştirme) istilasına uğrayacak ve insanlar geçmiş yahudi ve hristiyanların yaptıklarını yapacaklardır. Nitekim:

Ebu Said *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٧٥ – عَنْ اَبِى سعيدٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: « لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْراً بِشِبْرٍ ، وَ ذِرَاعاً بِذِرَاعٍ ، حَتّٰى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ »

175 - **"Elbette siz, sizden önce geçen** (hristiyan ve yahudi) **lerin âdetlerine** (modalarına) **karış-karış, arşın-arşın uyacaksınız, o kadar ki, onlar kertenkele yuvasına girseler siz de gireceksiniz."** *(Buharî, Enbiya:51, No:3269, 3/1274, Müslim, İlim:2, No:2669, 4/2054, İbni Mace, Fiten:17, No:3994, 2/1322, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11800, 4/168)* hadis-i şerif bu hakikati açıklamaktadır. Dolayısıyla âhir zamanda da emr-i bil ma'ruf vazifesi zor ve az olacağından ümmetin sonu evveline bu yönden de benzemiştir. *(Ahkâmü'l-Kur'an, 3/711)*

Tuhfetü'l-Ahvezî, Bezlu'l-Mechûd ve Avnu'l-Ma'bud'da zikredildiği üzere bu hadis-i şerif âhir zamanda gelecek bazı kimselerin, bazı yönlerden sahabe-i kiramdan üstün olacaklarına delâlet etmekteyse de cüz'î bir üstünlük, küllî bir fazileti geçemez.

İbni Abdi'l-Berr *(Rahimehullah)*: "Sahabe-i Kiramdan sonra, onlardan bir kısmının derecesine ulaşabilen veya daha üstün olanların gelmesi mümkündür." demişse de, diğer ulema bu görüşü benimsememişlerdir.

İzzü'd-Din-i Abdi's-Selâm *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hadis-i şerifteki üstünlük mutlak manada olmayıp iki kaide üzere mebnîdir (oturtulmuştur):

a) Ameller neticelerine göre şeref kazanır. İslâmın evvelinde sahabe-i kiram'ın infakı (Allah-u Tealâ yolunda vermeleri) bu yüzden üstün olmuştur. Zira o verilenler, islâmın yayılmasına ve Allah-u Tealâ'nın dininin yücelmesine, başka zamanlarda verilenlerin sağlayamayacağı kadar fayda sağlamıştır. Bundan dolayı:

١٧٦ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « لاَتَسُبُّوا اَصْحَابِى فَلَوْ اَنَّ اَحَدَكُمْ اَنْفَقَ مِثْلَ اُحُدٍ ذَهَباً مَابَلَغَ مُدَّ اَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »

176 - Ebu Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "(Ey müstakbel müslümanlar!) **Sahabîlerime sövmeyiniz. Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın sadaka verse, sahabîlerden birinin Müdd'üne** (iki avuç hurma sadakasına) **erişemez; bunun yarısına da ulaşamaz."** buyurdu. *(Buharî, Fezâilü's-Sahabe:5, No:3470, 3/1343,*

Müslim, Fezâilü's-Sahabe:54, No:2540, 4/1967, Ebu Davud, Sünnet:11, No:4658, 2/626, Tirmizî, Menakıb:59, No:3861, 5/695, Ahmed İbn-i Hanbel, No:11079, 4/24)

Yine böylece sahabe-i kiramın nefisleri (canları) ile yaptıkları cihada sonrakiler ulaşamaz, çünkü onların sayı ve yardımcıları az olup yaşama ümitleri de son derece zayıf olduğundan cihatları üstün olmuştur.

Fakat diğer taraftan sonrakilerin islâmı yaşamakta çok zorlanıp, hadis-i şerifte buyurulduğu üzere ateş közünü elinde tutan gibi meşakkate düşmeleri, aynı zamanda yardımcıları az olup, yol göstericilerinin bulunmayışı, kendilerine büyük bir şeref kazandırmıştır.

b) İslâmın âhir zamandaki garipliği, ilk zamandaki gurbetine, ilk zamandaki yalnızlığı da son döneme benzetilmiştir. Bundan dolayı:

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis,i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٧٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيباً وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيباً فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ »

177 - **"İslâm garip olarak başladı, başladığı gibi de garip olarak dönecektir. O gariplere müjdeler olsun."** *(Müslim, İman:65, No:145, 1/130, İbni Mace, Fiten:15, No:3986, 2/1319)* buyurmuştur ki, bundan maksat, zamanlarında bulunan insanlardan ayrı yaşama mecburiyetinde kalan kimselerdir, çünkü onlar kendi vatanlarında ve evlerinde olsalar bile, memleketlerinden çok uzakta gurbet diyarında kalan boynu bükük kimseler gibidir.

Dolayısıyla âhir zamanda islâmı yaşamaya çalışan kimse, zalim sultana karşı gelerek en üstün cihadı yapan kimse gibidir. Çünkü onun hayatı tehlikededir, bu yüzden:

000 - Ebu Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٧٨ – عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ »

178 - **"Cihadın en üstünü, zalim bir sultanın yanında doğru söz** (söylemek) **tir."** *(Ebu Davud, Melâhim:17, No:4344, 2/527, Tirmizî, Fiten:13, No:2174, 4/471, İbni Mace, Fiten:20, No:4011, 2/1329)* buyurmuştur.

İşte âhir zamanda da islâm nişanlarını açıklamak insanı hayatından ümitsiz kılacak kadar zor olacağından, hadis-i şerifte islâmı elde tutan, ateşi elinde tutana benzetilmiştir.

Ulemanın beyanına göre, bu hadis-i şerifin hükmünce islâm tek kişiden başladığı gibi tek kişiye dönecek, emr-i bil ma'ruf nehy-i anil münker zayıflayacak, o zamanda, bütün tehlikelerle kuşatıldığı hâlde Allah-u Tealâ'ya davet

uğrunda canını Allah-u Tealâ'ya satana, rahat zamanda Allah-u Tealâ'ya davet edenlerin çok bulunduğu dönemlerdekilere verilenin kat-katı verilecektir. Çünkü o zamanda hakkın davetçileri ve yardımcıları çok azalıp, yakîn (şüphesiz inanç) zaafa uğrayacaktır.

١٧٩ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ لاَ يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللهَ اللهَ »

179 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Yer yüzünde 'Allah** (-u Tealâ) **dan korkun' diyen kalmadıkça kıyamet kopmaz."** *(Müslim, İman:66, No:148, 1/131, Tirmizî, Fiten:35, No:2207, 4/492, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12043, 4/214, Kurtubî, el-Müfhim, İman:48, No:117, 1/364)* hadis-i şerifi de emr-i bil ma'ruf nehy-i anil münker yapanlar bulundukça kıyametin kopmayacağını açıklamaktadır. *(Ebu Bekir ibni'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/712)*

Aliyyü'l-Karî *(Rahimehullah)* geride zikredilen Ebû Sa'lebe hadisini iki şekilde te'vil etmiştir:

a) Âhir zamanda islâmı yaşamak zorluğuna katlanan kimsenin ecri (sevabı) sahabe-i kiramdan hiç bir belâya maruz kalmayan ve ecri katlanmamış farzedilen elli kimsenin ecri kadardır.

b) Sabır günlerinde amel edenin ecri, onun belâsına tutulmayan toplam elli kimsenin ecri kadardır. *(Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bud, 11/496)*

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre, Abdullah ibni Amr İbni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

١٨٠ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنهما) قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ حَوْلَ رَسُولِ اللهِ ﷺ اِذْ ذَكَرَ الْفِتْنَةَ فَقَالَ: « اِذَا رَأَيْتُمُ النَّاسَ قَدْ مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ وَخَفَّتْ اَمَانَتُهُمْ وَكَانُوا هٰكَذَا » وَشَبَّكَ بَيْنَ اَصَابِعِهِ . قَالَ: فَقُمْتُ اِلَيْهِ فَقُلْتُ: كَيْفَ اَفْعَلُ عِنْدَ ذٰلِكَ جَعَلَنِيَ اللهُ فِدَاكَ؟ قَالَ: « اِلْزَمْ بَيْتَكَ وَامْلِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَخُذْ بِمَا تَعْرِفُ ، وَدَعْ مَا تُنْكِرُ ، وَعَلَيْكَ بِاَمْرِ خَاصَّةِ نَفْسِكَ ، وَدَعْ عَنْكَ اَمْرَ الْعَامَّةِ »

180 - "Bir kere biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in etrafında (halaka çevirmiş oturuyor) iken fitneden bahsederek: **"İnsanların ahidlerinin karışıp** (sözlerinin bozulup), **emanetlerinin hafif olduğu** (emanetlere hiyanet edildiği), (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ellerinin parmaklarını birbirine geçirerek) **ve böyle** (birbirine karışıp ihtilâf edici) **olduklarını gördüğünüzde"** buyurdu.

O zaman ben hemen kalkıp: "Allah-u Tealâ beni sana feda etsin! Ben o zaman ne yapayım?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Evinden çıkma, diline sahip ol (insanların durumları hakkında konuşma ki, sana eziyet etmesinler), (Hak olarak) **bildiğini al, inkâr ettiğini** (kabul etmediğini) **bırak, sadece kendi nefsinin özel işine** (hak yoldan kaymamağa) **bak, âmme'nin işini bırak** (halkı düzelteceğim diye uğraşma)." buyurdu. *(Ebu Davud, Melâhim:17, No:4343, 2/527, İbni Mace, Fiten:10, No:3957, 2/1307, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6518, 2/558)*

Bu hadis-i şeriflerden anlaşıldığına göre, iyiliği emredip, kötülükten menetme sorumluluğu devam eder gider, ancak insanların çoğunun şiddetli cimriliğe yakalandığı, nefsî arzulara kapıldığı, edille-i erbaa'yı (kitap, sünnet, icma' ve kıyastan ibaret olan şeriatın delillerini) bırakıp herkesin kendi görüşünü beğenme hastalığına tutulduğu ve hak yolda yürüyen müslümanın bunlara müdahaleye gücü yetmediği zaman, müslüman kendi nefsine düşene bakacak ve kimsenin işine karışmayacaktır.

Hadis-i şerifin son kısmında geleceğinden bahsedilen sabır günlerinden maksat; fitne ve fesat çoğalıp, günah işleme cesaretinin güçlendiği ve ilâhî emirlerin uygulanmadığı günlerdir ki, o ortamda şuurlu müminlerin sabırdan başka çareleri kalmaz.

O dönemde nefsi kötülüklerden alıkoymak çok zor olup, isyanlara karşı direnip sabretmek çok faziletli olacağından o günlerde iyi şeyler yapan bir kimsenin sevabı, başka bir zamanda aynı hizmetleri ifa eden elli kişinin tümünün elde edeceği sevap kadar büyük ve çok olur.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hadis-i şerifte geçen zamandan maksat, iyiliği emredip, kötülükten nehyetmenin imkânsızlaşacağı vakittir ki, o vakitte kişi kötülükleri kalbiyle inkâr edip, nefsini düzeltmekle meşgul olur.

١٨١ – عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عِقَالٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قِيلَ لِابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) لَوْ جَلَسْتَ فِي هٰذِهِ الْأَيَّامِ فَلَمْ تَأْمُرْ وَلَمْ تَنْهَ ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَىٰ ذِكْرُهُ يَقُولُ: ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾؟ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ لِي وَلَا لِأَصْحَابِي لِأَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « أَلَا فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ » فَكُنَّا نَحْنُ الشُّهُودَ وَأَنْتُمُ الْغَيْبَ وَلٰكِنْ هٰذِهِ الْآيَةُ لِأَقْوَامٍ يَجِيئُونَ مِنْ بَعْدِنَا ، إِنْ قَالُوا لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُمْ .

181 - Süfyan ibni İkâl *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir kere İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* ya: "Bu (fitne dolu) günlerde otursan da iyiliği emretmesen, kötülükten nehyetmesen (iyi olur), çünkü Allah-u Tealâ **'Siz kendinize bakın, siz hidayet üzere olursanız sapıtanlar size zarar veremez.'** buyuruyor." denildiğinde,

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*: "Bu ayet-i kerime ben ve arkadaşlarım hakkında değildir. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

'Ağah olun! Hazır bulunan (benden duyan), **hazır bulunmayana tebliğ etsin.'** buyurmuştur. Biz şahitler olduk, siz ise gaiplersiniz (dolayısıyla bizim tebliğ etmememiz caiz olmaz). Velâkin bu ayet-i kerime bizden sonra gelecek bir takım kavimler hakkındadır ki, onlar (hakkı) söylerlerse, onlardan (bu nasihatları) kabul edilmeyecektir." buyurdu. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12855, 5/95, İbni Kesir, 2/103, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/216)*

Ebû Mâzin *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyuruyor: Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* zamanında Medine-i Münevvere'ye gittim, müslümanlardan bir cemaat oturuyorlarken birisi bu ayet-i celileyi okuyunca ekserisi: "Bu gün henüz bu ayet-i celilenin te'vili (vakti zamanı) gelmemiştir." dediler. *(Taberî, No:12856, 5/95)*

Ebul Âliye *(Rahimehullah)* şöyle anlatıyor: Bir kere bazı insanlar Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın yanında oturuyorlarken, iki kişinin arasında insanlar arasında rastlanan bir hadise meydana geldi, derken bunlar kalkıp birbirine hücum edince, Abdullah *(Radıyallahu Anh)* ın arkadaşlarından birisi "Ben kalkıp bunlara iyiliği emredip, kötülükten nehyetmeyeyim mi?" dedi.

Yanında bulunan bir başkası da bu ayet-i celileyi okuyarak, "Sen kendi işine bak" deyince, onun bu sözünü işiten Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)*:

١٨٢ - « مَهْ ، لَمَّا يَجِئْ تَأْوِيلُ هٰذِهِ بَعْدُ! إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ حَيْثُ أُنْزِلَ ، وَمِنْهُ آيٌ قَدْ مَضَىٰ تَأْوِيلُهُنَّ قَبْلَ أَنْ يَنْزِلْنَ ، وَمِنْهُ مَا وَقَعَ تَأْوِيلُهُنَّ عَلَىٰ عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ ، وَمِنْهُ آيٌ وَقَعَ تَأْوِيلُهُنَّ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِيَسِيرٍ ، وَمِنْهُ آيٌ يَقَعُ تَأْوِيلُهُنَّ بَعْدَ الْيَوْمِ ، وَمِنْهُ آيٌ يَقَعُ تَأْوِيلُهُنَّ عِنْدَ السَّاعَةِ عَلَىٰ مَا ذُكِرَ مِنَ السَّاعَةِ ، وَمِنْهُ آيٌ يَقَعُ تَأْوِيلُهُنَّ يَوْمَ الْحِسَابِ عَلَىٰ مَا ذُكِرَ مِنَ الْحِسَابِ وَالْجَنَّةِ وَالنَّارِ ، فَمَا دَامَتْ قُلُوبُكُمْ وَاحِدَةً وَأَهْوَائُكُمْ وَاحِدَةً ، لَمْ تَلْبِسُوا شِيَعاً ، وَلَمْ يَذُقْ بَعْضُكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَأْمُرُوا وَانْهَوْا . فَإِذَا اخْتَلَفَتِ الْقُلُوبُ وَالْأَهْوَاءُ ، وَالْبَسْتُمْ شِيَعاً ، وَذَاقَ بَعْضُكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَامْرُءٌ وَنَفْسَهُ ، فَعِنْدَ ذٰلِكَ جَاءَ تَأْوِيلُ هٰذِهِ الْآيَةِ »

182 - **"Sus! Bu ayet-i kerimenin te'vili** (hükmünün tatbik edileceği zaman) **henüz gelmemiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim indiği zaman, O'nun bir kısım ayetlerinin ifade ettiği hükümlerin zamanı Kur'an-ı Kerimin inişinden evvel geçmişti.**

Diğer bir takım ayet-i kerimelerin hükümlerinin zamanı ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in dönemiydi, başka bir kısım ayetlerin hükümlerinin zamanı ise, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **den kısa bir müddet sonra zuhur etti.**

Kur'an-ı Kerimin ayetlerinden bir bölümünün hükümlerinin zamanı ise, kıyametten bahsedildiği üzere kıyametin kopma zamanıdır. Bir kısmının te'vili ise, hesap günü, sorgu sual, cennet ve cehennem hakkında anlatıldığı üzere gerçekleşecektir.

O hâlde kalpleriniz ve arzularınız bir olup, gruplara ayrılmadığınız ve birbirinizin azabını tatmadığınız (birbirinize musallat olmadığınız) **sürece,** (iyiliği) **emredip,** (kötülüğü) **yasaklayınız.**

Kalpler ve istekler zıtlaşıp, fırkalara bölündüğünüz ve birbirinizin azabını tattığınız zamanda ise, kişi kendine bakar (sadece kendisini korumakla yükümlüdür) **ki işte o zaman bu ayet-i celilenin te'vili gelmiş demektir."** buyurdu. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12863, 5/96, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:7552, 6/82, İbni Ebî Hatim, No:6922, 4/1227, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/216)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: Bir adam İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* a bu ayet-i celilenin hükmünü sorduğunda, O: **"Şu an bu ayet-i kerimenin zamanı değildir. Çünkü bu gün va'z-u nasihat kabul edilmektedir, velâkin iyiliği emredip te size şöyle-şöyle** (eziyetler) **yapılacağı ve söylediğinizin kabul edilmeyeceği bir zamanın gelmesi yaklaşmıştır ki, işte o zaman: Başkalarını bırakıp kendinize bakın, sapıtanlar size zarar veremez."** buyurdu. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:12859, 5/96)*

١٧٣ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ مَنْ تَرَكَ مِنْكُمْ عُشْرَ مَا أُمِرَ بِهِ هَلَكَ ، ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ بِعُشْرِ مَا أُمِرَ بِهِ نَجَا »

173 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ashabına hitaben şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz siz, öyle bir zamandasınız ki, içinizden herkim emrolunduğu şeyler** (emr-i bil ma'ruf nehy-i anil münker vazifesin) **den ondabirini terketse helâk olur. Sonra bir zaman gelecek ki, o zaman ehlinden herkim emrolunduğu şeyin ondabirini yapsa kurtulur."** *(Tirmizî, Fiten:79, No:2267, 4/530)*

Tuhfetü'l-Ahvezî'de zikredildiği üzere hadis-i şerifte açıklanan ilk zamandan maksat, müslümanların emniyette ve islâmın izzette olduğu asr-ı saadet'tir ki, o dönemde din azîz olup yardımcıları çok olduğundan islâmın emrettiği, iyiliği emredip kötülükten nehyetme vazifesinden en ufak bir şeyi terkedenler mazur tutulmazlar.

Amma islâm zayıflayarak zulüm çoğalıp fıskın yaygınlaştığı âhir zamanda dinin yardımcıları az olacağından emr-i bil ma'ruf vazifesinden ondabirini yerine getiren kurtulacaktır, çünkü o garip zamanda bu kişi elinden geleni yapmış demektir. *(İmam Mubarekfôrî, Tuhfe, 6/449)*

١٧٤ – عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا كَانَ رَأْسُ مِائَتَيْنِ فَلاَ تَأْمُرْ بِمَعْرُوفٍ وَلاَ تَنْهَ عَنْ مُنْكَرٍ وَعَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ »

184 - Ukbe ibni Âmir*(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İkiyüzün başı olduğunda iyiliği emretme, kötülükten de nehyetme, artık öz nefsinin ıslahına çalış."** buyurmuştur. *(Kurtubî, el-Camiu'li-Ahkami'l-Kur'an, 6/323)*

Ulemanın beyanına göre, hicrî sene ikiyüzden sonra, zaman değişip ortam bozulacağından, dinin yardımcıları da son derece azalacağından dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hadis-i şerifte böyle buyurmuştur.

Bu hadis-i şerif ve rivayetlerden anlaşıldığı üzere kişi gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef olmadığı için hangi dönemde yaşarsa yaşasın emr-i bil ma'ruf vazifesini Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in buyurduğu üzere elinin, dilinin ve kalbinin eriştiği şekillerde ihmal etmemelidir. Nitekim:

١٨٥ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « مَنْ رَأَىٰ مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ . فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ. فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ . وَذٰلِكَ اَضْعَفُ الْاِيمَانِ »

185 - Ebu Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir. Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Sizden herhangi biriniz bir kötülük görürse onu hemen eliyle değiştirsin, eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle değiştirsin, ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle değiştirsin. İmanın en zayıfı da budur."** buyurduğunu işittim. *(Müslim, İman:20, No:49, 1/69, Ebu Davud, Salât:248, No:1140, 1/366, Tirmizî, Fiten:11, No:2172, 4/469, Nesâî, İman:17, No:5023, 8/485, İbni Mace, İkametü's-Salât:155, No:1275, 1/406, Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, No:11073, 4/22)*

Bu hadis-i şerifin açıkça beyan ettiği üzere emr-i bil ma'ruf vazifesi hiçbir surette kalkmaz, çünkü kişi hiçbir şey yapamadığı zamanda dahi en azından kalbiyle münkere buğz edebilir. Zaten münkeri tasvib ettiğinde iman dairesinden çıkmış olur.

Dolayısıyla emr-i bil ma'rufun terkine müsaade edilmesi zamandan zi-yade ortama bağlıdır. Şöyle ki: Sene ikiyüzde Haccac-ı Zalim gibi birinin eline düşüp va'z-u nasihattan menedilen bir kişi bulunabildiği gibi, sene bindört-yüzde tebliğ imkânlarına sahip olan kimseler de bulunabilir.

Ayrıca evinde idaresi altında bulunan kimselere eliyle müdahale etme imkânı olan bir kimse, yabancılara diliyle vaaz edebilir, fakat korktuğu yerde hiçbir şey yapamasa da en azından o işi benimsemez.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, nasihatın tesiri umulduğu yerde yahut zorlukla da olsa zalimin engelleneceği ümit edildiği takdirde, iyiliği emredip, kötülükten nehyetme vazifesi yapılmalıdır, ancak bu vazifeyi yapan kişi, kendisine ve ailesine bir zarar gelmesinden yahut umum müslümanlara bir fitne girmesinden ya da insanlardan bir kısmına bir zarar ulaşmasından korktuğunda, işte o zaman:

(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinize bakın"** ayet-i celilesinin muhkem (açık ve geçerli) olan ifadesinin yanında durması vacip olur.

6 - İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celile ehli kitap hakkında inmiştir. Buna göre mana:

"Ey müslümanlar! Yahudi, hristiyan ve onlar gibi olanlar cizye ödedikleri takdirde küfürleri size zarar vermez." demektir.

Gerçi bu mananın emr-i bil ma'ruf ayet-i kerimesiyle neshedildiği söylenmişse de, İbni Atiyye *(Rahimehullah)* bu sözün sahibi bilinmediği için bu görüşü zayıf kabul etmiştir.

İmam-ı Mehdüvî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilenin emr-i bil ma'ruf ayet-i celilesiyle neshedildiğini söylemiştir.

Ebu Ubeyd Kasım ibni Selâm *(Rahimehullah)* ın: "Kur'an-ı Kerimde nâsih ile mensuh'u toplayan bundan başka bir ayet-i kerime yoktur. Zira sonda zikredilen: **'Siz hidayette olursanız'** kavl-i şerifi, emr-i bil ma'ruf'tan ibaret olduğu için, başta zikredilen **'Siz kendinize bakın'** kavl-i celilini nesh etmiştir." şeklinde bir sözü nakledilmekteyse de,

İbni Atiyye *(Rahimehullah)* : "Bildiğime göre ulemadan hiçbiri bu ayet-i celilenin kâfirlerle mütâreke anlamına geldiğini söylememiştir. Dolayısıyla bu ayet-i celile, bir çok ayet-i kerimede emredilen adaleti icra ve iyiliği emretme vazifeleriyle ters düşmez." demiştir.

7 - İbni Huveyzimendâd *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celile, insanın, kendi ayıplarını görerek düzeltmekle meşgul olup, insanların ayıplarını araştırmayı ve durumlarını karıştırmayı nehyetmektedir. Çünkü ne onlar onun, ne de o onların yaptıklarından mesul tutulmayacaktır.

Buna göre ayet-i celile, Mevlâ Tealâ'nın:

« كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ... (٣٨) »

"Herkes kazandığı (yaptığı) **şeyle rehin** (esir) **dir."** *(Müddessir Suresi:38 den)* kavl-i şerifiyle,

« وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ... (١٨) »

"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez." *(Fatır Suresi:18 den)* kavl-i celilinin bir benzeridir.

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* yukarıda geçen bir çok rivayetleri zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: Bize göre bu ayet-i kerimenin izahında zikredilen görüşlerin en doğru olanı, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen birinci izah şeklidir. Çünkü Mevlâ Tealâ müminlere adaleti ayakta tutmalarını, iyilikte ve takvada yardımlaşmalarını emretmiştir.

Zalimin elinden tutup kötülüğüne engel olmak adaleti ayakta tutmaktandır. İyiliği emretmek te birr ve takvada yardımlaşmaktandır. Diğer taraftan iyiliğin emri, kötülüğün nehyi hususunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den birbirini destekleyen bir çok haberler gelmiştir.

Şayet insanların bu vazifeleri terketmeye hakları olsaydı bu emirlerin bir manası olmazdı. Ancak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in emri bil ma'rufun terkine müsaade ettiği, el ve dille bu vazifenin yerine getirilmesinden acizlik hâli müstesnadır ki, bu durumda kişi Allah-u Tealâ'nın kendisine farz kıldığı kalben buğz etmenin dışında bir şeyle sorumlu olmaz.

Emri bilma'ruf ile ilgili bazı hükümler:

1 - "Edvâu'l-Beyan" tefsirinde zikredildiğine göre, iyiliği emredenle emredilenin her ikisi de emredilen gerçeğe uymak zorundadır. İyiliği emredip kendi yapmayan ve nehyettiği kötülüğü yapan kişinin cehennem himarlarından bir merkep olduğu hususunda sağlam hadis-i şerifler mevcuttur.

Bu hususdaki hadis-i şerifler Bakara Suresinin 44. ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan:1/311-312) zikredilmiştir.

Kendisine yapılan vaazdan yüz çevirenin de himar olduğuna:

« فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ (٤٩) كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنفِرَةٌ (٥٠) فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ (٥١) »

"Onlara ne oldu ki, aslandan kaçan yaban eşekleri gibi nasihattan yüz çeviriyorlar." *(Müddessir Suresi:49-51)* ayet-i kerimeleri delâlet etmektedir.

O hâlde vaaz eden de edilen de, cehennem eşeklerinden olmamaları için yapılan nasihatı ciddiye almamaktan sakınıp gereğince amel etmelidirler.

2- İyiliği emreden kişinin, ma'ruf ve münkerin ne olduğunu bilmesi şarttır. Zira cahil olan kimse bazı kere kötülüğü emredip iyilikten menedebilir, özellikle cehaletin yaygınlaşıp, hakkın münker, münkerin ise ma'rufz sayıldığı günümüzde buna çokça rastlanmaktadır. Nitekim Mevlâ Tealâ habibine:

« ... هٰـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ... (١٠٨) »

"İşte bu benim yolumdur. Ben bir basiret üzere Allah (-u Tealâ) **ya davet ederim. Ben ve bana uyanlar da** (böyle yaparız)." *(Yusuf Suresi:108 den)* demesini emreder, Allah-u Tealâ'ya davet eden kimsenin açık bir delil üzere bulunması gerektiğini beyan etmiştir.

Şu da bilinmelidir ki, bir şeyin yasak olduğuna dair Kur'an-ı Kerimden veya hadis-i şeriften ya da icma'dan bir delil bulunmadığı sürece, o şeyin münker olduğuna hüküm verilemez.

Hakkında açık delil bulunmayan ictihadî meselelerde görüş ayrılığına düşen müctehidlerden hiçbirinin münker irtikâb ettiği (yasak işlediği) söylenemez, çünkü onlardan isabet eden ecre nail olacağı gibi, hata eden de

mazur tutulmuştur. Hatta isabet edenin iki, hata edenin ise bir ecre nail olacağı hakkında sağlam hadis-i şerif bulunmaktadır. *(Ruhu'l-Furkan, 4/77, No:58)*

3- Allah-u Tealâ'ya davet; hikmet ve güzel üslûp ile hakkı beyan hususunda da letâfetle yapılmalıdır. Çünkü Mevlâ Tealâ:

« اُدْعُ اِلىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ... (١٢٥) »

"Rabbinin yoluna hikmet ve güzel vaazla davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et." *(Nahl Suresi:125 ten)* buyurmaktadır. Sertlik ve şiddetle yapılan davetin ise zararı faydasından çok olur.

4- Emr-i bil ma'ruf vazifesinin ifası için ilim ve hikmet şart olduğu gibi insanların eziyetlerine katlanmak ta gerekmektedir. Zira bu vazife başlıca peygamberlerin görevi olmakla birlikte onlara uyanların da insanların eziyetlerine katlanmaları lâzımdır, zira insanlar kötü arzularına ve batıl hedeflerine taarruz eden herkese düşmanlık etme tabiatı üzere yaratılmışlardır.

Bundan dolayı Lokman-ı Hakîm *(Aleyhisselâm)* oğluna:

« يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلىٰ مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ (١٧) »

"Ey oğulcağızım! Namazı hakkıyla kıl, iyiliği emret, kötülük ten nehyet, sana isabet edene (bu uğurda başına gelenlere) **sabret. Şüphesiz ki bunlar azmedilmeye değer işlerdendir."** *(Lokman Suresi:17)* buyurmuştur.

١٨٦ – عَنْ عَائِشَةَ اُمِّ الْمُؤْمِنِينَ (رضى الله عنها) اَنَّهَا قَالَتْ: ...فَانْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتّىٰ اَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلِ بْنِ اَسَدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزّىٰ ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ ، وَكَانَ امْرَءً تَنَصَّرَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعِبْرَانِيَّ ، فَيَكْتُبُ مِنَ الْاِنْجِيلِ بِالْعِبْرَانِيَّةِ مَا شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَكْتُبَ ، وَكَانَ شَيْخاً كَبِيراً قَدْ عَمِيَ ، فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ: يَا ابْنَ عَمِّ اسْمَعْ مِنِ ابْنِ اَخِيكَ . فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: يَا ابْنَ اَخِي مَا ذَا تَرىٰ؟ فَاَخْبَرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ خَبَرَ مَا رَاٰىٰ ، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: هٰذَا النَّامُوسُ الَّذِي نَزَّلَ اللّٰهُ عَلىٰ مُوسىٰ ، يَالَيْتَنِي فِيهَا جَذَعٌ ، لَيْتَنِي اَكُونُ حَيّاً اِذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَوَ مُخْرِجِيَّ هُمْ » قَالَ: نَعَمْ . لَمْ يَاْتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ اِلَّا عُودِيَ ، وَاِنْ يُدْرِكْنِي يَوْمُكَ اَنْصُرْكَ نَصْراً مُؤَزَّراً . ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ اَنْ تُوُفِّيَ ، وَفَتَرَ الْوَحْيُ .

Ayet: 105

186 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e vahiy gelmeğe başladığında, durumu Hatice *(Radıyallahu Anha)* validemize açıklayınca, Hatice validemiz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i alıp, cahiliyyet zamanında İsa *(Aleyhisselâm)* ın dinine girerek İbranice İncil yazacak kadar ilme sahip olmuş, gözü kör olan, pir-i fâni, amca oğlu Varaka ibni Nevfel ibni Esed ibni Abdiluzza'ya götürdü.

Hatice *(Radıyallahu Anha)* ona: "Ey amca oğlu! Kardeşinin oğlunun ne dediğini dinle." deyince, Varaka Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ey kardeşimin oğlu ne görüyorsun!" diye sordu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona gördüğünü haber verince, Varaka ona: **"İşte o, Allah** (-u Tealâ) **nın Musa** *(Aleyhisselâm)* **a indirdiği namus** (sır sahibi Cibrîl *(Aleyhisselâm)*) **dır. Keşke ben senin peygamberliğinin zuhuru zamanında genç olaydım, ne olaydı ben kavmin seni çıkarırken diri olaydım."** dedi.

O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlar beni çıkaracaklar mı?"** deyince, Varaka: **"Evet! Senin getirdiğin** (din) **in bir mislini getiren herkese mutlaka düşmanlık edilmiştir. Senin günün bana yetişirse sana kuvvetlice yardım edeceğim."** dedi. Sonra kısa bir zaman geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy bir süre kesintiye uğradı. *(Buharî, Bedü'l-Vahy:1, No:3, 1/4, Müslim, İman:73, No:160, 1/139, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:26018, 10/68)*

5- Allah'a davet iki yolla yapılır:

a) **Yumuşaklık yolu:** Bu, Allah-u Tealâ'nın yoluna hikmet, güzel öğüt ve en güzel üslûpla delilleri izah ederek çağırmaktır ki, bu yol tutarsa, ne büyük nimettir ve matlûp (istenen) de budur.

b) **Sertlik yolu:** Yumuşak yolla va'z-u nasihat tesir etmezse, kılıçla zor kullanmak yoluna gidilir ki, böylece bir olan Allah-u Tealâ'ya kulluk edilip kanunlarının uygulanması, emirlerinin tutulup yasaklarından sakınılması temin edilir. Nitekim:

« لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (٢٥) »

"Andolsun ki, muhakkak biz Peygamberlerimizi apaçık burhan (delil) **lerle gönderdik ve insanlar adaletle kaim olsunlar** (doğruluk üzere yaşasınlar) **için, onlarla beraber kitabı** (kitapları) **ve mizan'ı** (ölçüyü) **indirdik. Bir de, kendisinde çetin bir sertlik, hem de insanlar için menfaatlar bulunan demiri indirdik** (yarattık).

Çünkü bununla Allah kendisine ve Peygamberlerine gıyaben (Allah'ı görmeden ve Peygamberlerine *(Salavâtullahi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecmain)* kavuşmadan) **kimlerin yardım edeceğini bilecektir. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **en**

büyük kuvvet sahibidir, (herşeye) **yegâne galiptir."** *(Hadid Suresi:25)* kavl-i şerifiyle bu hakikate işaret edilmektedir ki, böylece deliller açıklandıktan sonra işin kılıca kaldığı anlaşılmaktadır.

Çünkü kütüp (kitaplar) fayda vermezse, ketâip (ordular) iş görür. Allah-u Tealâ bazı kere Kur'an-ı Kerimle engellemediğini Sultan'la engeller.

6- Emr-i bil ma'ruf'un cevazında, işlenen münkerden daha büyük bir fesada sebebiyet vermemesi şarttır. Çünkü bütün müslümanlar iki zarardan en hafif olanının işlenmesi görüşünde birleşmişlerdir.

7- Emr-i bil ma'ruf'un vücubunda, fayda ümidi bulunması şarttır. Zira hiçbir yarar sağlamayacağı kesinlikle bilindiği yerde bu vazife düşer, nitekim:

« فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى (٩) »

"(Habibim!) **Eğer öğüt fayda verirse, vaaz et."** *(Alâ Suresi:9)* kavl-i şerifinin zahiri (açık anlamı) bu manayı kuvvetlendirmektedir.

8 - (178 Nolu) hadis-i şerifte zikredildiği üzere emr-i bil ma'ruf çeşitlerinin en büyüğü zalim sultanın karşısında hakkı söylemektir. İmam-ı Nevevî *(Rahimehullah)* insanların, devlet yöneticilerinin yaptığı uygunsuz işlere karşı tutumları hakkında üç görüş açıklamıştır:

a) Sultanın yaptığı şeriatsızlıktan daha büyük bir zarar ortaya çıkacağından korkmuyorsa, nasihata gücü yettiği takdirde iyiliği emreden kişi nasihatı fayda vermese de, günahtan kurtulmuş bir mücahid sayılır. Tabiî ki bu durumda nasihatın yumuşak şekilde yapılması gerekmektedir. Zira güç elinde bulunana sert çıkmakta bir fayda yoktur.

b) Sultanın kendisini yakalayacağından ve yapacağı nasihatın daha büyük bir münkere sebebiyet vereceğinden korkan kimsenin kalbiyle karşı gelip buğz etmesi gerekir ki, bu, imanın en zayıf derecesidir.

c) Devlet reisinin yaptığı şeriatsızlığa razı gelip, seve seve uyan kimse ise, günahta ona ortaktır. Nitekim:

١٨٧ – عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: « إِنَّهُ يُسْتَعْمَلُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ ، فَتَعْرِفُونَ وَتُنْكِرُونَ ، فَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ بَرِئَ . وَمَنْ أَنْكَرَ فَقَدْ سَلِمَ ، وَلٰكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ » قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: أَلاَ نُقَاتِلُهُمْ؟ قَالَ: « لاَ . مَا صَلَّوْا »

187 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ailesi Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki sizin üzerinize bir takım emirler tayin edilecektir ki, siz onların bazı işlerini iyi, bazı işlerini kötü göreceksiniz. Herkim** (eliyle ve diliyle müdahaleden aciz kalıp) **kerih** (onların yaptığı şeriatsızlığı kalbiyle çirkin) **görürse, muhakkak berî** (yağcılıktan ve münafıklıktan uzak) **olmuştur.**

İnkâr eden (kalbiyle onların yaptığı işe karşı gelen) **selâmet bulmuş** (cezadan kurtulmuş) **tur. Velâkin razı olup tâbi olan** (yöneticilerin yaptıkları şeriata ters düşen işlere gönül rızasıyla uyanlar günahkâr olur ve cezaya uğrarlar).

Bunun üzerine: "Ya Resulallah! Onlarla savaşmayalım mı?" dediklerinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Namaz kıldıkları sürece hayır!"** buyurdu. *(Müslim, İmare:16, No:1854/63, 3/1481, Ebu Davud, Sünnet:30, No:4760, 2/655, Tirmizî, Fiten:78, No:2265, 4/529, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:26590, 10/181)*

İmam-ı Nevevî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu hadis-i şerif, eliyle ve diliyle karşı gelmekten aciz kalanların, susmakla günaha girmeyeceklerini, işlenen günaha ortak olmaları için ancak o işten razı olmaları veya kalben kötü görmemeleri ya da bilfiil o işe ortak olmaları gerektiğini açıklamaktadır.

Bir de islâmın temel kaidelerinden birini değiştirmeye yeltenmedikçe, sadece zulüm ve fıskları yüzünden devlet reislerine karşı gelmenin caiz olmadığı bu hadis-i şeriften açıkça anlaşılmaktadır. *(Nevevî, 12/243)*

Emri bil ma'rufun hikmetleri:

1- Allah-u Tealâ'nın, mahlûkatına huccet ikame etmesi (deliller açıklayarak özür kapısını kapaması): Nitekim Mevlâ Tealâ:

« رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً (١٦٥) »

'Peygamberleri, (iman edip itaat edenleri cennet ve sevapla) **müjdeleyiciler,** (inkâr edip, isyan edenleri cehennem ve azapla) **korkutucular olarak** (gönderdik). **Tâ ki peygamberler** (gönderilip onlar vasıtasıyla şeriat duyurulduk) **dan sonra, insanların Allah'a karşı bir huccet** (özür diye ileri sürebilecekleri bir bahane) **leri olmasın ve Allah** (inkârdan dolayı azabetmekte) **mutlak galiptir** (resulleri göndermekte) **yegâne hikmet sahibidir."** *(Nisa Suresi:165)* kavli şerifiyle bu hikmete işaret etmiştir.

2- Emr-i bil ma'ruf yapan kişinin sorumluluktan kurtulması: Nitekim cumartesi gününde haddi aşan toplumun salihlerine, vaaza devam etmelerinin sebebi sorulduğunda, onlar: (مَعْذِرَةً الىٰ رَبِّكُم) **"Rabbinize mazeret** (özür beyan edelim) **için."** *(Araf Suresi:164 den)* diye cevap vermişlerdir.

3- Vaaz edilen kişiye fayda ümidi: Cumartesi ashabından vaaz edenler bunun hikmetini: (وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) **"Umulur ki onlar** (yasaklardan) **sakınırlar."** *(Araf Suresi:164 den)* sözleriyle açıklamışlardır.

Vaaz-u nasihat'tan fayda umulduğu hakkında Mevlâ Tealâ:

« وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (٥٥) »

"(Habibim!) **Sen yine de vaaz et. Şüphesiz ki öğüt inananlara fayda verir."** buyurmaktadır. *(Zâriyât Suresi:55)*

Emr-i bil ma'rufla ilgili hüküm ve hikmetler hususundaki diğer bazı bilgiler Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 4/64-71, 7/401-415 de açıklanmıştır, bura ile birlikte oraların mutalâasında da büyük faydalar kazanılacaktır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde Te'vilât-ı Necmiyye'den naklen bu ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir:

"Ey iman edenler!" Mevlâ Tealâ'nın:

« اَلاَ مَنْ طَلَبَنِى وَجَدَنِى »

"Agâh olun! Beni arayan beni bulur" kavl-i şerifince, arayanın bulacağına yakînen inananlar!

"Siz kendinize bakın." Nefislerinizi tezkiye etmekle meşgul olun, muhakkak ki nefsini kötü huylarından arındıran felâh bulmuş, nefsini günah bataklığına gömen ise hüsrana uğramıştır. O hâlde kendi nefislerinizi temizlemeden milletin nefislerini tezkiye etmekle uğraşmayın.

İnsanların size yönelmelerine, sizin hakkınızdaki hüsn-ü zanlarına ve size yaklaşmalarına aldanmayın. Çünkü mürid için bu gibi şeyler anında tesir eden bir zehirdir.

Manevî yolda yürümeğe muhtaç olan bir salik ile kendisine yapışarak müridi olduğu kimsenin durumu, kendisini boğulmaktan kurtarsın için iyi yüzme bilen bir yüzücüye muhtaç durumdaki boğulmak üzere olan bir kimseye benzer ki o kişi iyi yüzme bilmiyorsa, kendisine sarılanla birlikte ikisi de boğulurlar.

Artık, hakiki bir talibin üzerine düşen, manevî yolda büyük bir makama sahip olan bir zatın eteğine yapışıp, emirlerine boyun eğmesi ve helâk olanların çokluğuna bakmamasıdır. Zira helâk olmayı haketmeyen kimseler Allah yolunda helâk olmazlar.

"Siz hidayet üzereyseniz sapıtanlar size zarar vermez." Ey müridler! Siz hakk'a kavuştuysanız, boğulanların size zararı olmaz.

"Hepinizin dönüşü ancak Allah'adır." Ey talipler! Allah-u Tealâ'nın inayet cezbeleri (yardım edici çekişleri) yle sizin hidayet yolu üzere gidişiniz Allah-u Tealâ'ya olduğu gibi,

Ey Sapıklar! İsyan yolundaki kahır ve hizlan (rüsvaylık) zincirleriyle sizin de sevkiniz ancak Allah-u Tealâ'yadır.

"Artık O, size yapar olduklarınızı haber verecektir." Neticede Allah-u Tealâ size amellerinizin sevabının lezzetini yada günahlarınızın cezasının acısını tattıracaktır.

Buna göre mana: Bir mürit manevî yolda ilerleme sırasında kendisine müracaat eden kimseyi yetiştirmek için kabul etmemeli ve kendisini uyulacak bir şeyh zannedenlere aldanmamalıdır.

Ne zaman ki vasıl (Allah-u Tealâ'ya ulaşmış) ve kâmil (olgun) bir mürşidin teslîki (manevî yolda yürütmesi) ile seyr-u sülûku tamamlanır da şeyhi onun şeyhlik makamına ulaştığını anlayarak onu insanları davet ve terbiye makamına yerleştirirse, işte o kişinin yine de çok büyük bir ihtiyatla (tedbirle) müritlere yol gösterici bir mürşit olması caiz olur.

Çünkü Mevlâ Tealâ: « ... وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ (٧) » **"Her toplum için bir yol gösterici vardır."** *(Rad Suresi:7 den)* buyurmaktadır.

Günümüzde ise, iş o kadar çığrından çıkmıştır ki, bazı kimseler kendileri mürit olmadan şeyhlik iddiasına kalkışmışlar, şan ve şöhretlerinin yayılması ve müritlerinin artmasına çok düşkün olduklarından cahil ve sapık kimselere bunu kabul ettirmişlerdir.

İşte onlar bu büyük makamı ve yüce övgüyü çocuk oyuncağı ve şeytan maskarası hâline getirmişler, o derece ki şeyhlik makamını babadan oğula intikal edecek bir miras gibi kabul ederek, biri öldüğünde küçük veya büyük, ehil veya nâehil demeden oğlunu onun yerine geçirip, onun elinden hırkalar giyerek, onunla bereketlenmiş ve onu meşayıh makamına oturtmuşlardır.

İşte bu çok yaygın olan bir musibettir ki, belkide bu manevî yolların vakti tamam olup eserleri kaybolmuştur. Onların haberlerini en iy i bilen Allah-u Tealâ'dır.

Letâifu'l-İşarât'ta bu makamda şu manaya yer verilmiştir:

"Başkasıyla uğraşan kendini göremez, nefsiyle meşgul olan ise, başkalarıyla uğraşmaya vakit bulamaz."

HERKESİN KENDİNDEN SORUMLU OLUP, KİMSENİN KİMSEDEN MESUL OLMADIĞINI İFADE EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظّٰلِمِينَ (٥٢) »

"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir şey (sorumluluk)**; senin hesabından da onlara her hangi bir şey yoktur ki, onları kovup ta zalimlerden olasın."** *(En'am Suresi:52)*

« مَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا (١٥) »

"Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de (doğruluktan) **saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe** (kimseye) **azap edecek değiliz."** *(İsra Suresi:15)*

« وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرىٰ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلىٰ حِمْلِهَا لاَ يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبىٰ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَمَنْ تَزَكّىٰ فَاِنَّمَا يَتَزَكّىٰ لِنَفْسِهِ وَاِلَى اللهِ الْمَصِيرُ (١٨) »

"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş ancak Allah (-u Tealây) adır." *(Fatır Suresi:18)*

« اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللهَ غَنِىٌّ عَنْكُمْ وَلاَيَرْضىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلاَتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرىٰ ثُمَّ اِلىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (٧) »

"Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah (-u Tealâ) size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi ancak Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir." *(Zümer Suresi:7)*

« اَلاَّ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرىٰ (٣٨) وَاَنْ لَيْسَ لِلاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعىٰ (٣٩) »

"Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez. Ve insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." *(Necm Suresi:38-39)*

Ayet: 106

Mevlâ Tealâ, nefsi muhafazayı emrettikten sonra, malı muhafazayı emretmek üzere şöyle buyuruyor:

يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ
ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى
بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّا اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ (١٠٦)

KELİME MANASI (106)

(يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا) **Ey iman edenler!** (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **aranızın şehadeti** (aranızda şahitlik yapacak kimseler). Bu manaya göre: (شَهَادَةُ) kelimesi müpteda, ileride gelecek: (اثْنَانِ) onun haberidir, müpteda ve haber birbirini tutsun için bu kelâmda ya müptedanın ya da haberin başında bir muzaf hazfedilmiştir. Birincinin takdiri: (ذو شهادة), ikincinin takdiri ise: (شَهَادَةُ اثْنَيْنِ) dir. Bazılarına göre buradaki şehadet kelimesi şuhud (şahitler) manasında kabul edilmiştir ki, buna göre hazfe ihtiyaç yoktur. Yani aranızdaki şahitler, ne vakitte? (اِذَا حَضَرَ) **hazır olduğunda** (gelip çattığında), kime? (اَحَدَكُمُ) **sizin birinize,** ne? (الْمَوْتُ) **ölüm,** ne vakitte? (حِينَ الْوَصِيَّةِ) **vasiyyet esnasında,** kimdir? (اثْنَانِ) **iki kişidir,** öyle iki kişi ki, (ذَوَا عَدْلٍ) **adalet sahipleri,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (اَوْ اٰخَرَانِ) **yahutta diğer iki kimsedir,** öyle iki kimse ki, (مِنْ غَيْرِكُمْ) **sizin gayrinizden** (başkalarından), (اِنْ اَنْتُمْ) **eğer siz,** (ضَرَبْتُمْ) **sefer ettiyseniz,** nerede? (فِى الْاَرْضِ) **yer yüzünde,** yani yer yüzünde yolculuğa çıktıysanız da, (فَاَصَابَتْ) **isabet ettiyse,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (مُصِيبَةُ الْمَوْتِ) **ölüm musibeti,** yani eceliniz yaklaştıysa, sizden olmayan iki kişi aranızda şahit olsun,

(تَحْبِسُونَ) **hapseder** (alıkoyar) **sınız,** kimi? (هُمَا) **o ikisini,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ)**o namaz** (ikindi namazı) **ndan sonra,** (فَيُقْسِمَانِ) **onlar da yemin ederler,** kime? (بِاللّٰهِ)**Allah'a,** (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **eğer şüphelenirseniz,** bu şart: (يُقْسِمَانِ) ile cevabı arasında itiraz (araya girmiş) dir ki, cevabı sözden anlaşıldığı için hazfedilmiştir takdiri: "O iki şahidin doğruluğu hakkında şüphelenirseniz onları yemin ettirin." demektir. Ne diye? (لَا نَشْتَرِى) **biz satın almayacağız,** neye karşılık? (بِهٖ) **Allah'a karşı veya bu yemine karşı,** neyi? (ثَمَنًا) **hiç bir pahayı** (menfaatı), (وَلَوْ كَانَ) (kendisi için yemin ettiğimiz kimse) **olsa da,** nedir olsa da? (ذَا قُرْبٰى) **karabet sahibi,** yani akrabamızdan, (وَلَا نَكْتُمُ) **ve biz gizlemeyeceğiz,** neyi? (شَهَادَةَ اللّٰهِ) **Allah'ın şahitliğini** (Allah için yaptığımız şahitliği), (اِنَّا) **muhakkak biz,** (اِذًا) **o takdirde** (böyle yapar ve gizlersek) kimlerden oluruz? (لَمِنَ الْاٰثِمِينَ) **elbette günahkârlardan oluruz.**

MEALİ ŞERİF

Ey iman edenler! Ölüm (ün sebepleri) **her hangi birinize gelip çattığı zaman,** (edeceğiniz) **vasiyyet esnasında ya içinizden adalet sahibi iki kimse** (tutun). **Yahut yer yüzünde sefer** (yolculuk) **ederken, başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan diğer iki kişi** (şahit olsun).

Eğer (o iki kişinin doğruluğunda) **şüphelenirseniz o iki kişiyi o namaz** (ikindi namazın) **dan sonra alı koyarsınız da onlar:"** (şahitlik ettiğimiz bu işin içinde) **akraba** (mızdan kimse) **de olsa Allaha karşılık** (Allahı bırakıp da yerine dünyaya ait) **hiç bir pahayı** (menfaatı) **satın almayacağız. Allah'ın** (emrettiği) **şahitliğini gizlemeyeceğiz. Şüphesiz ki biz O** (nu gizlediğimiz) **takdirde elbette günahkârlardanızdır." diye Allah'a yemin ederler.**

İ Z A H A T

Alûsî tefsirinde zikredildiği üzere İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)*: "Bu ayet-i celile, Kur'an-ı Kerimde bulunan ayet-i kerimelerin en zorlarındandır" demiştir.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* :

١٨٨ - « هٰذِهِ الْآيَةُ اَعْضَلُ مَا فِى هٰذِهِ السُّوْرَةِ مِنَ الْاَحْكَامِ »

188 - **"Bu ayet-i celile, bu surede bulunan hükümlerin** (anlaşılma cihetinden) **en zor olanıdır."** buyurmuştur.

İmam-ı Fahrurrazî ve Allâme Taftazânî *(Rahimehumallah)*: "Bu ayet-i celilenin i'rab, nazım ve hüküm bakımından Kur'an-ı Kerim'in en zor ayet-i kerimesi olduğu hususunda bütün müfessirler görüş birliğine varmıştır." demişlerdir.

Şihap *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bilinsin ki, ulema bu ve bundan sonraki ayet-i celilenin hükm, i'rab ve tefsir cihetinden Kur'an-ı kerimde bulunanların en zoru olduğunu söylemişlerve bu ayetin tefsiri hakkında müstakil tasnif (risale) ler yazmışlar, yine de hiç biri uhdesinden çıkamamış (hakkıyla açıklayamamış) lardır."

Kelâmının hakikatlerinden hakkıyla haberdâr olan zatı tesbih eyleriz. *(Alûsî, 7/53)*

Ayet-i celilenin iniş sebebi:

١٨٩ - عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَهْمٍ مَعَ تَمِيمٍ الدَّارِىِّ وَعَدِىِّ بْنِ بَدَّاءٍ ، فَمَاتَ السَّهْمِىُّ بِاَرْضٍ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ ، فَلَمَّا قَدِمَا بِتَرِكَتِهِ فَقَدُوا جَامًا مِنْ فِضَّةٍ مُخَوَّصًا مِنْ ذَهَبٍ ، فَاَحْلَفَهُمَا رَسُوْلُ اللهِ ﷺ ، ثُمَّ وُجِدَ الْجَامُ بِمَكَّةَ، فَقَالُوا: ابْتَعْنَاهُ مِنْ تَمِيمٍ وَعَدِىٍّ ، فَقَامَ رَجُلَانِ مِنْ اَوْلِيَاءِهِ ، فَحَلَفَا: لَشَهَادَتُنَا

اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا ، وَاِنَّ الْجَامَ لِصَاحِبِهِمْ . قَالَ: وَفِيهِمْ نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ . ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ ﴾

189 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Benî Sehm kabilesinden bir adam Temim–i Dârî ve Adiyy ibni Beddâ' ile birlikte yolculuğa çıktı. Bu kişi hiçbir müslüman bulunmayan bir memlekette vefat etti. İki arkadaşı onun bıraktıklarını ailesine getirdiklerinde, altın nakışlı gümüş bir kâse'yi bulamadılar.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* o iki kişiyi (çalmadıklarına dair) yemin ettirdi. Sonra o kâse Mekke'de bulundu ve kâse, yanında bulunan kimseler onu Temim ve Adiyy'den satın aldıklarını söylediler.

O zaman ölen kişinin yakınlarından iki kimse kalkıp "Bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur ve bu kâse bizim yakınımıza aittir." diye yemin etmesi üzerine onlar hakkında bu ayet-i celile indi. *(Buhârî, Vesâyâ:36, No:2628, 3/1022, Tirmizî, Tefsir:6, No:3060, 5/259, Ebû Davud, Akziye:19, No:3606, 2/331, Ebû Yâlâ, Müsned, No:2453, 4/338, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:12509, 12/71, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Şehâdât:22, No:20625, 10/278, Darekutnî, Sünen:4/169)*

Bu sebeb-i nüzül'ün diğer kaynaklardaki daha geniş izahı, İbni Abbas ve Ikrime *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiği üzere şu şekilde cemedilebilir:

İkisi de nasranî olan Temîm ibni Evs ed-Dârî ile Adiyy ibni Beddâ' cahiliyet devrinde Mekke-i Mükerremeye ticaret için gider ve orada uzun müddet kalırlardı. Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Medine-i Münevvereye hicret edince, bunların ticaret güzergâhları Medine'ye döndü.

Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* ın azatlısı Büdeyl ibni ebî Meryem ticaret için Medine-i Münevvere'ye gelmişti, o müslümandı, hepsi birlikte ticaret yapmak için Şam'a doğru yola çıktılar.

Yolda Büdeyl hastalandı, eliyle vasiyetini ve yanında bulunanların hepsini yazıp eşyasının içine koyarak, yazdıklarını onlara haber vermedi. Ağırlaşınca Temîm ile Adiyy'e, "Medine-i Münevvere'ye döndüklerinde eşyasını ailesine teslim etmelerini" emretti ve daha sonra öldü.

İki arkadaşı onun eşyasını karıştırırken içinde altınla nakışlanmış gümüşten bir kap ve içinde üçyüz miskal gümüş bulup onu aldılar. Onu bin dirheme satarak bölüştüler. İşlerini bitirdikten sonra Medine-i Münevvere'ye döndüler ve eşyasını ailesine teslim ettiler.

Ailesi eşyasını karıştırırken yazdığı sayfayı bularak beraberindeki malları öğrenince, Adiyy ile Temîm'e gelerek: "Bizim adamımız eşyasından bir şey sattı mı?" diye sordular.

Onlar: "Hayır" deyince, bu sefer "Hiç bir ticaret yaptı mı?" dediler, Onlar: "Hayır" deyince, "Hastalığı uzayınca kendisi için bir şey harcadı mı?" diye sordular, Onlar: "Hayır" deyince,

Ölenin ailesi "Biz eşyasının içinde bir sayfa bulduk, onda yanında bulunan eşyalar yazılı idi, biz altınla nakışlanmış, içinde üçyüz miskal gümüş bulunan gümüş bir kabı bulamıyoruz" dediler.

Onlar: "Biz bilemeyiz, bize ne vasiyet etti ise, size onları teslim ettik, o kap hakkında bilgimiz yok." deyince, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e müracaat ettiler. O zaman bu ayet-i celile indi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ikindi namazından sonra, onları "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah-u Tealâ'ya yemin olsun ki, biz bundan başkasını almadık ve bir şey gizlemedik" diye yemin ettirdi.

Bir zaman sonra, o kap Mekke-i Mükerreme'de varisler tarafından bulununca, o kabı kimden aldıklarını sordular, onlar "Temîm ile Adiyy'den aldık " dediler. Bu durum kendilerine sorulunca:

"Evet biz yemin ederken bunu söylemeyi unutmuştuk, biz o camı ondan satın aldık, sonra hatırımıza geldiyse de evvelki sözümüzde kendimizi yalancı çıkartmamak için bunu gizledik" dediler. Bunun üzerine tekrar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e muhakeme olunmak üzere baş vurdular, o zaman, bundan sonraki:

فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ
الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ (١٠٧)

"Eğer bu iki şahidin (sonradan yalan söyleyerek) **bir günah kazandıkları anlaşılırsa, o zaman onlara karşı** (kendilerini şahitliğe seçmeyi) **hak eden** (ölüye) **en yakın kimselerden** (haksızlığa uğrayan mirasçılardan) **diğer iki kimse öbürlerinin yerine geçer ve: 'Andolsun ki bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur. Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik, aksi takdirde biz elbette zalimlerden oluruz.' diye Allah'a yemin ederler."** ayet-i celilesi inince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ölenin akrabasından iki kişiye bir şey gizlemediklerine dair yemin ettirdi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevvere'ye gelişinden sonra Temîm *(Radıyallahu Anh)* müslüman olunca bu işin günahını farkederek ölenin ailesine durumu bildirdi ve beşyüz dirhemi onlara ödeyerek, beşyüz dirhemin de arkadaşının zimmetinde olduğunu söyledi.

Temîm *(Radıyallahu Anh)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e biat ettikten sonra: "Allah ve Resulü doğru söyledi. O kabı ben almıştım, Allah-u Tealâ'ya tövbe ediyor ve O'ndan mağfiret diliyorum" derdi.

Bunu duyan ölünün ailesi Temîm'in arkadaşı olan Adiyy'i yakalayıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e götürdüklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlardan beyyine (ispat) istedi, onlar delil getiremeyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara Adiyy'den kendi dinince en büyük yemini yapmasını istemelerini emretti.

Ayet: 106

Bunun üzerine:

« ذٰلِكَ اَدْنٰىٓ اَنْ يَّاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ (٧٨) »

"İşte bu (şahitlik hakkında açıklanan hüküm şahitlerin) **şahitliği gerektiği şekilde yerine getirmelerini yahut yeminlerinden sonra yeminlerin mirasçılara reddedileceğinden** (yemin etme hakkının ölünün yakınlarına verileceğinden) **korkmalarına daha yakındır.** (şahitlikleriniz, yeminleriniz, emanetleriniz ve Allah-u Tealâ'nın açıkladığı bütün hükümler hususunda) **Allah** (-u Tealâ) **dan korkun.**

(Şahitliği değiştirmeyin, yalan yere yemin etmeyin, emanete hıyanet etmeyin ve Allahın hiç bir hükmüne muhalefet etmeyin). **Ve** (emrolunduğunuz şeylerin hepsini kabul ve itaat niyetiyle) **dinleyin.** (Allah'tan korkmaz ve vaaz olunduğunuz şeyleri dinlemezseniz taatten çıkmışfasık bir toplum olursunuz ki) **Allah fasık kavmi hidayet etmez** (dünya ve ahiret kârlarına ve cennet yoluna kavuşturmaz)." *(Maide suresi:107)* Ayet-i celilesi inince Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* ile Sehm oğullarından diğer bir kişi kalkıp yemin edince Adiyy'den beşyüz dirhem sökülüp alındı.

Bu hadiseden sonra Temîmî Dârî *(Radıyallahu Anh)* : "Ya Resulallah! Muhakkak ki Allah-u Tealâ seni bütün dünyaya hakim edecektir. O hâlde sen bana (Filistin karyelerinden İsa *(Aleyhisselâm)* ın doğum yeri olan) Beyt-i Lâhm'dan iki karye (kasaba) bağışla." dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu hususta ona bir mektup yaz (dır) dı.

Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* Şam'a geldiğinde Temîm *(Radıyallahu Anh)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mektubunu ona getirince, Ömer *(Radıyallahu Anh)*: **"Ben bunu yapmağa hazırım"** buyurarak Beyt-i lâhm'ı ona verdi. *(Tirmizî, Tefsir:6, No:3059, 5/258, İbni Ebî Hatim, No:6941, 4/1230, İbni Cerîr, Taberi, No:12971-72, 5/116, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzil, 2/73, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/222)*

Fahrurrazî, Hâzin, Bahru'l-Muhit, Kurtubî, İbni Atiyye, Zâdü'l-Mesîr, Seâlibî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, müfessirler:

(ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden adaletli iki kimse"** hıtabının kime ait olduğu hakkında üç görüş açıklamışlardır.

1- Ekseri müfessirlerin görüşüne göre, bundan maksat, "Ey müminler cemaatı! Sizden yani sizin dininizin ehlinden, topluluğunuzdan adalet sahibi iki şahit şehadet eder" demektir.

Buna göre: (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizden olmayan diğer iki şahit"** kavl-i şerifi, "Sizin dininizden ve ümmetinizden olmayan iki kişi" demektir.

Bu mana, İbni Abbas, Ebu Musa el-Eşarî, Said ibni Cübeyr, Said ibni Müseyyeb, Şüreyh, Mücahid, İbni Sîrîn ve İbni Cüreyc *(Radıyallahu Anhum)* hazaratının görüşleridir.

Bu zatlara göre, gurbette kalan bir kimse vasiyetine şahitlik edecek bir müslüman bulamazsa, bu kimse yahudi veya hristiyan yahut mecusî ya da putperest veyahut herhangi çeşit bir kâfiri şahit tutabilir ve bunların şahitlikleri geçerlidir. Bu durum dışında müslüman hakkında kâfirin şahitliği makbul değildir.

Şâbî *(Rahimehullah)* ın rivayetine göre, müslüman bir adam Dekûka denen gurbet diyarında vefat edeceğinde, vasiyetine şahitlik yapacak hiç bir müslüman bulamayınca, ehli kitaptan iki kişiyi şahit tuttu. Bu iki adam kûfe'ye vardıklarında Kûfe valisi Ebu Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* ın yanına giderek durumu ona haber verip, adamın terikesini (bıraktıklarını) ve vasiyetini ona sundular.

O da onları ikindi namazının peşine Kûfe mescidinde: "Yalan söylemedikleri, hainlik etmedikleri, ifadeyi değiştirmedikleri ve bir şey gizlemedikleri" ne dair Allah adına yemin ettirerek, şahitliklerini geçerli saydı ve: "Bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında olan hadiseden sonra, şimdiye kadar hiç olmamış bir iştir." buyurdu. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/613)*

Bu görüşün sahipleri kendi aralarında ikiye ayrılmışlardır.

a) İmam mucahid, Şureyh, İbni Ebî Leylâ, Evzâî ve diğer bazı fukahaya göre ayet-i celilenin hükmü sabit olup mensuh değildir. Onlara göre, yolculukta müslümanlardan şahitlik edecek kimse bulunamadığı zaman iki kâfiri şahit tutmak caizdir, çünkü "Zaruretler bazı mahzurlu şeyleri mubah kılar." Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullah)* ın görüşü de budur.

b) Zeyd ibni Eslem, Nehâî, Malik, Şafiî, Ebu Hanife ve diğer cumhur-u fukaha *(Radıyallahu Anhum)* a göre ise, ayet-i celilenin hükmü mensuh (kaldırılmış) tır. Buna göre kâfirin, müslüman hakkındaki şahitliği hiç bir konuda caiz olmaz, zira Mevlâ Tealâ Müdayene (borç yazışması ile ilgili) ayet-i kerimesinde:

« ... وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِجَالِكُمْ ... (٢٨٢) »

"Kendi adamlarınızdan iki şahit getirin." *(Bakara Suresi:282 den)* buyurmuştur ki bunların müslümanlar olduğuna şüphe yoktur, çünkü ayet-i celilenin başındaki hıtap iman ismiyle muhataplara teveccüh etmiş bulunup, vasiyet ve diğer hâller arasında ayırım yapılmadığından ayet-i kerime hepsi hakkında umumi hüküm teşkil etmiştir.

Ayrıca: (... مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ ... (٢٨٢)) **"Şahitliğine razı olduklarınızdan,"** *(Bakara Suresi:282 den)* kavl-i şerifi de şahitlerin müslümanlardan olması gerçeğine temas etmektedir. Zira kâfirler müslümanlar hakkındaki şahitlik hususunda makbul görülmezler.

Yine böylece: (... وَاسْتَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ ... (٢)) **"İçinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun."** *(Talak suresi:2 den)* kavl-i şerifi de bu görüş sahiplerine delil olmaktadır, zira kâfirlerin adaletli sayılmayacakları aşikârdır.

Dolayısıyla Bakara Suresinin ayet-i celilesi, zimmîlerin yolculukta müslümanlar hakkındaki şahitliğinin caizliğini ifade etmekte olan bu ayet-i celilenin hükmünü neshetmiş (geçersiz kılmış) tır.

Zira, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celilenin indiği dönemde islâmiyet ancak Medine-i Münevvere'de bulunup müslümanlar yolculuklara ehli kitap ve benzeri kâfirler eşliğinde gitmeye mecbur olduklarından, ehli kitabın şahitliği caiz görülmüş idi. Bu gün ise, islâm dünyaya yayılmış olduğundan kâfirlerin şahitliği düşmüştür.

Bütün müslümanlar, fasıkların şahitliğini bile caiz görmeme hükmünde görüş birliği içinde iken, en büyük fasık olan kâfirlerin şahitliğinin caiz görülmemesi daha evlâdır.

Nitekim Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* ın bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle buyurduğu rivayet olunmaktadır: Bu ayet-i celile İslamın bidayetinde dünya darul harb, insanlar da kafirler iken yanında hiçbir müslüman bulunmayarak vefat eden bir adam hakkında inmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevverede bulunduğu o dönemde insanlar vasiyetle birbirine varis oluyorlardı. Sonra vasiyet neshedilip (kaldırılıp) feraiz (miras payları) tesbit edilince müslümanlar onunla amel etmeye başladılar.

Yine böylece İbrahim-i Nehaî *(Rahimehullah)* ın, bu ayet-i celilenin Talâk suresinin ayet-i celilesiyle nesholunduğuna dair beyanı bulunmaktadır.

Ulemadan bir kısmı "Mâide suresinin Kur'an-ı Kerim'in son inen surelerinden olduğu, dolayısıyla kendisinde mensuh bir hüküm bulunmadığı, helâlının helâl, haramının haram kabul edilmesi gerektiği" hususundaki rivayetlere dayanarak bu ayet-i celilenin hükmü halen geçerli olup bir zimminin, müslümanın, borç ikrarı, hibesi, sadakası veya herhangi bir hususta vasiyetine sadece yolculuk halinde şahitlik etmesinin caiz olduğunu söylemişlerse de cumhur-u fukaha (fıkıh âlimlerinin ekseriyeti) bunu kabul etmemişlerdir.

Zira Mâide suresinin son inen surelerden olması topluca inen sureler arasında son inenlerden olduğu anlamına gelebilir ki, bu, onun her ayetinin son inen ayetlerden olduğu anlamına gelmez. Öyle olsa bile yolculuktaki vasiyete zimmî'nin şahitliğinin cevazını nesheden "Deyn ayeti" de en son inen ayetlerdendir.

Nitekim İbni Cerîr'in sahih bir senetle Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* dan yaptığı rivayete göre: **"Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin içerisinde Arşdan en son ayrılan, deyn** (Bakara suresinin 282.) **ayetidir."**

Ebu Ubeyd *(Rahimehullah)* da "Fezâil" inde İbni Şihab'ın **"Kur'an-ı Kerim ayetleri içerisinde Arşla ahdi** (süresi) **en son olan, riba** (Bakara suresi 275-281) **ayetleriyle deyn ayetidir."** şeklindeki sözünü nakletmiştir. *(Süyûtî, Dürrül Mensûr, 2/117, Cessas, Ahkamü'l-Kuran, 2/615)*

Dolayısıyla deyn ayeti, zimmî'lerin seferde ve hazerde, vasiyet ve diğer herhangi bir hususta müslümanlara şahitlik yapmalarının cevazıyla ilgili hükmü neshetmiştir.

Şu varki bu görüş sahipleri içerisinde İmam-ı Azam *(Rahimehullah)*, zimmî'lerin dinleri farklı olsada birbirleri hakkında şahitliklerini caiz görmüştür. Osman el-Bettî ile Sevrî *(Rahimehumallah)* ın görüşleri de bu şekildedir. Nitekim:

١٩٠ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه): « اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اَجَازَ شَهَادَةَ اَهْلِ الْكِتَابِ بَعْضِهِمْ عَلَىٰ بَعْضٍ »

190 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **ehli kitabın birbirleri hakkındaki şahitliklerini caiz görmüştür."** *(İbni Mace, Ahkâm:33, No:2374, 2/794)*

١٩١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ الْيَهُودَ جَاؤُوا اِلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ ، فَذَكَرُوا لَهُ اَنَّ رَجُلاً مِنْهُمْ وَامْرَأَةً زَنَيَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا تَجِدُونَ فِى التَّوْرَاةِ فِى شَأْنِ الرَّجْمِ » فَقَالُوا: نَفْضَحُهُمْ وَيُجْلَدُونَ ، فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلاَمٍ: كَذَبْتُمْ اِنَّ فِيهَا الرَّجْمَ ، فَاَتَوْا بِالتَّوْرَاةِ فَنَشَرُوهَا ، فَوَضَعَ اَحَدُهُمْ يَدَهُ عَلَىٰ آيَةِ الرَّجْمِ ، فَقَرَأَ مَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلاَمٍ اِرْفَعْ يَدَكَ ، فَرَفَعَ يَدَهُ فَاِذَا فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ ، فَقَالُوا : صَدَقَ يَا مُحَمَّدُ ، فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ ، فَاَمَرَ بِهِمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَرُجِمَا »

191 - Abdullah İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Yahudiler Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek, içlerinden bir adamla bir kadının zina ettiğini anlattılar. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara: **"Recm hususunda Tevratta ne buluyorsunuz?"** diye sordu. Onlar: "Zina edenleri rezil ederiz ve sopa cezasına çarptırılırlar." deyince, Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)*: "Yalan söylediniz! Şüphesiz ki Tevrat'ta recm vardır." buyurdu.

Derken onlar Tevrat'ı getirip açtılar, o sırada içlerinden biri elini recm ayetinin üzerine koyarak öncesini ve sonrasını okuyunca, Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ona: "Elini kaldır!" dedi. O, elini kaldırdığı gibi recm ayeti meydana çıkınca, onlar: "Ya Muhammed! İbni Selâm doğru söyledi, Tevrat'ta recm ayeti vardır" dediler. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* o iki kişinin recmedilmesini emretti ve onlar recmolundular.

Hadis-i şerif'in ravisi Abdullah *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Ben recmedilen adamın, kadının üzerine eğilerek onu taşlardan koruduğunu gördüm." *(Buharî, Menakıb:23, No:3436, 3/1330, Müslim, Hudûd:6, No:1699, 3/1326, Muvatta', İmam-ı Malik, Hudûd:1 No:1551, Sh.545, Ebu Davud, Hudûd:26, No:4446, 2/558, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:16929, 8/373, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:4498, 2/208, İbni Cerîr-i Taberî, No:11941, 4/577, Musannef, Abdürrazzak, No:13321-22, 7/318, İbni Hıbban, No:4417-18, 6/303, Müsned-i Humeydî, No:696, 2/306)*

١٩٢ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « اِئْتُونِى بِاَرْبَعَةٍ مِنْكُمْ يَشْهَدُونَ ، فَشَهِدَ اَرْبَعَةٌ مِنْهُمْ ، فَرَجَمَهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ »

192 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine zina edenleri cezalandırmak üzere müracaat eden yahudilere: **"İçinizden şahitlik eden dört kişi getirin."** buyurdu. İçlerinden dört kişi şahitlik edince Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları recmetti (taşlatarak öldürttü). *(Cessas, Muhtasar-u İhtilâfi'l-Ulema, 3/341, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/618, Tahavî, Şerh-u Me'âni'l-Âsâr, 4/142)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, yahudilerin şehadetiyle recmettiği diğer bir kimseyle ilgili rivayet de Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 7/106, hadis No.103 te geçmiştir. İşte bütün bu rivayetler İmam-ı Azam Ebû Hanife *(Radıyallahu Anh)* ın görüşünün doğruluğuna delâlet etmektedir.

Ayrıca bu ayet-i celile evvelce zimmî'nin müslümanın yolculuktaki vasiyetine şahitlik yapmasının caizliğine delâlet etmesi sırasında zimmî'nin zimmî'ye şahitlik etmesine haydi haydi delâlet etmekteydi. Sonra deyn ayeti ile bu durum müslümanlar hakkında neshedilince, zimmî'nin zimmî'ye yolculuktaki vasiyeti hakkında cevaz hükmü baki kaldı.

Yolculuk hakkında bu hüküm caiz olunca, diğer konularda da zimmî'lerin birbirine şahitlik yapmaları caiz oldu. Zira zimmet ehlinin yolculuktaki vasiyete şahitliğini kendi aralarında caiz görüp, müslümanlara karşı caiz görmeyen bütün âlimler, zimmî'lerin diğer bütün haklarda da birbirlerine şahitliğini caiz kabul etmişlerdir.

İbni Ebî Leylâ, Evzâî, Hasen, Salih ve Leys *(Radıyallahu Anhum)* hazaratı ise, her din mensubunun kendi dinine bağlı kimselere şahitlik yapabileceğini başka din mensuplarına şahitlik yapamayacaklarını söylemişlerdir. Halbuki ayet-i celilede geçen: **"Yahut sizin dışınızdakilerden diğer iki kişi"** ifadesi müslümanların dışındaki bütün milletleri bir kabul etmiş, arada bir ayrım gözetmemiştir.

Şafiî ve Malik *(Rahimehumallah)* ise ehli küfrün birbirlerine şahitliklerini tümüyle reddetmişlerdir. *(Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/617)*

2- Hasen-i Basrî ve Zührî *(Rahimehumallah)* ın görüşlerine göre, ayet-i celiledeki: **"İçinizden adalet sahibi iki şahit"** tabiri, "Akrabanızdan adil iki şahit"; **"Sizden olmayan diğer iki kişi"** tabiri ise, "Yabancılardan, akrabanız olmayanlardan iki kişi"manasındadır. Bu, İkrime *(Radıyallahu Anh)* dan da nakledilmiştir.

Buna göre mana: "Siz yeryüzünde yolculuğa çıkar da o hâlde ölüm size gelip çatarsa, yanınızda akrabanızdan hiç bir kimse bulunmadığı takdirde, o zaman bu vasiyetinize akrabanızdan olmayan yabancı iki kişiyi şahit tutun" demektir.

Fakat İmam-ı Alûsî, İmam-ı Cessas'tan naklen bu ikinci görüşü uygun görmemiştir, zira ayet-i celilenin başındaki hitap ehli imana teveccüh ettiğinden (مِنْ غَيْرِكُمْ) ifadesindeki muğâyeret (yabancılık) iman hususunda düşünülebilir, zaten akrabalıkla ilgili bir mevzu geçmemiştir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ) **"Eğer siz yer yüzünde yolculuğa çıkıp da başınıza ölüm musibeti gelmişse."** buyurarak, ölüme "musibet" adını vermiştir.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın ulemadan naklettiğine göre, ölüm ne kadar bir musibet ise de, ondan gafil olmak, onu düşünmemek ve onun için amel etmemek daha büyük bir musibettir. Şüphesiz ki hiçbir nasihat olmasa da sadece ölümde, ibret alanlar için büyük bir ibret (ders), tefekkür edenler için de büyük bir fikret (düşünme payı) vardır. Nitekim:

١٩٣ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ عَلِمَتِ الْبَهَائِمُ مِنَ الْمَوْتِ مَا عَلِمَ ابْنُ آدَمَ مَا اَكَلُوا مِنْهَا لَحْماً سَمِيناً »

193 - Ebu Said *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Hayvanlar, Âdemoğlunun bildiği gibi ölümü bilseydi, insanlar hayvanlardan yağlı bir et yiyemezlerdi."** *(Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:42142, 15/552, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:5088 hamişinde, 3/360, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:10557, 7/353, Zebîdî, İthaf, 10/227, Kurtubî, 6/330)* buyurarak, insanoğluna:

"Hayvanlar ölümü bilseydi düşüncelerinden yağları erirdi de, Ey Âdemoğlu! Önünde ölüm varken, sen de bunu bilirken nasıl çok yiyerek şişmanlarsın?" buyurmak istemiştir.

Rivayete göre bir arâbî devesinin üzerinde giderken, deve ölü olarak yere düşünce, arâbî onun üzerinden inip etrafında dolaşarak, tefekkürle: "Niye kalkmıyorsun? Sana ne oldu ki atılmıyorsun? uzuvların tastamam, organların yerinde, durumun nedir? Evvelce seni taşıyan ve ayakta tutan, şimdi ise yere yıkıp hareketine mani olan nedir?" demeye başlayıp, taaccüple yanından ayrıldı.

Bundan sonra buyurulmuş olan: (تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ) **"Onları namazdan sonra hapsedersiniz"** kavl-i şerifi müste'nef (yeni) bir söz olup, buna göre sanki, "Eğer onlar hakkında bir şüphe varsa, ne yapalım?" şeklindeki bir soruya, "Onları namazdan sonra alıkorsunuz" diye cevap verilmiştir.

Ebu Bekr ibni Arabî ve Kurtubî'nin beyanına göre, bu ifade-i celile din-i mübin-i islâm'ın temel hükümlerinden biri olup, üzerinde hak bulunan kimsenin hapsedilmesi hakkında delil teşkil etmektedir.

Zira hukuk iki kısım üzeredir:

1- Peşinen alınması mümkün olan haklar, bu haklar alındıktan sonra hak sahibinin hapsedilmesine bir lüzum kalmaz.

2- Gecikmeli olarak alınabilecek olan haklar. Bu durumda hak sahibi serbest bırakılır da kaçıp gizlenirse, hakkın kaybolması tehlikesi bulunduğundan o kişiden mutlaka bir güvence alınmalıdır.

Bu da ya rehin denilen muamele ile mümkündür ki o, istenilen hakkın yerine, ödendiğinde geri alınmak üzere eldeki bir malı bırakmaktır. Bu, güvence çeşitlerinin en kuvvetlisidir.

Ya da bu güvence, hak ödemesi gereken kimse yerine, başka birinin kefil olmasıyla elde edilebilir, bundan dolayı:

١٩٤ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلزَّعِيمُ غَارِمٌ ، وَالدَّيْنُ مَقْضِىٌّ »

194 - Ebu Ümame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kefil, borçludur** (borçlu borcunu ödemediği takdirde kefil olan kişi onu ödemekle yükümlüdür). **Borcun da ödenmesi vaciptir."** *(İbni Mace Sadakât:9, No:2405, 2/804, Ebu Davud, Büyû':90, No:3565, 2/319, Tirmizî, Büyû':39, No:1265, 3/565, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22358, 8/304)*

Kefâlet yoluyla güven sağlamak, rehin'den daha zayıftır, zira kefilin de kaybolup bulunamaması mümkündür. Bu iki suret mümkün olmayınca, o kişinin, üzerindeki hak kendisinden alınıncaya kadar hapsedilmesinden başka bir yol yoktur.

Eğer hak, had cezaları ve kısas gibi bedel (yerine bir şey) kabul etmeyen bedenî bir alacak ise, bunun da peşinen istifası (alınması) mümkün olmayınca hapis cezası kesinleşir. İşte bu hikmetten dolayı sicn (hapis) meşrû edilmiş ve bu uygulama Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından da tatbik edilmiştir. Nitekim:

١٩٥ – عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ اَبِيه عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ حَبَسَ رَجُلاً فِى تُهْمَةٍ ثُمَّ خَلَّىٰ عَنْهُ .

195 - Behz ibni Hakîm'in, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* yaptığı rivayete göre, **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **bir töhmet** (yalancı şahitlik suçunun isnadından veya bir borç iddiasın) **dan dolayı bir kişiyi hapsetmiş, sonra** (delil sabit olmayınca) **serbest bırakmıştır."** *(Tirmizi, Diyât:21, No:1417, 4/28, Ebu Davud, Akzıye:29, No:3630, 2/337, Nesâî, Sârik:2, No:4890, 8/437, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20039, 7/234, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Teflîs:11, No:11291, 6/88, Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:998, 19/414)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, delil meydana çıkmadan evvel hakkında iddia yapılan sanığın hapsedilmesi meşrû bir iştir. *(Ahvezî, 4/563)*

Ayrıca, Amr ibni Şerîd *(Radıyallahu Anh)* ın, babasından rivayet ettiği:

١٩٦ – عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ عَنْ أَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ .

196 - **"Ödeyecek şeyi bulunan kimsenin, borç ödemeyi geciktirip uzatması, ona ceza vermeyi ve ırzını** (aleyhinde konuşmayı) **helâl kılar."** *(Ebu Davud, Akziye:29, No:3628, 2/337, Buharî, İstikraz:13, 2/845)* hadis-i şerifi de hapis cezasına işaret etmektedir.

Hattabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre hapis cezası iki kısımdır:

1- Ceza hapsi,
2- Gözaltı hapsi,

Ceza hapsi ancak gerekli durumlarda yapılabilir. **Gözaltı hapsi** ise, meselenin hakikati anlaşılana kadar sürer, suçsuzluğu anlaşılan kimse salıverilir. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de suçu ispat edilemeyen kişiyi serbest bırakmıştır.

İbni Sîrîn *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Kâzî Şüreyh *(Rahimehullah)* bir adam hakkında bir hak ile hükmettiğinde, camiden çıkıncaya kadar o kişinin camide hapsedilmesini emreder, o kişi üzerindeki hakkı öderse serbest bırakılır, yoksa hapse gönderilirdi.

Ayet-i celilede geçen **"Namaz"** dan maksat, ekseri ulemanın görüşüne göre ikindi namazıdır. Zira bütün dinlerin mensupları o vakte ta'zim eder ve o mubarek saatte yalan söylemekten özellikle yalan yere yemin etmekten sakınırlardı.

Yine böylece: (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى) **"Namazları ve** (özellikle) **orta namazı muhafaza edin."** *(Bakara Suresi:238 den)* kavl-i şerifindeki orta namaz da bir çok ulemaya göre ikindi olarak tefsir edilmiştir.

Nitekim bu ayet-i celile inince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ikindi namazını kıldırdıktan sonra, Temim ile Adiyy'i çağırtarak minberin yanında "Kendilerine teslim edilenden hiçbir şeye hainlik etmediklerine dair, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'a" yemin ettirdi.

İşte bu sahih rivayet de bu namazın ikindi namazı olduğuna açıkça delâlet etmektedir. *(Begavî, 2/74)*

١٩٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلَاثٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ... وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُلًا بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاللهِ لَأَخَذَهَا بِكَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ ، وَهُوَ عَلَى غَيْرِ ذٰلِكَ »

197 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Üç kimse vardır ki, kıyamet günü Allah** (-u Tealâ) **onlarla konuşmayacak, onlara** (rahmet nazarı ile) **bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı verici bir azap da vardır.....**

(İkincisi) **İkindiden sonra bir kimseye mal satarak, o malı şu veya bu fiata aldığına dair Allah** (-u Tealâ) **ya yemin edip, müşteri de kendisine inanan kimsedir. Halbuki hakikat bunun tersinedir. ..., "** *(Müslim, İman:46, No:108, 1/103, Buharî, Müsâkât:11, No:2240, 2/834, Ebû Davud, Büyû':62, No:3474, 2/299, Tirmizî, Büyû': 5, No.1211, 3/516, Nesâî, Zekât:69, No:2562, 5/85, İbni Mace, Ticârât:30, No:2208, 2/744, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21461, 8/92, Darimî, Büyû':63, No:2507, 2/718, İbni Ebî Şeybe, Musannef, Libas:19, No:8, 6/27, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 7/130, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Büyû':4, No:10411, 5/436)* hadis-i şerifinde de ikindi vakti şerefine binaen özellikle anılmıştır.

Ayrıca o mubarek vakitte gece ve gündüz meleklerinin ictimaı da yalan yere yeminden vazgeçirme hususunda başlı başına bir irhab (korkutma) dır.

İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu namaz öğle veya ikindi namazıdır, çünkü Hicaz'lılar muhakeme için bu iki vakitten sonra otururlardı.

Diğer bir görüşe göre de her hangi bir namazın kılınmasından sonra bu işin yapılmasıdır. Bunun gayesi, namaz insanı fuhşiyat ve münkerat (kötü şeyler) den alıkoyacağı için yemin edecek kimsenin namazdan sonra yalan yere yeminden kaçınma ihtimali daha kuvvetli olacağındandır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir görüşte bu, o iki şahidin mensup oldukları din ehlinin namazı (kendilerine göre ibadeti) dir.

Yemin etme yeri :

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, İmam Şafiî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Yeminler, kan davaları, talâk (boşama) ve köle azadı ikiyüz dirheme baliğ olduğu (ulaştığı) zaman mal hususlarındaki yeminler önemli yerlerde şiddet ve mehabet (korku) ifade eden lâfızlarla yapılır.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, yemindeki şiddet dört şeyle olur:

1- **Zaman:** Bu, geride zikredildiği üzere ikindi gibi mubarek bir saatin seçilmesiyle olur.

2 - **Mekân:** Bu, Mekke-i Mükerreme'de Rükn (Hacer-i Esved) ile Makam-ı İbrahim arasında, Medine-i Münevvere'de, Mescid-i Nebevî'deki minber yanında, Beyt-i Makdis'de Sahra (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, üzerine basarak Mirac'a çıktığı kayan) ın yanında; diğer beldelerde ise, en kıymetli mescidlerde minberlerin yanında yapılır.

Bu yerler, insanların toplu bulundukları mahaller olduğu için yemin eden kişiyi yalandan daha caydırıcı, böyle bir günaha tevessül ettiği takdirde ise rezilliğini daha yayıcı olurlar. Nitekim:

١٩٨ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَايَحْلِفُ اَحَدٌ عِنْدَ مِنْبَرِى هٰذَا عَلٰى يَمِينِ آثِمَةٍ وَلَوْ عَلٰى سِوَاكٍ اَخْضَرَ اِلَّا تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ » اَوْ « وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ »

198 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim benim bu minberimin yanında yeşil** (değersiz, taze) **bir misvak üzerine bile olsa, günah bir şeye** (yalan yere) **yemin ederse mutlaka cehennemde yerini hazırlamış olur veya muhakkak cehennem ona vacip olur."** *(Ebu Davud, Eyman:3, No:3246, 2/241, İbni Mace, Ahkâm:9, No:2325, 2/779, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8370, 3/222, Muvatta' Akziye:8, No:1434, Sh.476)*

İşte bu hadis-i şerif minber yanında yapılan yeminin önemine işaret etmektedir. Zira kutsal mekânlarda ve mukaddes zamanlarda edilen yeminlerin daha kuvvetli olacağında şüphe yoktur.

Hanefî mezhebine göre, hâkim davalıya yemin ettirecek olduğunda bunu belirli yerler ve zamanlarla takviye cihetine gitmez, çünkü yemin eden kişi Allah adını anarak yemin ettiğine göre, bunun bir de ayrıca yer ve zamanla kuvvetlendirilmeye ihtiyacı yoktur.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hadis-i şerifte minberi tahsis etmesi o zamandaki durumu beyan etmek içindir, zira Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ekseri minberinin yanında oturarak hüküm verirdi veya minberin yanında yemin edip sonra cayan bir takım insanların durumunu haber vermiş olabilir. Zira:

١٩٩ – عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ فِى خُطْبَتِهِ « اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِى وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعٰى عَلَيْهِ »

199 - Amr ibni Şuayb *(Radıyallahu Anh)* ın babası vasıtasıyla dedesinden rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir hutbesinde: **"Dava açana delil, dava edilene de yemin gerekir."** *(Tirmizî, Ahkâm:12, No:1341, 3/626, Darekutnî, Sünen:4/157, Abdurrazzak, el-Musannef, No:15184, 8/271, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Sirkat:67, No:17288, 8/484)* buyurmuş, özellikle bir mekân zikretmemiştir.

Sahabe-i Kiram'dan bir kısmı, hasımlarına yemin ettirirken Hacer-i Esved ile Makam-ı İbrahim arasında ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in minberi yanında yemin etmelerini istediklerinde bazılarının bunu kabul etmekten kaçındıklarına dair haberler gelmiştir. Eğer bu yerlerde yemin etmek vacip olsaydı sahabe-i kiram bundan kaçınmazlardı.

Dolayısıyla yeminin bu gibi yerlerde yapılması vacip değildir, lâkin hakim isterse davalıya yemini camide, cuma günü gibi belli yer ve zamanda, isterse de mahkeme meclisi neredeyse orada ettirebilir.

Ayet: 106

İbni Reslân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, zimmî'ye yemin ettirirken tağlîz (kuvvetlendirme) nin caiz olduğunda ulema arasında ihtilâf yoktur. Ancak bu, hanefilere göre caiz değildir. Yemin ettirirken yahudiye; "Tevrat-ı Musa *(Aleyhisselâm)* a indiren Allah'a..." , hristiyanlara da; "İncil'i İsa *(Aleyhisselâm)* a indiren Allah'a..." şeklinde yemin ettirilir.

Fakat yemin ettirmek için onların kiliselerine ve ibadethanelerine girilmez. Çünkü bu oralara değer verme manasına gelir, hem de müslümanın oralara girmesi hoş değildir. *(Avnu'l-Ma'bud, 9/74, Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/617)*

3- **Hâl:** İmam-ı Mutarrif, İbni Macişûn ve İmam Şafiî *(Rahimehumullah)* ın bazı arkadaşlarına göre, kıbleye dönerek ayakta yemin edilir, zira bu, yalandan caydırmakta daha tesirlidir.

İbni Kenane'nin, İmam-ı Malik *(Rahimehumallah)* tan naklettiğine göre otururak yemin eder.

Hanefî mezhebine göre, hiç bir hadis-i şerifte yemin edenin ayakta veya oturma durumu hakkında bir nakil gelmediğinden hakimin isteğine göre tavır takınılır.

4- **Lâfız:** Bu, yemin sîğasıyla alakalı bir konudur ki, bu hususta üç görüş vardır.

a) Sadece **Allah** lâfzıyla iktifa etmek. Bu, hanefi mezhebinin görüşüdür. Nitekim bu ayet-i kerimede: (فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ) **"Allah'a yemin ederler."** buyurulmuştur.

Diğer bir ayet-i celilede: (قُلْ اِى وَرَبِّى) **"De ki: Rabbime yemin olsun ki Evet!"** *(Yunus Suresi:53 den)* buyrulmuş,

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kasemi de: (وَ تَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ) **"Allah'a yemin ederim ki, elbette putlarınıza hile yapacağım."** *(Enbiya Suresi:57 den)* lâfzıyla varid olmuştur.

٢٠٠ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: « ... مَنْ كَانَ حَالِفاً فَلْيَحْلِفْ بِاللّٰهِ اَوْ لِيَصْمُتْ »

200 - Abdullah İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Kim yemin edecekse, Allah'a yemin etsin yahut sussun!"** buyurmuştur. *(Buharî, Eyman:3, No:6270, 6/2449, Müslim, Eyman:1, No:1646, 3/1266, Ebu Davud, Eyman:5, No:3249, 2/242, Tirmizî, Nüzûr:8, No:1534, 4/110, Darimî, Nüzûr:6, No:2253, 2/627, İmam-ı Malik, Muvatta', Nüzûr:3, No:1037, Sh. 299, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4593, 2/223, Hümeydî, Müsned, No:686, 2/301, Abdürrezzak, Musannef, No:15923, 8/467, Ebu Yâlâ, Müsned, No:5832, 10/201, Beyhakî, Sünen-i Kübra, No:19823, 10/50, Nesâî, Eyman:5, No:3775-77, 7/7, İbni Mace, Keffârât:2, No:2094, 1/677, Ebu Davud, Tiyâlesî, No:1814, Sh. 250, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 9/110)*

Bundan dolayı hanefiler, yemin lâfzında Allah isminin yeterli olacağını, ancak kadı, yemin edecek kimseyi yalanla itham ederse, yemin lâfzını şiddetlendirebileceğini söylemişlerdir.

« بِاللهِ الَّذِى لاَ اِلـهَ اِلاَّ هُوَ »

b) **"Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'a yemin olsun"** lâfzıyla yetinilir. Bu, İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* ın görüşüdür.

c) Bir dinarın dörttebiri gibi kol kesmeyi icabettiren malî konularda, li'ân (kocanın karısına iftira edip de şahit getirememesi hâlinde iki tarafın hakim huzurunda lânetleşmeye ve yeminleşmeye çağırılması)ve kasâmet (bir yerde ölü bulunup, katili bilinmediğinde mahalle ehlinden elli kişinin yemine davet edilmesi) gibi özel yeminleşmelerde,

« بِاللهِ الَّذِي لاَ اِلـهَ اِلاَّ هُوَ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ »

"Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, gizli ve aşikâr herşeyi bilen, Rahman ve Rahim olan Allah'a yemin ederim" lâfzının kullanılması şarttır. Bu, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın mezhebidir.

İmam-ı Malik ve Şafiî *(Rahimehumallah)* bu şekilde yeminin ağırlaştırılacağı malın miktarı hususunda ihtilâf etmişler, İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* el kesme cezasına kıyasla elin kesilmesine sebebiyet verecek malın bu şekilde büyük bir yemine tâbi olacağını, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ise zekâtı ölçü alarak yirmi dinardan azında böyle ağır bir yemine lüzum olmadığını söylemiştir.

Şafiî ulemasından bazıları mushaf üzerine yemin etmeyi de münasip görmüşlerdir. İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* San'â' kadısı İbni Mâzin'in mushaf üzerine yemin ettirdiğini ve adamlarına bunu emrettiğini ve bunu İbni Abbas *(Radıyallahu Anhua)* dan naklettiğini iddia etmişse de bu nakil sıhhat bulmamıştır.

İbni Arabî *(Rahimehullah)*, bunun bidat olup sahabenin hiçbirinden rivayet edilmediğini açıkça belirtmiştir.

İbni Münzir *(Rahimehullah)*, hakimin, nikâh, Kur'an ve köle azadı gibi konular üzerine yemin isteyemeyeceğine dair ulemanın ittifakını nakletmiştir. *(Kurtubî, 6/332, İbni Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, 2/726)*

Ayet-i celilede geçen: (فَيُقْسِمَانِ) nin başındaki (فَ) harfi, ceza manasını ifade eder, yani mukadder bir şartın cevabı olmak üzere "Siz o iki şahidi namazdan sonra alıkoyarsanız, onlar da yemin ederler " demektir.

Ayet-i celiledeki: (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Şüpheye düşmüşseniz"** ifadesi şart olup, cevabı mahzuftur. Bu şart, mukadder cevabı ile beraber kasemle cevabı arasında mu'terize (araya girmiş) bir cümledir. Manası:

« اِنِ ارْتَبْتُمْ فِيهِمَا فَحَلِّفُوهُمَا »

"Onların durumundan şüphe edip, kendilerini itham ederseniz, onları yemin ettirin." demektir. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürrü'l-Masûn, 4/465)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen "Şüphelenme" şartı, ayetin hükmünün geçerli olduğunu kabul edenlere göre, hainlik ve vasiyet edilenlerden bazısına meyilli olma ile itham gibi hususlarda söz konusu olacağından bu durumda yemin verdirmek şahitliği tamamlama yerine kabul edilir.

Ancak, ayet-i kerimenin mensuh (geçersiz) olduğunu kabul edenlere göreyse, bu şüphelenme, hak sabit olup, herhangi bir şekilde haksızlık söz konusu olması durumunda meydana gelirse, bu durumda yemin verdirmek, tekmil-i şehadet (şahitliği tamamlama) kabilinden olmayıp,"İddia edene delil, inkâr edene (davalıya) yemin gerekir" kaidesi mucebince olur.

Çünkü töhmet altında kalan iki şahit müddeâaleyh (davalı)) durumuna düşmüştürler, yoksa şahit olmalarından dolayı yemin ettirilmeleri icabetmez. Zaten: **"Allah-u Tealâ'ya yemin ederler."** kavl-i şerifinden sonra, **"Şüphelenirseniz** (onları yemin ettirin)." buyurulması, bu manaya delâlet etmektedir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilenin kâfirleri şahit tutma hakkında olduğunu söyleyenler, tahlif (yemin ettirme) ile delil almaktadırlar. Zira müslüman şahidi yemin ettirmek meşrû değildir.

Ayet-i kerimenin müslümanlar hakkında indiğini söyleyenler ise, yemin ettirme hükmünün mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre yemin ettirme ancak töhmet durumunda meşrû olduğundan bu, şahidin yemin ettirilmesi anlamına gelmeyip, davalıdan yemin isteme manasına gelir.

Nitekim Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın: "Töhmet ve şüphe söz konusu olduğu zaman şahide ve râviye (rivayet ve nakilde bulunana) yemin ettirdiği" nakledilmiştir.

Ayet-i celiledeki: (لاَ نَشْتَرِى بِهِ ثَمَناً) **"Biz onu hiçbir bedel mukabilinde satmayız"** ifade-i celilesi, "Ö iki şahit, 'Biz Allah (-u Tealâ) nın yeminini dünyevî hiç bir şey karşılığında satmayız' diye yemin ederler" manasındadır ki bu:

« ... (٧٧) اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً »

"Gerçekten Allah (-u Tealâ) **ya olan ahidlerini ve yeminlerini az bir bedel karşılığında satanlar."** *(Âli Imran Suresi:77 den)* ayet-i celilesi gibidir. Yani "Biz ne bir şey alır, ne de değiştiririz" demektir, çünkü bir şey satan kimse mutlaka karşılığında bir bedel satın almış olur.

Alûsi tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i kerimedeki: (وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبىٰ) **"Akraba dahi olsa"** ifadesi, "Biz Allah-u Tealâ adına ettiğimiz yemini dünyevî bir şey karşılığında satmayız. İsterse o kendisi için yemin ettiğimiz kimse yakın akrabamız olsun" demektir ki bu,

"Biz akraba canibine riayet (yakınları gözetme) söz konusu olsa bile, yalan yere yemin ederek bir mal elde etmeyi düşünmezken, ya hiç akrabalık bulunmadığı yerde böyle bir şey nasıl yaparız?" anlamına gelir.

Ayet-i celilede özellikle akrabanın zikredilmesi, insanların akrabalarına meyilleri daha çok olup, onlar sebebiyle müdahene (yağcılık) etmeleri daha fazla olduğundandır. Dolayısıyla bu, tıpkı:

« يَا اَيُّـهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ (١٣٥) »

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. (Şahitliğiniz) **İsterse kendinizin, ana-babanızın ve akrabalarınızın aleyhinde olsun .."** *(Nisa Suresi:135 den)* ayet-i kerimesi gibidir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ) **"Allah** (-u Tealâ) **nın şahitliğini gizlemeyeceğiz"** kavl-i şerifini açıklamıştır ki bu;

(لَا نَشْتَرِى بِهِ ثَمَنًا) **"Buna mukabil hiç bir bahayı satın almayacağız"** ifade-i celilesine atıftır. Yani "O iki şahit, 'Biz yeminimize mukabil hiç bir menfaati satın almayacağız, Allah-u Tealâ'nın izharını ve hıfzını (açıklanmasını ve korunmasını) emrettiği şahitliği gizlemeyeceğiz' diye yemin ederler." demektir ki, ayet-i celilenin sonundaki:

(اِنَّآ اِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ) **"O takdirde** (şahitliği gizlersek) **şüphesiz ki biz günahkârlardan oluruz."** kavl-i şerifi de, bu iki şahidin yemin cümlesinin devamıdır.

Ayet: 107

Mevlâ Tealâ, varisler şahitlerden şüphe ettikleri takdirde, namazdan sonra cemaat içinde yemin verdirme hakları bulunduğunu ve bu yeminin şeklini beyan ettikten sonra, şahitlerin hiyanetleri zuhur etmesi durumunda yeminin vereseye avdet edeceğini (varislere döneceğini) açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ (١٠٧)

KELİME MANASI (107)

(فَاِنْ عُثِرَ) **Eğer muttali olunursa,** neye? (عَلٰٓى اَنَّهُمَا) **şüphesiz ki o iki şahit,** (اسْتَحَقَّآ) **hak ettiler** (kazandılar) neyi? (اِثْمًا) **bir günahı,** yani o iki şahidin yalan söyledikleri anlaşılırsa, (فَاٰخَرَانِ) **diğer iki kimse,** (يَقُوْمَانِ) **kaim olurlar,** nereye? (مَقَامَهُمَا) **onların yerine,** o iki kişi kimlerden? (مِنَ الَّذِيْنَ) **o kimselerden** (ölünün yakınlarından) **ki,** (اسْتَحَقَّ) **hak etti,** kime karşı? (عَلَيْهِمُ) **onlara** (varislere) **karşı,** kim? (اَلْاَوْلَيَانِ) **en yakın olan o iki kişi,**

Burada meful mahzuftur takdiri: « اَنْ يُجَرِّدُوْهُمَا لِلْقِيَامِ بِالشَّهَادَةِ وَيُظْهِرُوْا بِهَا كَذِبَ الْكَاذِبِيْنَ » Yani o iki kişi, diğerlerinin yalanını meydana çıkarmak için, diğer varislerin, kendilerini şahitliğe tayin etmelerini hakkettiler. Hakikatta bu iki kişi geride zikredilen kimselerin kendileriyse de, burada zamir yerine ism-i zahir konarak o iki kimsenin vasfı açıklanmıştır. Tabii ki bu mana Hafs'ın, Âsım'dan *(Rahimehumallah)* rivayeti üzere (اسْتَحَقَّ) fiilinin malûm olarak okunmasına göre verilmiştir. *(Lübab, 7/584, Semin-i Halebî, ed-Dürrü'l-Masûn, 4/479, Alûsî, Ruhu'l-Me'ânî, 7/51)*

Burada cumhurun kıraatı mechul üzeredir ki, buna göre mana daha açıktır. Yani o zaman (اَلْاَوْلَيَانِ) kelimesi (آخَرَانِ) den bedel düşmekte olduğu için naibi fail (اِثْمُ) diye takdir edilerek mana: « مِنَ الَّذِيْنَ اسْتُحِقَّ عَلَيْهِمَا الْاِثْمُ يَعْنِى جُنِىَ عَلَيْهِمْ » **"Kendileri aleyhinde günah işlenmiş olan ölünün yakınlarından iki kimse, onların yerini alırlar da"** *(ed- Dürrü'l-Masûn, 4/478)*

(فَيُقْسِمَانِ) **yemin ederler,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allah'a,** ne diye? (لَشَهَادَتُنَا) **elbette bizim şahitliğimiz,** nedir? (اَحَقُّ) **daha doğrudur,** neden? (مِنْ شَهَادَتِهِمَا) **onların şahitliğinden,** (وَمَا اعْتَدَيْنَآ) **ve biz** (kimsenin hakkına) **tecavüz etmedik,** (اِنَّآ) **muhakkak biz,** (اِذًا) **o takdirde,** (لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ) **elbette zalimlerdeniz.**

MEALİ ŞERİF

Eğer bu iki şahidin (sonradan yalan söyleyerek) **bir günah kazandıkları anlaşılırsa, o zaman onlara karşı** (varisler tarafından şahitliğe seçilmeyi) **hak eden,** (ölüye) **en yakın kimselerden** (haksızlığa uğrayan mirasçılardan) **diğer iki kimse, öbürleri** (yalan yere şahitlik eden iki kişi) **nin yerine geçer ve "Andolsun ki bizim şahitliğimiz** (yeminimiz) **onların şahitliğinden daha doğrudur. Biz** (kimsenin hakkına) **tecavüz etmedik. Aksi takdirde** (bile bile yalan yere yemin edersek) **şüphesiz ki biz, elbette zalimlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, lugat ehli (dilciler) şöyle demişlerdir: (عثر) fiilinin aslı tökezlemek ve düşmek anlamına gelen (عثرت) tabirinden alınmış olup, (اطّلع) "Muttali oldu" demektir. Çünkü tökezleyen kimse ancak görmediği bir şey sebebiyle tökezlemiş olur.

Düştüğünde ise onun ne olduğuna bakar ve anlar, işte bundan dolayı bilmediği bir şeye muttali olan herkese (قد عثر عليه) "Ona muttali oldu"; başkasını o şeye muttali kıldığında ise (أعثر غيره) "Başkasını haberdâr etti" denilir.

« وكذلك أعثرنا عليهم ... (٢١) »

Nitekim **"Böylece onlara** (Ashab-ı Kehf'e) **muttali kıldık** (insanları onlardan haberdâr ettik)." *(Kehf Suresi:21 den)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Buna göre ayet-i celilenin manası: "Şayet kendilerine vasiyet edilen o iki kişinin yemin etmelerinden sonra, onların sözdeki yalanları veya maldaki hiyanetleri sebebiyle bir günaha müstahak olduklarına yani, yeminlerini bozduklarına muttali olunursa, o zaman ölen kimsenin yakınlarından yemin etmek üzere o iki kişinin yerine geçecek iki adam kalkar ve:

"Hiç şüphesiz andolsun ki biz, bu iki zimmî'nin hıyanetine, yalan ve tebdil (vasiyeti değiştirme) lerine vakıf olduk. Biz bu hususta haddi aşmıyor, yalan da söylemiyoruz" diyerek Allah-u Tealâ adına yemin ederler.

Rivayete göre bu ayet-i celile indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ikindi namazını kıldırdıktan sonra Temîm ile Adiyy'i çağırarak minberin yanında onlara, "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına, kendilerine teslim edilen şeye hıyanet etmedikleri" hususunda yemin ettirdi.

Onlar bu hususta yemin edince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları salıverdi, onlar bir süre çaldıkları bu kabı sakladılar, daha sonra kap bulundu.

Ulema, bu kabın bulunmasının şekli hakkında ihtilâf ettiler. İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre, bir zaman sonra kap Mekke-i Mükerreme'de bulundu. Kabın sahipleri o kabı Temîm ve Adiyy'den satın aldıklarını söyleyince iş meydana çıktı.

Diğer bir rivayete göre, aradan uzun müddet geçince onlar bu nakışlı kabı ortaya çıkardılar, bu haber Sehm oğullarının kulağına varınca hemen o iki kişiyi buldular.

Onlar: "Biz bunu ölen kişiden satın aldık" deyince, ölenin akrabası: "Biz size arkadaşımızın her hangi bir şey satıp satmadığını sorduğumuzda siz 'Hayır! Satmadı' demediniz mi?" dediklerinde,

Onlar: "Bizim bu hususta yanımızda bir delil bulunmadığı için size bunu söylemek istemedik, bu yüzden mevzuu sizden gizledik" deyince, Sehm oğulları bu iki şahidi Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna getirdiler, işte bu hususta Allah-u Tealâ: (فَاِنْ عُثِرَ عَلٰى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا اِثْماً)**"Eğer vasilerin bir günah kazandıklarına muttali olunursa,"** ayet-i celilesini indirdi.

Bunun üzerine Sehmî olan Amr ibni'l-Âs ile Muttalib ibni Ebî Rifâ'a *(Radıyallahu Anhuma)* ikindi namazından sonra ayağa kalkarak Allah-u Tealâ adına yemin ettiler. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu kabı ölünün yakınlarına teslim etti. Müslüman olduktan sonra Temîm-i Darî *(Radıyallahu Anh)* şöyle derdi: "Allah ve Resulü doğru söylediler, kabı ben almıştım, şimdi Allah-u Tealâ'ya tövbe ediyor ve O'ndan mağfiret diliyorum."

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Bu hadise Temîm-i Dârî müslüman oluncaya kadar gizli kalmıştı. O müslüman olunca, bunu ölünün yakınlarına haber vererek: "Ben ve arkadaşım yalan yere yemin ettik, biz kabı bin dirheme sattık ve parayı aramızda bölüştük" diye itiraf etti ve kendisi beşyüz dirhem verdiği gibi ölenin akrabalarının yemininden sonra, Adiyy-den de beşyüz dirhem sökülüp alındı. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzil, 2/74-75)*

Ayet-i celilede geçen: (فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا) **"Diğer iki kişi öbürlerinin yerine geçerler"** ifade-i celilesi, "Kendi dinleri ve cemaatlarından olmayan o iki şahidin yerine geçerler." demektir.

(مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ) **"Kendi aleyhlerine hak terettüp eden** (o iki zimmî tarafından aleyhlerine günah suçu işlenen) **lerden ki onlar buna** (şahitliğe ve yemin etmeğe) **daha lâyıktır."** kavl-i şerifinden maksat ise, ölünün yakın akrabasıdır. Zira onlar ölüye olan yakınlıkları ve hakkındaki malûmatlarının çokluğundan dolayı yemin ederek şahitlik etmeğe daha evlâ olma vasfıyla sıfatlandırılmışlardır.

Aslında ölünün bu iki yakını, günah kazandıkları meydana çıkan diğer iki şahidin yerine geçen iki kimsenin kendileri iken şahitlik makamına daha lâyık olma vasıflarına dikkat çekilmek için zamir yerine ism-i zahir konmuştur.

Ancak şu bilinsin ki, ayet-i celilede geçen makam'dan murat o iki zimmî'nin üstlenip de hakkıyla yerine getirmedikleri şahitlik makamı olmayıp, habs ve tahlîf (alıkonup yemin ettirilme) makamıdır. *(Alusî, 7/50)*

Lübab tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen (اَوْلَيَانِ) kelimesiyle ilgili iki vecih vardır:

1- Ölünün iki akrabası meyyit'e olan ziyade yakınlıklarından dolayı ona evlâ (daha yakın) olmakla vasıflandırılmışlardır.

2- Onlar yemin etmeğe daha lâyık görüldüklerinden böylece sıfatlandırılmışlardır. Çünkü kendilerine vasiyet edilen o iki kişi ölen kimsenin gümüş kabı sattığını iddia edince, yemin etme işi ölünün sahiplerine intikal eder. Zira o iki şahidin iddialarını ölünün akrabası kabul etmeyince, yemin etme işi ölüye en yakın olan bu iki akrabasının hakkı olur.

Nitekim bir insan, diğer bir insana borcu olduğunu kabul edip, sonra onu ödediğini iddia ederse, evvelce borcu olduğunu iddia eden bu kimsenin yemin etmesi gerektiğine hükmedilir, çünkü bu durumda o, borçlu olduğunu inkâr etmekle müddeaaleyh (davalı) durumuna geçmiş olur.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda ölünün yakınlarının nasıl yemin edeceklerini beyan etmek üzere:

(فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا اِنَّا اِذاً لَمِنَ الظّٰالِمِينَ) **"Ve o iki kişi 'Vallahi bizim şahitliğimiz o ikisinin şahitliğin-den daha doğrudur. Biz** (haddi) **aşmadık. Çünkü o takdirde biz zalimlerden oluruz' diye Allah** (-u Tealâ) **ya yemin ederler"** buyurmuştur ki, bunun manası açıktır.

Yani, "Biz bu malı isteme ve o ilk iki kişiye hainlik isnadetme hususunda haddi aşmadık. Eğer biz yalan olduğunu bile bile batıl üzere yemin edersek o zaman zalimlerden oluruz" demektir.

Ayet: 108

Mevlâ Tealâ, vasî veya şahitlerin hainlikleri zuhur ettiği takdirde, şahitlik ve yeminin varislere intikal ederek davanın tekrar görülmesi lâzım olduğunu beyan ettikten sonra bunun sebebini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

ذٰلِكَ اَدْنٰىٓ اَنْ يَّاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ (١٠٨)

KELİME MANASI (108)

(ذٰلِكَ) **İşte bu** (geride açıklanan hüküm), nedir? (اَدْنٰىٓ) **daha yakındır,** neye? (اَنْ يَّاْتُوا) (şahitlerin) **yerine getirmelerine,** neyi? (بِالشَّهَادَةِ) **şahitliği,** ne üzere? (عَلٰى وَجْهِهَآ) **gerektiği şekilde,** (اَوْ يَخَافُوْٓا) **yahut ta korkmalarına,** neden? (اَنْ تُرَدَّ) **reddedilmesinden** (tevcih edilmesinden, döndürülmesinden), ne? (اَيْمَانٌۢ) **yeminler,** Buradaki red, bazılarının yanlış anladığı gibi iptal manasında olmayıp, yemin hakkının verilmesi manasındadır. Yani yemin hakkının mirasçılara verilmesinden, neden sonra? (بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ) **yeminlerinden sonra,** (وَاتَّقُوا) **korkun,** kimden? (اللّٰهَ) **Allah'tan,** (وَاسْمَعُوْا) (vaaz olunduğunuz şeyleri kabul ederek) **dinleyin,** (وَاللّٰهُ) **Allah,** (لَا يَهْدِى) **hidayet etmez** (cennet yoluna kavuşturmaz), kimi? (الْقَوْمَ) **topluluğu,** öyle topluluk ki, (الْفٰسِقِيْنَ) **taattan çıkanlar.**

MEALİ ŞERİF

İşte bu (şahitlik hakkında açıklanan hüküm, şahitlerin) **şahitliği gerektiği şekilde yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra yeminlerin reddedileceğinden** (yemin etme hakkının ölünün yakınlarına verileceğinden) **korkmalarına daha yakındır.**

(Şahitlikleriniz, yeminleriniz, emanetleriniz ve Allah-u Tealâ'nın açıkladığı bütün hükümler hususunda) **Allah** (-u Tealâ) **dan korkun.** (Şahitliği değiştirmeyin, yalan yere yemin etmeyin, emanete hıyanet etmeyin, Allah'ın hiç bir hükmüne muhalefet etmeyin). **Ve** (emrolunduğunuz şeylerin hepsini kabul ve itaat niyetiyle) **dinleyin.**

(Allah'tan korkmaz ve vaaz olunduğunuz şeyleri dinlemezseniz taattan çıkmış fasık bir toplum olursunuz ki) **Allah fasık kavmi hidayet etmez** (dünya ve ahiret kârlarına ve cennet yoluna kavuşturmaz).

İ Z A H A T

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin başındaki ismi işaret ya geride anlatılan hükme veya iki şahidi yemin ettirmeğe ya da namazdan sonra şahitlerin alıkonmasına işaret etmektedir.

Ayet-i celilede geçen:

(ذٰلِكَ اَدْنٰىٓ اَنْ يَّاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ) **"Bu, şahitliği vechi üzere** (usulüne uygun dosdoğru bir şekilde) **ifa etmelerine** (yerine getirmelerine) **veya onların yeminlerinden sonra, yeminlerin** (varislere) **döndürülmesinden korkmalarına daha yakındır."** ifade-i celilesi önceki ayet-i kerimede geçen tahlîfin hikmetini açıklamaktadır.

Zira şahitler, bütün dinlerde haram olan yalan yere yemin sebebiyle ahiret azabına düşeceklerinden korkarak şahitliği düzgün bir şekilde yerine getirmeğe yaklaşabilirler. Ya da kendi yeminlerinden sonra yemin hakkı varislere tevdi edilerek onların doğru yeminlerinden sonra, bunların ellerindeki mallar alınıp, dost-düşman huzurunda rezil-ü rüsvay olmaktan korkarlar da hıyanetten vazgeçerler.

İşte diğer iki varisin şahit olarak kıyamı (ortaya çıkarmaları) nın meşrû edilişindeki hikmet budur. Çünkü bu iki korkudan hangisi vuku bulsa, şahitliği gerçeği üzere yerine getirme gayesi meydana gelmiş olur.

Burada şunu belirtelim ki, ayet-i celilede geçen (اَنْ تُرَدَّ) fiili, "Red" mastarından alınmış olup, türkçe meallerin bir çoğunun yanlış yorumladığı gibi "Kabul edilmeme" anlamına gelmeyip, "varislere döndürülme" manasındadır.

Zira kabul edilmeme manası verildiğinde, yalan yeminlerden sonra gerçek yeminlerin de reddedilmesi gibi yanlış bir mana ortaya çıkar, halbuki burada kastedilen "Şahitlerin yalan yemininden sonra, yeminin varislere tevdi edilmesidir."

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, şeriata göre şehadet, şahitlerin hazır bulunarak gözleriyle gördükleri bir işi haber vermeleridir. Bu, ya adam öldürme ve zina gibi fiilleri görerek veya alış-veriş ve evlenme gibi akit ve ikrarları işitme yolu ile olur.

Dolayısıyla kişinin, yanında bulunarak bildiği ve işittiği şeylerin dışındakilere şahitlik etmesi caiz değildir. Nitekim:

٢٠١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَلرَّجُلُ يَشْهَدُ بِشَهَادَةٍ فَقَالَ لِي: « يَا ابْنَ عَبَّاسٍ لاَ تَشْهَدْ اِلاَّ عَلٰى مَا يُضِيءُ لَكَ كَضِيَاءِ هٰذَا الشَّمْسِ »

201 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanında bir hususta şahitlik yapan adamın birinden bahsedildiğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mubarek eliyle güneşe işaret ederek bana:

"Ey İbni Abbas! Bu güneşin ışığı gibi sana parlayan şeyden başkasına şahitlik etme." buyurdu. *(Hakim, Müstedrek, No:7045, 4/110, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Şehâdât:12, No:20579, 10/263, Zeyle'î, Nasbu'r-Râye:4/82, İbni Adiyy, el-Kâmil fi'z-Zu'afâ, 6/207,Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 4/18, Deylemî, el-Firdevs, No:8432, 5/358)*

Şahitlikte insanların haklarını yaşatmak, akit ve muameleleri bile bile inkârdan korumak ve malları sahiplerine bırakmak gibi faydalar bulunduğundan şahitler ikrama değer bir iş yapmış olurlar. Bundan dolayı:

٢٠٢ – عَنْ صَمَدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَكْرِمُوا الشُّهُودَ فَاِنَّ اللهَ يَسْتَخْرِجُ بِهِمُ الْحُقُوقَ ، وَيَدْفَعُ بِهِمُ الظُّلْمَ »

202 - Samed ibni Ali ibni Abdillah ibni Abbas'ın, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şahitlere ikram edin, çünkü Allah** (-u Tealâ) **onlarla hakları çıkarır ve zulmü kaldırır."** buyurmuştur. *(Hatib-i Bağdadî, 6/138, İbnü'l-Cevzî, el-İlelü'l-Mütenâhiye, No:1267, 2/274)*

Şahitliğin öneminden dolayı, başka biri bulunmadığı takdirde mevzuya şahit olan kişinin çağrıldığında şahitlik vazifesinden kaçınması caiz değildir. Zira bu kişinin şahitlikten çekinmesi durumunda hakların zayi olma tehlikesi vardır. Bu vazifeyi yapacak başka bir kimse bulunduğunda ise böyle bir tehlike söz konusu olmadığından şahitlikten kaçınan kişi günahkâr olmaz.

Şu bilinsin ki, şahitlik yapacak kişi, had cezalarında şahitlik yapmakla gizlemek arasında muhayyerdir. Zira had cezalarını ifa etmek, bir ibadet olduğu gibi müslümanın suçunu örtmek daha üstün bir ibadettir. Nitekim:

٢٠٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَشَفَ اللهُ عَوْرَتَهُ حَتّٰى يَفْضَحَهُ بِهَا فِى بَيْتِهِ »

203 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bir müslüman kardeşinin avretini örten** (günahını açıklamayan) **ın, Allah** (-u Tealâ) **kıyamet günü avretini örter. Bir müslüman kardeşinin avretini açanın Allah** (-u Tealâ) **da avretini açarak onu evinin içersinde rezil eder. "** *(İbni Mace, Hudud:5, No.2546, 2/850)*

Bu hususdaki diğer hadis-i şerifler Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 5/864-865 de zikredilmiştir.

Yine böylece bilinmelidir ki, yalan yere şahitlik etmek günahların en büyüklerindendir. Nitekim:

٢٠٤ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبِى بَكْرَةَ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلاَ اُنَبِّئُكُمْ بِاَكْبَرِ الْكَبَائِرِ » قُلْنَا: بَلٰى: يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: « اَلاِشْرَاكُ بِاللهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ » وَكَانَ مُتَّكِئاً فَجَلَسَ فَقَالَ: « اَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ ، اَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ » فَمَا زَالَ يَقُولُهَا ، حَتّٰى قُلْتُ: لاَ يَسْكُتُ .

204 - Abdurrahman ibni Ebî Bekre'nin, babasından *(Radıyallahu Anhuma)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?"** buyurdu.

Biz: "Buyur ya Resulallah!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah** (-u Tealâ) **ya ortak koşmak ve ana-babaya karşı gelmektir."** buyurdu.

(Râvi Ebû Bekre'nin babası şöyle devam etti.) "O sırada, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yaslanmış hâldeyken oturarak: **"Agâh olun!** (büyük günahların en büyüğü) **Yalan söylemek, yalan yere şahitlik etmek. Dikkat edin! Yalan söylemek, yalan yere şahitlik etmek"** sözünü o kadar tekrar etti ki, ben (yalan şahitliğin günahının büyüklüğünü açıklamak için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* her hâlde) susmayacak." dedim. *(Buharî, Edep:6, No:5631, 5/2229, Müslim, İman:38, No:87, 1/91, Tirmizî, Şehâdât:3, No:2301, 4/548, Birr:4, No:1901, 4/312, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20407, 7/306)*

Ayrıca yalan yere yeminin memleketleri kurutacağı ve diğer kötülükleriyle ilgili hadis-i şerifler Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 3/617-620 de ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.

O hâlde ahiret saadetini isteyen kimse, dünya tamaı ile yalan söylemekten ve yalancı şahitlikten sakınmalı, her sözünde ve hareketinde sıdk'ı ihtiyar etmeli (doğruluğu seçmeli) dir.

Emanet (güvenilirlik) güzel sıfatlardandır, Allah-u Tealâ emanetlerin ehline tevdi edilmesini emretmektedir, gerçi bu zamanda bu vasfa sahip olanlar çok azdır, hıyanetin akibeti ise iftizah (rüsvaylık) dır.

MevlâTealâ, ayet-i celilenin sonunda: (وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ)

"Allah (-u Tealâ) **dan korkun ve** (emirlerini) **dinleyin, Allah** (-u Tealâ) **fasıklar gürûhunu hidayet etmez."** buyurarak, emanetlere hainlik ve yalan yere şahitlik hususlarında hükmüne ve emirlerine muhalefet edenlere büyük bir tehdit ve ikaz (korkutma ve uyarı) da bulunmuş ve bu öğütlerle amel etmeyerek Allah-u Tealâ'nın taatından çıkan fasık kavmi doğru yola kavuşturmayacağını bildirmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celileden anlaşıldığı üzere ahkâm-ı ezeliye'yi iyi dinleyip takvaya sarılmak şarttır. Çünkü Allah-u Tealâ ezelde nur serpiştirilirken isabet almayan fasık kavmi ulu Hazretine kavuşturmaz. Nitekim:

٢٠٥ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِى ظُلْمَةٍ ، فَاَلْقٰى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ ، فَمَنْ اَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدٰى وَمَنْ اَخْطَأَهُ ضَلَّ ، فَلِذٰلِكَ اَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلٰى عِلْمِ اللّٰهِ »

Ayet: 108

205 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **mahlûkatını** (insanlar ve cinleri) **karanlık** (helâk edici şehvetler ve saptırıcı arzular üzere yaratılan, kötülüğü çokça emreden nefsin karanlığı) **içersinde yarattı, sonra onlara kendi nurundan** (bir ışık) **saldı, o nurdan kime** (bir parıltı) **isabet ettiyse o hidayet buldu** (cennete kavuştu), **her kime** (o nurdan bir zerre) **değmediyse, o sapıttı** (hak yoldan çıktı).

İşte bundan (iman ve taat, küfür ve masiyet, hidayet ve dalâlet, ezelden mukadder olduğundan) **dolayı: Allah** (-u Tealâ) **nın ilmi üzere** (ezelî ilmine uygun olarak) **kalem** (in mürekkebi) **kurudu' diyorum."** hadis-i şerifi bu hakikate işaret etmektedir. *(Tirmizî, İman:18, No:2642, 5/26, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6871, 2/634, Mubarekfôrî, Tuhfetu'l-Ahvezî-, 7/335)*

Letâifu'l-İşârât'da zikredildiğine göre, bu ayet-i kerimenin hükmü, şeriatta evvelce sabit olup, sonra neshedilmiş ve bu konu tefsirlerde beyan edilmiştir. Nesh izale (gidermek) demektir ki bu, ibadetlerde caizdir.

Neshin manası müritlerin sülûkünda da bulunmaktadır. Çünkü başlangıçta onlara farz olan, nefisle cihat hususunda şeriatın zahirinin emrettiği bütün vazifeleri yerine getirmektir. Manevî yolculuk esnasında kalp hâllerinden kendilerine bir şey parlarsa, onların hâlleri kalplerini gözetmeğe intikal edeceğinden, zahirdeki evrad (okunacak zikir ve dualar) onlardan düşer. Bu da sureta nesh gibidir.

Nitekim Mevlâ Tealâ şöyle buyurur:

« مَانَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْمِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٠٦) »

"Biz neshettiğimiz (hükmünü diğer bir ayetle değiştirdiğimiz) **veya unutturduğumuz bir ayetin** (yerine) **ya ondan daha hayırlısını, yahut onun benzerini getiririz. Şüphesiz Allah'ın her şeye ziyade kadir olduğunu bilmedin mi?** (elbette bildin)." *(Bakara Suresi:106)*

Onların, kalplerini gözetmeleriyle (mâsiva'dan korumalarıyla) vasıflanmaları ancak muamelât ahkâmını yerine getirmeleriyle tamam olur.

Nahcuvânî tefsirinde son cümleye şu mana verilmiştir: "Ey şahitler! Muntakim (intikam alıcı) ve Gayûr (haramların işlenmesine karşı çok kıskanç) olan **Allah-u Tealâ'dan korkun,** kitman ve tahrif (gizlemek ve değiştirmek) ten sakının.

Ölecek kimsenin dediklerinin hepsini iyice **Dinleyin** ve şahitliği hakkıyla yerine getirin. Kullarının içindekileri en iyi bilen **Allah** (-u Tealâ) emir ve yasaklarının gereğini yapmaktan hariç olan (çıkan) **fasık kavmi** vahdet-i zatiyesinin fezasına (öz zatının genişliğine) **hidayet etmez.**

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ ۖ قَالُوْا لَا عِلْمَ
لَنَا ۖ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١٠٩﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ
مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوْحِ
الْقُدُسِ ۭ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ
الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۚ وَاِذْ تَخْلُقُ
مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْــَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِيْ فَتَنْفُخُ فِيْهَا فَتَكُوْنُ طَيْرًۢا
بِاِذْنِيْ وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيْ ۚ وَاِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِيْ ۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ
﴿١١٠﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوْا بِيْ وَبِرَسُوْلِيْ ۚ قَالُوْٓا
اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ ﴿١١١﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ
يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَاۗىِٕدَةً مِّنَ السَّمَاۗءِ ۭ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١١٢﴾
قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَىِٕنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ
اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿١١٣﴾

Ayet: 109

Mevlâ Tealâ, vasiyete şahit olanlara doğruluğu emrettikten sonra, ümmetlerine şahit olan peygamberlerin o yüksek makamlarına rağmen kıyamet günündeki sorgulanmalarını açıklayarak şahitlere göz dağı vermek üzere şöyle buyuruyor:

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ(١٠٩)

KELİME MANASI (109)

(يَوْمَ يَجْمَعُ) **Toplayacağı günde** (Allah hidayet etmez), Bu manaya göre bu cümle geride geçen: (لَايَهْدِى) fiilinin zarfıdır. (وَاتَّقُوا) nun mefulu olan Lâfza-i Celâl'den bedel-i iştimal de olabilir, buna göre mana: "Allahtan, O'nun toplayacağı günden korkun" demektir. Bundan evvelki: (وَاسْمَعُوا) fiilinin, bir muzaf takdiriyle mefulü de olabilir ki, o zaman mana: "Allah'ın toplayacağı günün haberini dinleyin" şeklinde olur. Yahutta gizli bir: (اُذْكُرْ) fiili ile mensuptur. *(Kazî)* yani toplayacağı günü hatırla, Kim? (اللّٰهُ) **Allah,** kimi? (الرُّسُلَ) **bütün peygamberleri,** (فَيَقُولُ) **diyecek,** (مَاذَا) **ne şeyle?** (أُجِبْتُمْ) **cevaplandınız,** yani ümmetlerinizi benim taatıma çağırdığınız zaman onlar tarafından nasıl karşılandınız, (قَالُوا) **dediler** (Peygamberler diyecekler ki), (لَا عِلْمَ) **hiçbir ilim** (bilgi) **yoktur,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** (إِنَّكَ) **muhakkak sen,** (أَنْتَ)**ancak sen,** kimsin? (عَلَّامُ الْغُيُوبِ) **bütün gizlilikleri hakkıyla bilensin.**

MEALİ ŞERİF

(Düşünün) **O günü ki, Allah bütün peygamberleri toplayıp da: "**(ümmetlerinizi benim tevhidime çağırdığınız zaman onlar tarafından) **neyle** (ikrarla mı, yoksa inkârla mı) **size cevap verildi?" diyecek, onlar da:** (Ümmetlerinden şikâyetlenmek ve bütün işleri Allaha ısmarlayarak O'na sığındıklarını ifade etmek için) **"Bizim hiç bir bilgimiz yoktur, şüphesiz bütün gizlilikleri hakkıyla bilen sensin ancak sen." diyeceklerdir.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebirde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın Kur'an-ı Kerimdeki âdeti şöyledir ki, bir takım şer'î hüküm ve mükellefiyetleri açıkladığı zaman, peşine o hükümleri te'kid etmek için, ya ulûhiyyet (Allah-u Tealâ'nın varlığının, birliğinin, kuvvet ve kudretinin delilleri) ile ilgili meseleleri veya geçmiş peygamberlerin hâllerinin izahını ya da, kıyamet hâllerinin beyanını getirir.

İşte bundan dolayı daha önce bir çok şer'î hükümleri açıkladıktan sonra burada da, önce kıyametin hâllerini, sonra da İsa *(Aleyhisselâm)* ın ahvalini anlatmıştır.

Dürrü'l-Mesûn ve Ebû Hayyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, Bu ayet-i celilenin i'rab bakımından evvelki ayet-i celile ile ilgili olup olmadığı hakkında iki görüş bulunmakla birlikte (يَوْمَ) zarfının nasb oluşu hakkında onbir vecih vardır:

1- Geri ile muttasıl (bitişik) olma hâlinde birkaç vecih vardır. Biz burada bazılarını zikredelim:

a) İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, (يَوْمَ) kelimesi gerideki (وَاتَّقُوا) fiiline taallûk etmekle beraber onun zarfı olarak değil, onun delâletiyle anlaşılan gizli bir (وَاتَّقُوا) nun mef'ûlü olmak üzere mensuptur.

Zira kıyamet günü, teklif ve imtihan âlemi olmadığından, o günde takva ile emrolunmaları uygun olmaz, dolayısıyla ayet-i celilenin takdiri: "Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri toplayacağı günden korkun" demektir.

b) Evvelki ayet-i celiledeki (وَاسْمَعُوا) ile mensuptur, tabiî ki zamanın kendisi duyulamayacağından bir muzaf hazfıyla mana: "Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri toplayacağı günün haberini dinleyin" demek olur.

c) Evvelki ayet-i celilenin son cümlesindeki (لاَ يَهْدِى) fiilinin zarfı olarak mensuptur. Bunun takdiri: "Allah-u Tealâ, peygamberleri toplayacağı günde fasık kavmi cennet yoluna hidayet etmez (ulaştırmaz)" şeklindedir.

Bunun bir benzeri de:

« اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلاَ لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً (١٦٨) اِلاَّ طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً (١٦٩) »

"Şüphesiz (inkâr ederek) **kâfir olanlar ve** (Resulullahın peygamberliğini inkâr ederek) **zalim olanlar** (var ya), **Allah onları asla bağışlayacak değildir ve onları bir yola da hidayet edecek** (iletecek) **değildir. " - "Ancak içinde ebediyyen kalacakları cehennem yoluna** (onları iletecektir). **Bu ise Allah'a pek kolaydır. "** *(Nisa Suresi:168, 169)* ayet-i celileleridir.

Bu makamda: "Allah-u Tealâ, onları bir huccet'e (delil ortaya koymaya) muvaffak etmez." şeklinde bir manaya da yer verilmiştir.

2- Ayet-i celilenin geriden munkatı' (kesik) olması kabul edildiğinde iki izah şekli vardır.

a) başında (اُذْكُرُوا) izmarı ile mensuptur, buna göre mana: "Allah-u Tealâ'nın peygamberleri toplayacağı günü hatırlayın" demektir.

b) sonunda (كَانَ كَيْتَ وَكَيْتَ) takdir edilmiştir ki, bu durumda mana: "Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri toplayacağı günde şöyle şöyle olacaktır" şeklindedir.

Ayet-i celilede geçen (مَاذَا), mef'ûlü mutlak olmak üzere mensuptur ki, bunun manası: "Siz nasıl bir cevapla karşılandınız? İnkâr yollu bir icabet (karşılık) ile mi, yoksa ikrar yollu bir icabet ile mi?" şeklindedir.

Mevlâ Tealâ'nın, peygamberlere bu soruyu yöneltmesindeki hikmet ise, onların inkarcı ümmetlerini tevbih (azarlamak) tır. Nitekim:

« وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ (٨) بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (٩) »

"Diri diri gömülen kıza, hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman" *(Tekvîr Suresi:8, 9)* kavl-i şerifinden maksat da, o kızı değil, onu öldüreni azarlayıp kınamaktır.

Ayet-i celilede peygamberlerden nakledilen: (لاَ عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ) **"Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz bütün gayb** (gizli) **leri hakkıyla bilen ancak sensin, sen."** sözünün zahiri, peygamberlerin ümmetlerine şahitlikte bulunmayacakları gibi bir mana akla getirdiğinden bu ayet-i celile ile:

« فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هٰؤُلاَءِ شَهِيداً (٤١) »

"Her ümmetten (peygamberlerini, leh ve aleyhde söyleyecek) **birer şahit getirdiğimiz,** (Habibim!) **seni de onların üzerine bir şahit olarak getirdiğimiz zaman** (o yahudilerin, kâfirlerin ve münafıkların hâlleri) **nasıl olacak?!."** *(Nisa Suresi:41)* ayet-i celilesini bir de:

« وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً ... (١٤٣) »

"(Ey Ümmeti Muhammed! Kıyamet günü) **İnsanlar üzerine** (peygamberlerin, ümmetlerine hakkı tebliğ ettiğine dair) **şahitler olasınız, bu Peygamber** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye böylece sizi vasat** (adaletli ve hayırlı) **bir ümmet kıldık."** *(Bakara Suresi:143 den)* ayet-i celilesini birleştirmek son derece müşkil olacağından müfessirler burada birçok açıklamalarda bulunmuşlardır.

1- Tefsir ehlinden İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*, İmam-ı Süddî, İmam-ı Hasen ve Zeyd ibni Eslem *(Rahimehumullah)* gibi bir cemaatın beyanına göre, kıyamet şiddetleri görüldüğünde insanların kalpleri âdeta yerinden sökülüp kopacağından, peygamberler bu dehşet hâlini müşahede ettiklerinde akılları başlarından giderek bir çok şeyi unuturlar da: **"Bizim hiçbir bilgimiz yok"** derler.

Akılları başlarına gelip korkuları kaybolunca, ümmetleri hakkında şahitlikte bulunurlar. *(Taberî, No:12990-91, 5/125, Süyütî, Dürrü'l-Mensûr, 3/327)*

Nitekim Atâ ibni Ebî Ribah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Nafi' ibni Ezrak, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya gelerek: "Canım kudret elinde olan Allah-u Tealâ'ya yemin ederim ki, ya bana Allah-u Tealâ'nın kitabından bir takım ayet-i kerimeleri tefsir edeceksin ya da onları inkâr edeceğim." dedi. Bunu duyan ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*:

٢٠٦ - وَيْحَكَ! اَنَا لَهَا الْيَوْمَ ، اَىُّ آىٍ؟ قَالَ: اَخْبِرْنِى عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَا ذَا اُجِبْتُمْ قَالُوا لاَ عِلْمَ لَنَا ﴾ وَقَالَ فِى اٰيَةٍ اُخْرَىٰ ﴿ وَنَزَعْنَا مِنْ

كُلِّ اُمَّةٍ شَهيداً فَقُلْنَا هاتوُا بُرْهانَكُمْ فَعَلِموا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ ﴾ فَكَيْفَ عَلِموُ وَقَدْ قالوُا لاَ عِلْمَ لَنَا؟ وَاَخْبِرْنِى عَنْ قَوْلِ اللهِ ﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ وَقالَ فِى اٰيَةٍ اُخْرىٰ ﴿ لاَتَخْتَصِموُا لَدَىَّ ﴾ فَكَيْفَ يَخْتَصِمُونَ وَقَدْ قالَ: لاَتَخْتَصِموُا لَدَىَّ؟ وَاَخْبِرْنِى عَنْ قَوْلِ اللهِ ﴿ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلىٰ اَفْواهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ ﴾ فَكَيْفَ شَهِدوُا وَقَدْ خُتِمَ عَلَى الْاَفْواهِ؟ فَقالَ ابْنُ عَبّاسٍ: ثَكِلَتْكَ اُمُّكَ يا ابْنَ الْاَزْرَقِ ، اِنَّ لِلْقِيامَةِ اَحْوالاً، وَاَهْوالاً، وَفَظائِعَ، وَزَلاَزِلَ ، فَاِذا تَشَقَّقَتِ السَّمٰوٰاتُ ، وَتَناثَرَتِ النُّجُومُ ، وَذَهَبَ ضَوْءُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ ، وَذَهِلَتِ الْاُمَّهاتُ عَنِ الْاَوْلاَدِ ، وَقَذَفَتِ الْحَوامِلُ ما فِى الْبُطُونِ ، وَسُجِّرَتِ الْبِحارُ ، وَدُكْدِكَتِ الْجِبالُ ، وَلَمْ يَلْتَفِتْ والِدٌ اِلىٰ وَلَدٍ ، وَلاَ وَلَدٌ اِلىٰ والِدٍ ، وَجِئَ بِالْجَنَّةِ تَلُوحُ فِيها قِبابُ الدُّرِّ وَالْياقُوتِ حَتّىٰ تُنْصَبَ عَلىٰ يَمِينِ الْعَرْشِ ، ثُمَّ جِئَ بِجَهَنَّمَ تُقادُ بِسَبْعِينَ اَلْفَ زِمامٍ مِنْ حَدِيدٍ ، مُمْسِكٌ بِكُلِّ زِمامٍ سَبْعُونَ اَلْفَ مَلَكٍ ، لَها عَيْنانِ زَرْقاوانِ ، تَجُرُّ الشَّفَةَ االسُّفْلىٰ اَرْبَعِينَ عاماً ، تَخْطِرُ كَما يَخْطِرُ الْفَحْلُ ، لَوْتُرِكَتْ لاَتَتْ عَلىٰ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَكافِرٍ ثُمَّ يُؤْتىٰ بِها حَتّىٰ تُنْصَبَ عَنْ يَسارِ الْعَرْشِ ، فَتَسْتَاْذِنُ رَبَّها فِى السُّجُودِ فَيَأْذَنُ لَها ، فَتَحْمَدُهُ بِمَحامِدَ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلاَئِقُ بِمِثْلِها تَقُولُ: لَكَ الْحَمْدُ الٰهِى اِذْ جَعَلْتَنِى اَنْتَقِمُ مِنْ اَعْدائِكَ وَلَمْ تَجْعَلْ لِى شَيْئاً مِمّا خَلَقْتَ تَنْتَقِمُ بِهِ مِنّى اِلىٰ اَهْلِى ، فَلَهِىَ اَعْرَفُ بِاَهْلِها مِنَ الطَّيْرِ بِالْحَبِّ عَلىٰ وَجْهِ الْاَرْضِ حَتّىٰ اِذا كانَتْ مِنَ الْمَوْقِفِ عَلىٰ مَسِيرَةِ مِائَةِ عامٍ ، وَهُوَ قَوْلُ اللهِ تَعالىٰ ﴿ اِذا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ ﴾ زَفَرَتْ زَفْرَةً فَلاَ يَبْقىٰ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِىٌّ مُرْسَلٌ ، وَلاَ صِدِّيقٌ مُنْتَخَبٌ ، وَلاَ شَهِيدٌ مِمّا هُنالِكَ اِلاَّ خَرَّ جاثِياً عَلىٰ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ تَزْفِرُ الثّانِيَةَ زَفْرَةً فَلاَ يَبْقىٰ قَطْرَةٌ مِنَ الدُّمُوعِ اِلاَّ بَدَرَتْ ، فَلَوْ كانَ لِكُلِّ آدَمِىٍّ يَوْمَئِذٍ عَمَلُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ نَبِيّاً لَظَنَّ اَنَّهُ سَيُواقِعُها ، ثُمَّ تَزْفِرُ الثّالِثَةَ زَفْرَةً فَتَنْقَطِعُ الْقُلُوبُ

مِنْ اَماكِنِها ، فَتَصيرُ بَيْنَ اللَّهَواتِ وَالْحَناجِرِ ، وَيَعْلُو سَوادُ الْعُيونِ بَياضَها ، يُنادِى كُلُّ آدَمِيٍّ يَوْمَئِذٍ: يا رَبِّ نَفْسِى نَفْسِى ، لاَ اَسْئَلُكَ غَيْرَها حَتّىٰ انَّ اِبْراهيمَ لَيَتَعَلَّقُ بِساقِ الْعَرْشِ يُنادِى: يارَبِّ نَفْسِى نَفْسِى، لاَ اَسْئَلُكَ غَيْرَها، وَنَبِيُّكُمْ ﷺ يَقُولُ: « يا رَبِّ اُمَّتِى اُمَّتِى » لاَ هِمَّةَ لَهُ غَيْرَكُمْ ، فَعِنْدَ ذٰلِكَ يُدْعىٰ بِالْاَنْبِياءِ وَالرُّسُلِ فَيُقالُ لَهُمْ ﴿ ماذَا اُجِبْتُمْ قالُوا لاَ عِلْمَ لَنا ﴾ طاشَتِ الْاَحْلاَمُ وَذَهِلَتِ الْعُقُولُ ، فَاِذا رَجَعَتِ الْقُلُوبُ اِلىٰ اَماكِنِها ﴿ وَنَزَعْنا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهيداً فَقُلْنا هاتُوا بُرْهانَكُمْ فَعَلِموا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ ﴾ وَاَمّا قَوْلُهُ تَعالىٰ ﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ فَيُؤْخَذُ لِلْمَظْلُومِ مِنَ الظّالِمِ ، وَلِلْمَمْلُوكِ مِنَ الْمالِكِ ، وَلِلضَّعيفِ مِنَ الشَّديدِ ، وَلِلْجَمّاءِ مِنَ الْقَرْناءِ ، حَتّىٰ يُؤَدّىٰ اِلىٰ كُلِّ ذِى حَقٍّ حَقُّهُ ، فَاِذا اُدّىَ اِلىٰ كُلِّ ذِى حَقٍّ حَقُّهُ اُمِرَ بِاَهْلِ الْجَنَّةِ اِلَى الْجَنَّةِ وَاَهْلِ النّارِ اِلَى النّارِ اخْتَصَموا فَقالُوا: رَبَّنا هٰؤُلاَءِ اَضَلُّونا ﴿ رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هٰذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِى النّارِ ﴾ فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعالىٰ ﴿ لاَ تَخْتَصِموا لَدَىَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعيدِ ﴾ اِنَّمَا الْخُصُومَةُ بِالْمَوْقِفِ ، وَقَدْ قَضَيْتُ بَيْنَكُمْ بِالْمَوْقِفِ ، فَلاَ تَخْتَصِموا لَدَىَّ . وَاَمّا قَوْلُهُ ﴿ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلىٰ اَفْواهِهِمْ وَتُكَلِّمُنا اَيْديهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ ﴾ فَهٰذا يَوْمُ الْقِيامَةِ ، حَيْثُ يَرَى الْكُفّارُ ما يُعْطِى اللّٰهُ اَهْلَ التَّوْحيدِ مِنَ الْفَضائِلِ وَالْخَيْرِ يَقُولُونَ: تَعالَوْا حَتّىٰ نَحْلِفَ بِاللّٰهِ ما كُنّا مُشْرِكينَ ، فَتَتَكَلَّمُ الْاَيْدِى بِخِلاَفِ ما قالَتِ الْاَلْسُنُ: وَتَشْهَدُ الْاَرْجُلُ تَصْديقاً لِلْاَيْدِى ، ثُمَّ يَأْذَنُ اللّٰهُ لِلْاَفْواهِ فَتَنْطِقُ ﴿ وَقالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنا قالُوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِي اَنْطَقَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾

206 - **"Yazık sana! Bu gün o ayetlerin izahı için ben varım. Hangi ayet-i kerimeler miş onlar?"** diye sordu. O zaman Nafi' :

"Söyle bakayım! Allah-u Tealâ bir yerde: "(Düşünün) **O günü ki, Allah bütün peygamberleri toplayıp da:** '(ümmetlerinizi benim tevhidime çağırdığınız zaman onlar tarafından) **neyle** (ikrarla mı, yoksa inkârla mı) **size cevap verildi?' diyecek, onlar da:** (Ümmetlerinden şikâyetlenmek ve bütün işleri Allah'a ısmarlayarak O'na sığındıklarını ifade etmek için) **'Bizim hiç**

bir bilgimiz yoktur, şüphesiz bütün gizlilikleri hakkıyla bilen sensin ancak sen.' diyeceklerdir." *(Maide Suresi:109)* buyurmakta, diğer bir yerde ise:

"(O gün) **Her ümmetten bir şahit çıkarır ve 'Kesin delilinizi getirin' deriz. O zaman bilirler ki hak, Allah** (-u Tealâ) **ya aittir."** *(Kasas Suresi:75 den)* buyurmuştur. Onlar "Bizim ilmimiz yoktur" dedikleri hâlde nasıl bilebildiler?

Yine bana Allah-u Tealâ'nın: **"Sonra şüphesiz ki siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."** *(Zümer Suresi:31)* kavl-i şerifini bildir.

Diğer bir ayet-i celilede: **"Benim huzurumda mücadele etmeyin** (çekişmeyin)." *(Kâf Suresi:28 den)* buyurulmuşken nasıl davalaşabilirler?

Yine böylece Allah-u Tealâ: **"O gün onların ağızlarını mühürleriz, elleri bizimle konuşur, yapar olduklarına ayakları da şahitlik eder."** *(Yasin Suresi:65)* buyurmuştur. Ağızları mühürlenmişken nasıl şahitlik edebilirler?" deyince,

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*: **Ey ibni Ezrak! Anan seni yitirsin. Şüphesiz ki kıyametin kendine mahsus bir takım hâlleri, şiddetleri, felâketleri ve zelzeleleri vardır. Gökler yarılıp, yıldızlar döküldüğünde, güneşle ayın ışığı kaybolup, anneler çocuklarından gaflete düştüğünde, yüklüler karınlarındakini dışarı atıp, denizler kaynatılıp, dağlar un ufak edildiğinde,**

Hiçbir baba çocuğuna, çocuk da babasına dönüp bakmadığında, İçinde inci ve yakuttan yapılma kubbeler parıl parıl parlayan cennet getirilip Arş'ın sağına konulduğunda,

Serbest bırakılsa, mümin kâfir ayırdetmeden kuyruğunu sallayan aygır gibi herkese saldıracak olan, alt dudağını kırk sene sürükleyen, gök mavisi iki göze sahip olan, herbir yularından yetmişbin meleğin tuttuğu, demirden yetmişbin yularla çekilen cehennem getirilip arşın soluna dikilerek secde için Rabbinden izin istediğinde, bu izni alınca mahlûkatın mislini duymadığı bir takım hamd-u senalarla Allah-u Tealâ'yı överek:

"Ey ilâhım! Sana hamdolsun ki, benimle düşmanlarından intikam aldın da, yarattıklarından hiçbir şeyle, benimle ehlimden aldığın intikamı benden almadın" dediğinde, ki O (cehennem) **kuşun, yerin üzerindeki taneyi bildiğinden ziyade ehlini tanımaktadır.**

Neticede Mevlâ Tealâ'nın: "Cehennem onları uzak bir yerden gördüğünde" buyurduğu gibi, Cehennem mahşere yüz senelik mesafeye yakın gelerek bir gürültü koparıp da ne kadar mukarreb (Allah-u Tealâ'ya en yakın) **melek, nebiyyi mürsel** (gönderilmiş peygamber), **sıddık-ı müntehab** (seçilmiş sıddık) **ve şehit varsa, diz üstü çöktüğünde,**

Sonra ikinci defa gürleyip, bütün gözyaşları sür'atle aktığında, her hangi bir insanın o gün yetmişiki peygamber kadar ameli olsa da cehenneme düşeceğini zannettiği vakitte,

Tekrar cehennem üçüncü kere gürleyip kalpler yerinden koparak küçük dillerle boğazlar arasına geldiğinde, gözlerin siyahı beyazının üze-

rine çıktığında, işte o gün her insan: "Ya Rabbi! Nefsimi isterim, sadece beni kurtar. Kendimden başkasını senden istemem." diyecektir.

Sizin nebiniz (Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ise): "Ya Rabbi! Ümmetimi isterim, ümmetimi kurtar." diyecektir, O'nun sizden başka bir himmeti (derdi) yoktur.

İşte o zaman bütün nebiler ve resuller çağrılarak, onlara: 'Nasıl karşılandınız?' denilecek, onlar da: "Bizim bir ilmimiz yoktur." diye cevap vereceklerdir. Çünkü fikirler bozulmuş, akıllar kaybolmuştur. Kalpler yerlerine geri döndüğünde ise, (işte o zaman): "(O gün) Her ümmetten bir şahit çıkarır ve 'Kesin delilinizi getirin' deriz. O zaman bilirler ki hak, Allah (-u Tealâ) ya aittir.." *(Kasas Suresi:75 den)* (ayet-i celilesinin manası zuhur edecektir).

Mevlâ Tealâ'nın: "Sonra şüphesiz ki siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız" kavl-i şerifine gelince, mazlumun hakkı zalimden, kölenin hakkı ağadan, zayıfın hakkı kuvvetliden, boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan alınarak her hak sahibine hakkı ödendiğinde, cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme sevkedilince, işte o zaman birbiriyle çekişerek (uyuntular, önderleri için) :

"Ey Rabbimiz! İşte bunlar bizi saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver." *(Araf Suresi:38 den)*,

"Ey Rabbimiz! Bunu (cehennemi) bize kim takdim ettiyse (önümüze kim getirdiyse) onun ateşteki azabını iki kat artır." *(Sad Suresi:61 den)* diyecekler. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ da:

"Benim huzurumda çekişmeyin, ben size daha önce tehdit göndermiştim" buyuracak. *(Kâf Suresi:28)*

(Bu demektir ki) "Çekişmeler mahşerde kaldı, ben orada sizin aranızda hükmettim (şimdi herkes yerini buldu), artık huzurumda davalaşmayın."

Allah-u Tealâ'nın: "O gün onların ağızlarını mühürleriz, elleri bizimle konuşur, yapar olduklarına ayakları da şahitlik eder." *(Yasin Suresi:65)* kavl-i şerifinin izahına gelince, o gün, kıyamet günüdür. Kâfirler, Allah-u Tealânın tevhid ehline verdiği faziletleri ve hayrı görünce,

"Gelin müşrik olmadığımıza dair Allah-u Tealâ'ya yemin edelim" diyecekler. O zaman eller dillerin dediğinin tersini söyleyecek, ayaklar da elleri tasdik etmek üzere şahitlik edecektir.

Sonra Allah (-u Tealâ) ağızlara konuşmak için izin verecek, "Onlar derilerine 'Niçin bizim aleyhimize şahitlik ettiniz?' dediklerinde,

Onlar 'Herşeyi konuşturan Allah (-u Tealâ), bizi de konuşturdu.' diyecekler." *(Fussilet Suresi:21 den)* " *(Hatîb, Tarih, Süyütî, Dürrü'l-Mensûr, 3/227)* Bu rivayetin bazı bölümlerini tasdik eden diğer kaynaklar: *(Buharî, Tevhid:24, No:7002, 6/2708, Müslim, İman:84, No:193, 1/180, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12154, 4/232, No:13563, 4/486, Müslim, Cennet:12, No:2842, 4/2184, Tirmizî, Sıfatü Cehennem:1, No:2573, 4/701, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya:5/372)*

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)*:

« لاَ يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ ... (١٠٣) »

"O en büyük korku onları mahzun etmez." *(Enbiya Suresi:103 den)* ayet-i celilesiyle:

« اَلاَ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُوْنَ (٦٢) »

"Agâh olun! Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **nın dostları** (var ya) **onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmazlar."** *(Yunus Suresi:62)* ayet-i kerimesinden dolayı peygamberlerin aklının gitmesi görüşünü zayıf görmüşse de, İsmail Hakkı Bursevî ve İmam-ı Alûsî, bunu şöyle cevaplandırmışlardır: "Feza'-i Ekber" (en büyük korku) cehenneme girmekten ibarettir ki, Allah dostlarının bu korkudan emin oldukları aşikârdır.

Diğer ayet-i celilede korkunun nefyedilmesi ise, o günün şiddetlerinden kurtuluş müjdesi alma anlamına gelir ki bu, bir hastaya "Sana bir şey yok korkma!" denmesi gibidir.

Diğer bir görüşe göre, peygamberlerin kendilerinden geçmesi, korku ve üzüntü neticesi olmayıp, ancak Mevlâ Tealâ'nın celâlinin tecellisinin eserlerinin zuhuru (heybet ve azametinin açığa çıkmasının izlerinin görünmesi) ile ta'zim denizlerinde yüzme kabilindendir. Yoksa o gün peygamberlerin kendilerinden geçeceğini inkâr etmek doğru bir görüş olamaz.

Zira bir çok sahih hadis-i şeriflerde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dışındaki diğer ülü'l-azm peygamberlerin bile o günün şiddetinden kendilerinden başka kimseyi düşünemeyecek derecede kendilerinden geçecekleri zikredilmektedir.

Sonra kendilerine geldiklerinde ise, Mevlâ Tealâ tarafından çağırılıp, bildiklerine ve birbirlerine şahitlik yapacakları inkâr edilemeyecek bir hakikattır. Nitekim:

٢٠٧ – عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « يُدْعىٰ نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ فَيَقُولُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ . فَيُقَالُ لِاُمَّتِهِ: هَلْ بَلَّغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: مَا اَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ ، فَيَقُولُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَ اُمَّتُهُ ، فَيَشْهَدُونَ اَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ: ﴿ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً ﴾ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً ﴾

207 - Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü Nuh *(Aleyhisselâm)* **çağırılacak, 'Buyur Ya Rabbî! Tekrar tekrar emrine amâdeyim' diyecek,** (Mevlâ Tealâ) **'Tebliğ ettin mi?' buyuracak. O da 'Evet' diyecek. Bu sefer ümmetine 'Size duyurdu mu?' denecek, onlar da 'Bize hiçbir korkutucu gelmedi' diyecekler.**

Bunun üzerine (Mevlâ Tealâ Nuh *(Aleyhisselâm)* a hitaben) **'Sana kim şahitlik edecek?' buyuracak, O da, 'Muhammed ve ümmeti' diye cevap verecek. Neticede Onlar** (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmeti) **onun tebliğ ettiğine şahitlik edecekler.**

İşte Mevlâ Tealâ'nın 'Böylece sizi adaletli bir ümmet kıldık ki, insanlar üzerine şahitler olasınız, o Resul de sizin üzerinize şahit olsun' *(Bakara Suresi:143 den)* **kavl-i şerifi budur."** *(Buharî, Tefsir:15, No:4217, 4/1632, Tirmizî, Tefsir:3, No:2961, 5/207, İbni Mace, Zühd:34, No:4284, 2/1432, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11283, 4/66, Nesâî, Sünen-i Kübra, Tefsir:17, No:11007, 6/292, İbni Ebî Şeybe, Musannef:7/419, Ebû Yâ'lâ, Müsned, No:1173, 2/397)*

2 - Peygamberlerin: **"Bizim bir bilgimiz yoktur"** sözlerinden maksat, ümmetlerinin rezil-ü rüsvay olacaklarını ortaya koymada mubalâğa yapmaktır. Bu, bir kimseye "Falanca hakkında ne dersin?" deyip de, onun da, "Sen benden daha iyi bilirsin" demesi gibidir.

Burada sanki: "Bu mesele o kadar açıktır ki, hakkında şahitliğe ihtiyaç hissedilmez" denilmek istenmiştir.

3 - En doğru görüş, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şu görüşü olup buna göre peygamberler: "Bizim hiçbir bilgimiz yoktur, zira onların açıkça yaptıklarını da, gizlediklerini de sen bilirsin. Biz ise ancak onların açıkladıklarını biliriz. Dolayısıyla senin onlar hakkındaki ilmin bizim bilgimizden daha nüfuzlu (geçerli) dir." demek istemişlerdir.

İşte bu manadan dolayı onlar kendilerinden ilmi nefyetmiş(bir şey bilmediklerini ifade etmiş) lerdir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın ilmine göre onların ilmi sanki yok gibidir.

4 - Peygamberler, bu sözleriyle: "Bizim hiçbir bilgimiz yoktur, bizim bildiğimiz ancak, onların bize biz hayatta iken vermiş oldukları cevaplardır. Biz vefat ettikten sonra onlardan meydana gelen şeyleri bilemeyiz, sevap ve azap ancak hâtimeye (son nefese) bağlı kılınmıştır ki, onların son anı bizce malûm değildir." demek istemişlerdir.

Bunun bir benzeri de İsa *(Aleyhisselâm)* ın, kıyamet günü:

« ... وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ
وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (١١٧) »

"İçlerinde bulunduğum müddetçe ben onlar üzerine şahit idim, sen beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen herşeye hakkıyla şahitsin." *(Maide Suresi:117 den)* kavl-i şerifidir.

Nitekim ayet-i celilenin sonundaki: (لاَ علْمَ لَنَا انَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوب) **"Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz gaybları hakkıyla bilen ancak sensin, sen."** ifade-i celilesi de son iki cevabın doğruluğuna şahitlik etmektedir.

Ayrıca Esma binti Ebî Bekr *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٢٠٨ – عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ اَبِى بَكْرٍ (رضى الله عنهما) قَالَتْ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « اِنِّى عَلَى الْحَوْضِ حَتّٰى اَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَىَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤْخَذُ نَاسٌ دُونِى ، فَاَقُولُ: يَا رَبِّ مِنِّى وَمِنْ اُمَّتِى فَيُقَالُ: هَلْ شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ ، وَاللّٰهِ مَا بَرِحُوا يَرْجِعُونَ عَلٰى اَعْقَابِهِمْ »

208 - **"Şüphesizki ben** (kıyamet gününde) **havz'ın üzerinde** (Havz-ı Kevser'in başında sizi beklemekte) **yim. Tâ ki sizden bana kim geleceğine bakacağım.** (o sırada) **Bir takım insanlar benim önümde yakalana** (rak havzımdan uzaklaştırıla) **cak.**

Bunun üzerine ben: 'Ya Rab! (onlar) **benden ve benim ümmetimdendir' diyeceğim.** (Buna cevaben) **'Sen onların, senden sonra neler yaptıklarını bildin mi? Vallahi! Ökçeleri üzerinde geri dönmeye** (islâmdan sonra küfre veya iyi amellerden sonra cahiliyyet adetleri işlemeye) **devam ettiler.' denilir."** *(Buharî, Rikak:53, No:6220, 5/2409, Müslim, Fezâil:9, No:2293, 4/1794, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:24955, 9/435)* hadis-i şerifi de peygamberlerin kendilerinden sonra ümmetleri tarafından işlenenlere şahitlik etmeyip, bu hususdaki bilgiyi Allah-u Tealâ'ya havale edeceklerini açıklamaktadır.

5- Peygamberler Allah-u Tealâ'nın, cehalete (bilgisizliğe) düşmeyen bir âlim, sefahate (yanlışlığa) kapılmayan bir hakîm, zulme (haksızlığa) teşebbüs etmeyen bir adil olduğunu bildikleri için kendi sözlerinin hiçbir yarar getirmeyeceğini ve hiçbir zararı kaldırmayacağını anladıklarından, sükût edip, bütün işleri hiç ölmeyen, Hayy-u Kayyum olan dirinin adaletine ısmarlamanın edebe daha uygun olduğunu görerek: "Bizim hiçbir bilgimiz yok" sözünü kullanmışlardır.

6- Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, tefsirinde bu bölümü yazarken aklına gelen şu izaha yer vermiştir: Usul ilminde sabit olduğu üzere, ilim ile zan başka başka şeylerdir. Başka bir insanın durumu ile ilgili her hangi birinde mevcut olan bilgi ilim değil zandır, bundan dolayı manen rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

٢٠٩ – « نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّاهِرِ وَاللّٰهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ »

209 - **"Biz zahire göre hüküm veririz, kalplerdeki gizlileri ise ancak Allah** (-u Tealâ) **bilir."** *(Şevkânî, el-Fevâidü'l-Mecmûa, No:579, Sh:185, Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 4/404, Fahrurrazî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/102)* buyurulmuştur. Yine bu yüzden:

Ayet: 109

٢١٠ – عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ ، وَاِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ اِلَيَّ ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ اَنْ يَكُونَ اَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ ، فَاَقْضِي عَلَىٰ نَحْوِ مَااَسْمَعُ ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ اَخِيهِ شَيْئًا فَلَا يَأْخُذْهُ ، فَاِنَّمَا اَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ»

210 - Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben ancak bir beşerim, şüphesizki siz davalarınızı bana arz ediyorsunuz, ola ki bazınız delilini diğerinden daha düzgün ifade etmiş olabilir.**

Ben de ondan işittiğime göre hükmederim, fakat ben, herkime kardeşinin hakkı olan bir şeyi hükmettiysem (verdiysem) **sakın onu almasın.** (Çünkü o durumda) **Ben ona ancak ateşten bir parça kes** (ip ver) **miş olurum."** buyurmuştur. *(Buharî, Ahkâm:20, No:6748, 6/2622, Şehâdât:27, No:2534, 2/952, Hıyel:10, No:6566, 6/2555, Müslim, Akziye:3, No:1713, 3/1337, Ebû Davud, Akziye:7, No:3583, 2/325, İbni Mace, Ahkâm:5, No:2317, 2/777, Tirmizî, Ahkâm:11, No:1339, 3/624, Nesâî, Âdâbu'l-Kuzât:13, No:5416, 8/625, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:25728, 10/14, İmam-ı Malik, Muvatta', Akziye:1, No:1424, Sh:471)*

Dolayısıyla peygamberler bu sözleriyle: "Ümmetlerimizin gerçek durumları hakkında bizim ilmimiz yoktur. Bizim onlar hakkındaki bilgimiz ancak zandan ibarettir ki bu, dünyada muteber idi, çünkü dünyevî hükümler zan üzere bina edilir, ahirette ise zanlara itibar edilmez.

Zira oradaki hükümler eşyanın hakikatlerine ve işlerin içyüzüne dayanmaktadır. Bu sebeple peygamberler kendilerinde bulunan zannı söylemeden:

« لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا »

"Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir ilmimiz yok." dediler.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ hakkında (خَلَّاقٌ) **"Çok yaratan"** denilebileceği gibi, (عَلَّامٌ) **"Çokça bilen"** vasfının da kullanılabileceğine delâlet etmektedir.

Amma: (عَلَّامَةٌ) **"Allâme"** kelimesinin Allah-u Tealâ hakkında kullanılamayacağı hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Belki de bunun sebebi, bu kelimenin sonunda bulunan (ة) harfinin, dişilik gibi bir mana akla getirmesini engellemektir.

Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şu manaları açıklamıştır: Hevâ (nefsin arzusu) ile konuşmayan peygamberler münakaşa ve hesaba çekilme sorgusuyla dediklerinden mesul olmazlar.

Velâkin dinleyenlerin istifade edeceği bir ilmin açığa çıkması için istifham sorusu ile karşılaşırlar. İşte mahşerdeki bu, **"Neyle cevaplandınız?"** sorusu da bu şekilde anlaşılmalıdır.

Âlem içinde keşfi en tamam olan peygamberler, ümmetlerinin kalplerinin icabetlerine ve kendilerinden sonra davetlerinin ulaşacağı kişilerin kabul edip etmeyeceğine, ayrıca yanlarında bulunup da lisanen icabet edenlerin kalben icabet edip-etmediklerine Allah-u Tealâ tarafından muttali kılınmadıkları için: **"Bizim bir bilgimiz yok. Şüphesiz ki bütün gaybları hakkıyla bilen ancak sensin, sen."** diye cevap vermişlerdir.

Çünkü peygamberler bu soruda kalbin icabetini anlamışlardır. Eğer dilden icabet anlasalardı, elbette dille ikrar edenle-etmeyeni ayırırlardı, madem ki cevapta guyûb'u (gizlileri) zikrettiler, anladık ki cevap, kulûb (kalpler) in cevabıdır.

Bundan anlaşıldığına göre, keşfi açık olan bir kimsenin keşfinin her şeyi kaplaması gerekmez, lâkin o kişide keşif kabiliyeti var demektir. Manevî işlerle ilgili âlemdeki sırlardan Hak Tealâ onun kalbinin aynasına veya maddî ise gözünün aynasına ne parlattı ise, keşif sahibi ancak onu görür başka bir şey göremez.

Nitekim en büyük keşfe sahip olan enbiya hazaratına (Peygamberlere), Mevlâ Tealâ ümmetlerinin cevabını sorup bu hususta kendilerinden ilim talebettiğinde, onlar keşifleri kalktığı dönemde evvelce keşfettikleri şeylerin neticesinin ne olduğunu, eski hâlleri üzerine kalıp kalmadıklarını bilemedikleri için o makamda zanna göre cevap yakışmadığından, **"Bizim bir bilgimiz yok"** demiş, sonra bu sözlerini tamamlamak üzere:

"Şüphesiz ki bütün gaybları hakkıyla bilen ancak sensin, sen" demişlerdir. Çünkü ahiret bütün gizlilerin açığa çıkacağı gün olacağı için o makamda kendi ilimlerine güvenmemişlerdir.

Böylece Allah-u Tealâ bize, keşif ashabına (manavi gözü açık olanlara) karşı edebe riayeti öğretmektedir ki, bu sayede biz keşif mertebelerini iyice anlayarak kişiyi makamından yükseğine yerleştirmeyelim ve ondan, hâlinin müsait olmadığı bir şeyi isteyerek onu yormayalım ve kendi cehaletimizi bilmeyip onu herşeyi keşfedemediği için mazur görmeyerek cehaletle vasıflamak suretiyle iki türlü cehalete düşmeyelim.

Ayrıca bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre, peygamberler ümmetlerini tek bir davetle hem zahiren hem de batinen Allah-u Tealâ'ya çağırmışlardır. Çünkü onların davetleri sadece dış görünüş itibariyle olsaydı, **"Bizim bir bilgimiz yok"** sözleri cevap sayılmazdı.

Bundan dolayı münafığın yaptığı hiçbir amel kabul edilmez, çünkü o, zahiriyle icabet ettiği gibi, kalbiyle daveti kabul etmemiştir, fakat günahkâr mümin, iç âleminde davete icabet ettiğinden yaptığı bütün ameller sahih olmuştur. Demek ki şeriattan maksat, imanın, ahkâmın usul ve furû'unun tamamını kaplaması şartıyla iç âlemin davete icabetidir.

Ayet: 109

Yine böylece kıyamet günündeki peygamberlerin sorgusu, başlarına azap gelen ümmetlerin dünyada tebliği inkâr ettiklerinden veya dünyada inanmadıkları hâlde ahirette icabetlerini itiraf etmelerinden dolayıdır.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ onlara ümmetlerinden ne cevap aldıklarını sormaktadır. Fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki:

« وَلاَ تُسْئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ (١١٩) »

"Sen cehennem ashabından sorulmayacaksın." *(Bakara Suresi:119 dan)* ayet-i celilesinden dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, ümmetinin icabet edip etmediği sorulmayacağı anlaşılmaktadır ki bu da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kıyamet gününde diğer peygamberlere karşı rahatlık bakımından üstün bir derece bahşetmektedir.

Bu ayet-i celilede bir gerçek daha anlaşılmaktadır ki:

« ... اِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَاناً (٢٩) ... »

"Eğer Allah (-u Tealâ) **dan korkarsanız, Allah** (-u Tealâ) **size Furkan** (hakkı batıldan ayırma kabiliyeti) **verir."** *(Enfal Suresi:29 dan)* ayet-i celilesinde beyan edildiği üzere ilâhî talimden başka, kimsenin birşey öğrenmeğe yolu yoktur.

Takva şartıyla kazanılan ilâhî bilgiden gayrı bütün bilgiler ya galebe-i zan (zannın çokluğu) veya gerçek bir bilgiye rastlamak ya da bir vehme kesin gibi inanmaktan başka bir şey değildir. Gerçek ilim ise bunların ötesindedir.

Çünkü ilme ulaştıran yolların hepsinde şüpheler bulunduğu için Allah-u Tealâ'nın bu şüphelere vakıf kıldığı temiz nefis sahipleri, anlatılan ilâhî yolun dışında hiçbir bilgiye kesin gözü ile bakmazlar.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, kıyamet Allah-u Tealâ'nın kahhâriyet sıfatıyla tecelli edeceği bir gün olduğu için Zat-ı Ehadî, o gün vahdeti ile kesreti (birliği ile çokluğu), kahrıyla da eserleri (varlıkların izlerini) ortadan kaldıracak, işte o zaman herşey mahv olup kendinden gayrısı kalmayacak ve:

« ... لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (١٦) »

"Bu gün mülk kimindir?" sorusuna,**"Tek ve Kahhâr olan Allah'ındır"** *(Mümin Suresi:16 dan)* diye kendisi cevap buyuracaktır.

Ariflerin kıyameti ise, daimidir, çünkü onlar heryerde bütün işleri gerçeği üzere keşfettiklerinden dolayı daha bu günden ilmi Allah-u Tealâ'ya havale etmişlerdir. İşte bu (ölmeden evvel ölüp gerçeği görmek), kıyamet-i kübra (en büyük kıyamet), haşr-ı havâs belki de ehas (özel hatta daha seçkin kulların mahşeri) dir. Ey Allahımız! Bizi zorla ölmeden, kendi isteği ile ölenlerden eyle. Âmin...,

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ celâl sıfatıyla tecelli ettiğinde, enbiya dahil herkesin anlayış ve bilgileri kaybolacağından onlar, işin gerçeğini incelemekten uzaklıklarını ifade etmek üzere:

"Bizim bir bilgimiz yok." diyeceklerdir. İşte yarın hâl böyle olacaktır, her kim bir yaratığa vasıf olacak şekilde bir şey söylemiş veya bir şeye meyletmiş ise, İzzet vâbili'nin (Allah-u Tealâ'nın yüceliğini temsil eden sağnak yağmurun) zuhuru vaktinde hepsi dağılacak,

Melekler: **"Biz sana hakkıyla ibadet edemedik."**

Peygamberler de: **"Bizim bir ilmimiz yok."** diyeceklerdir.

MEVLA TEALÂ'NIN, PEYGAMBERLERE SORACAĞI GİBİ ÜMMETLERİNE DE SUAL EDECEĞİNİ İFADE EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَ لَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ (٦) »

"Andolsun ki, elbette kendilerine (peygamber) **gönderilenlere de soracağız ve yine kasem olsun ki, gönderilen** (peygamber) **leri de mutlaka sorguya çekeceğiz."** *(Araf Suresi:6)*

« وَ يَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ (٦٥) فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ (٦٦) »

"O gün (Allah-u Tealâ) **onlara** (müşriklere) **nida ederek 'Peygamberlere ne cevap verdiniz?' diyecektir.**

"İşte o gün onlara bütün haberler körleşmiş (söyleyecek sözleri kalmamış, delilleri tükenmiş) **tir; onlar birbirlerine de soramayacaklardır."** *(Kasas Suresi:65, 66)*

Ayet: 110

Mevlâ Tealâ, Rusül-ü Kiram'a, ümmetleri tarafından nasıl karşılandıklarını soracağını açıklayarak, peygamberlerin de kendisi tarafından sorgu suale çekileceğine, dolayısıyla onları mertebelerinden yukarı çıkarmanın uygun olmayacağına işaret ettikten sonra, enbiya arasında en ziyade ifrat ve tefrite maruz olan (hakkında ileri geri konuşulan) İsa *(Aleyhisselâm)* ı misal olarak açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ
الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلاً وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرِيٰةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِاِذْنِي
وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِاِذْنِي وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِي اِسْرَآئِيلَ
عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَا اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ (١١٠)

KELİME MANASI (110)

Allahın, peygamberleri toplayacağı günden bedel, (اِذْ قَالَ) **Dediği zaman,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (يَاعِيسَى) **Ey İsa!,** öyle İsa ki, (ابْنَ مَرْيَمَ) **Meryemin oğlu,** (اذْكُرْ) **hatırla,** neyi? (نِعْمَتِي) **nimetimi,** kimin üzerinde olan? (عَلَيْكَ) **senin üzerinde,** daha? (وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ) **annen üzerinde,** ne zamandaki nimetim? (اِذْ اَيَّدْتُ) **teyid ettiğim** (desteklediğim) **de,** kimi? (كَ) **seni,** kimle? (بِرُوحِ الْقُدُسِ) **Mukaddes Ruh** (Cibril *(Aleyhisselâm)*) **ile,** (تُكَلِّمُ)**konuşuyordun,** Bu manaya göre cümle isti'naf (İsa *(Aleyhisselâm)* ın Cibril *(Aleyhisselâm)* ile desteklenme şeklini açıklayan yeni bir sözdür ki, geriyle ilgisi yoktur, gerçi: (اَيَّدْتُكَ) fiilindeki zamir-i mensup'tan hâl olduğu da söylenmiştir. *(Alûsî).* Kimlerle konuşuyordun? (النَّاسَ)**insanlarla,** nerede olduğun hâlde? (فِي الْمَهْدِ) **beşikte,** daha? (وَكَهْلاً) **yetişkin iken de,** daha ne zamanki nimetimi hatırla? (وَاِذْ عَلَّمْتُ) **öğrettiğim zamanda,** kime? (كَ)**sana,** neyi? (الْكِتَابَ) **kitabı** (okuyup yazmayı) daha? (وَالْحِكْمَةَ) **hikmeti** (doğru ve hikmetli sözleri), daha? (وَالتَّوْرِيٰةَ) **Tevrat'ı,** daha? (وَالْاِنْجِيلَ) **İncil'i,** daha o zamanki nimetimi hatırla ki, (وَاِذْ تَخْلُقُ) **tasvir ediyordun** (yapıyordun), neden? (مِنَ الطِّينِ) **çamurdan,** neyi? (كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ) **kuş şekli gibi bir şeyi,** neyle? (بِاِذْنِي) **benim iznimle,** (فَتَنْفُخُ) **üflüyordun,** neye? (فِيهَا) **ona** (kuşa benzeyen şeye), (فَتَكُونُ)**o da hemen oluveriyordu,** nedir? (طَيْراً) **bir kuş,** neyle? (بِاِذْنِي) **benim iznimle,** (وَتُبْرِئُ) **ve iyileştiriyordun,** kimi? (الْاَكْمَهَ) **anadan doğma körü,** daha? (وَالْاَبْرَصَ) **alacalı'yı,** neyle? (بِاِذْنِي) **benim iznimle,** daha o nimetimi hatırla ki,

(وَاِذْ تُخْرِجُ) **çıkarıyordun** (kabirlerinden diri olarak kaldırıyordun), kimi? (الْمَوْتىٰ)**ölüleri,** neyle? (بِاِذْنِى) **benim iznimle,** o nimetimi de hatırla ki, (وَاِذْ كَفَفْتُ) **menetmiştim, engellemiştim,** kimi? (بَنِى اِسْرَآئِيلَ) **Benî İsrail'i** (yahudileri), kimden? (عَنْكَ) **senden,** ne vakitte? (اِذْ جِئْتَ) **getirdiğinde,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِالْبَيِّنَاتِ)**açık mucizeleri,** (فَقَالَ) **demişti,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** ne demişlerdi? (اِنْ هٰذَآ) (senin ortaya koyduğun) **bu şey değildir,** (اِلَّا سِحْرٌ) **ancak bir sihir** (büyü) **dür,** öyle sihir ki, (مُبِينٌ) **apaçık.**

MEALİ ŞERİF

Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim bunca) **nimetimi hatırla, hani ben seni mukaddes ruh** (Cebrail) **ile desteklemiştim;** (bu yüzden) **sen beşikte iken de, yetişkin çağında da, insanlarla konuşuyordun.**

Hani sana kitabı (yazmayı), **hikmeti** (doğru ve yerinde olan nice ilimleri) **Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Hani benim iznimle, çamurdan kuş suretinin benzerini takdir ediyor** (yapıyor) **dun, içine üfürüyordun da, benim iznimle hemen o bir kuş oluveriyordu.**

Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalı'yı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri (kabirlerinden diri olarak) **çıkarıyordun. Hani İsrail oğullarını** (yahudileri, seni öldürmekten) **engellemiştim. Kendilerine apaçık mucizeler getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başkası değildir." demişlerdi.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bundan evvelki ayet-i celilede Mevlâ Tealâ'nın, peygamberlere: (مَاذَآ اُجِبْتُمْ) **"Size nasıl karşılık verildi?"** diye sormasından maksat, onların ümmetlerinden isyan edip küfürde inat edenleri tevbih etmek (azarlamak) olduğuna göre, tevbih ve melâmete (kınanmaya ve tenkid edilmeye) en fazla müstehak olan ümmet şüphesiz ki İsa *(Aleyhisselâm)* a tâbi olduklarını iddia eden hristiyanlardır.

Çünkü diğer ümmetlerin ta'n ve tenkidleri sadece peygamberlere bağlı kalmış, bu mel'unların tenkidleri ise Allah-u Tealâ'nın Celâl ve Kibriyasına kadar varmıştır. Zira bunlar Allah-u Tealâ'yı hiçbir akıllının tavsif edemeyeceği (niteleyemeyeceği), "Aile ve çocuk edinmek" gibi yaratılanlara mahsus olan sıfatlarla vasıflamışlardır.

Bu yüzden Allah-u Tealâ bütün peygamberlerinin huzurunda İsa *(Aleyhisselâm)* a verdiği nimetleri tek tek saymıştır ki, bundan maksat hristiyanları azarlamak ve kötü sözlerinden dolayı ayıplamaktır, çünkü İsa *(Aleyhisselâm)* a verildiği açıklanan nimetlerin herbiri, onun bir ilâh değil, ancak bir kul olduğuna delâlet etmektedir.

Ayet: 110

Kıyamet günü İsa *(Aleyhisselâm)* a yapılacak bu hitap ve hatırlatmanın Kur'an-ı Kerimde nakledilişinin faydası ise, bu ayet-i celilenin inişi sırasında mevcut olan nasara taifesinin dikkatlerini, makâlelerinin kabahatine (sözlerinin çirkinliğine), mezhep ve itikatlarının rekâketine (yol ve inançlarının düşüklüğüne) çekmektir.

Mevlâ Tealâ tarafından ahirette özellikle İsa *(Aleyhisselâm)* a yapılacak bu hatırlatma ile ilgili, Ebû Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢١١- عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُعِىَ بِالْاَنْبِيَاءِ وَاُمَمِهَا ثُمَّ يُدْعَىٰ بِعِيسَىٰ فَيُذَكِّرُهُ اللهُ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ فَيُقِرُّ بِهَا ، يَقُولُ: ﴿ يَا عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ... ﴾ اَلْآيَةَ . ثُمَّ يَقُولُ: ﴿ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللهِ ﴾ فَيُنْكِرُ اَنْ يَكُونَ قَالَ ذٰلِكَ، فَيُؤْتَىٰ بِالنَّصَارَىٰ فَيُسْئَلُونَ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. هُوَ اَمَرَنَا بِذٰلِكَ فَيَطُولُ شَعْرُ عِيسَىٰ حَتَّىٰ يَأْخُذَ كُلُّ مَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ بِشَعْرَةٍ مِنْ شَعْرِ رَأْسِهِ وَجَسَدِهِ فَيُجَاثِيهِمْ بَيْنَ يَدَىِ اللهِ مِقْدَارَ اَلْفِ عَامٍ ، حَتَّىٰ يُوقَعَ عَلَيْهِمُ الْحُجَّةُ ، وَيُرْفَعَ لَهُمُ الصَّلِيبُ وَيُنْطَلَقَ بِهِمْ اِلَى النَّارِ»

211 - **"Kıyamet günü olduğu zaman bütün peygamberler ve ümmetleri çağırılır, sonra İsa** *(Aleyhisselâm)* **çağırılarak Allah** (-u Tealâ) **ona, 'Ey Meryem oğlu İsa! Senin ve annenin üzerindeki nimetlerimi hatırla.' buyurarak üzerindeki nimetlerini hatırlatır, O'da bunları ikrar** (kabul) **eder.**

Sonra Allah (-u Tealâ)**: 'Sen mi insanlara <Allah** (-u Tealâ) **yı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin> dedin.' buyurur. İsa** *(Aleyhisselâm)* **bunu demiş olmasını inkâr eder. Bunun üzerine hristiyanlar getirilerek suale çekilince: ' Evet O bize bunu emretti' derler.**

O zaman İsa *(Aleyhisselâm)* **ın tüyleri uzayarak meleklerden her bir melek onun başının ve bedeninin tüylerinden bir tüye tutunurlar. Böylece O** (İsa *(Aleyhisselâm)*) **Allah** (-u Tealâ) **nın huzurunda onlarla bin sene kadar diz-dize oturur** (mücadele eder).

Neticede aleyhlerinde hüccet (delil) **getirilir.** (boş yere taptıkları) **Haç onlara kaldırılır** (gösterilir) **ve onlar cehenneme gönderilirler."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/229, İbni Ebî Hâtim, No:6976, 4/1236, Ali el-Müttaki, Kenzu'l-Ummal, No:2979, 2/20)*

İbni Vehb *(Radıyallahu Anh)* babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ehli kitaptan bir adam Yemen'e gelince, babam: "Git onu dinle!" dedi. Bunun üzerine ben: "Beni bir hristiyan'a mı havale ediyorsun?" dedim. O: "Evet git onun söyleyeceklerini dinle" dedi. Ben o kişiyi dinlemeye gittiğimde o şöyle anlattı:

٢١٢ - « لَمَّا رَفَعَ اللهُ عيسىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَقَامَهُ بَيْنَ يَدَىْ جبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ فَقَالَ لَهُ: ﴿ اُذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلىٰ وَالِدَتِكَ ﴾ فَعَلْتُ بِكَ وَفَعَلْتُ بِكَ ، ثُمَّ اَخْرَجْتُكَ مِنْ بَطْنِ اُمِّكَ ، فَفَعَلْتُ بِكَ وَ فَعَلْتُ بِكَ ، وَسَتَكُونُ اُمَّةٌ بَعْدَكَ يَنْتَحِلُونَكَ وَيَنْتَحِلُونَ رُبُوبِيَّتَكَ ، وَيَشْهَدُونَ اَنَّكَ قَدْ متَّ وَكَيْفَ يَكُونُ رَبٌّ يَمُوتُ؟ فَبِعِزَّتِى حَلَفْتُ لَاُنَاصِبَنَّهُمُ الْحِسَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَ لَاُقِيمَنَّهُمْ مَقَامَ الْخَصْمِ مِنَ الْخَصْمِ حَتّىٰ يُنْفِذُوا مَاقَالُوا وَلَنْ يُنْفِذُوهُ اَبَداً »

212 - **"Allah** (-u Tealâ) **İsa** *(Aleyhisselâm)* **ı** (göklere) **kaldırınca, O'nu Cibril ve Mikail'in önüne dikerek 'Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla! Sana şöyle şöyle yaptım, sonra seni annenin karnından çıkardım. Sana şu şu iyiliklerde bulundum. Senden sonra bir ümmet çıkarak hem senin Rab olduğunu savundular, hem de senin öldüğüne şahitlik ettiler. Ölen kişi nasıl Rab olabilir?**

İzzetime yemin ederim ki, kıyamet günü onları muhasebe için huzurumda dikeceğim ve dediklerini ispat edinceye kadar onları bir hasmın, düşmanını koyduğu yere koyacağım. Onlar da ebediyyen bu iddialarını ispat edemeyecekler.' buyurdu."

Bunun üzerine ben: "Sen hristiyan olduğun hâlde İsa *(Aleyhisselâm)* hakkında nasıl böyle konuşursun?" deyince, O: "Güvenecek kimse bulsam daha neler söyleyeceğim" dedi, sonra müslüman olduğunu açıklayarak mislini işitmediğim daha nice haberler aktardı. *(İbni Ebî Hâtim, No:6195, 4/1237, Süyütî, Dürrü'l-Mensûr, 3/230,)*

Ayet-i celiledeki: (اذْ قَالَ اللهُ) **"Allah** (-u Tealâ) **buyurduğu vakit"** ifadesinin, müstakbel değil de mazi sigasıyla gelmesi hakkında bir kaç görüş vardır:

1- Kıyametin, olmuş bitmiş gibi yakın olduğunu göstermek için böyle gelmiştir, çünkü her gelecek yakındır. Yine böylece gelme zamanı yaklaştığında araplar arasında:

« اَلْجَيْشُ قَدْ اَتىٰ »

"Ordu geldi" denilir. Nitekim ayet-i celilede:

« اَتىٰ اَمْرُ اللهِ ... (١) »

"Allah (-u Tealâ) **nın emri geldi."** *(Nahl Suresi:1 den)* buyurulmuştur.

2 - Bu, hâl-i hikaye (geleceği şimdiki zamanın edasıyla ifade etmek) yoluyla gelmiştir. Bunun bir benzeri, insanın arkadaşına: "Sanki sen bizimle idin, filânca şehre girdik, orada şu işi yaptık, derken birisi bağırdı, sen de beni bırakıp ona icabet ettin" demesi gibidir.

Kur'an-ı Kerimde de bunun naziri olarak:

« وَلَوْ تَرىٰ اِذْ فَزِعُوا ... (٥١) »

"Telâşa düştükleri zaman, bir görsen!" *(Sebe' Suresi:51 den),*

« وَلَوْ تَرىٰ اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ... (٥٠) »

"Melekler o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken görmeliydin" *(Enfal Suresi:50 den),*

« ... وَلَوْ تَرىٰ اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ... (٣١) »

"O zalimler, Rablerinin huzurunda tevkif edilmişken, sen bir görmelisin!" *(Sebe' Suresi:31 den)* ayet-i kerimelerini açıklamak mümkündür. Bütün bu ayet-i celileler, şimdiki zamanı hikaye etmek üzere getirilmişlerdir.

3 - Meşhur olduğu üzere, bu hitabın ilerde vukûu muhakkak (gerçekleşmesi kesin) olduğundan dolayı atî (gelecek), vaki' (olmuş) suretinde tasvir edilmiştir.

4 - Kelâm-ı İlâhî'nin ezelî olduğuna, Allah-u Tealâ'ya nisbet edilen fiillerde zaman mefhumu melhuz olmadığına (düşünülmediğine), dolayısıyla o gün ahirette vukû bulacak bu hitabın bir bidayet-i kelâm (yeni söz) değil, ezelî olan ilâhî kelâmın muhataba teveccüh ve taalluku (yönelip ilgilenmesi) nden ibaret bulunduğuna dikkat çekmek için bu makamda ifade-i celile, "Allah-u Tealâ buyuracak" yerine, "Allah-u Tealâ buyurdu" şeklinde gelmiştir.

Ayet-i celilede geçen, "Nimet" ifadesi cins olarak düşünüldüğünden bütün nimetler anlamına gelmektedir. Nitekim:

« وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا ... (١٨) »

"Allah (-u Tealâ) nın nimetini saymak isteseniz, sayamazsınız." *(Nahl Suresi:18 den)* ayet-i celilesindeki, "Nimet" kelimesi de, cins isim manasında bir izafet terkibi olarak kabul edildiğinden, Allah-u Tealâ'nın bütün nimetlerini içine almaktadır.

Allah-u Tealâ İsa *(Aleyhisselâm)* üzerindeki nimetlerini bu ayet-i celilesinde sekiz surette açıklamıştır:

1 - (اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ) **"Hani ben seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim."** ifade-i celilesinin açıkladığı, "Ruhu'l-Kudüs ile desteklenme nimeti" dir.

"Ruhu'l Kudüs" tabiri ile ilgili bir kaç görüş vardır:

a) Ruhu'l-Kudüs Cebrail *(Aleyhisselâm)* dır. Ruh, Cibril Kudüs ise Allah-u Tealâ'dır. Burada sanki Cebrail *(Aleyhisselâm)* ın şanına ta'zim için Allah-u Tealâ onu kendisine nisbet ederek "Allah'ın Cebrail'i" buyurmuştur.

b) Ruhlar, mahiyetleri bakımından farklı olup, bazısı temiz ve nurânî, bir kısmı ise pis ve zulmânî'dir. Bazıları aydın, bazıları bulanık, bazıları hayırlı, bazısı da şerlidirler. Bundan dolayı Aişe *(Radıyallahu Anha)* validemizden rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

٢١٣ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْاَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ »

213 - **"Ruhlar bir araya getirilmiş ordular** (çeşit çeşit gruplar) **dır."** buyurulmuştur. *(Buharî, Enbiya:3, No:3158, 3/1213, Müslim, Birr:49, No:2638, 4/2031, Ebû Davud, Edep:19, No:4834, 2/675, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7940, 3/151, Sehâvî, Mekâsidü'l-Hasene, No:95, Sh. 73)*

İşte Allah-u Tealâ tahir (temiz), nurânî (aydınlık), ulvî (yüce) ve mümtaz (seçkin) bir ruhu İsa *(Aleyhisselâm)* a vermiştir ki, ayet-i celilede zikredilen mukaddes ruh'tan kastedilen budur.

c) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayete göre Ruhu'l Kudüs, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, ölüleri kendisiyle dirilttiği İsm-i E'zamdır. *(İbni Ebî Hatim, No:6980, 4/1238)*

Ruhu'l Kudüs ile ilgili diğer bilgiler, Bakara Suresinin:87 ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan, 1/438-440) zikredilmiştir. Bu arada oranın da mutalâa edilmesiyle kıymetli bilgilere ulaşma imkânı vardır.

2- (تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلاً) **"Beşikte iken de, yetişkin iken de, sen insanlara konuşuyordun."** cümle-i celilesinin ifade buyurduğu, "Bebeklikte ve kemal çağında konuşma nimeti."

İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikte iken konuşması:

« ... قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِى الْمَهْدِ صَبِيّاً (٢٩) قَالَ اِنِّى عَبْدُ اللهِ اٰتَانِىَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِى نَبِيّاً (٣٠) وَجَعَلَنِى مُبَارَكاً اَيْنَمَا كُنْتُ وَاَوْصَانِى بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيّاً (٣١) وَ بَرّاً بِوَالِدَتِى وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّاراً شَقِيّاً (٣٢) وَ السَّلَامُ عَلَىَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيّاً (٣٣) »

"Dediler ki: 'Biz henüz beşikte bulunan bir sabi ile nasıl konuşuruz?' (İsa *(Aleyhisselâm)*): **'Şüphesiz ki ben Allah** (-u Tealâ) **ın kuluyum. O bana Kitabı** (İncil'i) **verdi ve beni peygamber yaptı.**

Beni nerede olursam olayım mubarek kıldı, diri olduğum müddetçe bana namazı ve zekâtı vasiyet (emr) **etti. Beni anneme itaatkâr kıldı; Beni cebbar ve şakî** (zorba ve bedbaht) **yapmadı.**

Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak (kabrimden) **kaldırılacağım gün de selâm benim üzerimedir.' dedi."** *(Meryem Suresi:29 dan, 30-33)* ayet-i kerimelerinde anlatılmıştır.

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, İsa *(Aleyhisselâm)*ın beşikte konuştuğunu açıklamak üzere:

٢١٤ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي الْمَهْدِ إِلاَّ أَرْبَعَةٌ ، عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَشَاهِدُ يُوسُفَ وَصَاحِبُ جُرَيْجٍ وَابْنُ مَاشِطَةِ بِنْتِ فِرْعَوْنَ »

214 - **"Beşikte dört kişiden başka konuşan olmamıştır,** (bunlar da): **Meryem oğlu İsa, Yusuf** *(Aleyhisselâm)* **ın şahidi, Cüreyc'in sahibi ve Firavun'un kızının tarakçısının oğludur."** buyurdu. *(Hakim, Müstedrek, No:4161, 2/650)*

Bu hadis-i şerifte geçen Cüreyc'in sahibinin kıssası Âli Imran Suresinin 46. ayet-i kerimesinin tefsirinde (RF. 3/510, Hadis No:334) zikredilmiştir.

İsa *(Aleyhisselâm)* ın yetişkin iken konuşması ise:

« وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلاً وَمِنَ الصَّالِحِينَ (٤٦) »

"Beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşacaktır ve salihlerdendir." *(Âli Imran Suresi:46)* ayet-i celilesiyle tefsir etmekte olduğumuz ayet-i celilede anlatılmaktadır.

Buna göre ayet-i celilenin manası: "İsa *(Aleyhisselâm)* onlara bu iki vakitte de sözü hiç değişmeksizin tıflen ve kehlen (hem bebek, hem de yetişkin iken) konuştu." şeklindedir ki, işte bu İsa *(Aleyhisselâm)* a mahsus olan şerefli bir özelliktir. Ne ondan önce, ne de ondan sonra hiç bir peygambere nasip olmamıştır.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen "Mehd" bilinen beşik anlamındadır. İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir görüşe göreyse annesinin kucağıdır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre, İsa *(Aleyhisselâm)* Allah-u Tealâ'nın anlattığı bu sözleri bir anlık söylemiş, sonra konuşma çağına gelinceye kadar bir daha konuşmamıştır.

İbni Ahşîd *(Rahimehullah)* ın beyanına göreyse, peygamberliğini ortaya koymak ve ilerde kendisine verilecek nübüvvet makamına önceden alâmet olmak üzere devamlı konuşmuştur.

Ayrıca İsa *(Aleyhisselâm)* ın bu konuşmasının, iftiracıların annesi hakkındaki uydurmalarından, Meryem validemizin taharet ve beraatine (temizlik ve uzaklığına) delâlet etmek için, Meryem validemize verilen bir keramet olarak da kabul edilmesi caizdir.

Eğer burada, "İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikte konuşması mucizelerdendir, fakat yaşlı iken konuşması mucizelerden olmadığı hâlde, burada bahsi geçmesinin ne hikmeti vardır?" denecek olursa,

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu konuya bir kaç yönden cevap vermiştir:

a) Bu ifadenin zikredilmesinde hristiyanlara, özellikle İsa *(Aleyhisselâm)* ın ilâhlığını iddia eden Necran cemaatına reddiye vardır. Zira İsa *(Aleyhisselâm)* ın çocukluktan yaşlılığa intikal etmesi onun bir takım değişikliklere maruz kaldığının göstergesidir ki, ilâh olan zat hakkında değişiklik düşünülmesi muhal (imkânsız) dır.

b) İnsanlarla beşikte bir kere konuşması annesinin beraatini açıklamak içindir, sonra yetişkin çağında ise, vahiy ve nübüvvetle konuşacaktır.

c) Ebû Müslim *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, beşikte ve yetişkin çağında aynı özellikte tek söz söylemesi ve iki vakitteki ifadeleri arasında hiç bir farklılık görülmemesi mucizelikte zirveye ulaşmıştır.

d) Hüseyin ibni Fazl el-Becelî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Yaşlı iken konuşması da müstakil bir mucize sayılabilir. Zira İsa *(Aleyhisselâm)* göğe kaldırıldığında otuzüç sene, üç ay, üç günlük olduğundan: "Kehl" değildi, çünkü "Kehl", kendisinde yaşlılık alâmetleri gözüken veya otuzdört ile ellibir yaş arası olan kimsedir.

Nitekim ulemadan bir çoğunun beyanına göre,

Âdemoğlu ana rahminde bulunduğu müddetçe (جَنِينْ) **"Cenîn"**,

Yeni doğduğunda (وَلِيدْ) **"Velîd"**,

Emzirildiği sürece (رَضِيعْ) **"Radî' "**,

Sütten kesilince (فَطِيمْ) **"Fatîm"**,

Yürümeğe ve büyümeğe başlayınca (دَارِجْ) **"Dârîc"**,

Boyu beş karışa ulaşınca (خُمَاسِى) **"Humâsî"**,

Süt dişleri dökülünce (مَثْغُورْ) **"Mesğûr"**,

Dişleri bitince (مُثْغِرْ) **"Müsğir"**,

On yaşına yaklaştığında veya geçtiğinde (مُتَرَعْرِعْ وَ نَاشِى) **"Mütera'rı'** ve **Nâşi'**,

Bulûğa yaklaştığında veya henüz ulaştığında (يَافِعْ وَ مُرَاهِقْ) **"Yâfi'** ve **Mürâhik"**,

Bulûğa erip kuvveti toplandığında (حَزُورْ) **"Hazûr"**,

Bütün bu hâllerdeki müşterek ismi ise (غُلَامْ) **"Gulâm"**,

Bıyığı terleyip sakal başı belirdiğinde (بَقَلَ وَجْهُهُ) **"Bekale vechühû"**

Taze delikanlı olunca (فَتىٰ و شَارِخْ) **"Fetâ** ve **Şârih"**,

Sakalı uzayıp gençliğinin sonuna ulaşınca (مُجْتَمِعْ) **"Mücteme'"**

Otuz ile kırk arasında bulunduğu sürece (شَابّ) **"Şâb"**,

Kırktan, altmışı tamamlayıncaya kadar ise (كَهْل) **"Kehl"** denilir. *(Alûsî, 3/163)*

Dolayısıyla İsa *(Aleyhisselâm)* ın kehl iken konuşması âhir zamanda gökten indirildiği vakitteki konuşmasına delâlet etmektedir. Bu itibarla ayet-i celile, İsa *(Aleyhisselâm)* ın âhir zamanda gökten ineceği hakkında bir nas (delil) teşkil etmektedir.

Nitekim İbni Zeyd *(Rahimehullah)* bu makamda: **"İsa** *(Aleyhisselâm)* **onlarla beşikte konuştu. Deccal'ı öldüreceği zaman da onlarla konuşacaktır ki O, o gün "kehl"** (yetişkin çağında) **bulunacaktır."** buyurmuştur. *(Taberî, Câmiu'l-Beyan, No:7073, 3/271, Alûsî:3/174)*

Burada şunu belirtelim ki, diğer lisanlarda insanın tavırları ancak çocuk, genç ve yaşlı gibi bir kaç tabirle ifade edilebilirken, arab lisanının zenginliğine bak ki, çocuğun anne karnındaki hâlinden altmış yaşına kadar yaşadığı süreç, ondokuz luğatla ifade edilmiştir. Altmış yaşından vefat edinceye kadar ki diğer yaşlılık hâlleri hakkında on lugat daha vardır, biz uzatmamak için mevzumuz olan kehl'in yukarsındakileri burada zikretmedik.

Fahrurrazî ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiği üzere, hristiyanların iddiasına göre, İsa *(Aleyhisselâm)* beşikte konuşmamış, annesinin beraatını küçükken söylememiş, bilakis otuz sene yahudilerin annesine attıkları iftiraya katlanmıştır.

Onlar bu görüşlerinin doğruluğuna şöyle delil getirmişlerdir: "İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikteyken konuşması şaşılacak işlerdendir. Böyle bir hadise meydana gelmesi durumunda elbette ki bunun vukuu, sözlerine kesinlikle güvenilecek büyük bir topluluğun huzurunda olmalıdır.

Çünkü bu gibi mucizelerin bir iki kişiye mahsus olması caiz olmaz. Böyle garip bir hadise kalabalık bir topluluğun yanında meydana gelirse, muhakkak ki bunun nakledilmesinin sebepleri fazla olacağından böyle bir haberin tevatür (yalanda birleşmeleri tasavvur edilemeyecek bi cemaat tarafından nakledilme) derecesine ulaşması gerekir ki bunu gizlemek imkânsız olur.

Zaten hristiyanlar İsa *(Aleyhisselâm)* ı sevme konusunda ifrata vararak onun bir ilâh olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiklerine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* ın böyle bir menkibe ve faziletini gizlemeye gayret etmeleri düşünülemeyeceği gibi, bilakis onun hakkındaki bir menkibeyi bin yapmaları söz konusu iken İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikte konuşma hadisesi meydana gelmiş olsaydı, bunu en iyi bilenlerin, nasara taifesi olmaları gerekirdi.

Onlar bunu inkâr etme hususunda görüşbirliğine vardıklarına göre, bunun vuku bulmamış olduğu anlaşılmış olur.

Mütekellim (ilm-i kelâm ile uğraşan âlim) ler bu şüpheye bir kaç yönden cevap vermişlerdir:

a) İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikte konuşması, ancak Hazreti Meryem'in fuhuş ve zinadan beraatine (masum olduğuna) bir delil olsun diye meydana gelmiştir. Orada bulunanlar az bir topluluk olup, bu sözü duyanlar da pek az bir cemaat olmuştur.

Böylesi az cemaatın gerçeği gizleme hususunda söz birliği yapmaları uzak bir ihtimal sayılmaz.

b) O az sayıdaki topluluk bunu anlatmış olsa da, yahudiler onları bu konuda yalanlayarak iftirada bulunmakla suçlayınca, bu hakikate şahit olanlar susup kalmışlar, bu nedenle Allah-u Tealâ, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gerçeği bildirinceye kadar mesele mektum ve mahfî (gizli ve saklı) kalmıştır.

c) Ayrıca bütün hristiyanların bu hadiseyi inkâr ettikleri doğru değildir, zira Cafer ibni Ebî Talip *(Radıyallahu Anh)*, Necaşî'ye Meryem suresini okuduğunda, Necaşî'nin: **"İsa** *(Aleyhisselâm)* **ın hadisesiyle bu okunan arasında zerrece fark bulunmamaktadır."** dediği sağlam bir senetle nakledilmiştir.

d) Netice olarak deriz ki: Bütün hristiyanlar bu meseleyi inkâr etseler bile Kur'an-ı Kerim ve Muhammedü'l-Emin *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gibi sağlam kaynakların bu haberi nakletmelerinden sonra, imanı sağlam ve ikânı (şüphesiz inancı) kuvvetli olanların yanında nasara'nın bu şüphelerinin kâle alınmayacağı aşikârdır.

Hak olan Kur'an-ı Kerim'in açıkladığı nice meseleler vardır ki, iki kitap ehli de onun tersine ittifak etmişlerdir. Ama Hak, uyulmaya ehak (daha lâyık) tır. Her hâlde onların meramı ağızlarıyla Allah-u Tealâ'nın nurunu söndürmektir. Amma:

« ... وَ يَأْبَى اللّٰهُ اِلاَّ اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (٣٢) »

"Kâfirler istemese de, Allah (-u Tealâ) **nurunu illâ da tamamlayacaktır"** *(Tövbe Suresi:32 den)*

3 - (وَ اِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَ الْاِنْجِيلَ) **"Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim."** ayet-i celilesinin ifade ettiği nimettir.

Ayet-i celilede geçen, "Kitap" kelimesi hakkında iki görüş vardır:

a) Bundan murat kitabet ve hat, yani yazı yazmadır.

b) Bundan kastedilen, cins olarak kabul edilen kitaplardır, çünkü insan ilk önce kolay ve kısa kitapları öğrenir, sonra bunlardan yükselerek, daha şerefli ve zor kitapları te'allum eder.

İsa *(Aleyhisselâm)* a öğretilen hikmet'in tefsiri hakkında bir kaç görüş vardır:

a) İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* dan rivayet edildiğine göre **"Sünnet"**,

b) Süddî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre **"Nübüvvet"**,

c) Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* ın babasından rivayetine göre; **"Dinî konularda isabetli anlayış."** *(İbni Ebî Hatim, 4/1240)*,

d) **Savab ve muhkem kelâm** (Doğru düzgün ve sağlam konuşmak), *(Alûsî, 7/57)*

e) **Kütüb-i münzele'nin** (gökten inen kitapların) **mana ve sırlarına vukuf** (inceliklerinden haberdâr olmak),

f) İlâhî kitapların ahkâmını bilip, muktezasıyla amel ederek **istikmâl-i nefs** (nefsi kemale erdirmek) *(Ruhul Beyan, 2/460)*,

g) **Ulûm-i Nazariyye ve Ulûm-i ameliyye** (sade tefekkür ve düşünceye dayalı ilimler ile tatbikatla ilgili bilgiler) *(Fahrurrazî, 12/104)*,

h) **Kitab,** şeriatın zahiri ile ilgili tedbirler, **Hikmet** ise şeriatın batını ve iç âlemi ile ilgili yönetici kaideler *(Nahcuvânî, 1/209)*,

Mevlâ Tealâ, kitap ve hikmeti ta'lim nimetini beyandan sonra, Tevrat ve İncil'i öğretme iyiliğini açıklamıştır ki, bu hususla ilgili olarak şu açıklamalar yapılmıştır:

a) Mevlâ Tealâ, **"Kitab"** kelimesinden sonra, bu iki kitabı özellikle zikrederek son derece şerefli olduklarına dikkat çekmiştir. Nitekim:

« حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى ... (٢٣٨) »

"Namazlara ve orta namaza devam edin." *(Bakara Suresi:238'den)* kavl-i şerifinde, önemine binaen namazlar içinde **"İkindi namazı"**,

« وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ... (٧) »

"Hani biz peygamberlerden misaklarını almıştık. Senden de, Nuh'tan da, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa'dan da..." *(Ahzab Suresi:7 den)* ayet-i celilesinde de peygamberler içersinde şereflerine binaen **"Ülü'l-azm"** olanlar tahsis edilmişlerdir.

b) İlâhî kitapların sırlarına muttali olmak ancak, ulema'nın naklettiği zahire ait olan şer'î ve aklî ilimlerin çeşitlerine dalmış olanlar için mümkündür. Dolayısıyla burada Tevrat ve İncil ifadesinin anılması, büyük peygamberlerin dışında kimsenin muttali olamayacağı sırların İsa *(Aleyhisselâm)* a öğretildiğine işaret etmektedir ki bu, en kuvvetli görüştür.

İmam-ı Nahcuvanî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre Tevrat, zahir - batın (gizli-açık) hüküm ve hikmetlerin hepsini içine almış, İncil ise ekseriyetle batına önem vermiştir.

Katade *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre, İsa *(Aleyhisselâm)* hem Tevrat'ı hem de İncil'i okurdu.

Muhammed ibni İshak *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: İsa *(Aleyhisselâm)* Benî israil'e hiç duymadıkları yeni bir kitap olan İncil'i getirmiş, evvelce bildikleri, sonradan ilmini ve eserini kaybettikleri Tevrat'ı da okuyarak onların yaptıkları tahrif (değiştirme) leri onunla reddetmiştir.

4 - (وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِي) **"Hani benim iznimle çamurdan bir kuş suretinin benzerini yaratıyor** (yapıyor) **dun da, benim iznimle o hemen bir kuş oluveriyordu."** ayet-i celilesinin ifade ettiği nimetdir.

Ali İmran suresinde İsa *(Aleyhisselâm)* ın sözü olarak nakledilen:

« ... فَأَنْفُخُ فِيهِ ... (٤٩) »

"Ben ona üflerim." *(Ali İmran Suresi:49'dan)* kavl-i şerifinde zamir müzekker olarak getirilmiş, burada ise "Sen ona üflersin" kavl-i şerifinde zamir müennes kılınmıştır. Çünkü buradaki zamir (كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ) deki (كَافْ)'a raci olup, "Tayr"a muzaf olan "Hey'et" kelimesine dönücü değildir.

Zira o hey'et (kuş şekli) İsa *(Aleyhisselâm)* ın yaptığı ve üflediği suret değildir. Dolayısıyla zamir İsa *(Aleyhisselâm)* ın üflemiş olduğu kuş suretinin benzeri olan hey'ete aittir. Bu itibarla heyet manasına delâlet ettiğinden müennes, kâf'ın zahirine bakılarak da müzekker olabilir. Bu iki suredeki farklılık burdan kaynaklanmıştır.

Ayet-i celiledeki: **"Hani benim iznimle çamurdan bir kuş suretinin benzerini yaratıyor** (yapıyor) **dun da, benim iznimle o hemen bir kuş oluveriyordu."** ifadesinde, (بِإِذْنِي) "Benim iznimle" kelimesinin iki kere tekrar edilmesi, meydana gelen bu işin İsa *(Aleyhisselâm)* ın kudret ve icadıyla değil, Allah-u Tealâ'nın kudret ve tahliki (yaratması) ile olduğunu te'kid etmek içindir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, hakikatte halk (yaratmak) Allah-u Tealâ'ya ait olup, esbaba mubaşeret vaktinde (sebeplere başvurulduğunda) kulun elinde zahir olmuş(meydana gelmiş) tir.

Nitekim Meryem validemize üflemek te Cibril-i Emin tarafından olmuş, fakat yaratmak Allah-u Tealâ tarafından olduğu için Mevlâ Tealâ:

« ... فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا ... (١٢) »

"Biz ona ruhumuzdan üfledik" *(Tahrim Suresi:12 den)* buyurarak, Cibril-i Emin'in üfleme fiilini de kendine izafe etmiştir.

Ayet: 110

Benî İsrail taannüt vechi üzere (inadına) İsa *(Aleyhisselâm)* dan mucize isteyerek "Eğer davanda sadık isen, bizim için bir yarasa yap ve ona ruh ver" dediklerinde, İsa *(Aleyhisselâm)* bir çamur alarak yarasa sureti yaptı, sonra ona üflediğinde, bir de o, gökle yer arasında uçan bir kuş oluverdi.

"Hayâtü'l-Hayevân" isimli eserde zikredildiğine göre, onların özellikle yarasa istemelerinin sebebi, yarasa diğer mahlûkattan daha acaip olduğundandır. Onun bazı acaipliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Et ve kandan ibaret olup, tüyü olmadığı halde uçar, hem öyle bir sür'atle uçar ki, havada sinekleri kapar.

2- Sinekler güneş batma vaktinde hareketlenerek canlıların kanından ibaret olan azığını aramaya çıkar, tam o sırada da yarasanın gözü görmeğe başlayarak sinekleri yutar, böylece rızık arayan biri diğer rızık peşinde koşanın üstüne düşer. Hakîm olan Allah-u Tealâ'yı tesbih ederiz.

3- Memesi, gagası, kulakları, hayaları ve dişleri mevcut olup, kadın gibi hayız gördüğünden Allah-u Tealâ'nın kudretine delâlet etmekte çok ileridir.

4- İnsan gibi güler, dört ayaklı gibi işer, memesinden süt çıkar, yavrusunu emzirir, hiçbir kuşa benzemez, bundan dolayı hiçbir kuş onu sevmez, et yiyen kuşları yer, et yemeyen kuşları ise öldürüp bırakır.

5- Uzun ömürlüdür, dişisi üç ile yedi arası yavru doğurur, çok kere havada çiftleşir, bazen yavrusunu uçarken doğurur, diğer hayvanlar gibi doğurur amma diğer kuşlar gibi yumurtlamaz.

6- Yavrusunu kanadının altında taşır, merhametinden dolayı bazen ağzı ile de götürür, bir tabiatı da vardır ki çınar yaprağı değince uyuşur ve bir daha uçamaz.

7- Gündüz ışığında görmez, gece karanlığında görmez, ancak güneş battıktan sonra bir saat, fecr'in tulû'undan sonra da hava tam aydınlanmadan önce bir saat olmak üzere iki saat görür.

Bir kuş suretinin İsa *(Aleyhisselâm)* ın üflemesiyle bu kadar acaipliklere sahip bir kuş olarak uçması, ne büyük bir kudret eseri iken, bunu gören Benî İsrail gülerek: "Bu ancak bir sihirdir" dediler.

Yenmesinin hükmüne gelince:

Ebul Huveyris *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **yarasa öldürmeyi yasaklamıştır"** eserinden dolayı yenmesi haram görülmüştür. *(Dümeyrî, Hayâtü'l-Hayevân, 1/257)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yarasayı öldürmeyi yasaklamasının sebebi de mubarek oluşundandır, nitekim Ayşe *(Radıyallahu Anha)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

٢١٥ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: لَمَّا أُحْرِقَ بَيْتُ الْمَقْدِسِ كَانَتِ الْأَوْزَاغُ تَنْفُخُهُ بِأَفْوَاهِهَا وَكَانَتِ الْوَطَاوِطُ تُطْفِئُهُ بِأَجْنِحَتِهَا »

215 - "Beyt-i Makdis yakılınca kertenkeleler ağızlarıyla ateşe üflüyor, yarasalar ise kanatları ile onu söndürüyorlardı." *(İbni Menzûr, Lisanu'l-Arap, 7/433)*

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, İsa *(Aleyhisselâm)* ın kuş sureti yapması Allah-u Tealâ'nın izniyle olduğundan Allah-u Tealâ'ya yaklaşmaya vesile olacak bir ibadet sayılır. Dolayısıyla o, kıyamet günü kendilerine:

(أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ) **"Yarattığınıza hayat verin"** denilipte bunu yapamadıkları için azaba uğrayacak olan musavvirlerden sayılmaz. İsa *(Aleyhisselâm)* ın kuş şekli yapması Allah-u Tealâ'nın emriyle ve izniyle olduğundan, İsa *(Aleyhisselâm)* bu işle memurdur, başkasından emir alan ise kuldur, kul da ilâh olamaz.

Ayet-i celilede geçen (بِإِذْنِي), (تَنْفُخُ) fiiline taallûk etmektedir ki, buna göre mana: "Sen o kuş suretine benim iznimle üflerdin de, o senin üflemenle değil, benim iznimle kuş olurdu." demektir.

Evet üflemek zahirde tekvin'in sebebi ise de, hakikatte üflemek de izni ilâhi iledir. Allah-u Tealâ, ruh üflenmeden evvel İsa *(Aleyhisselâm)* ın yaptığı kuş sureti hakkında (كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ) "Kuş şekli gibi" ifadesini kullanmış, (طَيْرًا) "Kuş" tabirini kullanmamıştır.

Mevlâ Tealâ, çamurdan yaptığı şekle üfleme işini İsa *(Aleyhisselâm)* a izafe etmişse de, hayat verme işini kendisinden başkasına nisbet etmemiştir. Üflemenin ise İsa *(Aleyhisselâm)* tarafından vaki olması İsa *(Aleyhisselâm)* da hayvanî (canlılara ait) bir ruh bulunması sebebiyledir. Çünkü İsa *(Aleyhisselâm)* dan çıkan nefes canlılarda bulunan ruhun tâ kendisidir.

İşte bu hava o kuşun cismine girip içine sirayet etmiş, o kuş da hayatı kabul etme kabiliyetine sahip olduğundan o nefesle canlanmıştır. Nitekim Sâmirî'nin Cebrail *(Aleyhisselâm)* ın atının izinden aldığı toprağı içine attığı buzağı da hayatı kabul ederek ses çıkartmıştır.

Sâmirî'nin buzağısı Allah-u Tealâ'nın izniyle hayat bulup bağırdığı gibi, İsa *(Aleyhisselâm)* ın kuşu da Allah-u Tealâ'nın izniyle uçmuştur. *(İbni Arabî, Rahmetü'n mine'r-Rahman, 2/53)*

Demekki kulun elinde yaratmakla ilgili bir güç yoktur. İmam-ı Rabbanî *(Kuddise Sırruhu)* hazretleri bu hususta ne güzel buyurmuştur:

« لَوْ جَاءَ مِنْ فَيْضِ رُوحِ الْقُدْسِ مِنْ مَدَدٍ لِغَيْرِ عِيسَىٰ لَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَا »

"Ruhu'l-Kudüs'ün feyzinden gelen meded,
İsa'dan başkasına gelseydi, elbette o da O'nun yaptığı gibi yapardı."
(İmam-ı Rabbanî, Mektubat, 1/363)

5- **"Anadan doğma kör olanı ve abraşı yine benim iznimle iyi ediyordun."** ayet-i celilesinin ifade ettiği nimettir.

İmam-ı Halil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre "Ekmeh", anasından kör olarak doğan, âmâ ise, sonradan kör olan demektir.

Ruhu'l- Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, "Ebras" derisinde beyazlık bulunup iğne ile dikilse bile kan çıkmayan ve ilâç kabul etmeyen kimsedir. Hastalar içersinde Ekmeh ile Ebras'ı iyileştirmek doktorları aciz bıraktığından bu iki hastalık özellikle anılmışlardır.

6 - (وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِى) **"Hani ölüleri benim iznimle çıkarıyordun"** kavl-i şerifinin ifade ettiği nimettir ki bu: "Benim iznim ile yani sen dua ederek, ölüye '**Allah-u Tealâ'nın izniyle kabrinden çık** (diril)' derken, bu hayatı benim yaratmamla Ölüleri kabirlerinden diri olarak çıkarıyordun" demektir.

İsa *(Aleyhisselâm)* ın dört kişiyi dirilttiği tefsirlerde rivayet edilmektedir, bunlar hakkında geniş izahat Âli Imran Suresinin 49. ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan, 3/521-527) zikredilmektedir.

İsa *(Aleyhisselâm)* ın bütün bu bu fiilleri hakkında, "Allahın izni" nin zikredilmesi, bütün işlerin aslında Allah-u Tealâ'ya ait olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu tıpkı:

« وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلاَّ بِاِذْنِ اللّٰهِ ... (١٤٥) »

"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefis ölemez." *(Âli Imran Suresi:145 den)* kavl-i şerifinde ifade edildiği gibidir, yani "Bir canın ölümü ancak Allah-u Tealâ'nın onun hakkında ölümü yaratması ile olabilir" demektir.

Ebu'l-Hüzeyl *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Meryem oğlu İsa *(Aleyhisselâm)* ölüleri diriltmek isteyince iki rekât namaz kılar,

Birinci rekâtta: (تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ ...) (Mülk suresini),

İkinci rekâtta: (الٓمٓ تَنْزِيلُ السجدة) (Secde Suresini) okur, namazı bitirince şu yedi isimle dua ederdi.

« يَا قَدِيمُ ، يَا خَفِىُّ ، يَا دَائِمُ ، يَا فَرْدُ ، يَا وَتْرُ ، يَا اَحَدُ ، يَا صَمَدُ »

İsa *(Aleyhisselâm)* a bir şiddet isabet edince, şu diğer yedi isimle dua ederdi,

« يَا حَيُّ ، يَا قَيُّومُ ، يَا اَللّٰهُ ، يَا رَحْمٰنُ ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ، يَا نُورَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ يَا رَبِّ »

(İbni Ebî Hatim, No:7003, 4/1241, İbni Kesîr, 2/108)

Ancak şunu ifade edelim ki, günümüzde bu rivayetle amel etmek isteyenler birinci rekâtta secde, ikinci rekâtta mülk suresini okumaları gerekir, zira Kur'an-ı Kerim'de secde suresi önce geçmektedir. İsa *(Aleyhisselâm)* ın dininde ise buna riayet şart olmayabilir.

7 - (وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِى اِسْرَآئِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ) **"Hani İsrail oğullarını** (n elini) **senden çekmiştim, kendilerine apaçık mucizeler getirdiğin zaman "** ayet-i celilesinin ifade ettiği nimettir.

İfade-i celilede geçen mucizeler yukarıda sayılan mucizeler olabilir, buna göre, (اَلْبَيِّنَاتُ) kelimesinin başındaki: "Elif-lâm", ahd (bilinen mucizeler) manasını ifade eder. Bunun, beyyinat cinsini ifade eden (cins için olan) "Elif-lâm" olması da muhtemeldir.

Rivayete göre İsa *(Aleyhisselâm)* akıllara durgunluk veren bu mucizeleri gösterince, yahudiler onu öldürmeye niyetlendiler de Mevlâ Tealâ göğe çekmek suretiyle O'nu onlardan kurtardı.

Daha sonra: (فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَا اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ) **"Onlardan kâfir olanlar, 'Bu apaçık bir sihirden başka birşey değildir' demişlerdi."** buyurulmuştur.

Kıraat imamlarından Hamze ve Kisâî *(Rahimehumallah)* gerek bu ayet-i kerimede, gerekse Yunus, Hûd ve Saff surelerinde geçen "Sihir" kelimelerini elifli olarak "Sahir" (sihirbaz) şeklinde okumuşlardır.

İbni Âmir ile Âsım *(Rahimehumallah)* sadece Yunus suresindekini elifli olarak; diğer kıraat imamları ise, hepsini elifsiz olarak "Sihr" şeklinde okumuşlardır.

"Sahir" şeklinde okuyanlar, peygamberin kendine; "Sihr" şeklinde okuyanlar ise, peygamberin getirdiği mucizelere işaret etmek istemişlerdir ki her iki kıraatın misli de Kur'an-ı Kerimde geçtiği için güzel görülmüştür.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* sihr kıraatını tercih etmiştir, zira bu kelime hem hades'e (işe) hem de şahsa kullanılabilir. Bir hadise hakkında kullanımı bellidir. Şahıs için kullanılmasına gelince, büyücü manasını muradederek "Bu adam sihirdir" denmesi gibidir.

Bu tıpkı: (... وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ) **"Lâkin birr, Allah** (-u Tealâ) **ya iman edendir."** *(Bakara Suresi:177 den)* kavl-i şerifinde olduğu gibidir. Nitekim burada iyilik manasını ifade eden "Birr" kelimesinden, "Bârr" (iyilik sahibi) manası kastedilmektedir.

Eğer burada "Allah-u Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* a olan nimetlerini sayarken, kâfirlerin, onun mucizelerine; 'Sihir' dediklerini nakletmiştir. Halbuki onların bu sözleri nimet sayılacak bir şey değildir. O hâlde bunun hikmeti nedir?" diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilir:

« كُلُّ ذِى نِعْمَةٍ مَحْسُودٌ »

"Her nimet sahibi haset edilmiştir." sözü meşhur darb-ı mesellerdendir. Kâfirlerin bu sözleriyle İsa *(Aleyhisselâm)* ı tenkid etmeleri, Allah-u Tealâ'nın O'na verdiği nimetlerin çok büyük olduğuna delâlet eder. İşte bu nedenle ta'dîd-i ni'am esnasında (nimetlerin sayıldığı sırada) kâfirlerin hasetlerinden dolayı söyledikleri bu sözün zikredilmesi de yerinde ve güzel olmuştur.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* ın mucizelerini gören kâfirler gördüklerini red ve inkâr ederek "Bu senin getirdiklerin sihirden başka bir şey değildir" demek suretiyle küfür hastalığı üzere kalmışlar, hâzik bir ilâhî hekîm (anlayışlı bir manevî doktor) un elinde iman ilâcı ile tedavi görmemişlerdir.

Nakledildiğine göre, Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* bir kere hastalandığında hastahaneye götürüldü, bu hususta Ali ibni İsa el Vezir halifeye mektup yazıp durumu bildirince, halife ona tedavi için en büyük doktoru gönderdiyse de tedavisi yararlı olmadı.

Bu hâli gören tabib, Şibli Hazretlerine: "Vallahi! Senin tedavinin benim vücûdumdan koparacağım bir et parçasına bağlı olacağını bilseydim, bu bana zor gelmezdi" deyince, Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* "Benim tedavim o kadar zor değil" dedi.

Doktor: "Peki o nedir?" diye sorunca,

Hazreti Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* : "Senin zünnar'ı kesmene bağlı" diye cevap verdi. Bunun üzerine tabib kelime-i şehadet getirip müslüman olunca, bu durumu öğrenen halife ağlayarak "Biz hastaya doktor gönderdiğimizi sandık, halbu ki hastayı doktora göndermişiz" dedi.

Bu hususta İmam Yâfi'î *(Rahimehullah)* "İşte hâzik doktor budur, bu zatın hikmeti bütün hastalıklara şifadır" buyurmuş ve şu şiiri inşâd etmiştir:

« اِذَا مَا طَبِيبُ الْقَلْبِ اَصْبَحَ جِسْمُهُ * عَلِيلاً فَمَنْ ذَا لِلطَّبِيبِ طَبِيبُ
فَقُلْ هُمْ اُولُوا عِلْمٍ لَدُنِّيٍّ وَحِكْمَةٍ * اِلٰهِيَّةٍ يُشْفٰى بِذَاكَ قُلُوبُ »

"Bir kalp tabibinin vücûdu
Hasta olursa, o tabip için bir tabip var mıdır?
De ki:Bu zatlar ledünnî ilim ve ilâhî hikmet,
Sahipleridir ki, bununla kalpler şifa bulur. "

Bu beyitle de işaret edildiği üzere her mürşid-i kâmil, zamanının İsasıdır.

Eğer: "Evliyâullah hakiki tabiblerse, tabibin şanı da hastanın hastalığını artırıp onu helâk etmeden ilâç edip iyileştirmek olduğuna göre, İbrahim Havvâs *(Kuddise Sırruhu)* niçin bir sahrada elbiselerini soyup almak isteyen bir adamın iki gözüne iki parmağı ile işaret edip de onları düşürdü" dersen, buna şöyle cevap veririm.

"İbrahim Havvâs *(Kuddise Sırruhu)* hırsızın kör olması için dua ettiyse, İbrahim Edhem *(Kuddise Sırruhu)* da kendisine dayak atanın cennetlik olması için dua etti. Çünkü Havvâs *(Kuddise Sırruhu)* o hırsızın ceza görmeden tövbe etmeyeceğini anladığı için ukubeti ona daha uygun gördü.

İbni Edhem *(Kuddise Sırruhu)* ise zalimin tövbesini cezada görmediğinden fazl-u keremiyle ona ikramda bulundu da onun hayır duası bereketiyle zalim kişi istiğfar edip itizar etmek (özür dilemek) üzere huzuruna gelince, İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* ona:

"O özür dilenmeye muhtaç olan başı ben Belh (şehrin) de bıraktım" diyerek, kemale ermeden önce özür dilenmek istediğini, fakat eriştiği fena makamından sonra kendisine yapılan kötülükleri görmediğini açıklamış oldu.

Şüphesiz ki peygamberler, makamları ve kulların maslahatları itibariyle onları Allah-u Tealâ'ya davet etmişlerdir ki, bütün bunlar Allah-u Tealâ'nın izniyle meydana gelmiştir.

Onlar bu davetleri sırasında vücutlarının enaniyetlerinden fanî (varlıklarının benliklerinden geçmiş) oldukları için lisanlarından ancak, vakı' ve hikmete mutabık olan hak sözler (gerçeğe ve ince ilimlere uygun olan hakikatler) sudûr etmiştir. Evliya bu hususta onlara tâbidirler, fakat insanlar bunu bilmezler.

MEVLÂ TEALÂ'NIN İSA *(Aleyhisselâm)* ÜZERİNDEKİ NİMETLERİNİ HATIRLATAN DİĞER AYET-İ KERİMELER

« وَرَسُولاً اِلىٰ بَنِى اِسْرَآئِيلَ اَنِّى قَدْجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنِّى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِى الْمَوْتىٰ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ(٤٩) »

(İsa *(Aleyhisselâm)* ı) **İsrail oğullarına bir peygamber** (olarak göndereceğiz, o onlara şöyle diyecek): **Şüphesiz ben size Rabbinizden bir ayet** (mucize) **getirdim,** (şöyleki:) **muhakkak ben size çamurdan kuş biçimi gibi** (bir şey) **yapar, ona üflerim de, Allahın izniyle o derhal** (diğer kuşlar gibi uçan, canlı) **bir kuş oluverir.**

Yine Allahın izniyle körü ve Alacalıyı iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde yediğinizi ve biriktirdiğinizi size haber veririm. Şüphe-

siz bunda (anlatılan bu mucizelerde) **sizin için elbette büyük bir ayet** (elçiliğimin doğruluğuna açık bir nişan) **vardır.** (zira bunlar doktor ve müneccimlerin yaptıkları gibi bir takım âlet ve sebep aracılığı olmadan sadece Allah-u Tealâ'nın izniyle meydana gelmişlerdir). **Eğer iman edici** (inanmaya muvaffak kılınmış) **iseniz** (bunlarla faydalanırsınız). *(Âli Imran Suresi: 49)*

« اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسىٰ اِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٥٥) »

"Bir vakit ki, Allah (-u Tealâ şöyle) **buyurmuştu: "Ey İsa! Şüphesiz ki seni vefat ettirecek** (ecelin geldiğinde öldürecek veya yerden kaldıracak) **olan** (onlar değil) **benim. Seni kendime yükseltecek, seni küfreden** (inkâr eden) **lerden tertemiz edecek** (onların pis işlerinden ve kötü niyetlerinden arındırıp kurtaracak) **ve sana uyanları kıyamet gününe kadar kâfirlerin üstünde kılacak da** (benim). **Sonra dönüşünüz ancak bana** (olacak) **dır. İşte** (ozaman) **ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."** *(Âli Imran suresi: 55)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu ayet-i celilelerde Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* a nimetlerini hatırlatmaktadır ki, nimetlerin tezkiri, nimet sahibine karşı sevgi ve aşkın özünü istihrac eder (süzüp çıkarır).

Muhakkık (Risaleyi Kuşeyriyeyi tahkik eden) der ki: Zikir derecelerinin en üstünü zakirin, mezkur'da fani olması (zikredenin zikrettiğinde kendini kaybetmesi) dir. İşte o zaman kul, nimetleri hatırlama mertebesinden, mün'im (nimet veren) i hatırlama derecesine intikal eder (geçer).

Dolayısıyla İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* yukarıdaki sözüyle şuna işaret etmektedir ki, İsa *(Aleyhisselâm)* a ve annesine ayet-i celilelerde varid olan nimetlerin tezkiri (hatırlatılması) onlara, nimetlere bakma merhalesinden nimetlerin sahibine yönelme, O'nu sevme ve O'na aşık olma mertebelerine irtika (yükselme) leri için bir nevi teşviktir.

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın mucizelerini nimet olarak beyan ettikten sonra, O'na iman eden havarilerinin kalbine o iman hissini de kendisinin ilham ettiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوا بِىْ وَبِرَسُوْلِىْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ (١١١)

KELİME MANASI (111)

(وَاِذْ اَوْحَيْتُ) **Vahy** (ilham) **ettiğim vakti hatırla,** kime? (اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ) **havarilere,** ne diye? (اَنْ اٰمِنُوْا) **iman edin,** kime? (بِىْ) **bana,** daha? (وَبِرَسُوْلِىْ) **Resulüme,** (قَالُوْٓا)(bunun üzerine havariler İsa *(Aleyhisselâm)* a), **dediler,** (اٰمَنَّا)**biz iman ettik,** (وَاشْهَدْ) **sen şahid ol,** neye? (بِاَنَّنَا) **şüphesiz ki biz,** kimleriz? (مُسْلِمُوْنَ) **müslim** (Allah'a teslim olmuş kimse) **leriz.**

MEALİ ŞERİF

Hani havarilere "Bana ve peygamberime iman edin" diye vahy (ilham) **etmiştim. Onlar da** "(emrolunduğumuz şekilde) **iman ettik, bizim müslim** (Allah'a teslim olmuş kimse) **ler olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiği üzere, bu ayet-i celiledeki nimet, İsa *(Aleyhisselâm)* a hatırlatılan sekizinci nimet sayılmaktadır ki bu da, Mevlâ Tealâ'nın, havarilerin kalbine "İsa *(Aleyhisselâm)* a iman etmelerini ilham etmesi" dir.

Vahyin kelime manası Nisa Suresinin 163. ayet-i kerimesinde (Ruhu'l-Furkan, 6/103-104) zikredilmişti, dolayısıyla ayet-i kerimede bahsedilen havarilerin peygamber olduğunu söyleyenler, bunun peygamberlere yapılan vahyin aynısı olduğunu söylemişler; peygamber olmadıklarını söyleyenler ise bunun, ilham ve kalbe ilka manasında olduğunu savunmuşlardır. Bu tıpkı:

« وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوْسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيْهِ ... (٧) »

"Musa'nın annesine, ' O'nu emzir.' diye vahyettik." *(Kasas Suresi:7 den)* ve:

« وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ ... (٦٨) »

"Rabbin bal arısına vahyetti ki," *(Nahl Suresi:68 den)* ayetlerinde geçen "Vahy" gibidir.

Mevlâ Tealâ, bu hususu nimetleri sayma sırasında zikretmiştir, zira bir insanın diğer insanlar nezdinde sözü makbul ve kalplerde mahbup (sevgili) olması Allah-u Tealâ'nın insan üzerindeki en büyük nimetlerindendir.

Allah-u Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın sözünü kabul etmelerini havarilerin kalbine ilka ettiğinde, onların iman edip müslüman olduklarını bildirmiştir.

Havari kelimesinin lugat manası ve havarilerin kıssaları Âli Imran Suresi: 52. ayet-i kerimesinde (Ruhu'l-Furkan, 3/536-539) tafsilâtlı şekilde açıklanmıştır, dileyen oraya müracaat edebilir.

Ayet: 111

Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede imanın islâmdan önce zikredilmesinin sebebi şudur: İman kalp amellerinden olup islâm ise zahiren boyun eğip itaat etmekten ibarettir. Buna göre mana "Onlar hem kalpleriyle iman ettiler, hem de zahiren inkiyad ettiler (boyun eğdiler)" demektir.

Mâverdî Tefsirinde zikredildiğine göre, Havarilerin: **"Bizim müslüman olduğumuza şahit ol"** sözleri iki manada anlaşılabilir,

1- Onlar, bu sözleriyle Allah-u Tealâ'ya ve İsa *(Aleyhisselâm)* a inandıklarına dair, İsa *(Aleyhisselâm)* ı şahit tutmuşlardır.

2- Onlar, bu imanlarında Allah-u Tealâ'yı kendi nefislerine şahit tutmuşlardır.

İmam-ı Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre eğer burada, "Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin başında: (اذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ) **'Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla.'** buyurmuştur. Fakat sayılan bütün nimetler İsa *(Aleyhisselâm)* a ait olup, hiçbirinin İsa *(Aleyhisselâm)* ın annesiyle alâkası yoktur." denilirse,

Cevaben deriz ki, "Çocuk hakkında meydana gelen yüce nimetler ve yüksek derecelerin hepsi zımnen ve tebean (ikinci derecede olarak) anne için de söz konusudur. Bundan dolayıdır ki Mevlâ Tealâ:

« وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً ... (٥٠) »

"Biz Meryemin oğlunu da, anasını da bir ayet kıldık." *(Müminun Suresi:50 den)* kavl-i şerifinde, anne ve oğlun birbirlerine olan şiddetli irtibatlarından dolayı ikisini birlikte tek bir ayet kabul etmiştir.

Rivayete göre Allah-u Tealâ İsa *(Aleyhisselâm)* a: **"Üzerindeki nimetimi hatırla"** buyurduğunda, İsa *(Aleyhisselâm)* kıldan yapılmış elbise giyiniyordu, bitki yiyordu, ertesi gün için hiçbir şey biriktirmiyor ve:

« مَعَ كُلِّ يَوْمٍ رِزْقُهُ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بَيْتٌ فَيَخْرَبُ وَلَا وَلَدٌ فَيَمُوتُ ، أَيْنَمَا أَمْسَىٰ بَاتَ »

"Her günün rızkı o günle beraberdir, yıkılacak evi ve ölecek çocuğu olmayan herkes için nerde akşam orda sabah." buyururdu.

Letâif isimli eserde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın nuru ashabına yayıldığı için ilhamen ve ikramen havarileri de vahiyle tahsis ve teşrif buyurmuştur. Nitekim:

٢١٦ – « هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَىٰ بِهِمْ جَلِيسُهُمْ »

216 - **"Onlar** (benim) **meclis arkadaşları** (m) **dır. Onlarla beraber oturanlar şakî** (mahrum) **olmazlar."** *(Buharî, De'avât:66, No:6045, 5/2353, Tirmizî, De'avât:130, No:3600, 5/579)* hadis-i şerifi de Allah-u Tealâ'nın seçkin kullarının yanında bulunanların mahrum olmayacağını ifade etmektedir.

Mevlâ Tealâ, havarilerin imanlarını açıkladıktan sonra, İsa *(Aleyhisselâm)* dan bazı isteklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١١٢)

KELİME MANASI (112)

(اِذْ قَالَ) **Hatırla o vakti ki demişti,** kim? (الْحَوَارِيُّونَ) **havariler,** ne demişti? (يَا عِيسَى) **ey İsa,** öyle İsa ki, (ابْنَ مَرْيَمَ) **Meryem'in oğlu,** (هَلْ يَسْتَطِيعُ) **kadir** (güçlü) **olur mu?** kim? (رَبُّكَ) **senin rabbin,** neye? (اَنْ يُنَزِّلَ) **indirmeye,** kimin üzerine? (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** neyi? (مَآئِدَةً) **bir sofrayı,** nereden? (مِنَ السَّمَآءِ) **gökten,** (İsa *(Aleyhisselâm)* onlara cevaben) (قَالَ) **dedi ki,** (اتَّقُوا) **korkun,** kimden? (اللّٰهَ) **Allah'tan,** (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** kimler? (مُؤْمِنِينَ) **inanıcılar.**

MEALİ ŞERİF

Hani Havariler: "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bizim üstümüze gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O (İsa *(Aleyhisselâm)* da onlara cevaben) **"Eğer** (Allah-u Tealâ'nın gücünün sonsuzluğuna ve benim peygamberliğimin doğruluğuna gerçekten) **iman etmiş kimselerseniz** (bu gibi şeyleri isteme hususunda) **Allah'dan korkun" demişti.**

İ Z A H A T

Taberî, Se'âlibî ve Bahri Muhit tefsirlerinde İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilen bir rivayete göre, havârîlerin bu isteklerine şu hadise sebep olmuştur: Bir kere İsa *(Aleyhisselâm)* Benî İsrail'e **"Otuz gün Allah-u Tealâ için oruç tutar mısınız? Sonra O'ndan ne isterseniz size isteğinizi verir, çünkü amel edenin ecri, kim için amel ediyorsa ona aittir."** buyurdu.

Onlar otuz gün orucu tamamlayınca: "Ey hayır öğreten! Sen bize 'Amel edenin ücreti kendisi için amel ettiği zata düşer' deyip otuz gün oruç tutmamızı emretmiştin, biz de bunu yaptık. Biz her hangi bir kimse için otuz gün çalışsaydık elbette işimizi bitirdiğimizde bize bir yemek yedirirdi. O hâlde senin rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" diyerek o sofranın, tuttukları orucun bayramı olmasını istediler.

Bunun üzerine İsa *(Aleyhisselâm)* **"Eğer müminseniz Allah** (-u Tealâ) **dan korkun"** buyurdu, onlar ise, **"Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun** (şüphesiz inancın artmasıyla yatışsın), **bize doğru söylediğini** (kesin olarak) **bilelim ve ona** (gözleriyle gören) **şahitlerden olalım istiyoruz" dediler.**

(Havârîlerin bu isteği üzerine) **Meryem oğlu İsa** (dua etmek üzere) **dedi ki: Ey Allah! Ey bizim Rabbimiz! üstümüze gökten bir sofra indir ki,**

bizim için, evvelimiz ve âhirimiz (geçmiş ve geleceklerimiz) **için bir bayram ve senden bir ayet** (mucize) **olsun. Bizi rızıklandır, çünkü sen rızık verenlerin en hayırlısısın.**

Allah (-u Tealâ) **buyurdu ki: "Ben onu sizin üzerinize şüphesiz indireceğim; Amma** (bundan) **sonra içinizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç bir kimseye etmeyeceğim bir azapla ona azap ederim."**

Bunun üzerine melekler gökten, üzerinde yedi balık ve yedi pide bulunan bir sofrayı uçarak getirip onların önüne koydular. Böylece ondan insanların evvelkileri yedikleri gibi sonrakileri de yediler. *(Taberî, No:12999, 5/131, Seâlibî, el-Cevahirü'l-Hisan, 1/460, Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 4/409)*

Beğavî, Fahrurrazî, Hâzin ve Alûsi tefsirlerinde zikredildiğine göre, Ayet-i celilede havârîlerin sözü olarak nakledilen **"Rabbin bize gökten sofra indirmeğe kadir olur mu?"** ifadeleri, onların Allah-u Tealâ'nın kudreti ve İsa *(Aleyhisselâm)* ın sadâkati hususunda bir nevi şüphe içinde olduklarını vehme getireceğinden müfessirler bu işkâli (zorluğu) çözmek için bir çok beyanlarda bulunmuşlardır.

Nitekim İbni Atiyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, havârîlerin mümin oldukları hususunda hiçbir ihtilâf söz konusu değildir. Zaten ilerde zikredilecek olan:

« ... فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ ... (١١٥) »

"Bundan sonra içinizden kim küfrederse," *(Maide Suresi:115 den)* kavl-i şerifi bunun delilidir.

Ayrıca onların: "Havârîler" diye vasıflanmaları batıl üzere bulunmalarına zıt düşmektedir. Çünkü Mevlâ Tealâ:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللهِ ... (١٤) »

"Ey iman edenler! Allah (-u Tealâ) **nın yardımcıları olun."** *(Saf Suresi:14 den)* kavl-i şerifinde müminlere, onlara benzemeyi ve sünnetlerine uymayı emretmiştir.

Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢١٧--عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيّاً وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ»

217 - **"Her peygamber için bir havârî vardır, benim havârîm de Zübeyr'dir"** *(Buharî, Cihad:40, No:2691, 3/1046, Müslim, Fezailü's-Sahabe:6, No:2415, 4/1879, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:680, 1/193)* buyurmuştur ki, bu da havârîlerin hak üzere olduklarını göstermektedir.

Burada, "Havârîler iki kısım olup, İsa *(Aleyhisselâm)* ın seçkin adamları olanlar mümin, Mâide ashabı (gökten sofra isteyenler) ise kâfirdirler, İsa

(Aleyhisselâm) onları mağlûp etmek için sofra istemiştir." şeklindeki bir görüş, nakle muhtaçtır ki, böyle bir kaynak mevcut olmadığından müfessirler bu makamda değişik cevaplar vermişlerdir.

1- Onlar mümin idiler ancak kalpleri iyice mutmain olsun diye bu mucizeyi istemiş olabilirler. Bu tıbkı İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın:

« ... قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ... (٢٦٠) »

"Fakat kalbim mutmain olsun diye" *(Bakara Suresi: 260 dan)* sözünde olduğu gibidir. Zira bu nevi mucizeleri müşahede etmek şüphesiz ki gönüllerde bir itmi'nan (yatışma) meydana getirir.

Bundan dolayı havârîler:

« ... وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا ... (١١٣) »

"Kalplerimizin yatışmasını isteriz" *(Maide Suresi:ll3 den)* demişlerdir.

2- Bu sözden maksat bunun hikmet açısından caiz olup olmadığını sormaktır. Zira Allah-u Tealâ'nın fiilleri çeşitli hikmetlere dayandığından hikmete ters düşene kudret de taallûk etmeyebilir, buna göre sorunun manası:

"Allah-u Tealâ böyle bir şeyi hikmete muvafık görüp vukû'una hükmeder mi? Bunun meydana geleceğini bilir mi? zira O hükmetmez ve vukû'unu bilmezse, o şeyin varlığı muhal (imkânsız) olur, çünkü malûm olmayan şey makdûr da değildir (ezelde var olmayacağını bildiği şeye kudretini taallûk ettirmez)" demektir.

3- İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre "Rabbin istitaat eder mi?" ifadesi, "Böyle bir şey istersen Rabbin sana itaat (icabet) eder mi?" demektir.

Buna göre (سين) harfi, zaid kabul edilerek (اسْتَطَاعَ) fiili, (أَطَاعَ) manasında kullanılmış olup, itaat, mecazen icabet anlamında değerlendirilmiştir. Nitekim:

٢١٨ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) أَنَّ أَبَا طَالِبٍ مَرِضَ فَثَقُلَ فَعَادَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي ادْعُ رَبَّكَ الَّذِي بَعَثَكَ أَنْ يُعَافِيَنِي فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « اَللّٰهُمَّ اشْفِ عَمِّي » فَقَامَ كَأَنَّمَا نَشَطَ مِنْ عِقَالٍ ، فَقَالَ أَبُو طَالِبٍ: إِنَّ رَبَّكَ بَعَثَكَ لِيُطِيعَكَ . قَالَ: « وَأَنْتَ يَا عَمِّ إِنْ أَطَعْتَ اللّٰهَ لِيُطِيعَنَّكَ »

218 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre bir kere Ebu Talip ağır hastalandığında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu ziyarete gidince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e "Ey kardeşimin oğlu! Seni gönderen Rabbine dua et ki bana afiyet versin " dedi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ey Allahım! Amcama şifa ver."** diye dua edince, Ebu Talib bağlardan çözülmüş gibi sapa sağlam ayağa kalktı ve "Rabbin seni sana itaat etsin için göndermiş" dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Sen de ey amcam! Allah** (-u Tealâ) **ya itaat edersen elbette O da sana itaat edecek** (maksuduna icabet edecek) **tir."** buyurdu. *(Hakim, Müstedrek, No:1991, 1/727, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsad, No:3985, 4/574)*

4- Ebu Hayyân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen "Rab" kelimesiyle Cebrail *(Aleyhisselâm)* kastedilmiş olabilir, çünkü Cebrail *(Aleyhisselâm)*, İsa *(Aleyhisselâm)* ı terbiye etmiş ve ona çeşitli yardımlarda bulunmuştur.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

« ... اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ ... (١١٠) »

"Hani ben seni Ruhu'l-Kuds (Cebrail) **ile desteklemiştim"** *(Maide Suresi:110 dan)* buyurmuştur. Buna göre ayet-i celilenin manası: "Sen, Cebrail'in seni yetiştirip, sana çeşitli ikramlarda bulunduğunu iddia ediyorsun, peki o sana gökten bir sofra indirebilir mi?" demektir.

5- Onların bu sorudan maksatları bu hususstaki şüphelerini dile getirmek olmayıp, aksine Allah-u Tealâ'nın kudretinin son derece açık olduğunu takrir etmek (yerleştirip ortaya koymak) tır.

Bu tıpkı bir kimsenin, bir fakirin elinden tutup da, "Padişah bu kimseyi doyurmaya muktedir midir?" demesine benzer ki, onun bu sözden kastı bu işin, hiçbir akıllının şüphe etmeyeceği kadar açık bir iş olduğunu ortaya koymaktır.

6- Beğavî, Hâzin ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, onlar bu sözü Allah-u Tealâ hakkındaki bilgileri kuvvetleşmeden ve İsa *(Aleyhisselâm)* ın mucizelerini görmeden önce söylediler.

Bundan dolayı İsa *(Aleyhisselâm)* a ismiyle hitabedip, onu annesine nispet ettiler. Eğer edebe muvaffak kılınsaydılar, elbette onu Allah-u Tealâ'ya nisbet ederek "Yâ Rûhallah!" derlerdi.

Yine böylece Allah-u Tealâ'ya karşı edebi terkederek, O'nun dilediğini dilediği şekilde yapmaya son derece güçlü olduğu hususunda şüphe edervâri bir ifade kullandılar.

Daha sonra İsa *(Aleyhisselâm)* gibi büyük bir peygamber vasıtasıyla Allah-u Tealâ'dan dinî ve bakî bir fayda istemeyip, dünyevî ve fanî bir sofra isteyerek himmet (dert) lerinin basitliğini açıklamış oldular, halbuki dinî kazançlar isteselerdi, dünyevî sofrayı da bulurlardı.

7- Kisâ'î *(Rahimehullah)* (يَسْتَطِيعُ) kelimesini hitab üzere (تا) harfiyle, (رَبُّكَ) kelimesini de nasb ile, (لاَمْ) harfini (تا) ya idğâm ederek (هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ) **"Ey İsa Rabbinden isteyebilir misin?"** şeklinde okumuştur ki, bu kıraat Hazreti Ali ve İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan da rivayet edilmiştir.

Nitekim Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın "Havârîler, 'Rabbin muktedir olabilir mi?' manasını kastetmeyecek kadar Allah-u Tealâ'yı tanıyorlardı. Onlar (böyle değil de), 'Sen Rabbinden isteyebilir misin?' demişlerdir." sözü bu kıraatı teyid etmektedir. *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/231, Taberî, No:12997, 5/129)*

Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* dan da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu şekilde okuttuğu rivayet edilmiştir. *(Kurtubî, 6/343)*

"Maide" kelimesi, "Hareket etti" manasına gelen (مَادَ يَمِيدُ) fiilinden alınma (فَاعِلَه) vezninde bir kelimedir. Sofra, üzerinde olanla birlikte sallandığı için bu ismi almıştır.

İbni Enbarî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, atıyye ve bağış manasına gelen (مَيْد) mastarından alınmıştır.

Hâzin ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde beyan edildiğine göre, Maide üzerinde yemek bulunan havan (sofra) demektir. Üzerinde yemek bulunmadığı sürece bu ismi almaz.

Ayet-i celilenin sonundaki: (اتَّقُوا اللهَ انْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) **"Eğer inanmış kimseler iseniz Allah (-u Tealâ) dan korkun"** kavl-i şerifine bir kaç mana verilmiştir:

1- Allah-u Tealâ'nın kudretinin kemaline veya benim nübüvvetimin sıhhatine gerçekten mümin (inanmış kimse) ler iseniz böyle soru sormak hususunda Allah-u Tealâ'dan korkun.

2- Mucizeyi tayin etme hususunda Allah-u Tealâ'dan korkun, zira sizin bu yaptığınız, taannüt (inadına sorularla bunaltmak) ve tahakküm (keyfi hareket) dir ki, Rab Tealâ'nın huzurunda kulun işlediği büyük bir cürüm (suç) tur. Hem bu daha önce gösterilen bir çok mucizeden sonra yeniden bir mucize istemektir ki, bu da büyük bir günahtır.

3- Mevlâ Tealâ onlara, bu isteklerinin gerçekleşmesine vesile olsun diye takva'yı emretmiştir ki bu:

« ... وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً (٢) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ ... (٣) »

"Kim Allah (-u Tealâ) dan korkarsa, (Allah) ona bir çıkış yeri ihsan eder ve onu beklemediği taraftan rızıklandırır." *(Talâk Suresi:2 ve 3 den)* ve:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ... (٣٥) »

"Ey iman edenler! Allah (-u Tealâ) dan korkun ve O'na vesile arayın." *(Maide suresi:35 den)* ayet-i kerimelerinde olduğu gibidir.

"Eğer müminseniz." kavl-i şerifi ise, "Eğer Allah-u Tealâ'nın sofrayı indirmeye kâdir olduğuna inanıyorsanız, takvanız bu matlubun husulüne (isteğinizin ele geçmesine) vesile olsun diye Allah-u Tealâ'dan korkun." demektir.

4- İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilenin manası: "Allah-u Tealâ'dan belâ istemekten sakının, çünkü bu sofra iner de inkâr ederseniz azap olunursunuz." demektir.

5- Ebû Ubeyd *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Eski ümmetlerin istemediği şeyleri Allah-u Tealâ 'dan istemekten sakının" demektir.

6 - Allah-u Tealâ'nın kudreti, resulleri ve ayetleri hakkında şüphe etmekten sakının.

7- İsa *(Aleyhisselâm)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ'nın yasaklarından ve çok sual sormaktan sakının, çünkü siz mucize istediğiniz vakit başınıza neler geleceğini bilemezsiniz, Allah-u Tealâ kulları hakkında en iyi olanı yapar. Eğer Allah-u Tealâ'ya ve benim getirdiklerime inanmışsanız, size gelen mucizeler yeter artar derecededir."

8- İmam-ı Nahcuvanî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, İsa *(Aleyhisselâm)* onların bu isteğini işittiğinde ümitsizlenerek, Azîz ve Gayûr (son derece kıskanç) olan Allah-u Tealâ'dan korkuyu içinde gizledi, çünkü onlar o vakitte keşif ve şuhûda (o mucizeyi görmeye) müstait (kabiliyetli) değillerdi.

9- İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, onlar gördükleri büyük ayet ve acaip mucize ile kalpleri yatışsın diye sofra istediler bu yüzden mazur görülüp istekleri verildi. Çünkü onların muradı, basiretlerinin artması ve yakînin husulü (şüphesiz inanç kazanmak) idi.

Denilmiştir ki: "Herkes kendi zaruret ve hâleti (ihtiyaç ve durumu) gereğince istekte bulunmaktadır, kimi elde edeceği bir mâide ile sükûn bulmakta (sofrayla rahatlamakta), kimi ise kendisine gelen tecellilerden bir fâide ile yatışmaktadır. Onlar (kullar) içersinde, düşüneceği bir burhana (delile) ve arayacağı bir delil (rehber) e muhtaç olmayan ise çok aziz (değerli) dir."

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, havârîlere takvayı emrettiğini açıkladıktan sonra, havârîlerin cevabını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (١١٣)

KELİME MANASI (113)

(قَالُوا) (Havârîler) **dediler,** (نُرِيدُ) **biz istiyoruz,** neyi? (اَنْ نَاْكُلَ) **yemeği,** neden? (مِنْهَا) **ondan** (o sofradan), daha? (وَتَطْمَئِنَّ) **mutmain olsun** (yatışsın), ne? (قُلُوبُنَا) **kalplerimiz,** daha? (وَنَعْلَمَ) **bilelim ki,** (اَنْ قَدْ صَدَقْتَ) **muhakkak sen sadık oldun** (doğru söyledin) kime? (نَا) **bize,** (وَنَكُونَ) **olalım,** neye? (عَلَيْهَا) **ona,** kimlerden? (مِنَ الشَّاهِدِينَ) **şahitlerden.**

MEALİ ŞERİF

Onlar (havârîler): **"Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun** (şüphesiz inancın artmasıyla yatışsın), **bize doğru söylediğini** (kesin olarak) **bilelim ve ona** (gözleriyle gören) **şahitlerden olalım." demişlerdi.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Kurtubî ve Beğavî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre, havârîlerin bu isteği üzerine İsa *(Aleyhisselâm)* sanki onlara: "Daha önce bir çok mucize geldi, artık o kahir mucizelerin gelişinden sonra böyle bir mucize isteme hususunda Allah-u Tealâ'dan korkun" demişse de, onlar buna cevaben: "Biz bu sofrayı sadece mucize olsun diye değil, şu sebeplerin hepsinden dolayı istiyoruz" diyerek, o sebepleri şöyle sıralamışlardır:

1- Biz bu sofradan yemek istiyoruz. Bu sözün iki türlü manası olabilir.

a) Çünkü açlık bize galip oldu, başka yiyecek bir şey de bulamıyoruz.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* bir yolculuğa çıkınca, beşbin veya daha fazla kimse peşine düşerdi. Onlardan bazısı O'nun ashabı idi, bir kısmı kör veya kötürüm olduklarından hastalıkları için O'ndan dua istemek üzere O'na tâbi olurlardı, bazıları da seyredip alay etmek için ardınca giderlerdi.

Bir gün bir yere giderken bir sahraya düştüler, yanlarında yiyecekleri bulunmadığından acıkıp havârîlere, "İsa *(Aleyhisselâm)* a deyin de gökten bir sofra inmesi için dua etsin." dediler.

Havârîlerin başı olan Şem'ûn, insanların bu isteğini İsa *(yhisselâm)* a bildirince, İsa *(Aleyhisselâm)* ona: "Onlara 'Eğer mümin iseniz Allah-u Tealâ'dan korkun' de " buyurdu. Şem'ûn bunu millete haber verince, onlar: "Bizim o sofradan yemek istediğimizi O'na söyle" dediler.

b) Biz ihtiyacımızdan dolayı bu sofrayı istemesek de teberrüken (bereketine nail olmak için) ondan yemek istiyoruz.

2- Kalplerimiz mutmain olsun için böyle istiyoruz. Bu sözlerinin manası hakkında bir kaç görüş vardır .

a) Biz Allah-u Tealâ'nın kudretini delillerle biliyorsak da, böyle bir sofranın gökten inişini bizzat gözlerimizle gördüğümüzde yakînimiz (şüphesiz inancımız) artacak ve itmi'nanımız (kalbî yatışmamız) kuvvet bulacaktır.

b) Bu sofranın inişiyle, Allah-u Tealâ'nın seni bize peygamber olarak gönderdiği hususunda mutmain oluruz.

c) Allah-u Tealâ'nın bizi davet için seçtiğini yakînen biliriz.

d) Allah-u Tealâ'nın isteğimizi kabul ettiğine dair kalplerimizde itmi'nan hasıl olur.

3- Senin bize doğru söylediğini biliriz.

a) Peygamber olduğun iddiasında sadık olduğunu anlarız.

b) Senin bize, " Otuz gün oruç tuttuğumuzda, Allah-u Tealâ'dan ne istersek bize ihsan edeceği" ne dair vermiş olduğun sözde sadık olduğunu böylece biliriz.

4- Biz de bunun üzerine şahitlerden oluruz.

a) Allah-u Tealâ'nın vahdâniyetine (birliğine), senin de risalet ve nübüvvetine (peygamberliğine) şahit oluruz.

b) Senin getirdiğin bütün mucizeler arazî (yer yüzü ile ilgili) olmuş, bu ise semavî bir mucize olarak daha büyük ve hayret verici olacaktır ki, biz bunu gördüğümüzde, bunun şahitleri olarak onu görmeyen İsrail oğulları yanında şehadette bulunuruz.

c) Haber işitenlerden değil de, gözle görenlerden oluruz. *(Ruhu'l-Beyan, ve Alûsî)*

d) "Arada ilim perdesi olmadan şuhûd ve huzur ehlinden oluruz." *(Nahcuvânî)*

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا
عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾
قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ
سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي
وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ
أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾
إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

Ayet: 114

Mevlâ Tealâ, havârîlerin bu sözlerini beyandan sonra, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, onların niyetlerinin iyi olduğunu anlayarak isteklerinin yerine gelmesi için yapmış olduğu duayı açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (١١٤)

KELİME MANASI (114)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (عِيسَى) **İsa** *(Aleyhisselâm)*, öyle İsa ki, (ابْنُ مَرْيَمَ) **Meryem'in oğlu,** ne dedi? (اللّٰهُمَّ) **Ey Allah!,** (رَبَّنَا) **Ey Rabbimiz!** (اَنْزِلْ) **indir,** kimin üzerine? (عَلَيْنَا)**bizim üzerimize,** neyi? (مَآئِدَةً) **bir sofrayı,** nereden? (مِنَ السَّمَآءِ) **gökten,** öyle sofra ki, (تَكُونُ) **olsun,** kim için olduğu hâlde, (لَنَا) **bizim için,** nedir olsun? (عِيداً) **bir bayram,** bizden bedel, (لِاَوَّلِنَا) **evvelkilerimiz** (geçmişlerimiz) **için,** daha? (وَاٰخِرِنَا) **âhirimiz** (geleceklerimiz) **için,** daha ne olsun? (وَاٰيَةً) **bir ayet** (mucize), kimden? (مِنْكَ) **senden,** (وَارْزُقْ) **rızıklandır,** kimi? (نَا) **bizi,** (وَاَنْتَ) **sen,** (خَيْرُ الرَّازِقِينَ) **rızık verenlerin en hayırlısısın**

MEALİ ŞERİF

(Havârilerin bu isteği üzere) **Meryem oğlu İsa** (dua etmek üzere) **dedi ki: Ey Allah! Ey bizim Rabbimiz! üstümüze gökten bir sofra indir ki, bizim için, evvelimiz ve âhirimiz** (geçmiş ve geleceklerimiz) **için bir bayram ve senden bir ayet** (mucize) **olsun. Bizi rızıklandır, çünkü sen rızık verenlerin en hayırlısısın.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Kurtubî, İbni Atiyye, İsmail Hakkı Bursevî, Alûsî ve İbni Âşûr *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre, (اَللّٰهُمَّ) lâfzı nidadır. Sîbeveyh'e göre aslı (يَا اَللّٰهُ) dır, sonundaki iki mîm, başında hazfedilen (يَا) nın yerine gelmiştir. Bu nida öyle büyük bir duadır ki, bunu söyleyen kimse, Allah-u Tealâ'yı bütün isimleriyle zikretmiş olur, sonundaki (مِيم) de Mevlâ Tealâ'nın isimlerinden yetmiş isim gizlenmiştir.

(رَبَّنَا) ikinci nidadır, bedel veya sıfat olması caiz değildir, zira (اَللّٰهُمَّ) lâfzı metbu olmaz (bedel ve sıfat gibi tâbiler almaz). Buna göre, iki nidanın aslı: (يَا اَللّٰهُ يَا رَبَّنَا) Yâ Allah!, Yâ Rabbenâ! demektir.

İsa *(Aleyhisselâm)* Mevlâ Tealâ'ya son derece boyun eğmek ve isteğinin yerine gelmesinde mubalâğa yapmak için iki kere nida etmiş, birincisinde bütün kemalâtı cami olan ulûhiyyet vasfı ile, diğerinde ise kendisi ve havârîler hakkındaki terbiyeye (Mevlâ Tealâ'nın yetiştirmesine) delâlet eden rubûbiyyet şanı ile müracaatta bulunarak duasının kabulünü temin etmek istemiştir.

Ayet-i celilede geçen: (تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا) **"Hem evvelkilerimiz, hem sonrakilerimiz için bir bayram olsun."** ifade-i celilesi, "Sofranın indiği o gün, hem bizim zamanımızda bulunanlar, hem de bizden sonrakiler için saygı gösterdiğimiz bir bayram sayılsın" demektir.

Rivayete göre sofra onlara pazar günü indiğinden hristiyan âlemi pazarı bayram (tatil) edinmişlerdir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre cümle-i celilenin manası: "Öncekilerimiz o sofradan yediği gibi sonrakilerimiz de yesin (önce yiyenler bitirmesin, sonra gelenlere de kalsın)" demektir. Nitekim bu duanın kabulünün eseri görülmüştür, rivayetlere göre binüçyüz, bir rivayete göreyse yedibine yakın kişi yemiş hepsine de yetip artmıştır. *(İbni Kesir, el Bidaye ven Nihaye, 2/88)*

(عِيد) kelimesi arapçada dönme manasında olan (عَوْد) mastarından alınmıştır, her sene yeni bir sevinçle dönüp geldiği için bayrama "İyd" denilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, dört kavmin dört bayramı vardır:

1- İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavminin bayramı ki, onlar bayram kutlamağa çıktıklarında İbrahim *(Aleyhisselâm)* putları kırmıştı.

2- Musa *(Aleyhisselâm)* ın kavminin bayramıdır ki, "

« قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى (٥٩) »

(Musa *(Aleyhisselâm)*) **"Dedi ki:** (Buluşmak için) **vaadedilen zamanınız, ziynet** (bayram) **günü kuşluk vaktinde insanların toplanması** (zamanı) **olsun."** *(Tahâ Suresi:59)* ayet-i kerimesinde bu bayrama işaret edilmektedir.

3- İsa *(Aleyhisselâm)* ın ümmetinin bayramıdır ki, bu ayet-i celilede geçen, İsa *(Aleyhisselâm)* ın: (اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا) **"Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki, öncekilerimiz ve sonrakilerimiz için bir bayram olsun "** kavl-i şerifiyle kastedilen bayram budur.

4- Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmetinin bayramıdır. Bu ümmetin bayramı üç tane olup, biri her hafta tekrarlanmakta, ikisi ise sene içinde tekrarlanmaksızın her sene bir kere gelmektedir. Tekrarlanan bayram cuma günüdür. Bu, haftanın bayramıdır ki, farz namazların ikmali üzere tertiplenmiştir.

Çünkü Allah-u Tealâ her gün ve gecede müminlere beş vakit namazı farz kılmış, dünya ise yedi gün üzere deveran etmektedir. Dünya günlerinden bir haftanın devri tamamlanıp müslümanlar o süre zarfında namazlarını ikmal edince, işte tam o istikmal gününde Allah-u Tealâ cuma gününü getirmiştir ki, o günün, zikredilenlere münasip bir takım özellikleri vardır:

a) Mevlâ Tealâ'nın âlemleri yaratması o gün kemale ermiştir.

b) Âdem *(Aleyhisselâm)* o gün yaratılmıştır.

c) Âdem *(Aleyhisselâm)* o gün cennete sokulmuştur.

d) Âdem *(Aleyhisselâm)* o gün cennetten çıkarılmıştır.

e) Dünya o gün son bulacak ve kıyamet kopacaktır.

f) Zikir, sohbet ve Cum'a namazı için ictima o gün vuku bulmaktadır.

g) O gün bayram olduğu için tek gün olarak oruç tutulması yasaklanmıştır.

h) Cum'ada hazır bulunmakta hacca benzerlik vardır. Bu yüzden **"Cum'a, fakirlerin haccıdır."** buyurulmuştur. Yine bu sebeble Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* : "Cum'ada bulunmak bana nafile hac'dan daha sevgilidir." demiştir.

k) Cum'aya erken gitmek, erkenlik nisbetinde **"Hedy"** (kurban) makamına kaimdir. Nitekim:

٢١٩ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَاَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً ، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَاَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً ، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَاَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشاً اَقْرَنَ ، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ ، فَكَاَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَاَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً ، فَاِذَا خَرَجَ الْاِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ »

219 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cuma günü cünüplükten yıkanır gibi yıkanıpta sonra** (gündüzün ilk saatinde cuma namazına) **giden kimse bir deve kurban etmiş gibidir.**

İkinci saatte giden kimse bir sığır kurban etmiş gibi; üçüncü saatte giden kimse, boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi, dördüncü saatte giden kişi bir tavuk tasadduk etmiş gibi, beşinci saatte giden ise bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nail) **olur.**

İmam (minbere) **çıkınca artık melekler hutbeyi dinlemeye gelirler."**
(Buharî, Cumu'a:4, No:841, 1/301, Müslim, Cumu'a:2, No:850, 2/582, Tirmizî, Salât:358, No:499, 2/372, Ebû Davud, Taharet:129, No:351, I/150, Nesâî, Cumu'a:14, No:1387, 3/110, İmam-ı Malik, Muvatta', Cumu'a:1, No:227, Sh. 64, İbni Mace, İkametü's-Salât:82, No:1092, 1/347, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:10573, 3/577)

Hacc-ı Mebrûr (kabul olunmuş hac) o seneden diğer hacca kadar işlenen günahlara keffaret olduğu gibi, iki cum'a arası büyük günahlardan salim olması şartıyla bir cum'ada bulunmak diğer cum'aya kadar işlenen günahlara keffaret olur. Bundan dolayı Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

٢٢٠ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) « اِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْاَيَّامُ »

220 - **"Cuma salim** (büyük günahlardan uzak) **olursa, bütün günler salim olur."** buyurulmuştur. *(Ali el Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:21049, 7/710)*

Ebû Umamete'l-Bâhilî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢١ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اَلصَّلَاةُ الْمَكْتُوْبَةُ تُكَفِّرُ مَا قَبْلَهَا اِلَى الصَّلَاةِ الْاُخْرٰى ، وَالْجُمُعَةُ تُكَفِّرُ مَا قَبْلَهَا اِلَى الْجُمُعَةِ الْاُخْرٰى وَشَهْرُ رَمَضَانَ يُكَفِّرُ مَاقَبْلَهُ اِلٰى شَهْرِ رَمَضَانَ ، وَالْحَجُّ يُكَفِّرُ مَا قَبْلَهُ اِلَى الْحَجِّ »

221 - **"Farz namaz diğer namaza kadar geçen günahı sildirir, Cuma, diğer cumaya kadar geçenlere keffaret olur, Ramazan ayı diğer Ramazan ayına kadar geçene keffarettir, bir hacc diğer hacc'a kadar mâkablini tekfir eder** (geçen günahları siler süpürür). *(Taberânî, el Mu'cemü'l-Kebir, No:8016, 8/261)*

Sene içindeki bayramlara gelince, onlardan her biri senede bir kere gelmekte olup, birincisi Iyd-i Fıtr (Ramazan bayramı), ikincisi ise, Iyd-ı Nahr (Kurban bayramı) dır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de fıtır ve nahr günlerine "Iyd" ismini vermiştir. Nitekim Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayete göre:

٢٢٢ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « ... اِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيداً ، وَاِنَّ عِيدَنَا هٰذَا الْيَوْمُ »

222 - Bir ramazan veya kurban bayramı günü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Her milletin bir bayramı vardır, bu gün de bizim bayramımızdır."** buyurdular. *(Buharî, Fezailü's-Sahabe:75, No:3716, 3/1430, Müslim, Salâtü'l-Iydeyn:4, No:892, 2/607, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, 24104, 9/274)*

Abdurrahman ibni Ebî Bekre *(Radıyallahu Anh)* ın, babasından rivayet ettiği bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٢٣ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبِى بَكْرَةَ ، عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « شَهْرَانِ لَا يَنْقُصَانِ شَهْرَا عِيدٍ رَمَضَانُ وَ ذُو الْحِجَّةِ »

223 - **"İki ay noksan olmaz** (sayıca noksan olsalar da ecir ve sevapta tamdırlar. Bunlar da) **Ramazan ve zülhicceden ibaret olan iki bayram ayıdırlar."** buyurmuştur. *(Buharî, Savm:12, No:1813, 2/675, Müslim, Sıyam:7, No:1089, 2/766, Ebu Davud, Sıyam:4, No:2323, 1/710, Tirmizî, Savm:8, No:692, 3/75, İbni Mace, Siyam:9, No:1659, 1/531, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20501, 7/326)*

٢٢٤ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَدِمَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ الْمَدِيْنَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُوْنَ فِيهِمَا ، فَقَالَ: « مَا هٰذَانِ الْيَوْمَانِ؟ » قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِى الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ قَدْ اَبْدَلَكُمْ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا: يَوْمَ الْاَضْحٰى وَيَوْمَ الْفِطْرِ »

224 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Medine-i Münevvere'ye geldiğinde, Medinelilerin eylenip oynadıkları (Nevruz ve Mihrican diye) iki günleri vardı.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bu iki gün neyin nesidir?"** diye sorunca, onlar: "Biz cahiliyyet devrinde bu günlerde eğlenirdik" dediler.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Muhakkak ki Allah** (-u Tealâ) **size, bu günlerin yerine onlardan daha hayırlı olan Edhâ ve Fıtr günlerini** (Kurban ve Ramazan bayramlarını) **verdi."** buyurdu. *(Ebu Davud, Salât:245, No:1134, 1/364, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:13623, 4/499, Hâkim, Müstedrek, No:1091, 1/434)*

Ramazan-ı Şerif bayramı İslâm'ın temel rükünlerinden üçüncüsü olan orucun ikmali üzerine tertiplenmiştir, müslümanlar, farz olan Ramazan ayının orucunu bitirdiklerinde, Allah-u Tealâ'dan mağfiret ve cehennemden beraat kazanırlar, çünkü ramazan orucu geçmiş günahların mağfiretine vesile olur, Ramazanın sonu ise cehennemden azatlık dönemidir.

Kurban bayramı iki bayramın en büyüğü ve en efdali olup islâmın temel erkânından dördüncü rükün olan haccın ikmali üzere müterettiptir. Müslümanlar hac vazifesini bitirince günâhları mağfiret olur, hac ancak arefe günü tamam olur, arafat vakfesi haccın en büyük rüknüdür.

Bütün ümmet Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanından günümüze kadar hiç bir münkir (inkarcı) bulunmaksızın iki bayram günü hakkında birleşmişlerdir. İşte bu dünya bayramları ahiret bayramlarını hatırlatmaktadır.

Nitekim rivayete göre "Müslümanların dünyadaki bayram günleri cennette de kendileri için bayram olacak, o vakitte rablerini ziyaret için top laşacaklar ve Allah-u Tealâ onlara o günde hususi tecellide bulunacaktır."

Cennette cum'a gününe "Yevmü'l-Mezîd" (ziyade nimet günü) denilecektir. Ramazan ve kurban bayramı günlerinde ehl-i cennet (cennet ashabı) Mevlâ Tealâ'yı ziyaret için toplanacaklardır.

Bütün bu sayılanlar cennet ehlinin avammı içindir, onların havassı (seçkinleri) ne ise her gün bayram olacaktır. Onlar sabah ve akşam olmak üzere hergün rablerini iki kere ziyaret edeceklerdir. Nitekim:

٢٢٥ – عَنْ بُرَيْدَةَ (رضى الله عنه) قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اَهْلَ الْجَنَّةِ يَدْخُلُونَ عَلَى الْجَبَّارِ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ فَيَقْرَأُ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنَ فَاِذَا سَمِعُوهُ مِنْهُ كَاَنَّهُمْ لَمْ يَسْمَعُوهُ قَبْلُ »

225 - Büreyde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Muhakkak cennet ehli her gün iki kere Cebbar** (istediğinde herşeyi zorla yaptırmaya gücü yetici olan Mevlân) **ın huzuruna girerler. O** (Mevlâ Tealâ), **onlara Kur'an okur, böylece onu** (Kur'an'ı) **O'ndan** (Allah-u Tealâ'dan) **duyduklarında, evvelce onu sanki hiç duymamış gibi olurlar.** Yani o zamana kadar Kur'andan alamadıkları lezzeti o zaman alırlar." *(Ali el Müttakî, Kenzü'l-Ummal, No:39325, 14/476)*

Nasıl ki havâs kullara dünyanın bütün günleri bayram idiyse, ahiretteki bütün günleri de bayramlardır, ehassu'l-havâssın ise her nefesleri bayramdır. Nitekim Te'vilât-ı Necmiyye sahibi, İsa *(Aleyhisselâm)* ın bu duasına şu işârî manayı vermiştir:

"Ey Rabbimiz! Bize inayet (ezeldeki yardım) semasından , üzerinde hidayet taamları (yemekleri) bulunan esrâr ve hakâik maidesi (sırlar ve hakikatler sofrası) indir ki, ehl–i Hak ve erbab-ı sıdk (Allah-u Tealâ'nın ehli ve doğruluk sahipleri) için bir bayram olsun da, ilk ve son nefeslerimizde onunla ferahlanalım."

Zira hakikat erbabı, bütün nefeslerini, Allah-u Tealâ ile alsınlar ve Allah-u Tealâ ile versinler için murakabe eder (gözetir) ler. Nefeslerini Allah-u Tealâ ile aldıkları an onların bayramı olduğu gibi Allah-u Tealâ ile verdikleri her nefes de onlar için bir I'yddir.

Ayet-i celiledeki: (وَاٰيَةً مِنْكَ) **"Senden bir ayet olsun."** ifade-i celilesi, "Senin tevhidine (birliğine) bir delil ve peygamberinin nübüvvetinin sıhhatine dair bir mucize olsun" demektir.

İsa *(Aleyhisselâm)* ın: (وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ) **"Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısısın."** duası, "Bize yiyebileceğimiz bir rızık ver, sen verenlerin en hayırlısısın, çünkü sen rızıkları yaratan ve karşılıksız verensin." demektir.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, İsa *(Aleyhisselâm)* ın bu duasındaki tertip (sıralama) hakkında şu inceliklere temas etmiştir:

1- Havârîler gökten sofra isterlerken bu isteklerinin sebeplerinin başında yeme hacetini zikredip, dini ve ruhanî gayeleri geriye bırakmışlardır. İsa *(Aleyhisselâm)* ise, önce dinî sebepleri zikredip, yeme arzusunu sonraya bırakarak, duasının sonunda: **"Bizi rızıklandır."** demiştir.

İşte bu, bir kısmının ruhanî, bir takımının da cismanî (maddeye mütemayil) olmaları bakımından ruhların derece derece mertebelerini ortaya koymaktadır.

2- İsa *(Aleyhisselâm)* ın dini son derece pak, ruhu da o denli parlak olduğu için, **"Bizi rızıklandır"** derken, orada durmamış, rızıktan râzık'a geçerek: **"Sen rızık verenlerin en hayırlısısın"** diyerek duasını bitirmiştir.

3- İsa *(Aleyhisselâm)* (رَبَّنَا) **"Ey Rabbimiz!"** ifadesini kullanarak duasına Mevlâ Tealâ'nın zatının zikriyle başlamış; daha sonra: **"Üstümüze gökten bir sofra indir"** duasıyla zat'dan sıfatlara geçmiştir.

4- İsa *(Aleyhisselâm)* ın: (عِيداً لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا) " (O sofra) **Öncekilerimiz ve sonrakilerimiz için bir bayram olsun."** ifade-i celilesi, ruhun, nimetlerden, birer yiyecek olmaları bakımından değil, Mün'im Tealâ (nimet veren Zat) tan sudur etmeleri (gelmeleri) cihetinden ibtihacına (sevindiğine) bir işarettir.

5- Duada geçen: **"Senden bir ayet olsun"** tabiri, bu sofranın nazar ve istidlâl ashabına (düşünüp delil çıkarabilecek kimselere) bir delil olmasına, **"Bizi rızıklandır"** ifade-i celilesi de nefsin hissesine birer işarettirler.

İşte bütün bunlar Hazreti Celâl'den inen marifetlerdir. Şöyle ki: İsa *(Aleyhisselâm)* önce eşreften edven'e (en şerefli olan manevî gayelerden, en aşağı olan bedenin isteğine) kademe kademe inmiş, daha sonra: **"Sen rızık verenlerin en hayırlısısın"** diyerek, halk'tan Hâlik Tealâ'ya (yaratılandan yaratana), Allah-u Tealâ'nın gayrından, Allah-u Tealâ'nın zatına, ehas'ten eşrefe (en aşağı olandan, en şerefli olana) doğru tekrar urûc etmiş (yükselmiş) tir.

İşte bu bilgileri düşünenlere, nurânî, ilâhî ve parlak ruhların urûc ve nüzûl keyfiyetinden (çıkış ve iniş hâllerinden) bir işaret zahir olur (belirir).

"Ey Allahımız! Sen bizi de bu marifetlere ehil eyle" Âmin..,

İmam-ı Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu işarî manaya yer vermiştir: "Ey Allahımız! Bize tarafından öyle bir ayet indir ki, onunla bize tevhidin tam manasıyla inkişaf etsin, bize manevî katından öyle bir haz ver ki, gölgelerimizin karanlığından ve varlıklarımızın bulutlarından bizi halâs etsin, çünkü sen, ezelde inayetin sebkat eden (yardım kararı aldığın) kullarına rızık verenlerin en hayırlısısın."

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda iki ümmet arasında şöyle bir farka işaret etmiştir: "Peygamberlerinin, kendilerine sofra indirilmesiyle sukûna kavuşmalarını istediği bir ümmetle, kimsenin isteği olmaksızın bizzat Mevlâ Tealâ'nın:

« هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِى قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً مَعَ اِيمَانِهِمْ ... (٤) »

"İmanlarıyla birlikte inançları daha da artsın diye müminlerin kalplerine sekinet indiren O (Allah-u Tealâ) **dır."** *(Fetih Suresi:4 den)* kavl-i şerifiyle, üzerlerine sekînet yağdırdığı ve sıfatları hakkında:

« وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَاناً ... (٢) »

"O'nun (Allah-u Tealâ'nın) **ayetleri üzerlerine okunduğunda** (o ayetler) **iman bakımından onları artırır."** *(Enfal Suresi:2 den)* buyurduğu bu ümmet arasında ne kadar fark vardır.

İmanlarının artışı, üzerlerine okunan ayet-i kerimelerle vuku bulan bu ümmetle, kendilerine mubah kılınan hediye ve ikramlarla sükûn bulan bir ümmet arasındaki fark aşikârdır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* ın sofrası ayakları olan bir masa şeklinde olmayıp, yere serilen bir sofra idi. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sofrası da bu şekilde idi. Katade *(Radıyallahu Anh)* Enes *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

٢٢٦ – عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: مَا عَلِمْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَكَلَ عَلَىٰ سُكُرُّجَةٍ قَطُّ ، وَلَا خُبِزَ لَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ ، وَلَا أَكَلَ عَلَىٰ خِوَانٍ قَطُّ . قِيلَ لِقَتَادَةَ: فَعَلَىٰ مَا كَانُوا يَأْكُلُونَ؟ قَالَ: عَلَىٰ السُّفَرِ »

226 - **"Ben, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in küçük tabakta yediğini bilmiyorum. Onun için halis buğday ununda yufka ekmek yapıldığını da hatırlamıyorum. O'nun yüksek yemek masası üzerinde yemek yediğini de bilmiyorum."**

Bunun üzerine Katade *(Radıyallahu Anh)* a, "Onlar ne üzerinde yemek yerlerdi?" diye sorulduğunda, Katade *(Radıyallahu Anh)*: "Onlar (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ailesi ve ashabı) sofralar üzerinde yerlerdi." şeklinde cevap vermiştir. *(Buharî, Et'ime:7, No:5071, 5/2059, Tirmizî, Zühd:38, No:2363, 4/581, İbni Mace, Et'ime:20, No:3292, 2/1095, Nesaî, Sünen-i Kübra, Et'ime:2, No:6625, 4/147, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12327, 4/262)*

Hadis-i şerifte geçen **"Sükürrüce"** küçük tabak manasındadır.

"Hıvan": Yemek masası, yüksekçe konulan büyük sini veya sofra demektir.

"Süfer" Süfre'nin cemisi olup, bu ise yere serilen yemek sofrasıdır ki, bezden veya deriden olduğu gibi tahta veya başka maddelerden de olabilir. Yemeği yüksek bir masa ve sofraya koyup eğilmeden yemek kibirli kimselerin âdeti sayıldığı için yer sofrası tercih edilmiştir.

İmam-ı Aynî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, masa veya yemek tahtası üzerinde yemek caizdir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bunlar üzerinde yememesi, caiz olmadığından değil, tevazuu (alçak gönüllülüğü) ve örnek davranışındandır.

İbni Bettâl *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre, yufka ekmeği yemek caizdir, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dünyada zühd (nimetlere boğulmamak) ve Allah-u Tealâ'nın yanındaki bâkî nimetleri tercih olsun diye bunu yememiştir.

Irakî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in küçük tabakta yememesinin sebebi, ya küçük tabakların o zaman yapılmamış olması, veya toplu hâlde yemeğe oturulduğu için küçük tabakların işe yaramamasıdır.

Sükürrüce denilen tabak iştah açmak için sofrada bulundurulan yeşillik ve salata kabı olabilir ki, onlar ekseriyetle doyunca yemek yemediklerinden iştah açıcı şeyler yemeğe de ihtiyaç duymazlardı.

Burada yeri gelmişken sofra adâbı ile ilgili İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilen şu hadis-i şerifi rivayet etmeyi münasip görüyoruz:

٢٢٧ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَلاَ يَقُومُ رَجُلٌ حَتّٰى تُرْفَعَ الْمَائِدَةُ وَلاَ يَرْفَعُ يَدَهُ ، وَاِنْ شَبِعَ ، حَتّٰى يَفْرُغَ الْقَوْمُ. وَلْيُعْذِرْ . فَاِنَّ الرَّجُلَ يُخْجِلُ جَلِيسَهُ فَيَقْبِضُ يَدَهُ ، وَعَسٰى اَنْ يَكُونَ لَهُ فِى الطَّعَامِ حَاجَةٌ »

227 - **"Sofra konulduğu zaman, sofra kaldırılmadıkça hiç bir adam** (sofradan) **kalkmaz. Kişi doysa bile sofradakiler yeme işini bitirinceye kadar elini yemekten kaldırmaz.** (Doyan kişi arkadaşları doyuncaya kadar) **yemeğe devam etsin .**

Çünkü (elini yemekten çekmekle) **yanında oturan arkadaşını utandırır da belki arkadaşının yemek ihtiyacı varken elini tutar** (yemeden çekinir)." *(İbni Mace, Et'ime:21, No:3295, 2/1096, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/74, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:5864, 5/83)*

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın duasını naklettikten sonra, bu dileği kabul ederek havârîlerin isteğini yerine getirdiğini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قَالَ اللّٰهُ اِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (١١٥)

KELİME MANASI (115)

(قَالَ) **Buyurdu,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** (مُنَزِّلُهَا) **onu indiriciyim,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ)**sizin üzerinize,** (فَمَنْ) **artık her kim,** (يَكْفُرْ) **küfr** (nankörlük) **ederse,** neden sonra? (بَعْدُ) (sofranın indirilmesinden) **sonra,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (فَاِنِّى) **muhakkak ben,** (اُعَذِّبُ) **azab edeceğim,** kime? (هُ) **ona,** neyle? (عَذَابًا) **bir azabetmekle ki,** (لَا اُعَذِّبُ) **azabetmem,** neyle? (هُ) **o azapla,** kime? (اَحَدًا) **hiç kimseye,** kimden? (مِنَ الْعَالَمِينَ) **âlemlerden..**

MEALİ ŞERİF

Allah buyurdu ki: "Ben onu sizin üzerinize şüphesiz indireceğim; Amma (bundan) **sonra içinizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç bir kimseye etmeyeceğim bir azapla ona azap edeceğim.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, kurrâ'dan İbni Âmir, Âsım ve Nâfi' *(Rahimehumullah)*, kelimeyi şeddeli olarak (مُنَزِّلُهَا) şeklinde; diğer kıraat imamları ise şeddesiz olarak, (مُنْزِلُهَا) diye okumuşlardır. Şeddeli fiil, "Tekrar tekrar indirme" manasına, şeddesiz olan ise, "Toptan bir defada indirme" anlamına gelebilir.

(فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ) **"Artık bundan sonra içinizden kim küfrederse elbette ben ona âlemlerden hiçbirine yapmadığım bir azap ile azabederim."** kavl-i şerifi, "Sofranın indirilmesinden sonra içinizden kim nankörlük ederse, elbette ben ona âlemlerden hiçbirine yapmadığım bir azap ile azabederim" demektir.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede bahsedilen azap, ya dünyadadır ki, Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, Allah-u Tealâ onlardan küfredenleri maymun ve domuzlara döndürerek cezalandırmıştır.

Bu azap ahirette de olabilir, İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)*: "Bu azap dünyevî, peşin olabileceği gibi, ahirete bırakılmış olması da mümkündür" demiştir.

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَنْ كَفَرَ مِنْ اَصْحَابِ الْمَائِدَةِ ، وَالْمُنَافِقُوْنَ ، وَآلُ فِرْعَوْنَ .

"Şüphesiz ki kıyamet günü insanların azap cihetinden en şiddetlisi, Maide ashabından küfredenler, münafıklar ve Firavun hânedânıdır." *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:13029, 5/136, İbni Atiyye, el Muharraru'l-Vecîz:2/262, Kurtubî, 6/346)* sözü de sofranın indirilmiş olup, nankörlük edenlerin bulunduğuna ve azaplarının kıyamet günü olacağına delâlet etmektedir.

Ayet-i celilede geçen," Âlemlerden" tâbiri, onların yaşadıkları zamanda bulunan âlemler olabileceği gibi mutlak manada âlemler de olabilir.

Sofranın inip inmediği hususundaki ihtilâf:

İbni Atıyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Hasen ibni Ebil Hasen ve Mücahid *(Rahimehumalah)*, sofranın inmediğini söylemişler ve "Onların sofra indikten sonra küfredenin azaba düşeceğini işitince, Allah-u Tealâ'dan bağışlanmalarını talebederek 'Biz bu sofrayı istemiyoruz' dediklerini" nakletmişlerdir.

İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* bu hadiseyi Allah-u Tealâ'nın insanlara bu gibi mucizeler istemesinler diye verdiği bir misal olarak yorumlamıştır.

Müfessirlerin cumhûruna göre, sofra indirilmiştir, zira Mevlâ Tealâ:

(اِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ) **"Ben onu sizin üzerinize muhakkak indireceğim."** buyurmuştur, işte bu ifade, her hangi bir şarta bağlı olmaksızın o sofranın mutlaka indirileceği hususunda bir va'd-ı ilâhîdir, dolayısıyla bu sofranın indirilmiş olması gerekir.

İbni Atiyye, Taberî ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, sofranın keyfiyeti hakkında rivayetler muhtelif gelmiştir:

Şa'bî *(Rahimehullah)* ın, Ebû Abdirrahman es-Sülemî *(Rahimehullah)* dan rivayetine göre sofra ekmek ve balık olarak inmiştir.

Atıyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, sofrada, kendisinde her türlü yemek tadı bulunan balık bulunmaktaydı.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre, sofranın üzerinde ekmek ve balık bulunmakta olup, her nerede konaklarlarsa, dilediklerinde ondan yerlerdi. Vehb ibni Münebbih *(Radıyallahu Anh)* da bu görüştedir.

İshak ibni Abdillah *(Rahimehullah)* ın nakline göre, sofrada yedi pide, yedi de balık bulunmaktaydı, bazısı çalınınca sofra kaldırıldı.

Ammâr ibni Yâser ve Katade *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuşlardır: Gökten inen sofranın üzerinde cennet meyvalarından türlü meyvalar bulunmaktaydı.

Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, sofranın üzerinde ekmek ve et haricinde herşey vardı.

Atâ *(Radıyallahu Anh)* ın kavline göre, sofranın üzerinde balık ve et hariç türlü türlü yiyecekler mevcuttu.

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göreyse, sofra gökten ters dönmüş vaziyette indi, melekler onu gökle yer arasında uçuruyordu, üzerinde et dışında her türlü taam vardı.

Bu son üç rivayet Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢٢٨ – عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أُنْزِلَتِ الْمَائِدَةُ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزاً وَلَحْماً ، وَأُمِرُوا اَنْ لا يَخُونُوا وَلاَ يَدَّخِرُوا لِغَدٍ ، فَخَانُوا وَادَّخَرُوا وَرَفَعُوا لِغَدٍ فَمُسِخُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ »

228 - **"Gökten sofra, ekmek ve et olarak indirildi. Onlar, hainlik etmemek ve ertesi gün için stok etmemekle emrolundular, fakat hıyanet edip saklayınca ve ertesi gün için** (yemek) **kaldırınca, maymun ve domuzlara döndürüldüler."** *(Tirmizî, Tefsir:6, No:3061, 5/260, Ebû Yâ'lâ, Müsned, No:1651, 3/212, İbni Ebî Hâtim, No:7045, 4/1251, Taberî, Camiü'l-Beyan, No:13016, 5/134)* hadis-i şerifine zıt düşmektedir, dolayısıyla hadis-i şerifin kabul edilmesi daha evlâdır.

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢٢٩ – عَنْ عِكْرِمَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « لَوْلاَ بَنُوا اِسْرَائِيلَ مَا خَنَزَ الْخُبْزُ وَلاَ انْتَنَ اللَّحْمُ وَلَكِنْ خَبَّأُوهُ لِغَدٍ فَانْتَنَ اللَّحْمُ وَ خَنَزَ »

229 - **"Benî İsrail olmasaydı, ekmek bozulmaz** (küflenmez), **et kokuşmazdı. Onlar,** (Allah-u Tealâ'dan kendilerine indirilen rızkı stok etmemekle emrolunmuşken) **ertesi gün için onu** (eti ve ekmeği) **sakladılar da bu yüzden et kokuştu, ekmek bozuldu."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/236, Buharî, Enbiya:2, No:3152, 3/1212, Müslim, Rada':19, No:1470/63, 2/1092, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8038, 3/169)* hadis-i şerifi de bu hakikate işaret etmektedir.

İmam-ı Kurtubî *(Rahimehullah)* ın isabetli tesbitine göre; kesin söylenebilecek bir şey varsa, sofranın indirilmiş olduğu ve üzerinde yenilecek bir yemek bulunduğu hakikatıdır, fakat yemeğin ne olduğunu, Allah-u Tealâ en iyi bilendir.

SOFRANIN İNİŞ KISSASI

İsa *(Aleyhisselâm)* a sofra indiriliş kıssası bir çok tefsirde tafsilâtlı bir şekilde Selmân-ı Farisî *(Radıyallahu Anh)* dan şöyle rivayet edilmiştir:

Havârîler Meryem oğlu İsa *(Aleyhisselâm)* dan sofra isteyince O, bu isteklerini cidden kerîh (çirkin) görerek:

"Allah (-u Tealâ) **nın size yeryüzünde verdiği rızıkla kanaat edin, gökten sofra istemeyin, çünkü o size inerse rabbinizden bir ayet olacaktır. Semûd kavmi peygamberlerinden ayet istediklerinde helâk oldular. O ayet** (deve) **ile imtihana tutuldular da, helâkları o yüzden oldu."** dediyse de, onlar isteklerinde ısrar ederek:

"Dileriz ki o sofradan yiyelim, böylece kalplerimiz yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şahitlerden olalım" dediler.

İsa *(Aleyhisselâm)* onların illâ da kendileri için bir sofra istemesi hususunda ısrarlı olduklarını görünce, üzerindeki yünü kenara koyarak kalktı, siyah kıldan yapılma bir elbise, kıldan bir cübbe ve bir aba giyindi. Sonra abdest alıp guslederek namaz kılacağı yere girip Allah-u Tealâ'nın dilediği kadar kıldı.

Namazını bitirince kıbleye yönelerek ayağa kalktı, ayaklarını düzelterek topuğu topuğa bitiştirdi, parmaklarını birbirinin hizasına getirerek göğsünün üstünde sağ elini sol elinin üstüne koyup gözünü yumdu ve huşû' içerisinde başını eğdi, sonra gözlerinden yaşlar boşalttı, göz yaşları yanaklarının üzerinden akıp sakalının kenarlarından damlamaya devam ederek, huşû'undan yüzünün hizasındaki toprak ıslandı.

İsa *(Aleyhisselâm)* bu hali görünce: (اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ) **"Ey Allah! Ey Rabbimiz! Gökten bize bir sofra indir."** diye dua etti. Allah-u Tealâ da, üstünde bir bulut, altında da bir bulut olmak üzere iki bulutun arasında kırmızı bir sofra onlara indirdi. Onlar ise gökden kendilerine inmekte olan sofrayı havada süratle inerken seyrediyorlardı.

Bu sırada İsa *(Aleyhisselâm)* Allah-u Tealâ'nın bu sofrayı indirmek için ümmetinden aldığı şartları ve o sofranın inişinden sonra nankörlük edenlere âlemlerden hiç birine yapmayacağı azabı yapacağı tehdidini hatırlayıp korkarak ağlayıp durduğu yerde:

٢٣٠ - « اَلٰهِي اِجْعَلْهَا رَحْمَةً ، اِلٰهِي لاَ تَجْعَلْهَا عَذَاباً ، اَلٰهِي كَمْ مِنْ عَجِيبَةٍ سَأَلْتُكَ فَاَعْطَيْتَنِي ، اَلٰهِي اِجْعَلْنَا لَكَ شَاكِرِينَ ، اَلٰهِي اَعُوذُ بِكَ اَنْ تَكُونَ اَنْزَلْتَهَا غَضَباً وَرِجْزاً ، اَلٰهِي اِجْعَلْهَا سَلاَمَةً وَعَافِيَةً وَلاَ تَجْعَلْهَا فِتْنَةً وَمُثْلَةً »

230 - **"Ey İlâhım! Bu sofrayı rahmet kıl, azap yapma. İlâhım! Ne acaib şeyler senden istedim de bana verdin. İlâhî! Bizi sana şükrediciler kıl. Ey Allahım! Bu sofrayı gazap ve murdar bir azap olmak üzere indirmenden sana sığınırım. İlâhî! Bu sofrayı selâmet ve âfiyet kıl, onu fitne ve müsle** (ibret alınacak ceza) **yapma."** diye dua etti ve sofra önünde yerleşinceye kadar duaya devam etti.

Bu sırada Havarîler ve diğer ashabı evvelce mislini duymadıkları güzel kokular duymaya başladılar, Allah-u Tealâ'nın beklemedikleri yerden onları rızıklandırması ve kendilerine şaşılacak ibret verici büyük bir ayet göstermesine şükren İsa *(Aleyhisselâm)* ve Havarîler secdeye kapandılar.

Bunu gören yahudiler bu acaip iş karşısında üzülüp renk atarak şiddetli bir öfkeyle geri döndüler. İsa *(Aleyhisselâm)* Havarîler ve diğer ashabı ise sofraya yönelip etrafına oturdular.

Sofranın üzerinde örtülü bir mendil bulan İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣١ - « مَنْ اَجْرَأُنَا عَلىٰ كَشْفِ الْمِنْدِيلِ عَنْ هٰذِهِ السُّفْرَةِ وَاَوْثَقُنَا بِنَفْسِهِ وَاَحْسَنُنَا بَلاَءً عِنْدَ رَبِّهِ فَلْيَكْشِفْ عَنْ هٰذِهِ الْاٰيَةِ حَتّىٰ نَرَاهَا ، وَنَحْمَدُ رَبَّنَا وَنَذْكُرُ بِاسْمِهِ ، وَنَأْكُلُ مِنْ رِزْقِهِ الَّذِي رَزَقَنَا »

231 - **"Kendisine en çok güvenen, rabbisi katında en güzel imtihan vererek sofranın örtüsünü açmaya içimizde en cesaretli kimdir ki, bu ayeti açsın da onu görüp rabbimize hamdedelim, ismini zikredip verdiği rızıktan yiyelim"** deyince, Havârîler:

"Ey Allahın ruhu ve kelimesi! Buna en lâyık sensin ve onu açmaya içimizde en ziyade hak sahibi sensin " dediler.

Bunun üzerine İsa *(Aleyhisselâm)* kalkıp yeni bir abdest alarak namazgâhına girdi ve bir kaç rekât kıldıktan sonra uzunca ağlayıp, Allah-u Tealâ'ya "Sofranın örtüsünü açmak için kendisine izin vermesi, kendisi ve kavmi için o sofrada bereket ve rızık yaratması" na dair duada bulundu. Sonra dönüp sofraya otururak mendile uzanıp:

٢٣٢ - « بِسْمِ اللهِ خَيْرِ الرَّازِقِينَ »

232 - **"Rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah-u Tealâ'nın adıyla"** diyerek sofrayı açtı. Bir de sofranın üzerinde pişmiş büyük bir balık bulunuyordu ki, yumurtaları ve kılçığı yoktu, kendisinden bol miktarda yağ akıyordu, etrafında pırasa dışında her türlü yeşillik mevcuttu, başının yanında sirke, kuyruğunun yanında ise tuz vardı.

Yeşilliklerin etrafında beş pide, pidelerden birincisinin üzerinde zeytin, diğerinin üzerinde hurmalar, bir diğerinin üzerinde ise beş nar, diğer bir rivayette ise, ikincisinin üzerinde bal, üçüncünün üzerinde yağ, dördüncünün üzerinde peynir, beşincinin üzerinde ise kurutulmuş et vardı.

Havârîlerin başı Şem'ûn, İsa *(Aleyhisselâm)* a: "Ey Allahın ruhu ve kelimesi! Bu, dünya yiyeceklerinden midir? Yoksa cennet taamından mıdır?" diye sorunca, İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣٣ - « اَمَا آنَ لَكُمْ اَنْ تَعْتَبِرُوا بِمَا تَرَوْنَ مِنَ الْآيَاتِ وَتَنْتَهُوا عَنْ تَنْقِيرِ الْمَسَائِلِ ، مَا اَخْوَفَنِى عَلَيْكُمْ اَنْ تُعَاقَبُوا فِى سَبَبِ هٰذِهِ الْآيَةِ »

233 - **"Gördüğünüz mucizelerle ibret alıp da meseleleri eşelemekten vazgeçmenizin zamanı yaklaşmadı mı? Bu mucize sebebiyle azaba düşmenizden ne kadar da çok korkuyorum."** buyurdu. O zaman Şem'ûn "Hayır! Ey Sıddıka'nın oğlu, İsrail'in (Yakup *(Aleyhisselâm)* ın) ilâhına yemin olsun ki, ben bu sorumla bir kötülük murat etmedim." dedi. Sonra İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣٤ - « لَيْسَ شَيْءٌ مِمَّا تَرَوْنَ عَلَيْهَا مِنْ طَعَامِ الْجَنَّةِ وَلَامِنْ طَعَامِ الدُّنْيَا ، اِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ اِبْتَدَعَهُ اللّٰهُ فِى الْهَوَاءِ بِالْقُدْرَةِ الْغَالِبَةِ الْقَاهِرَةِ ، فَقَالَ لَهُ كُنْ فَكَانَ اَسْرَعَ مِنْ طَرْفَةِ عَيْنٍ ، فَكُلُوا مِمَّا سَأَلْتُمْ بِاسْمِ اللّٰهِ ، وَاحْمَدُوا عَلَيْهِ رَبَّكُمْ يُمِدَّكُمْ مِنْهُ وَيَزِدْكُمْ ، فَاِنَّهُ بَدِيعٌ قَادِرٌ شَاكِرٌ »

234 - **"Bu sofranın üzerinde gördüklerinizden hiç biri ne cennet taamı, ne de dünya yemeğindendir. O ancak Allah** (-u Tealâ) **nın kahir ve galip kudretiyle** (ezici ve üstün gücüyle) **'Ol!' buyurarak havada icadettiği ve göz açıp kapayacak zamandan daha çabuk vücuda gelmiş bir rızıktır. O hâlde istediğinizden Allah'ın ismiyle yeyin, bundan dolayı rabbinize hamdedin ki, nimetinizi artırsın çünkü O, Bedî'** (yoktan yaratıcı), **Kadir** (herşeye gücü yetici) **ve Şakir** (şükürleri kabul edici) **dir."** buyurdu.

O zaman onlar: "Ey Allahın ruhu ve kelimesi! Biz, senin bize bu mucize içinde başka bir mucize göstermeni istiyoruz" deyince, İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣٥ - « سُبْحَانَ اللّٰهِ . . . ! اَمَا اكْتَفَيْتُمْ بِمَا رَأَيْتُمْ مِنْ هٰذِهِ الْآيَةِ حَتّٰى تَسْأَلُوا فِيهَا آيَةً اُخْرٰى . . ! ثُمَّ اَقْبَلَ عِيسٰى عَلَى السَّمَكَةِ فَقَالَ : يَاسَمَكَةُ عُودِى بِاِذْنِ اللّٰهِ حَيَّةً كَمَا كُنْتِ »

235 - **"Sübhanallah! Bu gördüğünüz mucize ile yetinmediniz de başka bir mucize mi istiyorsunuz? "** buyurduktan sonra, balığa yönelerek: **'Ey balık! Allah-u Tealâ'nın izniyle evvelce olduğun gibi hayata dön."** diye nida eder etmez Allah-u Tealâ kudretiyle balığı diriltti, böylece balık Allahın izniyle, diri ve taptaze vaziyette aslan gibi dilini çıkartmaya başladı, şimşek gibi çakan gözleri fırıl fırıl dönüyordu. Yumurtaları da avdet etti.

Bunu gören kavim korkup uğursuzlanınca, İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣٦ - « مَالَكُمْ تَسْأَلُونَ الْآيَةَ فَاِذَا اَرَاكُمُوهَا رَبُّكُمْ كَرِهْتُمُوهَا ، مَااَخْوَفَنِى عَلَيْكُمْ اَنْ تُعَاقَبُوا بِمَا تَصْنَعُونَ ! يَا سَمَكَةُ عُودِى بِاِذْنِ اللّٰهِ كَمَا كُنْتِ »

236 - **"Niçin mucize istiyorsunuz da, rabbiniz size onu gösterdiğinde istememezlik ediyorsunuz, bu yaptığınızdan dolayı azaba çarptırılmanızdan çok korkuyorum."** buyurduktan sonra balığa: **"Ey balık! Allahın izniyle eski hâline dön"** diye nida ettiği gibi, Allah-u Tealâ'nın izniyle balık ilk geldiğindeki gibi pişmiş hâline döndü.

Halk İsa *(Aleyhisselâm)* a: "Ya Rûhallah! Yemeğe önce sen başla, sonra biz ardından yeriz" deyince, İsa *(Aleyhisselâm)* :

٢٣٧ - « مَعَاذَ اللهِ مِنْ ذٰلِكَ ، يَبْدَأُ بِالْاَكْلِ كُلُّ مَنْ طَلَبَهَا »

237 - **"Bundan Allah** (-u Tealâ) **ya sığınırım! Kim istedi ise yemeğe o başlasın"** buyurdu. Havârîler ve arkadaşları, peygamberlerinin sofradan kaçındı-ğını görünce, sofranın inişinde bir gazap ve yemekte bir azap olacağından korkarak sofradan uzak kaldılar.

Bu durumu gören İsa *(Aleyhisselâm)*, fakirleri, miskinleri, hastaları cüzzamlıları, körleri ve kötürümleri sofraya çağırarak:

٢٣٨ - « كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَدَعْوَةِ نَبِيِّكُمْ ، وَاحْمَدُوا اللهَ الَّذِى اَنْزَلَهَا لَكُمْ ، يَكُونُ مَهْنَاهَا لَكُمْ وَعُقُوبَتُهَا عَلٰى غَيْرِكُمْ ، وَافْتَتِحُوا اَكْلَكُمْ بِاسْمِ اللهِ وَاخْتِمُوهُ بِحَمْدِ اللهِ »

238 - **"Rabbinizin rızkından ve peygamberinizin duası** (ile gelen sofrası) **ndan yeyin, onu size indiren Allah'a hamdedin, afiyeti size azabı ise başkalarına olsun, yemenize Allah'ın ismiyle başlayın, Allah'ın hamdiyle bitirin."** buyurdu. Onlar da böyle yaptılar, erkekli kadınlı binüçyüz (diğer bir rivayette yedibinüçyüz) kişi sofradan yiyerek her biri doyup geğirerek döndüler.

İsa *(Aleyhisselâm)* havârîlerle birlikte sofranın üzerine bir baktı ki, gökten indiği şekli ile hiçbir şey eksilmemiş vaziyette duruyordu. Sonra, onların gözü önünde sofra semaya kaldırıldı. Ondan yiyen her hasta iyileşti, her fakir zenginleşti ve dünyadan çıkıncaya kadar sağlam ve zengin olarak kaldılar. Sofradan yemekten imtina eden (çekinen) havârîler ve ashabı ise öyle bir nedametle nadim (pişman) oldular ki, dudakları aktı (ağızları sulandı) ve ölünceye kadar hasreti kalplerinde kaldı.

Daha sonra maide tekrar indiğinde, zenginler, fakirler, kadınlar, küçükler, büyükler, sağlamlar, hastalar olmak üzere Beni İsrail'in hepsi her taraftan koşup gelerek sofraya izdiham edip birbirinin üzerine bindiler, bunu gören İsa *(Aleyhisselâm)* sofrayı aralarında nöbetleşe yaptı, ondan sonra bir gün inip bir gün inmez oldu. Nitekim Salih *(Aleyhisselâm)* ın devesi de bir gün otlar, bir gün içerdi.

Ayet: 115

Kırk gün kuşluk vaktinde sofra onlara azar azar iner, öğlendeki kaylûle vaktine kadar yenir hâlde kalır, sonra onlardan tamamen kayboluncaya kadar yere vuran gölgesine bakar oldukları hâlde, Allah'ın izniyle gök yüzüne yükselirdi.

Bu sırada Allah-u Tealâ İsa *(Aleyhisselâm)* a:

٢٣٩ – « اَنِ اجْعَلْ رِزْقِى فِى الْمَائِدَةِ لِلْيَتَامٰى وَالْفُقَرَاءِ وَالزَّمْنٰى دُونَ الْاَغْنِيَاءِ مِنَ النَّاسِ »

239 - **"Benim sofradaki rızkımı, insanlardan zengin olanlara değil de, yetimlere, fakirlere ve kötürümlere tahsis et."** diye vahyetti.

Allah-u Tealâ böyle yapınca, zenginler kendi içlerinde bu hususta şüphelenip bile bile hakkı inkâr ederek insanları da şüpheye düşürdüler ve sofra hakkında çirkin ve kabul edilemeyecek görüşler yaydılar.

Böylece şeytan muradına erdi, şüphecilerin kalplerine vesveselerini attı. O derece ki, onlar İsa *(Aleyhisselâm)* a: "Bize sofranın gökten inişinin hak olup olmadığını haber ver, çünkü içimizden bir çok kimseler bu hususta şüpheye düştü" dediler.

Bunun üzerine İsa *(Aleyhisselâm)*:

٢٤٠ – « هَلَكْتُمْ وَاٰلِهِ الْمَسِيحِ ، طَلَبْتُمُ الْمَائِدَةَ اِلٰى نَبِيِّكُمْ اَنْ يَطْلُبَهَا لَكُمْ اِلٰى رَبِّكُمْ ، فَلَمَّا اَنْ فَعَلَ وَاَنْزَلَهَا اللّٰهُ عَلَيْكُمْ رَحْمَةً وَرِزْقًا وَاَرَاكُمْ فِيهَا الْآيَاتِ وَالْعِبَرَ كَذَّبْتُمْ بِهَا وَشَكَكْتُمْ فِيهَا ، فَاَبْشِرُوا بِالْعَذَابِ فَاِنَّهُ نَازِلٌ بِكُمْ اِلَّا اَنْ يَرْحَمَكُمُ اللّٰهُ »

240 - **"Mesih'in ilâhına yemin olsun ki, siz helâk oldunuz! Peygamberinizden, rabbinizden size sofra istemesi için talepte bulundunuz, O, sizin bu isteğinize icabet edip, Allah** (-u Tealâ) **rahmet ve rızık olarak maide'yi indirerek onda size büyük ayetler ve ibretler gösterince, onu yalanlayıp şüpheye düştünüz. Öyle ise azapla müjdelenin, zira Allah** (-u Tealâ) **nın size acıması dışında şüphesiz ki azap size inecektir."** buyurdu.

O zaman Allah-u Tealâ İsa *(Aleyhisselâm)* a:

٢٤١ – « اِنِّى آخِذُ الْمُكَذِّبِينَ بِشَرْطِى ، فَاِنِّى مُعَذِّبٌ مِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ بِالْمَائِدَةِ بَعْدَ نُزُولِهَا عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ »

241 - **"Şüphesiz ki ben, evvelce koşmuş olduğum şartla inkârcıları yakalayacağım.** (o şart ta şu idi:) **Muhakkak ben sofra indikten sonra küfredenlere âlemlerden hiç birine yapmadığım azabı yapacağım."** diye vahyetti.

Bunu duyan İsa *(Aleyhisselâm)*: **"Eğer onlara azabedersen, şüphesiz ki onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan da şüphesiz ki sen, ancak sen Azîz ve Hakîm'sin."** diye dua etti.

O akşam şüpheciler hanımları ile beraber en güzel şekilde emniyet içersinde yattılar, gecenin sonunda Allah-u Tealâ onlardan üç yüz otuz üç kişiyi domuzlara dönüştürdü, sabaha kalktıklarında yollarda ve çöplüklerde pislikleri arayıp yemeğe başladılar.

Bu durumu görünce insanlar ağlayarak İsa *(Aleyhisselâm)* a sığındılar, domuza dönüştürülenler de İsa *(Aleyhisselâm)* ı görünce ağlayarak etrafında dönmeğe başladılar.

İsa *(Aleyhisselâm)* onları isimleriyle tek tek çağırınca, ağlayarak İsa *(Aleyhisselâm)* ın önünde dizleri üzerine çöktüler. İsa *(Aleyhisselâm)* her birine **"Sen filânca değil misin?"** diye sorduğunda konuşmaya güç bulamadıklarından, başlarıyla işaret eder oldular.

Böylece yedi, bir rivayette dört, diğer bir rivayette ise üç gün yaşadıktan sonra İsa *(Aleyhisselâm)* ruhlarını alması için Allah-u Tealâ'ya dua etti, neticede bir sabah, "Yer mi onları yuttu? Ya da nereye gittiler" bilinmez oldu. *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/232, İbni Kesir, 2/110, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/79, Kurtubî, el Camiu li Ahkâmi'l Kur'an, 6/346, İbni Ebî Hatim, No:7017-7046, 4/1244-1252, Kâzî Beyzâvî, Hâzin, Mecmû'atü't-Tefâsîr, 2/373, Ruhu'l-Beyan, 2/463, Alûsî, 7/63)*

İbni Kesir *(Rahimehullah)* bu kıssayı naklettikten sonra, şu açıklamayı yapmıştır: Ayet-i celilenin zahiri delâlet ettiği gibi, bütün bu rivayetler de, Allah-u Tealâ'nın İsa *(Aleyhisselâm)* ın duasına icabeten onun günlerinde Benî İsrail'e sofra indirdiğine açıkça delâlet etmektedir. Selef'ten gelen bütün haberler ve eserler de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Kureyş müşrikleri de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, Beni İsrail'in İsa *(Aleyhisselâm)* dan istediği gibi mucizeler istemişler, fakat Mevlâ Tealâ bu ümmete karşı olan hususi inayetinden dolayı onların bu isteğine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in uymasına engel olarak azap kapısını kapatmıştır. Nitekim,

٢٤٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَتْ قُرَيْشٌ لِلنَّبِيِّ ﷺ: اُدْعُ رَبَّكَ اَنْ يَجْعَلَ لَنَا الصَّفَا ذَهَباً وَنُؤْمِنُ بِكَ . قَالَ: « اَتَفْعَلُونَ ؟ » قَالُوا: نَعَمْ ، فَدَعَا فَاَتَاهُ جِبْرِيلُ فَقَالَ: اِنَّ اللهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: اِنْ شِئْتَ اَصْبَحَ الصَّفَا ذَهَباً فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ عَذَّبْتُهُ عَذَاباً لاَ اُعَذِّبُهُ اَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ ، وَاِنْ شِئْتَ فَتَحْتُ لَهُمْ اَبْوَابَ التَّوْبَةِ وَالرَّحْمَةِ . قَالَ: « بَلْ بَابَ التَّوْبَةِ وَالرَّحْمَةِ »

Ayet: 115

242 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Kureyş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Rabbine dua et de, Safa dağını bizim için altın yapsın da, sana iman edelim." dediklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yapar mısınız?** (istediğiniz olursa iman eder misiniz?)" diye sordu.

Onlar: "Evet" diye cevap verince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* duaya başlayacağı sırada hemen Cibril gelerek: "Allah-u Tealâ sana selâm ediyor ve **'İstersen Safa dağı altın olur amma, ondan sonra küfredene, âlemlerden hiç birine yapmadığım azabı yaparım. Dilersen de onlara tövbe ve rahmet kapılarını açarım.'** buyuruyor" deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Hayır! Tövbe ve rahmet kapısı** (bana daha sevgilidir)" buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek, No:174, 1/119, Taberânî, el-Mu'cemü'l- Kebîr, No:12736, 12/152, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, Siyer:3, No:17732, 9/15)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredilen işârî manaya göre, Allah-u Tealâ hayvanî sıfatların hakikatlerinden insan suretini soyup almışve onlara sıfatlarının hakikatlerine göre suretler giydirmiştir, bu yüzden onlar domuzlara döndürülmüşlerdir ki, diğer halk onlardan ibret alsın, bütün gizlilerin açığa çıkarılacağı, bir takım yüzlerin bembeyaz, bir kısım suratların da simsiyah olacağı günde insanların, sıfatlarının suretleri üzere haşredilecekleri hakikati meydana çıksın. Nitekim:

٢٤٣ - عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَىٰ مَا مَاتَ عَلَيْهِ »

243 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Her kul öldüğü hâl üzere diriltilir.'** *(Müslim, Cennet:19, No:2878, 4/2206, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14550, 5/84, Abdurazzak, Musannef, No:6746, 3/586, Hâkim, Müstedrek, No:3688, 2/491)*

Kâzî Beyzâvî *(Rahimehullah)* ın bazı sofiyeden naklettiğine göre, maide, manevî marifetlerin gerçek hakikatlerinden ibarettir çünkü yemekler bedenin gıdası olduğu gibi onlar da ruhun gıdasıdır. Buna göre onlar, vâkıf olma kâbiliyetine sahip olmadıkları bir takım hakikatleri anlamaya heves edince, İsa *(Aleyhisselâm)* onlara: "İmanı kazandığınıza göre, takvayı da elde edin ki, bu marifetlere vâkıf olma imkânı bulasınız" buyurdu.

Onlar, isteklerinde ısrar ettiklerinde, İsa *(Aleyhisselâm)* onların bu talepleri yüzünden Mevlâ Tealâ'ya duada bulununca, Allah-u Tealâ, "Sofra indirmenin çok kolay olduğunu velâkin bu isteklerinin verilmesinde büyük bir tehlike ve akibet korkusu bulunduğunu" beyan etti.

Zira salik'e makamından daha üstün bir derece açılıp gösterildiğinde belki de o, o gördüğüne tahammül edemeyerek uzak bir sapıklıkla dalâlete düşebilir.

Üftâde Efendi *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: İsa *(Aleyhisselâm)* ın kavmi bir kere isyan etmekle sofra kaldırıldı da, biz her vakit isyan ettiğimiz hâlde Allah-u Tealâ'nın nimetleri peşpeşe gelmektedir, zira onlara indirilen sofra sıfat mertebesinden, bize akan nimetler ise zat mertebesindendir. Zat'tan gelen, değişikliğe uğramaz, değişiklik ancak sıfattadır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle buyurmuştur:

"Allah-u Tealâ onların isteğine icabet etti ama, daha sonra muhalefet ettikleri takdirde acıklı azabıyla onları tehdit etti ki böylece salikler, muratları hasıl olup keramete erdiklerinde, tehlikenin daha şiddetli ve belânın daha yakın olduğunu bilsinler. Çünkü rütbe ne kadar yükselirse âfet o kadar gizlenir. Büyüklerin imtihanları da büyük olur."

Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: Ayet-i celiledeki mâide her hangi bir isteğe işarettir. Dolayısıyla Ey insan! Allah-u Tealâ tarafından üzerine düşen hakları bilmedikçe, özel bir şey isteme. Eğer bir muradın yerine geldiğinde hakkını verebileceğini bildiysen o zaman iste, yoksa bırak ki Allah-u Tealâ senin hakkında en iyisini seçsin.

Mevlâ Tealâ'nın sofra isteyenlere koştuğu şarta bak: **"Bundan sonra içinizden kim küfrederse, şüphesiz ki ben ona âlemlerden hiç birine yapmadığım azabı yapacağım."**

İşte imaret (reislik) isteyenin hâli de budur. Kendiliğinden isterse yalnız bırakılır, istemeden verildiğinde ise, Allah-u Tealâ kişiye, kendisini doğruya sevkeden bir melek gönderir, işte biz şu sözümüzle bu hakikata işaret etmekteyiz: Şartını bilmedikçe sofra isteme! Manasını ve Mevlâ'sının ne muradettiğini anlamadıkça da sofranın ne kalkmasını ne de konmasını kastetme!

Ayet: 116

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın mucizelerini beyan ettikten sonra, hristiyanların bu mucizelerle fitnelenerek İsa *(Aleyhisselâm)* a ilâhlık payesi vermekle büyük bir iftirada bulunduklarını ve onların bu sapık inançlarından İsa *(Aleyhisselâm)* ın mes'ul olmadığını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَا اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (١١٦)

KELİME MANASI (116)

(وَاِذْ قَالَ) **Hatırla o vakti ki buyurmuştu,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (يَا عِيسَى) **Ey İsa,** öyle İsa ki, (ابْنَ مَرْيَمَ) **Meryemin oğlu,** (ءَاَنْتَ) **sen mi?** (قُلْتَ) **dedin,** kime? (لِلنَّاسِ)**insanlara,** (اتَّخِذُو) **edinin,** kimi? (نِي) **beni,** daha? (وَاُمِّىَ) **annemi,** neler edinin? (اِلٰهَيْنِ) **iki ilâh,** öyle iki ilâh ki, (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **Allah'tan başka,** (İsa *(Aleyhisselâm)*) (قَالَ) **dedi,** (سُبْحَانَكَ) (böyle bir söz söylemekten) **seni tenzih ederim,** (مَا يَكُونُ)**olmaz** (yakışmaz), kim için? (لِى) **benim için,** ne? (اَنْ اَقُولَ) **söylemem,** neyi? (مَا) **öyle bir şeyi ki,** (لَيْسَ) **olmadı,** kim için? (لِى) **benim için,** nedir olmadı? (بِحَقٍّ)**hak olmadı,** (اِنْ كُنْتُ) **eğer ben olduysam,** (قُلْتُ) **demiş,** neyi? (هُ) **o sözü,** (فَقَدْ عَلِمْتَ) **muhakkak sen bilmişsindir,** neyi? (هُ) **onu,** (تَعْلَمُ) **çünkü sen bilirsin,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِى نَفْسِى) **benim nefsimde** (içimde) **dir,** (وَلَا اَعْلَمُ) **ben bilmem,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِى نَفْسِكَ) **senin nefsinde** (zatında) **dır,** (اِنَّكَ) **muhakkak sen,** (اَنْتَ) **ancak sen,** (عَلَّامُ الْغُيُوبِ) **bütün gizlilikleri hakkıyla bilensin.**

MEALİ ŞERİF

Allah: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara: 'Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin.' diye sen mi dedin? buyurduğu zaman o, (şöyle) **dedi:** (Öyle bir söz söylememden) **Seni tenzih ederim! Hakkım olmayan bir şeyi söylemem bana yakışmaz hem ben onu söyledimse elbette sen onu bilmişsindir.** (Çünkü) **Sen, benim içimdekini bilirsin ben ise, senin zatında olanı bilemem. Şüphesiz ki, bütün gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin, sen.**

İ Z A H A T

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın bu kavl-i şerifinin vakti hakkında müfessirler ihtilâf etmiştir. Katade, İbni Cüreyc ve ekseri müfessirler *(Rahimehumullah)* a göre, Allah-u Tealâ bu sözü İsa *(Aleyhisselâm)* a kıyamet günü buyuracaktır.

Süddî ve Kutrub *(Rahimehumallah)* göre ise, Allah-u Tealâ bu sözü İsa *(Aleyhisselâm)* a, onu semaya kaldırdığında hristiyanlar, arkasından ona ilâhlık payesi verdiklerinde buyurmuştur.

Onlar bu hususta ayet-i celilenin başındaki (اذْ) kelimesinin mazi hakkında kullanıldığını delil getirmişlerse de, birinci görüş daha doğrudur, zira ayet-i celilenin evvelindeki:

« يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ ... (١٠٩) »

"Allah (-u Tealâ) **resulleri topladığı gün."** *(Maide Suresi:109 dan)* kavl-i şerifi ile, ayet-i celilenin peşinde gelecek:

« هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ... (١١٩) »

"Bu (gün), **doğru söyleyenlere sadâkatlarının fayda vereceği gündür"** *(Maide Suresi:119 dan)* kavl-i şerifi, bu günden, kıyamet gününün kastedildiği görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Nitekim, Ebû Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif de bu görüşü teyid etmektedir:

٢٤٤ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُعِىَ بِالْاَنْبِيَاءِ وَ اُمَمِهِمْ ، ثُمَّ يُدْعٰى بِعِيسٰى فَيُذَكِّرُهُ اللّٰهُ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ فَيُقِرُّ بِهَا فَيَقُولُ: ﴿ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ﴾ الآيَةَ؛ ثُمَّ يَقُولُ: ﴿ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ فَيُنْكِرُ اَنْ يَكُونَ قَالَ ذٰلِكَ، فَيُؤْتٰى بِالنَّصَارٰى فَيُسْئَلُونَ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هُوَ اَمَرَنَا بِذٰلِكَ . قَالَ: فَيَطُولُ شَعْرُ عِيسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَأْخُذُ كُلُّ مَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ بِشَعْرَةٍ مِنْ شَعْرِ رَأْسِهِ وَجَسَدِهِ ، فَيُجَاثِيهِمْ بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِقْدَارَ اَلْفِ عَامٍ حَتّٰى: تُرْفَعَ عَلَيْهِمُ الْحُجَّةُ ، وَيُرْفَعَ لَهُمُ الصَّلِيبُ ، وَيُنْطَلَقَ بِهِمْ اِلَى النَّارِ »

244 - **"Kıyamet günü olduğunda, peygamberler ve ümmetleri çağırılır. Sonra, İsa** *(Aleyhisselâm)* **davet olunup, Allah** (-u Tealâ) **ona: 'Ey Meryem oğlu İsa! Senin ve annenin üzerinde olan nimetimi hatırla' buyurarak, nimetlerini hatırlatır, o da hepsini ikrâr** (kabul) **eder. Sonra Mevlâ Tealâ, İsa** *(Aleyhisselâm)* **a: 'İnsanlara <Allah** (-u Tealâ) **yı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin> diye sen mi dedin? ' diye sorar.**

O, bu sözü demiş olmasını inkâr edince, hristiyanlar getirilerek onlara bu sorulduğunda, onlar: ' Evet! Bize bunu o emretti' demeleri ile birlikte

İsa *(Aleyhisselâm)* **ın tüyleri o kadar uzar ki, meleklerden herbir melek onun başının ve vücudunun tüylerinden bir tüy tutar da, İsa** *(Aleyhisselâm)* **onlarla birlikte bin sene kadar Allah** (-u Tealâ) **nın huzurunda diz dize otururlar, niticede hristiyanların aleyhine huccet ref olur** (delil dikilir), **onlara salip kaldırılır** (haç gösterilir ve ardından) **onlar ateşe gönderilir."** *(İbni Kesir, 2/112, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/239)*

İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre, bu hitabın İsa *(Aleyhisselâm)* a, göğe kaldırıldığında yapıldığını söyleyenlerin iki delilinde de nazar (düşünme payı) vardır.

1- Ayet-i celilenin mazi lâfzıyla gelişi, bu hıtabın kıyamet günü olmayacağına delâlet etmez, zira Kur'an-ı Kerimde kıyametin bir çok hâlleri, tahakkuk-u vukû'na binaen (gerçekleşmesinin kat'i oluşundan dolayı) mazi sığasıyla (geçmiş ifadesiyle) kullanılmıştır.

2- İsa *(Aleyhisselâm)* ın cevabında geçen: (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ) **"Eğer onlara azabedersen, şüphesiz ki onlar senin kullarındır."** *(Maide Suresi:118 den)* ifadesinde, azabın şarta bağlanması, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, hristiyanlardan teberrî (uzaklaşma) sini ve onlar hakkında meşî'eti (iradeyi) Allah-u Tealâ'ya bırakması anlamına gelmektedir ki bu, hıtap ve cevabın dünyada vaki olmuş olduğunu gerektirmez.

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ'nın İsa *(Aleyhisselâm)* a bu hitabı kıyamet günü gerçekleşecek ve böylece nasârâ taifesi kıyamet günü bütün âlemlerin huzurunda tehdit ve tevbih olunacak (korkutulup kınanacak) lardır.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ'nın İsa *(Aleyhisselâm)* a:

"İnsanlara, 'Allah (-u Tealâ) **dan başka, beni ve annemi iki ilâh edinin' diyen sen misin?"** ifade-i celilesi hakkında iki soru bulunmaktadır:

1- Allâmu'l-Guyûb (bütün gizlileri bilici) olan Allah-u Tealâ'nın, soru sorması nasıl uygun olabilir?

Bu sorunun cevabı şudur: Bu istifham, inkârî manada bir soru olduğundan "Sen böyle bir şey demedin değil mi?" manasındadır ki, bu durumda Mevlâ Tealâ'nın bilmediği bir şeyi sorması icabetmez.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde,Te'vilât-ı Necmiyye'den şu nakil yapılmıştır:

İstifhamdan sonraki nefiy, ispat olduğu gibi, İstifham'dan sonraki ispat da nefiy, dir. Nitekim: (اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) **"Ben sizin rabbiniz değil miyim?"** *(Araf Suresi:172 den)* ifadesi, "Ben sizin rabbinizim" demektir.

Mevlâ Tealâ'nın: (اَاِلٰـهٌ مَعَ اللهِ) **"Allah ile beraber başka ilâh var mıdır?"** *(Neml Suresi:61 den)* kavl-i şerifi de: "Allah ile beraber başka ilâh yoktur" demektir.

Dolayısıyla bu ayet-i celilenin manası da: "Sen insanlara 'Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin' demedin velâkin onlar cehâletleri yüzünden sana ta'zimde haddi aşarak seni medhetmekte sınırı geçtiler" demektir.

İşte bundan dolayı Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٤٥ – عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تُطْرُونِى كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ »

245 - **"Hristiyanlar Meryem'in oğlunu medhetmekte aşırı gid** (erek ilâhlığını iddia et) **tikleri gibi siz de beni medhetmekte ileri gitmeyin."** buyurmuştur. *(Buharî, Enbiya:49, No:3261, 3/1271)*

2- Allah-u Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın böyle söylemediğini bildiği hâlde niçin ona bu şekilde hitabetmiştir?

Eğer, "Mevlâ Tealâ'nın bundan maksadı hristiyanları azarlamak ve onları kınamaktır" derseniz, biz deriz ki: "Hristiyanlardan hiç biri Allah-u Tealâ'nın ilâhlığını reddedip de, İsa ve Meryem *(Aleyhimesselâm)* ın ilâh olduklarını söylememiştir, o hâlde bu sözün onlara nisbeti nasıl caiz olabilir?"

Bu sorunun cevabı ise, şu şekildedir: İlâh, yaratan demektir. Hristiyanlar İsa ve Meryem *(Aleyhimesselâm)* ın elinde zuhur eden mucizeleri, Allah-u Tealâ'nın değil de kendilerinin yaratmış olduğunu itikad ederler ki bu, o şeylerin ilâhının Allah-u Tealâ olmayıp, İsa ve Meryem olduğunu kabullenmeleri anlamına gelir. İşte bu sebeple İsa *(Aleyhisselâm)* a yöneltilen sorunun yerinde ve doğru olduğu anlaşılmış olur.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, hristiyanlar Meryem validemize ilâh demedikleri hâlde ayet-i celiledeki ifadenin izahı şudur:

Nasârâ taifesi Meryem validemiz hakkında: "O bir beşer doğurmamıştır, ancak bir ilâh doğurmuştur." dediklerine göre, Meryem validemize de ilâh demiş olmaktadırlar, çünkü çocuk annesinin parçasıdır.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* a ne cevap vereceğini öğreterek O: (سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ) **"Seni tenzih ederim! Hakkım olmayan bir sözü söylemem benim için** (doğru) **olmaz"** demiştir.

Görüldüğü üzere İsa *(Aleyhisselâm)*, Mevlâ Tealâ'nın sorusuna karşı "dedim" veya "demedim" şeklinde cevap vermeyip, aksine "Hakkım olmayan bir şeyi nefsim için iddia etmem bana yakışmaz, benim ilâh olduğumu söylemem de hakkım olmayan bir şeydir, çünkü ben rab değil merbûb, ma'bud (tapılan) değil abid'im (Allah-u Tealâ'ya tapan bir kimseyim) " diye cevap vermiştir.

Çünkü İsa *(Aleyhisselâm)* ın "Ben bunu söylemedim" diye cevap vermesi, kendisini tezkiye etmesi (temize çıkarması) anlamına gelir ki, kıyamet günü İsa *(Aleyhisselâm)* ın Mevlâ Tealâ'nın huzurundaki o makamı, nefsi tezkiye ma-kamı olmayıp, huşû' ve tevâzu makamıdır.

Ayet: 116

Yine bu sebepledir ki İsa *(Aleyhisselâm)* sözünün devamındaki: (اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ) **"Eğer onu söyledimse elbette sen bunu bilmişsindir."** ifadesiyle, Allah-u Tealâ'ya karşı son derece edebe riayet etmiş, Hazreti Celâl'e karşı zül ve meskeneti (tevazu ve alçak gönüllülüğü) izhar etmiş (ortaya koymuş) ve bütün işleri tamamıyla Hak Sübhanehû'nun, herşeyi kuşatan ilmine tefviz etmiş (ısmarlamış) tır ki, bütün bu edepler yine Mevlâ Tealâ'nın İsa *(Aleyhisselâm)* a öğrettiklerindendir.

Nitekim, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

٢٤٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: تَلَقَّىٰ عِيسىٰ حُجَّتَهُ وَلَقَّاهُ اللّٰهُ فِى قَوْلِهِ ﴿ وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ الٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ قَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: « فَلَقَّاهُ اللّٰهُ ﴿ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ﴾ الآيَةَ كُلَّهَا »

246 - **"İsa** *(Aleyhisselâm)* **hüccetini telâkki etmiş** (ne cevap vereceğini Allah -u Tealâ' dan öğrenmiş) **tir. Allah** (-u Tealâ): **Ey Meryemoğlu İsa! 'İnsanlara, <Allah** (-u Tealâ) **dan başka, beni ve annemi iki ilâh edinin> diyen sen misin? ' kavl-i şerifinde İsa** *(Aleyhisselâm)* **a ne cevap vereceğini öğretmiştir."**

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* bu (hususta) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Allah** (-u Tealâ) **İsa** *(Aleyhisselâm)* **a: 'Seni tenzih ederim! Benim için hak olmayan bir şeyi söylemem bana yakışmaz' sözünün tamamını cevap olarak söylemeyi öğretmiştir."** *(Tirmizî, Tefsir:6, No:3062, 5/260, Nesâî, Sünen-i Kübra, Tefsir:131, No:11162, 6/340)*

Ebu's-Suud Efendinin beyanına göre: (سُبْحَانَ) lâfzı tesbih için bir alem (özel isim) dir. Mef'ûl-u mutlak olmak üzere mensub olup, kendisini nasbeden fiil zikredilmez. Bu lâfızda, dört yönden tenzih manasını ifadede mubalâğa vardır.

1- İştikak cihetinden, zira bu kelime, yer yüzünde gitmek ve uzaklaşmak manasında olan, (سَبْح) mastarından alınmıştır.

2- Tef'îl sığasına nakil cihetinden, zira bu kelime, (سَبَحَ) fiilinden, (سَبَّحَ) ya nakledilerek, tenzih manasını mubalağa ile ifade etmekte olan tesbih mastarının özel ismi olmuştur.

3- Mastardan isme udûl cihetinden, şöyle ki: Burada tesbih mastarı kullanılmayıp, zihinde hazır olan bir hakikate işaret etmekte bulunan özel isme (سُبْحَانَ) ye dönülmüştür.

4- Bu özel ismin, fiiliyle birlikte olan bir mef'ûl-ü mutlak yerine kullanılmasında da, kimseye gizli kalmayacak derecede mubalâğa vardır. Zira, (سُبْحَانَ) nin takdiri: (اُسَبِّحُ تَسْبِيحاً) şeklindedir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* cevaptan evvel iki sebepten dolayı söze tesbihle başlamıştır:

1- Kendisine nisbet edilenden nefsini tenzîl etmek (ilâhlık mertebesinden kendisini düşürmek) için,

2- Allah-u Tealâ'nın satveti (yakalaması) ndan korkup, izzetine karşı huzû' (ululuğuna boyun eğmek) için .

Nitekim rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ İsa *(Aleyhisselâm)* a bu şekilde hitabedince, onu öyle bir titreme yakalayacaktır ki, içersinde kemiklerinin sesini duyacaktır. *(Kurtubî, 6/252)*

Ebû Revk *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* bu hitabı duyduğunda bütün mafsalları yerinden oynayacak ve vücudundaki her tüyün dibinden bir kan gözesi fışkıracaktır. *(Ruhu'l-Beyan, 2/466, İbni Ebî Hâtim, No:7049, 4/1252)*

Tabiî ki İsa *(Aleyhisselâm)* a yapılan hitap zahirde ona ait ise de hakikatte ümmetine râci'dir, zira Allah-u Tealâ'nın sünneti (âdeti) kıyamet günü kâfirlerle konuşmamak ve onlara nazar etmemektir.

İsa *(Aleyhisselâm)* ın: (تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَ لاَ اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ) **"Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben ise senin nefsinde olanı bilmem."** sözünün izahı hakkında müfessirler çeşitli manalar vermişlerdir.

1- Sen benim gizlediğimi bilirsin, ben ise senin gizlediğini bilmem.

2- Sen benim gaybımdakini bilirsin, ben ise senin gaybındakini bilmem (sen benim bildiğimi bilirsin, ben ise senin bildiklerini bilmem).

3- Sen dünyada olanları bilirsin, ben ise ahirette olacakları bilmem.

4- Sen benim sırrımı bilirsin, bense senin sırrını bilmem.

5- Sen benim söylediğimi ve yaptığımı bilirsin; ben ise senin söylediğini ve yaptığını bilemem.

İmam Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bütün bu manalar birbirine yakın olup, özetle kastedilen mana: "Sen benim sırrımı ve içimde bulunanları bilirsin, çünkü onları sen yarattın. Ben ise senin gayb ilminde gizleyip kimseye öğretmediklerinden hiç bir şeyi bilemem " demektir.

Nitekim, ayet-i celilenin sonunda gelen: (اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ) **"Şüphesiz ki sen, ancak sen bütün gaybları hakkıyla bilensin."** ifade-i celilesi de, "Sen, olmuşu da, olanı da, olmayanı da, olacağı da en iyi bilensin" manasında olup, daha önce geçen: (اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ) **"Eğer onu söyledimse, elbet bunu bilmişsindir."** ve: (تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِي وَلاَاَعْلَمُ مَافِى نَفْسِكَ) **"Sen benim nefsimde olanı bilirsin. Ben ise senin zatında olanı bilemem."** cümlelerini tekid etmektedir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Nefis" kelimesi üç manada kullanılır:

1- Akıl,

2- İnsanı insan yapan ruh,

3- Zat,

Allah-u Tealâ'nın zatına, nefis tabirinin, müşâkele (bu ayet-i kerimede olduğu gibi lâfız uygunluğu) dışında kullanılmasının cevazı hususunda ihtilâf vardır.

Sa'duddin-i Taftazânî, Seyyid şerif Cürcânî ve Abdülhakîm Seyâlikûtî *(Rahimehumullah)* bunu caiz görmemişler ve: (وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ) **"Allah sizi nefsinden sakındırıyor."** *(Âli Imran:30 dan)* gibi ayetleri müteşabih (manası kesin bilinemeyen) lerden saymışlardır.

İbni Arefe *(Rahimehullah)* ın: (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"Rabbiniz nefsi üzerine rahmet yazdı."** *(En'am Suresi:54 den)* ayet-i celilesinin tefsirinde naklettiğine göre, İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* nefis lâfzının Allah-u Tealâ'ya ıtlakı (söylenmesi) ni caiz görmüştür. Kur'an-ı Kerimde ve hadis-i şeriflerde bu isti'malin (kullanımın) tekerrürü (çokça tekrarlanması) bu görüşün doğruluğuna şahitlik etmektedir. Nitekim:

٢٤٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « يَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: ... وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي »

247 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i kudsîde de Mevlâ Tealâ: **"Kulum beni nefsinde zikrederse, ben de onu nefsimde zikrederim."** buyurmaktadır. *(Buharî, Tevhid:15, No:6970, 6/2694, Müslim, Zikir:1, No:2675, 4/2061, Tirmizî, Deavât:132, No:3603, 5/581, İbni Mace, Edep:58, No:3822, 2/1255, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7426, 3/55)*

Sapık mücessime fırkası, bu ayet-i celileye tutunarak, "Nefis, şahıs anlamına gelir ki, bu ise Allah-u Tealâ'nın bir cisim olmasını gerektirir." demişlerse de, ehli sünnet uleması onlara iki türlü cevap vermiştir:

1- Nefis, zat demektir. Nitekim, "Bir şeyin nefsi (kendisi); bir şeyin zat'ı ve bir şeyin hakikatı" diye tâbirler kullanılır ki, bunların hepsi aynı manadadır. Buna göre mana: "Sen benim öz zatımı bilirsin, fakat ben senin zatının künhünü (özünü) bilemem." şeklinde de anlaşılabilir.

2- Bu tâbirden maksat, "Sen benim malûmatımı bilirsin, ben ise senin malûmatını bilemem" demekse de, Mevlâ Tealâ bu sözü mukabele ve müşakale (lâfız uygunluğu) yoluyla kullanmıştır ki, bu türlü isti'mal fasih bir ifade tarzıdır. Nitekim:

« ... وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ (٥٤) »

"Onlar mekrettiler (hile yaptılar), **Allah** (-u Tealâ) **da mekretti."** *(Âli Imran Suresi:54 den)* kavl-i şerifinde de bu kaide câridir.

Zira asıl manası hile yapmaktan ibaret olan **mekr** ifadesi, hakikatta Allah-u Tealâ'ya yakışmazsa da, onların mekr'ine mukabil (lâfız karşılığı) olarak, Allah-u Tealâ'ya da **mekr** isnad edilmiştir ki, Allah-u Tealâ hakkında bunun manası, "Hilelere karşılık vermek" tir.

Yine böylece:

« ... قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ (١٤) اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ ... (١٥) »

"Biz ancak istihza edicileriz dediler. Allah onlarla istihza eder." *(Bakara Suresi:14-15 den)* kavl-i şerifi de müşâkele yolu üzere gelmiştir. Zira alay etme manasında olan istihzanın hakikati Mevlâ Tealâ'ya isnad edilemez.

MEVLÂ TEALÂ'NIN, İSA *(Aleyhisselâm)* A SORACAĞI GİBİ MELEKLERE DE SORACAĞI HAKKINDAKİ BİR AYET-İ KERİME

« وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ (٤٠) قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ (٤١) »

"O gün (Allah-u Tealâ) **onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' buyuracak.**

(Melekler de:) **'Seni tenzih ederiz! Bizim velimiz onlar değil, sensin.** (Onlar bize değil) **bilakis cinlere** (şeytanlara) **tapıyorlardı. Ekserisi onlara inanmıştı.' diyecekler."** *(Sebe' Suresi:40-41)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN GİZLİ AÇIK HERŞEYİ BİLDİĞİ

« رَبَّنَا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (٣٨) »

"Ey rabbimiz! Şüphesizki sen bizim gizlediğimiz ve açıkladığımız (herşey) **i bilirsin. Ne yerde, ne de gökte, hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."** *(İbrahim Suresi:38)*

Ayet: 117

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın geri kalan sözünü nakletmek üzere şöyle buyuruyor:

مَاقُلْتُ لَهُمْ اِلاَّ مَا اَمَرْتَنِى بِهِ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (١١٧)

KELİME MANASI (117)

(مَا قُلْتُ) **Ben demedim,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** (اِلاَّ) **ancak,** (مَا) **o şeyi** (اَمَرْتَ)(dedim ki) **emrettin,** kime? (نِى) **bana,** neyi? (بِهِ) **onu** (söylememi), o da nedir? (اَنِ اعْبُدُوا) **ibadet edin,** kime? (اللّٰهَ) **Allah'a,** öyle Allah ki, (رَبِّى) **benim rabbimdir,** daha? (وَرَبَّكُمْ) **sizin de rabbinizdir,** (وَكُنْتُ) **ben idim,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** nedir idim? (شَهِيداً) **ziyade şahit** (gözcü), ne müddetçe? (مَا دُمْتُ) **daim olduğum müddetçe,** nerede? (فِيهِمْ) **onların içersinde,** (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَ)**ne zaman ki aldın** (göğe kaldırdın), kimi? (نِى) **beni,** (كُنْتَ) **sen oldun,** (اَنْتَ) **ancak sen,** nedir oldun? (الرَّقِيبَ) **rakîb** (gözetleyici), kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onların üzerine,** (وَاَنْتَ) **ve sen,** (عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ) **her şey üzerine,** (شَهِيدٌ) **ziyade şahitsin.**

MEALİ ŞERİF

Ben onlara, ancak senin bana (söylememi) **emrettiğini söyledim. "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet** (kulluk) **edin** (dedim)." **İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine tamamıyla şahit idim. Sen beni** (göğe kaldırarak) **alınca, artık onlar üzerine rakîb** (gözetleyici) **yalnız sen oldun,** (zaten) **sen her şeye hakkıyla şahitsin.**

İ Z A H A T

Kurtubî ve Fahrurrazî tefsirlerinde zikredildiğine göre, İsa *(Aleyhisselâm)* ın dünyada insanlara söylemekle emrolunduğu söz tevhit'tir. Buna göre ayet-i celilede geçen (اَنِ) lâfzı (en-i müfessire) dir. Burada müfesser olan (açıklanan) ise, emredilen söze râcî olan (بِهِ) lâfzındaki zamirdir.

Bu durumda kelâmın takdiri: "Ben onlara ancak bana emrettiğin sözü söyledim ki, o da 'Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin ' dememdir." şeklindedir.

Burada aslolan, İsa *(Aleyhisselâm)* ın: "Ben onlara ancak senin bana emrettiğin şeyi emrettim" demesiyse de, İsa *(Aleyhisselâm)* rabbisiyle beraber kendisini de âmir durumuna sokmamak için güzel terbiye gereğince, "Emretme" tâbiri

yerine, "Söyleme" ifadesini tercih etmiştir. Zaten peşinden "(اَنْ) i müfessire" nin getirilmesi de, bu hakikate işaret etmektedir.

Bazıları İsa *(Aleyhisselâm)* ın;

(وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ) **"Ben, içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit idim, fakat sen beni alınca, üstlerinde gözcü yalnız sen oldun."** kavl-i şerifine yanlış mana vererek, İsa *(Aleyhisselâm)* ın göğe kaldırılmadan evvel vefat ettiğini söylemişlerse de, bu görüş doğru değildir. Zira İsa *(Aleyhisselâm)* ın gökte diri olduğu ve âhir zamanda inerek deccal'ı öldüreceği hakkındaki hadis-i şerif ve rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır.

Dolayısıyla bu ayet-i celilenin manası: "Beni semaya kaldırınca, onlar üzerine şahit ancak sen oldun." demektir. Nitekim Âli İmran Suresinin 55. ayet-i kerimesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan:3/552-553), ayrıca Nisa Suresinin: 158-159. ayet-i kerimelerinin izahında (Ruhu'l-Furkan:6/39-89), İsa *(Aleyhisselâm)* ın henüz ölmemiş olup, semada diri bulunduğu ve kıyametten evvel dünyaya ineceğine dair bir çok sahih rivayetler yer almıştır.

İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Kur'an-ı Kerimde geçen vefat kelimesi üç manaya gelebilir:

1- Ölüm vefatı, nitekim: (اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا) **"Ölüm zamanında ruhları alan Allah** (-u Tealâ) **dır."** *(Zümer Suresi:42 den)* kavl-i şerifinde kastedilen mana budur.

2- Uyku vefatı, Mevlâ Tealâ'nın: (وَ هُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِاللَّيْلِ) **"Geceleyin sizi alan** (uyutan) **O'dur."** *(Enam Suresi:60 dan)* kavl-i şerifi bu manadadır.

3- Ref' (kaldırılma) vefatı, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile ile: (اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى اِنِّى مُتَوَفِّيكَ) **"Ey İsa! Şüphesiz ki ben seni vefat ettiriciyim** (göğe kaldırıcıyım)." *(Âli Imran Suresi:55 den)* kavl-i şerifi de, bu mananın misallerindendir.

Ayet-i celilede geçen **Rakîb** sıfatı, "Gözleyen ve bütün hâlleri gözeten, onları bilen, yaptıklarına şahitlik eden" manasındadır.

Ayet-i celilenin sonundaki **Şehîd** sıfatı ise, şâhit manasındadır. Bu kelimenin, Ru'yet (görme) manasına hamledilerek, "Görücü", ilim manasına hamledilerek,"Bilici", kelâm manasına hamledilerek, "Sözle şâhitlik yapıcı" anlamlarına gelmesi caiz görülmüş olup, bütün bu takdirlere göre de **Şehîd** lâfzı, Allah-u Tealâ'nın hakiki sıfatlarının isimlerindendir.

Buna göre mana: "Sen, benim ve onların sözlerine, isyan edip itaat edenlerin hâllerine hakkıyla şâhitsin" demektir ki, bütün peygamberler kıyamet günü ümmetleri hakkındaki hakiki şâhitliği Allah-u Tealâ'ya havale edeceklerdir.

Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre,

٢٤٨- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إِلَى اللهِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً » ثُمَّ قَالَ: ﴿ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، ثُمَّ قَالَ: « أَلاَ وَإِنَّ أَوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ ، أَلاَ وَإِنَّهُ يُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ ، فَأَقُولُ يَا رَبِّ أُصَيْحَابِي ، فَيُقَالُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ ، فَأَقُولُ: كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ ﴿ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَادُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ فَيُقَالُ: إِنَّ هَؤُلاَءِ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ »

248 - Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hutbe okuyarak: **"Ey insanlar! Şüphesiz sizler yalın ayaklılar, çıplaklar ve sünnetsizler olarak Allah** (-u Tealâ) **ya haşrolunacak** (huzuruna toplanacak) **sınız."** buyurduktan sonra: **"İlk yaratışa başladığımız gibi, üzerimize bir va'd olarak onu iade edeceğiz, şüphesiz ki biz,** (istediğimizi) **yapıcılarız."** *(Enbiya Suresi:104)* ayet-i celilesini okudu ve şöyle devam etti: **"Kıyamet günü yaratıklardan ilk elbise giydirilecek kişi İbrahim'dir. Dikkat edin! Şu muhakkak ki,** (o gün) **ümmetimden bir takım adamlar getirilip sol tarafa götürülürler.**

Ben hemen 'Ya Rabbi! (onlar) **Benim sahabîciklerim** (az sayıda ümmetlerimdir, müsaade et de onlara şefaat edeyim)**' derim, bunun üzerine 'Şüphesiz sen, onların senden sonra neler ihdas ettiklerini** (dinde ne bid'atlar uydurduklarını) **bilmiyorsun ' denilir.**

O zaman ben de salih kulun (Allah-u Tealâ'nın iyi kulu olan İsa *(Aleyhisselâm)* ın) **dediği gibi: 'Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şâhit idim. Fakat sen beni vefat ettirince, üstlerine görüp gözetici yalnız sen oldun, sen herşeye hakkıyla şâhitsin ' derim.**

Bunun üzerine (bana): **'Şüphesiz bunlar, sen kendilerinden ayrıldığından beri ökçeleri üzerine geri dönmeye daim olan mürtedlerdir'denilir."** *(Buharî, Tefsir:121, No:4349, 4/1691, Müslim, Kitabu'l-Cennet:14, No:2860/58, 4/2194, Tirmizî, Tefsir:22, No:3167, 5/321, Nesâî, Cenâiz:119, No:2086, 4/423, Darimî, Rikak:82, No:2699, 2/782, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2096, 1/506, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:12312, 12/9)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN HER ŞEYE ŞÂHİD OLDUĞU HAKKINDA BİR AYET-İ KERİME

« الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (٩) »

"O zat ki, göklerin ve yerin mülkü kendisine aittir ve Allah herşeye hakkıyla şâhid' tir" *(Burûc Suresi:9)*

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın son sözlerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (١١٨)

KELİME MANASI (118)

(اِنْ تُعَذِّبْ) **Eğer azap edersen,** kime? (هُمْ) **onlara,** (فَاِنَّهُمْ) **onlar,** kimlerdir? (عِبَادُكَ) **senin kullarındır,** (وَاِنْ تَغْفِرْ) **eğer mağfiret edersen,** kimi? (لَهُمْ) **onları,** (فَاِنَّكَ) **şüphesiz sen,** (اَنْتَ) **ancak sen,** (الْعَزِيزُ) **Azizsin,** (الْحَكِيمُ) **Hakîmsin.**

MEALİ ŞERİF

(İsa *(Aleyhisselâm)* sözlerine şöyle devam etti): **Eğer onlara azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır** (dolayısıyla onlara azabetme sebebiyle sana hiç bir itiraz gelemez, çünkü onların yegâne maliki sensin). **Eğer onları affedersen şüphesiz ki, Azîz** (sevap vermeye, cezalandırmaya ve her şeye gücü yeten ziyade kudret sahibi), **Hakîm** (ceza verdiğinde yerinde ceza veren, ziyade hikmet sahibi) **ancak sensin sen.**

İ Z A H A T

Ebû Hayyân, Beğavî, Fahrurrazî, Hâzin ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın şirki bağışlamayacağı kesin olduğu hâlde, İsa *(Aleyhisselâm)* ın: (وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ) **"Eğer onları bağışlarsan"** demesinin tevili hakkında ulema bir kaç görüş beyan etmiştir:

1- İsa *(Aleyhisselâm)* Allah-u Tealâ'nın kâfiri affetmeyeceğini bildiği hâlde bütünüyle itirazı terkedip, bütün işleri Allah-u Tealâ'ya ısmarlamak ve O'na tamamen teslim olmak üzere bu sözü söylemiştir.

2- Ayet-i celiledeki zamirin mercii her iki şart cümlesinde de farklı ola rak kabul edilebilir ki buna göre mana: "Onlardan küfür üzere ölenlere azabedersen buna ne denebilir? Çünkü onlar senin kullarındır. Ölmeden evvel tövbe edenleri affedecek olursan da, bu da senin fazl-u rahmetindendir. Çünkü sen dilediğinden intikam almakta güçlü ve bütün işlerinde hikmetlisin." demektir. İmam-ı Kurtubî bu manayı güzel görmüştür.

3- İsa *(Aleyhisselâm)* onlardan bir kısmının küfre düştüğünü, bir takımlarının ise, asıl din üzere sabit olmakla birlikte kendisinden sonra onlara emretmediği bazı şeyler icadettiklerini ve bir takım günahlar işlediklerini bildiğinden, Mevlâ Tealâ'ya münâcâtında:

"Eğer benim arkamdan işledikleri masiyetleri affedecek olursan, şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîmsin." demiştir, yoksa şirki bağışlamasını kastetmemiştir. Bu mana İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)* dan menkul olup, İmam-ı Nesefî *(Rahimehullah)* da bunu tercih etmiştir.

4- Ehli sünnete göre Allah-u Tealâ'ya hiçbir şey vacip olmayacağından, kâfirleri cennete, abid ve zahitleri ise cehenneme sokması caizdir, çünkü mülk O'na aittir. Şirkin bağışlanmaması, Allah-u Tealâ'nın:

« ... (٤٨) انَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ »

"Şüphesiz Allah (-u Tealâ) **kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz"** *(Nisa Suresi:48 den)* va'îdinin muktezası (tehdidinin gereği) olmakla birlikte Allah-u Tealâ'nın şirki bağışlaması da mümkündür.

Çünkü azabetmek, Allah-u Tealâ'nın günahkâr kulu üzerinde bir hakkı ise de, bunun ıskatında (kaldırılmasında) Allah-u Tealâ için bir zarar söz konusu olmadığı hâlde günahkâr için bir menfaat vardır.

Dolayısıyla bunun hasen (güzel) olması gerekir, zira her mücrim (günahkâr) için bağışlanma güzel görülmüş, hatta suç büyüdükçe onun bağışlanması da o nispette büyük bir af sayılmıştır.

O hâlde şirkin bağışlanması haddizatında imkânsız bir şey olmadığından, İsa *(Aleyhisselâm)* ın bunu şarta bağlayarak açıklaması da caiz olmayan bir şey değildir. Bundan dolayı duasının sonunda, şirk üzere ölenlerin affını istediği anlaşılmasın diye: "Sen Gafûr ve Rahîm'sin" demeyip, **"Şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin"** buyurmuştur. Bu mana Fahrurrazî, Kazi Beyzâvî ve Alûsî *(Rahimehmuullah)* tarafından da benimsenmiştir.

5 - Bazı âlimlerin dediği gibi Allah-u Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* a:

(ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **"İnsanlara 'Allahı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin' diyen sen misin?"** şeklindeki hıtabını kıyamet günü değil de İsa *(Aleyhisselâm)* ı göğe çekerken yapmışsa, zaten ortada bir müşkil yok demektir. Çünkü buna göre mana:

"Eğer onları küfür üzere öldürür de bu yüzden azabedersen, onlar senin kullarındır ve bu senin hakkındır. Yok eğer onları tevfikinle küfrün karanlığından imanın nuruna çıkarıp günahlarını bağışlarsan, bu da senin hakkındır." demektir.

6 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* İsa *(Aleyhisselâm)* ın dilinden bu ayet-i kerimeye şu manayı vermiştir: (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ) **"Eğer onlara azabedersen şüphesiz ki onlar senin kullarındır,** bu sözleri sebebiyle azabı haketmişlerdir.

(وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ) **Eğer onları affedersen,** ben gökten yere inip Deccal'ı öldürünceye kadar onlardan herkimi yaşatır da bu sözlerinden vazgeçip, seni birleyerek benim kul olduğumu ikrar ettiklerinde onları affedersen **şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/241)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde, kullar kendisinin mülkü olduklarından onlar hakkındaki bütün

tasarruflarının nafiz (geçerli) olduğunu açıklamak üzere, İsa *(Aleyhisselâm)* ın lisanından: **"Eğer onlara azabedersen, onla senin kulların ve mülkün oldukları için , senin böyle yapman güzel ve yerinde olur, şayet onları affedersen şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin, onları affetmenle onları azîz kılansın."** buyurmuştur.

Bu makamda: "Sen Azîz ve Hakîm olduğundan onların küfrü sana zarar veremez." diye de mana verilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: "Azîz, onlardan intikam almaya güçlü olandır. Güçlü iken affetmek iyilik alâmeti, güçsüzken bağışlamak ise alçaklık emaresi (işareti) dir."

Yine buyurulmuştur ki: "Eğer onları affedersen, şüphesiz ki sen itaat edenin taatıyla güzellik kazanmaktan veya isyan edenin zellesiyle (ayak kayıntısıyla) bir şey kaybetmekten ulusun. "

Lübâb tefsirinde bu makamda söylenen şu söz ne kadar güzeldir:

« فَإِنْ أَتَيْتُ ذَنْباً عَظِيماً فَأَنْتَ لِلْعَفْوِ أَهْلٌ فَإِنْ غَفَرْتَ فَفَضْلٌ وَإِنْ جَزَيْتَ فَعَدْلٌ »

"Eğer büyük bir günah işlersem, sen affetmeye lâyıksın,
Bağışlarsan faziletin, ceza verirsen adaletindir."

İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre, Bu ayet-i celile, irade ve meşî'eti, dilediğini yapan ve yaptığından mesul olmayan Allah-u Tealâ'ya havale etme ve Allah-u Tealâ'ya eş, hanım ve evlât isnad ederek iftirada bulunan nasârâ taifesinden uzaklaşma manasını tazammun ettiğinden (içine aldığından) şanı büyük bir münâcâttır. Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu duaya devam ettiği rivayet edilmiştir, nitekim:

٢٤٩ – عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: صَلَّىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْلَةً فَقَرَأَ بِآيَةٍ حَتَّىٰ أَصْبَحَ يَرْكَعُ بِهَا وَيَسْجُدُ بِهَا ﴿ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ فَلَمَّا أَصْبَحَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ، مَا زِلْتَ تَقْرَأُ هٰذِهِ الْآيَةَ حَتَّىٰ أَصْبَحْتَ تَرْكَعُ بِهَا وَتَسْجُدُ بِهَا؟ قَالَ: « إِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي – عَزَّ وَجَلَّ – الشَّفَاعَةَ لِأُمَّتِي فَأَعْطَانِيهَا وَهِيَ نَائِلَةٌ ، إِنْ شَاءَ اللهُ لِمَنْ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئاً »

249 - Ebû Zer *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir gece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namaz kılarken rukuda ve secdede sabah oluncaya kadar: **"Eğer onlara azabedersen şüphesiz ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin."** ayet-i celilesini tekrar etti.

Ayet: 118

Sabah olunca ben: "Ya Resulallah! Sabaha kadar bu ayet-i kerimeyi okumaya devam ettin, onunla rukû ettin, onunla secde ettin (bunun hikmeti nedir?) " dediğimde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Şüphesiz ki ben Azîz ve Celîl olan Rabbimden ümmetime şefaat (yetkisi) istedim, O da bana onu verdi. İnşaallah o (şefaat), Allah (-u Tealâ) ya hiçbir şeyi ortak etmeyen ümmetime ulaşacaktır." buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21386, 8/75, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, Fezail:129, 7/439, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, Salât:631, No:4717, 3/20)*

٢٥٠ – عَنْ جَسْرَةَ بْنِ دُجَاجَةَ اَنَّهَا انْطَلَقَتْ مُعْتَمِرَةً ، فَانْتَهَتْ اِلَى الرَّبَذَةِ فَسَمِعَتْ اَبَا ذَرٍّ يَقُوْلُ: قَامَ النَّبِىُّ ﷺ لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِى فِى صَلَاةِ الْعِشَاءِ فَصَلّٰى بِالْقَوْمِ ، ثُمَّ تَخَلَّفَ اَصْحَابٌ لَهُ يُصَلُّوْنَ ، فَلَمَّا رَاٰى قِيَامَهُمْ وَتَخَلُّفَهُمْ انْصَرَفَ اِلٰى رِحْلِهِ ، فَلَمَّا رَاَى الْقَوْمَ قَدْ اَخَلُوا الْمَكَانَ رَجَعَ اِلٰى مَكَانِهِ فَصَلّٰى فَجِئْتُ فَقُمْتُ خَلْفَهُ ، فَاَوْمَاَ اِلَىَّ بِيَمِيْنِهِ فَقُمْتُ، عَنْ يَمِيْنِهِ ثُمَّ جَاءَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ فَقَامَ خَلْفِى وَخَلْفَهُ، فَاَوْمَاَ اِلَيْهِ بِشِمَالِهِ فَقَامَ عَنْ شِمَالِهِ فَقُمْنَا ثَلَاثَتُنَا يُصَلِّى كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا بِنَفْسِهِ وَيَتْلُوْ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَتْلُوَ ، فَقَامَ بِاٰيَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ ، يُرَدِّدُهَا حَتّٰى صَلَّى الْغَدَاةَ فَبَعُدَ اَنْ اَصْبَحْنَا اَوْمَاْتُ اِلٰى عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ اَنْ سَلْهُ مَا اَرَادَ اِلٰى مَا صَنَعَ الْبَارِحَةَ؟ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ بِيَدِهِ: لَا اَسْئَلُهُ عَنْ شَىْءٍ حَتّٰى يُحْدِثَ اِلَىَّ، فَقُلْتُ بِاَبِىْ اَنْتَ وَاُمِّى، قُمْتَ بِاٰيَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ وَمَعَكَ الْقُرْاٰنُ ، لَوْفَعَلَ هٰذَا بَعْضُنَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ:« دَعَوْتُ لِاُمَّتِى » قَالَ: فَمَاذَا اُجِبْتَ اَوْمَاذَا رُدَّ عَلَيْكَ؟ قَالَ: « اُجِبْتُ بِالَّذِى لَوِاطَّلَعَ عَلَيْهِ كَثِيْرٌ مِنْهُمْ طَلْعَةً تَرَكُوا الصَّلَاةَ » قَالَ: اَفَلَا اُبَشِّرُ النَّاسَ؟ قَالَ بَلٰى فَانْطَلَقْتُ مُعْنِقاً قَرِيباً مِنْ قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ اِنَّكَ اِنْ تَبْعَثْ اِلَى النَّاسِ بِهٰذَا نَكَلُوْا عَنِ الْعِبَادَةِ ، فَنَادٰى اَنِ ارْجِعْ فَرَجَعَ وَتِلْكَ الْاٰيَةُ ﴿ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْلَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴾

250 - Cesre binti Dücâce *(Radıyallahu Anha)*, Ömreye giderken, Rebeze (denen yer) e vardığında, Ebû Zer*(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediğini işitmiştir:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gecelerden birinde yatsı namazına kalkarak cemaata kıldırdı. Sonra, O'nun bir kısım sahabesi namaz kılmak üzere geri çekildiler. O, onların kalkıp geri gittiklerini görünce, eşyasının yanına döndü. Sonra, cemaatın mekânı boşalttıklarını görünce namaz kılmak üzere mekânına döndü.

Ben de gelip arkasına durdum, sağ eliyle bana işaret edince ben sağına durdum, sonra İbni Mesud gelerek benim ve onun arkasına durdu, ona da soluyla işaret edince o da soluna durdu. Üçümüzde kendi başımıza namaza durduk, herkes Kur'an-ı Kerimden Allah-u Tealâ'nın, okumasını dilediğini okuyordu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sabahı kılıncaya kadar Kur'an-ı Kerimden bir ayet-i kerimeyi tekrar edip durdu, sabahladıktan sonra ben Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* a: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, dün gece yaptığından ne kastettiğini sor" diye işaret ettim.

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* eliyle "O bana bildirinceye kadar ben O'na hiçbir şey sormam" diye işaret edince, ben:

"Anam Babam sana feda olsun! Bütün Kur'an-ı Kerimi bildiğin hâlde bir ayet-i kerime ile kaim oldun (sabaha kadar kıldın), eğer bunu bizden biri yapsaydı ona kızardık" dedim.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ümmetime dua ettim."** buyurunca,

Ben: "Neyle icabet olundun?" veya "Sana ne cevap verildi?" dedim.

O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Öyle bir şey** (müjde) **ile cevaplandım ki, onlardan bir çoğu ona bir kere muttali** (o müjdeden bir defa haberdâr) **olsalardı namazı da bırakırlardı."** buyurdu.

Ben bunu duyunca, "İnsanlara bunu müjdelemeyeyim mi?" dediğimde, **"Evet!** (müjdeleyebilirsin)" buyurdu. Ben süratle giderek bir taş atımlık yere yaklaştığımda, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* "Ya Resulallah! Sen insanlara bu müjdeyi gönderirsen (bildirirsen) ibadetten vazgeçerler" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Geri dön!"** diye seslendi, Ebû Zer *(Radıyallahu Anh)* da (bu müjdeyi insanlara söylemeden) geri döndü.

(Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sabaha kadar tekrarladığı) o ayet-i kerime: **"Eğer onlara azabedersen şüphesiz ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin."** kavl-i şerifidir. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21551, 8/115, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/241, Nesâi, es-Sünenü'l-Kübra, Tefsir:131, No:11161, 6/339, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, Salât:631, No:4718, 3/20)*

٢٠١ – عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ (رضى الله عنه) يَقُولُ: غَابَ عَنَّا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً فَلَمْ يَخْرُجْ حَتّٰى ظَنَنَّا اَنَّهُ لَنْ يَخْرُجَ ، فَلَمَّا خَرَجَ سَجَدَ سَجْدَةً فَظَنَنَّا اَنَّ نَفْسَهُ قَدْ قُبِضَتْ مِنْهَا ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ قَالَ: « انَّ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى اسْتَشَارَنِي فِي أُمَّتِي مَاذَا اَفْعَلُ بِهِمْ؟ فَقُلْتُ: مَا شِئْتَ – اَيْ رَبِّهِمْ خَلْقُكَ وَعِبَادُكَ. فَاسْتَشَارَنِي الثَّانِيَةَ ، فَقُلْتُ لَهُ كَذٰلِكَ ، فَقَالَ: لاَ اُحْزِنُكَ فِي اُمَّتِكَ يَا مُحَمَّدُ ، بَشَّرَنِي اَنَّ اَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفاً مَعَ كُلِّ أَلْفٍ سَبْعُونَ أَلْفاً لَيْسَ عَلَيْهِمْ حِسَابٌ ، ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيَّ فَقَالَ: ادْعُ تُجَبْ وَسَلْ تُعْطَ ، فَقُلْتُ لِرَسُولِهِ: أَوَ مُعْطِيَّ رَبِّي سُؤْلِي؟ فَقَالَ: مَا أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ إِلاَّ لِيُعْطِيَكَ ، وَلَقَدْ أَعْطَانِي رَبِّي - عَزَّ وَجَلَّ - وَلاَ فَخْرَ وَغَفَرَ لِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِي وَمَا تَأَخَّرَ ، وَأَنَا أَمْشِي حَيّاً صَحِيحاً ، وَأَعْطَانِي أَنْ لاَ تَجُوعَ أُمَّتِي وَلاَ تُغْلَبَ ، وَأَعْطَانِي الْكَوْثَرَ فَهُوَ نَهْرٌ مِنَ الْجَنَّةِ يَسِيلُ فِي حَوْضِي، وَأَعْطَانِي الْعِزَّ وَالنَّصْرَ وَالرُّعْبَ يَسْعَىٰ بَيْنَ يَدَيْ أُمَّتِي شَهْراً ، وَأَعْطَانِي أَنِّي أَوَّلُ الأَنْبِيَاءِ أَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَطَيَّبَ لِي وَلأُمَّتِي الْغَنِيمَةَ ، وَأَحَلَّ لَنَا كَثِيراً مِمَّا شَدَّدَ عَلَىٰ مَنْ قَبْلَنَا وَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْنَا مِنْ حَرَجٍ »

251 - Huzeyfetübnü'l-Yeman *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bir gün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bizden kayboldu, biz O'nun daha çıkmayacağını zannedinceye kadar çıkmadı, çıkınca bir secde yaptı ki, biz onun ruhunun alındığını sandık, başını kaldırınca şöyle buyurdu:

"Rabbim Tebareke ve Tealâ 'Onlara ne yapayım?' diye ümmetim hakkında benimle iştişarede bulundu, ben: 'Ey onların Rabbi! Senin yaratıkların ve kullarındır, dilediğini yaparsın' dedim.

İkinci defa benimle istişare edince, ben aynı cevabı verdim. O zaman: 'Ya Muhammed! Ümmetin hakkında seni üzmeyeceğim' buyurdu ve ümmetimden, her binle beraber yetmişbin bulunan yetmişbin (dörtmilyar dokuzyüzmilyon) **kişinin, üzerlerine hesap olmadığı hâlde** (sorgusuz sualsiz) **ilk olarak cennete gireceklerini bana müjde etti.**

Sonra bana (bir elçi) **göndererek: 'Dua et, kabul edileceksin, iste, verileceksin.' buyurdu. Ben onun elçisine: 'Rabbim bana isteğimi verecek mi?' deyince, o: 'Beni sana ancak sana** (istediğini) **vermek için gönderdi.' dedi.**

İftihar için söylemiyorum Azîz ve Celîl olan Rabbim elbette andolsun ki bana (her istediğimi) **verdi, ben diri ve sağlam olarak gezdiğim hâlde** (henüz amel defterim kapanmadan) **benim için günahlarımdan, geçmişi ve geleceği mağfiret etti.**

(Rabbim) **Bana ümmetimin aç kalmayacağı ve mağlup olmayacağı** (müjdesi) **ni verdi. Ve yine bana Kevser'i verdi, o, cennette bir ırmaktır ki havzuma akar. Yine bana izzet, yardım ve** (düşmanımın benden) **korku** (sunu) **verdi ki bu** (heybet) **ümmetimin önünde bir ay** (lık yolda) **koşar** (benim ve ümmetimin, üzerlerine geldiğini duyan düşmanlar bir aylık yoldan korkmaya başlarlar).

Bir de bana peygamberlerin ilki olarak cennete girdirileceğim (müjdesin) **i verdi. Bana ve ümmetime ganimeti helâl etti. Bizden öncekilere zorla** (yarak yasakla) **dığı şeylerden bir çoğunu bize helâl etti ve bize** (dinde) **hiçbir güçlük yapmadı."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:23396, 9/94)*

٢٥٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَلاَ قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي اِبْرَاهِيمَ ﴿ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَاِنَّهُ مِنِّي ﴾ اَلْآيَةَ . وَقَالَ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ : ﴿ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ! اُمَّتِي اُمَّتِي » وَبَكىٰ ، فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا جِبْرِيلُ! اِذْهَبْ اِلىٰ مُحَمَّدٍ ، وَرَبُّكَ اَعْلَمُ ، فَسَلْهُ مَا يُبْكِيكَ ؟ فَاَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ فَسَئَلَهُ ، فَاَخْبَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَا قَالَ ، وَهُوَ اَعْلَمُ . فَقَالَ اللهُ: يَا جِبْرِيلُ! اِذْهَبْ اِلىٰ مُحَمَّدٍ ﷺ فَقُلْ: اِنَّا سَنُرْضِيكَ فِي اُمَّتِكَ وَلاَ نَسُوءُكَ .

252 - Abdullah ibni Amr ibni Âs *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkındaki:

"Ey Rabbim! Şüphesiz ki onlar (o putlar) **insanlardan bir çoklarını saptırdılar, artık kim bana tâbi olursa, o bendendir."** *(İbrahim Suresi:36 dan)* kavl-i şerifini, bir de İsa *(Aleyhisselâm)* ın:

"Eğer onlara azabedersen, şüphesiz ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz ki Azîz ve Hakîm olan yalnız sensin." *(Maide Suresi:118 den)* sözünü okuyarak ellerini kaldırdı ve:

"Ya Rabbi! Ümmeti (mi isteri) **m, Ümmetim** (i)! " diyerek ağladı. Bunun üzerine Allah-u Tealâ, **"Ey Cibril! Rabbin onun niye ağladığını çok iyi bilir amma yine de sen Muhammed'e git ' Seni ağlatan nedir? ' diye sor,"** buyurdu.

Bunun üzerine Cibril *(Aleyhisselâm)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek ona bu durumu sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ne söylediğini ona haber verdi. Halbuki O (Allah-u Tealâ onun ne söylediğini) en iyi bilendir.

Nihayet Allah-u Tealâ: **"Ey Cibril! Git Muhammed'e söyle ki; muhakkak biz seni ümmetin hakkında razı edeceğiz ve seni üzmeyeceğiz."** buyurdu. *(Müslim, İman:87, No:202, 1/191, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, Tefsir:200, No:11269, 6/373)*

Bu hadis-i şeriften çıkarılan bazı faydalar:

1- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ümmetine karşı gayet şefkatli ve merhametlidir.

2- Dua ederken el kaldırmak müstehaptır.

3- Bu hadis-i şerif inananlar için büyük bir müjdedir. Çünkü Mevlâ Tealâ, habibini ümmeti hakkında razı edeceğini va'dederek ümmetini ümitlendirmiştir ki, bu va'd-ı İlâhî Mevlâ Tealâ'nın: (وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضىٰ) **"Sana Rabbin, andolsun ki, sen razı oluncaya kadar verecektir."** *(Duha Suresi:5)* kavl-i ilâhîsine tıpatıp uygun düşmektedir.

4- Bu hadis-i şerif Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Allah-u Tealâ indindeki mertebesinin ve makamının yüceliğine birkaç yönden delâlet etmektedir.

a) Allah-u Tealâ'nın, habibine dileğini sordurmak için Cibril'i göndermesi.

b) **"Seni razı edeceğiz"** buyurduktan sonra, **"Seni üzmeyeceğiz"** cümlesini te'kid için getirmesi. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i razı etmek ümmetinden bazılarını affetmekle de tahakkuk edebilir ki, bu takdirde diğerleri cehenneme girerler. Bu durumun da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i üzeceğinde hiç şüphe yoktur, dolayısıyla "Seni üzmeyeceğiz" ifadesi, ümmetinden cehennemde kimseyi bırakmayacağını açıklamaktadır.

Bu itibarla ümmet hakkında en ümitbahş hadislerdendir. Ancak bundan, bu ümmetten hiç bir ferdin cehenneme girmeyeceği anlaşılmamalıdır. Bilakis bir çok rivayetlerden anlaşıldığı üzere, müminlerden bir çok günahkârlar cehenneme girecek, sonra şefaatler sayesinde oradan çıkarılacaklardır. Zaten yukarıda zikredilen ayet-i celile indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

٢٥٣ – « اِذاً وَاللّٰهِ لاَ اَرْضىٰ وَوَاحِدٌ مِنْ اُمَّتِى فِى النَّارِ »

253 - **"O halde ümmetimden bir kişi cehennemde kaldıkça, vallahi ben razı olmayacağım."** *(Kurtubî, 20/96, Alûsî, 30/160)* buyurması da, ümmetinden bazılarının cehenneme gireceğine işaret etmektedir.

Şu hâlde, müminler bu gibi müjde hadislerine güvenerek ibadet hususunda gevşeklik göstermemeli, bilakis bu delillerden daha da aşk-u şevke gelerek vazifelerinde kusur etmemeğe çalışmalıdırlar. Zira bu gün mümin olanların yarın ölürken imanlarını muhafaza edeceklerine dair ellerinde bir senet yoktur.

O hâlde müslümanlar, imanlarının gereği olan ibadetlerini hakkıyla ifa etmeli, dünyadan imanla ayrılmak için Allah-u Tealâ'ya niyazda bulunmalı ve O'nun rahmetinden ümitlerini kesmemelidirler.

Mevlâ Tealâ, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, Allah-u Tealâ'ya ve peygamberine iftira eden hristiyanlardan teberri ettiği (uzak olduğu) ve onlar hakkında hükmü Rabbine havale ettiği hususundaki sözlerini naklettikten sonra, İsa *(Aleyhisselâm)* a cevap vermek üzere şöyle buyuruyor:

قَالَ اللّٰهُ هٰـذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنّٰاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰارُ
خٰالِدِينَ فِيهَا اَبَداً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (١١٩)

KELİME MANASI (119)

(قَالَ) **Buyurdu,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (İsa *(Aleyhisselâm)* ın bu cevabı üzerine kıyamet gününde Allah-u Tealâ şöyle buyuracak), (هٰـذَا) **işte bu,** nedir? (يَوْمُ يَنْفَعُ) **fayda vereceği gündür,** kime? (الصّٰادِقِينَ) **doğrulara,** ne? (صِدْقُهُمْ) **doğrulukları,** (لَهُمْ)**onlar için vardır,** ne? (جَنّٰاتٌ) **cennetler,** öyle cennetler ki, (تَجْرِى) **akıyor,** nereden? (مِنْ تَحْتِهَا) (ağaçlarının ve köşklerinin) **altından,** ne? (الْاَنْهٰارُ)**ırmaklar,** ne oldukları hâlde? (خٰالِدِينَ) **kalıcı oldukları hâlde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** ne kadar? (اَبَداً) **sonsuza kadar,** (رَضِىَ) **razı oldu,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** (وَرَضُوا) **onlar da razı oldular,** kimden? (عَنْهُ) **O'ndan,** (ذٰلِكَ) **işte bu,** nedir? (الْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (الْعَظِيمُ) **çok büyük.**

MEALİ ŞERİF

(İsa *(Aleyhisselâm)* ın bu cevabından sonra) **Allah** (-u Tealâ) **buyurdu** (buyuracak) **ki, İşte bu** (gün), **doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlarda O'ndan razı olmuşlardır. İşte en büyük kurtuluş budur.**

İ Z A H A T

İbni Atiyye, Kurtubî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen "Gün" hakkında ihtilâf edilmiştir. Cumhur (ekseri) ulemanın görüşüne göre bu günden maksat, kıyamet günüdür.

Doğruluk, her gün ve zaman fayda verirse de, neticeleri ve mükafatı ahirette görüleceğinden, burada kıyamet günü tahsis edilmiştir. Buna göre mana: "Dünyadaki doğrulukları ahirette onlara fayda verecektir, çünkü o gün, sevap ve ceza (karşılık ve mükâfat) günüdür" demektir.

Ayet-i celilede geçen: "Sadıklar" dan maksat, peygamberler ve müminlerdir. Onların ahiretteki doğrulukları bir kaç yönden ele alınabilir:

1- Peygamberlerinin kendilerine hakikatleri tebliğ ettiklerine dair şahitliklerindeki doğrulukları,

2- Dünyada yaptıkları amelleriyle ilgili kendi nefisleri hakkındaki doğru şahitlikleri.

Bu durumda ahiretteki doğru şahitliklerinden görecekleri fayda, hak olan şahitliği gizlemediklerinden cezaya çarptırılmayıp, peygamberleri ve kendileri hakkında doğru beyanlarından dolayı mağfiret olunmalarıdır. Elbetteki bu fayda, inananlar hakkındadır, zira kıyamet günü doğrulukları kâfirlere fayda vermeyecektir.

Nitekim Katade *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

"Kıyamet günü iki mütekellim (konuşucu) hata etmez, bunlardan biri İsa *(Aleyhisselâm)* dır, çünkü o, bu ayet-i celilelerde buyurulduğu üzere kalkıp Mevlâ Tealâ'nın huzurunda doğruyu söyleyecektir ki o, dünyada da, ahirette de sadık olduğu için sadâkatı ona menfaat verecektir.

İkinci konuşucu ise İblis'tir, o da:

« وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٢٢) »

"(Kıyamet günü kulların hesapları görülüp) **İş bitirilince, şeytan diyecek ki: Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **size hak** (gerçek) **bir vaad'la va'detti** (söz verdi). **Ben de size** (batılla) **va'dettim, amma size** (olan va'dimden) **caydım. Zaten benim sizin üzerinize hiç bir gücüm** (hükmüm, tesirim) **de yoktu.**

Yalnız ben sizi (inkâra) **çağırdım, siz de bana hemen icabet ettiniz** (davetime koştunuz), **o hâlde beni yermeyin** (ayıplamayın), **kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Esasen beni, evvelce** (Allah-u Tealâ'ya) **ortak tutmanızı da inkâr etmiş** (tanımamış) **tım ya! Muhakkak zalimler** (evet) **onlar için, elbette pek acı verici bir azap vardır."** *(İbrahim Suresi:22)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere ahirette doğruyu söyleyecek, fakat bunun faydasını göremeyecektir.

Atâ *(Rahimehullah)* ın beyanına göre ise, ayet-i celilede bahsedilen "Gün", dünya günlerinden her hangi bir gündür. Zira ahiret, dâr-ı amel (ibadet yeri) olmayıp, dâr-ı ceza (karşılık bulma mekânı) dır.

İmam-ı Atâ *(Rahimehullah)* bu görüşünde, ayet-i celilenin dış manasını nazar-ı itibara almıştır ki, buna göre diğer amellerde olduğu gibi, fayda veren doğruluk da dünyada olandır. Aynı zamanda bu görüş, "Mevlâ Tealânın İsa *(Aleyhisselâm)* a bu hıtabı, göğe kaldırırken yaptığı" nı söyleyen İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın mezhebine de uygun düşmektedir.

Dünyadaki "Sıdk" ın manaları ise, ulema tarafından değişik şekillerde açıklanmıştır.

1 - Sadıklar, peygamberler olarak kabul edildiğinde, onların sıdk'ı, tebliğ vazifesini doğru dürüst yerine getirmelerinden ibarettir.

2 - Müminlerin sadakatları ise, bir kaç yönlüdür.

a) - imanlarındaki ihlâsları (samimiyetleri),

b) - Ahid(söz) lerinde doğrulukları,

c) - Allah-u Tealâ için yaptıkları amellerde doğru hareket etmeleri,

d) - Allah-u Tealâ'ya ve resulüne karşı iftira etmemeleridir.

Evet! Ahiret amel yeri olmadığından, ahiretteki sadâkat'ın faydası tam anlaşılamadığı gibi, ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın, İsa *(Aleyhisselâm)* ın kıyamet günü verdiği cevaplardaki doğruluğa, şahitliği manasında olduğundan, o günden dünya gününün kastedilmesi de uygun düşmemektedir.

Dolayısıyla bu müşkilin çözümü için İmam-ı Nesefî *(Rahimehullah)* ın verdiği "Bu gün, sadıklara, dünyalarında ve ahiretlerinde devam edegelen doğruluklarının faydalı olacağı gündür." manası en kolay anlaşılan mana olsa gerektir. Zira ahiret amel yeri olmadığından, orada hiçbir kimse dediğinin faydasını göremez.

Nitekim bir kâfir yaptığını ikrar etmek üzere "Ben inkâr ettim ve kötülükler yaptım" dese, bunun kendisine menfaatı olmayacağı aşikârdır. O hâlde, ayet-i celilede: "Doğruluklarından fayda görecekleri" açıklanan sadıklar, dünyada ve ahirette doğruluğu şiâr edinenlerdir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın bu makamdaki şu izahları çok yerindedir:

Ayet-i celilede geçen "Sadıklar" ifadesinin umumi oluşu, o günde sadır olan (meydana gelen) sıdk'ı (doğruluğu) içine aldığı gibi, dünyada vuku bulan sadakatlara da şamil olmaktadır, çünkü iki âlemdeki doğruluğun faydası da ahirette zuhur edecektir.

Dünyadaki doğruluğun faydası, ahirette sevabının husulüdür. Ahirette ki sadâkatın faydası ise Allah-u Tealâ'nın, doğru söyleyen kulundan razı olması veya yalan söyleyenlere karşı olan gazabının bu kulundan uzak olması anlamındadır.

Dünyadaki doğruluğun, sahibine ahirette fayda vermesinin manası şu şekilde anlaşılmalıdır: O gün, hak (gerçek) olan bir gün olduğundan, doğrular, o günde sadâkatlarından faydalanacaklardır. Zira sadâkat haddizatında güzel bir şey olduğundan hak olan âlemde ancak güzel eser bırakır.

Fakat hak ile batılın karışmış olduğu dünya âleminde durum farklıdır, çünkü insanlar hakikatleri (gerçekleri) tahrif ettiklerinden (değiştirdiklerinden) dolayı bazı kere doğruyu söylemek insanın başına belâ açabilir, yahutta

açıklamadığı takdirde kimsenin bilemeyeceği bir gerçeği bildirmesi sebebiyle kişi cezaya çarptırılabilir, amma bunun neticesinde ahirette elde edeceği sevap, kıyamet günü ele geçecek menfaattandır.

Gerçi doğruluklarının bazı faydalarını dünyada görenler de vardır. Nitekim İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayete göre, üzerlerine taş düşerek mağarada kapalı kalan üç kişinin, birbirlerine dedikleri:

٢٥٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...لاَ يُنْجِيكُمْ إِلاَّ الصِّدْقُ »

254 - **"Sizi ancak doğruluk kurtarır."** *(Buharî, Enbiya:52, No:3278, 3/1278* Bu rivayetin tamamı için bak RF. 7/9, No:3) hadis-i şerifi, doğruluğun dünyadaki faydasını açıklamaktadır.

Hazreti Ka'b *(Radıyallahu Anh)* da doğru konuşmak hususunda büyük imtihana tutulmuş fakat imtihanı en iyi şekilde kazanmıştır, nitekim kendisi şöyle anlatıyor: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Tebuk seferinden döndüğünde, âdeti üzere mescide gelip iki rekât kılarak insanlarla görüşürken münafıklıkları yüzünden harpten geri kalan seksen küsur kişi yalan özürler ortaya koymaya başladılar.

Ben daha önce, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevvere'ye döndüğünü duyunca, yakınlarımdan istişare edilecek herkesle bu hususta görüşerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in öfkesinden nasıl kurtulurum diye bir yalan hazırlamayı düşündüysem de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in geldiğini duyunca bütün bu yanlış düşünceler benden kaybolup, içinde en ufak bir yalan karışımı bulunan bir şeyle asla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gazabından kurtulamayacağımı kesinen anladım ve huzuruna vardım.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e selâm verdiğimde kızgın bir şekilde tebessüm buyurarak:

٢٥٥ – « تَعَالَ »

255 - **"Gel!"** buyurdu. Ben yürüyerek huzuruna oturduğumda, bana:

٢٥٦ – « مَا خَلَّفَكَ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ »

256 - **"Seni geri bırakan nedir** (cihat için) **hayvanını satın almış değil miydin?"** diye sordu.

Ben de: "Evet! Vallahi senden başka şu dünya ehlinden kimin yanında otursaydım bir özür ortaya atarak onun öfkesinden kurtulacağımı sanırım, çünkü bana söz söyleme kuvveti ve fesahat verilmiştir. Lâkin ben vallahi şuna kanaat ettim ki, bu gün seni benden hoşnut edecek yalan bir söz söyleyecek olursam, çok sürmez Allah-u Tealâ (yalanımı bildirerek) seni benim hakkımda öfkelendirir.

Eğer huzurunda seni kızdıracak doğru bir söz söylersem, şüphesiz ki ben bu hususta Allah-u Tealâ'nın affını umarım. Hayır! Ya Resulallah! Valla-

hi benim seferden kalışım hakkında hiç bir özrüm yoktur. Vallahi ben sizden geri kaldığım zamanki kadar hiçbir vakit daha kuvvetli ve daha zengin değildim." dedim. Bu sözlerim üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٥٧ – « اَمَّا هٰذَا فَقَدْ صَدَقَ ، فَقُمْ حَتّٰى يَقْضِىَ اللّٰهُ فِيكَ »

257 - **"Buna gelince, hakikaten doğru söyledi. Haydi kalk, Allah** (-u Tealâ) **senin hakkında hükmedinceye kadar** (bekle)." buyurdu. Ben de kalktım...,

Neticede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bizimle konuşmaktan müslümanları nehyetti, insanlar bizden çekindiler, hatta bana yeryüzü dar geldi, o hâl üzere elli gece kaldık, elli gecenin sabahında, sabah namazını kılıp evin damı üzerinde otururken, "Ey Ka'b ibni Malik, Müjde!" diye olanca kuvvetiyle bağıran birinin sesini işittim, hemen secdeye kapanarak, darlık gidip genişlik geldiğini anladım.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazını kıldırdıktan sonra, Allah-u Tealâ'nın bizim tövbemizi kabul ettiğini ilân etmişti. Nihayet mescide girdiğimde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* oturmuş, insanlar etrafında halka olmuşlardı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e selâm verdiğim zaman, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yüzü sevinçten ay parçası gibi parlak olduğu hâlde:

٢٥٨ – « اَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ اُمُّكَ »

258 - **"Ananın seni doğurduğu zamandan beri üzerinden geçen günlerin en hayırlısı olan bir günün hayrıyla sevin."** buyurdu. Ben "Ya Resulallah! Bu müjde senin tarafından mı, yoksa Allah-u Tealâ tarafından mı?" dediğimde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٥٩ – « لاَ بَلْ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ »

259 - **"Hayır!** (benim tarafımdan değil), **Allah** (-u Tealâ) **tarafındandır."** buyurdu. Bundan sonra ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e şunları söyledim:

٢٦٠ – « يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ اِنَّمَا نَجَّانِى بِالصِّدْقِ ، وَاِنَّ مِنْ تَوْبَتِى اَنْ لاَ اُحَدِّثَ اِلاَّ صِدْقاً مَالَقِيتُ »

260 - **"Ya Resulallah! Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **beni ancak doğruluk sebebiyle kurtardı. Artık bundan böyle yaşadığım müddetçe doğrudan başka bir söz söylememem, benim tövbem** (in doğruluğunun alâmetlerin) **dendir."**

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* şöyle devam etti: "Vallahi ben bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e söylediğim zamandan beri, Allah-u Tealâ'nın, doğru konuşmak hususunda müslümanlardan hiçbirisini bana yaptığı imtihandan (mükâfat bakımından) daha güzel bir imtihana tâbi tuttuğunu bilmiyorum.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e o sözleri söylediğimden bu güne kadar yalan söylemek hatırımdan geçmedi, bundan sonra yaşayacağım zaman içersinde de, Allah-u Tealâ'nın beni yalandan koruyacağını ümit ederim. Bu hususta Allah-u Tealâ, resulüne:

« لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ – إِلَىٰ قَوْلِهِ – وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ »

"Andolsunki Allah (-u Tealâ), peygamberini, muhacirler ve ensarı... tövbeye muvaffak buyurdu... Sadıklarla beraber olun." kavli şerifine kadar olan *(Tövbe Suresi:117-119)* ayet-i celilelerini indirdi.

Vallahi Allah-u Tealâ'nın bana lutfettiği nimetler içinde, beni islâm dinine hidayetinden sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e doğru söylemekten daha büyük bir nimet yoktur. Zira O'na yalan söyleseydim, yalan söyleyenler helâk olduğu gibi ben de helâk olurdum. Çünkü Allah-u Tealâ yalan söyleyenler hakkında vahiy indirdiği zaman, her hangi bir kimse hakkında buyurduklarının en ağırını inzal ederek:

« سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٩٥) يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (٩٦) »

"Onların yanına döndüğün zaman kendilerinden (affedip) **vazgeçmeniz için Allah** (-u Tealây) **a yemin edeceklerdir. O hâlde onlardan yüz çevirin, çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer cehennemdir.**

Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin edecekler, fakat siz onlardan razı olsanız da, şüphesiz Allah (-u Tealâ) **o fasıklar güruhundan razı olmaz."** *(Tövbe Suresi:95-96)* buyurdu. *(Buharî, Megâzî:75, No:4156, 4/1603, Müslim, Tövbe:9, No:2769, 4/2120, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:15789, 5/350)*

İşte bu kıssadan da anlaşıldığı üzere, insan ne kadar zorda kalsa da doğruluktan ayrılmamalıdır. Her hâlde bu makamda üstadımız Hacı Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sırruhu)* nun, hadis-i şerif olarak kaydetmiş olduğu:

٢٦١ - « اَلنَّجَاةُ فِي الصِّدْقِ »

261 - **"Kurtuluş doğruluktadır."** rivayeti de, yukarıda geçen sahih hadis-i şeriflerden mana olarak alınmıştır.

Şairin şu beyti de bu hakikati dile getirmektedir:

"İnsâna sadâkat yakışır görse de ikrah,
Doğruların yardımcısıdır Hazreti Allah."

Doğruluğun fazileti hakkında Nisa Suresinin 69. ayet-i celilesinde:

(... أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ ... (٦٩)) **"Allah** (-u Tealâ) **nın in'am ettiği kullar."** sayılırken Peygamberlerden sonra sıddıkların zikredilmesi en büyük delillerdendir. Çünkü "Sıddık" doğruluğu adet edinen kimsenin vasfıdır ki, bu sıfat doğru konuşmakla elde edilmekte olup, müminlerin sıfatlarının en kıymetlisidir ve sahibini bütün iyiliklere, neticede cennete çekmektedir. Nitekim:

٢٦٢ - عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا»

262- Abdullah İbn-i Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir ki, Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki, doğruluk insanı halis iyiliğe götürür, halis iyilik de cennete kılavuzluk eder. İnsan doğruluk ede ede nihayet bu seciyesi** (iyi ahlâkı) **ile sıddık olur. Yalancılık da insanı fücura** (şerre) **götürür, şer de cehenneme götürür. İnsan yalancılık ede ede nihayet Allah katında bir kezzab** (çok yalancı kimse) **diye yazılır."** *(Buharî, Edeb:69, No:5743, 5/2261, Müslim, Birr:29, No:26070, 4/2012, Ebu Davud, Edeb:80, No:4989, 2/715, İbn-i Mace, Mukaddime:7, No:46, 1/18, Darimî, Rikak:7, No:2615, 2/755, Muvatta', Kelâm:7, No:1859, Shf.656, Ahmed İbn-i Hanbel, No:3638, 2/26)*

İmanın tasdik (doğrulamak) tan başka bir şey olmaması, sıdk (doğruluğ) a fazilet olarak yettiği gibi, küfrün tekzib (yalanlamak) tan başka bir şey olmayışı da kezib (yalan) a kötülük bakımından yeter.

Yine böylece Âli Imran Suresinin 17. ayet-i celilesinde müttekilerin sıfatları sayılırken ikinci sıfat olarak **"Sadık olmaları"** zikredilmiştir.

Sıdk'ın müteallâkatı (doğruluğun ilgi alanına giren konular) üçtür:

1- Sözde Sıdk; Bu, bütün konuşmalarda yalandan sakınmak anlamına gelir ki, sıdk'ın en meşhur olan manası budur.

2- Amelde doğruluk: Bu da, bir işi hakkıyla yerine getirmek ve tamamlamadan bırakmamaktır.

3- Niyette sadakat: Bu ise, niyet edilen bir şeyi icra alanına çıkarıncaya kadar o niyette azimli olmaktır.

Doğruluğun menfaatının manası şöyle anlaşılmalıdır. Eğer doğru olarak açıklanan haber güzel bir işle alâkalı ise, doğru söylemek güzel, bildirilen hadise de güzel olduğundan, böyle bir açıklama halis bir menfaat olup iki türlü menfaat gerektirir. Nitekim, İsa *(Aleyhisselâm)* ın, bu ayet-i celilelerde açıklamış olduğu hakikatler bu kabildendir.

Eğer açıklanan gerçek, çirkin bir iş ise, onun hakkında yapılan doğru açıklama, anlatılan şeyin çirkinliğini artırmaz. Zira o söylense de, gizlense de çirkin olarak vuku bulmuş bir hadise olup, çirkin bir tesir bırakmıştır.

Böyle bir çirkinliği işleyen kimsenin doğruluğu da kendisine fayda vererek azabının bir kısmı hafifleyebilir.

Bu makamda methedilen sadıklardan maksat, her işte doğruluğu kendilerine şiar edinip, hiçbir surette sadâkattan ayrılmayan kimselerdir. Sıdk mertebelerinin birincisi, **sıdk-ı itikat** tır ki bu, şer'i ve aklî delillere dayanan hakikatlere (ehli sünnetin görüşlerine) ters düşen bir şeye inanmamaktır. İşte:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (١١٩) »

"Ey iman edenler! Allah (-u Tealâ) **dan korkun ve sadıklarla beraber olun."** *(Tövbe Suresi:119)* kavl-i şerifinde, bütün inananların beraber olmakla emrolundukları sadıklar bu kimselerdir ki inanç ve amel bakımından onlarla beraberlik her müslümana farzdır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ayet-i celiledeki sadıkların vasfı hakkında şöyle buyurmuştur: Her kim insanlar tarafından kabul görerek yahut kendisine reislik verilerek veya mal ve câh gibi menfaatler elde ederek sadâkatının mirasını dünyada peşin alırsa, o kişi için ahiretinde bir sevap yoktur, çünkü Allah-u Tealâ, "Kıyamet günü sadıklara, doğruluklarının fayda vereceği gündür." diye kesin beyanda bulunmuştur.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, sadıkların ahiretteki mükâfatlarını beyan etmek üzere:

(لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)

"Onlar için (köşklerinin ve ağaçlarının) **altından ırmaklar akan cennetler vardır ki, onlar orada ebedi kalıcıdırlar. Allah** (-u Tealâ) **onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu, büyük bir kurtuluştur."** buyurmuştur.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiği üzere, Mevlâ Tealâ, sadık kimselerin dünyadaki doğruluklarının kıyamet günü kendilerine fayda vereceğini açıkladıktan sonra bu son cümleleriyle de bu faydanın sevaptan ibaret olduğunu beyan etmiştir. Sevabın hakikatı ise, halis, daim ve tazimle birlikte olan bir menfaattır.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki, **"Altından ırmaklar akan cennetler onlarındır."** cümle-i celilesi, gamlardan ve kederlerden sâfî (arınmış) olan bir menfaata; **"Onlar orada daimi kalıcıdırlar"** ifade-i celilesi de, bu menfaatın sonsuzluğuna işaret etmektedir.

Bu incelik iyi düşünülmelidir, çünkü Allah-u Tealâ sevaptan bahsettiği her yerde ebedilik vasfını zikretmiş, müslümanların günahkârlarının cezasından bahsettiği her yerde, "Hulûd" (uzun süre kalış) lâfzını zikretmiş ise de onunla beraber, "Te'bîd" (sonsuz kalış) ifade eden, "Ebedâ" lâfzını kullanmamıştır.

Ayet-i celilede geçen: **"Allah** (-u Tealâ) **onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu, büyük bir kurtuluştur."** ifadesine gelince, bu da ta'zime (açıklanan müjdelerin büyüklüğüne) işarettir.

Bütün bunlar mütekellimîn (kelâmcılar) ın sözlerinin zahir ifadeleridir. Fakat Allah-u Tealâ'nın celâlinin nurlarıyla aydınlanmış olan ruhlara sahip kimseler indinde ayet-i celiledeki "Karşılıklı rıza" ifadelerinin içinde, kalemlerin, mislini yazmaktan aciz kalacağı acaip sırlar vardır. Allah-u Tealâ bizi de o esrarın ehlinden eylesin. Âmin!.,

Âlimlerin cumhûru (çoğunluğu), **"İşte bu, büyük kurtuluştur."** cümlesindeki ism-i işareti, cennetlerden itibaren zikredilen müjdelerin tamamına râci kılmışlarsa da, bunun sadece rıza makamına has olması da ihtimal dahilindedir.

Erbab-ı Elbâb nezdinde (Halis akıl sahiplerine göre) sabittir ki, Allah-u Tealâ'nın rızasına nisbetle cennet ve içindekilerin tamamı, varlığa nisbetle yokluk gibidir. Nasıl böyle olmasın ki cennet insanın şehvetinin merğûbu (canının çektiği) bir şey; Rıdvan (Allah-u Tealâ'nın kulundan hoşnutluğu) ise Hakkın sıfatıdır, aralarında hangi münasebet bulunabilir?

Bu, sadece zahir ilmiyle meşgul olan kelâmcının tabiatının hoşlanmayacağı bir söz ise de, ne yapalım herkese yaratıldığı şey kolay edilir. Nitekim:

٢٦٣ – عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ يَقُولُ لِاَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا اَهْلَ الْجَنَّةِ؟ فَيَقُولُونَ: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ ، فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَىٰ وَقَدْ اَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ اَحَداً مِنْ خَلْقِكَ ، فَيَقُولُ: اَنَا اُعْطِيكُمْ اَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ ، قَالُوا: يَا رَبِّ وَاَيُّ شَيْءٍ اَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَيَقُولُ: اُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي ، فَلَا اَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ اَبَداً »

263 - Ebu Said el Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Allah Tebareke ve Tealâ cennet ehline: 'Ey cennet ehli!' diye hitabeder.**

Onlar da: 'Ey Rabbimiz! Buyur, emrine âmâdeyiz' derler. Yüce Allah '(bu hâlinizden) Razı mısınız?' buyurur. Onlar da: 'Nasıl razı olmayalım? Sen bize halkın (yarattıkların) **dan hiç bir kimseye vermediğin** (bunca nimetler) **i ihsan eyledin' derler.**

Allah (-u Tealâ) **'Ben size bunlardan daha şerefli bir nimet vereceğim' buyurur. Onlar da: 'Ya Rab! Bunlardan daha üstün hangi nimet vardır ki?' derler. Allah** (-u Tealâ) **da: 'Size rızamı lütfediyorum. Artık bundan sonra ebedî olarak size kızmayacağım' buyurur."** *(Buharî, Rikak:51, No:6183, 5/2398, Müslim, Cennet:2, No:2829, 4/2176, Tirmizî, Sıfatü'l-Cennet:18, No:2555, 4/689, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, Nü'ût:50, No:7749, 4/416, Sahih İbni Hıbban, No:7397, 9/266)*

Ayet-i celilede geçen: **"Allah** (-u Tealâ) **onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır."** kavl-i şerifine müfessirler birkaç mana vermişlerdir:

1- Allah-u Tealâ, ibadetlerini kabul ederek onlardan razı olmuş, onlar da Allah-u Tealâ'nın verdiği kerametlerden memnun olmuşlardır.

2- Allah-u Tealâ, dünyada onların taatlarını beğenmiş, onlar da ahirette O'nun sevabına razı gelmişlerdir.

3- İmam-ı Tirmizî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ onların sıdk (doğruluk) larından razı, onlar da Allah-u Tealâ'nın vefa (sözünde durma) sından memnundurlar.

4- İmam Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ'nın rızası, o sadık kullarını medh-ü senada bulunup onlara makam vermesi, kendilerini bir çok fazilet ve ikramıyla tahsisi (seçkin kılması) dır. Onların ahirette Allah-u Tealâ'dan razı olması ise, müna (temenni) lerine ulaşmalarıdır. İşte fevz-i azîm ve necat-ı kübra (en büyük kurtuluş) bundan ibarettir.

5- İbni Âşur *(Rahimehullah)* rıza makamı hakkında şöyle demiştir: "Kulların Allah-u Tealâ'dan razı olması, kendilerine verilen cennet ve rıdvan (Allah-u Tealâ'nın hoşnutluğu) ile tam manasıyla sevinmeleridir. Rıza aslında gazab (kızgınlık) ın zıttıdır ki, muhabbet (sevgi) anlamına gelmektedir. Neticesi ise ikram ve ihsan (iyilik yapmak) tır.

Allah-u Tealâ'nın rızası: (يُحِبُّهُمْ) **"Onları sever."** *(Maide Suresi:54 den)* kavl-i şerifindeki muhabbeti gibi, kullarına iyilik yapmasından ibarettir.

Kulların Allah-u Tealâ'dan razı olmalarının manası ise, O'nu sevmeleri ve içlerinde hiçbir beklenti kalmayacak şekilde O'nun tarafından bütün umduklarına kavuşmalarıdır.

Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu hakikatleri açıklamıştır: Sadıklara kıyamet gününün avarızı (şiddetleri) tesir etmez, insanlar korkar, onlar korkmaz, insanlar mahzun olur, onlar olmaz. Allah-u Tealâ onlardan razı, onlar da O'ndan razıdırlar. Dolayısıyla rıza bizden ve O'ndan olmak üzere iki taraftan olmakla birlikte dört manaya gelmektedir.

1- Allah-u Tealâ'nın onlardan rızası, son güçlerini kullanarak bazan da kullanmayarak yaptıkları ibadetler hususundadır. Onların Allah-u Tealâ'dan razılığı ise, sonsuz ilim ve hikmeti ile onlara verdiği imkânlar hakkındadır.

2- Kul istitaatını bezletmese de (son gücünü kullanmasa da) Allah-u Tealâ onun yaptıklarından razıdır (zaten kuluna teklif ettiği hükümler gücünün çok altındadır). Kullar da dünyalık hususunda Allah-u Tealâ'nın kendilerine verdiğine kanaat ve rıza gösterirler.

3- Allah-u Tealâ onların az bir amelinden razı, onlar da Allah-u Tealânın en ufak bir sevabından hoşnutturlar. Çünkü dünya ve ahirette Allah-u Tealâ'nın kuluna verdiği hayır ve nimetlerin tamamı, kendi manevî indinde (yanında) ki sonsuz hayırlara nisbetle çok azdır.

4- Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilesiyle o kullarından razı olduğunu açıkladığı gibi onların yerine de beyanatta bulunarak, onların da kendisindenrazı

olduğunu bildirmiştir ki, Kur'an-ı Kerimdeki rıza lâfızlarının delâlet ettiği ince manaları anlayanlar için burada bir nükte (incelik) vardır.

Şöyle ki: Allah-u Tealâ ezelde onların kendisinden razı olacağını bildiğinden şimdiden onlar hakkındaki kesin hükmünü vermiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile kıyamet günü doğruluğun fayda vereceğini açıklamıştır. Dolayısıyla yalan ve riya hiçbir şekilde fayda vermez, o hâlde akıllı kimse sıdk yolunda gayret etmelidir, zira imandan sonraki sıdk ihsana götürür, imandan önceki sıdk ise imana çeker.

Nakledildiğine göre İbrahim Havvas *(Kuddise Sırruhu)* bir yolculuğa çıkmak istediği zaman, nereye gideceğini kimseye söylemez, su kabını alıp yürürdü. Hâmid el Esved *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatıyor:

Bir kere biz onunla bir mescidde bulunuyorken, ibriğini alıp yürüdü, ben de peşine düştüm, Kadisiye (Kûfe'ye yakın bir yer) e vardığımızda bana: "Ey Hâmid! Nereye?" diye sordu. Ben "Ey Seyyidim! Sen çıktığın için çıktım" deyince, "Ben inşaallah Mekke-i Mükerreme'ye niyet ettim" dedi. Ben de: "O zaman ben de inşaallah seninle beraber gelirim" dedim.

Bir kaç gün sonra, yolda bir genç bize katıldı. Bir gün ve gece bizimle gezdi de Allah-u Tealâ'ya bir secde yapmadı. Ben bu durumu görünce İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* ya yanaşarak "Bu çocuk kılmıyor" dedim. O: "Ey çocuk! Niçin namaz kılmıyorsun? Halbuki namaz sana hacdan daha önce farzdır" diye sorunca, delikanlı: "Ey Şeyh! Benim üzerime namaz yoktur" diye cevap verdi.

Ben: "Sen müslüman değil misin?" deyince, O: "Hayır! Ben hristiyanım velâkin benim nasraniyetteki işaretim tevekküldür. Nefsim bana tevekkül hâline tam manasıyla erdiğimi söylediyse de, ben onu bu iddiasında tasdik etmeyerek, ma'bud'dan başka mevcut bulunmayan bu sahraya çıkartarak imtihana tâbi tuttum. Böylece içimdekini dışarı çıkartmış olacağım." dedi.

Bunun üzerine İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* kalkıp yürüyerek bana:"Bırak onu seninle gezsin" dedi. O, Merv vadisine varıncaya kadar bizimle yolculuğa devam etti, oraya vardığımızda İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* kalkıp üstündeki eski deri elbiseyi çıkararak suyla temizleyip oturdu ve ona: "İsmin nedir?" dedi. O: "Abdulmesih" diye cevap verdi.

İbrahim *(Kuddise Sırruhu)*: "Ya Abdelmesih! İşte bu mekân, Mekke-i Mükerreme'nin girişi olup harem bölgesidir, Allah-u Tealâ senin gibilere buraya girmeyi yasak etmiştir, nitekim bu hususta:

« ... انَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلاَ يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ... (٢٨) »

"Müşrikler ancak bir pisliktir, bu senelerinden sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." *(Tövbe Suresi:28 den)* buyurmaktadır. Nefsinden anlamak istediğin şey açığa çıktı. Sakın ha Mekke-i Mükerreme'ye girmeyesin, seni orada görürsek karşı çıkarız" dedi.

Hamid *(Kuddise Sırruhu)* şöyle devam ediyor: Biz onu orada bırakarak Mekke-i Mükerreme'ye girdik ve Mevkif (vakfe yerin) e çıktık. Bir ara Arafat'ta otururken birden onunla karşılaştık, ihrama girmiş, insanların yüzlerini araştırırken bizi buldu ve yanımıza otururak İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* nun başını öptü.

İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* ona bu hâlinden sorunca, o: "Bu gün ben, Mesih (İsa *(Aleyhisselâm)* ın da kulu olduğu zatın kuluyum, sizden sonra o bulunduğum yerde otururken bir hacı kafilesi geldi, ben de müslüman kılığına girerek kalktım ihramlı gibi Mekke'ye geldim. Gözüm Kâbe-i Muazzama'yı görür görmez islâm dininin dışındaki bütün dinler nazarımdan silinerek müslüman olup guslettim ve ihrama girdim. İşte o günden beri seni aramaktayım." dedi.

Bunun üzerine İbrahim *(Kuddise Sırruhu)* bana dönerek: "Ey Hâmid! Bak ki, nasraniyetteki sıdkın (tevekkül hususundaki samimiyetinin) bereketi onu nasıl islâma hidayet etti." dedi. Sonra biz onunla, dervişler arasında ölünceye kadar beraber olduk.

« سَلَامٌ عَلَى السَّادَاتِ مِنْ كُلِّ صَادِقٍ * سَلَامٌ عَلَىٰ ذِى الْوَجْدِ مِنْ كُلِّ عَاشِقٍ
سَلَامٌ عَلَىٰ ذِى الصَّحْوِ مِنْ سَكْرِ غَفْلَةٍ * سَلَامٌ عَلَى النَّاجِينَ مِنْ كُلِّ كُلْفَةٍ
سَلَامٌ عَلَىٰ مَنْ مَاتَ مِنْ قَبْلِ مَوْتِهِ * سَلَامٌ عَلَىٰ مَنْ فَاتَ مِنْ قَبْلِ فَوْتِهِ »

"Her sadıktan, ululara selâm olsun,
Her aşıktan, vecd sahibine selâm olsun,
Gaflet sarhoşluğundan ayıklara selâm olsun,
Her külfetten kurtulanlara selâm olsun,
Ölümünden evvel ölenlere selâm olsun,
Göçmeden geçenlere selâm olsun."

Ey Allahımız! Bizi kurtulanlardan eyle, çünkü biz muhtaçlar zümresindeniz.., Âmin Yâ Mu'în!.,

PEYGAMBERLERDEN ALINAN MİSAKIN, AHİRETTE SADIKLARA SUAL İÇİN ALINDIĞI:

« وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا
مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (٧) لِيَسْئَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (٨) »

"Hani biz peygamberlerden misak (söz) **lerini almıştık; Senden, Nuh' tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da.** (Evet) **Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.**

(Allah-u Tealâ bu sözü) **Sadıkları, doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı. Kâfirler içinse acı verici bir azap hazırladı."** *(Ahzab Suresi:7-8)*

SADIK MÜMİNLERİN MEDHİYESİ:

« مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (٢٣) لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (٢٤) »

"Müminler içinde Allah (-u Tealây) a verdikleri sözde sadık olan (duran) nice erler vardır. Onlardan kimi adadığını ödemiş (sözünü yerine getirerek o yolda canını vermiş), **kimi de** (şehitliği) **beklemektedir. Onlar, hiçbir şekilde** (sözlerini) **değiştirmemişlerdir.**

Çünkü Allah (-u Tealâ) **sadıkları, sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara ise - dilerse- azabedecek yahut da** (tövbe ederlerse) **tövbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **çok mağfiret edendir, ziyade acıyandır."** *(Ahzab Suresi:23-24)*

« إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ ... أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (٣٥)

"Şüphesiz müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar, inanan erkeklerle, inanan kadınlar, taata devam eden erkeklerle, kunut eden kadınlar, sadık erkeklerle, doğru kadınlar...., Allah (-u Tealâ) **onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır. "** *(Ahzab Suresi:35 den)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN RAZI OLDUĞU KULLAR:

« قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (١٥) »

"(Resulüm!) De ki: Bundan (size anlatılanlardan) **daha hayırlısını** (iyisini) **size haber vereyim mi? Takva sahipleri için rableri katında,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altından ırmaklar akan cennetler -ki orada ebedî kalıcıdırlar- tertemiz aileler ve** (hepsinin üstünde) **Allah** (-u Tealâ) **dan büyük bir rıza** (Rablerinin kendilerinden hoşnut olması) **vardır. Ve Allah** (-u Tealâ) **kulları** (nı) **hakkıyla görendir."** *(Âli Imran suresi: 15)*

Bu konu ile ilgili diğer ayet-i kerimeler Âli Imran Suresinin 15. Ayet-i celilesinin tefsirinde (RF. 3/378) zikredilmiştir.

Mevlâ Tealâ, ehl-i iman'a büyük kurtuluş va'dettikten sonra, bu sözünde durmaya son derece muktedir olduğunu ispat etmek üzere şöyle buyuruyor:

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰـوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٢٠)

KELİME MANASI (120)

(لِلّٰهِ) **Allahındır,** ne? (مُلْكُ السَّمٰـوٰتِ) **göklerin mülkü,** daha? (وَالْاَرْضِ) **yerin,** daha? (وَمَا) **o şeylerin ki,** nerededir? (فِيهِنَّ) **onlardadır,** (وَهُوَ) **O** (Allah-u Tealâ), (عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ) **her şey üzerine,** (قَدِيرٌ) **ziyade kâdir** (gücü yeten) dir,

MEALİ ŞERİF

Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkü (mülkiyeti) **Allahındır ve O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiği üzere bu ayet-i celile, mukadder (gizli) bir sualin cevabı gibidir. Sanki, "Bu büyük kurtuluşa onları kim nail kılacaktır?" diye sorulmuş da, buna: **"Göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan Allah"** şeklinde cevap verilmiştir.

Sure-i celilenin bu hatime-i şerife ile bitmesindeki bir çok sırlardan bazıları:

1- Allah-u Tealâ: **"Göklerin, yerin ve içlerinde ne varsa** (hepsinin) **mülkü Allah** (-u Tealâ) **a aittir."** buyururken, akılsızlar hakkında kullanılan (مَا) tâbirini getirmiş, akıllılara mahsus olan (مَنْ) lâfzını istimal ederek "İçlerinde kim varsa" buyurmamış, böylece âkil olmayan varlıkları akıllı olanlara tağlib etmiştir.

Bunun hikmeti: Bütün mahlûkatın (yaratıkların), Allah-u Tealâ'nın kahr (hakimiyet), kudret, kaza ve kader (güç, hüküm ve takdir) kabzasında (elinde) musahhar (zelil ve aciz) olduklarına tenbihte bulunmak (dikkat çekmek) tir ki, bu durumda akıllılar, hiç gücü olmayan cemâdât (cansız varlıklar) ve aklı olmayan behâim (hayvanlar) gibi kabul edilmişlerdir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın ilmine nisbetle hepsinin ilmi, ilimsizlik; Allah-u Tealâ'nın kudretine nisbetle hepsinin gücü kudretsizlik gibidir.

2- Bu sure-i celilenin başlangıcı rubûbiyyet ile ubûdiyyet arasında mün'akit olan ahdin zikriyle (Rab ile kul arasında yapılmış olan sözleşmenin hatırlatılmasıyla) ilgili olarak:

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ ... (١) »

"Ey iman edenler! Akitleri ifa edin (bağlandığınız sözleri yerine getirin)." *(Maide Suresi:1 den)* kavl-i şerifiyle vuku bulmuştur.

Müminin hâlinin kemali de, ubûdiyete şurû' ederek (kulluğa girişim yaparak) nefsinden bil külliye fena-i mahza (nefsinden tamamen vazgeçerek halis fena makamına) ulaşmasındadır.

Bunlardan birincisi(kulluğa başlamak) şeriattır ki bu, bidayet (başlangıç), diğeri (fena hâline kavuşmak) ise hakikattır ki bu da, nihayet (son gaye) kabul edilmektedir. Dolayısıyla Sure-i celilenin başı şeriattan, sonu ise Allah-u Tealâ'nın kibriyâ' (büyüklük), celâl (ululuk), izzet (şeref), kudret (güçlülük) ve ulüvv (yüceliği) nin zikrinden bahsetmiştir.

İşte bu hâl, hakikat makamına vasıl olmaktan ibarettir ki, bu başlangıç ile bu şekilde bitiş arasında ne güzel bir münasebet bulunmaktadır.

3- Bu sure-i celile enva-i ulûm'e iştimal etmekte (türlü ilimleri kapsamakta) dır.

a) Şer'î kanunların, hüküm ve teklif (mükellefiyet) lerin beyanı,

b) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatını inkâr hususunda yahudilerle yapılan münazara (tartışma),

c) Teslis (üçleme) konusunda hristiyanlarla yapılan münakaşa,

Böylece bu sure-i celile bütün bu gayeleri tamamiyle ispat eden bir nükte ile son bulmuştur ki, o da şudur: Allah-u Tealâ, **"Göklerin, yerin ve içlerinde olanların mülkü Allah** (-u Tealân) **ındır."** buyurarak, kendisinden başka herşeyin mümkin lizatihi (zatı gereği varlığı da, yokluğu da düşünülebilen bir şey) olup, Allah-u Tealâ'nın icadıyla mevcut (yaratmasıyla var) olduğunu açıklamaktadır.

Hâl böyle olunca, Allah-u Tealâ bütün kâinatın maliki (yegâne sahibi), ervah ve ecsad'ın (ruhların ve cesetlerin) mûcidi (var edicisi) olmuş olur ki, böylece bu sure-i celilede bahsedilen her matlûbun (gayenin) elde edilmiş olduğu neticesi ortaya çıkar.

Mevlâ Tealâ'nın dilediği ve istediği şekilde kullarını mükellef tutmasının güzel oluşu da sabit bir hakikattır, zira Allah-u Tealâ her şeyin Maliki olduğuna göre, herşey hakkında emretmek, nehyetmek, sevap vermek, cezalandırmak suretiyle irade buyurduğu şekilde tasarruf etme yetkisine sahiptir. Böylece, "Allah-u Tealâ kullarını dilediği ve istediği her hangi bir surette mükellef tutar." sözü sahih (doğru ve yerinde) olur.

Ayet-i celilenin yahudilere reddiyede bulunması da şöyledir:

Allah-u Tealâ mülkün Maliki olduğuna göre, malikiyet hükmüyle Musa *(Aleyhisselâm)* ın şeriatını neshedip (kaldırıp), Muhammed *(Aleyhisselâm)* in şeriatını vaz (tayin ve meşru) edebilir.

Hristiyanlara reddiyede bulunması ise, şu şekilde anlaşılabilir:

İsa ve Meryem *(Aleyhimesselâm)* Allah-u Tealâ'nın dışında bulanlar zümresine dahildirler. Zira Allah-u Tealâ'nın dışında kalan herşeyin, zatı gereği mümkin; Allah-u Tealâ'nın icad etmesiyle mevcut ve O'nun yaratmasıyla var oldukları delillerle sabit olduğuna göre, bu ikisinin de yaratılmış birer kul oldukları sabit olmuş olur.

Böylece de bu sure-i celilenin hatimesi bulunan bu ayet-i celilenin, sure-i celilenin ihtiva ettiği bütün ilimlerin sıhhati hususunda burhan-ı kâtı' (kesin delil) olduğu ortaya çıkmıştır. Allah-u Tealâ kelâmının sırlarını en iyi bilendir.

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilenin tefsirinde Allah-u Tealâ'nın nasara taifesine hitab buyurduğunu beyanla şu tefsiri yapmıştır:

"Ey hristiyanlar! Göklerin, yerin ve içindekilerin mülk ve saltanatı, sizin ilâh kabul ettiğiniz İsa ve annesine ait olmadığı gibi, göklerde ve yerlerde bulunan akıllı, akılsız, canlı, cansız hiçbir şeye de râci' değildir.

Zira gökler ve yerler Allah-u Tealâ'nın yarattıklarından olup, İsa ve annesinin dünyada bulundukları mekânlara hulûl ve intikalleri (konup göçmeleri), malik değil memlûk (Allah-u Tealâ'nın mülkü) olan birer kul oldukları gerçeğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla ince düşünüp ibret alarak aklınızı kullanın ve malik ile memlûk'un farkını anlayın.

O, herşeye ziyade Kâdirdir, dolayısıyla göklerin, yerin ve içindekilerin mülkü kendisine ait olan Zat, mahlûkatını ilk başta icat ettiği gibi, yoketmeğe, İsa ve annesini ve yeryüzünde olanların hepsini helâk etmeye de ziyade kudret sahibidir.

O'nun bunu yapmasına ve dilediği her hangi bir şeyin meydana gelmesine hiçbir şey engel olamaz. Çünkü O'nun kudreti hiçbir güçün kendisine benzeyemeyeceği bir kudret, sultanı da hiçbir saltanatın hiçbir bakımdan kendisine müşabih (benzer) olamayacağı bir sultandır."

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celile, surenin bitimini bildiren bir ifadedir. Zira bu cümle-i celile bütün varlıkların Allah-u Tealâ'ya kulluğunu ifade etmekle hristiyanlara reddiyeyi tazammun ettiği gibi, bütün mevcudâtın Allah-u Tealâ'nın tasarrufunda olduğunu açıklamakla sadıkların mükâfatı hakkında geçen ayetlere münasip düşmüştür.

Bu ayet-i celilede, başa gelen herşey hususunda işleri Allah-u Tealâ'ya tevfiz (ısmarlama) manası da ayrıca bulunduğundan, Maide suresinin son inen sure olduğu rivayetini kabul etmemize göre, Kur'an-ı Kerim'in bitişine ve dolayısıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatının yaklaştığına da bir işaret bulunmaktadır. Çünkü bu ayet-i celilede Allah-u Tealâ'nın dilediği herşeyi son derece yapıcı olduğu manası bulunmakla Allah-u Tealâ'ya teslimiyet gerektiği gerçeğine dikkat çekilmiştir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Hak Sübhanehû, bütün masnû'ât'ı icada salih (yaratıkları var etmeğe müsait) olan, cemî' makdurât'a şamil olan (kudretin taallûk edebileceği her şeyi içine alan) kudret-i kadîmesi

ile temedduhda bulunmuş(evveli olmayan gücü ile övünmüş), ne isim ne eser, ne şahıs ne de vasıf gibi yabancılardan hiçbir şeyi kendine izafe (nisbet) ederek tecemmül buyurmamış(güzelleşme gayretine girmemiş) tir. (Çünkü bundan münezzehtir, böyle şeylere ihtiyacı yoktur).

O, İb'âd ve is'âd (uzaklaştırmak ve yakınlığı ile mesud kılmak), sadd ve red (engellemek ve geri çevirmek), def' ve nef' (savuşturmak ve faydalanmak), kam' ve men' (zelil kılmak ve alıkoymak) gibi bütün fiillere ziyadesiyle kudret sahibidir.

İmam-ı Nahcûvanî son cümle-i celileye şu işârî manaları vermiştir:

Allah-u Tealâ bizatihi umumi muratlarından herşeye son derece kâdir olduğu için, halis kullarını batıl hüviyetlerinden (asılsız kimliklerinden) vazgeçirip, Hak Tealâ'nın her gün, an ve şânda umumi ekvanda (bütün cihanda) sârî (işlemiş) olan hüviyyet-i hakikiyesiyle (gerçek kimliği ile) bakî kılarak fena fillah ve bekâ billah (makamlarının) fezasına (genişliğine) kavuşturmaya elbette kudret sahibidir.

Maide suresinin hatimesinde Nahcuvanî *(Kuddise Sırruhu)* Hazretleri manevî yolun saliklerine şu tesirli hitaplarla nasihatta bulunmuştur:

"Ebedî sonsuzluğu kazandıracak olan fena mertebesine müteveccih bulunan ey Muhammedî (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmeti)! Allah-u Tealâ sa'yini meşkûr kılsın, seni aradığının nihayetine ulaştırsın ve kaza-i ilâhinin hükümlerinden başına gelen herşeyde rızayı (Allah-u Tealâ'nın her yaptığından hoşnutluğu) karîn'in (yakın yoldaşın) yapsın.

Zira bu kevn ve fesat (yapılıp bozulma) âleminde cereyan eden herşey, ancak Allah-u Tealâ'nın muradı üzere, Cemal ve Celâl, Lütuf ve Kahır tecellileri hasebince, O'nun meşî'et ve iradesi muktezasınca (istemesi ve dilemesi gereğince) meydana gelmektedir.

Ubûdiyet mertebelerinin nihayeti olan rıza makamına eren bir ârif, muhakkak ki bütün kayıt (masiva ile olan alâka) lardan kurtulmuş olacağından, ne darlık, ne bolluk, ne lezzet, ne külfet, ne fakirlik, ne de zenginlik onu bulandıramaz, çünkü bütün bunlar imkân levazımından (sonradan yaratılma gereklerinden) ve bu'd ile hizlân (Allah-u Tealâ'dan uzaklık ve rüsvaylık) emâre (alâmet) lerindendir.

O hâlde ey mürit! Sana lâzım olan şeyler:

1- Ucüb (kendini beğenmek), riya (gösteriş), heva (kötü arzu) ve gevşeklik gibi bütün manevî hastalıklardan nefsini arındırman,

2- Dünya ehli ile lüzumsuz şekilde karışıp görüşmekten yüz çevirerek uzlet (ibadet için kenara çekilmey) e devam etmen,

3- Rastgele sert bir elbiseyle, başını sokacak bir yuva temini ve açlığını gidermenin dışında nefsinin hazlarını (isteklerini) azaltman,

4- Tevazu zaviyesinde (alçak gönüllülük köşesinde), kanaat mağarasında ve ferağat (vazgeçme) yurdunda kendini yerleştirmen.

5- Bid'at ehli ile görüşmemen, özellikle emanet olan dünya meselelerinde onlara müracaat etmemen,

6- Dünyada, içindekilerden hiç bir enis ve yoldaş tutmayan bir garip gibi yahut yeri yurdu belli olmayıp nerde sabah orda akşam dolaşan yolcu gibi olman,

7- Kendini kabir ehlinden sayıp, ecelinle ölmeden evvel, alışkanlıklarını bırakma ve ilişkilerini kesme hususunda iradenle ölmen, zira suret ölümü ile ölenlerin ekserisi dünyadan büyük bir pişmanlıkla çıkarlar, Mevt-i iradî mertebesine ulaşan bir ârif ise o kadar büyük lezzet ve sevinçlere naildir ki, eski hayatına dönse çok gamma düşer, hatta üzüntüsünden helâk olabilir.

8- Dünya ve lezzetlerinden tamamiyle elini eteğini çekip, Allah-u Tealânın kitabından, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi vesellem)* in hadis-i şeriflerinden ve meşayıh-ı izâm'ın *(Kuddise Sırruhum)* bu iki kaynaktan büyük bir çalışma ve tam bir ciddiyet neticesinde istinbat ettikleri (çıkardıkları) kıymetli ilimlerden istifade etmeye devam etmen,

9- Kur'an, sünnet ve bunlardan çıkarılan ilimler dışında sapık istidlâl sahiplerinin, kâsır (eksik) akıllarının aldatmaları ve hâsir vehim (zararlı düşünce) leriyle batıl hayallerinin uydurmaları neticesinde ortaya çıkan hak yoldan kaymış batıl (asılsız) bilgileri tahsilden azmini dizginlemen.

Allah-u Tealâ, menni ve cûd'u (iyiliği ve cömertliği) ile bizleri manevî indinden te'yid edilerek desteklenen, azminin dizgini hakka doğru salınarak hiçbir şeyle bağlanmayan kullarından eylesin amin!..,

GÖKLERİN VE YERİN MÜLKÜNÜN ALLAH-U TEALÂ'YA AİT OLDUĞU:

« لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئاً اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٧) »

"Gerçek şu ki, 'Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir.' diyenler, andolsun ki kâfir olmuştur (Habibim!) **de ki: O hâlde Allah Meryem oğlu Mesih'i, annesini** (Meryem'i) **ve yer yüzünde bulunanların hepsini helâk etmek** (öldürmek) **isterse, Allah'tan bir şeye kim malik** (istediği bir şeye kim engel) **olabilir? Göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin mülkü** (hükümranlığı) **Allah'a aittir. Ve Allah her şeye tam manasıyla gücü yetendir. "** *(Maide Suresi: 17)*

« وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٨٩) »

"Göklerin ve yerin mülkü Allah (-u Tealân) **ındır. Ve Allah** (-u Tealâ) **her şeye hakkıyla gücü yetendir."** *(Âli Imran suresi:189)*

Mâide suresinin indiği gün:

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* pazartesi günü doğmuştur, pazartesi günü peygamber olmuştur, Mekke-i Mükerreme'den muhacir olarak pazartesi günü çıkmıştır, Medine-i Münevvere'ye pazartesi günü girmiştir, Hacer-i Esved'i pazartesi günü kaldır (ıp yerine koy) muştur, Mekke-i Mükerreme pazartesi günü fethedilmiştir, Maide Suresi pazartesi günü inmiştir, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de pazartesi günü vefat etmiştir. *(Bikâ'î, Mesâ'idü'n-Nazar, 2/111, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2506, 1/594)*

Bu rivayet, pazartesi gününün faziletinin büyüklüğüne delâlet etmektedir, çünkü o gün, geride zikredilen büyük hadiselerin zamanı olduğu gibi, dinlerin en büyüğü de onda hitama ermiştir. Elbette ki Allah-u Tealâ hayrın iftitahını da, ihtitamını da (başlangıcını da sonucunu da) en mübarek vakitte takdir buyurmuştur.

Sure-i celilenin pazartesi günü indiği ile ilgili bu rivayet, üçüncü ayetinin dışında olsa gerektir, zira din-i mübin-i islâm'ın kemale erdiğini ifade eden o ayet-i celile'nin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in veda haccında, cuma'ya rastlayan hacc-ı ekber günü indiğine dair olan rivayet sıhhat bulmuştur.

Mâide suresini okumanın fazileti:

« مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْمَائِدَةِ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَمُحِيَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ بِعَدَدِ كُلِّ يَهُودِيٍّ وَنَصْرَانِيٍّ تَنَفَّسَ فِي الدُّنْيَا »

Rivayete göre: "**Maide Suresini okuyana, dünyada nefes alan her yahudi ve nasranî sayısınca on hasene** (sevap) **yazılır, on günahı silinir, on derecesi yükseltilir.** " *(Beyzavî, Mecmû'atü't-Tefâsîr, 2/379, Gâfikî, Lemehâtü'l-Envar, No:930, 2/740)*

SON SÖZ

Burada tamam oldu Sure-i Mâide,
İçinde var bunca fâide,
Hamd, âlemlerin Rabbine, nimetleri mütevâfire,
Resulüne ve âline olsun, salât-ı mütekâsire

Allah-u Tealâ'dan niyazımız, Mâide Suresini bitirmeye bizi muvaffak kıldığı gibi, bundan sonra gelen En'âm Suresinin hitamına da kolaylıkla ermemiz için tevfîkını bize refîk kılması ve Kur'an-ı Kerimin sonuna kadar inayetini bize karîn eylemesidir. Âmin ya Muîn!..,

---

سورة الأنعام مكية ومائة وخمس وستون آية

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى
اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ
وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَاْتِيهِمْ
مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَاْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَاَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ
فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ
نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتٰبًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ
مَلَكٌ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

سُورَةُ الْأَنْعَامِ

مَكِّيَّةٌ

E N' Â M S U R E S İ

Mekke'de nazil olmuştur.

Sure-i Celilenin ismi:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanından beri bu sure-i celilenin, bu isminin dışında bir ismi yoktur. Nitekim, Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٦٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « نَزَلَتْ عَلَيَّ سُورَةُ الْأَنْعَامِ جُمْلَةً وَاحِدَةً يُشَيِّعُهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ لَهُمْ زَجَلٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّحْمِيدِ »

264 - **"En'âm suresi bana topyekün olarak inmiştir, tesbih ve tahmidle seslerini yükselten yetmişbin melek onunla birlikte gelmiştir."** *(Taberanî, el Mu'cemü's-Sağîr, No:220, Sh.99, Ebû Nuaym, Hilye, 3/44)* buyurmuş ve surenin ismini zikretmiştir.

Sure-i celilenin bu ismi almasının sebebi ise, **En'âm** lâfzının 126-144. ayet-i kerimelerinde altı defa zikredilmesidir.

Sure-i celilenin iniş yeri:

Mekke'de nazil olmuştur, ancak üç veya altı ayeti müstesna.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre: Bu sure-i celile topyekün olarak Mekke-i Mükerreme'de geceleyin inmiş olup, etrafında tesbihle sesini yükselten yetmişbin melek bulunmaktaydı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kâtipleri çağırtarak, sure-i celilenin tamamını o gece yazdılar. *(Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, No:12930, 12/215, İbni Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvir, 4/122)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bu surede Medine-i Münevvere'de nazil olan altı ayet vardır ki, bunlar: 91-93, 151-153. ayet-i kerimelerdir.

İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* da bu rivayeti nakletmişve buna iki ayet-i kerime ilâve etmiştir. Bunlar da: 20 ve 114. ayet-i kerimelerdir.

İmam-ı Katade' nin, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ile müşterek görüşleri ise, bu sureden iki ayet-i celile müstesna tamamı Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur. Medine-i Münevvere'de inen o iki ayet-i kerime ise: 91 ile 141. ayet-i kerimelerdir. *(İbni Cevzî, Zadü'l-Mesîr, 3/1, İbni Atiyye, el-Muharraru'l-Veciz, 2/265)*

Ebû Cuhayfe *(Rahimehullah)* ın rivayetine göreyse: 111. ayet-i celile de Medenî'dir. *(et-Tahrîr, 4/121)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göreyse: 145. ayet-i celile, hicretten sonra indiği için Medenî, Mekke-i Mükerreme'de indiği için ise Mekkî kabul edilmiştir.

Zira ekseri ulemanın kavlince, Maide sure-i celilesinin 3. ayet-i kerimesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e hacc-ı ekber gününün arefesinde indiği gibi, En'am suresinin 145. ayet-i celilesi de aynı gün inmiş olup, kendisinden sonra neshedici bir ayet-i kerime inmemiş olduğundan, bu ayet-i celile muhkem (hükmü geçerli) sayılmıştır. *(Ahkâmü'l-Kur'an, 2/764)*

Sure-i celilenin iniş senesi:

Sure-i celilenin 52. ayet-i celilesi, Ebû Talib'in yaşadığı dönemde indiğine göre sure-i celilenin inişi bi'set'in (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamber oluşunun) onuncu senesinden evveldir. ***(İbni Âşûr, et-Tahrîr, 4/121)***

Sure-i celilenin ayetleri: Kûfî'ye göre yüz altmış beş, Medenî ve Mekkî'ye göre yüz altmış yedi, Şâmî ve Basrî'ye göreyse, yüz altmış dörttür. *(İbni Âşûr, et-Tahrîr, 4/123)*

Sure-i celilenin kelimeleri: Üç bin elli iki'dir.

Sure-i celilenin harfleri: On iki bin dört yüz yirmi iki'dir.

Sure-i celilenin fasılası: (ayet-i kerimelerinin bitiş harfleri):

(ن ، م ، ر ، ل ، ظ) dır. *(Ebû Hafs, el-Lûbâb, 8/3)*

Sure-i celilenin iniş sırası: Bu sure-i celile Hıcr suresinden sonra, Sâffât suresinden önce inmiş olup, iniş sırası elli beş'tir. *(İbni Âşûr, et-Tahrîr, 4/123)*

Sure-i celilenin iniş şekli:

٢٦٥ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا نَزَلَتْ عَلَيَّ سُورَةٌ مِنَ الْقُرْآنِ جُمْلَةً وَاحِدَةً غَيْرَ سُورَةِ الْأَنْعَامِ »

265 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"En'âm suresi dışında Kur'an-ı Kerimden hiç bir sure bana toptan indirilmemiştir."** *(Ebû Nuaym, Târih-i İsfahan, 1/189, Ebû Hafs, el-Lübab, 8/3, Fahruddin-i Razî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/117)* buyurmuştur.

٢٦٦-عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْاَنْعَامِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ جُمْلَةً وَاحِدَةً ، وَاَنَا آخِذَةٌ بِزِمَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ ﷺ اِنْ كَادَتْ مِنْ ثِقَلِهَا لَتَكْسِرُ عِظَامَ النَّاقَةِ.

266 - Esma binti Yezid *(Radıyallahu Anha)* nın, şöyle dediği rivayet edilmiştir. **"Ben** (Bir yolculukta)**Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in devesinin yularını tutmuş iken En'âm Suresi Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **e topyekûn olarak indi. Az kalsın onun ağırlığından devenin kemikleri kırılacaktı."** *(Taberanî, el Mu'cemü'l-Kebir, No, 449, 24/178, Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/243)*

Bu sure-i celilenin toptan indirilmesinin hikmeti, müşriklerin:

« ... لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ... (٣٢) »

"Kur'an, O'na niçin toptan indirilmedi?" *(Furkan Suresi:32 den)* şeklindeki bahanelerini ortadan kaldırmaktır. Çünkü onlar, Kur'an-ı Kerimin peyderpey indirilişinin kitap olmasına zıt düştüğünü zannetmekteydiler.

Allah-u Tealâ, onlar nezdinde kitap olarak kabul edilen İncil ve Zebûr ayarında olan En'âm suresini indirerek onlara, kendisinin Kur'an-ı Kerimi toptan indirmeğe kâdir olduğunu, ancak peyderpey indirmenin, kulların ezberlemesine ve anlamasına daha uygun bulunduğunu açıklamıştır.

Ayrıca, kelâmın üslûplerinin kısa, uzun ve orta şeklinde değiştirilmesi, i'câz (mislinin yapılmasından aciz bırakmay) ı gerektirmektedir, zira bazen makam (durum) sözü uzatmayı icap ettirebilir.

Şu bilinmelidir ki, bu sure-i celilenin toptan indirilişi bazı ayetlerinin iniş sebepleri hakkında zikredilen rivayetlerle çelişmez, zira o ayetlerin nüzûl sebepleri hicretten evvel meydana gelen bir takım hadiseler ise, bu sure-i celile inmeden evvel kısa bir müddet içersinde bir çok sebep tecemmu' etmiş (bir araya gelmiş), böylece o hadiselerin hepsi birden o ayet-i kerimelerin inişine sebep olmuş olabilir.

Eğer o sebepler hicretten sonra vuku bulmuş ise, o ayet-i celilelerin Medenî (Medinede inmiş) kabul edilip, bir takım alâkalar nedeniyle En'âm suresine katılmış olması caizdir.

Üstelik ayet-i kerimelerin iniş sebeplerinin, ayetlerle aynı anda mevcut olmaları da şart değildir, zira bazen sebep meydana geldiği hâlde, hükmün tesbiti hakkında ki ayetin inişi gecikebilir.

Fahruddin-i Razî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, usûl (dinin temel meseleleri olan itikad) ilmiyle uğraşan âlimler şöyle demişlerdir: Bu sure iki türlü faziletle özellik kazanmıştır.

1- Def'aten (bir defada toptan) indirilmiş olması,

2- Yetmiş bin meleğin bu surenin inişinde hazır bulunması.

Ayet:

Bu sure-i celile, tevhid, adalet, nübüvvet, me'âd (ahiret) ve mubtiller ile mülhid (batıl ehli ile dinsiz) lerin inançlarını iptal eden delilleri ihtiva etmektedir ki bu, tevhid ilminin son derece yüksek ve yüce mertebede olduğunu göstermektedir.

Yine böylece, hüküm ayetlerini indirmekteki maslahat (fayda), bazen onları ihtiyaçlara göre, meydana gelen hadiseler nisbetinde peyderpey indirmekte olabilirse de, tevhide delâlet eden hususları Allah-u Tealâ cümleten (toptan) indirmiştir. Bu da, tevhid ilmini öğrenmenin, sonraya bırakılmaksızın fevren (derhal) vacip olduğuna delâlet etmektedir.

Sure-i celilenin hedefleri:

1- Bütün hamdlerin ancak Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğunu açıklayarak insanlara şu hakikatleri bildirmektir.

a) Cevher ve araz (kendi başına duran ve duramayan) bütün âlemlerin mübdi'i (yoktan yaratıcısı) nın Allah-u Tealâ olduğu, dolayısıyla O'nun, ilâhlıkta müteferrid (tek) bulunduğu gerçeğini beyan etmek,

b) Bütün âlemleri, özellikle insanı tek başına yaratıp, hikmeti ve ilmiyle insanın yaşamasının ve ölümünün nizamına malik olduğunu ispat etmek suretiyle, kendisine ortak koşulan putların ve cinlerin tesirini iptal etmek,

2- Çocuk ve aile edinmekten Allah-u Tealâ'yı tenzih etmek, bu yüzden Ebû İshak el İsferâ'înî *(Rahimehullah)* "Tevhid kaidelerinin tamamı En'âm suresinde zikredilmektedir." buyurmuştur.

3- Kur'an-ı kerimin ayetlerinden yüz çeviren ve hak dini tekzib eden (yalan sayan) ları, kendilerinden evvel geçen kâfirlerin başına gelen belâların bir misline çarpılmakla tehdit edip, iman etmeleri için kendilerine öğüt vermek.

4- Kâfirlere, inkârlarının sadece kendilerine zarar vereceğini açıklayarak ruhlarını teslim ederken başlarına gelecek belaları, sonra dirildiklerinde karşılaşa-cakları azapları peşinen haber vermek.

5- Müşriklerin alay ve istihza için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den istemiş oldukları bazı mucizelerin uygunsuzluğunu beyan ederek, müşrikleri tesfih etmek (cahilliklerini ortaya koymak),

6- Müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i susturmak için ortaya attıkları, "Allah-u Tealâ'nın, kendilerine şirk inancını telkîn ettiği" şeklindeki iddialarını iptal ederek, Allah-u Tealâ'nın meşî'eti (dilemesi) nin hakikatını açıklamak,

7- Ehl-i kitabın, Kur'an-ı Kerimin hak olduğunu bildiklerini beyan etmek suretiyle Kur'an-ı Kerimin doğruluğunu ispat etmek,

8- Müşriklerin dirilmeyi inkârlarını reddederek, ba's (dirilmen) in mutlaka vuku bulacağını, dirildikten sonra onların büyük azaplara şahit olacağını, evvelce taptıkları ilâhlarının kendilerinden uzaklaşacağını ve onların o vakit nadim olacağını ortaya koymak.

Nitekim onların ilâhları, dünya hayatında dara düştüklerinde de kendilerine bir fayda temin edemediğinden, müşrikler zorluklar anında ancak Allah-u Tealâ'ya yalvarırlardı.

9- Ümmetinin yüz çevirmesi sebebiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mesul olmayacağı açıklanarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sebat vermek ve O'na kendisinden yüz çevirenlerden i'raz etmesini emretmek.

10- Peygamberlerin vazifelerinin, insanların bilmek istedikleri gaybî haberleri açıklamak olmayıp, Allah-u Tealâ'nın resulleri göndermesinin hikmetinin, ancak inzar ve tebşir (korkutmak ve müjdelemek) olduğunu ortaya koymak,

11- İnsanların birbirinden üstünlüğünün ancak takva ve Allah-u Tealâ'nın dinine intisap (bağlılık) ile olduğu gerçeğini vurgulamak,

12- Ehl-i şirkin meşrû kıldığı sapık hükümleri iptal etmek, çünkü bu sure-i celile, müşriklerin ekinlerden ve davarlardan kendilerine haram kıldıkları şeyleri ve arapların cahiliyyet devrindeki diğer hallerini zikreden surelerin en toplayıcısıdır. Bu yüzden İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* :

"Arapların cehaletini anlamak seni mesrur ederse, En'âm suresinin 130. ayet-i kerimesinden yukarısını oku" buyurmuştur. *(Kurtubî, 6/359)*

13- Gerçek takva'nın, nefsi, sadece lezzetli şeylerden mahrum bırakmaktan ibaret olmadığını, bilakis takvanın hakikatinin, nefsi, kendisiyle Mevlâ Tealâ arasına giren kötü isteklerinden mahrum etmek olduğunu bildirmek,

14- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, ümmetiyle olan durumu hakkında, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babası ve kavmi ile arasındaki hâli misal vererek, bir de önceki ve sonraki nebiler ve resullerin hâllerinin beyanı ile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli etmek.

15- Allah-u Tealâ'nın Musa *(Aleyhisselâm)* a kitap indirdiği gibi, bu ümmete hidayet olmak üzere Kur'an-ı Kerimi indirmiş olma ve bu ümmeti, salih ümmetlerin hatimesi (sonu) yapma iyiliğini izhar etmek,

16- Kur'an-ı Kerimin ve Din-i Mübin-i İslâmın faziletlerini ve Allah-u Tealâ'nın ehl-i İslâm'a bahşettiği, "iyilikleri katlama" devletini beyan etmek,

17- Bu arada müşriklere tehditler, müminlere tebrikler ve Allah-u Tealâ'nın mahlûkatında bulunan bütün nimetleri açıklamak ve gayb anahtarlarından bahsetmek.

Sure-i celilenin faziletleri hakkında varid olan hadis-i şerif ve eserler:

٢٦٧ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « نَزَلَتْ سُورَةُ الْاَنْعَامِ وَمَعَهَا مَوْكِبٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَسُدُّ مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ ، لَهُمْ زَجَلٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ، وَالْاَرْضُ تَرْتَجُّ » وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ »

267 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır: **"En'âm suresi, beraberinde doğu ile batı arasını kapatacak** (kadar çok) **melek alayları bulunduğu hâlde inmiştir. O melekler, tesbih ve takdisle seslerini yükseltirlerken yeryüzü sallanıyor, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **ise 'Sübhânellahilazîm, Sübhânellahilazîm' diyordu."** *(Taberanî, el-Mu'cemu'l-Evsad, No:6443, 7/229)*

٢٦٨ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ سُورَةُ الْاَنْعَامِ سَبَّحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ: « لَقَدْ شَيَّعَ هٰذِهِ السُّورَةَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مَا سَدَّ الْاُفُقَ »

268 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, En'âm suresi indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tesbih etmiş, sonra: **"Muhakkak bu sureyi, ufku kapatacak** (kadar çok) **melekler teşyî' etmiş** (birlikte getirmiş) **lerdir."** buyurmuştur. *(Hakim, Müstedrek, No, 32 26, 2/344)*

٢٦٩ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيُنَادِيَنَّ مُنَادٍ يَا قَارِئَ سُورَةِ الْاَنْعَامِ هَلُمَّ اِلَى الْجَنَّةِ بِحُبِّكَ اِيَّاهَا وَتِلَاوَتِهَا »

269 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte: **"Elbette bir münâdî 'Ey En'âm suresini okuyan! Onu sevmen ve okuman sebebiyle cennete gel.' diye nida eder."** *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No, 8868, 5/495)*

٢٧٠ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ فِى جَمَاعَةٍ ، وَقَعَدَ فِى مُصَلَّاهُ وَقَرَأَ ثَلَاثَ اٰيَاتٍ مِنْ اَوَّلِ سُورَةِ الْاَنْعَامِ وَكَّلَ اللهُ بِهِ سَبْعِينَ مَلَكًا يُسَبِّحُونَ اللهَ وَيَسْتَغْفِرُونَ لَهُ اِلَى الْقِيَامَةِ »

270 - İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Herkim sabah namazını cemaatla kılıp da musalla** (namazgâh) **ında oturarak En'âm suresinin başından üç ayet-i kerimeyi okursa, Allah** (-u Tealâ) **ona tesbihte bulunan ve onun için kıyamete kadar istiğfar eden yetmiş melek görevlendirir."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/246)*

٢٧١- عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَنْ قَرَأَ ثَلاَثَ اٰيَاتٍ مِنْ اَوَّلِ سُورَةِ الْاَنْعَامِ اِلىٰ قَوْلِهِ ﴿ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴾ وَكَّلَ اللّٰهُ بِهِ اَرْبَعِينَ اَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ لَهُ مِثْلَ عِبَادَتِهِمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَيَنْزِلُ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَمَعَهُ مِرْزَبَةٌ مِنْ حَدِيدٍ ، فَاِذَا اَرَادَ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوَسْوِسَ لَهُ اَوْ يُوحِيَ فِي قَلْبِهِ شَيْئاً ضَرَبَهُ ضَرْبَةً فَيَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ سَبْعُونَ حِجَاباً ، فَاِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالىٰ امْشِ فِي ظِلِّي يَوْمَ لاَ ظِلَّ اِلاَّ ظِلِّي وَكُلْ مِنْ ثِمَارِ جَنَّتِي وَاشْرَبْ مِنْ مَاءِ الْكَوْثَرِ وَاغْتَسِلْ مِنْ مَاءِ السَّلْسَبِيلِ فَاَنْتَ عَبْدِي وَاَنَا رَبُّكَ »

271- Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Herkim En'âm suresinin başından üç ayeti (وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ) e kadar okursa, Allah-u Tealâ ona kıyamete kadar yaptıkları ibâdetlerin bir mislini kendisi için yazan kırk bin melek görevlendirir. Beraberinde demirden bir külünk bulunan bir melek yedinci kat semadan iner, şeytan o kimseye vesvese vermek veya kalbine bir şey atmak isterse, o melek ona bir darbe vurarak o kişiyle arasına yetmiş perde koyar.**

Kıyamet günü olduğunda Allah-u Tealâ, 'Gölgemden başka hiç bir gölge bulunmayan bu günde, benim gölgemde yürü, cennetimin meyvalarından ye, kevser suyundan iç, selsebil suyundan yıkan, sen benim kulumsun, ben de senin rabbinim.' buyurur." *(Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, 6/359, Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/245)*

٢٧٢ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَا نَزَلَ عَلَيَّ سُورَةٌ مِنَ الْقُرْاٰنِ جُمْلَةً غَيْرَ سُورَةِ الْاَنْعَامِ وَمَا اجْتَمَعَتِ الشَّيَاطِينُ لِسُورَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ جَمْعَهَا لَهَا وَقَدْ بُعِثَ بِهَا اِلَيَّ مَعَ جِبْرِيلَ مَعَ خَمْسِينَ مَلَكاً اَوْ خَمْسِينَ اَلْفَ مَلَكٍ يَزُفُّونَهَا وَيَحُفُّونَهَا حَتّىٰ اَقَرُّوهَا فِي صَدْرِي كَمَا اُقِرَّ الْمَاءُ فِي الْحَوْضِ ، وَلَقَدْ اَعَزَّنِي اللّٰهُ وَاِيَّاكُمْ بِهَا عِزّاً لاَ يُذِلُّنَا بَعْدَهُ اَبَداً . فِيهَا دَحْضُ حُجَجِ الْمُشْرِكِينَ وَ وَعْدٌ مِنَ اللّٰهِ لاَ يُخْلِفُهُ »

272 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"En'âm suresinden başka hiç bir sure bana toptan nazil olmadı; şeytanlar bu sure için toplandıkları kadar hiç bir sure için toplanmamışlardır.**

Bu sure bana Cibrîl ile beraberinde elli veya elli bin melek bulunduğu hâlde gönderildi; bir düğün debdebesiyle onu kuşatmış olarak getirdiler ve havuza suyun yerleştirilmesi gibi onu göğsüme yerleştirdiler. Andolsun ki Allah (-u Tealâ) beni ve sizi bu sureyle öyle şereflendirdi ki,

artık bundan sonra ebediyyen bizi zelîl etmez. Bunda müşriklerin delillerinin iptali ve Allah (-u Tealâ) **nın bozmayacağı bir vaadi** (müjdesi) **vardır."** *(Fahrurrazî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/117, Ebû Hafs, el-Lubâb fî Ulûmi'l-Kitap, 8/3)*

٢٧٣ – وَرُوِيَ مَرْفُوعاً « مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْعَامِ يُصَلِّي عَلَيْهِ اُولٰئِكَ السَّبْعُونَ اَلْفَ مَلَكٍ لَيْلَهُ وَنَهَارَهُ »

273 - Merfûan (senedi bitişik veya kesik olsun, açıkça veya dolaylı şekilde sadece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e izafe edilerek) rivayet olunmuştur ki: **"En'âm suresini okuyana gecesi ve gündüzü boyunca o** (sureyi indiren) **yetmiş bin melek salât** (dua ve istiğfar) **ederler."** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/83, Ruhu'l-Beyan, 3/2)*

٢٧٤ – عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: اَلْأَنْعَامُ مِنْ نَوَاجِبِ الْقُرْاٰنِ .

274 - Ömer *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"En'âm suresi Kur'an-ı Kerimin nevâcib** (en seçkin ve faziletli sureler) **indendir."** *(Darimî, Fezâilü'l-Kur'an:17, No:3278, 2/910)*

٢٧٥ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) قَالَ: اَلسَّبْعُ الطُّوَلُ مِثْلُ التَّوْرَاةِ وَالْمِئِينَ مِثْلُ الْاِنْجِيلِ ، وَالْمَثَانِي مِثْلُ الزَّبُورِ وَسَائِرُ الْقُرْاٰنِ بَعْدُ فَضْلٌ .

275 - Abdullah *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: **"Yedi uzun sure** (Bakara, Âli Imran, Nisa, Mâide, En'âm, Â'raf, Tövbe, manaları bakımından) **Tevrat gibidir.**

İkiyüzler (yedi uzun sureden sonra gelip, yüz ayet-i kerimeden fazla olan sure-i celileler) **İncil gibidir. Tekrar edilenler** (kısalıkta ikiyüzlerin peşine gelenler) **Zebûr gibidir. Bunlardan sonra diğer Kur'an ise, fazl** (ziyade) **dir."** *(Darimî, Fezâilü'l-Kur'an, 17, No:3277, 2/910)*

٢٧٦ – عَنْ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: فَاتِحَةُ التَّوْرَاةِ اَلْأَنْعَامُ وَخَاتِمَتُهَا هُودٌ .

276 - Ka'b *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: **"Tevratın fatihası** (başı) **En'âm, hatimesi** (sonu) **ise, Hûd** (sureleri) **dir."** *(Darimî, Fezâilü'l-Kur'an, 17, No:3279, 2/910)*

İmam-ı Bikâ'î *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu söz iki kitabı da hakkıyla bilen bir zat (Hazreti Ka'b *(Radıyallahu Anh)*) ın sözüdür, zira Tevrat'ın başı, göklerin, yerin, aydınlık ve karanlığın, yıldızlar ve suların, bitki ve ağaçların, hayvanlar ve kuşların yaratılışı, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılması, zürriyetinin takdiri ve kara, deniz, dağlık ve düz yeryüzünde olan herşeye insanoğlunun hakim kılındığından ibarettir.

En'âm suresinin başındaki 1-2. ayet-i kerimeler, göklerin, yerin, karanlıklarla nurun yaratılışı, insanın çamurdan halkedilişidir. Sonundaki 165. ayet-i kerime ise insanoğlunun yeryüzünde halife kılınması meselesidir. Bu arada ise, 38. ayet-i kerimede yer yüzünde gezen canlıların, kanatları ile uçan kuşların beyanı, 84-86. ayet-i kerimelerde Âdem *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetinden Nuh, Davud, Süleyman, Eyyüb, Yusuf, Musa, Harun, Zekeriyya, Yahya, İsa,

İlyas, İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût *(Salavatullahi alâ nebiyyina ve aleyhim ecmain)* Hazaratının zikri yer almaktadır.

96-97. ayet-i kerimelerde de sabahın, gecenin, güneşin, ayın ve yıldızların faydaları beyan edilmektedir. 99. ayet-i kerimede de gökten yağan su sebebiyle yetişen türlü bitkilerin, birbirinin üstüne binmiş tanelerin, hurma salkımlarının, üzümlerin, zeytin ve nar bahçelerinin mevzusu geçmekte ve bunların herbirine ibret gözüyle bakmak emredilmektedir.

Tevrat-ı Şerif'in sonu ise, Benî İsrail'den kâfir olup Allah-u Tealâ'nın şeriatından başkasıyla amel edenlerin lânetlenmesi, Yahudilerin kalplerinin katılığı, huylarının kötülüğü, emanete riayet etmedikleri, Allah-u Tealâ'nın onlardan intikam alacağı gibi hususlardır.

Hûd suresinde de buna münasip olarak özellikle şu konulara temas edilmiştir:

1- Müjde ve korkutma,

2- Ümmet ümmet bir çok kâfirleri lânetleme,

3- Peygamberlerinin onlardan neler çektiklerinin beyanı,

4- Musa *(Aleyhisselâm)* ın kıssası,

5- Firavun ve hanedanının lânetlenmesi,

6- İnsanların toplanacağı kıyamet gününün bahsi, insanların o gün iki kısma ayrılacağının tafsili,

7- Kendilerine kitap geldikten sonra Benî İsrail'in ihtilâfa düştükleri,

8- Namaz ve diğer ibadetlerle kötülüklerden temizlenmek,

9- Allah-u Tealâ'nın ezelde verdiği karar sebebiyle insanlar arasında ayrılığın devam edeceği.

İşte bütün bu anlatılanlar, Tevrat-ı Şerifi'in fatihasının En'âm suresinin başı, hatimesinin de Hûd suresinin sonu oluşunu açıklamaktadır.

٢٧٧ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: اُنْزِلَ الْقُرْاٰنُ خَمْساً خَمْساً وَمَنْ حَفِظَ خَمْساً خَمْساً لَمْ يَنْسَهُ اِلاَّ سُورَةَ الْاَنْعَامِ فَاِنَّهَا نَزَلَتْ جُمْلَةً فِى اَلْفٍ يُشَيِّعُهَا مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ سَبْعُونَ مَلَكاً حَتّٰى اَدَّوْهَا اِلَى النَّبِيِّ ﷺ ، مَاقُرِئَتْ عَلٰى عَلِيلٍ اِلاَّ شَفَاهُ اللّٰهُ »

277 - Ali İbni Ebî Talib *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

"Kur'an-ı Kerim beşer beşer indirilmiştir, onu beşer beşer ezberleyen unutmaz. Ancak En'âm suresi her semadan kendisine eşlik eden yetmiş bin melekle birlikte toptan indirilerek o melekler onu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **e getirmişlerdir.** (Bu sure) **Hangi hasta üzerine okunursa, mutlaka Allah** (-u Tealâ) **ona şifa verir."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/244)*

Ayet: 1

Mevlâ Tealâ, Maide suresinin sonunda göklerin, yerin ve içindekilerin mülkünün kendisine ait olduğunu icmalen (topluca) zikrettikten sonra, bunu tafsil etmek (ayrıntılı şekilde açıklamak) üzere şöyle buyuruyor:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (١)

KELİME MANASI

(اَلْحَمْدُ) **Bütün hamdler,** kime mahsustur? (لِلّٰهِ) **Allah'a mahsustur,** (الَّذِى) **öyle Allah ki,** (خَلَقَ) **yarattı,** neyi? (السَّمٰوٰتِ) **gökleri,** daha? (وَالْاَرْضَ) **yeri,** daha? (وَجَعَلَ) **var etti,** neyi? (الظُّلُمَاتِ) **karanlıkları,** daha? (وَالنُّوْرَ) **nuru,** (ثُمَّ الَّذِينَ) **sonra o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (بِرَبِّهِمْ) **rablerine,** (يَعْدِلُونَ) **denk tutuyorlar** (putları rablerine eş tutuyorlar).

MEALİ ŞERİF (1)

Bütün hamdler, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca ayet ve delillerden) **sonra, kâfir olanlar** (hâlâ putları) **rablerine denk tutuyorlar.**

İ Z A H A T

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, imam-ı Suyutî *(Rahimehullah)* Mâide suresinin sonu ile En'âm suresinin başı arasındaki münasebet vechini şöyle açıklamıştır:

Allah-u Tealâ, Maide suresinin sonunda göklerin, yerin ve içindekilerin mülkünün kendisine ait olduğunu icmalen (topluca) zikrettikten sonra, bunu tafsil ve şerhetmek (ayrıntılı şekilde açıklamak) üzere bu sure-i celileye şu hususların zikriyle başlamıştır:

1- Evvelâ göklerin ve yerin yaratılması,

2- Göklerle yerin içersinde bulunanlardan bir kısmı olarak karanlıklarla nurun halkedilmesi,

3- Mahlûkat içersinde özellikle insan nev'inin yaratılış keyfiyeti,

4- İnsanın, dünya hayatının sonunda tesbit edilen eceliyle, dirilmek için tayin edilen diğer ecel (süre) nin beyanı,

5- Asırdan asıra dünya halkını inşa (yoktan var) etmesi,

6- Göklerde ve yerde olan mazrûfâtın (mekân ve zaman kaydına giren herşeyin) mülkünün, **zarf-ı mekân** olarak kendisine ait olduğu,

7- Bütün mazrûfât'ın mülkünün **zarf-ı zaman** olarak Allah-u Tealâ'ya ait oluşu,

8- İnsan dışında yaratılmış olan, yeryüzünde gezen dâbbe ve havada uçan kuşların yaratılış bahsi,

9- Uyku, uyanıklık ve ölümün yaratılışı,

10- Bu sure-i celilenin ayet-i kerimelerini tertip esnasında, güneş, ay, yıldızlar, gecenin karanlığı yarılıp sabahın aydınlığının çıkarılması, toprağa atılan tane ve çekirdeğin yarılması, suyun gökten indirilişi, bu sebeple türlü türlü bitki ve meyvaların yerden çıkarılışı, asmalı asmasız bahçelerin icadı ve göklerle yerler içersinde bulunan yaratıklardan daha nicelerinin tafsili.

İmam-ı Süyûtî *(Rahimehullah)* bu sureyle bir önceki surenin ilgisi ve ilişkisinin yönlerini beyan ederken bir takım değişik konulara da temas etmiştir.

1- Maide suresinde:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ ... (٨٧) »

"Ey iman edenler! Allah (-u Tealâ) **nın size helâl kıldığı lezzetli şeyleri haram kılmayın."** *(Maide Suresi:87 den)* kavl-i şerifinden sonra,

« مَا جَعَلَ اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ ... (١٠٣) »

"Allah (-u Tealâ) **bahire'den ...** (hiçbirini) **meşrû kılmamıştır."** *(Mâide suresi:103 den)* kavl-i şerifini getirmekle, kâfirlerin Allah-u Tealâ'ya iftirada bulunarak kendilerine verilen rızıklardan bazılarını haram kıldıklarını bildirmiş ve böylece müminleri, helâl şeyleri kendilerine haram ederek kâfirlere benzemelerinden sakındırmıştır.

Mâide suresinde bu konu îcaz yolu üzere (kısaca) zikredilmiş olup, bu sure-i celilede ise kâfirlerin iftiraları en açık bir şekilde, en mükemmel bir üslûp ile açıklanmış, sonra onların bu hükümlerinin yanlışlığına dair deliller açıklanarak bu hususta onlarla en büyük mücadele verildiğinden bu sure, bir önceki surenin icmal yolu üzere (kısaca) beyan ettiklerinin bir tafsili (ayrıntısı), bir bast'ı (genişletmesi), bir itmam ve itnab'ı (tamamlama ve uzatması) olmuştur.

Bu sure-i celîle-i cemîle'nin halk ve mülk (yaratmak ve sahip olmak) sıfatlarının zikriyle başlaması da bu gayeye müteveccih (bu maksada yönelik) tir. Zira Hâlik ve Mâlik olan Zat, ibahe ve men' (serbest etme ve yasaklama), tahrim ve tahlil (haram ve helâl etme) yönlerinden mülkünde ve mahlûkatında tam bir tasarrufa (yetkiye) sahip olduğundan, onun mülkünde rızasının dışında her hangi bir tasarrufa kalkışılarak kendisine asla itiraz edilmemesi gerekir.

2- Bu sure-i celilenin, kendisinden önce geçen diğer surelerin tamamıyla da değişik yönlerden i'tilâkı (ilgisi) vardır.

a) Fâtiha suresinde:

« ... رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) ... »

"Âlemlerin Rabbi" kavl-i şerifindeki icmali (kısa ifadeyi) şerhetmesi,

b) Bakara suresinde:

« ... خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ... (٢١) ... »

"Sizi ve sizden öncekileri yaratan" *(Bakara Suresi:21 den)* kavl-i şerifi ile,

« ... هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ... (٢٩) ... »

"Yeryüzünde bulunan herşeyi sizin için yarattı." *(Bakara Suresi:29 dan)* kavl-i şerifindeki veciz ifadenin şerhi,

c) Âli Imran suresinde, insanlara ziynetli kılınan şehvetler arasında sayılan:

« ... وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ... (١٤) ... »

"Davarlar ve ekinler" *(Âli Imran suresi:14 den)* kavl-i şerifiyle,

« ... كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ... (١٨٥) »

"Her canlı ölümü tadacaktır" *(Âli Imran suresi:185 den)* kavl-i şerifinin tafsili,

d) İlk yaratılışın izahı ve müşriklerin, hanımlarına yasak ettikleri şeylerle kızlarını öldürme icraatlarının çirkinliğinin beyanı münasebetiyle Nisa suresiyle olan irtibatı,

e) Yemek çeşitlerine temas etmesi açısından sofradan bahseden Mâide suresiyle münasebeti.

Sonra şu bilinsin ki, Allah-u Tealâ'nın nimetleri sayısız ve sınırsız olsa da, nimetlerin tamamı icmâlen (kısaca ve topluca) neş'e-i ûlâ'daki icad ve ibka ile neş'e-i âhiredeki icad ve ibka'ya rücû ettiğinden (dünya ve ahiretteki yaratılış ve yaşatılışa döndüğünden) Kur'an-ı Kerimin hamd ile başlayan beş suresinde de bu nimetlere sırayla işaret edilmiştir, şöyle ki:

1- Ümmü'l-Kitap (Kur'an-ı Kerimin aslı) olan Fatiha-i şerifede bu nimetlerin hepsine birden işaret olunmakta,

2- En'âm suresinde îcâd-ı evvel'e (ilk yaratılışa),

3- Kehf suresinde ibkâ-i evvel'e (ilk yaşatılışa),

4- Sebe' suresinde îcâd-ı sâni'ye (ikinci yaratılışa),

5- Fâtır suresinde ibkâ-i sâni'ye (ikinci yaşatılışa) temas edildiğinden bu beş sure-i celile tahmid (hamdetmek) ile başlamış ve letâif (Kur'an-ı Kerimin inceliklerin) dendir ki, Allah-u Tealâ Kitab-ı Mecidi'nin her rub'unda (dörtte

birine tekabul eden kısmında) hamd ile başlayan bir sure vazetmiştir, bu minval üzere En'âm suresinin başında da:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّوْرَ ... (١) »

"Hamd, o gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah (-u Tealây) adır." buyurmuştur.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Hamd" hususunda bir kaç mesele vardır:

1- "Medh", "Hamd" ve "Şükr" kelimeleri arasında bir kaç yönden farklılık bulunmaktadır. Medh ile hamdin arasındaki fark bir kaç türlüdür.

a) Medh, hamd'den, hamd de şükr'den daha umumidir. Şöyle ki: Medh (övme), akıl sahiplerine yapılabildiği gibi aklı olmayan cansızlar ve hayvanlar için de yapılabilir.

Nitekim aklı olan bir insanın, çeşitli üstünlüklerinden dolayı medhedilmesi güzel olduğu gibi, şeklinin güzelliğinden ve yaratılışındaki letâfet (incelik) ten dolayı bir inci; son derece pak ve parlak olduğu için de bir yakut medhedilmek üzere: "Bu ne güzellik! Bu ne berraklık!" denilebilir.

Hamd ise ancak kendisinden sâdır olan (gelen) nimetlere karşılık Fâil-i Muhtar olan (yaptığını isteyerek yapan) Allah-u Tealâ'ya yapılabilir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ bu sure-i celilenin başında "Medh Allah-u Tealâ'ya mahsustur" dememiş; **'Hamd Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** bu-yurmuştur ki böylece; "Âlemlerin var olmasında müessir olan zat, bir Fail-i Muhtar (yapıp yapmaması kendi isteğine bağlı) dır ki her şeyi kudret ve meşî'eti (dilemesi) ile yaratmıştır. Yoksa bu âlemin varlığı illetin ma'lûlünü (sebebin neticeyi) gerektirmesi gibi ister istemez meydana gelen bir şey değildir." hakikatını tasrih etmiş (açıklamış) tır. Hiç şüphesiz ki bu konu dinde faydası çok büyük olan bir husustur.

b) Medh, bazen iyilik yapmadan önce, bazen de sonra olabilir. Hamd ise sadece ihsan (iyilik) den sonra olur.

c) Medh, bazen yasaklanmış bir şey olabilir, nitekim:

٢٧٨ - عَنِ الْمِقْدَادِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ ، فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ »

278 - Mikdad *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Meddah** (övücü) **leri gördüğünüz zaman yüzlerine toprak saçın."** buyurmuştur. *(Müslim, Zühd:14, No:3002/69, 4/2297)*

Hamd ise mutlak manada me'murun bih (emrolunan şey) dir ki, hiçbir surette yasaklanması düşünülemez.

d) Medh, fazilet çeşitlerinden muayyen olmayan her hangi birine delâlet eden sözden ibarettir. Hamd ise, belli bir fazilete mahsus olduğuna delâlet eden bir sözdür ki, o da in'am ve ihsan (nimet verme ve iyilikte bulunma) faziletidir. Böylece medh'in hamd'den daha umumi olduğu ortaya çıkmıştır.

Hamd'in **şükr**'den daha umumi manada oluşu şöyle anlaşılabilir:

Hamd ister sana, isterse başkasına vâsıl olan (ulaşan) nimetten ötürü Allah-u Tealâ'ya tazimden ibaret, **Şükr** ise sadece sana ulaşan nimetten ötürü nimet sahibine tazim etmektir.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ bu sureye, "Şükür, Allah-u Tealâ'ya mahsustur" diye başlamamıştır. Çünkü şükür sadece insanın kendisine ulaşan nimetten dolayı yapıldığından, kul, kendisine ulaşan nimetler sebebiyle kendisine bu nimetleri verene saygıda bulunduğu zaman, onun için asıl gayenin o nimetin kendisine ulaşması olduğu hissini verir ki bu, hakir (önemsiz) bir derecedir.

Amma kişi "El hamdülillah" (Hamd Allah-u Tealâ'ya mahsustur) dediğinde, sadece kendisine nimet vermesinden dolayı değil, hamdolunmaya gerçekten müstahik (hak sahibi) olduğu için Allah-u Tealâ'ya hamdetmiş olur ki bu durumda ihlâsı daha mükemmel, Hak Tealâ'nın nurunu müşahedede kalbinin istiğrakı (boğulup kalması) daha tamam, Allah-u Tealâ'nın masiva (gayrı) sından inkita'ı (ilgi ve alâkasının kesilmesi) daha kuvvetli ve sabit olur.

Hamd ile şükür arasında şöyle bir fark gözetenler de olmuştur: Hamd, Allah-u Tealâ'nın defettiği belâlara karşı, şükür ise verdiği nimetlere karşılık yapılır.

Şayet"Bir şeyi vermedeki nimet, belâları giderme nimetinden daha çoktur, o hâlde niçin daha çok olan terkedilip de az olan ifade edildi? " denirse, buna bir kaç yönden cevap verilebilir.

a) Böylece sanki kul "Ben iki nimetin ednâsı (düşük olanı) na bu kadar şükrediyorum, ya âlâsı (üstün olanı) na ne kadar şükrederim sen bir düşün! " demiş olur.

b) Gelecek belâları defetmek namütenahi (sonsuz) dur. Nimet vermek ise, mütenahidir. O hâlde sonsuz olan belâları gidermeye şükretmek daha evlâdır.

c) Def-i zarar, celb-i menfaat'tan ehem (zararı gidermek, fayda sağlamaktan daha mühim) olduğundan bu sebeble önemli olan takdim edilmiş (öne alınmış) tır.

2- (اَلْحَمْدُ) lâfzı, elif-lâm ile başlatılmış müfred bir lâfızdır. Başında bulunan harf-i tarif hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Kendisinden önce geçmiş olduğu bilinen bir şey varsa, mana ona hamledilir (yorumlanır). Aksi hâlde sözü icmal (kısalık ve kapalılık) dan korumak için istiğrak'a hamledilir (bütün fertlerini kaplama manasında olduğu kabul edilir).

İkincisi: Buradaki harf-i tarif umum manasını ifade etmeyip, sadece mahiyet ve hakikatini gösterir. Birinci görüş kabul edilirse, (اَلْحَمْدُ لله) sözü, "Hamd ve sena'yı ifade eden her şey Allah-u Tealâ'ya aittir. O'nun hakkı ve mülküdür" manasını ifade eder.

İkinci görüş benimsenirse bu, "Hamdin mahiyeti (aslı, esası) Allah-u Tealâ'nın hakkıdır ve mülküdür" demek olduğundan, bu ifade hamd mahiyetinin fertlerinden her hangi birisinin, Allah-u Tealâ'dan başkasına ait olmasını nefyeder.

Dolayısıyla iki görüşe göre de (اَلْحَمْدُ لله) ifadesi, Allah-u Tealâ'dan başkasına hamdedilmesine mani olup, her türlü hamd, sena (övgü) ve tazim (saygı) çeşitlerinin sadece Allah-u Tealâ'ya mahsus olmasını iktiza eder (gerektirir).

Eğer, "İyilik edene teşekkür etmek vaciptir, meselâ: Öğrettiğinden ötürü muallime, adaletinden dolayı idareciye ve ihsanından sebep iyilik edene teşekkür etmek gerekir. Nitekim:

٢٧٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ لاَ يَشْكُرُ النَّاسَ لاَ يَشْكُرُ اللهَ »

279 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah** (-u Tealây) **a da şükretmez."** buyurmuştur. *(Tirmizî, Birr:35, No:1954, 4/339, Ebu Davud, Edep:12, No:4811, 2/671, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11703, 4/147)* diye bir soru sorulacak olursa, buna cevaben denir ki:

Bütün bu durumlarda da hakikatte Mahmûd ve Meşkûr (hamdedilen ve şükredilen) ancak Allah-u Tealâ'dır. Zira, başkasına iyilikte bulunan kimsenin kalbinde Allah-u Tealâ bu arzuyu yaratmamış olsaydı o kişi bu iyiliğe kalkışmazdı.

Yine böylece, Allah-u Tealâ bu nimeti yaratmasa, nimet veren kimseyi o nimete malik kılmasa, kendisine iyilik edilen kimseye de bu nimetten istifade imkânı vermeseydi, o nimetle hiçbir şekilde intifa' (faydalanma) söz konusu olmazdı.

Allah-u Tealâ'dan başka hamd'e müstahak bulunmadığı hakikatini akıl da böylece kabul etmektedir ki, bunun izahı birkaç yönden yapılabilir:

a) İyiliğin bir kuldan sadır olması (meydana gelmesi) o iyiliği yapmağa sebep olacak hissin kulun kalbinde husulüne bağlıdır ki, bunun meydana gelmesi kulun kendisinden olan bir şey değildir.

Aksi hâlde bunun husulü başka bir sebebe muhtaç olacağından bu, batıl olan teselsülü (sonu gelmeyen bir takım şeylerin zincirleme birbirine bağlanmasını) gerektirir. Bilakis kulun kalbinde bu sebebin meydana gelmesi Mevlâ Tealâ'dandır.

Dolayısıyla kulun kalbinde bu duygu gerçekleştiğinde o fiil (iyilik) in yapılması vacip, bu sebebin ortadan kalkması durumunda ise, o iyiliğin yapılması mümteni' (imkânsız) olur. Böylece hakikatte muhsin (gerçekte o iyiliği yapan) ancak Allah-u Tealâ olmuş olacağından, gerçekte her türlü hamd'e müstahik olan sadece Allah-u Tealâ'dır.

Nitekim Büyük Şeyh Efendi Mustafa İsmet Garibullah *(Kuddise Sırruhu)* Hazretleri şu beyitleriyle bu hususu ne güzel açıklamıştır:

« سكا ويرسه بريسى بر فلوسى ياخود بر او ويروب قيلسه‌ك جلوسى
ويرك الله‌در آكلا بو خصوصى آنى ايتمش وكيل آكلا نصوصى
حقيقت آكلا كل حقّه كيده‌لم جمال با كماله سير ايده‌لم »

"Sana virse birisi bir fülûsî, Yahut bir ev virup kılsan cülûsî,
Viren Allah'tır, anla bu husûsî, Anı itmiş vekil, anla nusûsî,
Hakikat anla gel Hakk'a gidelim, Cemâli bâ kemâle seyr idelim."

Yani, sana birisi bir para verse yahut bir ev verip onda otursan, gerçekte veren Allah-u Tealâ'dan başkası değildir, bu konuyu güzel anla ki, Allah-u Tealâ onu vekil etmiş(onu sana vermekle görevlendirmiş) tir, böylece delilleri anla ki, hakikati anlayarak Hakk'a gidelim, kemal sahibi Cemali seyredelim. *(Risale-i Kudsiyye: Sh.54)*

b) Mahlûkattan birisine iyilik eden kimse, bunu ancak ya bir celb-i menfaat (fayda sağlamak) ya da def-i mazarrat (zararı savuşturmak) için yapar. Menfaat teminine gelince bu, yaptığı bu iyilik sebebiyle ya kalbinde bir sürûr (sevinç) meydana gelmesi, yahut az veya çok dünyada bir karşılık bulması ya da ahirette sevabı ile karşılaşması şekillerinde meydana gelir.

Zararı defetme hususu ise, insan her hangi bir canlıyı bir zarar veya belâ içinde görünce, kalbi ona karşı bir şefkat duyar, işte bu şefkat ve rikkat (acıma ve yumuşama) o canlının düştüğü sıkıntıyı gördüğü zaman insanın kalbinde hasıl olan hususi bir elem (acı) dır.

Dolayısıyla bu insan o canlıyı bir belâdan kurtarmaya çalıştığında kalbinde bulduğu o rikkat kaybolup, o acıma hissinden kalbi boş ve hâli hoş olur. İşte onun yaptığı bu iyilik sanki kalbinin çektiği acıma hissinden kurtulmasını sağlayan bir sebep olmuş olur.

Böylece Allah-u Tealâ'nın dışındaki her varlığın, yapmış olduğu iyilik vasıtasıyla ya bir fayda sağladığı veya bir zararı başından defettiği hakikatı sabit olmuş olur. Fakat Hak Sübhanehû ve Teâlâ, ihsanda bulunur ve bununla hiç bir fayda sağlamaz.

Bunun içindir ki, Muhsin-i Hakiki (gerçekte iyilik sahibi) ancak Allah-u Tealâ olduğundan hamd'in bütün kısımlarına müstahik olan da sadece O'dur ve bu yüzden bu sure-i celileye, "El Hamdülillah" diye başlamıştır.

c) Halktan her hangi birinin yaptığı bir iyilikten istifade etmek ancak Allah-u Tealâ'nın ihsanı vasıtasıyla kemal bulur. Nitekim Allah-u Tealâ türlü nimetleri yaratmamış olsaydı, insan bir buğdayı ve meyveleri bir başkasına veremezdi.

Yine Allah-u Tealâ, o nimetlerden istifade imkânı sağlayan havâss-i hamsi (beş duyu organını) yaratmasaydı, insan o nimetlerden istifadeden aciz kalırdı.

Yine böylece, Allah-u Tealâ insana sağlam bir mizaç, selim (hastalıksız) bir bünye vermeseydi, insanın nimetlerden intifa'-ı (faydalanması) mümkün olamazdı. Binaenaleyh Allah-u Tealâ'dan başkasından gelen her türlü iyilikten istifade ancak Allah-u Tealâ'nın ihsanı vasıtasıyla kemal bulur.

İşte bu durumda da hakikatte Muhsin ancak Allah-u Tealâ'dır ve Hamd'e müstahik olan da ancak O'dur, bundan dolayı: **"Bütün hamdler, ancak Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** buyurmuştur.

d) Bütün nimetlerden faydalanmak, istifade edenin diri, kudretli ve bilgili olması durumunda mümkündür ki, varlık, dirilik, güçlülük ve ilim nimetleri ancak Allah-u Tealâ'dandır.

Asıl terbiye ve çeşitli rızıklar insanın çocukluğundan başlayıp ömrünün sonuna kadar ancak Allah-u Tealâ'dan gelmektedir. Hem sonra insan, Rahman Teâlâ tarafından kendi yaratılışına konulmuş olan hikmet eserleri üzerinde düşünüp, Allah-u Tealâ'nın, insanın uzuvlarına yerleştirdiği çeşitli menfaat ve maslahat (fayda) ları anladığında, bunların sahili olmayan bir okyanus olduğunu farkeder.

Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَ اِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لاَ تُحْصُوهَا ... (٣٤) »

" Allah (-u Tealâ) **nın nimetlerini say** (maya kalk) **sanız sayamazsınız."** *(İbrahim suresi:34 den)* buyurmaktadır.

Kulun bir başkasına iyilik yapmasının mümkün olduğunu kabul ettiğimiz takdirde de şu bir gerçektir ki, kulun iyilikleri bir damla gibi, Allah-u Tealâ'nın nimetleri ise, evvelen ve âhiren (başta ve sonda), zahiren ve batinen (aşikâr ve gizli olarak) nihayetsiz (sonsuz) dur.

İşte bütün bunlardan dolayı mutlak manada hamd-ü senaya (genel olarak hamdolunup övülmeye) lâyık olan ancak Allah-u Tealâdır, bu sebeple (اَلْحَمْدُ لِلّٰه) buyurmuştur.

e) Her nimet, varlığı mümkün olan mevcudât cümlesindendir. Varlığı mümkün olan her hangi bir şey ise, iptidaen veya vasıtayla (doğrudan veya dolaylı yoldan) Allah-u Tealâ'nın îcadı ile varolmuştur ki bu, her nimetin Allah-u Tealâ'dan olduğu neticesini verir.

Ayrıca bu hakikat:

« وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ... (٥٣) »

"Sizde olan her nimet Allah (-u Tealâ) **dandır."** *(Nahl Suresi:53 den)* kavl-i şerifi ile teyid edilmektedir. Hamd'in manası iyiliğe karşı bir sena (övgü) den başka bir şey olmadığına göre, in'am da ancak Allah-u Tealâ'dan olduğuna göre, Allah-u Tealâ'dan başka hamd'e müstahak hiçbir varlığın bulunmadığını kesinlikle söylemek gerekir.

f) Bir nimet ancak şu üç şey ictima' ettiğinde (biraraya geldiğinde) tamam olur.

Birincisi: Nimetin bir menfaat olması. Bir şeyden faydalanma ancak, faydalanan varlığın hay ve müdrik (diri ve hissedici) olmasına bağlıdır. Bir şeyin hayat ve idrak sahibi olması ise, ancak Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla hasıl olur (elde edilir).

İkincisi: Menfaat ancak zarar ve gam şaibesinden uzak olduğu zaman tam bir nimet olur, menfaatleri zarar şaibelerinden ihlâ etmek (uzak tutmak) ise, ancak Allah-u Tealâ tarafından yapılabilir.

Üçüncüsü: Bir menfaat ancak inkita' (kesintiye uğrama) korkusundan emin olunduğu zaman nimet-i kâmile olur. Bu da ancak Allah-u Tealâ tarafından temin edilir. Dolayısıyla nimet-i kâmile'nin ancak Allah-u Tealâ tarafından olduğu sabit olunca, hamd-i kâmile de ancak Allah-u Tealâ'nın müstahak olduğu anlaşılmış olur ki, bu delillerle de (اَلْحَمْدُ لِلّٰه) sözünün sıhhati kesinlik kazanmış olur.

3- (اَلْحَمْدُ لِلّٰه) (Hamd Allah-u Tealâ'ya mahsustur), ifadesiyle (اَحْمَدُ اللّٰه) (Allah-u Téalâ'ya hamdederim) tâbiri arasındaki farklar:

a) Hamd kalbin işidir, insan çok kere hamd-ü senanın manasını istihzar etmeden (kalbinde hazır bulundurmadan) gafletle bu sözü söyleyebilir. Böyle bir anda "Allah-u Tealâ'ya hamdederim" demiş olsa, kalbinde olmayan bir şeyi haber vermiş olduğu için yalan söylemiş olacağından zem ve cezaya müstahak olur.

Amma (اَلْحَمْدُ لله) dediği zaman, "Hamdin mahiyeti ve hakikati (aslı ve gerçeği) Allah-u Tealâ'ya aittir." demiş olacağından o kulun kalbinde hamdin manası bulunsa da, bulunmasa da bu söz hak ve sıdk (gerçek ve doğru) kabul edilir ve kişinin bu sözü söylemesi bir ibadet-i şerîfe (şerefli bir ibadet) ve taat-ı refîa' (kıymetli bir taat) olur.

Bunun bir benzeri de, (لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ) (Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur) sözümüzdür. Çünkü bu sözümüze yalan girmez, fakat (اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ) (Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir ilâh olmadığına ben şehadet ediyorum) sözü buna benzemez zira, kul bazen bu sözünde yalancı olabilir.

Bunun için Mevlâ Tealâ münafıkları yalanlarken:

« ... وَ اللهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ (١) »

"Allah (-u Tealâ) **şahitlik eder ki, o münafıklar elbette yalancılardır."** *(Münafikûn suresi:1 den)* buyurmuştur. Yine bu sırdan dolayıdır ki, ezanda (اَشْهَدُ) denilmesi emredilmiş, sonra ezan (لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ) ile bitirilmiştir.

b) Rivayete göre Allah-u Tealâ Davud *(Aleyhisselâm)* a vahiyde bulunarak şürketmesini emretti. Davud *(Aleyhisselâm)* da:

"Ya Rabbi! Sana nasıl şükredebilirim ki? Benim sana şükredebilmem de ancak senin beni şükrüne muvaffak kılmanla mümkün olur, bu tevfik (muvaffak kılman) da ayrı bir nimet olduğundan, ayrıca şükretmemi gerektirir ki, böylece sonsuza kadar sürüp gider. Nihayetsiz bir şeyi yapmaya ise benim tâkatim yetmez." dedi.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ, Davud *(Aleyhisselâm)* a:

« لَمَّا عَرَفْتَ عَجْزَكَ عَنْ شُكْرِى فَقَدْ شَكَرْتَنِى » – ٢٨٠

280 - **"Benim şükrümden âciz kaldığını anlayınca muhakkak bana şükretmiş oldun"** diye vahyetti. *(Fahruddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb:12/120)*

Eğer insan: "Allah'a hamdederim" demiş olsaydı, hamdi ve şükrü yerine getirmiş olduğunu iddia etmiş olacağından kendisine bu soru teveccüh ederdi (yönelirdi), amma "Hamd, Allah-u Tealâ'ya mahsustur." dediği zaman, bu sözünde hamd-ü senayı yerine getirdiği iddiası bulunmadığından bu söz, kul bu hamdi hakkıyla yerine getirebilse de, getiremese de Mevlâ Tealâ'nın hamd-ü senaya müstahak olduğu manasını ifade etmiş olur.

c) Eğer kul, "Allah'a hamdederim" demiş olsaydı, bu sadece kendisinin yaptığı hamd'i ifade eder, başkasının hamd'ini belirtmezdi. Amma kul (اَلْحَمْدُ لله) dediği zaman onun bu sözüne hem kendi hamd'i, hem de âlemin ilk yaratılışından itibaren mükelleflerin, cennetlerin derecelerinde ve cehennemin derekelerinde istikrar etme (yerleşme) lerine kadar bütün hamdler dahil olur.

Nitekim Mevlâ Tealâ Cennet ehli ile cehennem ehlinin arasında hak ile hüküm verdiğinde:

« ... وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٧٥) »

"Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve 'Âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) ya hamdolsun' denilmiştir." *(Zümer Suresi:75 den)* buyurmuştur.

Bundan dolayı İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ yaratmaya hamd ile başlayarak:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ ... (١) »

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur." *(En'am suresi: 1 den)* buyurmuş, işin sonunu da hamd ile bitirerek:

« ... وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٧٥) »

"Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve 'Âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) ya hamdolsun' denilmiştir." *(Zümer Suresi:75 den)* buyurmuştur. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/83)*

Cennet ehlinin duaları hakkında ise:

« ... وَآخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠) »

"Onların dualarının sonu da 'Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur.' demeleridir." buyurmuştur. *(Yunus Suresi:10 dan)*

Böylece, (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) demek efdal ve ekmel (daha üstün ve daha mükemmel) olmuştur.

4- Şu bilinmelidir ki, (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) ifade-i celilesi, Kur'an-ı Kerimde beş sure-i celilenin evvelinde getirilmiştir.

Birincisi - Fatiha sure-i celilesinin başında Mevlâ Tealâ:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) »

"Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur." buyurmuştur.

İkincisi - Tefsirini yapmakta olduğumuz En'âm suresinin başında, Mevlâ Tealâ bu sure-i celileye de:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ ... (١) »

"Bütün hamdler, gökleri ve yeri yaratan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur." diye başlamıştır.

Fatiha suresinin başındaki ifade-i celile daha umumidir, çünkü "Âlem" Allah-u Tealâ'nın dışında kalan her varlıktan ibaret olan bir lâfız olduğundan "Hamd âlemlerin rabbi olan Allah-u Tealâ'yadır" kavl-i şerifine, Allah-u Tealâ'dan başka her mevcut dahil olur.

Amma, **"Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nuru halkeden Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** buyruğuna sadece gökleri, yeri, karanlıkları ve nuru yaratma manası dahil olup, diğer mübde'ât (yaratılanlar) girmez.

Dolayısıyla bu sure-i celilenin başında zikredilen hamd sanki Fatiha-i Şerifede zikredilen tahmid (hamdetme işi) nin manasının altına giren hususlardan sadece bir kısmını açıklamakta ve o cümlenin (özetin) bir tafsili (ayrıntısı) olmaktadır.

Üçüncüsü - Kehf Sure-i celilesinin başında da Mevlâ Tealâ:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ ... (١) »

"Bütün hamdler kuluna kitabı indiren Allah (-u Tealâ) **ya mahsustur."** buyurmuştur. Bu da ilim, marifet, hidayet ve Kur'an nimetinden ibaret olan özel bir çeşit nimete mahsus bir tahmid'dir ki bunun özeti, resullerin bi'seti (peygamberlerin gönderilmesi) vasıtasıyla elde edilen nimetlerdir.

Dördüncüsü - Sebe' Suresinin başına da Mevlâ Tealâ:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَ مَا فِى الْاَرْضِ ... (١) »

"Hamd, göklerde ve yerde olanlar kendisine ait olan Allah (-u Tealâ) **yadır."** buyruğu ile başlamıştır. Bu da:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) »

"Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) **ya mahsustur."** kavl-i şerifinin tahtına dahil olan aksam (manası altına giren kısımlar) dan bir kısımdır.

Beşincisi - Fâtır Suresinin başında da Mevlâ Tealâ:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ... (١) »

"Hamd, göklerin ve yerin fâtır (yaratıcısı) **ı olan Allah** (-u Tealâ) **ya aittir."** buyurmuştur ki bunun da, Fatiha-i şerifedeki hamd manasına dahil olan kısımlardan biri olduğu aşikârdır. Böylece küllî ve tam olan hamd'in Fatiha Suresinin başındaki hamd olduğu zuhur etmiştir ki bu da:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) »

"Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealâ) **ya mahsustur."** ifade-i celilesidir.

Bunun böyle olduğu sabittir, zira her mevcut ya lizâtihî vacibü'l vücûd, veya lizâtihî mümkinü'l- vücûddur.

Varlığı vacip olan (yokluğu düşünülemeyen) sadece Allah-u Tealâ olup, O'ndan başka herşey ise mümkin (varlığı da yokluğu da imkân dahilinde) olan şeylerdir ki, bunların varlık âlemine girmesi ancak Allah-u Tealâ'nın icad ve tekvin'i (var etmesi ve yaratması) ile mümkündür.

Vücûd (varlık) bir nimet ise, îcad (var etme) bir in'âm ve terbiye (iyilik etme ve yetiştirme) dir. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ, Fatiha-i Şerife'nin başındaki tam ve küllî olan tahmidde, "Kendinden başka herşeye iyilik eden ve kendisi dışındaki herşeyin mürebbi (yetiştirici) si olan" manasını ifade eden "Rabb" sıfatını zikretmiştir ki, işte bu, hamd hususunda kâfî ve vâfî (bolbol yeterli) olan bir kelâmdır.

Diğer surelerin başında zikredilen hamdlerden her biri ise, Fatiha-i şerifede zikredilen hamd'in aksâm'ından bir kısım ve envâ'ından bir nev'i (çeşitlerinden bir çeşit) tir.

5- Hamd tâbirlerinde geçen "Hâlik, Fâtır ve Rabb" vasıfları arasındaki farka gelince: Halk (yaratmak) takdir etmekten ibarettir ki bu, Mevlâ Tealâ hakkında:

"O'nun, kâinât ve mümkinâtın hepsine ulaşan, külliyat ve cüziyyatın bütünü hakkında nafiz olan ilminden (yaratılanların ve yaratılacakların bütünleri ve parçaları hususunda geçerli olan bilgisinden) ibarettir." Çünkü neyi, nasıl yaratacağına dair ezeldeki bilgi ancak Allah-u Tealâ'ya aittir. İsa *(Aleyhisselâm)* ın çamurdan kuş şekli halketmesi ise ezelî bir bilgiye dayanmaksızın sadece Mevlâ Tealâ'nın izniyle onu yapmasından ibarettir.

Allah-u Tealâ'nın Fâtır olması ise, îcad ve ibdâ' (dilediğini istediği şekilde yoktan yaratmas) ından ibarettir. O hâlde Hâlik olması, ilim sıfatına, Fâtır oluşu da kudret sıfatına bir nev'i işaret olup, Rabb oluşu ise, her ikisini içine aldığından daha kâmil bir mana ihtiva etmekte (içermekte) dir.

Bu sure-i celilenin başında "Halk" sıfatının fiil-i mazi sığasıyla kullanılıp, Fatır Suresinde ise, ism-i fail sığasının tercih edilmesi şuna işaret edebilir:

Allah-u Tealâ hakkında "halk", malûmatı bilmesinden ibaret olan bir takdir anlamına geldiğine göre, bir şeyi bilmek de, o bilinen şeyin var olmasından önce de düşünülebileceğinden, Mevlâ Tealâ gökleri ve yerleri yaratmasını fiil-i mazi sığasıyla kullanarak, kendisinin semâvât ve arz olmazdan önce onları bildiğini açıklamak istemiştir.

Amma, bir şeyi icad edip yaratmak ancak bir şeyin eserinin varlığı hâlinde meydana geleceğinden, Fâtır Suresindeki: "Göklerin ve yerin yoktan yaratıcısı" tâbiri ile "Allah-u Tealâ'nın gökler ve yerler varolduğu zaman onların mûcid ve yaratıcısı olduğu" manası kastedilmiştir. Bu husus, ehl-i sünnet vel cemaat mezhebinin:

"Kudret, makdûr'un vücûduna ancak o makdûr'un var olması hâlinde tesir eder (Allah-u Tealâ'nın gücü, var etmeyi dilediği bir şeyin varlığına ancak o şeyin varlığı meydana çıktığı anda etki eder) " kaidesine dayanmaktadır. Buna göre Mevlâ Tealâ'nın takdir ve ilmi, ezelî olduğundan, "Hâlik" vasfı ezelî fakat "Fâtır" sıfatı, ancak yaratmaya başladığı anda tecelli eder.

6 - (اَلْحَمْدُ لله) sözünün ihbârî (haber verme) veya inşâî (emretme) manalarında olması hususunda iki görüş vardır:

Birinci görüş: Cümle-i celile, cümle-i haberiyyedir, böylece Allah-u Tealâ zatına hamdetmiş, kullarına da kendisine nasıl hamdedileceğini talim etmiş (öğretmiş) tir.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bazıları tarafından bu görüş benimsenmiştir, zira böyle bir kelâmı inşâ manasına hamletmek, lüzumsuz yere sözü asıl manasından çıkartmak olur. Bir de, inşâ manası kabul edildiğinde, hamdedenin hamdi bulunmadan evvel, hamdin Allah-u Tealâ'ya mahsus olması düşünülemez, çünkü inşâ'nın manasının, varlıkta lâfzıyla mukarin (beraber) olması gerekmektedir.

Zaten cümlenin inşâî olabilme ihtimali, Fatiha-i şerife'dekine mahsustur. Bu sure-i celile, tevhidin beyanı ve kâfirlerin reddi için indiğinden burada haberiyyet tarafı tercih edilmiştir, makam da buna münasiptir, buradaki cümleyi hamd-ü senanın inşâsı için kılmak, bulunduğu mahalle münasip (uygun) düşmez.

Ayrıca İbni Âşur *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, burada gaye, putların kendilerine nimetler ve yardımlar ulaştırdığını hayal ederek putlara hamdeden müşriklere karşı hamdin tamamına ancak Allah-u Tealâ'nın müstahak olduğunu açıklamaktır.

Allah-u Tealâ'dan gelen iyiliklere vasıta olan kimselere sureta hamd ve şükürde bulunulabilirse de putlar bunu bile hak etmemişlerdir, çünkü Allah-u Tealâ'nın nimetleri onların vasıtasıyla kimseye ulaşmış değildir. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* babasına:

« ... لِمَ تَعْبُدُ مَا لاَ يَسْمَعُ وَلاَ يُبْصِرُ وَلاَ يُغْنِى عَنْكَ شَيْئاً (٤٢) »

"İşitmeyen, görmeyen ve senden birşey (belâ)**defedemeyen şeye niçin taparsın?"** *(Meryem suresi:42 den)* diye hitabetmiştir.

Nitekim bu ayet-i celilenin sonundaki:

« ... ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (١) »

"Yine de kâfirler (putları) **Rablerine denk tutarlar."** ifade-i celilesi de, bu kadar iyiliklerine karşı Allah-u Tealâ'ya hamd edilmesi gerekirken, küfredilmesinin ne kadar büyük bir cinayet (suç) olduğunu açıklamaktadır.

Ayet: 1

Dolayısıyla buradaki hamd cümlesinin, Fatiha-i şerifede olduğu gibi hamdin inşâsına hamledilmesini (emir manasına yorumlanmasını) gerektirecek bir şey bulunmadığından bu cümle-i celile hem lâfız, hem de mana bakımından haber cümlesidir ki, "Mevlâ Tealâ'nın, bütün hamdlerin kendisine mahsus olduğunu bütün gerekçeleriyle birlikte âleme ilân etmesi" nden ibarettir.

Fatiha-i şerifede ise, inşâ tarafı ağır basmaktadır, zira hamd cümle-i celilesinden sonra gelen (اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) "Ancak sana ibadet eder, ancak senden yardım isteriz" ifade-i celilesi, bunun Mevlâ Tealâ tarafından verilen bir haber olmayıp, bilakis "Böyle hamdedin ve böyle yardım isteyin" şeklinde bir inşâ (emir) olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci görüş: Bu cümle-i celile inşâî olarak kabul edilmesi hâlinde iki mana düşünülebilir:

Evvelkisi: Bundan (اَحْمَدُوا اللهَ) "Allah-u Tealâ'ya hamdedin" manası kastedilmiştir. Ancak, ilerde belirtilecek şu sebeplerden ötürü cümle-i haberiyye siğasında getirilmiştir.

a) (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) "Hamd, Allah-u Tealâ'ya mahsustur" tâbiri, hem lâfız hem de manaʼnın öğretilmesini ifade eder, dolayısıyla Mevlâ Tealâ, emir sığasıyla "Hamdedin" demiş olsaydı bu iki faydanın ikisi birden elde edilmiş olmazdı.

b) Bu tâbir, Allah-u Tealâ'ya hamdeden olsun olmasın O'nun daima hamde müstahak olduğunu ifade eder.

c) Bu ifadeden maksat, huccet (delil) îradetmek (getirmek) olduğundan haber sîğasıyla zikredilmesi daha evlâdır.

İkincisi: Ekseri müfessirlerin görüşlerine göre, bu ifade-i celile: (قُولُوا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) **"Elhamdülillah deyin!"** takdirinde olup bundan murat, kullara tâlim (nasıl hamdedeceklerini öğretme) dir. Zira Fatiha Suresinin içinde geçen **"Ancak sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz"** sözünü ancak kulların söylemiş olması uygun düşmektedir.

Bundan dolayı Fatiha-i Şerifede böyle bir takdirin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Amma bu surede geçen: **"Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** kavl-i şerifinden maksadın, Allah-u Tealâ'nın, kendisine senâsı (övgüsü) olması münasiptir.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu ikinci görüşü zayıf kabul etmiş ve bunu şöyle açıklamıştır: Kelâmda takdir yapılması ancak sözün doğru olması için baş vurulan bir muameledir. Burada (قُولُوا) takdirini yapmak ise bir kaç yönden sözün fesadını (bozulmasını) gerektirir.

a) "Elhamdülillah" sözü, hamdin Allah-u Tealâ'nın hakkı ve mülkü olduğunu haber veren tam bir kelâmdır, dolayısıyla burada izmar (başına bir emir cümlesi takdir etmey) e ihtiyaç yoktur.

b) (اَلْحَمْدُ لله) sözü, kullar hamdetse de, etmese de, Allah-u Tealâ'nın, zatı ve fiilleri bakımından hamde müstahak olduğuna delâlet etmektedir ki, zatı gereği olan şey, başkası sebebiyle olandan daha üstün ve yücedir. Bu itibarla, âlâ'dan edna'ya (üstünden alçağa) inmeye hacet yoktur.

c) Ulema, yaşanan hadiselerde şöyle bir mesele zikretmişlerdir: Bir babanın, evlâdına "Şöyle şöyle yap!" demesi doğru olmaz çünkü o çocuk babasının sözünü tutmayarak günaha düşebilir. Bilakis baba "Şöyle şöyle yapılması gerekir" der. Eğer çocuk iyi bir evlât ise bu sözü tutarak babasına itaat etmiş olur, asî ise de babasına doğrudan karşı gelmediği için günahı daha az olur.

Burada da durum böyledir. Allah-u Tealâ **"Hamd, Allah (-u Tealâ) ya mahsustur."** buyurmuştur. Artık mutî' (itaatkâr) olan kul, Allah-u Tealâ'dan öğrendiği üzere O'na hamd-ü senada bulunur, asî'nin ise günahı daha az olur.

7 - Hamd'den maksat: Allah-u Tealâ, hamdetmeyi emretmiş, insanların akıllarında ise hamdetmenin, bir nimet karşılığında güzel olacağı fikri yerleşmiştir. Bu yüzden hamd emri, mükellef olan kulu, Allah-u Tealâ'nın kendisine vermiş olduğu nimetlerin çeşitlerini tefekkür etmeye (hakkıyla düşünmeye) sevkeder.

Ayrıca nimetlerin hatırlanmasıyla iki kıymetli maksada ulaşılmak için istidlâl edilmiş (delil alınmış) olur.

a) Bu nimetler ma'dûm (yok) iken, var olduklarına göre mutlaka bunların bir muhdis ve muhassil'i (icad edicisi) bulunması gerekir ki bu zatın, kul olması düşünülemez. Zira herkes bütün nimet çeşitlerini kendi nefsi için tahsil etmek ister.

Eğer kulun nimetleri elde etmesi, kendi ihtiyarı ve kudreti (seçimi ve gücü) ile olsaydı, herkesin bütün nimetlere ulaşması gerekirdi. Hâl böyle olmadığına göre Kâhir ve Kâdir (ezici güce sahip) olan bir muhdis'in bulunduğunu ikrar (kabul) etmekgerekir ki, O da Allah-u Tealâ'dır.

b) Hamd kelimesinin maksatlarından biri de şudur: Kalpler, kendisine iyilik edeni sevmek, kötülük edene ise kızmak hissi üzere mecbûl (yaratılmış) tır. Allah-u Tealâ kula tahmid'i emredip, hamdetme emri de o kulu Allah-u Tealâ'nın çeşitli nimetlerini tezekkür'e hamledince (hatırlamaya sevkedince), bu nimetler ise had ve ihsâ (sınır ve sayılma) dan haric kalacak kadar çok olduğundan, o nimetlerin hatırlanması, kulun kalbinde Allah-u Tealâ'nın sevgisinin rüsûhunu mucip (iyice yerleşmesini gerektirici) olur.

Böylece nimetlerin hatırlatılmasının, Allah-u Tealâ'nın varlığını ikrar ile Allah-u Tealâ'nın sevgisinin kalpte yerleşmesi gibi iki kıymetli mevzuu kazandırdığı hakikati sabit olmuş olur ki, zaten bütün ibadetlerin maksadı da bu iki işi tahsilden başka bir şey değildir. İşte bu sebepten dolayı Mevlâ Tealâ, Kur'an-ı Kerimine:

(اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** ifade-i celilesiyle başlamıştır.

8 - Allah-u Tealâ'nın kendisine hamdetmesi, aynı zamanda, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde şebîh (benzer) den münezzeh olduğuna delâlet etmektedir, zira Allah-u Tealâ'nın: **"Hamd Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur"** ifade-i celilesi kendi kendini methetmesi demektir ki bu, dünya âleminde çirkin sayılan bir iştir.

Fakat Allah-u Tealâ bunu yaptığına göre, Hakk'ın halka kıyas edilemeyeceği anlaşılmış olur. Hakk Teâlâ'nın çirkin saymadığı bir şey halk nazarında kabih (çirkin) addedildiğine göre, halkın çirkin saydığı herşeyin de Hakk nezdinde kabih olması gerekmez. İşte bu kaide ile sapık mutezile fırkasının: "Bize göre çirkin olan herşeyin, Allah-u Tealâ katında da kabih olması gerekir." şeklindeki görüşlerinin batıl olduğu meydana çıkmış olur.

Bu mesele anlaşılınca şu hakikatte ortaya çıkmıştır ki, Allah-u Tealâ'nın ef'âli, kulların işlerine benzemez. Allah-u Tealâ'nın sıfatları da mahlûkatın sıfatlarına benzemez. Allah-u Tealâ'nın zatı da halkın zevatına (yaratıkların zatlarına) hiçbir bakımdan müşabih olmaz.

İşte bu durumda, hem zatında, hem sıfatlarında, hem de fiillerinde Allah-u Tealâ'nın, başkasına benzemekten mutlak manada tenzihi (uzak tutulması) ve kâmil manada takdisi (mukaddes sayılması) hasıl olmuş olur.

O hâlde Mevlâ Tealâ, zatında tektir, kendisi için hiçbir şebîh (benzer) yoktur, sıfatlarında şerîki (ortağı) olmadığı gibi, fiilllerinde de nazîri (benzeri) yoktur.

9- Hamd, in'âm ve tefaddül (iyilik) de bulunduğu için bir başkasını medhetmekten ibaret olduğuna göre, insan, kendisine nimetin ulaştığını hissetmedikçe onun hamd ve şükürle mükellef tutulması mümteni' (imkânsız) olur.

Bununla beraber her insan kendine ulaşan nimetin farkında olduğuna göre, şükretmesi gerektiğini de idrak etmektedir. Fakat insanın Allah-u Tealâ'ya hamd ve şükretmekten gerçek manada aciz olduğu da bir gerçektir ki bir çok şey buna delâlet etmektedir.

a) (وَ اِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ الله لاَ تُحْصُوهَا) **"Allah** (-u Tealâ) **nın nimetlerini say** (maya kalk) **sanız, sayamazsınız"** *(Nahl Suresi:18 den)* kavl-i şerifine göre insanın, Allah-u Tealâ'nın nimetlerine vakıf olması imkânsız olunca, o nimetlere lâyık bir hamde, şükre ve sena'ya müktedir olması da imkânsızdır.

b) Hamd ve şükrün manası kulun sadece diliyle (اَلْحَمْدُ لله) demesi değildir. Bilakis bunun manası, kendisine in'am edilen kişinin, Mün'im Tealâ'nın kemal ve celâl sıfatlarıyla mevsuf olduğunu bilmesidir.

Allah-u Tealâ'nın kemali ve celâli ise, insanın aklına gelen her türlü kemal ve celâl sıfatlarından âlâ ve a'zam (daha yüce ve daha büyük) tür. Hâl böyle olunca insanın Allah-u Tealâ'ya lâyıkı vechile hamd, şükür ve sena'da bulunması imkânsızdır.

c) Allah-u Tealâ'ya hamd ve şükürle iştigal etmek (meşgul olmak) demek, kendisine nimet verilen kimsenin, bu nimeti veren zat'a, kendisinin şükrüyle ve hamdiyle mukabelede bulunması (karşılık vermesi) nden ibarettir ki bu, bir kaç yönden uzak görülen bir iştir.

Birincisi: Allah-u Tealâ'nın nimetleri sınırsız olduğuna göre, bu nimetlere sadece tek bir itikad (inanç) ve tek bir lâfızla karşılık vermek son derece uzak bir iştir.

İkincisi: Kulun, kendi hamd ve şükrünün, Allah-u Tealâ'nın nimetlerini karşılayabileceğine inanması, şirk koşması demektir ki Vâsıtî *(Rahimehullah)* ın "Şükür, şirktir" sözünün manası da budur.

Üçüncüsü: İnsan zatında (öz varlığında), sıfatlarında ve hâllerinde Allah-u Tealâ'nın in'amına muhtaçtır. Halbuki Allah-u Tealâ şükredenlerin şükrüne ve hamdedenlerin hamdine muhtaç değil iken kulun hamd ve şükrünün, Allah-u Tealâ'nın nimetlerine mukabelesi nasıl mümkün olur?

Dördüncüsü: Şükürle meşgul olmak ancak nimetlerin kalpte istihzârı (hatırlanması) ile mümkün olacağından kalbin nimetleri düşünmesi onu, nimet vereni düşünmekten alıkoyar ki, bu da kulun gerçek manada şükürden aciz olduğunu gösterir.

Beşincisi: Kulun, bir nimete kavuştuğunda Allah-u Tealâ'ya sena (övgü) de bulunması, onun bu nimeti elde ettiği için Allah-u Tealâ'ya hamdettiğini gösterir ki, bu da onun, ibadet ve hamd-ü senadan maksadının nimetlere nail olmak olduğunu gösterir.

Dolayısıyla matlubu, nefsinin hazları olan kimsenin, Allah-u Tealâ'ya gerçek manada hamdetmesi düşünülemez.

İşte bütün bu sayılanlar ortaya koymuştur ki, bir kul ne kadar gayret etse de gerçek manada Allah-u Tealâ'ya hamd ve şükürden acizdir. Bu incelikten dolayı Allah-u Tealâ kullarına "Allah'a hamdedin" diyerek güçleri yetmeyeceği bir şeyi yüklememiş, fakat (اَلْحَمْدُ لله) buyurarak, insanlar aciz olsa da hamdin kemalinin kendisinin hakkı ve mülkü olduğunu açıklamıştır.

10- (اَلْحَمْدُ لله) kavl-i şerifindeki lâfza-i celâlin başında bulunan (harf-i cerr olan) "lâm" bir çok manalara gelebilir.

a) İhtisas-ı lâik: (اَلْجُلُّ لِلْفَرَسِ) **"Çul ata aittir."** ifadesi, çulun ata yakıştığını, dolayısıyla ona mahsus olduğunu bildirmektedir.

b) Mülk: (اَلدَّارُ لِزَيْدٍ) **"Ev Zeyd'indir"** sözündeki "Lâm" harfi, evin Zeyd'e ait bir mülk olduğunu ifade eder.

c) Kudret ve İstilâ: Nitekim: (اَلْبَلَدُ لِلسُّلْطَانِ) **"Memleket sultanındır"** tâbiri, devlet reisinin, ülke üzerindeki güç ve hakimiyetini açıklamaktadır.

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) kavl-i şerifindeki "Lâm" harfi bu manaların her birine gelebilir şöyle ki: Bu harfi, ihtisas-ı lâik (yakışan bir özellik) manasında kabul edersek, fazl-u ihsanının çokluğu ve celâlinin sonsuzluğu sebebiyle hamdin sadece Allah-u Tealâ'ya lâyık ve mahsus olduğu herkesin malûmudur.

Mülk manasına alırsak, Allah-u Tealâ herşeyin yegâne maliki olduğuna göre, kulların meşgul oldukları hamd'e de malik olması gerekir.

Kudret ve İstilâ manasına hamledildiğine göreyse, Hak Sübhanehu zaten bu sıfatlara sahiptir. Çünkü Allah-u Tealâ Vacibü'l-vücûd li zâtihî (zatı gereği varlığı gerekli) olup, O'nun dışındakilerin hepsi mümkin li zâtihî (zatları gereği varlıkları da yoklukları da düşünülebilen) şeylerdir.

Elbette ki zatı gereği vaçip olan, zatı gereği mümkin olana müstevli (hükümran) dır. O hâlde (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) sözü, "Hamd, ancak O'na lâyıktır; Hamd, O'nun mülkü ve milki'dir; O herşey üzerine Müstevlî (hükümrân) ve Müsta'lî (üstün ve hakim) dir" manalarına gelmektedir.

11- (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) sözü sekiz harftir. Cennetin kapıları da sekiz tanedir, herkim safâ-î kalp (masivadan arınmış bir kalp) ile bu sekiz harfi söylerse, cennetin sekiz kapısından girmeyi haketmiş olur. *(Tefsiri Kebir:1/180)*

٢٨١ – عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اِذَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلٰى عَبْدِهِ نِعْمَةً فَيَقُوْلُ الْعَبْدُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَيَقُوْلُ اللّٰهُ تَعَالٰى: اُنْظُرُوْا اِلٰى عَبْدِى اَعْطَيْتُهُ مَالاَ قَدْرَ لَهُ فَاَعْطَانِى مَالاَ قِيْمَةَ لَهُ »

281 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Allah** (-u Tealâ) **kuluna bir nimet verdiğinde, kul** (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) **derse, Allah** (-u Tealâ) **şöyle buyurur: Kuluma bakın! Ben ona kıymetsiz bir şey verdim, o ise bana bahası biçilmez bir şey verdi."** *(Tefsiri Kebir:1/182)*

Bu hadis-i şerifin izahı şöyledir: Allah-u Tealâ kuluna nimet verdiğinde bu nimet, onu aç iken doyurması, susuz iken içirmesi, çıplak iken giydirmesi gibi alışılagelmiş şeylerden biridir. Kulun (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) demesinin manası ise, "Hamdedenlerden her hangi birinin yaptığı her hamd Allah-u Tealâ'ya mahsustur. Hamdedenlerden hiç birisinin yapmayıp da aklen yapılması mümkün olan her hamd de Allah-u Tealâ'ya mahsustur." demektir.

Arşın ve Kürsi'nin meleklerinin, yedi kat sema tabakalarında bulunanların, Âdem *(Aleyhisselâm)* dan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kadar geçen bütün peygamberlerin, velilerin, âlimlerin, bütün mahlûkatın ve:

(وَ اٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ) **"Onların dualarının sonu da** (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ) **dir."** *(Yunus suresi:10 dan)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere cennet ehlinin bu sözü diyecekleri vakte kadar yaptıkları bütün hamdler bu hamd'e dahildir.

Sonra, bu hamdler sınırlı olup, kulların ebediyyen yapacakları hamdler ise sonsuzdur. İşte nihayeti olmayan hamdlerin tamamı, kulun (اَلْحَمْدُ لله) sözünün manasının altına dahil olduğundan Mevlâ Tealâ:

"Kuluma bakın! Ben ona kıymetsiz tek bir nimet verdim, o ise Bana sonsuz ve sınırsız şükürde bulundu." buyurmuştur.

Burada şöyle bir incelik daha vardır: Allah-u Tealâ'nın kuluna dünyada verdiği nimetler mütenahi (sonlu), kulun (اَلْحَمْدُ لله) sözü ise, nâmütenâhi (sonsuz) bir hamd'dir. Sınırsız olandan, sınırlı olan bir şey çıkarıldığında geriye kalan yine sınırsız olur.

Bu sebeple sanki Mevlâ Tealâ: "Ey kulum! Sana verilen nimete karşılık (اَلْحَمْدُ لله) deyince, o kelimeden senin için geriye kalan, sonsuz taatlardır ki, onlara karşılık vermek için sonsuz nimetler sana verilmelidir" buyurmak istemiştir.

İşte bu yüzden kul, ebedî bir mükâfatı, daimi bir hayrı kazanmış olacağından, hamd sözünün, sonu olmayan saadetleri ve sınırsız hayırları kazandırdığı sabit olmuş olur.

13- Şüphe yok ki, vücud adem'den (varlık yokluktan) hayırlıdır. Çünkü her canlı varlık yok olmayı istemez, şayet varlık yokluktan hayırlı olmasaydı böyle olmazdı. Allah-u Tealâ'dan gayrı herşeyin varlığı, Allah-u Tealâ'nın yaratması, cömertliği ve iyiliği vasıtasıyla olduğuna göre, ruhlar, bedenler, ulvî ve süflî âlemlerdeki bütün canlılar üzerinde muhakkak ki Allah-u Tealâ'nın, nimeti, rahmeti ve ihsanı vardır.

Bu ise, hamd ve şükrü gerektirmektedir. Kul hamdettiğinde onun muradı, kendine ulaşan nimetlere karşı hamdetmek olmayıp, Allah-u Tealâdan gelen bütün nimetlere karşı hamdetmektir.

Allah-u Tealâ'nın in'amı, kendisinden başka herşeye ulaştığına göre, kul, (اَلْحَمْدُ لله) dediği zaman,"Yarattığı her mahlûka, aydınlık-karanlık, sükûn-hareket, arş-kürsî, cin-insan, zat-sıfat, cisim ve araz gibi ebediyete ve sonsuzluğa kadar var edeceği her sonradan olma varlığa vereceği nimetlerinden dolayı Allah-u Tealâ'ya hamdolsun. Ben şahitlik ederim ki, bu nimetlerin ve hamdlerin hepsi senin hakkın ve mülkündür, hiç kimsenin bunlarda sana bir ortaklığı ve münazaası (hak iddiası) yoktur." demiş olmaktadır.

14- Bir kimse, "Tesbih, hamd'den öncedir. Çünkü önce (سُبْحَانَ الله) sonra, (اَلْحَمْدُ لله) denilir. Burada ise önce hamd'in gelmesinin sebebi nedir? " diyecek olursa, ona şöyle cevap verilebilir:

"Allah-u Tealâ'ya hamdetmek zımnen tesbihe de delâlet eder. Çünkü tesbih, Allah-u Tealâ'nın, zatında ve sıfatlarında bütün noksanlıklardan ve afet (kusur) lardan münezzeh olduğuna delâlet etmektedir. Hamd ise bu sıfatın bulunmasıyla birlikte Allah-u Tealâ'nın, kullarına iyilik edici, nimet verici ve acıyıcı olduğunu ifade eder.

Dolayısıyla, tesbih Allah-u Tealâ'nın tam ve kâmil olduğunu, hamd ise O'nun her türlü kemal ve tamamın da fevkinde (üstünde) olduğunu gösterir. Bu yüzden hamd ile başlamak daha uygun olmuştur.

Ayrıca Allah-u Tealâ'nın, kullarına iyilik edici olması, onların ihtiyaç çeşitlerini bilebilmesi için bütün malûmattan haberdâr olması, muhtaç oldukları şeyleri meydana getirebilmesi için herşeye kâdir olması ve kendi ihtiyaçlarını gidermekle uğraşırken kulların ihtiyaçlarını gidermekten geri kalmaması için de her şeyden müstağni (ihtiyaçsız) olması durumunda gerçekleşebilir.

Öyleyse Allah-u Tealâ'nın Muhsin (iyilik edici) sıfatına sahip olması, ancak O'nun bütün noksanlık ve kusurlardan münezzeh olmasıyla tamamlanır ki, böylece hamdle söze başlamanın tesbihle başlamaktan daha üstün olduğu sabit olur.

15- (اَلْحَمْدُ لله) sözü, maziye de müstakbele de (geçmişe de, geleceğe de) taalluk eder. Geşmişle ilgisi, hamd'in, önceden verilmiş nimetlere bir şükür olarak yapıldığı cihetledir. Gelecekle alâkası ise:

« ... لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ... (٧) »

"Andolsun ki eğer şükrederseniz, elbette sizi (nimet bakımından) **artırırım."** *(İbrahim Suresi:7 den)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere hamd'in, gelecek zamanda nimetlerin teceddüdünü (yenilenmesini) gerektirmesindendir.

Akıl da bunun böyle olduğunu kabul eder. Şöyle ki: Geçmiş nimetler kulu hizmete atılmaya ve taata koşmaya sevkeder. Kul şükürle meşgul olduğu zaman aklına ve kalbine, Allah-u Tealâ'nın nimetlerinin, marifet ve muhabbetinin kapıları açılır ki, bu da en büyük nimetlerdendir.

İşte bu manadan dolayı hamd, geçmişle ilgisi sebebiyle sahibine cehennem kapılarını kapatır; gelecekle ilişkisi yüzünden de, cennet kapılarını açar. Öyleyse hamdin mazideki tesiri, Allah-u Tealâ'ya ulaşmaktan engelleyen kapıları kapatmak; müstakbeldeki tesiri ise, marifetullah kapılarını açmaktır.

Allah-u Tealâ'nın azametinin dereceleri nihayetsiz olduğuna göre, kul için marifetullah me'ârici (basamakları) da sonsuzdur ki, bunun (اَلْحَمْدُ لله) sözümüzden başka anahtarı yoktur. Yine bu nedenledir ki, Hamd Suresi, "Fatiha" suresi diye isimlendirilmiştir.

16 - (اَلْحَمْدُ لله), çok şerefli ve yüce bir kelime olduğundan mutlaka yerinde kullanılması gerekir, aksi hâlde maksut hasıl olmaz (istenilen gaye elde edilemez). Nitekim Sirrî Sakatî *(Kuddise Sırruhu)* ya: "İbadeti nasıl yapmak gerekir?" denildiğinde, O: "Bir kere (اَلْحَمْدُ لله) dediğim için otuz senedir Allah-u Tealâ'dan mağfiret diliyorum" dedi.

Ona: "Bu nasıl olur?" diye sorulduğunda, O şöyle anlattı: "Bağdat'ta bir yangın çıkmıştı, bir çok dükkân ve ev yanmıştı, bana dükkânımın yanmadığı

haber verilince (اَلْحَمْدُ لله) demiştim, bunun manası bütün dükkânlar yanarken kendi dükkânımın yanmamasına sevinmemdi, halbuki din ve mürûet'in hakkı (din kardeşliğinin ve insanlığın gereği) benim bu hâle sevinmememi gerektiriyordu. İşte bu hamdimden dolayı otuz senedir istiğfar ediyorum". Bundan anlaşıldığına göre, hamd ne kadar şerefli bir kelime ise de yerinde söylenmesi gerekir.

Sonra şu bilinmelidir ki, Allah-u Tealâ'nın kulu üzerindeki nimetleri çoksa da ilk taksime göre bütün nimetler şu iki kısmın dışında kalmaz.

a) Dünya nimetleri,

b) Din nimetleri,

Din nimetleri bir çok bakımdan dünya nimetlerinden üstündür. Bizim (اَلْحَمْدُ لله) sözümüz çok yüce ve şerefli bir kelime olduğundan akıllı kişi bu kelimenin kadrini yüce tutarak, dünya nimetleri mukabilinde bu kelimeyi kullanmayıp, ancak dinî nimetlere nail olduğunda zikretmelidir.

Dinî nimetler de, uzuvların ve kalplerin işleri olmak üzere iki kısım olup, ikinci kısım daha şereflidir. Dünyevî nimetler de iki kısma ayrılmış olup, bazen nimete nimet olması bakımından itibar edilir, bazen de Mün'im'in atiyyesi (nimet veren zatın bağışı) olması bakımından nazar edilir ki ikinci kısım daha şereflidir.

İşte bütün bunlar göz önünde bulundurulması gereken makamlardır ki, el hamdülillah zikrimiz makamına muvafık (yerine uygun) ve sebebine lâyık olsun.

17- Âdem babamızın ilk sözü (اَلْحَمْدُ لله), cennet ehlinin son sözü de: (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) dir. Şöyle ki: Ruh Âdem babamızın göbeğine ulaşınca aksırmış ve (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) demiştir. *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:606, 1/239)*

Cennet ehlinin sözü ise, (وَ اٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Onların dualarının sonu da** (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) **dir."** *(Yunus suresi:10 dan)* kavl-i şerifinde zikredilmiştir.

Buna göre, âlemlerin fâtihası da, hâtimesi de (başlangıcı da, sonucu da) hamde dayanmaktadır. O hâlde kul, amellerinin evvelinin ve sonunun bu kelime ile birlikte olmasına çok çalışmalıdır. Çünkü insan, âlem-i sağîr (küçük âlem) olduğundan, bütün hâllerinin, âlem-i kebîr'in ahvaline muvafık (büyük âlemin hâllerine uygun) olması gerekir.

18- Ulema, şükrün vacip olmasının, akılla mı yoksa nakille mi? sabit olduğu hususunda ihtilâf etmiştir. Şükrün nakille vacip olduğunu söyleyenler,

« ... وَ مَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً ... (١٥) »

"Biz, bir peygamber göndermedikçe azabediciler değiliz" *(İsra Suresi:15 den)* kavl-i şerifiyle,

« رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ... (١٦٥) »

"Müjdeleyiciler ve korkutucular olmak üzere peygamberler gönderdik ki, böylece peygamberlerden sonra insanlar için Allah (-u Tealâ) ya karşı bir huccet (bahane) olmasın." *(Nisa Suresi:165 den)* kavl-i şerifini delil getirmişlerdir.

Şükrün din gelmezden önce de, geldikten sonra da mutlak manada vacip olduğunu söyleyenlerin delili ise, (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) kavl-i şerifidir ki bunun izahı bir kaç yönden yapılabilir.

a) (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) sözü, alelıtlak (kayıtsız şartsız) hamdin, Allah-u Tealâ'nın hakkı ve mülkü olduğuna delâlet ettiğine göre, şeriat gelmezden önce de bu hak sabittir.

b) Allah-u Tealâ, **"Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur."** buyurmuştur. Usul-ü fıkıhta sabit olduğuna göre, "Bir hükmün uygun bir vasfa göre tertibedilmesi, o hükmün o vasıfla muallel (illetli) olduğuna delâlet eder.

Burada da Allah-u Tealâ hamdi kendi zatı için ispat etmiş ve kendisini, âlemlerin rabbi, onların acıyıp esirgeyicisi ve kıyamet gününde onların işlerinin akibetinin yegâne maliki olarak vasıflandırmıştır ki bu, Allah-u Tealâ'nın hamde müstehak olmasının ancak, kullarını terbiye etmesi ve onlara merhamet etmesiyle mümkün olacağını gösterir.

Hâl böyle olunca, peygamber gelmezden önce olsun sonra olsun, hamde istihkak'ın her vakit Allah-u Tealâ için sabit olduğu hakikatı meydana çıkmış olur.

19- Hamdin hakikat ve mahiyetine gelince: Allah-u Tealâ'ya hamdetmek, (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) dememizden ibaret değildir. Çünkü (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) sözümüz, hamdin varlığını bildirmektir ki, bir şeyi bildirmek, bildirilen şeyin aynısı olmadığından, Allah-u Tealâ'ya hamdetmek de (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) demekten başka bir şeydir.

Dolayısıyla nimet verene hamdetmek üç türlüdür:

a) **Kalbin fiili:** Bu, kalbin, Allah-u Tealâ'nın kemal ve celâl sıfatlarıyla mevsuf olduğuna inanmasıdır.

b) **Lisanın fiili:** Bu da, Allah-u Tealâ'nın üstün sıfatlara sahip olduğuna delâlet eden lâfızları dilin söylemesidir.

c) **Aza'nın fiili:** Bu ise, uzuvların, nimet veren zatın kemal ve celâl sıfatlarıyla vasıflanmış olduğuna delâlet eden işleri yapmasıdır.

« الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ... (١) ... » **"Ki O, gökleri ve yeri yarattı..."**

Hâzin tefsirinde zikredildiği üzere Allah-u Tealâ, her şeyin yaratıcısı olduğu halde, bu ayet-i celilede sadece gökler ile yerin zikirle tahsisi (özellikle anılması) başlıca iki sebebe dayanmaktadır:

1) Kulların görebildiği yaratıklar içersinde gökle yer, en büyük olanlarıdır.

2) Semada, direksiz durması gibi bir çok ibretler, ayrıca yer ehlinin rızkı kendisinden yağdırılması hasebiyle de sayısız menfaatler vardır.

Yeryüzü, mahlûkatın meskeni (yaratıkların yerleşme sahası) olduğundan onda da büyük ibretler bulunduğu gibi, yaratıkların yaşamlarını sürdürebilmeleri için bir çok faydalar da kendisinde mevcuttur.

Kurtubi tefsirinde zikredildiğine göre, bu ifade-i celilesiyle Allah-u Tealâ, kudretinin, ilim ve iradesinin sonsuzluğunu açıklamıştır.

'Halk" tabiri, icad, inşâ', ibtidâ', ihtirâ' (yoktan var etme) manalarına geldiği gibi takdir (ayarlama) anlamına da gelebilir ki, burada iki mana da murat (kast) edilmiştir. Her hal-ü kârda bu cümle-i celile, yerle göğün hudûsüne (sonradan yaratılmış olduklarına) delâlet etmektedir.

Göklerin direksiz dikilmesi, eğriliksiz düzeltilmesi, kendisinde, iki ayet olan güneş ve ayın bulunması, yıldızlarla süslenmesi, bulutlarla alâmetlenmesi, yer yüzünün beşik gibi döşenip erzak ve nebat ile donanması, her türlü canlının onda yayılması, dağların kazıklar olarak dikilmesi, geniş yolların açılması, ırmak ve denizlerin akıtılması, taşlardan gözeler fışkırtılması gibi bir çok ayetler, elbette Allah-u Tealâ'nın birliğine ve kudretinin büyüklüğüne dair açık delillerdir.

Allah-u Tealâ gökleri ve yerleri yarattığını beyan etmekle, her şeyin yaratıcısı olduğunu da açıklamış olmaktadır.

Ulema, bu sure-i celilenin fatihasını tefsir (başlangıcını açıklamak) sadedinde Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerifi naklet-mişlerdir.

٢٨٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: اَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدِى فَقَالَ: « خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ. وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْاَحَدِ . وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ . وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ . وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الْاَرْبِعَاءِ . وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ . وَخَلَقَ آدَمَ عليه السلام بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِى آخِرِ الْخَلْقِ فِى آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ اِلَى اللَّيْلِ »

Ayet: 1

282 - Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* benim elimden tutarak şöyle buyurdular: **"Allah** (-u Tealâ) **toprağı cumartesi gün yaratmış, dağları o toprakta pazar günü halketmiş, ağaçları pazartesi günü yaratmış, sevilmeyen** (demir ve madenler gibi) **şeyleri salı günü icadetmiş, çarşamba günü nuru** (aydınlığı) **var etmiş, perşembe günü yeryüzünde hayvanları yaymış, Âdem** *(Aleyhisselâm)* **ı da cuma günü ikindiden sonra mahlûkatın en sonunda, cuma saatlerinin en son saatinde ikindi ile** (akşam) **arasında yaratmıştır."** *(Müslim, Sıfâtü'l-Münafikîn:1, No.2789, 4/2149, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No.8349,3/218, Beyhakî, Sünen-i Kübra, Siyer:1, No. 17705, 9/5)*

Fahrurrazi, Beyzâvî, Nesefî, Ruhu'l-Beyan ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Kur'an-ı Kerimin zahiri ifadesi, yeryüzünün, göklerden evvel yaratılmış olduğuna delâlet etmekte olduğu halde, burada gökler yerden önce zikredilmiştir.

Zira gök bir daire, yeryüzü de onun bir merkezi gibidir, dairenin meydana gelmesi, merkezin belirlenmesini gerektirir, bunun tersi söz konusu olmaz, çünkü tek bir merkezi sınırsız dairelerin kuşatması mümkün olduğundan, merkezin bulunması dairenin belirlenmesini gerektirmez.

Bu itibarla gök yerden önce olduğundan, göğün yerden önce gelmesi uygun olmuştur.

« ... وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ... (١٢) »

"(Allah-u Tealâ) **Yerden de onların** (göklerin) **mislini yaratmıştır."** *(Talâk Suresi:12 den)* ayet-i celilesinin delâlet ettiği üzere yeryüzünün tabakaları da çok olduğu halde semanın cemi (çoğul), arzın ise müfred (tekil) olarak getirilmesinin sebeb-i hikmeti hususunda müfessirler bir kaç görüş açıklamışlardır.

1) Gök, fâil, yer ise kâbil (göğün tesirinde kalan) makamındadır. Dolayısıyla gök müfred (tekil) olarak zikredilseydi elbette eser teşâbuh eder (tesirin hangisine ait olduğu karışır), bu da âlemin maslahatlarını ihlâl ederdi.

Amma gökler çok olunca, yıldızların birbirleriyle irtibatları da farklı farklı olacağından fusûl-ü erbaa (dört mevsim) ve diğer muhtelif haller meydana gelir ki, bu farklılıklar sayesinde dünyanın faydasına olan şeyler ortaya çıkar.

Yer ise, tesiri alıp kabul eden mesabesinde olduğundan kâbil-i vahid (tek bir kabul edici) kabul hususunda kâfi (alma konusunda yeterli) dir.

Şu bilinsin ki, göklerin cüzlerinden bir parçasının menfaatleri bile cilt lerce kitaplara sığmayacak derecede fazladır, çünkü gökler, bu âlemin mevâlîdine (ana maddeleri olan bitki, maden ve canlılara) nisbetle baba; yeryüzü ise bunlara nisbetle ana gibidir. Dolayısıyla fâil (etkileyici) durumunda olan sebepler semavî; kabil olan illetler (etkilenme konumunda olan şeyler) ise arzî (yere ait) tir.

İşte geride zikredilen üç ana maddenin işleri bu iki sebebin birleşmesiyle tamamlanır ki,bunu tam anlatmanın imkânı yoktur.

2) Göğün tabakaları bizzat muhtelif olup, yerin tabakalarının tamamı ise sadece topraktır. Nitekim rivayet edildiğine göre, birinci kat sema, mevc-i mekfûf (akışı engellenmiş donuk su dalgasın) dan, ikinci kat beyaz mermerden, üçüncüsü demirden, dördüncüsü kurşundan, beşincisi gümüşten, altıncısı altından, yedincisi ise kırmızı yakuttandır.

Bazılarının bu makamda "Gerçekte yeryüzü tabakalar halinde değildir, onun için cemilenmemiştir." şeklindeki beyanları ayet ve hadislerin zahirine uymadığı gibi Allah-u Tealâ'nın kudretini ithamdan da hâlî (boş) değildir. Zira Allah-u Tealâ yeri de gökler gibi yedi tabaka olarak yaratmaktan aciz değildir. Nitekim:

٢٨٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: بَيْنَمَا نَبِىُّ اللهِ ﷺ جَالِسٌ وَاَصْحَابُهُ اِذْ اَتىٰ عَلَيْهِمْ سَحَابٌ ، فَقَالَ نَبِيُّ اللهِ ﷺ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا هٰـذَا؟ » فَقَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ . قَالَ: « هٰـذَا الْعَنَانُ ، هٰـذِهِ رَوَايَا الْاَرْضِ يَسُوقُهُ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالىٰ: اِلىٰ قَوْمٍ لاَ يَشْكُرُونَهُ وَلاَ يَدْعُونَهُ » قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَكُمْ؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّهَا الرَّقِيعُ ، سَقْفٌ مَحْفُوظٌ ، وَمَوْجٌ مَكْفُوفٌ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ كَمْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهَا؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذٰلِكَ؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّ فَوْقَ ذٰلِكَ سَمَائَيْنِ ، مَا بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ حَتّىٰ عَدَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ، مَا بَيْنَ كُلِّ سَمَائَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذٰلِكَ؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّ فَوْقَ ذٰلِكَ الْعَرْشَ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ بُعْدُ مِثْلِ مَا بَيْنَ السَّمَائَيْنِ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِي تَحْتَكُمْ؟ قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّهَا الْاَرْضُ » ثُمَّ قَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِى تَحْتَ ذٰلِكَ؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّ تَحْتَهَا الْاَرْضَ الْاُخْرىٰ ، بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ ، حَتّىٰ عَدَّ سَبْعَ اَرَضِينَ ، بَيْنَ كُلِّ اَرْضَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ » ثُمَّ قَالَ: (« وَالَّذِى نَفْسُ

مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ اَنَّكُمْ دَلَّيْتُمْ بِحَبْلٍ اِلَى الْاَرْضِ السُّفْلٰى لَهَبَطَ عَلَى اللّٰهِ ») ثُمَّ قَرَأَ: « هُوَ الْاَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » وَفَسَّرَ بَعْضُ اَهْلِ الْعِلْمِ هٰذَا الْحَدِيثَ فَقَالُوا: اِنَّمَا هَبَطَ عَلٰى عِلْمِ اللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ وَسُلْطَانِهِ . عِلْمُ اللّٰهِ وَقُدْرَتُهُ وَسُلْطَانُهُ فِي كُلِّ مَكَانٍ ، وَهُوَ عَلَى الْعَرْشِ كَمَا وَصَفَ فِي كِتَابِهِ »

283 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* şöyle rivayet etmiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ashab-ı kiramı ile otururken üzerlerine bir bulut geldi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :**"Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Onlar da "Allah ve Resulü bilir" dediler.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Bu buluttur! Bu bulutlar toprağın tulum** (sulayıcı) **larıdırlar. Allah** (-u Tealâ) **onları kendisine şükretmeyen ve dua** (ibadet) **de bulunmayan top luluğa da gönderiyor** (çünkü Allah-u Tealâ iyi kötü ayırdetmeden herkesi rızıklandırıyor)." buyurdu.

Sonra, **"Üstünüzde ne var biliyor musunuz?"** diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü bilir" dediler. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"O, Rakî' (her kat semanın ismi veya dünya seması) **dır ki, bir sakf-ı mahfûz** (yıkılmaktan ve şeytanlardan korunmuş tavan) **ve mevc-i mekfûf** (önü alınmış bir dalga, donuk su kütlesidir ki, yere düşmekten Allah-u Tealâ onu korumuştur, dolayısıyla o, direksiz durmakta) **dır."** buyurdu.

Daha sonra: **"Onunla sizin aranızda ne kadar mesafe olduğunu biliyor musunuz?"** diye sorunca, ashab-ı kiram: "Bunu ancak Allah ve peygamberi bilir" dediler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Sizinle onun arasında beşyüz senelik mesafe vardır."** buyurdu ve sonra: **"Onun üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Sahabe-i kiram: "Allah ve Resulü bilir" diye cevap verince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Onun üzerinde iki gök daha vardır ki, aralarındaki** (uzaklık) **beş yüz senelik yoldur."** buyurarak yedi kat semaya kadar, her iki sema arasının yerle gök arası mesafesinde olduğunu belirterek saydı.

Sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Onun da üstünde ne var biliyor musunuz?"** diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü bilir." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onun üzerinde Arş vardır ki onunla** (yedinci kat) **sema arasındaki uzaklık, iki gök arasındaki uzaklık kadar** (beşyüz senelik yol) **dır."** buyurdu.

Ondan sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Altınızda ne var biliyor musunuz?"** diye sordu. Onlar yine "Allah-u Tealâ ve Resulü bilir" diye cevap verince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"O, Arz** (yeryüzü) **dür."** buyurduktan sonra, **"Onun altında olanı bilir misiniz?"** diye sordu? Sahabiler: "Allah ve Elçisi bilir." deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Onun altında başka bir arz vardır ki araları beşyüz senelik mesafedir."** buyurarak, yedi kat yeri, her ikisi arası beşyüz senelik yol olarak saydı. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhammedin canı yed-i kudretinde olan zata yemin ederim ki, siz yerin en alt tabakasına bir ip sarkıtmış olsanız elbette Allah'a iner."** buyurarak, **"Evvel, Âhir, Zahir ve Batın O'dur ve O, her şeyi ziyade bilendir."** ayet-i kerimesini okudu.

Bazı ilim ehli hadis-i şerifin son cümlesini şöyle te'vil etmişlerdir: **"Eğer siz en alttaki yere bir ip sarkıtmış olsanız elbette Allah-u Tealâ'nın ilmi, kudreti ve saltanatına** (bilgisinin, gücünün ve hükmünün bulunduğu yere) **kavuşur, çünkü O'nun ilmi, kudret ve sultanı her yerde mevcuttur. Kendi Zatı ise kitabında vasfettiği gibi** (mekândan münezzeh olduğu hâlde) **Arş'ın fevkindedir."** *(Tirmizî, Tefsir:58, No.3298, 5/403 Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No.8836, 3/301, Beyhakî, el Esma ves Sıfat:2/143, Taberî, Camiu'l-Beyan: No.33593, 11/670)*

Dolayısıyla yer katlarının yedi olduğu sabit ise de yerin tabakaları göğün tabakaları gibi değişik maddelerden olmayıp, sadece toprak nevinden olduğu için sema cemi', arz ise müfred olarak getirilmiştir.

3) Semanın cemi' arzın ise müfred getirilmesiyle, ikisinin şerefte farklı olduğuna işaret edilmiştir. Bu yüzden semanın tabakalarının her birine özel itina (önem) gösterilerek cemi getirilmiş, Semaya nisbetle şeref bakımından daha düşük kabul edilen arz ise müfred olarak zikredilmiştir.

Semanın arzdan şerefli olması ise bir kaç yönden düşünülebilir:

a) Gökler, mertebelerinin farklılığı nazar-ı itibara alınarak mukaddes meleklerin mahallidir.

b) Duaların kıblesidir.

c) Ervâh-ı tâhirenin miracı (temiz ruhların yükseldiği yer) dir.

d) Büyüklüğünden dolayı yeri kuşatmış olduğundan ondaki kudret eseri daha belirgindir.

e) Güneş ve ay gibi Allah-u Tealâ'nın en büyük ayetleri göktedir.

f) Yeryüzünde Allah-u Tealâ'ya çok isyan edilmekteyse de semada Allah-u Tealâ'ya hiç isyan edilmemiştir.

g) Makarru'l-Ahbab (dostların karargâhı) olan cennet de sema cihetindedir.

Göğün yerden efdal oluşuna dair daha bir çok deliller mevcuttur. Yer yüzü dar-ı teklif (amel yurdu) ve mahall-i enbiya (peygamberlerin yeri) ise de, bu sadece onlar için vazifelerini tebliğ etmek ve haziretü'l-kuds (cennet) te ikamete ehil olmaları için lâzım gelen şartları hazırlama yeri olduğundandır, çünkü dünya dar-ı karar (yerleşme yeri) değildir.

Peygamberlerin bedenlerinin yer yüzünden yaratılmış olup yer yüzüne defnedilmiş olması yer yüzüne şeref vermekte ise de, eşrefiyet (göğe karşı üstünlük) kazandırmaz. Zira şerefin asıl menşei olan ruhlar, yerden alınmış olmadıkları gibi yere de gömülmüş değillerdir.

Allah-u Tealâ'nın, yer yüzünün bazı buk'alarını bereketle vasıflaması (mubarek olarak nitelemesi) yer yüzünün semadan daha kıymetli olmasını icabettirmez.

Yeryüzündeki buk'aların en efdali, Medine-i Münevverede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in cesed-i şeriflerine değen toprak parçasıdır, sonra Harem-i Mekkî (Mekke-i Mükerremede bulunan Harem-i şerif) in toprağı, daha sonra Beyt-i Makdis (Mescid-i Aksa) nın toprağı dır ki, Şam-ı Şerif de o topraktan sayılır. Kûfe de dördüncü harem kabul edilmiştir ki, Bağdad da ondandır.

Şu bilinsin ki, bu ayet-i celilenin burada getirilmesinin gayesi Allah-u Tealâ'nın varlığına bir delil olmasıdır ki bunun takriri (izahı) şöyledir:

Göklerin ve yerin ecramı (kütleleri) belli ölçülerle hususi bir takım miktarlar içersinde yaratılmıştır, bu ise ancak bir fâ'il-i muhtar'ın tahsisi (istediğini yapmakta serbest olan bir zatın belirlemesi) ile olabilecek şeydir.

Bu cümlenin birinci mukaddimesinin (gökle yerin, belirli ölçüler içinde yaratılmasının) izahı bir çok yönden yapılabilir.

1- Her feleğin mevcut ölçülerinden daha fazla veya daha eksik olarak takdir edilmesi mümkün iken belli bir miktar ile ihtisas etmiş (özelleşmiş) tir.

2- Her felek bir çok cüz (parça) lardan meydana gelmiştir. Bir feleğin yapısına dahil olan her parça, o feleğin dışında kalabileceği gibi bunun tersi de olabilirdi. O halde her bir parçanın belli bir yerde bulunması caiz olan bir iştir (mecburi değildir).

3- Tabiat-ı cismiye (bütün cisimlerin varlığı) aynı olduğundan, aynı işlerin levazımı (gerektirdikleri) de bir olduğundan, bazı cisimlerin sükûnu ve hareketi (durmaları ve gezmeleri) mümkün olduğuna göre, bütün cisimler hakkında aynı durumun geçerli olması gerekir.

O halde felekî (semavî) bir cismin durgunlukla değil de hareketle ihtisası (gezegen olması) mümkün olan bir işle ihtisastır (böyle olması zorunlu değilken bir tahsis edici tarafından yapılan bir özelleştirmedir) .

4- Her hareketin, olduğundan daha hızlı veya daha yavaş olması mümkün iken belli bir hareketin muayyen bir hız veya yavaşlıkla tahassus etmesi

(özelleşmesi) de mümkün olan bir işle ihtisastır (belli bir özelleştirici olmaksızın düşünülemez).

5- Her hareket belli bir cihete (yöne) doğru müteveccih (yönelici) dir. Hareketlerin diğer cihetlere yönelmeleri mümkün iken belli yöne doğru olmaları gerekli olmayıp, mümkün olan bir ihtisas (özelleşme) dir.

6- Her feleğin üstünde ve altında başka bir cisim bulunur. Halbuki bu tertibin aksi (sıralamanın tersi) de olabilirdi, çünkü bütün cisimler, madde olmaları bakımından müsavi (eşit) olduklarından bazısı hakkında düşünülebilecek şeyler hepsi için de söz konusu olabilir, bu yüzden bir cismin belli bir mekâna ve sıralamaya has kılınması da mümkinat (olup olmaması düşünülebilen şeyler) dendir.

7- Her feleğin hareketinin bir evveli vardır, zira başlangıcı olmayan bir hareketin vücudu muhaldir (varlığı düşünülemez). Çünkü hareketin hakikati (aslı) bir halden diğer hâle intikal (bir durumdan diğerine geçiş) tir. Bu geçiş kendisinden evvel başka bir geçişin bulunmasını gerektirir.

Evveliyet (önce oluş) ise kendisinden önce bir başkasının bulunmasına manidir. Bu iki şeyi birleştirmek muhal (imkânsız) olduğuna göre, her hareketin mutlaka bir başlangıcı olması gerekir. Halbuki o hareketin belli bir vakitde başlayıp da daha önce veya daha sonra başlamamış olması yine bir muhassısa (başlama anını tercih eden bir zata) muhtaçtır.

8- Cisimler bütün mahiyetlerinde mütesavî (eşit) iken, bir kısmının felekî (göğe mensup), bazısının ise unsurî (yer yüzüne ait) olarak tavsif edilip, aksiyle (tersine) vasfedilmemeleri de mümkün hususlardandır.

9- Bütün bu sayılan hususlarda müessir (etkili) olan, eğer mûcib-i bizzat (ister istemez gerektiren) bir sebep olsaydı, o illetin (sebebin) devamından dolayı neticelerinin de devam etmesi gerekirdi.

Halbuki cisimlerdeki hareketlerde etkisi olan cüzlerden her birinin sonsuz olması imkânsız olduğuna göre, bu hareketlerdeki gerçek müessirin, mûcib-i bizzat bir illet (tercih hakkı bulunmayıp mecburen gerektiren bir sebep) olmayıp, **"Fâil-i Muhtar"** (İstediğini yapmakta serbest) olan bir varlık olduğu sabit olur ki, bu meydana çıktığında o zatın, bütün bu hareketlerden önce mevcut olduğu, dolayısıyla o hareketlerin bir bidayetinin (başlangıcının) bulunduğu anlaşılmış olur.

10- Delillerle sabittir ki, bu âlemin dışında büyük bir boşluk vardır. Çünkü biz kendimizi en üstteki feleğin bir ucunda durmuş olarak farzetsek, önümüzde ve arkamızda kalan yönleri bizzarure (ister istemez) seçeriz.

Bu da bu âlemin dışında büyük bir boşluğun varlığını gösterir. Binaenaleyh bu âlemin, şu anda mevcut olduğu yerde bulunup, diğer yerlerde bulunmamış olması da mümkün olan bir iştir.

İşte bu on maddede yapılan izahlar sayesinde göklerin ve yerlerin cirm (kütle) lerinin, gerek sıfatları gerekse hâlleri itibariyle farklı oldukları sabit olmuştur ki, aklen bunların zıtlarının ve benzerlerinin bulunması da mümkündür.

Bu sebeple her birine has kılınan bu özelliklerin ancak bir müreccih (tercih edici) ve mukaddir (takdir edici) sayesinde meydana gelmiş olması gerekir. Aksi takdirde bir müreccih olmaksızın, mümkün olan bir şeyin iki (olması veya olmaması) ihtimalinden birinin diğerine baskın çıkması gerekirdi ki, bu muhal (imkânsız) dır.

Bütün bu anlatılanlardan anlaşıldığına göre, "Halk" (yaratma) kelimesinin, "Takdir" (ölçüp biçmek, ayarlamak) tan başka bir manası yoktur. Akıl, geride zikredilen on yönden dolayı takdirin bulunduğunu anladığına göre, bu on bakımdan yaratmanın da mevcut olması gerekmektedir.

Bu manadan dolayı Allah-u Tealâ bu sureye: **"Hamd, o gökleri ve yeri yaratan Allah** (-u Tealây) **adır."** diye başlayarak kendisinin varlığına en büyük delili zikretmiştir.

« وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَ النُّورَ »

"Karanlıkları ve aydınlığı var eden."

Ayet-i kerimede geçen (جَعَلَ) lâfzı, (اَحْدَثَ ve اَنْشَأَ) "icad etti, var etti" manalarına geldiği zaman bir meful alır, bu ayet-i celile bunun misalidir. (صَيَّرَ) "intikal ettirdi, hâline getirdi, yaptı" gibi manalara geldiğinde ise iki meful alır. Nitekim:

« ... وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا (١٩) »

"Onlar (müşrikler), **Rahman'ın kulları olan melekleri dişiler yaptılar** (saydılar)." *(Zuhruf Suresi:19 dan)* ayet-i celilesinde olduğu gibi...

(خَلَقَ) **"Yarattı"** ile (جَعَلَ) **"kıldı, yaptı"** fiilleri arasındaki fark :

(خَلَقَ) da takdir (ölçülü olarak yapma) manası vardır, (جَعَلَ) de ise tazmîn (bir şeyden başka bir şey çıkarıp yaratma) ve tasyîr (bir şeyi başka bir şey hâline çevirme ve dönüştürme) manaları vardır. Nitekim,

« ... وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ... (١٨٩) »

"Ondan (Âdem *(Aleyhisselâm)* dan) **eşini yarattı."** *(Araf Suresi:189 dan),*

« اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا (٥) »

"(Müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında şöyle dediler:) **O, tanrıları bir tek ilâh mı kılmış?"** *(Sad Suresi:5 den)* ayet-i kerimeleri bu manaların misalleridir. Bu ayet-i celilede Nur ve zulmet hakkında (جَعَلَ) fiilinin

kullanılması çok güzel olmuştur, çünkü karanlık ve aydınlık birbirini takip eden iki şey olduklarından sanki bunlardan her biri diğerinden tevellüt etmiş (doğmuş) gibidir. Nitekim:

« وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ (٣٧) »

"Gece de onlar için bir ayettir. Biz ondan gündüzü soyar (alır) **ız da, bir de onlar** (insanlar) **karanlığa girmişlerdir."** *(Yasin Suresi:37)* ayet-i celilesinde bu hakikate işaret edilmekle birlikte karanlığın asaletine (asıl olduğuna) ayrıca temas edilmiştir.

Sonradan yaratılanların yokluğu varlığından önce olduğundan karanlık, nurdan öncedir. Bu yüzden ayet-i celilede de önce zikredilmiştir. Nitekim, Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢٨٤ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ ، فَأَلْقَىٰ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ ، فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدَىٰ، وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ ، فَلِذٰلِكَ أَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلَىٰ عِلْمِ اللهِ »

284 - **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **mahlûkatını** (insanlar ve cinleri) **karanlık** (helâk edici şehvetler ve saptırıcı arzular üzere yaratılan, kötülüğü çokça emreden nefsin karanlığı) **içersinde yarattı, sonra onlara kendi nurundan** (bir ışık) **saldı, o nurdan kime** (bir parıltı) **isabet ettiyse o hidayet buldu** (cennete kavuştu), **her kime** (o nurdan bir zerre) **değmediyse, o sapıttı** (hak yoldan çıktı).

İşte bundan (iman ve taat, küfür ve masiyet, hidayet ve dalâlet, ezelden mukadder olduğundan) **dolayı 'Allah** (-u Tealâ) **nın ilmi üzere** (ezelî ilmine uygun olarak) **kalem** (in mürekkebi) **kurudu' diyorum."** hadis-i şerifi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. *(Tirmizî, İman:18, No:2642, 5/26, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6871, 2/634, Mubarekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî-, 7/335)*

Ayet-i celilede geçen zulumât ile nur hakkında tefsirlerde bir kaç görüş zikredilmiştir.

1- Beğavî, Fahrurrazî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiği üzere İmam-ı Süddî *Rahimehullah*'ın beyanına göre karanlıklardan murat gecenin karanlıkları, nur'dan maksat da gündüzün ışığıdır. Bu lâfızların, maddi gözle görülüp idrak edilen karanlık ve aydınlık manalarında hakiki olarak kullanılışları da bu görüşü desteklemektedir.

Ayrıca bu iki şey gökler ve yer ile birlikte zikredildiğine göre, bunlardan ancak maddî olan karanlık ve aydınlık anlaşılır.

İmam-ı Vakidî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, karanlık ve aydınlıkla ilgili Kur'an-ı Kerimde geçen bütün ifadelerden küfür ve iman kastedilmektedir,

ancak bu ayet-i celilede geçen zulumât ve nur tabirinden gece ve gündüz kastedilmiştir.

2- Vahidî *(Rahimehullah)* ın İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklettiğine göre karanlıklardan maksat, şirk, nifak ve küfür karanlığı, nurdan maksat ise islâm, iman, nübüvvet ve yakîn (şüphesiz inanç) ın aydınlığıdır.

3- Hasan-ı Basrî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilen bir görüşe göre bu ayet-i celileden küfür ve iman kastedilmiştir. Gerçi bu iki söz arasında bir fark yoktur. İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın sözü, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın kavlinin bir özeti gibidir.

4- Beğavî tefsirinde zikredildiğine göre, Zulumât ile cehennem, nur ile de cennet muradedilmiş olabilir. Katade *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ gökleri yerden evvel, karanlığı nurdan evvel, Cenneti de nâr (ateş) den evvel yaratmıştır.

5- Maverdi tefsirinde zikredildiğine göre, karanlıklardan, cehalet, nurdan da ilim kastedilmiş olabilir.

6- Zulumât, cisimler, nur ise ervah (ruhlar) dır.

7- Karanlıklar, beden amelleri, nur ise kalplerde gizli olanlardır.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede dört şey (gök, yer, karanlık, aydınlık) zikredilerek bütün yaratıkların ayrılmış olduğu iki cins olan cevherlerle arazlara (kendi başına duranlarla, varlığı için bir cevhere muhtaç olanlara) işaret edilmiş, bütün insanların görmekte eşit oldukları iki büyük araz olan karanlık ile aydınlık ise arazlar arasından tahsis edilmiş (seçilmiş) lerdir.

Ayrıca arazlar içersinde bu iki arazın tercihinde, ayet-i celile ile muhatap olan kimselerin bir kısmının iman, diğer bir kesiminin de inkârına bir nevi ima ve tariz (dokundurma) vardır. Zira cehalet ve hayrete (bilgisizlik ve bocalamaya) daldırma anlamına gelen küfür, karanlığa, hidayet ve hakikatin açığa çıkması demek olan iman da aydınlığa ne kadar da benzemektedir.

Gök ile yer hakkında **"Halk"**, karanlık ile aydınlık hakkında ise **"Ca'l"** fiillerinin kullanılması fesahata çok uygun düşmüştür, zira halk fiili, zatları icad etme manasında, **"Ca'l"** fiili ise zatların arazlarını ve hâllerini düzenleme anlamında kullanılmaya daha münasiptir.

Mahlukât içersinde özellikle bu dört nesnenin anılması arap kâfirlerinin inançlarının iptaline yöneliktir. Zira onlar müşrik, sâbie, mecusi ve nasara fırkalarına ayrılmaktadırlar. Bunların hepsi de Allah-u Tealâ dan başka ilâhlar ortaya atmışlardır.

Müşrikler, yerden ilâhlar icadetmiş, Sâbie gökteki yıldızlardan tanrılar ortaya atmışlar, hristiyanlar, yeryüzü varlıklarından olan İsa *(Aleyhisselâm)* ile annesinin ilâhlığına kail olmuşlar, mecusiler ise, "Nur hayrın ilâhı, karanlık ise şerrin ilâhıdır." diyerek karanlık ile aydınlığı ilâhlaştırmışlardır.

Bu ayet-i celilesiyle Allah-u Tealâ, göklerin, yerin ve içindekilerin yaratıcısı olduğunu onlara bildirerek bu yanlış inançlarını reddetmiştir.

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen,

٢٨٥ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اَلْقَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ: اِنْ مَرِضُوا فَلَا تَعُودُوهُمْ ، وَاِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُوهُمْ »

285 - **"Kaderiyye** (fırkası) **bu ümmetin mecusîleridir, hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine gitmeyin."** *(Ebu Davud, Sünnet:17, No:4691, 2/634)* hadis-i şerifi de mutezile fırkasının, "Kul, fiilinin yaratıcısıdır. Küfür ve masiyetler Allah-u Tealâ'nın takdiri ile değildir." sözlerinden dolayı, "Âlemi yöneten, aydınlıkla karanlıktır." gibi sözler sarfederek aydınlıkla karanlığı ilâhlaştıran mecusîlere çok benzediklerine işaret etmektedir.

İmam-ı Mücahid *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre, bu ayet-i celile, "Allah-u Tealâ karanlığı, pislik böceklerini, akrepleri ve çirkin şeyleri yaratmaz, O ancak aydınlığı ve her güzel şeyi halkeder." diyen bir takım zındıklar hakkında inmiştir. *(İbni Ebî Hatim, No.7081, 4/1259)*

Nesefî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, aydınlık ile karanlığın kıdemine (başlangıcı olmadığına) kail olan Seneviyye fırkasını reddetmektedir.

Karanlıkların cemi (çoğul), aydınlığın ise müfred (tekil) olarak getirilmesindeki hikmetler:

1- İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre,

« ... عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَآئِلِ ... (٤٨) »

"Sağdan ve sollardan." *(Nahl Suresi:48 den)* ayet-i celilesinde sağ, şerefine binaen müfred olarak zikredildiği gibi, bu ayet-i celilede de şerefine işareten nur müfred olarak getirilmiştir.

2- Nesefî tefsirinde zikredildiğine göre, cins manası muradedildiği için nur müfred getirilmiştir.

3- Gecenin karanlığı, denizin karanlığı ve karanlık yerin karanlığı gibi bir çok karanlık olduğundan karanlık cemi, aydınlık ise, tek bir sınıf olup karanlıklar gibi muhtelif olmadığından müfred olarak zikredilmiştir.

4- İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, zulumât lâfzı cemi olarak, nur lâfzı ise müfred olarak daha hafif olduğundan böyle yapılmıştır. Bundan dolayı Kur'an-ı Azimüşşan'ın her yerinde zulumât lâfzı cemi olarak, nur lâfzı ise müfred olarak varid olmuştur.

5- Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, karanlıkları, küfür, nuru da imanla tefsir edene göre, ayet-i kerimenin manası açıktır. Çünkü hak tek, batıl ise çoktur. Amma bu kelimeleri maddi karanlık ve aydınlık manasında yorumlayanlara göre şu cevap verilebilir;

"Nur, kuvvetli ve tam olan aydınlıktan ibarettir. Bu aydınlık yavaş yavaş azalırken bir çok mertebe ve kademesi bulunduğundan ötürü 'karanlıklar' cemi olarak kullanılmıştır."

(ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) **"Bundan sonra kâfirler, Rablerine** (başka şeyleri) **denk tutarlar."**

Fahrurrazî, Nesefî ve İbni Âşûr tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile, (اَلْحَمْدُ لله) cümle-i celilesine matuf olabileceği gibi, (خَلَقَ السَّمٰوٰتِ) cümlesine de aff edilmiş olabilir.

Birinciye göre mana: "Allah-u Tealâ yarattığı herşeyi kullarına nimet olsun diye halkettiği için yarattığı herşeye karşılık hamd-ü sena'ya lâyıktır, sonra da kâfirler Allah-u Tealâ'nın nimet olarak yarattığı bu şeyleri O'na ortak koşarak, O'nun nimetine küfr (nankörlük) etmişlerdir." demektir.

İkinci ihtimale göreyse bu cümle-i celile: "Allah-u Tealâ, kendisinden başka kimsenin muktedir olamayacağı bu büyük şeyleri yarattı; sonra da o kâfirler, kalkıp asla hiçbir şeye kadir olamayan cansız varlıkları O'na denk tuttular." anlamına gelmektedir.

Cümle-i celilenin başında getirilen (ثُمَّ): **"Sonralık"** manasını ifade etmekte olup, (يَعْدِلُونَ) **"Denk tutarlar"** cümlesi de fiil-i müzari' olması itibariyle teceddüde (yeniliğe) delâlet ettiğinden, bu ifade-i celile kinaye yoluyla ta'cîb manasında müsta'mel (dolaylı yoldan muhatapları şaşkınlığa sürükleme anlamında kullanılmış) tır.

Buna göre mana: "Allah-u Tealâ'nın kudretinin delilleri apaçık ortaya çıktıktan sonra ve müşrikler dahi bütün varlıkları yaratanın Allah-u Tealâ olduğunu bildikleri hâlde, yine de Allah-u Tealâ'ya ibadetten dönerek O'na ortak koşmaları akıl almayacak derecede şaşılacak bir şeydir." demektir.

Ayet-i celiledeki huccet (delil), bütün kâfirleri bağlamaktadır. Zira mecusilerin dışındaki bütün fırkalar, Allah-u Tealâ'nın, bu kevn (cihan) ın Hâlik ve Müdebbiri (yaratıcısı ve yöneticisi) olduğunu itiraf etmektedirler, bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

« اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (١٧) »

"Hiç yaratanla yaratmayan bir olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?" *(Nahl Suresi:17)* buyurmuştur. Dolayısıyla mecusilerin dışındaki fırkaların hâllerine şaşmamak elde değildir. Çünkü onlar yaratıcıyı kabul etmekte fakat yaratılanı O'na ortak etmektedirler.

Mecusilerin şaşılacak tarafları ise, yaratıcıyı hiç tanımayıp, O'nun bazı yaratıklarına tapmalarıdır. Bu izahattan anlaşıldığı üzere cümle-i celilede geçen: (ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"Sonra o kâfirler"** tabiri, arap müşrikleri ile sâbie fırkası gibi Allah-u Tealâ'ya ortak koşanlarla, mecusiler gibi Allah-u Tealâ'dan gayrısını ilâhlığa tahsis edenlerin hepsini içine almaktadır.

Kur'an-ı Kerimin örf-ü galibi (ekseri âdeti) "Kâfirler" tabirinin sadece müşrikler hakkında ıtlakı (kullanımı) ise de bir çok karinelerin delâleti (delillerin ifadesi) ile bu ayet-i celiledeki tabir umumi kabul edilmiştir.

Cümle-i celilede geçen (عَدْل) lâfzı, tesviye (denk tutmak) anlamındadır. (يَعْدِلُونَ) nin mef'ûlü hazfedilmiş olup, (يَعْدِلُونَ بِرَبِّهِمْ غَيْرَهُ) "Rablerine başkasını denk tutarlar" takdirindedir. Her fırka, ilâhlıkta Allah-u Tealâ'ya kimi eş kabul ettiklerini bilmektedirler. Arap müşriklerinin,

« لَبَّيْكَ لا شَرِيكَ لَكَ الاَّ شَرِيكاً هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ »

"Buyur Ya Rabbi! Senin hiçbir şerîkin yoktur. Ancak bir ortağın vardır ki o da sana aittir, Sen ona maliksin, o ise hiçbir şeye sahip değildir." sözlerinden de anlaşıldığı üzere bazı kâfirler Allah-u Tealâ'nın en büyük olduğunu itiraf etmekteyseler de putları O'na ortak görmekten çekinmemişlerdir.

Sâbie fırkası, bir takım ruhları, Nasara taifesi de oğul ve Ruhu'l-Kudüs'ü ilâhlıkta Allah-u Tealâ'ya ortak koşmuşlardır. Dolayısıyla küfür ve dalâl (inkâr ve sapıklık) larının farklılıklarına rağmen bu kâfirlerin her birerlerinin hâli taaccübe şayan (şaşılmaya lâyık) görülmüştür.

Ebu'ş-Şeyh'in, İmam-ı Mücahid *(Rahimehumellah)* dan naklettiğine göre, "Yüksek sesle tesbih, tekbir, tehlil ve tahmid de bulunan yetmişbin melekle birlikte Cibril-i Emin, En'am Suresini indirmiştir. Mevlâ Tealâ, (bu surenin başında üç sapık din ehline reddiyede bulunmuştur, şöyle ki) :

(اَلْحَمْدُ لله خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ) **'Bütün hamdler, gökleri ve yeri yaratan Allah** (-u Tealây) **a mahsustur'** buyurarak, (herşeyin kendi kendine yaratılmış olduğunu, dolayısıyla ezelî ve ebedî olduğunu söyleyen) dehriyye fırkasını reddetmiştir, çünkü onlar her şeyin kendi varlığ ı ile daim olduğunu iddia etmişler, (Allah-u Tealâ ise bu cümle-i cemilesinde göklerin ve yerin kendisi tarafından yaratılmış olduğunu beyan etmekle herşeyin bir başlangıcı ve sonu olduğunu ispat etmiş) tir. Daha sonra:

(وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّوْرَ) **"Zulumâtı ve nuru da O var etti"** buyurarak, karanlık ile aydınlığın iki müdebbir (yönetici) olduğunu iddia eden mecûsileri reddetmiştir.

(ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) **"Bir de kâfirler, Rablerine** (başka şeyleri) **denk tutarlar"** kavl-i şerifiyle de arap müşriklerini ve Allah-u Tealâ'dan başka her hangi bir tanrı uyduranlara reddiye yapmıştır.

Te'vilât-ı Necmiyye'de bu ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir:

"Allah-u Tealâ gök gibi olan kalbi ve yer gibi olan nefsi yarattı. Hayvanî sıfatlardan ibaret olan karanlıkları nefse, melekî vasıflar olan nuru da kalbe yerleştirdi. Artık meleklere ait ruhanî sıfat olan nur, kime galip geldiyse o kişi peygamberlerin davetini kabul ederek Allah-u Tealâ'ya ve resulüne iman edip, Hak Tealâ'nın ubudiyetine (kulluğuna) meyleder ve şeriat ziynetiyle süslenir.

Böyle bir kimsenin velisi (sahibi) Allah-u Tealâ olacağından, onu hayvanî sıfatların karanlığından çıkararak melekî sıfatlara kavuşturur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ ... (٢٥٧) »

"Allah (-u Tealâ), **iman edenlerin velisi** (inananların dostu) **dur, onları karanlıklardan nura** (aydınlığa) **çıkarır."** *(Bakara Suresi:257 den)* buyurmaktadır.

Her kime de beşerî ve hayvanî karanlıklar ağır basar da o kişi hevâ tâğût'una (nefis putuna) tabi olup dünyanın şehvetleriyle lezzetlenirse, onun da velisi şeytan olur ki, onu ruhanî sıfatların nurundan, hayvanî sıfatların karanlıklarına sürükler. Bu hususta da Mevlâ Tealâ:

« ... وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ ... (٢٥٧) »

"Kâfirlerin velileri ise, tâğût (şeytan) **dır, onları aydınlıktan** (alıp) **karanlıklara çıkarır** (sürükler) **ler."** *(Bakara Suresi:257 den)* buyurmuştur.

İşte, (ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) **"Sonra kâfirler Rablerine denk tutarlar."** kavl-i şerifinin manası budur, yani Allah-u Tealâ kalplerin semalarıyla nefislerin arazisini yaratıp, birine ruhanî nuru, ötekine de nefsanî karanlıkları yerleştirdikten sonra, kötü sıfatlarının galebe çalmasıyla kâfirlerin nefisleri heva tağûtuna (kötü arzu putuna) meylederek ona tapmışlar ve onu Rablerine denk yapmışlardır.

Nakledildiğine göre, Yemen fukahasından bir cemaat, ârif-i billah şeyh Ebu'l-Gays ibni Cemil *(Kuddise Sırruhu)* yu bir mesele hakkında imtihan etmek için yola çıkmışlar. Yanına yanaştıklarında o, "Kulumun kullarına merhaba!" deyince, bu lâfı büyük görerek, şeyhu't-tarîkayn ve imamu'l-ferîkayn Ebu'z-Zebih İsmail ibni Muhammedil Hadramî *(Kuddise Sırruhu)* ya varıp, Şeyh Ebu'l-Gays'ın bu sözünü bildirdiklerinde, o gülerek: "Şeyh efendi doğru söylemiş, siz nefsinizin kullarısınız, nefis ise onun kuludur." buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ, göklerle yer, karanlıklarla nuru yaratmasıyla varlığına delil getirdikten sonra, insanı yaratması ile ayrıca istidlâl etmek üzere şöyle buyuruyor:

هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضىٰ اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ(٢)

KELİME MANASI (2)

(هُوَ) **O** (Allah-u Tealâ), kimdir? (الَّذِى) **öyle bir zattır ki,** (خَلَقَ) **yarattı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neden? (مِنْ طِينٍ) **çamurdan,** (ثُمَّ قَضىٰ) **ondan sonra takdir etti,** neyi? (اَجَلاً) **muayyen bir süreyi** (ölüm zamanını), (وَاَجَلٌ) **bir ecel,** öyle ecel ki, (مُسَمًّى) **tayin edilmiş,** (kabirlerden dirilmek için tayin edilen süre) nerededir? (عِنْدَهُ) **onun nezdinde** (katında) **dır,** (ثُمَّ اَنْتُمْ) **sonra siz,** (تَمْتَرُونَ) **şüphe ediyorsunuz.**

MEALİ ŞERİF

Sizi bir çamurdan yaratan sonra bir eceli (ölüm zamanını) **takdir eden ancak O'dur. Muayyen bir ecel** (kıyamet gününün vakti) **ise, O'nun nezdinde** (katında bilinmiş) **dir. Sonra siz** (dirilmek hususunda hâlâ) **şüphe ediyorsunuz.**

İ Z A H A T

Ayet-i celilede, "Bütün insanların çamurdan yaratıldığı" şeklinde anlaşılan ifade-i celilenin izahı tefsirlerde üç şekilde yapılmıştır:

1- Beğavî, Kurtubî, Hâzin ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede çamurdan yaratıldığı beyan edilen muhataplar, bütün insanlarsa da aslında bizzat çamurdan yaratılmış olan Âdem *(Aleyhisselâm)* dır. Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah-u Tealâ, Âdem *(Aleyhisselâm)* ı topraktan yarattı ve onu önce çamur hâline getirdi, sonra onu kara bir balçık oluncaya kadar (hâli üzere) bıraktı, daha sonra onu takdir edip, şekillendirdi ve saksı gibi kupkuru bir hâle gelinceye kadar öylece terketti ve neticede ona ruh üfledi."

İşte bütün insanlık çamurdan yaratılmış olan Âdem *(Aleyhisselâm)* ın neslinden geldiği için, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde: (هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ) **"O, sizi çamurdan yaratandır."** buyurmuştur. Nitekim:

٢٨٦-عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلنَّاسُ وَلَدُ آدَمَ ، وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ»

286 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"İnsanlar Âdem'in oğludur. Âdem ise topraktandır."** *(Süyûtî, el Camiu'l-Kebir, No:23985, 8/6)* hadis-i şerifi de bu hakikate işaret etmektedir.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılışı, bazı vasıfları, yaşı ve vefatı ile ilgili rivayetler:

İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ, Cibril *(Aleyhisselâm)* ı yeryüzünden bir parça toprak kendisine getirmesi için gönderdiğinde, toprak "Benden bir şey noksan etmenden Allah-u Tealâ'ya sığınırım" deyince, Cibril *(Aleyhisselâm)* bir şey almadan dönerek, "Ya Rabbi! O sana sığındı (onun için ondan bir şey alamadım). " dedi.

Bunun üzerine Mevlâ Tealâ Mikâil *(Aleyhisselâm)* ı gönderdi. Toprak yine Allah-u Tealâ'ya sığınınca, o da bir şey alamadan geri döndü. Neticede Mevlâ Tealâ, ölüm meleğini gönderdiğinde toprak yine ondan Allah-u Tealâ'ya sığınınca Azrail *(Aleyhisselâm)* "Ben de, emrine karşı gelmekten Allah-u Tealâ'ya sığınırım" diyerek yer yüzünün muhtelif kısımlarından toprak parçaları alarak kırmızı, siyah ve beyazı birbirine karıştırdı, bundan dolayı Âdem oğullarının renkleri muhtelif (farklı) oldu.

Sonra, o toprağı tatlı, tuzlu ve acı suyla yoğurdu, bu yüzden de insanların huyları değişik oldu. O zaman Allah-u Tealâ ölüm meleğine:

« رَحِمَ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ الْأَرْضَ وَلَمْ تَرْحَمْهَا ، لَا جَرَمَ أُخْرِجُ أَرْوَاحَ مَنْ أَخْلُقُ مِنْ هٰذَا الطِّينِ بِيَدِكَ »

"Cibril ve Mikâil yere acıdı da, sen ona acımadın. Şüphesiz ki, bu çamurdan yaratacaklarımın ruhlarını senin elinle çıkartacağım." buyurdu. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/84)*

٢٨٧ – عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ ، فَجَاءَ بَنُوا آدَمَ عَلَىٰ قَدْرِ الْأَرْضِ: جَاءَ مِنْهُمُ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ ، وَبَيْنَ ذٰلِكَ ، وَالسَّهْلُ ، وَالْحَزْنُ ، وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ »

287- Ebu Musa el Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif de bu rivayeti teyid etmektedir:

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **Âdemi yeryüzünün tamamından aldığı bir avuç topraktan yarattı. Bu yüzden Âdem oğulları yer yüzünün** (bulundurduğu renkler ve tabiatlar) **ölçüsünce** (meydana) **geldi.**

(Şöyle ki:) **Onlardan kırmızı, beyaz ve siyah** (yaratıldıkları topraklar hasebince başlıca bu üç renk üzere, bir de), **bunların** (bütün renklerin asılları olan bu üç rengin) **arasında** (ki değişik renklerde, yaratıldıkları top rakların tabiatları itibariyle de), **yumuşak, sert, kötü** (huylu) **ve iyi** (ahlâklı insanlar meydana) **geldi."** *(Ebu Davud:17, No:4693, 2/634, Tirmizî, Tefsir:3, No.2955, 5/204, Ahmed ibni Hanbel, Müsned:No.19599, 7/141)*

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, toprağın tatlı tarafından yaratılan kimse, kâfir çocuğu da olsa, netice cennete gidecek, tuzlu tarafından yaratılan ise takî (takva sahibi) bir kimsenin oğlu olsa da akibet cehenneme varacaktır.

Âdem *(Aleyhisselâm)*, yerin edîminden (üst tabakasından) yaratıldığı için bu ismi almıştır.

Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ Âdem *(Aleyhisselâm)* ı, "Decnâ' (bir rivayet 'Dehnâ')" denen bir araziden yaratmıştır. *(İbnü'l-Esîr, en Nihaye, 2/102, 106)*

İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* ın rivayetine göre, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın göğüs kısmı (bir rivayet kemikleri), "Dariyye" denilen bir karyeden yaratılmıştır.

Cevherî'nin beyanına göre, "Dariyye", Kilâboğullarına ait Basra yolu üzerinde bulunan bir kasabadır ki, Mekke-i Mükerreme'ye daha yakındır. *(es-Sıhâh, 6/2409)*

Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ Âdem *(Aleyhisselâm)* ı cuma gününün sonunda yaratmıştır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ Âdem *(Aleyhisselâm)* ı yarattığında onun başı (boyunun uzunluğundan) göğe değerdi. Sonra Allah-u Tealâ onu yere doğru meylettirerek boyunu altmış zira' (arşın) a, enini ise yedi zira'a indirdi.

Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Âdem *(Aleyhisselâm)* uzun boylu, kıvırcık saçlı idi, sanki uzun hurma ağacı gibi dururdu.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen uzun bir eserde şöyle nakledilmiştir: Âdem *(Aleyhisselâm)* Hindistandan Mekke-i Mükerremeye yaya olarak kırk kere hac yaptı.

Cennetten indirildiğinde başı göğe değerdi, bundan dolayı saçının önü döküldü, çocuklarına da kellik oradan kaldı. Boyunun uzunluğundan dolayı kara hayvanları kendisinden kaçtığı için o günden itibaren vahşî (insanlara yaklaşmaz) oldular. Âdem *(Aleyhisselâm)* kırk bin (bir rivayet yüzbin) torununu görünceye kadar vefat etmedi.

Âdem *(Aleyhisselâm)* cennetten indirildiği (Serendip) dağı (nı) n zirvesi üzerinde vefat etti. Bunun üzerine Şîs *(Aleyhisselâm)*, Cibrîl *(Aleyhisselâm)* a, "Âdemin namazını kıl." deyince, Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ona "Geç sen babanın cenazesini kıl ve onun üzerine otuz tekbir getir. Bunların beşi namaz için, yirmibeşi ise, Âdemin faziletini ortaya koymak içindir." buyurdu.

Bir rivayete göre, Âdem *(Aleyhisselâm)* üzerine dört tekbir getirilmiştir.

Şis *(Aleyhisselâm)* ın oğulları, Âdem *(Aleyhisselâm)* ı bir mağaraya koyup, Kabil oğullarından ona kimse yaklaşmasın diye mağaraya bekçi bırakmışlardı. Âdem *(Aleyhisselâm)* ı ziyarete gelip onun için istiğfar edenler, Şis *(Aleyhisselâm)* ın oğulları olmuştur.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ın ömrü 936 sene olarak kaydedilmiştir. Âdem *(Aleyhisselâm)* vefat ettiğinde güneş ve ay yedi gün yedi gece tutuldu. Vefat edince Allah-u Tealâ kefenini ve kokusunu cennetten gönderdi. Sonra kabir ve defin işlerini melekler üslendi.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ın kabr-i şerifi hakkında ihtilâf edilmiştir, geride zikredildiği üzere Hindistandaki Serendip dağında olduğu rivayet edilmekteyse de, bir rivayete göre Mekke-i Mükerreme'de, Ebu Kubeys dağında bulunan "Kenz mağarası" nda medfundur.

Ebû Salih'in, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayetine göreyse, Havva validemiz bir sene sonra vefat etmiş, o da Serendip dağındaki mağaraya defnedilmiştir, Tufan kopuncaya kadar o mekânda medfun kalmışlar, Tufan günü Nuh *(Aleyhisselâm)* onları çıkarıp birer tabuta koymuş ve gemide yanına almış, gemiden çıktığında ise Âdem *(Aleyhisselâm)* ı Beyt-i Makdis'e gömmüştür. *(Kurtubî, 6/364, Taberî, Tarihu'r-Rusuli vel Mülûk, 1/155-164)*

Âdem *(Aleyhisselâm)* ın topraktan yaratılmasının hikmeti: Toprağın, tevazu ve meskenet (alçak gönüllülük ve fakirlik) makamlarını temsil etmesindendir. Nitekim:

٢٨٨-عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «وَمَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللهُ»

288 - Talha ibni Ubeydillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Tevazu göstereni, Allah** (-u Tealâ) **yükseltir."** hadis-i şerifinin de ifade ettiği gibi, tevazu timsali olan toprak, eşref-i mahlûk (en üstün yaratık) olan insanın ana maddesi olmaya hak kazanmıştır. *(Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, Kitâbu'z-Zühd, 36, No:17851, 10/443)*

İnsanın su ile değil de ateşle ta'zibinde (azabedilişinde) ki hikmet de; aynı yöndedir, zira topraktan ma'mul bir kap her hangi bir şekilde pislense, su ile temizlenemeyeceği gibi, günahların necasetiyle pislenen bir insan da ancak ateşle paklanır (cehennemde temizlenir). *(Ruhu'l-Beyan, 3/5)*

2- Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, İnsan meni ile hayız kanından yaratılmış olup, bu ikisi de kandan kaynaklanmakta, kan ise, gıdalardan neş'et etmekte (meydana gelmekte) dir.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılışı ile ilgili diğer bazı rivayetler, Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 1/255-264 de mevcuttur.

Gıdalar, hayvanî veya nebatî (bitkisel) olur. Hayvanî gıdaların meydana gelişinin izahı yukarıdaki gibidir, zira her canlının tevellüt keyfiyetindeki (doğuş şeklindeki) durum insanın meydana gelmesindeki gibidir.

Bitkisel gıdaların hâli ise, daha açıktır. Zira insanın nebatî gıdalardan yaratılmış olduğu sabit bir gerçektir ki, bütün bitkilerin topraktan yaratılmış olduklarında hiç şüphe yoktur. İşte böylece her insanın topraktan yaratılmış olduğu meydana çıkmıştır.

Geride açıklanan şekilde nutfe (meni) nin topraktan meydana geldiği anlaşıldıktan sonra, bu sudan, kalp, beyin ve ciğer gibi sıfat, suret, renk ve şekil bakımından farklı olan muhtelif uzuvlar ile, kemik, kıkırdak, sinir ve diz bağları gibi aynı cinsten birbirine yakın bazı aza meydana gelmiştir.

Birbirine benzeyen bir maddede bu kadar farklı sıfatların oluşması, ancak Hakîm, Müdebbir ve Rahîm (her işi yerinde olan, yöneten ve acıyan) bir Mukaddir'in takdiri (ayarlayıcının düzenlemesi) ile mümkündür ki işte matlûp (istenen netice), bu (zatın varlığını ispat etmek) tir.

3- Kurtubî ve Alûsî tefsirlerinde zikredilen diğer bir görüşe göreyse, her insan ilk başta topraktan yaratılmıştır. Nitekim:

٢٨٩ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: اِنَّ الْمَلَكَ الْمُوَكَّلَ بِالرَّحِمِ يَأْخُذُ النُّطْفَةَ فَيَضَعُهَا عَلَىٰ كَفِّهِ ثُمَّ يَقُولُ: يَارَبِّ مُخَلَّقَةٌ اَوْ غَيْرُ مُخَلَّقَةٍ؟ فَاِنْ قَالَ: « مُخَلَّقَةٌ » قَالَ: يَا رَبِّ مَا الرِّزْقُ ، مَا الْاَثَرُ ، مَا الْاَجَلُ؟ فَيَقُولُ: « انْظُرْ فِى الْكِتَابِ » فَيَنْظُرُ فِى اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ فَيَجِدُ فِيهِ رِزْقَهُ وَاَثَرَهُ وَاَجَلَهُ وَعَمَلَهُ، وَيَأْخُذُ التُّرَابَ الَّذِى يُدْفَنُ فِى بُقْعَتِهِ وَ يَعْجِنُ بِهِ نُطْفَتَهُ: فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَىٰ: ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ﴾

289 - İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ana rahmine müvekkel (görevli) olan melek, nutfeyi alıp avucuna koyar ve 'Ya Rabbi! Şekillenecek mi, şekillenmeyecek mi? (yaşayacak mı, yaşamayacak mı?)' diye sorar.

Eğer Mevlâ Tealâ: **'Şekillenecektir'** buyurursa, melek:'Ya Rabbi! Rızkı, ameli ve eceli nedir?' diye sorar, Mevlâ Tealâ da: **'Kitaba bak!'** buyurur. O zaman melek levh-i mahfuz'a bakarak o kişinin rızkını, amelini ve ecelini orada bulur. Ve o şahsın gömüleceği toprağını alarak suyunu onunla yoğurur. İşte Mevlâ Tealâ'nın:

« مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَ فِيهَا نُعِيدُكُمْ ... (٥٥) »

'Sizi ondan (topraktan) **yarattık ve sizi ona iade edeceğiz.'** *(Tâhâ Suresi:55 den)* kavl-i şerifinin manası budur." *(Kurtubî, 6/363, Süyûtî, ed Dürru'l-Mensur, 5/584)*

٢٩٠ - عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ مَوْلُودٍ اِلَّا وَقَدْ ذُرَّ عَلَيْهِ مِنْ تُرَابِ حُفْرَتِهِ »

290 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Her doğan çocuğun** (yaratıldığı suyun) **üzerine mutlaka kabrinin toprağından serpilir."** *(Ebu Nuaym, Hilye, 2/280)* hadis-i şerifi de bu rivayeti takviye etmektedir.

٢٩١ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ وَفِي سُرَّتِهِ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِي تَوَلَّدَ مِنْهَا فَإِذَا رُدَّ إِلَىٰ أَرْذَلِ عُمُرِهِ رُدَّ إِلَىٰ تُرْبَتِهِ الَّتِي خُلِقَ مِنْهَا حَتَّىٰ يُدْفَنَ فِيهَا وَ إِنِّي وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ خُلِقْنَا مِنْ تُرْبَةٍ وَاحِدَةٍ وَفِيهَا نُدْفَنُ »

291- İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her doğan çocuğun göbeğinde mutlaka** (doğduğu mayasının alındığı) **topraktan bir parça vardır, o kişi âhir ömrüne döndürülünce yaratıldığı toprağa geri iade edilerek oraya gömülür. Şüphesiz ki ben, Ebu Bekr ve Ömer, bir toprak-tan yaratıldık ve oraya gömüleceğiz."** *(Hatîb, Tarih-i Bağdad, 2/313)*

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)*: "Ebu Bekr ile Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* hakkında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in toprağından yaratılmış olmalarından daha büyük bir üstünlük bilemiyorum. Çünkü onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına gömülmüşlerdir." demiştir.

Buraya kadar zikredilen görüşler, ayet-i celileden muradın, Allah-u Tealâ'nın varlığını ispat eden delillerden bir delil olması görüşünü açıklamaktadır. Gerçi bu ayet-i celilenin, ahiretin varlığına dair delil getirildiğini söyleyenler de vardır.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, müşriklerin dirilmeyi inkâr etmelerini açıklama hususunda getirilmiş bir isti'naf (yeni söz) dür.

Ayet-i celiledeki hıtabın, bütün insanlar hakkında umumi kabul edilmesi mümkünse de, sonunda gelecek: (ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ) **"Sonra siz şüphe ediyorsunuz."** hıtabının da açıkça delâlet ettiği gibi baştaki hıtap da özellikle kâfirlere mahsustur.

Evvelki ayet-i celilede: (ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"Sonra o kâfirler"** buyurularak, gâip sîğasıyla getirilen kelâmın, burada hıtaba iltifatı (dönüşü), kâfirleri ziyade teşnî' ve tevbîh (son derece kötülemek ve kınamak) nüktesine dayanmaktadır.

Dirilmenin bir çok delilleri arasından özellikle insanın yaratılmasının seçilmesi, geçen ayetteki âfâkî (insanın dışındaki) delillere nazaran enfüsî (insanın içindeki) delillerin dikkate alınmasının daha kolay ve yakın olmasındandır.

Her hâl-ü kârda, asla hayat kokusu koklamamış olan donuk bir nesneyi diriltmeye kâdir olan zatın, bir zaman hayat sahibi olanı diriltmesinin insanlar nezdinde de daha kolay olduğu son derece açık olan bir husustur.

Geride de zikredildiği gibi, insanın bedenini ve uzuvlarını farklı ve çeşitli sıfatlarda tertip etmeye kâdir olan bir zatın varlığı kesin olarak sabit olduğuna göre, canlıların ölümünden sonra da, o zatın kudret ve hikmeti devam etmektedir, öyleyse Allah-u Tealâ hem o canlıları hemde onlardaki dirilik vasfını iade etmeğe elbette kâdirdir.

İşte bu da, ahiretin varlığı ile ilgili görüşün sahih (doğru) olduğunun delilidir ki, ayet-i celilede geçen: "Ecel-i müsemma" hakkında açıklanan manaların başında, bu belirli sürenin, kabirden dirilme için tayin edilen bir zaman olduğu görüşü ağır bastığına göre, ayet-i celilenin başındaki: (هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ) **"O, sizi çamurdan yaratandır."** kavl-i şerifinin de dirilmenin ispatı için mesuk olduğu (getirildiği) görüşü münâsebet almakta ve kuvvet kazanmaktadır.

(ثُمَّ قَضىٰ اَجَلاً)**"Sonra bir ecel takdir etti"** ifade-i celilesi hakkında bir kaç bahis vardır:

Tefsir-i Kebir ve Alûsî'de zikredildiğine göre, (قَضىٰ) lâfzı, bazen hükmetmek ve emretmek anlamına gelir, nitekim:

« وَ قَضىٰ رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ ... (٢٣) »

"Rabb'in, 'kendinden başkasına kulluk etmeyin' diye hükmetti." *(İsra Suresi:23 den)* kavl-i şerifi bu manadadır.

Bu kelime bildirmek manasına da gelebilir, nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَقَضَيْنَا اِلىٰ بَنِى اِسْرَائِيلَ فِى الْكِتَابِ ... (٤) »

"Biz kitapta İsrail oğullarına şunu bildirdik ki, ..." *(İsra Suresi:4 den)* buyurmuştur.

Yine bu kelime, tamamlanan bir fiilin sıfatı anlamına da gelebilir, nitekim Mevlâ Tealâ:

« فَقَضيٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ ... (١٢) »

"Bu suretle onları yedi gök olmak üzere iki günde tamamladı." *(Fussilet Suresi:12 den)* buyurmuştur. Bu ayet-i celilede geçen (قَضىٰ) fiili "takdir etti ve yazdı" manalarına gelmektedir.

Arapçada "Ecel" kelimesi, belirlenmiş vakitten ibarettir. İnsanın eceli de, ömrünün bitmesi için tayin edilmiş süredir.

Borcun eceli ise, ertelenmiş olduğu sürenin sona erdiği an demektir. Bu kelimenin aslı, te'hir (geciktirme) manasındadır. Dolayısıyla ifade-i celilenin manası, "Allah (-u Tealâ) herkesin ölümü için belli bir vakit belirlemiştir" şeklindedir.

Mevlâ Tealâ'nın, bu tayin ve takdiri, meşiyet-i ilâhiye'nin (ilâhi dilemenin) o ölümü o vakitte meydana getirmeye taallûk etmesinden ibarettir. Bu ayet-i celilenin bir nazîri (benzeri) de,

« ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ (١٥) »

"Sonra siz, bunun arkasından hiç şüphesiz ki, elbette ölüler (olacak) **sınız."** *(Müminun Suresi:15)* kavl-i şerifidir.

Cümle-i celilede geçen (ثُمَّ) ifade-i celilesi, zaman bakımından değil de zikirde tertip (anılmakta sıraya riayet) içindir. Çünkü kaza (takdir), halk (yaratmak) tan öncedir. Bir rivayete göreyse açık olan görüş zamanda tertiptir. Bu manaya göre takdir ve kitabetten maksat, meleklerin bilip yazdığıdır. Nitekim:

٢٩٢- قَالَ عَبْدُ اللهِ (رضى الله عنه) حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ: « اِنَّ اَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِى بَطْنِ اُمِّهِ اَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ مَلَكًا فَيُؤْمَرُ بِاَرْبَعِ كَلِمَاتٍ وَيُقَالُ لَهُ اكْتُبْ عَمَلَهُ وَرِزْقَهُ وَاَجَلَهُ وَشَقِىٌّ اَوْ سَعِيدٌ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ فَاِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَعْمَلُ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ اِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ كِتَابُهُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ اِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ »

292 - Abdullah İbn-i Mesut *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Sadık ve masdûk (kendisi doğru söyler ve kendisine de doğru bildirilir) olduğu hâlde, bize Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* (insanın yaratılması hakkında) şunları söyledi:

"Sizin her birinizin yaratılması (yaratılma başlangıcında ana-baba suyunun maddeleri) **kırk gün anasının karnında toplanır, sonra o maddeler o kadar zaman** (kırk gün) **içinde katı bir kan pıhtısı hâlini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde bir çiğnem et olur. Sonra** (dördüncü tekamül tavrında) **Allah bir melek gönderir ve** (o çocuk hakkında) **şu dört kelime** (yi yazması) **emrolunur ve ona; 'Onun işini, rızkını, ecelini, şakî** (bedbaht) **yahut saîd** (bahtiyar) **olduğunu yaz!' denilir. Sonra ona ruh üflenir** (çocuk canlanır).

Artık sizden bir kişi, (bu fıtratı gereği dünyada) **iyi iş yapar, nihayet kendisiyle cennet arasında yalnız bir zira** (arşın kadar) **mesafe kalır da o sırada** (meleğin ana karnında yazdığı) **yazısı o kişinin önüne geçer** (onu önler) **bu defa o kişi cehennemliklerin işini yapmaya başlar** (da cehenneme girer).

Sizden bir kişi de kötü iş yapar. Nihayet kendisiyle cehennem arasında ancak bir kulaç mesafe kalır. Bu sırada (meleğin yazdığı) **o yazı önüne geçer** (onu önler). **Bu defa o kişi cennet ehlinin** (hayırlı) **amelini yapar** (cennete girer)." *(Buharî, Bed'ü'l-Halk:6, No:3036, 3/1174, Müslim, Kader:1, No:2643, 4/2036, Ebu Davud, Sünnet:17, No:4708, 2/640, Tirmizî, Kader:4, No:2137, 4/446, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3624, 2/22)*

(وَ اَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ) **"Bir de malûm ecel, O'nun katındadır."** kavl-i şerifinin izahı:

Ayet-i celilenin zahiri (açık manası), her insan için iki ecelin bulunduğuna delâlet etmektedir. Müfessirler bu iki ecelin tefsiri hususunda bir kaç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir.

1- Kurtubî, Ruhu'l-Beyan ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, birinci ecel, herkesin ölüm eceli, ikincisi ise, kıyametin ecelidir. Buna göre mana: "Allah-u Tealâ sizin ölümünüz için bir ecel takdir etti, fakat size kıyametin ne zaman kopacağını bildirmedi." demektir.

Gerçi ölüm eceli de ayrıntılı bir şekilde bilinemezse de, emarelerinin belirmesi ile veya insan ömürlerinde mutad olan yaş nazar-ı itibara alınarak aşağı yukarı tahmin edilebilir. Fakat kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bilgi ancak Allah-u Tealâ hazretlerine mahsus olup, hiç bir şekilde kimse tarafından bilinemeyeceği gibi, tahmin dahi edilemez.

Bu yüzden kıyametin şanına ta'zimen ve o büyük günün şiddetine işareten ayet-i celilede (وَأَجَلٌ مُسَمًّى) tenvin ile zikredilmiş ve zarf olan haberin (عِنْدَهُ lâfzının) öne alınması yaygın iken tefhîm hakkına vefaen (ifadeye büyüklük vermenin gereğine uymak için) nekire olan müpteda (وَأَجَلٌ lâfzı) takdim edilmiştir.

Cümle-i celilede, ecel-i müsemma'yı, Allah-u Tealâ'nın indinde olmakla kayıtlamak, kıyamet vaktinin, Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği muğayyebât-ı hamse (beş bilinmeyen şey) den olduğunu açıklamak içindir.

Gerçi: (وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ) **"Hiç kimse nerede öleceğini bilemez"** *(Lokman Suresi:34 den)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere, vukuundan evvel ölüm ecelini de Allah-u Tealâ'dan başka kimse bilemezse de, ölümleri müşahede edilen kimselerin doğum ve vefat tarihleri kaydedilerek kendileri hakkında bir nev'i bilgi elde edilmektedir.

Buna göre, dirilme vaktine ecel adının verilmesi, dirilmenin, kıyamet müddetinin mebdei (başlangıcı) olması itibariyle değil de, insanların kabirde bekleme süresinin sonu olmasına göredir. Nitekim ölüme ecel denmesi de, ölüm süresinin başlangıcı olduğu için değil, hayat müddetinin sonu olması hasebiyledir, çünkü ecel, lugat manası itibariyle bir sürenin başlangıcından değil, sonundan ibarettir.

2- Ebu Hayyân ve Fahrurrazî tefsirlerinde Ebu Müslim *(Rahimehullah)* tan nakledilen bir manaya göre, birinci ecelden murat; vefat etmiş olan insanların eceli, ikinciden maksat ise henüz hayatta olanların ecelidir.

Bu ikinci ecelin Allah-u Tealâ katında müsemma (bilinmiş) olmasının manası şudur; geçmiş varlıklar öldükleri zaman artık ecelleri herkes tarafından malûm olmuş olur, ama hayatta olanlar henüz ölmedikleri için ecelleri bilinemez.

3- Nisâburî, Hâzin ve Alûsî tefsirlerinde, Hasen, İbni Müseyyeb, Katade ve Dahhâk *(Radıyallahu Anhum)* tarafından rivayet edilip, İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* katından da tercih gören diğer bir manaya göreyse, birinci ecel; yaratılışla ölüm arası, ikincisi ise ölümle dirilme arasıdır ki buna "Berzah" denilir.

Atâ *(Rahimehullah)* İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Herkes için iki ecel vardır, birincisi ölümüne kadar olan

ecel, ikincisi ise dirilme vaktine kadar olan süredir. Eğer kişi sıla-i rahim yapan (yakınlarını arayıp soran), takva sahibi, iyilik sever, salih bir kimse ise, Allah-u Tealâ onun ba's ecelinden (dirilmesine kadar geçecek vakitten) alarak ömür eceline (hayat süresine) ekler.

Amma, akraba ilişkilerini kesen, kötü huylu kimselerin Allah-u Tealâ hayat ecelinden eksiltip, memat eceline ekler, işte Allah-u Tealâ'nın:

« ... وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ... (١١) »

"Bir yaşatılanın ömrünün artırılması da, eksiltilmesi de, mutlaka bir kitaptadır." *(Fatır Suresi:11 den)* kavl-i şerifinin manası budur. Buna göre ecelin değişmemesinin manası, dirilme süresinin sonunun değişmemesidir.

4- İmam-ı Mücahit ve İbni Cübeyr *(Radıyallahu Anhuma)* ya nisbet edilen diğer bir rivayete göreyse, birinci ecel, dünya ehlinin tamamı ölünceye kadar yaşayacakları zaman, ikinci ecel ise, sonu olmayan ahiret süresidir.

5- İbni Cerîr ve İbni Ebî Hâtim *(Rahimehumallah)* ın, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet ettikleri bir manaya göre de, birinci ecel, ruhun uyku vakti alınması , ikincisi ise ölüm anında kabzı (alınması) dır. Tıbrisî *(Rahimehullah)*,

« ... وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ... (٤٢) »

"(Allah-u Tealâ) **Diğerini** (ölüm zamanı gelmeyen ruhu) **ise, ecel-i müsemma'ya kadar salıveririr** (ölümü için tayin edilen bir vakte kadar bedenine gönderir, uykusundan uyandırır)." *(Zümer Suresi:42 den)* kavl-i şerifini delil getirerek bu görüşü te'yid etmiştir.

6- Birinci ecel, herkesin kendi ömründen geçirdiği müddet, ikincisi ise herkesin geriye kalan ömrüdür.

7- Birinci ecel, ayların, ekinlerin ve benzeri şeylerin bilinen zamanı, ikincisi ise, ölüm ecelidir.

8- Ecel-i evvel, dünyanın bitiş zamanı, ecel-i müsemma ise, ahiretin başlama anı olabilir.

9- İslâm hukemasının beyanına göre, her insanın iki eceli vardır. Birincisi; tabiî olan eceller, ikincisi ise, normal olmayıp kaza ve belâlarla gelen ecellerdir.

Tabiî olan eceller: "İnsanın yaratılışı, mizacı, bünyevî özelliği, harici tesirlerden ve yok edici âfetlerden korunabilmiş olsaydı, dünyada kalma süresi filânca vakte kadar uzayabilirdi." şeklinde anlaşılabilir.

Kaza ve belâlarla gelen eceller ise, boğulma, yanma, zehirli haşeratın sokması ve insanı aciz bırakan buna benzer belâlar gibi her hangi bir harici sebepten meydana gelen ölümlerdir.

Buna göre ayet-i celiledeki, (وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ) **"Tayin edilmiş ecel, O'nun katındadır."** ifade-i celilesi, "O'nun yanında malûm olan veya Levh-i Mafuzda adı konulmuş olan bir ecel." anlamındadır.

10- İki ecelin de, ölüm eceli olması muhtemeldir. Buna göre her şahsın iki eceli olup, birincisi yazıcı meleklerin kaydettiği eceldir ki bu, artma ve eksilmeyi kabul eder. Nitekim

٢٩٣ – عَنْ سُلَيْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَلاَ يَزِيدُ فِى الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ »

293 - Süleyman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ömrü ancak iyilik artırır."** *(Tirmizî, Kader:6, No:2139, 4/448)* hadis-i şerif ile,

٢٩٤ - عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَصِلَةُ الرَّحِمِ زِيَادَةٌ فِى الْعُمْرِ »

294 - Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen: **"Sıla-i rahim, ömürde ziyadedir** (ömrü artırır)." *(Taberânî, el Mu'cemü'l-Evsad. No:6082, 7/50)* hadis-i şerifinde kastedilen ömrün uzamasından maksat, değişmeye kabil olan bu birinci eceldir.

İkinci ecel ise, değişikliği kabul etmeyen, Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği ilm-i ezelî'de kesinleşmiş olan ecel-i müsemma'dır.

Ulemadan bazısı bir çok hadis-i şerifte geçen ömür artışından muradın, ömrün bereketli oluşu ve ibadetlere muvaffakiyetle geçmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bir kısmı da, kişinin ölümünden sonra, faydalı ilmi ve salih ameli gibi güzellikleriyle yâdedilmesinin, uzun yaşaması demek olduğunu söylemişlerdir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bazı büyükler bu makamda şu izahı yapmışlardır: Ecel, her canlının ölmesi için tayin edilen bir zamandır. O vakit gelmeden ölüm hâli hiçbir canlıya ârız olmaz. O vakit geldiğinde de, ileri geri yapmaz. Nitekim:

« مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ (٤٣) »

"Hiç bir ümmet ecelini ne geçebilir (öne alabilir), **ne de geri kalabilir** (erteleyebilir)." *(Müminun Suresi:43)* kavl-i şerifi, bu mananın doğruluğunun en büyük delilidir.

Şair bu hususta ne güzel söylemiştir:

« يَمُوتُ قَوْمٌ فَيُحْيِى الْعِلْمُ ذِكْرَهُمْ وَالْجَهْلُ يُلْحِقُ أَمْوَاتاً بِأَمْوَاتِ »

"Bir toplum ölür ama ilim onların şanın yaşatır,
Cehalet ise (hayattayken) **ölü olanları** (gerçek) **ölülere katar."**

Eğer burada, "Mevlâ Tealâ'nın, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın sözü olarak bizlere nakletmiş olduğu,

« أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ (٣) يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ... (٤) »

Ayet: 2

"Allah (-u Tealâ) **ya kulluk edin; ondan sakının ve bana itaat edin ki,** (Allah-u Tealâ) **günahlarınızdan** (bir kısmını) **sizin için bağışlasın ve sizi ecel-i müsemma'ya kadar te'hir etsin** (belli bir vadeye kadar cezalandırmadan yaşatsın)." *(Nuh Suresi:3,4 den)* kavl-i şerifi, bu şartların yerine gelmemesi hâlinde bir takım insanların ecel-i müsemma'dan evvel alınacakları hususunda açık bir ifadedir." denecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

Ecelin birden fazla olması bize göredir. Mevlâ Tealâ'ya nisbetle kesinlikle ecel birdir. Bu konunun tahkiki (incelenmesi) şöyledir: Allah-u Tealâ ezelde bütün mevcudâtı bilmiş ve ilminin şumûlü hasebince (bildiğine göre) bütün varlıkları takdir etmiştir.

Meselâ, Allah-u Tealâ ezelde bir kulu hakkında,"Filân kimse haramlardan sakınır ve itaatkâr olursa, ecel-i müsemma'sına ulaşır." buyurmuştur ki, buradaki ecelden maksat, uzun olan ikinci eceldir. Bu eceli, müsemma (belirlenmiş) olmakla vasıflamak, tahsis için değildir. Zira her hâl-ü kârda ecel belirlenmiştir. Dolayısıyla o kişi takva sahibi olmayıp, itaatta bulunmasa da, Allah-u Tealâ indinde eceli bellidir.

Tabiî ki bu durumda uzun eceline ulaşamayacaksa da, Allah-u Tealâ o kişinin ne şekilde amel edeceğini bildiğinden ona göre ecelini tayin etmiştir. O hâlde Allah-u Tealâ'nın ilminde mukadder (takdir edilmiş) olan ecel, muayyendir. Fakat biz Allah-u Tealâ'nın ilminde olanı bilemediğimizden o kişinin ne türlü icraatta bulunacağını ve kendisi hakkında hangi ecelin takdir edildiğini bilemeyiz.

Kişi, iyilik veya kötülükten her hangi muayyen birini işleyip, ona bağlı olarak eceli geldiğinde işte o zaman biz, o kişi hakkında müsemma olan ecelin ne olduğunu anlarız. Demek ki tereddüd, Allah-u Tealâ'nın takdirinde olmayıp, bize göredir. Aksi hâlde Allah-u Tealâ'nın, kulunun yaptığı işi, meydana gelmesinden evvel bilmemesi lâzım gelir ki, bunu düşünmek mümkün değildir.

Allah-u Tealâ'nın, bir kâfirin müslüman olmayacağını ezelde bilip takdir ettiği hâlde, yine de ona "Müslüman ol ki cennete giresin, kâfir olma ki cehenneme girmeyesin." buyurması da bu şekilde anlaşılmalıdır. Zira emir ve nehiy, itaat veya muhalefeti açığa çıkartmak içindir.

Nitekim, kölesinin itaatsızlığını yanında bulunanlara göstermek isteyen kimse, yapmayacağını bildiği hâlde ona bir şeyi emreder, o köle hakkında tereddüt sahibi olan kişiler ancak ağasının bu emrinden sonra onun itaatsızlığını yakînen bilebilirler. Bir kişinin itaatkâr olduğunu göstermek isteyen de aynı şekilde davranır.

İşte kulların ef'âl-i ihtiyariye' si (yapıp yapmamakta serbest oldukları işleri) nden ilâhî takdirin taallûk ettiği şeylerin tamamı, bu kabildendir. Böylece Allah-u Tealâ'nın ilminde hiç bir konuda her hangi bir tereddüt bulunmadığı, tereddüdün ancak biz kullarda bulunduğu açığa çıkmıştır.

Ancak, Allah-u Tealâ ilm-i ezelisinde bildiği bir şeyi kullarına bildirirse, kullarda da tereddüde mahal kalmaz, nitekim:

« ... ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٦) خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ ... (٧) »

"Onları korkutsan da, korkutmasan da iman etmezler. Allah (-u Tealâ) onların kalplerini mühürlemiştir." *(Bakara Suresi:6 ve 7 den),*

« ... فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (٩) »

"Böylece onları sarıverdik, artık göremezler." *(Yasin Suresi:9 dan)* kavl-i şeriflerinde, Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, kendi zamanında bulunan bazı kâfirlerin hâl ve meâllerini (sonlarını) bildirmiştir.

Bu konuda konuşulacak en son söz budur, yine de gerçek ilim, Melik-i Allâm (herşeyi bilen padişah) ın katındadır.

(ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ) **"Sonra da siz, hâlâ şüphe edersiniz."**

Alûsî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiği üzere, İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* ın, Halid ibni Mi'dân *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet ettiğine göre, bu cümle-i celilenin manası: "Siz hâlâ dirilmek hakkında şüphe içindesiniz." demektir. *(No:7103, 4/1262)*

İmam-ı Râgıb *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Mirye", iki karşıt şey hakkında tereddüd etmektir. İmtira'ya, cahd (inkâr) ve cidal (mücadele) manaları da verilmiştir. Hangisi olursa olsun cümle-i celileden murat, müşriklerin dirilmenin varlığı hakkındaki şüphelerini hayretle karşılayarak reddetmektir.

Zira geride zikredilen ifade-i celilelerle, Allah-u Tealâ'nın, o inkârcıların ve atalarının yaratıcısı ve ecellerine kadar yaşatıcısı olduğu açığa çıkmıştır. O hâlde dirilikten nasibi olmayan bir takım maddeleri halk ve cem etmeğe (yaratıp biraraya getirmeye), sonra onlara hayat ibdâ' edip (eşsiz bir şekilde yerleştirip), dilediği kadar onları ibkâ etmeğe (yaşatmaya) kâdir olan zat, aynı maddeleri tekrar birleştirip diriltmeğe daha ziyade kâdir olur.

Gerçi Allah-u Tealâ'nın kudretine nisbetle artma, eksilme, zorluk, kolaylık mevzubahs değilse de, insanların anlayışında ikinci yaratış daha kolay kabul edilir.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre,

« ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (١٦) »

"Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, sahiden bizler mi mutlaka diriltilmişler (olacak) **ız?"** *(Sâffât Suresi:16)* kavl-i şerifi açıkça belirttiği gibi, müşrikler dirilmenin yokluğu hakkında kesin kararlı ve inkârında ısrarlı oldukları hâlde bu cümle-i celilede onları bu konuda şüphecilikle vasıflayıp, bu tereddüdlerini uzak saymak, onların bu yanlış inanışlarının, istib'âd ve istinkâr (uzak görülme ve reddedilme) mertebelerinin zirvesinde olduğuna delâlet etmek içindir.

Şu bilinsin ki, insan bir nutfe olduğu vakitte (meni hâlinde iken) gelecek zamanda düzgün bir insan olacağını kabul etmez, fakat insan şeklini aldığı vakitte bu sefer dirilmeyi inkâr eder, hâlbuki haşr'ı inkâr etmek, insanın içinde bulunduğu hâlini inkârdan başka bir şey değildir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir:

(ثُمَّ قَضىٰ اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ) **"Allah-u Tealâ** hikmetinden dolayı ruhun hakiki vatanından uzaklaşıp, manevî huzurdan ayrılık günleri için **bir ecel takdir etmiştir. Ecel-i müsemma ise, O'nun katındadır."** Firkatten sonra vuslat eceli (ayrılıktan sonra kavuşma müddeti) ise,

« فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (٥٥) »

"Gayet kudret sahibi bir hükümdârın indinde, bir doğruluk makamında (dırlar)." *(Kamer Suresi:55)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere ındiyyet (Mevlâ Tealâ'nın manevî) makamındadır.

Firkat eceli (ayrılık süresi) için müddet ve nihayet (zaman ve son) varsa da, vuslat eceli için ne süre, ne de son yoktur. Mevlâ Tealâ vuslat eceli için, "Müsemma" vasfını kullanmıştır, çünkü vuslat vakti O'nun katında malûmdur ki o da: (اِرْجِعِى اِلىٰ رَبِّكِ) **"Rabbine dön!"** cezbesiyle kulunu kendisine cezbedeceği andır.

Vuslat günlerinin bir iptidası vardır ki, o da tevhid güneşinin kalp meşrikinden doğduğu andan başlayıp, vahdet'in istiva haddine (zirve noktasına) ulaştığı vakte kadar devam edip, sonra ebedîleşir, artık onun için bir gurûb (batış) söz konusu değildir. İşte:

« تَسَرْمَدَ وَقْتِى فِيكَ وَ هُوَ مُسَرْمِدُ وَ اَفْنَيْتَنِى عَنِّى فَصِرْتُ مُجَرَّدَا »

"Zamanım sende ebedîleşti, artık o daimidir,

Beni benden aldın, artık ben mücerred (senden gayrısiyle ilgisiz) **oldum."** sözünde şeyhi Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* bu makama işaret etmiştir.

(ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ) **"Sonra siz şüphe ediyorsunuz."** Ey vuslat ehli! Firkat ehli, kavuşmaktan şüphede olduğu gibi siz de mi şüphedesiniz? O hâlde akıllı kişi, ecel vakti gelmeden çok çalışmalı, güzel teveccüh (yöneliş) ve amellerle vusule hazırlanmalıdır.

Meşayıhtan bazısı şöyle buyurmuştur: Her kim vaktinin hükmünü tazyî' ederse (içinde bulunduğu hâle uygun düşen hareketi yapmazsa) o cahildir. Her kim de bu hususta taksirde bulunursa (eksiklik yaparsa) o da gafildir.

٢٩٥ – عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ « اِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ خَوَاصَّ يُسْكِنُهُمُ الرَّفِيعَ مِنَ الْجِنَانِ كَانُوا اَعْقَلَ النَّاسِ » قُلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَكَيْفَ كَانُوا اَعْقَلَ

النّاسِ؟ قالَ: «كانَتْ همّتُهُمُ المُسابَقَةَ الىٰ ربّهِمْ عزَّ وجلَّ والمُسارَعَةَ الىٰ ما يُرْضيهِ وزَهِدوا فِي فُضولِ الدُّنْيا وَرِياسَتِها ونَعيمِها وهانَتْ عليهِمْ فَصَبَروا قَليلاً واسْتَراحوا طَويلاً»

295- Bera' ibni Âzib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, en akıllı insanları şöyle tarif etmiştir:

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **nın öyle seçkin kulları vardır ki, onları cennetlerden en yüksek yere yerleştirecektir.**

Onlar, insanların en akıllısı olmuşlardır, (çünkü) **onların himmet** (bütün gaye) **leri, Rablerine müsabakat** (koşuşmak) **ve O'nu razı edecek şeylere müsaraat** (yarışmak) **olmuştur.**

Onlar, dünyanın fuzuli işlerine, riyaset ve nimetlerine isteksiz kalmışlar, bu yüzden dünya onlara değersiz gelmiştir.

Onlar, azıcık (dünyada) **sabretmişler, uzunca** (ebedî ahirette) **istirahat etmişlerdir."** *(Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 1/17, İbni Hacer el Askalânî, el Metâlibu'l-Âliye, No:3299, 3/215)*

Rivayet olunduğuna göre, bir kere Ebu'l-kasım el Cüneyd (Bağdadî) *(Kuddise Sırruhu)*, Sirrî Sakatî *(Kuddise Sırruhu)* nun yanına girdiğinde onu ağlar hâlde görünce, "Seni ağlatan nedir?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi:

Dün gece bana küçük çocuğum gelerek "Babacığım! Bu gece çok sıcak, şu küpü şuraya as da serinlesin" dedi. O sırada gözlerim bana galip gelerek uyuduğumda gökten inen çok güzel bir cariye gördüm ve ona "Sen kime aitsin?" diye sordum. O da: "Küpten soğuk su içmeyen kimseye aitim" dedi. Ben de ayılır ayılmaz küpü alıp yere vurdum.

Cüneyd-i Bağdadî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatıyor: Ben o küpün kırık parçalarını yerde gördüm, toprağa karışıncaya kadar parçalarını bile yerden kaldırmadı.

Ey insan! Şu büyüklerin dünya nimetlerini nasıl terkettiklerine bir bak ki, soğuk su içmeğe, lezzetli bir yemek tatmaya bile razı gelmediler. İşte onlar, evkatı murakabe ettiklerinde (her anlarını Mevlâ Tealâ ile geçirmeyi gözettiklerinde) Allah-u Tealâ onlara hisabâttan hariç hâlât (sayısız manevî hâller)bahşetti ki, artık onların zevkleri için bir intiha (son bulma) yoktur.

Ayet: 3

Mevlâ Tealâ, zatının varlığına delâlet eden delilleri açıkladıktan sonra, ilminin ihatasını (herşeyi kuşattığını) beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ (٣)

KELİME MANASI (3)

(وَهُوَ) **O,** kimdir? (اللّٰهُ) **Allahtır,** (ibadete müstahak olandır), nerede? (فِي السَّمٰوٰتِ) **göklerde,** daha? (وَفِي الْاَرْضِ) **yerde,** (يَعْلَمُ) **bilir,** neyi? (سِرَّكُمْ) **gizlinizi,** daha? (وَجَهْرَكُمْ) **açığınızı,** daha? (وَيَعْلَمُ) **bilir,** neyi? (مَا) **öyle bir şeyi ki,** (تَكْسِبُوْنَ) **kazanacaksınız.**

MEALİ ŞERİF

O, göklerde ve yerde Allah (ibadete müstahak olan) **dır. Gizlinizi de, açığınızı da bilir.** (Hayırdan ve şerden) **ne kazanacağınızı da bilir** (ona göre sevaplandırır ve cezalandırır).

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, bir önceki ayet-i celilenin maksadı kâdir ve muhtar (güçlü ve irade sahibi) olan bir yaratıcının varlığına dair delil getirmek ise, bu ayet-i celileden maksat da, Allah-u Tealâ'nın bütün malûmatı bildiğinin beyanı olarak kabul edilir.

Zira, önceki iki ayet-i kerime Allah-u Tealâ'nın kemal-i kudretine (son derece güçlü olduğuna), bu ayet-i celile ise, kemal-i ilmine (ilminin üstünlüğüne) delâlet etmektedirler ki, böylece ilâhlığın bulunmasında muteber olan diğer sıfatlarla birlikte ilim sıfatının kemali de açıklanmış olur.

Eğer önceki ayet-i celileden maksat, ahiretin varlığı hakkında delil getirmek ise, bu ayet-i celileden maksat da, bu beyanı tekmil (ahiret hayatının gerçek olduğu hakkındaki açıklamayı tamamlama) olarak kabul edilir, çünkü ahireti inkâr edenler, şu iki sebepten ötürü bu inkâra kalkışmışlardır.

1- Münkirler, insan bedeninin meydana gelmesinde müessir (etkili) olan şeyin, tabiatların imtizacı (birbiriyle uyuşması) olduğuna inanmakta, bu hususta, kudret ve irade sahibi bir zatın yaratması olduğunu inkâr etmektedirler.

2- Onlar bunu kabul etseler de, Allah-u Tealâ'nın, cüziyyâtı (detayları) bilemeyeceğini, dolayısıyla itaat edenle isyan edeni ayırmasının, Zeydin bedeni ile, Amr'ın vücudunun parçalarını seçmesinin mümkün olamayacağını söylerler.

Allah-u Tealâ, önceki ayet-i kerimesiyle, kendisinin illet-i mûcibe (mecburen yapan zorunlu bir sebep) olmayıp, kâdir ve muhtar olduğunu ispat etmiş, bu ayet-i celilesiyle de bütün malûmatı bildiğini ortaya koymuştur.

Artık ahiretin, haşrın ve neşrin (yeniden diriltip toplamanın) inkârı konusundaki bütün şüpheler batıl (geçersiz) olmuştur.

(وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰـوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ) **"O, göklerde de, yerde de Allah'tır."**

Fahrurrazî, İbni Kesîr, Se'âlibî, Zâdü'l-Mesîr ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, sapık Cehmiyye fırkası bu ayet-i celilenin zahirine bakarak Allah-u Tealâ'nın her yerde olduğunu söylemiş,Vehhâbî diye anılan diğer bazı sapık fırkalar da,

« ءَاَمِنتُم مَّن فِى السَّمَآءِ اَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ ... (١٦) »

"Gökte olanın sizi yere batırmasından emin mi oldunuz?" *(Mülk Suresi:16 dan)* kavl-i şerifinin zahirine tutunarak Allah-u Tealâ'nın gökte olduğunu iddia etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerimin ayet-i kerimeleri arasında hiç bir tezat (çelişki) bulunmadığı hâlde, bu ayet-i kerimelerin zahiri manaları arasında bir nevi çelişki görülmektedir, zira bu ayet-i celilenin açık ifadesine bakıldığı takdirde Allah-u Tealâ'nın hem gökte, hem de yerde iki mekânda birlikte bulunması gerekir ki, bu muhal (imkânsız) dır.

Dolayısıyla bu gibi ayet-i celileleri zahirine hamletmek (açık ifadesine göre yorumlamak) imkânsızdır. Bunun bir çok delilleri mevcuttur:

1- Allah-u Tealâ yine bu sure-i celilesinde:

« قُل لِّمَن مَّا فِى السَّمٰـوٰتِ وَالْاَرْضِ قُل لِّلّٰهِ ... (١٢) »

"De ki: 'Göklerde ve yerde olan her şey kimin?' De ki: 'Allah (-u Tealân) **ındır.' "** *(En'am Suresi:12 den)* buyurmuştur ki bu ifade-i celile, göklerde ve yerde olan her şeyin, Allah-u Tealâ'nın mülkü ve memlûkü (sahipli malı) olduğunu beyan etmektedir.

Eğer Allah-u Tealâ'nın kendisi de göklerde olan şeylerden biri olmuş olsaydı, kendisinin, kendine mülk olması gerekirdi ki, bu imkânsızdır.

Bu ayet-i celilenin bir benzeri de:

« لَهُ مَا فِى السَّمٰـوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ... (٦) »

"Göklerde, yerde ve bu ikisinin arasında ne varsa, O'nundur." *(Tâhâ Suresi:6 dan)* kavl-i şerifidir.

Eğer "(مَا) kelimesi akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılır, bunun içine Allah-u Tealâ'nın zatı dahil olmaz" denilirse, buna şöyle cevap verilir:

« وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰىهَا (٥) وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰهَا (٦) وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا (٧) »

"Göğe ve onu bina edene, yere ve onu yayıp döşeyene, nefse ve onu tesviye edene (düzenleyene) **yemin olsun ki...,"** *(Şems Suresi:5-7)* ve

« وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ (٣) »

"Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz." *(Kâfirun Suresi:3)* ayet-i celileleri, bu iddianın aksine delildirler. Çünkü bu ayet-i celilelerdeki (ما) kelimesiyle muradın, Allah-u Tealâ olduğunda şüphe yoktur.

2- Ayet-i celiledeki, (وَهُوَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ) **"O, göklerde Allah (-u Tealâ) dır."** ifade-i celilesinden maksat, onların dediğine göre, ya "O, bütün göklerde mevcuttur", ya da "Tek bir gökte mevcuttur" şeklindedir. İkinci ihtimal ayet-i celilenin açık manasını bırakmak olur, zira gökler cemi olarak zikredilmiştir. Birinci ihtimal ise, iki kısma ayrılır şöyle ki:

Mevlâ Tealâ'nın göklerden birinde bulunan kısmı, diğer göklerde bulunanın ya aynısı, ya da gayrısıdır. Aynısı olsa, mütehayyiz (yer tutan) bir varlığın iki mekânda bulunması gerekir ki bu, aklın bedâhati ile (açıkça gösterdiği üzere) bâtıldır. Gayrısı olma durumunda ise, Mevlâ Tealâ'nın cüzlerden ve kısımlardan mürekkep (birleşmiş) olması icap eder ki bu da muhaldir.

3- Allah-u Tealâ göklerde mevcut olsaydı, elbette mahdud ve mütenâhî (sınırlı ve sonlu) olurdu. Halbuki böyle olan herşeyin artmayı ve eksilmeyi kabul etmesi mümkün olur. Böyle olan herşeyin de muayyen bir ölçüyle özelleşmesi, bir muhassis'in tahsisi (özelleştiricinin özelleştirmesi) ve bir mukaddir'in takdiri (ayarlaması) ile olacağından, bu durumda olan her şey muhdes (sonradan olma) dır.

4- Eğer Allah-u Tealâ göklerde bulunmuş olsaydı, göklerin üzerinde başka bir âlem yaratmaya ya kâdir olur veya olmazdı. İkinci ihtimal O'nun aciz olmasını gerektirir ki, bu düşünülemez, birinciye göreyse göklerin üzerinde bir âlem yarattığı takdirde elbette kendisi bu âlemin altında kalmış olurdu. Halbuki Allah-u Tealâ'nın göklerde olduğunu iddia edenler, O'nun başka bir âlemin altında olmasını inkâr ederler.

5- Allah-u Tealâ,

« وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ ... (٤) »

"Nerede olursanız O, sizinle beraberdir." *(Hadîd Suresi:4 den)*;

« ... وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ ٱلْوَرِيدِ (١٦) »

"Biz ona (insana) **şah damarından daha yakınız."** *(Kâf Suresi:16 dan)*;

« وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ... (٨٤) »

"O, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır." *(Zuhruf Suresi:84 den)* ve

« ... فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ ... (١١٥) »

"Nereye yönelirseniz, Allah (-u Tealâ) nın vechi oradadır." *(Bakara Sure*

si:115 den) buyurmuştur ki, bütün bu ayet-i celileler, Allah-u Tealâ hakkında bir mekân ve cihet (yer ve yön) bulunduğu hakkındaki iddiaları iptâl etmekte (boşa çıkarmakta) dır.

6- Rivayet olunduğuna göre, İmam-ı Gazalî hazretlerinin üstadı imamu'l-Harameyn *(Rahimehumallah)*, bazı büyüklerin yanında misafir olarak bulunuyorken, ulema ve ekâbir (âlimler ve büyük insanlar) onun huzurunda toplandılar. O sırada meclis ehlinden biri kalkıp:

« اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (٥) »

"Allah-u Tealâ **'Rahman, arşın üstünde istiva etmiştir.'** *(Tâhâ Suresi:5)* buyurmaktayken, Allah-u Tealâ'nın mekândan münezzeh olduğuna delil nedir?" diye sorunca,

İmam hazretleri, "Buna delil, Yunus *(Aleyhisselâm)* ın, balığın karnında:

« ... لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظّٰالِمِينَ (٨٧) »

'Senden başka hiçbir ilâh yoktur, seni tenzih ederim, şüphesiz ki ben zalimlerden oldum.' *(Enbiya Suresi:87 den)* buyurmasıdır." diye cevap verdi.

Hazır olanlar bu cevaptan şaşırınca, ziyafet sahibi bunun beyanını istedi. Bunun üzerine imam hazretleri: "Burada bin dirhem borcu olan bir fakir var, onun borcunu öde de bu meseleyi izah edeyim." dedi. Ziyafet sahibi borcu üstlenince İmam hazretleri şöyle buyurdu:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* miraçta Allah-u Tealâ'nın dilediği kadar yüksek makamlara çıktığında,

٢٩٦ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ اُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ ، اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ »

296 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ben sana senayı** (övgüyü) **sayıp bitiremem. Sen kendini övdüğün gibisin."** *(Ebu Davud, Salât:340, No:1427, 1/452, Tirmizî, Deavât:113, No:3566, 5/561)* duasıyla Mevlâ Tealâ'ya hitabetmiştir.

Yunus *(Aleyhisselâm)* denizin derinliklerinde balığın karnında karanlıklarla imtihan olunduğunda: (... لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظّٰالِمِينَ (٨٧)) **"Senden başka hiçbir ilâh yoktur, seni tenzih ederim, şüphesiz ki ben zalimlerden oldum."** *(Enbiya Suresi:87 den)* buyurmuştur.

Görüldüğü gibi iki peygamberden her biri Allah-u Tealâ'ya: **"Sen"** diye (yanında olana yapılan) huzur hıtabıyla hıtabetmişlerdir. Eğer Allah-u Tealâ bir mekânda olsaydı elbette bu hıtap sahih olmazdı. İşte bu da Allah-u Tealâ'nın hiçbir mekânda olmadığına delâlet etmektedir.

7- Kitabullahi'l-Aziz tefsirinde zikredildiğine göre, ulema, İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: Dört melek bir araya geldiğinde biri:

"Yedinci kat semadan, Rabbimin (manevî) yanından geldim" dedi. Diğeri: "Yedinci kat yerden, Rabbimin yanından geldim" dedi. Bir diğeri "Meşrık (doğu) dan, Rabbimin yanından geldim" dedi. Dördüncüsü: "Mağrib (batı) dan , Rabbimin yanından geldim" dedi. Sonra, İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)*:

« هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٣) »

"O (Allah-u Tealâ, hem) **Evvel** (başlangıcı olmadığından, bütün varlıklardan önce) **dir,** (hem) **Âhir** (sonu olmadığından, bütün varlıklar yok olduktan sonra da bâkî) **dir,** (hem) **Zâhir** (varlığı, birliği bir çok delillerle aşikâr) **dır,** (hem) **Bâtın** (zatının mahiyeti idraktan gizli) **dir. O, herşeyi hakkıyla bilendir."** *(Hadîd Suresi:3)* ayet-i celilesini okudu. *(eş-Şeyh Hûd ibni Muhakkem el Huvvârî, 1/514)*

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere, dört ayrı cihetten gelen meleğin de, Mevlâ Tealâ'nın manevî yanından geldiğini söylemesi, Mevlâ Tealâ'nın mekândan münezzeh olduğuna ve her yerde olan yaratıklarına ilmen aynı derecede yakın olduğuna delâlet etmektedir.

٢٩٧ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مالِكٍ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: « اُذِنَ لِى اَنْ اُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ رِجْلاهُ فِى الْاَرْضِ السُّفْلىٰ ، وَعَلىٰ قَرْنِهِ الْعَرْشُ ، وَبَيْنَ شَحْمَةِ اُذُنِهِ وَعاتِقِهِ خَفَقانُ الطَّيْرِ سَبْعَ مِائَةِ سَنَةٍ ، يَقُولُ الْمَلَكُ: سُبْحانَكَ حَيْثُ كُنْتَ »

8 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

297 - **"Bana** (Rabbim tarafından) **Hamele-i Arş** (arş'ı yüklenen melekler) **den olan bir melek** (in ilâhî kudrete delâlet eden hâlin) **den bahsetmem için izin verildi. Onun iki ayağı, en aşağı** (yedinci kat) **yerde, arş, boynuzunun üstünde, kulak yumuşağı ile omuzunun arası ise, kuşun yediyüz sene kanat çırpacağı mesafe, o melek: '**(Mekan yokken) **Her nerede isen seni tenzih ederim' demektedir,"** *(Taberânî, el Mu'cemü'l-Evsad, No:6499, 7/260, Ebu Davud, Sünnet:19, No:4727, 2/645, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/158)* Meleğin bu tesbihinden de anlaşıldığı üzere, Mevlâ Tealâ hakkında belli bir mekân söz konusu olmayıp, mekândan münezzeh olduğu hâlde ilmiyle her yeri ve her şeyi ihata etmiş (kuşatmış) tır.

9- Sapık Cehmiye fırkasının bu ayet-i celileyi delil göstererek, Allah-u Tealâ'nın her mekânda olduğunu, dolayısıyla yer yüzünde bulunduğunu söylemeleri açık bir dalâlet (sapıklık) ve Allah-u Tealâ hakkında cehâlet (bilgisizlik) tir.

Zira her şeyden büyük ve yüce olan, her şeyi kaplayan ve hiç bir şeyin kendisini ihata edemediği, göklerin ve yerin Rabbi olan Allah-u Tealâ'nın, gökler ve yerden her hangi bir parçaya hulûl etmesine (yerleşmesine), mevcut olan mekânların hiç biri müsaid değildir.

Göklerle yerler, Mevlâ Tealâ'nın kudret elinde, bizim birimizin elindeki hardal tanesinden daha küçüktür. Mesel-i E'lâ (en yüce sıfat) Allah-u Tealâ'ya aittir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٧) »

"Onlar (müşrikler) **Allah** (-u Tealâ) **yı hakkıyla takdir edemedi** (gerektiği şekilde tanıyıp bilemedi) **ler. Halbuki kıyamet günü yer yüzünün tamamı O'nun kabzası** (sadece O'nun mülk ve tasarrufunda) **dır.**

Gökler de, O'nun yemîn (kudretten ibaret olan sağ el) **i ile** (toplanıp) **dürülmüşlerdir. O** (Allah-u Tealâ, müşriklerin) **ortak koşmalarından çok münezzehtir, çok yücedir."** *(Zümer Suresi:67)* kavl-i şerifiyle bu hakikate işaret etmiştir.

Hiç bizden birinin elinde bulunan hardal tanesi için, "O el, tanenin içine hulûl (nüfuz) etmiştir veya tanenin parçalarından her bir cüze girmiştir." denilebilir mi?

O hâlde bilinmelidir ki, göklerin ve yerin Rabbi, her şeyden büyüktür, her şeyden yücedir, her şeyi ihata edici (ilmiyle kuşatıcı) dır. Hiç bir şey O'nu ihata edemez ve hiç bir şey O'nun fevkinde olamaz. Göklerde ve yerde hiç bir zerre O'nun ilminden kaybolmaz.

10-Allah-u Tealâ,

« وَ يَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (١٧) »

"O gün Rabbinin arşını bunların (kıyamet koparken göklerde duracakları yer kalmadığından semanın kenarlarına tutunan meleklerin) **de üstünde sekiz** (melek) **taşır."** *(Hâkka Suresi:17)* buyurmaktadır.

Eğer, (Allah-u Tealâ'yı yaratıklarına benzeten) müşebbihe (günümüzdeki Vehhâbiye) fırkasının iddia ettiği gibi Allah-u Tealâ, semada olsaydı ve arş'ı mekân tutsaydı, bu durumda meleklerin, kendi ma'budlarını ve yaratıcılarını taşımış olmaları gerekirdi ki bu, ma'kul (akıl erecek) bir şey değildir. Çünkü Hâlik (Yaratıcı), mahlûku (yaratılmışı) koruyup gözetendir, mahlûk ise Hâlık'ını ne koruyabilir, ne de taşıyabilir.

Bütün bu rivayetlerden ve konuyu çok dağıtmamak için zikredemediğimiz daha bir çok delillerden dolayı bu ayet-i celileyi zahiri manasına göre yorumlamamız mümkün olmayacağından bu ifade-i celilenin mutlaka te'vil edilmesi gerekir.

Fahrurrazî, Bahr-i Muhît, Nesefî, Hâzin, Kurtubî, Se'âlibî, Ebussuûd ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiği üzere, lâfza-i celâli müştak (türemiş) kabul ettiğimiz takdirde bu te'vil, (هُوَ الْمَعْبُودُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ) "O, göklerde ve yerde kendisine ibadet edilendir." şeklindedir.

Lâfza-i celâli gayri müştak (bir kökten türemeyip, özel bir isim) sayarsak, o zaman bu te'vil bir kaç yönden yapılabilir:

1- Bu ifade-i celile, "Allah-u Tealâ göklerin ve yerin tedbirinde (idaresinde, yönetiminde) dir" manasındadır. Nitekim bir şeyi yönetip onun mühim işlerini yoluna koyan kişiye de, "Filânca, şu iştedir" denilir. Bunun bir benzeri de Mevlâ Tealâ'nın, (وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ) **"O, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır."** *(Zuhruf Suresi:84 den)* kavl-i şerifidir.

2- "O, Göklerde de, yerde de ilâhiyyet ile ma'ruf olan (ilâh olarak tanınan) zattır." diye te'vil edilebilir.

3- "O, göklerde de yerde de kendisine Allah denilen zattır" denilebilir.

4- "O, göklerde ve yerde ilâhiyyette mütevahhid (ilâhlıkta tek olan) dır." diyenler de mevcuttur.

5- Bazı ulema bu cümle-i celileyi, "O, göklerde ve yerde malik ve mutasarrıf (sahip ve yetkili) dir." şeklinde te'vil etmişlerdir.

6- Mevlâ Tealâ'nın,

« وَهُوَ اللّٰهُ »

"O, Allah'tır." kavl-i şerifi tam bir cümle olarak kabul edilebilir ki, bundan sonra Mevlâ Tealâ yeni bir söze başlayarak,

« فِى السَّمٰوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ »

"Göklerde ve yerde sizin gizlinizi ve açığınızı bilir." buyurmuştur ki bu, "Allah-u Tealâ, göklerdeki meleklerin sırlarını ve yerdeki insanlarla cinlerin sırlarını ve gizli olmayan açık hâllerini bilen bir ilâhtır." anlamına gelir.

7- Ayet-i celilede bir takdim ve tehir söz konusu olabilir ki, bunun takdiri,

« وَهُوَ اللّٰهُ يَعْلَمُ فِى السَّمٰوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ »

"O, göklerde ve yerde sizin sırrınızı da, açığınızı da bilen Allah'tır" şeklindedir. Nitekim:

« قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً (٦) »

"De ki: Onu (Kur'an-ı Kerimi) **göklerde ve yerde ki bütün sırları bilen** (Allah-u Tealâ) **indirmiştir. Şüphesiz ki O, çok bağışlayandır, ziyade acıyandır."** *(Furkan Suresi:6)* kavl-i şerifi de bu mananın doğruluğuna şahitlik etmektedir.

8- İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celiledeki (فى), lâfza-i celâlin tazammun ettiği bütün manalara birden taallûk edebilir. Nitekim "Emiru'l-Müminin, doğuda ve batıda halifedir." denildiği gibi.

İbni Atiyye *(Rahimehullah)*: "Lâfzın fesahâtini (düzgünlüğünü) ve mananın belâğatini (ifade üstünlüğünü) cemetmekte bu görüş sözlerin en efdalidir." demiştir. Bunun izahı şöyledir:

Allah-u Tealâ, yaratmasına, kudret, ihata ve istilâsının eserlerine ve bu gibi sıfatlarının tümüne birden delâlet etsin için, (وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ) **"O, göklerde ve yerde Allah'tır"** buyurmuştur ki, böylece sanki, "O, göklerde ve yerde yaratan, rızıklandıran, dirilten ve ilmiyle her şeyi kuşatan Allah'tır." manasını ifade etmiştir.

Nitekim sen, "Zeyd doğuda, batıda, Şam'da ve Irak'ta sultandır." derken maksadın, Zeydin şahsiyeti olsa bir çok yer daha sayabilirsin. Amma senin bu sözden gayen Zeyd'in, doğuda ve batıda: "emredici-nehyedici, icracı-nakzedici, görev verici-azledici" gibi sıfatlara sahip olduğunu ifade etmekse, bu durumda bütün bu sıfatların yerine sultan lâfzını koyman elbette fasih ve sahih (doğru ve düzgün) olur.

İşte bu ayet-i celilede de, **"Allah"** lâfzı, bütün bu sıfatların yerine konmuştur. Görüldüğü gibi, ulema bu ayet-i celilenin te'vili hususunda bir çok görüş açıklamışlardır ki bu da, ehl-i sünnet ulemasının bu gibi ayet-i kerimelerin zahiri manasını ele alarak insanları sapıklığa sevketmelerini önlemekte ne kadar gayretli olduklarını açıkça ifade etmektedir.

Nitekim Se'âlibi *(Rahimehullah)* şu izahı ile bu konuya son noktayı koymuştur.

« اِنَّ حُلُوْلَ اللّٰهِ فِى الْاَمَاكِنِ مُسْتَحِيلٌ ، تَعَالٰى اَنْ يَحْوِيَهُ مَكَانٌ كَمَا تَقَدَّسَ اَنْ يَحُدَّهُ زَمَانٌ ، بَلْ كَانَ قَبْلَ اَنْ خَلَقَ الْمَكَانَ وَالزَّمَانَ وَ هُوَ الْآنَ عَلٰى مَا كَانَ عَلَيْهِ كَانَ »

"Allah-u Tealâ'nın mekânlara hulûlü muhal (bir yere yerleşmesi imkânsız) dır. O, kendisini bir zamanın sınırlamasından mukaddes olduğu gibi, bir mekânın kendisini çevirmesinden de müte'âlî (yüce) dir.

Bilakis O, mekân ve zamanı yaratmadan önce de var idi, şu anda da evvelce olduğu hâl (zaman ve mekâna ihtiyaçsızlık) üzeredir."

(يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ) **"O, sizin sırrınızı** (gizlinizi) **de cehrinizi** (açığınızı) **da bilir."** kavl-i şerifinde geçen **"Sır"** dan maksat, kalplerin sıfatlarıdır ki, bunlar da, devâ'î (bir şeyi yapmaya götüren sebepler) ve savârif (bir şeyi yapmayı engelleyen niyet ve düşünceler) dir.

"Cehr" sözüyle de, insanın uzuvlarının yaptığı şeyler kastedilmiştir. Allah-u Tealâ, ayet-i celilede gizliyi açıktan önce zikretmiştir çünkü, işlerin yapılmasında müessir olan şey, sadece güç kuvvet olmayıp, insanın içinde o gücü kullanmaya sebep olan niyet ve fikirdir.

Dolayısıyla kalpte olduğu için **"Sır"** sayılan niyet ve düşünce, **"Cehr"** diye adlandırılan zahirî amellerde etkili olduğundan öne alınmıştır. Çünkü illeti bilmek, ma'lûlü bilmenin illetidir (sebebi bilmek, neticeyi bilmenin sebebidir). Bu yüzden sebep neticeden öncedir, o hâlde bizzat mütekaddim (aslında önce) olanın lâfız bakımından da takdimi (önce zikredilmesi) gerekmektedir.

(وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ) **"O, sizin ne kazanacağınızı da bilir."**

Fahrurrazî, Kurtubî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, cümle-i celile ile ilgili bir soru vardır ki, o da şudur: "Bütün işler, kalp ve aza fiilleri olmak üzere ikiye ayrılır. Ayet-i celilede birincisine **"Sır"**, ikincisine ise **"Cehr"** adı verilmiştir. O hâlde Allah-u Tealâ'nın, sırrî ve cehrî olan bütün işleri bildiği zikredildikten sonra, "Sizin ne kazanacağınızı da bilir." kavl-i şerifinin getirilmesi, bir şeyin, kendine atfedilmesi manasına gelir ki bu caiz değildir."

Buna şöyle cevap verilir: Mevlâ Tealâ, celb-i menfaat ve def'-i mazarratdan münezzeh olduğu için, O'nun fiilleri hakkında "Kesb" tabiri kullanılamaz. Zira asıl manası itibariyle "Kesb"; insanın, bir menfaat elde etmek yahut bir zararı defetmek için iş yapmasıdır.

Fakat ayet-i celiledeki "Kesb" in, kulun bizzat iş yapması manasında değerlendirilmesi, geride zikredilen soruyu gündeme getireceğinden, burada "Kesb" in, "Mükteseb" (kazanılan şey) manasında kabul edilmesi gerekir ki bu da, insanın yaptığı işlere karşılık hak etmiş olduğu mükâfat veya ceza anlamına gelir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede sırrın zikredilmesi, ilmin umumuna delâlet eder. Zira gizliyi bilen, açığı hayde hayde bilir. Cehr'in zikri ise, Mevlâ Tealâ'nın ilminin, her türlü sözü kuşattığını ifade etmektedir.

İnsanların kesbettiklerinden maksat, bütün inançlar ve hayır ile şer'den ibaret olan bütün ameller olduğu için, bu cümle-i celile hem vaad (müjde), hem de va'îd (tehdit) tir.

Ayet-i celiledeki hitap, dinleyenlerin tamamına yapıldığı için kâfirler de buna dahildirler, hatta bu hitaptan en evvel kastedilenler de onlardır. Zira bu hitap onlara nisbetle ta'lim ve ikaz (öğretme ve uyarı), müminlere göreyse bir nevi tezkir (öğüt) mahiyetindedir.

Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şu manaları zikretmiştir: **O, göklerde ve yerlerde ibadet olunandır.** Yükseltme ve alçaltma terazisi O'nun kudret elindedir.

"el-Bâtın" (gizli) ism-i şerifi itibariyle: **"Sizin gizlinizi bilir."**

"ez-Zâhir" (açık) ism-i şerifiyle de: **"Sizin açıkladıklarınızı bilir."**

O, bütün isimleriyle sizinle beraberdir. O, sizin gizlinizi yani, yer yüzünde görünmeyip, semada zuhur eden maneviyâtınızı bildiği gibi, yer yüzünde gözlere görünen zahiri amellerinizi de bilir.

Eğer namaz gibi bir ibadeti, tek başına kıldığından daha güzel bir şekilde insanlar içinde kıldı isen işte bu gibi fiiller hakkında

٢٩٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تِلْكَ اسْتِهَانَةٌ اسْتَهَانَ بِهَا رَبَّهُ »

298 - Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bu bir istihâne** (küçümseme, basit görme) **dir ki, kul böylece Rabbisini hafife almıştır."** *(Ebû Yâ'lâ, Müsned, No:5117, 9/54, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 10/221, İbni Hacer, el Metâlibu'l-Âliye, No:3200,3/183)* buyurmaktadır. İşte bu, nefsanî hastalıkların en zorlarındandır ki, bunun ilâcı:

« اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى (١٤) »

"Allah (-u Tealâ) **nın, muhakkak** (herşeyi) **gördüğünü bilmez mi?"** *(Alâk Suresi:14),*

(يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ) **"O, sizin gizlinizi de, açığınızı da bilir."** *(En'âm Suresi:3 den)* gibi ayet-i kerimeleri ve:

٢٩٩ – عَنْ بَهْزٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اَللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ مِنَ النَّاسِ »

299 - Behz'in, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet etmiş olduğu: **"Allah, kendisinden utanılmağa insanlardan ziyade lâyık olandır."***(Buharî, Gusül:20, 1/107, Tirmizî, Edep:22, No:2769, 5/97, Ebu Davud, Hammam:3, No:4017, 2/437, İbni Mâce, Nikâh:28, No:1920, 1/618, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20054, 7/238)* gibi hadis-i şerifleri iyice düşünmektir.

(وَ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ) **"O, sizin ne kazanacağınızı da bilir."** velâkin insanların çoğu bunu bilmezler, hatta ekseriyeti iman bile etmezler.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde "Te'vilât-ı Necmiyye" den naklen bu makamda şu işarî manalara yer verilmiştir:

O Allah-u Tealâ, ruh semalarında ve nefis topraklarında sizin içinize konan sırrınızı yani, ilâhî feyzi kabul etmesi için özellikle insana verilen hilâfet sırrını da, sizden zuhur eden (açığa çıkan) hayvanî sıfatları ve nefsanî halleri de bilir. O sırrî ve cehrî istidadınızı (gizli ve açık kabiliyetinizi) emirler ve yasaklar hususunda kullanarak hayır ve şer'den ne kesbedeceğinizi (elde edeceğinizi) de bilir.

Bu kesb (kazanma), meleklere ve hayvanlara verilmeyip sadece insana tahsis edilmiştir. Zira, melekler hayvanî sıfatlardan bir şey iktisab etmeye kadir olamadıkları gibi, hayvanlar da melekî sıfatlardan bir şey kesbetmeğe kudret sahibi değillerdir.

İnsan ise, bu iki sıfat hakkında da tasarruf sahibidir, şöyle ki: Allah-u Tealâ'nın farzlarını yerine getirip, nafilelere devam ederek, yasaklardan da sakınmak suretiyle Allah-u Tealâ'ya manen yakınlaşarak hayru'l-beriyye (mahlûkatın en hayırlıların) dan olmak suretiyle Allah-u Tealâ'nın ahlâkıyla tahalluku (ahlâklanmayı) kesb (elde) edebileceği gibi, kendisini şerru'l-beriyye (yaratıkların en kötüsü) durumuna düşürecek şerleri de iktisab edebilir (kazanabilir).

Ayet: 4

Mevlâ Tealâ, tevhid ve ahirete ait delilleri açıkladıktan sonra, kâfirlerin haktan i'râz (yüz çevirme) lerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَمَا تَاْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلاَّ كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (٤)

KELİME MANASI (4)

(وَمَا تَاْتِي) **Gelmez,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne? (مِنْ اٰيَةٍ) **hiç bir ayet,** neden? (مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ) **Rablerinin ayetlerinden,** (اِلاَّ كَانُوا) **ancak olurlar,** neden? (عَنْهَا) **ondan,** nedir olurlar? (مُعْرِضِينَ) **yüz çeviriciler.**

MEALİ ŞERİF

Ve onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelmez ki, illâ onlar ondan yüz çeviricidirler.

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ, önce tevhid'den, ikinci olarak ahiretten, üçüncü olarak da bu iki matlûbu (gayeyi) takrir eden (iyice ortaya koyan) hususlardan bahsettikten sonra, nübüvveti takrire müteallik (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğinin doğruluğunu açıklamakla ilgili) konulara girmiş ve buna, kâfirlerin kendilerine gelen delilleri iyice düşünmekten yüz çevirip, onlara değer vermediklerini beyan ederek başlamıştır.

Bu ayet-i celile, taklidin batıl (körükörüne uymanın yanlış) olup, deliller hakkında teemmülün vacip (iyice düşünmenin gerekli) olduğunu ifade etmektedir. Şayet böyle olmasaydı Allah-u Tealâ delillerden yüz çevirenleri zem (tenkid) etmezdi.

Kâzi Beyzavî'nin beyanına göre, ayet-i celilede geçen birinci (مِنْ), istiğrak (kendisinden sonraki ismin ifade ettiği cinsin hepsini içine almak) için olup, ikinci (مِنْ) ise, teb'îziyye (dahil olduğu ismin ifade ettiği cinsin bir kısmına işaret etmek için) dir.

Buna göre mana: "Onlara, delillerden her hangi bir delil veya mucizelerden her hangi bir mucize yahut Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden her hangi bir ayet zuhur etse, mutlaka ondan yüz çevirirler." şeklindedir.

Zadü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiği üzere, ayet-i celile Kureyş kâfirleri hakkında inmiş olup, içersinde geçen "Âyet" lâfzı hakkında iki görüş vardır.

1- Bu, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden her hangi bir ayettir.

2- Ayın yarılması gibi bir takım mucizelerdir.

Alûsî tefsirinde zikredildiği üzere, evvelki ayet-i celilede kâfirlere hitabedildikten sonra, bu ayet-i celilede hitaplarından i'râz edilmesi (muhatap alınmayıp, gıyaplarında konuşulması), başlıca şu üç şeye işaret etmek içindir.

1- Onların tevhid delillerinden yüz çevirmelerinin, kendilerini muhataplıktan çıkaracak dereceye ulaştığına,

2- Hâllerinin çirkinliğine delâlet etmek için, onlardan yüz çevirildiğine,

3- Kendilerini tenkid etmek üzere, suçlarının başkalarına anlatıldığına.

(مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ) kavl-i şerifinde, ayetlerin, kâfirlere giden zamire muzaf olan Rabb'e izafeti, o ayetlerin şanının büyüklüğüne delâlet etmektedir ki bu, müşriklerin o ayet-i kerimeler hakkında cür'et ettikleri inkârın, kendilerine ne feci akibetler hazırladığına işaret etmektedir.

Kâfirlere gelen ayetlerden maksat, ya âyât-ı tenzîliyye (Kur'an ayetleri), veyahut âyât-ı tekvîniyye (cihan ayetleri) dir ki, bu kâinat ile ilgili ayetler, bütün mucizeleri içine aldığı gibi, mahlûkatın acaipliklerine de şâmildir.

Ayet-i celilede geçen "İtyan" (gelme) tabiri, birinci manaya göre "Nüzûl" (inme) anlamında, ikinciye göreyse "Zuhur" (belirme) manasındadır.

Birinciye göre mana: "Allah-u Tealâ'nın ulûhiyyet hükümlerinin bütün kâinat hakkında geçerli olup, ilminin, bütün kullarının hâllerini ve amellerini kuşattığını açıkça gösteren ve Allah-u Tealâ'nın acayip yaratıklarını ayrıntılı şekilde beyan eden bu ayetlerin de içinde bulunduğu, şânı yüce olan hazreti Kur'an'nın ayetlerinden her hangi bir ayet-i kerime her ne vakit kendilerine **nüzûl** etse (inse), mutlaka ondan mu'riz olurlar (ona yönelmez ve değer vermezler). Halbuki o ayetleri ince düşünselerdi onlara ikbal ve iman etmeleri (yönelip inanmaları) gerekirdi " demektir.

İkinciye göre mana ise: "Allah-u Tealâ'nın vahdaniyetine (birliğine) şahit olan yüce şanlarından geride anlatılan bir kısmının da içinde bulunduğu cihan ayetlerinden her hangi biri onlara **zuhur** etse (görünse), mutlaka onlar mu'riz olurlar, o ayetleri icad eden zata inanmayı gerektiren nazar-ı sahihi terkeder (gördükleri ayetler hakkında doğru düşünmez) lerdi" şeklindedir.

Ayet-i celilede, (اَعْرَضُوا عَنْهُ) "Mutlaka yüz çevirdiler." buyurulmayıp,

(كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ) **"O ayetlerden yüz çevirici oldular"** buyurulması, ayetlerin gelmesi devam ettikçe, yüz çevirmelerinin de devam ettiğine delâlet etmek içindir. (اعراض) kelimesinin aslı, gözle görülen her hangi bir şeyden yüzü çevirmek anlamındadır. Bu kelimenin, adem-i itina (değer vermemek) veya terk-i nazar (düşünmemek) manalarında isti'mali ise, mecaz (her hangi bir münasebet dolayısıyla gerçek manasının dışında kullanılma) dır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celiledeki "İ'raz", göklerin, yerin ve arasındakilerin yaratılışı gibi, Allah-u Tealâ'nın birliğine, bütün eşyanın var oluşunun, hiç bir şeye muhtaç olmayan **"Hayy, Kadîm"** (diri ve ezelî) olan zata rucû ettiğine, o zatın, hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağı bir **"Kâdir"** ve hiç bir şey kendisine gizli kalmayan bir **"Âlim"** olduğuna delâlet eden mucizeler hakkında düşünmemektir ki, Allah-u Tealâ bu mucizeleri peygamberine, bütün getirdiklerinde sadık olduğuna delil olsun diye vermiştir.

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin, ayetlerden yüz çevirdiklerini beyandan sonra, daha da ileri giderek tekzibe (yalanlamaya) kalkıştıklarını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ (٥)

KELİME MANASI (5)

(فَقَدْ كَذَّبُوا) **Muhakkak yalanladılar,** neyi? (بِالْحَقِّ)**Hakkı** (Kur'anı), ne vakit? (لَمَّا جَآءَ) **geldiğinde,** kime? (هُمْ) **onlara,** (فَسَوْفَ يَأْتِي) **yakında gelecektir,** kime? (هِمْ)**onlara,** ne? (أَنبَٰٓؤُا مَا) **o şeyin haberleri ki,** (كَانُوا) **oldular,** neyle? (بِهِۦ) **onunla,** nedir oldular? (يَسْتَهْزِءُونَ) **alay eder.**

MEALİ ŞERİF

Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanladılar. Fakat yakında onlara, alay eder oldukları şeyin haberleri gelecektir.

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ kâfirlerin hâllerini üç mertebe üzere tertip etmiştir.

Birinci mertebe: Onların, deliller karşısında teemmül (ince düşünme) ve beyyine (açık huccet) ler hakkında tefekkürden yüz çevirmeleridir.

İkinci mertebe: Onların, o delilleri yalan saymalarıdır ki, bu bir öncekinden daha ileri derecededir. Çünkü bir şeyden yüz çeviren, bazen o şeyi yalanlamayabilir, aksine ondan gafil olup ona taarruz etmeyebilir (sataşmayabilir). Dolayısıyla tekzib eden (yalanlayan) kişi, i'raz (yüzçevirme) den daha ileri gitmiş olur.

Üçüncü mertebe: O kafirlerin, kendilerine gelen delillerle istihza (alay) etmeleridir. Zira bir şeyi tekzib eden kişinin bu yalanlaması, bazen istihza haddine (alay etme noktasına) kadar varmayacağından bu raddeye varan bir yalanlama, inkârda gaye-i kusva (en uzak yere, zirve) ye ulaşmış olur.

İşte Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesiyle, o kafirlerin, bu tertip üzere (sırayla) üç mertebeye de ulaştıklarını açıklamıştır.

Ayet-i celilede geçen: "Hak" kelimesinden maksadın ne olduğu hakkında, Beğavî, Kurtubî, Hâzin, Bahr-i Muhît, Fahrurrâzî ve Âlusî tefsirlerinde birkaç görüş açıklanmıştır.

1 - Bu, onlara gelen ayetin kendisidir, sanki burada "Onlar, kendilerine gelen ayeti yalanladılar, halbuki o, hak idi." denilmiştir. Ancak o ayeti hak olmakla vasıflamak ve Allah'ın ayetlerinden olduğu gerçeğini açıklamak için burada zamir yerine ismi zahir konmuştur.

2 - "Hak" tan maksat bütün mucizelerdir, nitekim İbni Mesud*(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre, Mekke'de ay yarılıp iki parçaya ayrılmış, bir parçası

kaybolup, diğer parçası kalmıştır ki o müşrikler bütün bu mucizelere şahit olmuşlardır.

3 - "Hak" tan murad, Kur'an-ı Kerim'dir. Onların yaptıkları inkârın son derece çirkinliğini ortaya koymak için Kur'an lafzı yerine "Hak" tabiri getirilmiştir.

4 - "Hak" , Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendisidir.

5 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatı ve getirdiği hükümlerin tamamı olabilir.

6 - Vaad ve ve'îd (Allah-u Tealâ'nın, teşvik ve tehditleri) manasında olduğu da söylenmiştir ki, evlâ (en uygun) olan görüş, sayılan bütün bu manaların, "Hak" kelimesinin anlamına dahil olmasıdır.

(فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) **"Fakat yakında onlara, alay etmekte oldukları şeyin haberleri gelecektir."** kavli şerifinden murad, kafirleri tehdit ve yaptıkları istihzadan zecr (men) etmedir.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki "Enbâ' " kelimesinden maksat, haberlerin kendisi olmayıp, Allah-u Tealâ'nın haber verdiği ilâhî azaptır. Nitekim:

« ... وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (٨٨) »

"Kasem olsun ki, bir müddet sonra onun mühim haberini mutlaka bileceksiniz." *(Sâd Suresi:88)* kavli şerifi de bunun bir benzeridir.

Hakîm olan bir zat, bir tehditte bulunduğu zaman çoğukez, "Korktuğun şey başına geldiği zaman bu işin haberini anlayacaksın." der. Çünkü tehdit manasında olan haberden murat, gelecek azabı bilmektir ki, o azap geldiğinde verilen haber gerçekleşmiş olup, bu hususta şüphe kaybolur.

Ayet-i celilede zikredilen bu azaptan maksadın ne olduğu hakkında bir kaç görüş vardır.

1 - Bundan murat, kafirlerin başına dünyada gelen, öldürülme, esir edilme ve sürgün edilme gibi azaplardır.

2-Özellikle Bedir günü Allah-u Tealâ'nın, küfrün liderlerini katletmesidir.

3 - Kıyamet günü karşılaşacakları ahiret azabıdır.

Ayet-i celiledeki tehdidin, i'raz ve tekzibe (yüz çevirip yalanlamaya) değil de özellikle istihzaya talîkı (alay etmeye bağlanması), alay etmenin, hakkı inkârda zirveye ulaşma işareti olduğundandır . Aynı zamanda istihza, i'raz ve tekzibi de içine almaktadır.

Şuarâ suresinde bu hususta geçen diğer bir ayet-i kerimede, tekzib, hak ile kayıtlanmamış, tehir ifadesi de (سوف) ile değil de (سين) ile zikredilmiştir. Zira En'am suresi, Şuarâ suresinden önce inmiş olduğundan burada lâfza tam hakkı verilmiş, orada da bu manalar murad ise de ihtisar (kısaltma) olsun diye buraya havale edilmiştir.

Ayet: 6

Mevlâ Tealâ kafirleri, i'raz, tekzib ve istihzadan men ettikten sonra, geçmiş ümmetlerin hâllerini beyan ederek, onlara öğüt vermek üzere şöyle buyuruyor:

اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَآءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَاراً وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَرِينَ (٦)

KELİME MANASI (6)

(اَلَمْ يَرَوْا) **Görmediler mi?** neyi? (كَمْ) **nicelerini,** (اَهْلَكْنَا) **helâk ettik,** kimden evvel? (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan evvel,** o helâk ettiğimiz niceleri de, ne cihetinden? (مِنْ قَرْنٍ) **Asır ahalisinden,** öyle asırlar ahalisi ki, (مَكَّنّاهُمْ) **imkân verdik,** kime? (هُمْ) **onlara,** nerede? (فِى الْاَرْضِ) **yer yüzünde,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَمْ نُمَكِّنْ) (o) **imkân** (ları) **vermedik,** kime? (لَكُمْ) **size,** (وَاَرْسَلْنَا) **biz gönderdik,** neyi? (السَّمَآءَ) **göğü** (yağmuru), kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne olduğu hâlde? (مِدْرَاراً) **bol bol olduğu hâlde,** (وَجَعَلْنَا) **biz kıldık,** neyi? (الْاَنْهَارَ) **ırmakları,** nedir kıldık? (تَجْرِى) **akar,** nereden? (مِنْ تَحْتِهِمْ) **onların** (meskenlerinin) **altından,** (فَاَهْلَكْنَا) **sonra helâk ettik,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne sebebiyle? (بِذُنُوبِهِمْ) **günahları sebebiyle,** (وَاَنْشَاْنَا) **biz yarattık,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **onlardan sonra,** neyi? (قَرْناً) **bir asır ehlini,** öyle kimseler ki, (اٰخَرِينَ) (helâk olanlardan) **başkalar.**

MEALİ ŞERİF

Görmediler mi ki? onlardan önce yer yüzünde size vermediğimiz (bütün) **imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip** (evlerinin) **altlarından akar ırmaklar yaptığımız nice nesil** (ler) **i helâk ettik. Biz onları günahları yüzünden helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.**

İ Z A H A T

Mevlâ Tealâ, kâfirleri, haktan yüz çevirme, yalanlama ve alay etmeden vazgeçirmek için tehdit buyurduktan sonra, onlara vaz-u nasihat olacak beyanlarda bulunmuş ve onlara, Nuh, Âd, Semûd, Lût, Şuayb ve Firavn kavimleri gibi, onlardan daha kuvvetli, daha zengin ve daha ziyade evlâd sahibi olan geçmiş diğer nesillerin feci akibetlerini anlatarak öğüt vermiştir.

(اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ) **"Bizim, kendilerinden evvel nice karn** (nesl) **i helâk ettiğimizi görmediler mi? "** kavl-i şerifinde geçen "Karn" keli-

mesinin manası ve müddeti hakkında müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

1- Tefsiri Kebirde, İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Karn", bir zamanda birlikte yaşamış olan insanlar demektir. O hâlde, içinde bir topluluğun bir araya gelip, ölüm ile birbirinden ayrıldığı zamana "Karn" denir. Çünkü o nesilden sonra gelenler yine belli bir zamanda birlikte yaşamış diğer topluluklar olduğundan, onlar da başka bir "Karn" (nesil) sayılmışlardır. Nitekim:

İmran ibni Husayn *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٣٠٠ – عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَيْرُكُمْ قَرْنِى »

300- **"Sizin en hayırlınız benim karn'ım** (içinde bulunduğum nesil) **dir."** buyurmuştur. *(Buharî, Şehâdât:9, No:2508-2509, 2/938, Müslim, Fezâilü's Sahabe:52, No:2533, 4/1962, Beyhakî, Sünenül Kübra, Edebül Kâzî:26, No:20387, 10/200, Müsned-i Ahmed, No:23021,9/12)*

Bu kelime "Akran" (birbirine yakın yaşta olanlar) kelimesinden iştikak etmiş (türemiş) tir.

2- Zadü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre, "Karn" kelimesi, yakınlaşma manasında olan "İktiran" kökünden alınmıştır. Bu yakınlığın manası hakkında ise iki söz vardır.

a) Birinci maddede belirtildiği üzere, aynı zamanda yaşayanların, beka müddetlerinde birbirlerine yakınlığından dolayı bu isim verilmiştir ki, İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* da bu görüşü tercih etmiştir.

b) İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* ın ileri attığı bir görüşe göreyse, gelecek zamanı geçmiş zamana, gelecek ümmeti de geçen ümmete yaklaştırdığından dolayı "Karn" ismi belli bir zamana verilmiştir.

3- Zadü'l-Mesîr, İbni Atiyye, Beğavî, Kurtubî ve Lübâb tefsirlerinde zikredildiği üzere, cumhur'un tercih ettiği en kuvvetli görüşe göre, "Karn", yüz senedir. Bu görüş bir takım hadis-i şeriflerle de kuvvet kazanmaktadır. Nitekim:

٣٠١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: صَلَّىٰ بِنَا النَّبِىُّ ﷺ الْعِشَاءَ فِى اٰخِرِ حَيَاتِهِ ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ ، فَقَالَ: « اَرَاَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هٰذِهِ ، فَاِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا ، لَا يَبْقَىٰ مِمَّنْ هُوَ عَلَىٰ ظَهْرِ الْاَرْضِ اَحَدٌ »

301- Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle rivayet etmiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hayatının sonunda bir gece bize yatsı namazını kıldırdı. Selâm verince ayağa kalkarak: **"Şu gecenize ne dersiniz? Şüphe yok ki, bundan itibaren yüz senenin başında** (bu gün) **yer yüzünde olanlardan hiç bir kimse kalmayacaktır."** buyurdu. *(Buharî, İlim:41, No:116, 1/55, Müslim, Fezâilü's-Sahabe:53, No:2537, 4/1965, Tirmizî, Fiten:64, No:2251, 4/520, Ebu Davud, Melâhim:18, No:43-48, 2/528)*

Bu hadis-i şeriften maksat, o akşam doğan bir çocuğun yüz seneden fazla yaşamayacağını açıklamaktır. Daha sonra doğan bir çocuğun yüz seneden fazla yaşayıp yaşamayacağına dair burada bir beyan söz konusu değildir.

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Halk konuştukları sözler arasında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu yüz sene hakkındaki hadis-i şerifi hususunda hataya düşmüşlerdir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ancak:

« لاَ يَبْقىٰ مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ عَلىٰ ظَهْرِ الْاَرْضِ اَحَدٌ »

360- **"Bu gün yer yüzünde olanlardan kimse kalmayacak"** buyurarak o asır halkının geçip gideceğini kastetmiştir. *(Müslim, Fezâilü's-Sahabe:53, No:2537, 4/1966)*

٣٠٢–رُوِىَ اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ لِعَبْدِاللهِ بْنِ بِشْرِ الْمَازِنِىِّ: « اِنَّكَ تَعِيشُ قَرْناً » فَعَاشَ مِائَةَ سَنَةٍ.

302- Rivayete göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Abdullah ibni Bişr el Mâzinî *(Radıyallahu Anh)* a hitaben: **"Şüphesiz ki sen bir karn yaşayacaksın."** buyurdu, o da yüz sene yaşadı *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/85, İbni Atiyye, el-Muharraru'l-Vecîz, 2/269, Kurtubî, 6/367)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir çocuğun başını sıvazlayarak ona:

٣٠٣ – رُوِىَ اَنَّهُ ﷺ مَسَحَ عَلىٰ رَأْسِ غُلاَمٍ وَقَالَ: « عِشْ قَرْناً » فَعَاشَ مِأَةَ سَنَةٍ.

303- **"Bir karn yaşa"** diye duada bulunmuş, o çocuk da yüz sene yaşamıştır. *(İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, 4/51)*

4- İbni Sîrîn *(Rahimehullah)* ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den naklettiği bir rivayete göre: Bir "Karn" kırk senedir.

5- Ebû Salih *(Rahimehullah)* ın İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakline göreyse seksen senedir.

6- Zürâre ibni Evfa ve İyas ibni Muaviye *(Radıyallahu Anhum)* un görüşlerine göreyse yüz yirmi senedir.

7- Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, yirmi senedir.

8- Ferra' *(Rahimehullah)* ın zikrettiğine göre yetmiş senedir.

9- "Karn", senelerin azlığı ve çokluğu farketmeksizin, içersinde bir peygamber veya ulemadan bir tabaka bulunan zamanın ehlidir.

l0- Doğruya en yakın görüş, "Karn"ın, artılıp eksiltilemeyen belli bir zaman dilimi olarak takdir edilmemesidir. Bilakis bundan murat, her asırdaki insanlardır. Bir asrın insanlarının çoğu yok olup gittiğinde: "O karn (nesil) sona erdi." denilir. Nitekim şair:

« اِذَا ذَهَبَ الْقَوْمُ الَّذِى كُنْتَ فِيهِمْ وَ خُلِّفْتَ فِى قَوْمٍ فَاَنْتَ غَرِيبُ »

"Senin içlerinde bulunduğun topluluk (dünyadan) **gidip de, Sen başka bir toplum içerisinde** (yaşaman için) **geri bırakılırsan işte o zaman garipsin."** sözüyle bu manaya işaret etmiştir.

Fahrurrazî, İbni Kesîr, Alûsî ve İbni Âşûr tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesinde geçmiş nesilleri üç sıfatla tavsif etmiştir:

1- (مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ) **"Biz onlara yer yüzünde size vermediğimiz imkânları verdik."** kavl-i şerifinin ifade ettiği sıfattır. Bir insan kendisine ait bir mekânda başkasına bir yer verdiğinde, temkin fiili (لَمْ) ile kullanılarak (مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ) denilir.

Mevlâ Tealâ'nın,

« اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ ... (٨٤) »

"Biz ona (Zülkarneyn'e) **yer yüzünde temkin** (kudret ve imkân) **verdik."** *(Kehf Suresi:84 den)* ve

« ... اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ ... (٥٧) »

"Biz onları yerleştirmedik mi?" *(Kasas Suresi:57 den)* kavl-i şerifleri de bu manadadır.

Temkin fiilinin, (فى) harfiyle kullanılması hâlinde ise mana: "Yeryüzünde tesbit (sabit kılma) " şeklindedir. Nitekim:

« وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ ... (٢٦) »

"Andolsun ki! Size bile vermediğimiz imkânlar içinde onları temkin ettik (yerleştirdik)" *(Ahkâf Suresi:26 dan)* ayet-i celilesi de bu manadadır.

Bu iki mana birbirine yakın olduğu için Allah-u Tealâ bu ayet-i celilesinde (لَمْ ve فِى harfleriyle olan) iki istimali birlikte getirmiştir ki buna göre mana:

"Biz, Âd, Semûd ve benzeri kavimlere verdiğimiz beden gücünü, maddî imkânları ve dünyevî sebeplerle istizhar (kuvvet elde etme) özelliklerini Mekke ehline vermedik." şeklindedir.

2- (وَاَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَاراً) **"Gökten üstlerine bol bol yağmur gönderdik."** kavl-i şerifinin belirttiği husustur ki, burada "Sema" lâfzı ile yağmur kastedilmiştir. Zira yağmurun isimlerinden biri de "Sema" dır. Nitekim Zeyd ibni Hâlid el Cühenî *(Radıyallahu Anh)* ın :

٣٠٤ – عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ: صَلّٰى لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ فِى اِثْرِ سَمَاءٍ »

Ayet: 6

304- "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bize Hudeybiye'de yağmurun peşine sabah namazını kıldırdı.." *(Ebu Davud, Tıb:22, No:3906, 2/408, İmam-ı Malik, Muvatta', İstiska:3, No:451, Sh.119)* hadis-i şerifinde geçen "Sema" lâfzı da "Matar" (yağmur) ile tefsir edilmiştir.

Ayet-i celiledeki (اَرْسَلْنَا) "gönderdik" lâfzına münasip düşen mana da budur. Fakat, (وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً) **"Biz semadan tertemiz su indirdik"** *(Furkan Suresi:48 den)* gibi yerlerde semadan gök manası kastedildiği aşikârdır.

Ayet-i celiledeki "midrar" çokça yağan demektir ki, bu lâfız bulutun sıfatı olmaya salih olduğu gibi, yağmurun vasfı olmaya da müsaittir. Nitekim, bulutun yağmuru kesilmeyip ardarda yağdığında: (سَحَابٌ مِدْرَارٌ) denilir.

(مِفْعَالٌ) vezni (kalıbı) kendisiyle mubalâğa kastedilen sıfatlar hakkında kullanılmakta olup, bu sîğada müzekker ve müennes (erkek ve dişi) eşittir. Misafirlerine ikram etmek üzere çok hayvan kesene (مِنْحَارٌ), çok erkek çocuğu doğana da, (مِذْكَارٌ) denmesi, bu sîğa'nın misallerindendir.

Cümle-i celilede anlatılmak istenen husus, geçmiş ümmetlerin sellere garkolması değil, yağmur mevsimlerinde ihtiyaç zamanında bol yağışlara mazhar olmasıdır ki, bunun neticesinde yer tabakalarının suya kanmasından dolayı gözelerin fışkırması, ırmakların çoğalması ve mahsullerin bereketlenmesi söz konusudur.

3 - (وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمْ) **"Biz onların** (evlerinin ve ağaçlarının) **altlarından akan ırmaklar yaptık."** kavl-i şerifinin ifade ettiği hususdur ki, bununla geçmiş ümmetlerin bağ, bahçe ve bostanlarının çokluğu ve onların ırmaklar ve meyveler arasında bolluk içersinde yaşadıkları anlatılmak istenmiştir.

Gerçekten de Allah-u Tealâ'nın bildirdiği gibi, Arap beldelerinin ekserisinin hâli, evvelce bolluk ve bereket içersinde iken sonra, Âd beldelerine senelerce vuran kuraklık gibi semavî sebepler ve Medyen ehline vuran zelzele gibi arazî âfetler nedeniyle o bölgelerin ekserisi kurak hâle gelmiş, ümmetleri helâk olmuştur.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَرِينَ) **"Biz onları günahları sebebiyle helâk edip, onlardan sonra başka nesiller icadettik."** kavl-i şerifiyle bu hakikate işaret etmiş ve böylece Mekke müşriklerini ikaz etmiştir.

Cümle-i celilede geçen (فَا) harfi takib için olup, günahlarının hemen peşine helâk edildiklerini ifade etmektedir.

Ayet-i celilede geçen "İhlâk", İfna (yoketmek) manasındadır ki, bir ümmetin toptan helâk edilmesi, Allah-u Tealâ'nın onlara gazap ettiğine delâlet etmektedir. Fertlerin yok olması ise buna benzemez, zira kişi hayatı boyunca istikamet üzere yaşasa da her canlının ölmesi, kaçınılmaz bir sondur. Fakat ümmetlerin toptan helâki, onların işledikleri kötülükler sebebiyle felâketi başlarına çektiklerini göstermektedir.

Nitekim Malik ibni Dinar *(Radıyallahu Anh)*, kuraklık olduğu zaman "Bu, bizim günahlarımız yüzündendir." buyurur ve bu ayet-i celileyi okurdu. *(İbni Ebi Hâtim, No:7114, 4/1264)*

Cümle-i celilede geçen günahlardan maksat; **"Rablerine ortak koşmaları, ahiretten şüphe içinde olmaları, kendilerine gelen ayetlerden yüz çevirmeleri ve hakkı tekzip etmeleri"** gibi evvelce geçen ayet-i celilelerin ifadelerinden anlaşıldığına göre, rastgele günahlar olmayıp özellikle, şirk, küfür ve resulleri tekzip (Allah-u Tealâ'yı inkâr ve peygamberleri yalanlama) gibi büyük günahlardır. Nitekim bundan sonra gelecek ayet-i celilede de, kâfirlerin, Allah-u Tealâ'dan gelen kitaba sihir dedikleri açıklanmıştır.

"İnşâ" kelimesi, yeniden icad anlamında olup, burada maksat; yeni nesillerin yaratılması ve doğması değildir. Zira bu hadise beşer neslinde devam edegelen bir şey olup, bunda azılı müşriklere bir öğüt ve tehdit bulunmamaktadır.

Dolayısıyla burada esas gaye, inkâr edenlerin toptan helâk edilip, sonra gelenlerin, önce geçenlerin sahip oldukları güç, kuvvet, bolluk ve bereket gibi sıfatlarla mevsuf olarak helâk olan kavimlere halef olmalarıdır. Bu sonradan yaratılanlar, Kureyş'in, Curhum kabilesinin diyarında yaratılması gibi, helâk olan kavmin topraklarında da sakin olabilirler veya Âd kavminden sonra gelen Semûd kavmi gibi başka diyarlarda da yaşatılabilirler.

Cümle-i celilede geçen: (مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra"** ifadesiyle, (آخَرِينَ) **"Diğerleri"** tabirinden anlaşıldığına göre, geçmiş ümmetlerin asılları kesilmiş, nesilleri de kalmamıştır.

Ayrıca burada Mekke müşriklerine, Allah-u Tealâ'nın onları helâk edip, kendi memleketlerinde müslüman bir nesil icad edeceği hususunda bir ta'riz (dokundurma) bulunmakla birlikte, müslümanlara da, Mekke-i Mükerremenin ve sair arap beldelerinin onların elleriyle feth edileceğine dair bir müjde işareti vardır.

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, bu ayet-i celile ile ilgili akla gelen bazı soruları şöyle cevaplandırmıştır.

Birinci soru: Ayet-i celilede, geçmiş ümmetlerin helâki anlatılmaktadır. Ne var ki helâk olmak, sadece kâfirlere mahsus olmayıp, bütün peygamberlerin ve müminlerin de ölmek suretiyle helâk oldukları sabittir. O hâlde herkes arasında müşterek olan bir hususu, inkârdan menetme sadedinde getirmek nasıl güzel görülebilir?

Cevap: Bu ayet-i celileden maksat, sadece ölüm suretiyle tahakkuk eden helâk (yok olma) manası olmayıp, bilakis bu ifadenin gayesi, kâfirlerin dinlerini dünya mukabili satarak, din nimetinden mahrum olmaları sebebiyle çok şiddetli bir azap içinde ebedî kalmalarıdır ki, bu mana kâfirle mümin arasında müşterek bir husus değildir.

Yani müminler de ölmek suretiyle helâki tadıyorlarsa da, onlar ahiretteki sonsuz azaplardan kurtulmuş olduklarından bu ayet-i celile ile, kâfirleri inkârdan vazgeçirme gayesi çok güzel bir ifade ile yerini bulmuştur.

İkinci soru: Mekke müşrikleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in verdiği haberlerin doğruluğunu ikrar (kabul) etmeyip, geçmiş ümmetlerin başlarına gelen hadiseleri de müşahede etmedikleri hâlde, Mevlâ Tealâ'nın,

(اَلَمْ يَرَوْا) **"Görmediler mi? "** buyurmasının hikmeti nedir?

Cevap: Geçmiş ümmetlerin kıssaları halk arasında meşhur (yaygın) olduğundan, Mekke müşriklerinin bu kıssaları duymamış olduklarını söylemek çok uzak bir ihtimaldir. O hadiseleri sadece duymuş olmak bile itibar hususunda kâfi (ibret almak için yeterli) dir.

Üçüncü soru: Helâk olanların ardından yeni nesillerin yaratılacağının belirtilmesinin sebebi nedir?

Cevap: Bunun faydası, Allah-u Tealâ'nın, bir nesli helâk edip, memleketleri onlardan tahliye etmesinin, kendisine asla büyük bir iş gibi gelme yeceğine dikkat çekmektir. Zira Allah-u Tealâ memleketleri ma'mur edecek diğer bir takım insanları, helâkolanların yerine getirmeye kâdirdir.

Dolayısıyla bu:

« وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا (١٥) »

"O (Allah-u Tealâ), **bunun** (helâk etmesinin) **akibetinden korkmaz."** *(Şems Suresi:15)* kavl-i şerifi gibidir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın âdeti, bir zaman mühlet verdikten sonra zulüm ehlini yokedip, adalet ve insaf ehlini getirmek, riya ve süm'a ehlini (görsünler ve işitsinler diye iş yapanları) nefyedip (sürüp), sıdk ve ihlâs ehlini (doğru ve samimi olanları) ispat etmek (yerleştirmek) tir. Dolayısıyla her asırda hayır ehli daim olacaktır.

Ebud-Derda' *(Radıyallahu Anh)* şu sözleriyle onları tanıtmıştır:

عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ: اِنَّ لِلّٰهِ عِبَاداً يُقَالُ لَهُمُ الْاَبْدَالُ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ وَالتَّخَشُّعِ وَحُسْنِ الْحِلْيَةِ وَلٰكِنْ بَلَغُوا بِصِدْقِ الرَّوْعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلَامَةِ الصَّدْرِ وَالرَّحْمَةِ بِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ اصْطَفَاهُمُ اللّٰهُ بِعِلْمِهِ وَاسْتَخْلَصَهُمْ لِنَفْسِهِ وَهُمْ اَرْبَعُونَ رَجُلاً عَلٰى مِثْلِ قَلْبِ اِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَمُوتُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ حَتّٰى يَكُونَ اللّٰهُ قَدْ اَنْشَأَ مَنْ يَخْلُفُهُ وَاعْلَمْ اَنَّهُمْ لَا يَسُبُّونَ شَيْئاً وَلَا يَلْعَنُونَ وَلَا يُؤْذُونَ مَنْ تَحْتَهُمْ وَلَا يَحْقِرُونَ وَلَا يَحْسُدُونَ مَنْ فَوْقَهُمْ اَطْيَبُ النَّاسِ خَبَراً وَاَلْيَنُهُمْ

عَرِيكَةً وَاَسْخَاهُمْ نَفْساً لاَ تُدْرِكُهُمُ الْخَيْلُ الْمِجْرَاةُ وَلاَ الرِّيَاحُ الْعَوَاصِفُ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَبِّهِمْ اِنَّمَا قُلُوبُهُمْ تَصْعَدُ فِي السُّقُوفِ الْعُلَىٰ اِرْتِيَاحاً اِلَى اللّٰهِ تَعَالَىٰ فِي اسْتِبَاقِ الْخَيْرَاتِ اُولٰئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ .

"Şüphesiz Allah (-u Tealâ) **nın öyle kulları vardır ki, onlara 'Ebdâl' denilir. Ulaştıkları dereceye çok oruç ve namazla, tevazu gösterip güzel giyinmekle ulaşmamışlar velâkin kalp doğruluğu, niyet güzelliği, gönlün selâmeti** (kin ve nefretten kurtuluşu) **ve bütün müslümanlara acımakla kavuşmuşlardır.**

Allah (-u Tealâ) **onları ilmiyle seçmiş ve kendi zatı için ayırmıştır. Onlar, kalpleri İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ın kalbi gibi olan kırk kişidirler ki, Allah** (-u Tealâ) **onlardan birinin yerine geçecek kişiyi yaratmadan içlerinden biri ölmez.**

Bil ki onlar, hiçbir şeye sövmezler ve lânet etmezler, kendilerinden aşağı olanı hakir görüp eziyet etmezler, kendilerinden üstün olana da haset etmezler. Onlar, insanların en güzel sözlüsü, en yumuşak tabiatlısı ve en cömert huylusudurlar.

Onlarla Rableri arasında olan (manevi üstünlük) **lere, ne sür'atli koşan atlar, ne de şiddetli esen rüzgârlar erişemez. Hayırlara yarışmakta Allah** (-u Tealâ'nın fazl-u rahmeti) **ile olan sevinçlerinden dolayı onların kalpleri yüksek tavanlara** (göklere) **çıkar.**

İşte onlar Allah (-u Tealâ) **nın taraftarlarıdır. Agâh olun ki, felâh bulacak olanlar, ancak Allah** (-u Tealâ) **nın cemaatlarıdır."** *(Ruhu'l-Beyan, 3/10)*

Ayet-i celilede geçen: **"Biz onları günahları sebebiyle helâk ettik."** kavl-i şerifinde işaret edildiği üzere, sûrî ve manevî (görünen ve görünmeyen), bedenî ve malî mutlak manada helâk, ancak şü'm-i masiyet (günahların uğursuzluğu) ve küfrân-ı nimet (iyiliğe nankörlük) yüzündendir.

Herkim, dünyaya, onun ziynet ve şehvetlerine ikbali (yönelmesi) nden dolayı mucize, keramet ve ilhamlardan i'raz eder (yüz çevirirse), sanki o, hayvanlar gibidir hatta, hayvanlardan da sapıktır, zira hayvanlar hakkı tekzib etmemiş, o ise yalanlamıştır.

Mevlâ Tealâ'nın, **"Yakında onlara alay eder oldukları şeyin haberleri gelecektir."** kavl-i şerifine gelince, onların başına dünya ve ahirette gelecek manevî azaplara işaret etmektedir.

Dünyaya gelince, bu münkirlerin enbiya ve evliyanın sözleri ve hâlleriyle alay etmelerinden dolayı Allah-u Tealâ kulaklarını sağır edip, gözlerini kör edecektir, artık onlar hiç bir hak ve hakikate yol bulamayacaklardır.

Ahirette ise, Allah-u Tealâ onlara, kendisinden ayrılık, uzaklık, mahrumiyet ve cehennemde ebedî kalma azaplarını tattıracaktır.

Nakledildiğine göre, İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* bir gün camide sabah namazından sonra ders okuturken, davete gitmekte olan sûfiyeden bir şeyh efendi beraberindeki dervişlerle birlikte yanına uğrayınca, İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* içinden "Bunların işi gücü yeyip içip raksetmekten başka bir şey değil" diye geçirir.

Şeyh efendi davetten dönerken tekrar onun yanına uğrayarak: "Ey fakîh (fıkıh âlimi)! Cünüp olarak sabah namazını kıldıktan sonra camide oturup ders okutan, bir de insanları gıybet eden kişi hakkında ne dersin?" deyince, İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)*, yıkanması gerektiği hâlde unuttuğunu hatırlamış ve ondan sonra sûfiyye hakkında itikadı çok güzelleşmiştir.

Bundan dolayı İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "İşin başı, onlar hakkında güzel inanca sahibolmak, sonra yollarına uymak, daha sonra da makamlarına ulaşmaktır."

Ebu'l-Kâsım-ı Cüneyd (Bağdâdî) *(Kuddise Sırruhu)* hazretlerine, "Bu ilimleri kimden aldın?" diye sorulduğunda, evindeki bir merdiveni göstererek,"Bu merdivenin altında otuz sene Allah-u Tealâ'nın manevî huzurunda oturmamdan" diye cevap buyurmuştur.

Demek oluyor ki, tam bir ictihad (çalışma) ve kuvvetli bir sülûk (manevî yolda ilerleme) olmadıkça, bu tarikatın sırları açılmaz ve nurları parlamaz. Hâdî (kavuşturan) ancak Allah-u Tealâ'dır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu manalara yer vermiştir: "Bu müşriklerden öncekiler, bizim mühlet vermemiz hususunda daha imkânlı ve görünüşte bizim sözlerimizden daha nasipli idiler. Biz onlara geçim kaynaklarını kolaylaştırmış ve kalkınma kapılarını genişletmiştik.

Ne zaman ki onlar, kalplerini yalan temennilere alıştırıp, dünyadan mahbûb ve matlûblarına (sevdiklerine ve istediklerine) ulaştılar, işte o zaman biz bazı gizli takdirlerimizi onlara açıp, karşılaştıklarında pişman olacakları gizli işleri açıkladık ve böylece onlar acının tadına baktılar.

Sonra onların ardından diğerlerini icadedip, meskenlerine varis kıldık ve mekânlarına iskân ettik (yerlerine yerleştirdik). Onlar da azgınlıkta geçmişlerinin ipine dizilince, onları da ihlâk'da ötekilere ilhâk ettik (helâk etme hususunda geçmişlerine kattık).

Bu bizim intikam alma hususundaki sünnetimizdir ki, düşmanlarımıza karşı böyle hükmettik ve yine bu, ikramdaki âdetimizdir ki, dostlarımız hakkında da bunu icra ettik."

Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i inkâr edenleri tehdit ettikten sonra, peygamberlerin davetini kabul etmemek hususundaki inatlarının ne dereceye vardığını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (٧)

KELİME MANASI (7)

(وَلَوْ نَزَّلْنَا) **Eğer biz indirseydik,** kim üzerine? (عَلَيْكَ) **senin üzerine,** neyi? (كِتَابًا) **bir kitabı,** nerede? (فِي قِرْطَاسٍ) **bir kağıt içinde,** yani ey habibim! Eğer sana kağıt içinde yazılı bir kitap indirseydik de, (فَلَمَسُوهُ) **tutsalardı,** neyi? (هُ) **onu,** neyle? (بِأَيْدِيهِمْ) **elleriyle,** (لَقَالَ) **elbette derdi,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** yani kâfirler derlerdi ki, (إِنْ هَٰذَا) **bu** (kitap) **değildir,** (إِلَّا) **ancak,** (سِحْرٌ) **bir büyüdür,** öyle büyü ki, (مُبِينٌ) **apaçık.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **Eğer biz sana kağıtta** (yazılı) **bir kitap indirseydik de, onu elleriyle tutsalardı, elbette o kâfirler: "Bu, apaçık bir büyüden başkası değildir." derlerdi.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, peygamberlerin davetini kabul etmeyip, inkârda inat eden kimseler, bir çok taife (grup) lar hâlindedirler.

Birinci taife: Dünyaya dalıp, onu elde etmeyi ganimet bilecek kadar dünya sevgisi ile onun şehvet ve lezzetlerini aramakta çok aşırı giden kimselerdir ki onların bu hâli, peygamberlerin davetini kabul etmelerine mani olmuştur.

İşte bunlar, Allah-u Tealâ'nın bir önceki ayet-i celilede bahsetmiş olduğu kimselerdir ki, böylece Mevlâ Tealâ, dünya lezzetlerinin gidici, küfür azabının ise bakî (kalıcı) olduğunu; son bulan adi lezzetlerden sebep devamlı bir azabı yüklenmenin akıldan olmadığını beyan buyurmuştur.

İkinci taife: Bunlar da peygamberlerin mu'cizelerini, mu'cize babından saymayıp, sihir nevine hamleden (büyü olarak niteleyen) kimselerdir ki, Allah-u Tealâ'nın bu ayet-i celilede kendilerinden bahsettikleri işte bunlardır.

Sebeb-i Nüzûl: Beğavî, Kurtubî, Zâdü'l-Mesîr, Hâzin, Ruhu'l-Beyan ve Âlusî tefsirlerinde, Mukatil ve Kelbî *(Rahimehumallah)* dan nakledildiğine göre, bu ayet-i celile, Mekke müşriklerinden Nadr ibni Hars, Abdullah ibni Ebî Ümeyye ve Nevfel ibni Huveylid' in, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Ya Muhammed! Senin, Allahın resulü olduğuna ve o kitabın, Allah tarafından geldiğine şahitlik eden dört melekle birlikte, bize Allah tarafından bir kitap getirinceye kadar asla sana inanmayacağız." demeleri üzerine inmiştir.

Ayet: 7

Böylece Mevlâ Tealâ: "Ey Muhammed! Şayet o kâfirler, kitabın sana gökten bir defada indiğini müşahede etmiş (görmüş) olsalardı bile, yine de ona iman etmeyip bilakis onu, sihir ve harikulâdelik sayacaklardır." buyurmak istemiştir.

Bu ifade-i celilede: (فِي قِرْطَاسٍ) **"Bir kağıt içersinde"** sözünün geçmesi de, "Şayet o kitap tek bir sayfa içinde toptan indirilmiş olsaydı da, onlar onu görüp, elleriyle tutarak bizzat ayanen (açıkça) müşahede etselerdi bile yine bu hususta ta'n-ü tenkitte bulunarak, 'Şüphesiz ki bu, bir sihirdir!' diyeceklerdi." şeklinde bir mana ortaya koymaktadır.

Ayet-i celilede geçen: (فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ) **"Ona elleriyle dokunsalardı"** ifade-i celilesi, o kitabın Allah-u Tealâ tarafından geldiği hususunda hiç bir şüpheleri kalmadığı hâlde yine de inkârda inat ettiklerini göstermektedir.

Zira elleriyle tutmayıp sadece gözleriyle görmüş olsalardı, belki de gözlerine inanmayabilirlerdi, çünkü sihir, dokunulan şeylerde değil de, görülen şeylerde hayal edilmektedir. Böylece bu ifade-i celile, kitabın inişini te'kid etmekle birlikte, bu hadiseyi sihir olmaktan tamamen uzaklaştırmaktadır.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, **Lems:** Bir şeyin varlığını veya sertlik-yumuşaklık, sıcaklık-soğukluk gibi vasıflarını anlamak için o şeyin üzerine el koymaktır ki türkçede "dokunma" anlamına gelir.

Bu ifadeden sonra, (بِأَيْدِيهِمْ) **"Elleriyle"** tabirine yer verilmesi ise, (وَ أَنَّا لَمَسْنَا السَّمَآءَ) **"Biz göğe dokunduk** (ciddi bir şekilde yokladık)" *(Cin Suresi:8 den)* ayet-i celilesinde olduğu gibi, dokunmanın mecaz anlamda olma ihtimalini ortadan kaldırmakta, müşriklerin inat ve inkârda ne derece ileri gittiklerini açıklamakta ve aynı zamanda peşine gelecek:

(لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَـٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ) **"Elbette o kâfir olanlar, 'Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir' derlerdi."** cümle-i celilesine hazırlık mahiyetindedir.

Ayet-i celilede, (فَلَمَسُوهُ) **"Ona dokunsalardı"** buyurulduğu gibi, zamir konarak (لَقَالُوا) "Derlerdi" şeklinde ifade edilecek yerde, (لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"O kâfir olanlar derlerdi"** buyurularak, ism-i zahir getirilmesi, onları bu inatçılığa sevkeden sebebin, ancak kâfirlikleri olduğu gerçeğini tescil etme maksadına yöneliktir. Zira ism-i mevsul, ta'lil (sebep açıklama) yı bildirir.

Onların, (إِنْ هَـٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ) **'Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir'** şeklindeki beyanları, ortaya çıkan mağlûbiyet hâllerini gizlemek ve mükâbere (diretme) lerini örtmek için kendilerine ve milletlerine karşı muğâlâta (yanıltma) muamelesi yaptıklarını ortaya koymaktadır. Zaten bütün mağlûb ve mahcûc (delil karşısında yenik düşen) lerin hâli de, yalan yanlış mazeretlere sarılmaktan başka bir şey değildir.

İsmail Hakkı Bursevî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, tevfik (Allah-u Tealânın muvaffak kılmasın) dan mahrum olduğu için, gayben ve hadsen (görmeden tahminle) hakkı tekzib eden kişi, ayânen ve hissen (gözle görüp, elle tutsa) da hakkı yalanlar. Eğer ehli inkâr, evliya ve salihlerin havada uçtuklarını görseler, elbette "Bu, sihirdir, bunlar da şeytanlardır." derlerdi.

Kâfirlerin inat ve inkârlarını açıklayan diğer ayet-i kerimeler:

« ... وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ... (٩٣) »

"(O kâfirler şöyle dediler:) **Bize okuyacağımız bir kitap indirinceye kadar, senin** (göğe) **yükselmene de asla inanmayız .....,"** *(İsra Suresi:93 den)*

« وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (١٤) لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ (١٥) »

"Onlara, gökten bir kapı açsak da, orada (n göğe doğru) **yükselir olsalar, elbette** (yine de) **'Bizim gözlerimiz muhakkak hayrete düşürülmüş** (döndürülmüş, boyanmış) **tır; belki de biz büyülenmiş bir cemaatız' derler."** *(Hicr Suresi:14-15)*

« وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ (١١١) »

"Eğer biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve herşeyi onlara karşı (senin söylediklerinin doğruluğuna) **kefiller olarak cemetseydik** (toplayıp getirseydik) **Allah** (-u Tealâ) **dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat onların çoğu** (bunu) **bilmezler."** *(En'am Suresi:111)*

« إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (٩٦) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (٩٧) »

"Şüphesiz üzerlerine Rabbinin kelimesi hak olmuş bulunan (küfri inadî üzere ölüp, ebedi azapta kalacakları hakkında Allah'ın kararı vacip olan) **lar** (yok mu?) **onlara her ayet** (mucize) **gelmiş olsa da, acıklı azabı görünceye kadar iman etmezler."** *(Yunus Suresi:96-97)*

« قُلِ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ (١٠١) »

"(Habibim!) De ki:' Göklerde ve yerde neler var, bakın! (da ibret alın!)' (Fakat) **ayetler ve nezîrler** (deliller ve korkutucu peygamberler) **inanmayan bir kavime** (hiçbir) **fayda vermez."** *(Yunus Suresi:101)*

« ... وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ... (١٤٦) »

"Onlar, bütün ayet (mu'cize) **leri görseler de onlara iman etmezler."** *(A'râf Suresi:146 dan)*

« وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ (٤٤) »

"Onlar, (kendilerine azap için) **gökten düşen bir parça** (kütle) **görseler, '**(Bize yağmur için) **üst üste yığılmış bir buluttur' derler."** *(Tûr Suresi:44)*

Ayet: 8

Mevlâ Tealâ, müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliği hakkındaki bazı şüphelerini açıkladıktan sonra, diğer bir kısmını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ (٨)

KELİME MANASI (8)

(وَقَالُوا) **Dediler,** (لَوْلَا أُنْزِلَ) **indirilmeli değil miydi?** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine** (peygambere), ne? (مَلَكٌ) **bir melek,** (وَلَوْ أَنْزَلْنَا) **eğer biz indirseydik,** neyi? (مَلَكًا) **bir meleği,** (لَقُضِيَ) **elbette tamamlamış olurdu,** ne? (الْأَمْرُ) **iş** (helâk edilmeleri), (ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ) **ondan sonra mühlet verilmezlerdi** (onlara göz açtırılmazdı)

MEALİ ŞERİF

(Kâfirlir): **"Ona** (peygambere, bizimde görebileceğimiz) **bir melek indirilmeli** (gönderilmeli) **değil miydi?" dediler. Eğer biz** (öyle) **bir melek indirseydik elbette iş tamamlanmış** (helâk edilmeleri bitirilmiş) **olurdu. Sonra mühlet verilmezlerdi** (bu melek indirildikten sonra inkâr ettikleri takdirde göz açıp kapayacak kadar bile yaşatılmazlardı).

İ Z A H A T

Sebeb-i Nüzûl: İbni Ebî Hâtim tefsirinde, Muhammed ibni İshak *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kavmini islâma davet etmek üzere onlarla konuşup tebliğ yapınca, Zem'a ibnil Esved İbnil Muttalib, Nadr ibni Hâris ibni Kelde, Abede ibni Abdi Yağûs, Übeyy ibni Half ibni Vehb ve Âs ibni Vâil ibni Hişâm, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Ya Muhammed! Senin yanında bir melek bulunup da, senin tarafından insanlara anlatsa ve seninle birlikte görünse (nasıl olur?)" demeleri üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi.

Fahrurrazî ve Âlûsî *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre, bu ayet-i celilede beyan edilen, "Melek indirilme" talebi, nübüvvet'i inkâr edenlerin şüphelerinden bir üçüncüsüdür. Çünkü onlar şöyle demektedirler:

Şayet Allah-u Tealâ mahlûkatına bir peygamber gönderecekse, o resulün meleklerden biri olması gerekir. Zira meleklerin ilimleri daha çok, güçleri daha fazla, heybetleri daha büyük, diğer halktan imtiyaz (seçkinlik) leri daha mükemmel olduğundan, onların nübüvvet ve risaletleri hakkında şek ve şüpheler daha az olur .

Hakîm olan bir zatın, önemli bir işi meydana getirmek istediğinde, gayeyi elde etmeğe daha fazla götüren şekli uygulaması evlâ olduğundan, resulün meleklerden olması gerekir. İşte ayet-i celiledeki: (لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ) **"Ona bir melek gönderilmeli değil mi idi?"** ifade-i celilesinden murat mana budur.

Mevlâ Tealâ, müşriklerin buna benzer bir taleplerini de:

(لَوْلاَ أُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراً ... (٧)) **"Ona bir melek indirilip de kendisiyle birlikte o da bir uyarıcı olmalı değil miydi?"** *(Furkan Suresi:7 den)* ifade-i celilesiyle açıklamıştır.

Dolayısıyla müşriklerin talepleri iki şeyde toplanmaktadır ki, birincisi, Meleğin, yaratıldığı asıl sureti üzere indirilmesi, ikincisi ise, meleğin de muhaddis ve nezîr (tebliğci ve uyarıcı) olma vasfını taşımasıdır.

Ancak, bu talep, iki zıddın birarada bulunmasını gerektirdiğinden dolayı olacak bir şey değildir, zira meleğin, yaratıldığı şekliyle indirilişi, onun uyarıcı olma vasfını engelleyeceği gibi, uyarıcı olması da melek kılığında indirilmemesini gerektirir.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكاً لَقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لاَ يُنْظَرُونَ) **"Eğer biz bir melek indirseydik, elbette iş bitirilmiş olur sonra kendilerine mühlet verilmezdi."** kavl-i şerifiyle birincisinin olmayacağına, bundan sonra gelen,

(وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكاً لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً ... (٩)) **"Eğer onu** (peygamberi) **bir melek yapsaydık, elbette onu bir adam** (suretinde) **yapardık."** *(En'am suresi:9 dan)* kavl-i şerifiyle de ikinci isteklerinin olumsuzluğuna dikkat çekmiştir.

Fahrurrazî, Kurtubî, Hâzin, Bahri Muhit, Ruhu'l-Beyan, Alûsî ve İbni Âşûr tefsirlerinde zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ kâfirlerin bu şüphesine iki bakımdan cevap vermiş olup, bu ayet-i celilede geçen birinci cevap bir kaç yönden ele alınabilir.

a) Peygamber olarak insanlara melek göndermenin, kâhir ve bâhir (ezici ve apaçık) bir mu'cize olacağında hiç şüphe yoktur. Fakat:

« وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلاً مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا اِلاَّ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ (١١١) »

"Eğer biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve herşeyi onlara karşı (senin söylediklerinin doğruluğuna) **kefiller olarak cemetseydik** (toplayıp getirseydik) **Allah** (-u Tealâ) **dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat onların çoğu** (bunu) **bilmezler."** *(En'âm Suresi:111)* kavl-i şerifinde buyurulduğu üzere o, kâfirlere melek indirildiği hâlde iman etmemeleri durumunda azab-ı isti'sâl (köklerinin kazınması suretinde tecelli eden bir azap) ile helâk edilmeleri gerekir.

Çünkü sünnetullah (Allah-u Tealâ'nın değişmeyen kanunu), açık bir mu'cizenin zuhuru vaktinde iman etmeyenlere, toptan helâk gönderilmesi şeklinde caridir. İşte bu müşrikler o azaba müstahak olmasınlar diye Allah-u Tealâ onlara meleği peygamber olarak indirmemiştir.

b) Meleğin kendilerine peygamber olarak gönderilmesini isteyenler, o meleği aslî şekliyle gördükleri anda müşahede ettikleri şeyin dehşetinden

canları çıkıp helâk olurlardı. Şöyle ki, bir insan meleği gördüğünde, onu ya aslî suretinde ya da beşer kılığında görecektir.

Birinci durumda, insan ölecektir, nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* : "Eğer meleği, yaratıldığı şekliyle görecek olsalardı, buna dayanamayacaklarından elbette ölürlerdi." buyurmuştur.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bile Cebrail *(Aleyhisselâm)* ı aslî sureti üzere, biri Hira dağında, diğeri ise Sidretü'l-Münteha'da olmak üzere iki kere görmüş, dünyada gördüğünde kendinden geçerek bayılmıştır. Eğer insan meleği ikinci şekilde görürse, bu durumda görülen şey beşer suretinde bir şahıs olacağından o görülen, ister melek olsun ister beşer olsun durum değişmez.

c) Peygamber olarak melek göndermek, ilca' (zorlama) ve izale-i ihtiyar (iradeyi ortadan kaldırma) makamında cari olan bir açık mu'cize olacağından teklifin sıhhatini ihlâl edici (kulları mesul tutmanın doğruluğunu zedeleyici) dir.

d) İnzal-i melek (meleği indirmek), her ne kadar anlatılan şüpheleri ortadan kaldırsa bile bir başka yönden şüpheleri güçlendirir. Şöyle ki: O meleğin elinde zuhur eden her mu'cize hakkında onlar: "Bu, senin kendi isteğin ve gücünle yapmış olduğun işindir ki, sendeki kudret, kuvvet ve ilim bizde olsaydı elbette senin yaptığının bir mislini biz de yapardık." diyerek daha büyük şüphelere düşerlerdi.

Ayet-i celilenin sonunda geçen: (ثُمَّ لاَ يُنظَرُونَ) **"Sonra mühlet verilmezler"** kavl-i şerifinde yer alan (ثُمَّ) kelimesinin faydası, mühlet verilmemenin, azap işinin yerine getirilip bitirilmesinden daha şiddetli olduğuna dikkati çekmektir. Zira şiddetin ansızın ortaya çıkması, karşılaşılan o zorluğun kendisinden daha şiddetlidir.

Taberî ve Zâdü'l-Mesir tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile hakkında müfessirler değişik manalar vermişlerdir:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre mana: "Eğer melek onlara kendi suretinde gelseydi, göz açıp kapayıncaya kadar te'hir olunmayıp hemen ölürlerdi." demektir.

2- İkrime ve Mücahid *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanlarına göreyse, "Elbette kıyamet kopardı" şeklindedir.

3- Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre de, "Allah-u Tealâ bir melek indirip de sonra onlar inanmazlarsa, elbette azapları ta'cil edilir (acele gönderilir) di." demektir.

Bütün bu manalardan anlaşıldığı üzere Allah-u Tealâ'nın onlara melek göndermemesi, kendileri hakında büyük bir rahmet olmuştur. Zira Hafaza (koruyucu) meleklerle ölüm meleği ve vahiy getiren melek gibi Allah-u Tealâ'nın belli işlere vazifelendirdiği melekler dışında kalan diğer melekler, inkârcılarına karşı peygamberleri desteklemek için, Bedir'de inen melekler gibi özel hâllerin dışında dünyaya inmezler.

Allah-u Tealâ'nın gazabına uğramış kavmin ortasına inen melekler ise ancak, Lût kavmine inen melekler gibi azap getirmek için inerler. Mekke müşrikleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den kendilerine bir melek göstermesini isteyip bu isteklerinin de bir nevi ta'ciz (peygamberi aciz bırakma) olduğunu zannettiklerinden, Allah-u Tealâ onlara, istedikleri şeyin meydana gelmesi hâlinde, bu isteklerinin, helâklarının incaz'ına (bitirilmesine) sebep olacağını bildirmiştir.

Bunun da hikmeti şu olsa gerektir, Allah-u Tealâ melekleri, salâbet (sertlik) ve hiç sakinlik göstermeksizin, hak için kızmak kabiliyeti üzere yaratmış ve onların bu fıtratını, amele göre cezayı icrada sür'atli kılmıştır. Nitekim:

« ... وَلاَ يَشْفَعُونَ اِلاَّ لِمَنِ ارْتَضىٰ ... (٢٨) »

"Onlar (melekler), **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **razı olduklarının dışındaki kimselere şefaat etmezler...."** *(Enbiya Suresi:28 den)* kavl-i şerifi bu hakikate işaret etmektedir. Bu yüzden Allah-u Tealâ, insanî nefisleri, melekî nefislere benzeyen mükerrem (kıymetli) kulların dışındaki kimselerle meleklerin irtibatını kesmiştir.

Yine bundan dolayıdır ki, Allah-u Tealâ, bir takım özel hâllerin dışında meleklerin yer yüzüne inmelerini engellemiştir. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın onlardan naklettiği:

(وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلاَّ بِاَمْرِ رَبِّكَ ... (٦٤)) **"Biz senin Rabbinin emri olmadıkça inmeyiz"** *(Meryem Suresi:64 den)* kavl-i şerifiyle,

(مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلاَّ بِالْحَقِّ ... (٨)) **"Biz melekleri ancak Hak ile indiririz"** *(Hicr Suresi:8 den)* kavl-i şerifi bu manayı te'yid etmektedir.

Eğer Allah-u Tealâ, melekleri insanların ortasına gönderseydi, elbette onlar dalâl ve fesad ehline (sapıklara ve bozgunculara) mühlet vermeyip, onları cezalandırmakta acele ederlerdi. Nitekim Allah-u Tealâ'nın Lût kavmine gönderdiği melekler, Lût *(Aleyhisselâm)* ile karşılaştıklarında:

« ... يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ ... (٨١) »

"Ey Lût! Şüphesiz ki biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla kavuşamazlar. Artık sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) **yürü.."** *(Hûd Suresi:81 den)* demişler, İbrahim *(Aleyhisselâm)* kendileriyle ünsiyet kurup çocuk müjdesi aldıktan sonra, Lût kavminin helâk edilmemesi hususunda âdeta onlarla mücadeleye kalkışınca, ona da:

« ... اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ ... (٧٦) »

"Bu (mücadele) **nden vazgeç. Şüphesiz ki Rabbinin emri muhakkak gelmiştir..."** *(Hûd Suresi:76 dan)* diyerek, kendilerinin azap emriyle gönderildiklerine ve tevcih olundukları (yönlendirildikleri) vazifenin dışında bir tasarruf (yetki) leri bulunmadığına dikkat çekmişlerdir.

Dolayısıyla bu müşriklerin istekleri vaki olup, kendilerine melek indirilseydi elbette beklemedikleri taraftan azaba düşeceklerdi. Ayrıca Allah-u Tealâ bütün sapıkların isteklerine göre mu'cizeler gönderecek değildir. Eğer peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, tüccarların arz-talebe göre mal hazırladıkları gibi herkesin isteğine cevap verecek olsaydı, sihirbazların başına toplandığı gibi bütün insanlar onun başına toplaşacak, böylece irşad müddeti zayi' olacak ve nübüvvetin hürmeti (peygamberliğin kıymeti) bilinmeyecekti.

Velâkin mu'cizeler, kimsenin isteğine bakılmaksızın, Allah-u Tealâ'nın mahz-ı ihtiyarından (halis iradesinden) gönderilmektedir. Ancak Allah-u Tealâ'nın, Havarilerin, gökten kendilerine sofra indirilmesi hususundaki isteklerine icabet buyurması, onların hayırdan başka bir şey istemeyen salih bir toplum olduğunu bilmesindendir ki, yine de Mevlâ Tealâ bu hususta onlara;

"O nimete şükrederek, ziyadesine mazhar olacakları ve böylece beklemedikleri taraftan menfaata kavuşacakları, aksi takdirde âlemlerden hiçbirine yapılmayan bir azaba çarpılacakları " şeklinde bir hikmet bildirmiştir.

Müşriklerin, melek talebiyle ilgili uygunsuz sözlerini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ (٦) لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ (٧) مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ (٨) »

"(Arap müşrikleri): **'Ey kendisine zikir** (Kur'an) **indirilen kişi! Şüphesiz ki sen mutlaka bir mecnunsun! Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirmeli değil miydin?' dediler. Biz melekleri ancak hak** (indirilmesini gerektiren bir hikmet) **ile indiririz. O zaman kendileri mühlet verilir olmazlar."** *(Hicr Suresi:6-8)*

« وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ
وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا (٢١) يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا (٢٢) »

"Bize kavuşmayı ümit etmeyenler dedi (ler) **ki: Bizim üzerimize melekler indirilmeli değil miydi. Yahut Rabbimizi görmeli** (değil mi) **idik? Andolsun ki, onlar nefislerinde** (içlerinde) **kibir** (ve azemet) **saklamışlar, büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlar** (küstahlığa kalkışmışlar) **dır.** (Azap) **melekleri** (ni) **görecekleri gün,** (evet) **o gün günahkarlara hiç bir sevinç haberi yoktur.** (Dünyada melekleri görmek isteyen müşrikler, kıyamet günü azabı gördüklerinde onlardan sığınarak) **'Yasak** (olasınız) **yasak** (ne sizi görelim ne de bize eziyet edin) **diyeceklerdir."** *(Furkan suresi:21-22)*

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم
مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ
سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ
﴿١١﴾ قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُل لِّلَّهِ كَتَبَ عَلَىٰ
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ
فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ
أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ
إِلَّا هُوَ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

Ayet: 9

Mevlâ Tealâ, müşriklerin melek istemelerine, buna tahammül edemeyeceklerini açıklayarak cevap verdikten sonra, bu isteklerinin uygunsuzluğunu bir başka yönden beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكاً لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً وَ لَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ (٩)

KELİME MANASI (9)

(وَلَوْ جَعَلْنَا) **Eğer biz kılsaydık,** kimi? (هُ) **onu** (peygamberi), nedir kılsaydık? (مَلَكاً) **bir melek,** (لَجَعَلْنَا) **elbette biz kılardık,** kimi? (هُ) **onu,** nedir kılardık? (رَجُلاً) **bir adam,** yani yine onu bir insan suretine sokardık, (وَ لَلَبَسْنَا) **ve elbette karıştırırdık,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (يَلْبِسُونَ) (kendilerine) **karıştırıyorlar.**

MEALİ ŞERİF

Eğer onu (peygamberi) **bir melek kılsaydık, elbette onu bir adam kılar** (bir insan suretine sokar) **ve yine onlara** (kendilerine) **karıştırmış oldukları şeyi karıştırırdık** (düşmüş oldukları şüpheye onları yine düşürürdük, çünkü onlar meleği insan suretinde görünce: "Biz senin melek olduğunu nereden bilelim, sen de bizim gibi bir insansın" diyerek, yine onun peygamberliğini tasdik etmeyeceklerdi).

İ Z A H A T

Kurtubî, Ebu'ssu'ûd ve Tefsir-i Kebirde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, müşriklerin şüphelerine verilen cevabın ikinci kısmıdır. Şöyle ki, gönderilen peygamber melek olsaydı yine de o melek bir adam suretinde onlara gösterilirdi ki, bunun bir kaç türlü hikmeti vardır.

1- Cins cinse daha çok meyilli olup gayrı cinsinden uzaklaşıcıdır, bu yüzden Allah-u Tealâ beşere gönderdiği resulü bir melek yapacak olsaydı, elbette insanlar ona alışamayıp yakınlığından tedirgin olur ve sözünün tesi rinden korkarak, onunla konuşamaz ve ona soru soramazlardı ki, bu durumda peygamber gönderilmesindeki fayda umumi olmazdı.

2- Beşer, meleği aslî suretinde görmeğe takat getiremez, bundan dolayı melekler peygamberlere bile beşer suretinde gelmişlerdir. Meselâ: İbrahim ve Lût *(Aleyhimesselâm)* a gelen melekler, misafir şeklinde, Davud *(Aleyhisselâm)* a gelenler, iki davalı kılığında gelmişlerdi. Cibril-i Emin, Meryem valideye kusursuz bir beşer suretinde görünmüştü.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e de, arapların en güzeli olan Dihyetü'l-Kelbî *(Radıyallahu Anh)* ın suretinde gelirdi. Mukaddes kuvvetlerle müeyyed (desteklenmiş) olan peygamberlerin hâli böyle olursa, diğer sıradan insanların durumu nice olur?

3- Mevlâ Tealâ, insanların meleklerle ünsiyetini temin için meleklerin suretini insan kılığına çevirse bu sefer de insanlar, "Sen melek değilsin, ancak bizim gibi bir beşersin , o hâlde biz sana inanmayız." diyecekler, bu takdirde

de melekler aslî hilkat (yaratılış şekil) lerine döneceklerdi ki, müşriklerin isteği bu durumda da uygun olmayacaktı.

4- Meleklerin taat ve ibadetleri çok kuvvetli olduğundan beşerin ibade tini hakir ve az görebilirler, çoğu kez melekler insanları günahlara yönelmeleri hususunda da mazur görmeyebilirler ki bunlar da, insanlara gönderilecek peygamberin, melek olmamasını gerektiren hikmetlerdendir.

5- Nübüvvet (peygamberlik), Allah-u Tealâ'nın halis fazl-u keremi olduğundan bu lütfunu, ister melek, ister beşer olsun kullarından dilediğine tahsis edebilir ve kimsenin bu hususa itiraz etmeğe hak ve selâhiyeti yoktur.

6- Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (وَ لَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ) **"Ve bu durumda da onları düşmekte oldukları şüpheye yine düşürürdük."** kavl-i şerifiyle bir başka hikmete işaret etmiştir. Şöyle ki: "Biz meleği beşer suretinde yolladığımızda, onları karışıklığa sevketmiş oluruz ki, bu bizim şanımıza yakışmaz" buyurmak istemiştir.

Zira böyle bir durum bir telbis (meseleyi karıştırarak şüpheye düşürme) olacağından, Allah-u Tealâ'nın melekten peygamber göndermesi, şüpheye düşürme hususunda insanların fiillerine benzemiş olacaktı. Çünkü onlar da insan olarak gönderilen peygamber hakkında kendi kavimlerine: "Bu sizin gibi bir beşerdir, beşer ise Allah katından bir elçi olamaz." diyerek, zaten bir telbis muamelesi yapmaktaydılar.

Dolayısıyla müşriklerin bu istekleri, dünya ve ahiret nizamının kendisine bağlı olduğu resullerin irsali (gönderilmesi) ve şeriatların tesisi gibi önemli hususlarda âlemin ihlâ' (boş bırakılma) sını gerektirdiğinden reddedilmiştir.

Çünkü, onlar bu istekleriyle âdeta kendi helâklarını talebetmişler, Mevlâ Tealâ ise, onlar inanmasa da zürriyetlerinden inananlar geleceğini bildiğinden, onların bu taleplerini yerine getirmeyerek topluca helâk edilmelerini önlemiştir.

Müşriklerin, melekten resul istemelerine cevap mahiyetindeki diğer ayet-i kerimeler:

« وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدىٰ اِلاَّ اَنْ قَالُوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَراً رَسُولاً (٩٤) قُلْ لَوْكَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ مَلَكاً رَسُولاً (٩٥) »

"İnsanların, kendilerine hidayet (rehberi) **geldiği zaman, ancak, 'Allah** (-u Tealâ) **peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri iman etmelerine mani olmuştur.**

(Habibim!) **De ki: Eğer yer** (yüzün) **de mutmain** (yerleşmiş, sakin) **ola rak yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek indirirdik."** *(İsra Suresi:94-95)*

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin, alay mahiyetindeki bazı isteklerini açıkladık-tan sonra, bundan mahzun olan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (١٠)

KELİME MANASI (10)

(وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ) **Andolsun istihza** (alay) **edildi,** kimlerle? (بِرُسُلٍ) **peygamberlerle,** kimden evvel? (مِنْ قَبْلِكَ) **senden evvel,** (فَحَاقَ) **kuşattı,** kimi? (بِالَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (سَخِرُوا) **alay ettiler,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** ne kuşattı? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** neyle? (بِهِ) **onunla,** nedir oldular? (يَسْتَهْزِؤُنَ) **alay ederler.**

MEALİ ŞERİF

Andolsun ki, şüphesiz senden evvelki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlardan alay edenleri, alay eder oldukları o şey (azap her taraflarından) **kuşatıvermişti.**

İ Z A H A T

Sebeb-i nüzûl: İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* ın, Muhammed ibni İshak *(Rahimehullah)* dan rivayet ettiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Velid ibni Muğîyre, Ümeyye ibni Half ve Ebû Cehl ibni Hişam'ın yanından geçerken, lâf atıp alay etmeleri üzerine öfkelenince, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi.

Tefsir-i Kebirde zikredildiğine göre, peygamberin, meleklerden biri olması gerektiğini söyleyenlerden bir kısmı, bu sözü istihza (alay) maksadıyla söylüyorlar, bunu duyduğunda da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbi darlanıyordu.

Mevlâ Tealâ da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbinin sıkıntısını hafifletmeye sebep olsun diye bu ayet-i celileyi indirdi. Zira kalbi rahatlatan şeylerden birisi de mihnet ve sıkıntının sebebinde ortaklıktır. Bundan dolayı

« اَلْبَلِيَّةُ اِذَا عَمَّتْ خَفَّتْ »

"Belâ, umumileşince hafifleşir." buyurulmuştur. Dolayısıyla burada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sanki:

"Onların sana karşı gösterdikleri edep dışı bir çok kötü muamele, diğer ümmetlerin, kendi peygamberlerine karşı açıklamış oldukları hâl ve hareketlerinde de mevcuttu. Bu yolda sen ilk ve tek değilsin." buyrulmak istenmiştir.

Ebu'ssuûd Efendinin beyanına göre, (وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ) **"Andolsun ki! Muhakkak senden evvel yüce şan sahibi bir çok resülle de alay**

edilmişti." cümle-i celilesinin, kasem lâm'ı ve tahkik harfiyle tasdîri (başlatılması) nda, kimseye gizli kalmayacak şekilde söze gösterilen itinaya (öneme) dikkat çekilmiştir.

"Rusül" kelimesindeki tenvin, tefhîm (büyültmek) ve teksîr (çoğaltmak) için olduğundan, mana: "Kıymetli şan sahibi bir çok resüller" demektir.

Beğavî, Fahrurrazî, Zâdü'l-Mesîr ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: (فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ) **"İçlerinden o alay edenleri, çepeçevre kuşatıverdi...,"** ifadesindeki (حَاقَ) fiiline müfessirler bir kaç mana vermişlerdir ki hepsi de birbirine yakın olup, şümûl ve lüzum (kapsamak ve yapışmak) manası üzerine deveran etmektedirler ve bu kelimenin isti'mali ekseri şer anlamındadır.

1- Rebî' ibni Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, (نَزَلَ) **"İndi"** demektir.

2- Atâ *(Rahimehullah)* dan rivayete göre, (حَلَّ) **"kondu, çöktü",**

3- Dahhâk *(Rahimehullah)* ın beyanına göre de (أَحَاطَ) **"Kuşattı",**

4- Nadr *(Rahimehullah)* ın açıklamasına göre, (وَجَبَ) **"Vacip oldu",**

5- Ferrâ' *(Rahimehullah)* ın sözüne göreyse, (عَادَ عَلَيْهِمْ) **"Üzerlerine döndü"** manalarına gelmektedir.

İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bu fiilin masdarı olan (حَيْق) lügatta, insanın yaptığı kötü bir işten dolayı başına gelen cezadır. Nitekim:

« ... وَلاَ يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلاَّ بِأَهْلِهِ ... (٤٣) »

"Halbuki kötü hile, (onu hazırlayan) **ehlinden başkasını kuşatmaz"** *(Fatır Suresi:43 den)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Ayet-i celilenin sonunda geçen: (مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ) **"Kendisiyle alay eder oldukları şey"** kavl-i şerifindeki (مَا) lâfzının ne ifade ettiği hususunda iki görüş bulunmaktadır.

1- Bununla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiği Kur'an ve Şeriat kastedilmiştir ki, buna göre ayet-i celilede bir muzaf hazfedilmiş olup, takdiri: (فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ جَزَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ) "Onları, eğlenmekte oldukları şeyin cezası çepeçevre kuşattı." şeklindedir.

2- Bundan, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, başlarına gelmesiyle tehdit ettiği azapla alay etmiş olmaları kastedilmiş olabilir ki, bu durumda her hangi bir takdire gerek kalmaz.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, peygamberler ve velilerden olan din erbabı ile istihza (alay etmek), her vakit azgın nefislerin kötü huylarındandır.

Rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kere Mescid-i Haram'da, Bilâl, Suheyb ve Ammâr *(Radıyallahu Anhum)* gibi zayıf tutulan bir cemaatle otururken, Ebû Cehil, Kureyş'in ulularından bir grupla yanlarından geçtiği sırada, "Muhammed, bunların, cennetin melikleri olduğunu sanıyor." diyerek müslümanların fakirleriyle alay etti.

Allah-u Tealâ da Bedir günü ona yapacağını yaptı, böylece o, istihzasının cezasına kavuştu. İşte bu, basiret sahipleri için büyük bir ibret mahallidir.

Nakledildiğine göre, İbni Heylân isimli bir şî'î, sahabe-i kiram *(Radıyallahu Anhum)* hakkında yakışıksız sözler konuşuyordu. Bir kere o, bir duvar yıkarken, o duvarın üzerine düşmesi neticesinde öldü ve Medine-i Münevvere kabristanı olan Bekî' de gömüldü, fakat ikinci gün cesedi gömüldüğü kabirde bulunamadığı gibi, kabrin üstüne örtülen toprak da ortada olmadığından başka birisinin kabri açma ihtimali de yoktu.

Kadı Cemâlüddin *(Rahimehullah)* ın da aralarında bulunduğu bir çok insanın da müşahede ettiği üzere gelenler kabrin kerpiçlerini gömülmeden evvelki hâli üzere buluyorlar ve bu hadise çok yaygınlaştığından uzaklardan görmeye insanlar geliyorlardı. Artık bu, Allah-u Tealâ'nın, göğsünü şerhettiği kimselerin ibret alacağı ayetlerden sayıldı.

Bu kıssadan, taan ve istihzanın (Allah dostlarını tenkid etmenin) akibeti anlaşıldığı gibi, ayrıca fasık bir kimsenin leşinin, mubarek mahalden alınıp, uğursuz mekâna nakledildiği anlaşılmaktadır. Nitekim:

٣٠٥ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « مَنْ مَاتَ مِنْ اُمَّتِى يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ نَقَلَهُ اللهُ اِلَيْهِمْ حَتّٰى يُحْشَرَ مَعَهُمْ »

305- Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Benim ümmetimden her kim, Lût kavminin amelini işleyerek ölürse, Allah** (-u Tealâ) **o kişiyi, onlara nakleder ki, neticede o, onlarla birlikte haşrolunur."** buyurdu. *(Hâtib-i Bağdadî, Tarih-i Bağdâd, 11/160, Sehâvî, el Mekâsıdü'l-Hasene, No:1185, Sh. 502)*

Allah-u Tealâ, kötülerin cesetlerini, şerefli makamdan alçak mahallere naklettiği gibi, iyilerin cesed-i şeriflerini de basit yerlerden alıp, Medine ve Mekke makbereleri olan Hucûn ve Bekî' gibi şerefli makamlara nakletmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ ehli ehle sevketmektedir.

Artık zaman, âhir zaman olmuştur ki, bu zamanda sağlığında ve ölümünde içli dışlı kıbleye müteveccih olan (yönelen) kimse az bulunur. Nitekim,

« ذَهَبَ النَّاسُ وَمَا بَقِىَ اِلاَّ النَّسْنَاسُ »

"Nâs (insanlar) **gitti, nesnâs** (maymunlar) **kaldı."** sözü ne kadar manidârdır. Zamanımızda bulunanların bir çoğu, insan kılığında görünseler de, gerçekte insan değillerdir.

Nitekim rivayet edildiğine göre, Âd kavminden bir cemaat, peygamberlerine isyan ettiklerinde, Allah-u Tealâ onları maymuna çevirdi ki, her bir kişinin aynı yerden çıkan bir eli ve bir ayağı vardı. Kuşlar gibi sıçrıyor, hayvanlar gibi otluyorlardı. Hayırlılar ve basiret sahipleri neredeler? Vallahi pek azı müstesna hepsi geçtiler.

Diğer peygamberlerle de alay edildiğine dair ayet-i kerimeler:

« وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٤١) »

"Andolsun ki, şüphesiz senden evvelki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlardan alay edenleri, alay eder oldukları o şey (azap her taraflarından) **kuşatıvermişti."** *(Enbiya suresi:41)*

« وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (٣٨) »

"O (Nûh) **gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. O da: 'Eğer bizimle alay ediyorsanız, siz nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle alay edeceğiz' dedi."** *(Hûd Suresi:38)*

« وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (٣٢) »

"Andolsun senden önceki peygamberlerle de alay edildi de, ben o kâfirlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. (Bir görseydin) **Azabım nasıl oldu!"** *(Râ'd Suresi:32)*

« وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (١١) »

"Onlara (eski ümmetlere) **bir peygamber gelmeyedursun, mutlaka onunla alay ederlerdi."** *(Hicr Suresi:11)*

« وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٧) »

"Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı." *(Zuhruf Suresi:7)*

« يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٣٠) »

"Ey kulların üzerine (çöken büyük) **hasret** (ve nedâmet, hazır ol! Çünkü) **onlara bir peygamber gelmeyegörsün, ille de onunla alay ederlerdi."** *(Yasin Suresi:30)*

Mevlâ Tealâ, Resulünü teselli ve kâfirleri zımnen (dolaylı yoldan) tehdit ettikten sonra, yalanlamakta devam ettikleri takdirde başlarına gelecek azaptan sarahaten (açıkça) sakındırmak üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (١١)

KELİME MANASI (11)

(قُلْ) **De ki,** (سِيرُوا) **yürüyün,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer yüzünde,** (ثُمَّ انْظُرُوا) **sonra bakın,** (كَيْفَ كَانَ) **nasıl oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ) **yalanlayıcıların sonu.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Yer yüzünde dolaşın, sonra** (peygamberleri) **yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile Mevlâ Tealâ, evvelki ayet-i celile ile resülüne sabrı tavsiye ettiği gibi, bu ayet,i celile ile de kavmini sakındırmak üzere buyurmuştur ki:

"Ümmetine şöyle söyle! Dünya ve lezzetlerinden elde ettiğiniz şeylerle aldanmayın. Bilakis, geçmiş zamanlarda peygamberlerini yalanlayan kimselerin başlarına gelen azap hakkında resülün size haber verdiklerinin doğru olduğunu anlamanız için yer yüzünde dolaşın .

Çünkü siz yer yüzünde seyir hâlinde olup, belde belde sefer ettiğinizde onların eser (kalıntı ve iz) lerini müşahede edeceksiniz, böylece itibarı (ibret alma duygu) nuz kemal bulacak ve istibsar (maddi ve manevî görüş ve basiret) iniz kuvvetlenecektir."

Eğer burada, "Mevlâ Tealâ'nın, (فَانْظُرُوا) kavl-i şerifiyle, (ثُمَّ انْظُرُوا) ifade-i celilesinin arasında ne fark vardır?" denilirse, buna şöyle cevap verilir.

(فَانْظُرُوا) kavl-i şerifi, nazarın, seyirden sebep olduğuna delâlet etmekte olduğundan, sanki "İbret almak için yer yüzünde gezip dolşın, gafillerin gezmesi gibi dolaşmayın." buyurulmuştur.

Fakat, (سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا) **"Yerde gezin, sonra da bakın"** buyruğunun manası, "Yer yüzünde ticaret ve diğer faydaları elde etmenin mubah; helâk olanların kalıntılarına bakmanın ise, vacip olduğunu" ifade etmektedir.

İşte Mevlâ Tealâ vacip ile mubah arasındaki mesuliyet uzaklığından dolayı bu farka, (ثُمَّ) kelimesiyle tenbihte bulunmuş (dikkat çekmiş) tir.

Ebû Hayyan ve Beğavî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealânın bu ayet-i celiledeki muhatapları, kitap okumamış ve âlimlerle oturmamış ümmî bir ümmet olduğundan, günahları sebebiyle helâk edilen geçmiş ümmetlerden haber almaları için yer yüzünde gezip dolaşmakla emrolun-

muşdur ki, böylece doğru haberlerin yanına görme hissi de eklenerek mezîd-i itibar (ibret almanın ziyadeliği) hasıl olsun. Bu yüzden bazıları:

« لَطَائِفُ مَعْنىً فِى الْعِيَانِ وَلَمْ تَكُنْ لِتُدْرَكَ اِلاَّ بِالتَزَاوُرِ وَاللِّقَا »

"Gözle görmede, öyle ince manalar vardır ki, karşılıklı kavuşma olmadan idrak edilemezler." demişlerdir.

Zahir olan odur ki, ayet-i celilede emrolunan **"Seyir"** den maksat, bir mekândan diğerine intikal (göçmek), me'murunbih olan **"Nazar"** dan murat da, göz bakışıdır. Gezmeleri emrolunan arazi ise, günahları sebebiyle helâk olanların diyarından Âd ve Medyen topraklarıyla, Lût ve Semûd kavminin şehirlerinden müşriklerin beldelerine yakın olan memleketlerdir.

Müfessirlerden bir kısmı, ayet-i celiledeki seyir ve nazarın hissî olmayıp, peygamberlerini inkâr eden ümmetlerden geçenlerin hâlleri hakkında akıl ve fikrin cevelânı (düşünüp dolaşması) manasında olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı Hasen *(Radıyallahu Anh)*: **"Yer yüzünde Kur'an okumak için gezin."** buyurarak, "Kur'an-ı Kerim okuyun da yalanlayıcıların işinin nereye vardığına bakın." manasını kastetmiştir.

Bir cemaat de, ayet-i celilede geçen **"Arz"** ın umumi olduğu görüşüne gitmişlerdir. Zira dünyanın her toprak parçasında hâlik (helâk olmuş kimse) lerin eserleri, nâzır (bakan) lara ibretler arzetmektedir.

İbret almak için yer yüzünde gezmeyi emreden diğer ayet-i kerimeler:

« قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (١٣٧) »

"Muhakkak sizden evvel bir çok (ümmetlerin) **vakalar** (ı gelip) **geçmiştir. Onun için yer yüzünde gezin** (dolaşın) **da** (Allah-u Tealâ'nın ayetlerini) **yalanlayanların akibet** (kötü son) **ları nasıl olmuştur görün."** *(Âli Imran Suresi:137)*

« ... فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (٣٦) »

"Yer yüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!" *(Nahl Suresi:36 dan)*

« قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (٦٩) »

"(Habibim!) De ki: Yer yüzünde gezin de, mücrim (günahkâr) **ların akibeti nice oldu, görün! "** *(Neml Suresi:69)*

« قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ (٤٢) »

"De ki: Yer yüzünde gezin de, öncekilerin akibeti nice oldu, görün! Onların çoğu müşrik idiler." *(Rum Suresi:42)*

Ayet: 12

Mevlâ Tealâ, nübüvvete itiraz edenlerin şüphelerini açıklayıp onları tehdit ettikten sonra, yaratıcının varlığını ve ahiretin hak olduğunu ispat etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (١٢)

KELİME MANASI (12)

(قُلْ) (Habibim!) **De ki,** (لِمَنْ) **kimin içindir** (kime aittir), ne? (مَا) **o şey ki,** nerededir? (فِي السَّمٰوَاتِ) **göklerdedir,** daha? (وَالْاَرْضِ) **yerdedir,** (قُلْ) **de ki,** (لِلّٰهِ) **Allahındır,** (كَتَبَ) **yazdı** (hükmetti, gerekli kıldı), kim üzerine? (عَلٰى نَفْسِهِ) **kendi üzerine,** neyi? (الرَّحْمَةَ) **rahmeti,** yani merhamet etmeyi kuvvetli bir şekilde söz verdi, (لَيَجْمَعَنَّ) **andolsun ki toplayacaktır,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **kıyamet gününde,** Burada: (اِلٰى) , (فِي) manasındadır. *(Kazî)* o gün ne olduğu hâlde? (لَا رَيْبَ) **hiç şüphe olmadığı hâlde,** nerede? (فِيهِ) **kendisinde,** (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (خَسِرُوا) **hüsrana uğrattılar** (ziyana soktular), neyi? (اَنْفُسَهُمْ) **kendilerini,** (فَهُمْ) **bu sebeble onlar,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmazlar.** Bu manaya göre: (اَلَّذِينَ) sılasıyla beraber mübteda, bu cümle haberidir. ism-i mevsûl'ün zemm üzere mensup olduğunu ya da, (لَيَجْمَعَنَّكُمْ) deki (كُمْ) zamirinden bedel olduğunu söyleyenler varsa da, bu manalar daha tekellüflüdür.

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **deki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? De ki: Allah'ındır. O, rahmeti** (yarattıklarına acımayı) **kendi nefsine** (zatına) **yazdı** (hiçbir şeyin aracılığı olmaksızın sırf kendi fazl-ı keremiyle mukaddes zatına gerekli kıldı). **Andolsun ki, sizi kendisin** (in geleceğin) **de hiç şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Nefislerini hüsrana uğratanlar** (kendilerini ziyana sokanlar var ya) **işte onlar inanmazlar.**

İ Z A H A T

İmam Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilenin zikredilmesinden maksat, Sâni' (yaratıcı) yı ispat, ahiret ve nübüvveti de takrir (yerleştirmek) tir. Şöyle ki: Gerek ulvî, gerekse süflî âlemin hâlleri, bütün cisimlerin, zıtları ve karşıtları olan sıfatlarla da muttasıf olmalarının caiz olduğu bir takım sıfatlarla mevsuf olduklarına delâlet etmektedir.

Hâl böyle olunca, bu cismanî cüzlerin (maddelerin) kısımlarından herbirinin, muayyen bir takım sıfatlarla tahsis edilmeleri, mutlaka hikmet,

kudret ve hür irade sahibi bir yaratıcının varlığından olmuştur ki bu da, âlemin, içindeki bütün eşya ile birlikte Allah-u Tealâ'nın memlûkü (mülkü) olduğuna delâlet etmektedir.

Bu sabit olunca, Allah-u Tealâ'nın, iadeye, haşr ve neşr'e (tekrar yaratmaya) kâdir olduğu gerçeği subût bulmuş olur. Çünkü terkib-i evvel (Allah-u Tealâ'nın insanı ilk olarak yaratışı), ancak Allah-u Tealâ'nın, bütün mümkinata kâdir (herşeye gücü yetici) ve bütün malûmatı âlim (herşeyi bilici) olmasından meydana gelmiştir ki, bu kudret ve ilmin zevali mümteni' (yok olması imkânsız) dır. O hâlde tekrar yaratmanın da gerçek olması gerekir.

Ayrıca Allah-u Tealâ'nın, Melik-i Mutâ' (kendisine itaat olunan bir hükümdar) olduğu sabittir ki, böyle bir zatın, kulları üzerinde emir ve nehiy yetkisi bulunmaktadır. Bunun için de mutlaka bir mübelliğ (emir ve yasakları insanlara ulaştıran kimse) gerekmektedir.

Bu da, Allah-u Tealâ tarafından halka nebiler ve resuller gönderilmesinin mümteni' (imkânsız bir şey) olmadığını göstermektedir. İşte böylece bu ayet-i celilenin, bu üç esasın ispatı hususunda vâfî (yeterli) olduğu anlaşılmış olur.

(قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ) **"De ki: Göklerde ve yerde olan herşey kimindir? De ki: Allah** (-u Tealâ) **nındır."**

Bu ifade-i celile, bir sual ve cevaptan ibarettir ki, Allah-u Tealâ habibine evvelâ sual sormasını sonra da bu şekilde cevap vermesini emretmiştir. Bu ise hiç bir münkirin inkâr etmeye ve hiçbir dafi' (savunmacı) nın karşı koymaya imkân bulamayacağı şekilde cevabın açık olması hâlinde ancak güzel ve yerinde olur. Bütün cisimlerin zatlarında (kendilerinde) ve bütün sıfatlarında hudüs ve imkân eserleri (sonradan meydana gelme ve mümkin varlık olma belirtileri) zahir olduğuna göre, bunların tamamının Allah-u Tealâ'nın mülkü olup, O'nun tasarruf ve kudretinin mahalli (yetkisinin ve gücünün geçerli olduğu alanda bulunan şeyler) olduklarını itiraf etmek gerekir.

İşte bundan dolayı Mevlâ Tealâ, resulüne önce soru sormasını, sonra da bu şekilde ikrarda bulunmanın, kesinlikle karşılık verilemeyecek bir şey olduğunu ifade etsin diye böyle cevap vermesini emretmiştir.

Zaten müşrikler de bütün âlemin, Allah-u Tealâ'nın mülkü olup, O'nun tasarrufu, kahır (hakimiyet) ve kudreti altında olduğunu itiraf etmekteydiler. Nitekim:

« وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ ... (٢٥) »

"Andolsun ki onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler." *(lokman Suresi:25 den)* ayet-i celilesinde Allah-u Tealâ bu hususu belirtmiştir.

Allah-u Tealâ bu yolla uluhiyyetinin kemalini ve yaratıklar âleminin tümünde tasarrufunun geçerliliğini açıkladıktan sonra, peşine rahmetinin ve yaratıklarına olan ihsanının mükemmelliğini beyan etmek üzere:

Ayet: 12

(كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"O, rahmeti kendi nefsine yazmıştır."** buyurmuştur. Buna göre sanki: "Allah-u Tealâ, kendi adına, ikramda bulunmamaya razı gelmemiş, aksine devamlı in'am etmeyi ve yaptığı iyilikleri tekrarlamayı istemiştir. Dolayısıyla O, kendisine bunu yazmış ve fazl-u keremi icabı bu rahmeti kendisine gerekli kılmıştır." buyurulmak istenmiştir.

Mâverdi, Ebû Hayyân ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Ayet-i celilede geçen rahmetten ne kastedildiği hakkında müfessirler değişik görüşler açıklamışlardır.

1- Allah-u Tealâ'nın, zatına vacip kıldığı bu rahmet, kullarına, kendilerini cennete götürecek ibadetleri emrederek, rahmetine mazhar olmaları için teşvikte bulunmasıdır.

2- Kendisine itaatın vacip olduğuna delâlet eden ayetleri kullarına göstermesidir.

3- Bu rahmet, ömürleri boyunca Allah-u Tealâ'nın, inkârcı kullarına mühlet verip, onlardan isti'sâl (köklerini kazıma) azabını kaldırarak, bu dünyada onlara peşin ceza vermemesidir.

4- Allah-u Tealâ'nın bu rahmetinin manası, peygamberlerini yalanlamayı bırakıp tövbe ve inabede bulunan, o peygamberleri tasdik edip şeriatlarını kabul eden kimselere merhamet ederek tövbelerini kabul buyurması ve günahlarını affederek ceza vermemesidir.

5- Ayet-i celiledeki rahmetin mutaallâkı zikredilmediğinden dünyada iyi kötü herkesi içine alan umumi rahmet olması görüşü daha açıktır.

6- Rahmet kelimesinin başındaki eliflâm ahd için kabul edilmesi hâlinde bundan murat, Allah-u Tealâ'nın yüz rahmetinden dünyaya indirmiş olduğu bir rahmetidir ki, diğer doksandokuzunu ahirette mümin kullarına saklamıştır.

7- Kelbî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bu rahmet, Ümmet-i Muhammede mahsustur. Buna göre mana: "Allah-u Tealâ, kendi zatı için Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmetine acımayı vacip kılmıştır, bundan dolayı onlardan önce geçen ümmetlere, peygamberlerini yalanladıkları anda azabettiği gibi, onlara azabetmeyecek, bilakis cezalarını kıyamet gününe tehir edecektir." şeklindedir.

Zâdü'l-Mesîr, Kurtubî, Nesefî ve İbni Âşûr tefsirlerinde zikredildiğine göre, müfessirler ayet-i celilede geçen (كَتَبَ) fiiline bir kaç mana vermişlerdir.

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, (قَضَىٰ) "Hükmetti" anlamındadır. Buna göre mana: "Kendi zatı için, erhamu'r-râhimîn (acıyanların en merhametlisi) olmakla hükmetti." demektir.

2- Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bunun manası: "Bu rahmeti, kuvvetli bir icap ile kendisine vacip kıldı." şeklindedir.

3- Bu fiilin gerçek yazma manasında olması da caizdir ki, böylece insanlara, anladıkları şekilde hitabedilmiştir. Zira onlar, ileriye taallûk eden bir şey hakkındaki sözün ancak yazmakla muhafaza edilebileceğini ma'kul görmektedirler. Nitekim:

٣٠٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَمَّا قَضَى اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِى كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ: اِنَّ رَحْمَتِى غَلَبَتْ غَضَبِى »

306 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Allah** (-u Tealâ) **yaratma işini bitirince, arş'ın fevkinde, kendi** (manevî) **indinde bulunan kitabına** (levh-i mahfuz'a)**: 'Şüphesiz ki rahmetim, gazabıma galip gelmiştir.' diye yaz** (masını kaleme emret) **miştir."** *(Buhari, Bedü'l-Halk:1, No:3022, 3/1166, Müslim, Tövbe:4, No:2751, 4/2107, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7503, 3/69)* hadis-i şerifi de, bu kitabetin, bilinen yazma manasında olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

4- (كَتَبَ) nin buradaki manası (اَوْجَبَ) "Vacip kıldı" anlamında olup, Allah-u Tealâ'ya bir şey vacip olmayacağından ötürü bu manayı zahiri üzere bırakmak caiz görülemeyeceğinden burada murat mana: "Allah-u Tealâ fazl-u keremiyle rahmeti vaad etti" şeklinde anlaşılmalıdır.

5- Burada (كَتَبَ)'nin manası, "İradesi taallûk etti" demektir. Şöyle ki: "Allah-u Tealâ, bizzat sıfatı olan rahmetini, zamanlara ve yönlere nispetle özelse de, bütün yaratıklara nispetle umumi ve muttarid(genel ve münasip) bir alâka ile mahlûkata müteallik kılmıştır."

Ebussuud, Ruhu'l-Beyan ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen (عَلٰى نَفْسِه) "Nefsine" tabiri, Allah-u Tealâ'nın, rahmeti kendisine yazmasının, hiçbir şey vasıtasıyla olmayıp, bizzat kendisinin fazl-u ihsan yoluyla mukaddes zatına vacip kılması anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Ayrıca, nefis lâfzının Allah-u Tealâ hakkında kullanılamayacağını zannedenlere de burada bir reddiye söz konusudur. Zira Allah-u Tealâ kendisi hakkında nefis tabirini kullanmıştır.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilenin başında geçen:

(قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ) **"De ki: Göklerde ve yerde olan herşey kimindir? De ki: Allah** (-u Tealâ) **nındır."** sual ve cevabı, Allah-u Tealâ'dan gayrısının, göklerde ve yerde olan eşyaya malik olmadığından dolayı ilâh olmaya ehil olamayacağı şeklinde müşriklerin aleyhine bir istidlâl (delil getirme) mahiyetinde olup, aynı zamanda, eşyanın maliki olan zatın, onların muhasebesini ihmal etmeyeceğinden dolayı, ilerde gelecek olan:

(لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Sizi kıyamet gününe toplayacaktır."** kavl-i şerifine de bir temhid (hazırlık) olarak kabul edileceğinden,

(كَتَبَ عَلٰى نَفْسِه الرَّحْمَةَ) **"O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır."** cümle-i celilesi, Resulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in söylemekle emrolunduğu bir

cümle-i mu'terize (ara söz) mahallinde olup, bu i'tirazın (araya girmenin) bir kaç anlamı vardır.

1- Bu cümleden sonrası, bu tebliğatı alan kimseleri tehdit mahiyetinde olacağından, Mevlâ Tealâ araya bu rahmet ifadesini koyarak, kullarını inatlarından vazgeçip tövbe etmeğe teşvik etmiştir. Nitekim:

« وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٤) »

"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde (onlara) **de ki: Selâm** (olsun) **size! Rabbiniz kendisi üzerine** (şu) **rahmeti yazdı: İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar sonra ardından tövbe edip de ıslah eder** (kendini düzeltir) **se, şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ, tövbe edenlerin günahlarını) **ziyade bağışlayıcıdır,** (kullarına) **çok acıyıcıdır."** *(En'am suresi 54)* kavl-i şerifi de bu ayet-i celilenin bir benzeridir.

2- Göklerde ve yerde olan her şeyin Allah-u Tealâ'ya ait olduğunu bildirmek, bir takım kimselerin, Allah-u Tealâ'nın, kendi mülkiyetinde olan kişilere, kendisine ortak koşmalarından dolayı acele ceza vermemesinin sebebini sormalarına yol açabilir.

Bu durumda kâfir, "Dediğiniz doğru olsa azabımız hemen gelirdi" diyebilir, mümin olan kimse de, kâfirlerin azabının te'hirini gecikmiş sayabilir. Bu yüzden Mevlâ Tealâ'nın: **"O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır."** kavl-i şerifi iki fırkaya da cevap vermektedir.

Şöyle ki: Allah-u Tealâ'nın rahmeti iki türlüdür.

a) **Rahmet-i kâmile**' dir ki bu, salih kullarına iki cihanda yapmışve yapacak olduğu sonsuz rahmetinden ibarettir.

b) **Rahmet-i muvakkate** dir ki, bu da asilere ve sapıklara acele azabetmeyip mühlet verme anlamına gelen geçici bir rahmettir.

3- Rahmet ifadesinin zikredilmesi, müminlere müjde ile müşriklere tehdit hususunda bir nevi ta'riz (dokundurma) mahiyetindedir.

4- Bu cümle-i celilede, Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmet-i daveti olan müşrikleri de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bereketiyle evvelce peygamberlerini yalanlayan ümmetlere yaptığı isti'sâl (kökten kazıma) azabından kurtardığına bir nevi ima (işaret) bulunmaktadır. Nitekim:

« وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (١٠٧) »

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." *(Enbiya Suresi:107)* kavl-i şerifi de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sadece müminlere değil, bütün âlemlere rahmet olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tabilerini çoğaltmak istediğinden, inkârcılarını acele helâk etmemiş, bilakis onlara mühlet vererek, iman edecek nesilleri kendilerinden çıkartmıştır ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in arzusu da böylece gerçekleşmiştir.

Şöyle ki, Mekke-i Mükerreme'nin fethinden sonra, müşriklerden kalanlar iman etmiş ve fevc fevc (grup grup) Allah-u Tealâ'nın dinine girmişler, Allah-u Tealâ da onlar vasıtasıyla dinini desteklemiş, böylece onlar dünyanın her tarafına islâm davasını neşretmişlerdir.

Allah-u Tealâ, bu dinin, hatimetü'l-edyân (dinlerin sonuncusu) olacağını takdir buyurduğundan, münkir ve mu'ânid (inkârcı ve inatçı) lara mühlet ver-mesi, elbette O'nun hikmetindendir. Çünkü Allah-u Tealâ, islâm dini ilk zuhur ettiğinde isti'sâl azabı yapacak olsaydı, Mekke-i Mükerremede bulunan müşrik müslim herkes helâk olur, sonra niyetleri üzere haşrolur (dirilir) lerdi. Nitekim:

٣٠٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « اِذَا اَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا ، اَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ، ثُمَّ بُعِثُوا عَلَىٰ اَعْمَالِهِمْ »

307- Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah** (-u Tealâ) **bir kavim hakkında azap muradederse, o azap** (iyi kötü ayırdetmeden) **o kişilerin arasında bulunan herkese isabet eder, sonra amelleri üzere** (yaptıklarına göre) **diriltilirler."** buyurmuştur. *(Müslim, Cennet:19, No:2879, 4/2206, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4985, 2/287)*

Demekki, islâmın zuhur vaktinde toptan bir azap gelecek olsaydı, elbette böylece din ortadan kalkacak ve bu dinin, dinlerin sonu olma gayesi kalmayacaktı. Bundan dolayı:

« قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ... (٦٥) »

"De ki: O (Allah-u Tealâ) **size üstünüzden** (gökten) **veya ayaklarınızın altından** (yerden) **bir azap göndermeye kâdirdir."** *(En'âm Suresi:65 den)* ayet-i celilesi indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٣٠٨ – « اَعُوذُ بِوَجْهِكَ »

308- **"Zatına sığınırım"** *(Buharî,Tefsir:125, No:4352, 4/1694)* buyurarak ümmetin toptan helâkından Allah-u Tealâ'ya iltica' etmiştir.

Şu bilinsin ki ayet-i celilede geçen rahmetten maksat, Allah-u Tealâ'nın sıfatı olmayıp, mastar manasındadır ki, "Allah-u Tealâ, merhamet etmeyi zatına yazmıştır." demektir. Zira rahmet, Allah-u Tealâ'nın zatî sıfatlarından olup, kendisi için vacip kabul edildiğinden aklen vacip olan bir şeye iradenin taallûku (tekrar vacip kılınması) düşünülemez.

Allah-u Tealâ'nın rahmetinin si'at (genişliğ) ini ifade eden hadis-i şerif ve rivayetler:

٣٠٩–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: « سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى »

309- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Allah-u Tealâ buyurdu ki: Rahmetim gazabımı geçmiştir."** *(Müslim, Tövbe:4, No:2751, 4/2108, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7303, 3/34, Buhari, Bedü'l-Halk:1, No:3022, 3/1166,İbni Mace, Mukaddime:13, No:189, 1/67)*

Fahrurazî ve Âlûsî'nin beyanlarına göre, hadis-i kudsî'de rahmetin gazabı geçtiğinin belirtilmesi Allah-u Tealâ'nın rahmet sıfatının önce, gazab sıfatının ise sonra olmsını gerektirmez, zira hadis-i şerifte bahsedilen öne geçmekten maksat, zaman bakımından değil, çokluk bakımındandır. Ayrıca, rahmetin yaratıklara taallûku daha önce ve onlara ulaşması daha fazladır.

İmam-ı Nevevî *(Rahimehullah)* ın müslim şerhindeki beyanına göre, ulema şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ'nın gazap ve rızasının her ikisi de irade manasına raci (dönüşücü) dürler, şöyle ki: Allah-u Tealâ'nın, itaat eden kuluna sevap ve menfaat vermeği istemesine rıza ismi verilir, isyan edene azap edip ondan yardımını çekmesi de gazap diye adlandırılır.

Mevlâ Tealâ'nın iradesi ise, kendisine ait kadîm (evveli olmayan) bir sıfattır ki, dilediği şeyleri onunla muradeder. Bir takımları da rahmetin sebkatinden muradın, kesret ve şumulü (çokluk ve yaygınlığı) olduğunu söylemişlerdir ki, bu da geride zikredilen manaya yakındır.

Allah-u Tealâ'nın sıfatlarından bir sıfatın, öbür sıfata tekaddümü (önceliği), mesbuk'un (geri kalanın) hudûsünü (sonradan olmasını) gerektireceğinden, rahmetin öne geçmesi, Mevlâ Tealâ'nın zatına ait sıfatın kendinde değil, taallûklarında (ilgi olanlarında) düşünülür.

Yine böylece iki sıfatın kendileri arasında azlık ve çokluk mefhumları düşünülemez, zira bu da hudûsü (sonradan olmayı) gerektirir.

Bazı kere de rahmetle, kendisiyle rahmet olunan şey kastedilebilir ki, bu manada rahmet, taaddüt (birden fazla olmak) ve hubût (inmek) gibi şeylerle vasıflanabilir, nitekim bundan sonra zikredilecek hadis-i şerifler bu manada yorumlanmalıdır.

٣١٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: « جَعَلَ اللّٰهُ الرَّحْمَةَ فِى مِائَةِ جُزْءٍ، فَاَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَاَنْزَلَ فِى الْاَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا ، فَمِنْ ذٰلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ ، حَتّٰى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا ، خَشْيَةَ اَنْ تُصِيبَهُ »

310- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah (-u Tealâ) rahmeti, yüz cüzde** (kısımda toplu) **kılmıştır.** (Bunlardan) **doksan dokuz parçayı kendi yanında tutmuş, bir cüz'ü ise yere indirmiştir. İşte o bir parçadan dolayı yaratıklar birbirine acımaktadırlar, hatta at** (bile bu bir rahmetten kendisine düşen hisseden dolayı) **üzerine basarım endişesiyle** (emzirirken) **ayağını yavrusundan kaldırır."** *(Buharî, Edep:19, No:5654, 5/2236, Müslim, Tövbe:4, No:2752, 4/2108, Darimî, Rikak:69, No:2683, 2/777)*

٣١١ – عَنْ سَلْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ خَلَقَ ، يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ ، مائَةَ رَحْمَةٍ . كُلُّ رَحْمَةٍ طِباَقَ ما بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ . فَجَعَلَ مِنْهَا فِى الْاَرْضِ رَحْمَةً . فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلىٰ وَلَدِهَا . وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلىٰ بَعْضٍ . فَاذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ، اَكْمَلَهَا بِهٰـذِهِ الرَّحْمَةِ »

311- Selman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah (-u Tealâ) gökleri ve yeri yarattığı gün yüz rahmet yaratmıştır ki, her rahmet gökle yer arasını dolduracak kadardır. Ondan yer yüzüne bir rahmet indirmiştir ki, anne, yavrusuna onunla şefkat eder, vahşî hayvanlar ve kuşlar da birbirlerine onunla acırlar. Kıyamet günü olduğunda** (Allah-u Tealâ) **onu** (yüz rahmeti) **bu rahmetle tamamlayacaktır."** *(Müslim, Tövbe:4, No:2753/21, 4/2109, İbni Mace, Zühd:35, No:4294, 2/1435)*

İmam-ı Nevevî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu hadis-i şerif ve benzerleri, müslümanlar için büyük bir müjdedir. Bu bir rahmetten şu keder dünyasında insana Kur'an-ı Kerim, namaz ve merhamet gibi nimetler verildiyse, karar ve mükâfat diyarı olan ahiretteki yüz rahmeti bir düşünmeli!

Müslim şârihlerinden Übbî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu taksimat, Allah-u Tealâ'nın rahmetinin çokluğundan kinaye olmakla birlikte, rahmet nevilerinin hakiki taksimi olması da muhtemeldir. Rahmetin diğer nevilerini ise ancak Allah-u Tealâ bilir.

Tabiî ki bu hadis-i şeriflerin tamamı bir nevi temsilden ibarettir, yoksa Allah-u Tealâ'nın rahmeti sınırlı olmadığından taksimi kabil (bölünmeyi kabul edici) değildir. Maksat, bize verilen rahmetin azlığını, Allah-u Tealâ'nın nezdinde olanın çokluğunu anlatmaktır.

٣١٢ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) : قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ سَبْيٌ فَاذَا امْرَأَةٌ مِنَ السَّبْيِ قَدْ تَحْلُبُ ثَدْيَهَا تَسْقِى اِذَا وَجَدَتْ صَبِيًّا فِى السَّبْيِ اَخَذَتْهُ فَاَلْصَقَتْهُ بِبَطْنِهَا وَ اَرْضَعَتْهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ: « اَتُرَوْنَ هٰـذِهِ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِى النَّارِ؟ » قُلْنَا: لاَ وَهِىَ تَقْدِرُ عَلىٰ اَنْ لاَ تَطْرَحَهُ . فَقَالَ: « لَلّٰهُ اَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هٰـذِهِ بِوَلَدِهَا »

312 - Hz. Ömer *(Radıyallahu Anh)* anlatıyor: Birgün Resul-i Ekrem *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e esirler geldi bir de baktık ki, esirlerden bir kadın göğsünde biriken sütü sağıp çocuklara içiriyordu.

Kadın, (çocuğuna duyduğu özlemden dolayı) rastladığı çocuğu bağrına basıyor ve emziriyordu. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bize: **"Hiç bu kadının çocuğunu ateşe atacağını düşünür müsünüz?"** diye sordu. Bizler, "Hayır atmama imkanı varken (atmaz)." diye karşılık verdik.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"O halde bilin ki, elbetteki Allah'ın, kullarına merhameti, bu kadının çocuğuna merhametinden çok daha fazladır."** *(Buharî, Edeb:18, No:5653, 5/2235, Müslim, Tevbe:4, No:2754, 4/2109)*

٣١٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: قَالَ: « لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ ، مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ اَحَدٌ . وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنِطَ مِنْ جَنَّتِهِ اَحَدٌ »

313 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis,i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Mümin, Allah** (-u Tealâ) **nezdindeki azabı bilse, cennetine kimse tama' etmezdi. Kâfir de, Allah** (-u Tealâ) **indindeki rahmeti bilse cennetinden kimse ümidini kesmezdi."** *(Müslim, Tövbe:4, No:2755, 4/2109, Tirmizî, Deavât:100, No:3542, 5/549, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9175, 3/357)*

٣١٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا فَرَغَ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْخَلْقِ اَخْرَجَ كِتَابًا مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ: اِنَّ رَحْمَتِى سَبَقَتْ غَضَبِى وَاَنَا اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ، فَيَقْبِضُ قَبْضَةً اَوْ قَبْضَتَيْنِ فَيُخْرِجُ مِنَ النَّارِ خَلْقٌ كَثِيرٌ لَمْ يَعْمَلُوا خَيْرًا: مَكْتُوبٌ بَيْنَ اَعْيُنِهِمْ عُتَقَاءُ اللهِ »

314 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah** (-u Tealâ) **yaratıkları arasında kazayı** (hüküm verme işini) **bitirince, 'Şüphesiz ki rahmetim gazabımı geçmiştir ve Ben acıyanların en merhametlisiyim' yazısını Arş'ın altından çıkarır.**

Bunun üzerine bir veya iki kabza (kudret tutamıyla) **alır da, hiç bir hayır yapmamış olan bir çok halk, gözleri arasında 'Allahın azatlıları' yazılı olarak cehennemden çıkarılır."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/253, İbni Cerîr-i Taberî, No:13106, 5/155)*

٣١٥ – عَنْ اَبِى قَتَادَةَ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ لِلْمَلَائِكَةِ اَلَا اُخْبِرُكُمْ عَنْ عَبْدَيْنِ مِنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ اَمَّا اَحَدُهُمَا فَيَرَىٰ بَنُوا اِسْرَائِيلَ اَنَّهُ اَفْضَلُهُمَا فِى الدِّينِ وَالْعِلْمِ وَالْخُلُقِ؛ وَالْاٰخَرُ يَرَىٰ اَنَّهُ مُسْرِفٌ عَلَىٰ نَفْسِهِ فَذُكِرَ عِنْدَ صَاحِبِهِ فَقَالَ: لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُ فَقَالَ: اَلَمْ يَعْلَمْ اَنِّى اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ؟ اَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ رَحْمَتِى سَبَقَتْ غَضَبِى؟ وَاَنِّى قَدْ اَوْجَبْتُ لِهٰذَا الرَّحْمَةَ وَاَوْجَبْتُ لِهٰذَا الْعَذَابَ ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فَلَا تَأْلُوا عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ »

315 - Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Allah** (-u Tealâ) **meleklerine buyurdu ki: Size, Benî İsrail'den iki kulun hâlinden haber vereyim mi? Benî İsrail, onlardan birinin dinde, ilimde ve ahlâkta diğerinden üstün olduğunu, diğerinin ise, nefsine müsrif** (günahkâr) **olduğunu zannederlerdi.**

O (günahkâr bilinen kimse) **bir kere arkadaşının yanında anıldığında, 'Allah** (-u Tealâ) **asla onu affetmez' deyince, Allah** (-u Tealâ) **'O** (sözü söyleyen) **kişi, benim, acıyanların en merhametlisi olduğumu bilmedi mi? O, benim rahmetimin gazabımı geçtiğini bilmedi mi? Şüphesiz ki ben, O** (kötü bilinen) **kişiye rahmeti vacip kıldım. Bu** (iyi bilinen) **kişiye de azabı vacip ettim ' buyurur. "**

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O hâlde Allah** (-u Tealâ) **ya karşı** ('Allah filân kulunu affetmez' diye) **yemin etmeyin."** buyurdu. *(İbni Ebi'd-Dünya, Husnü'z-zanni billâh, Mevsû'a, 1/35, Müslim, Birr ve Sıla:39, No:2621, 4/2023)*

٣١٦ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو اَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: اِنَّ لِلّٰهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ ، فَاَهْبَطَ رَحْمَةً اِلَىٰ اَهْلِ الدُّنْيَا ، يَتَرَاحَمُ بِهَا الْجِنُّ وَالْاِنْسُ ، وَطَائِرُ السَّمَاءِ ، وَحِيتَانُ الْمَاءِ ، وَدَوَابُّ الْاَرْضِ وَهَوَامُّهَا . وَمَا بَيْنَ الْهَوَاءِ . وَاخْتَزَنَ عِنْدَهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً ، حَتَّىٰ اِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ اِخْتَلَجَ الرَّحْمَةَ الَّتِى كَانَ اَهْبَطَهَا اِلَىٰ اَهْلِ الدُّنْيَا ، فَحَوَاهَا اِلَىٰ مَا عِنْدَهُ ، فَجَعَلَهَا فِى قُلُوبِ اَهْلِ الْجَنَّةِ ، وَعَلَىٰ اَهْلِ الْجَنَّةِ .

316 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **nın yüz rahmeti vardır ki, bunlardan bir rahmeti dünya ehline indirerek, cinler, insanlar, gökteki kuşlar, sudaki**

balıklar, yerdeki hayvanlar ve böcekler ile havada (atmosferde) **bulunan diğer varlıklar onunla birbirlerine acırlar. Doksan dokuz rahmetini ise kendi indinde saklamıştır.**

Kıyamet günü olduğunda, dünya ehline indirdiği rahmetini söküp alarak kendi yanındakine katar ve hepsini birden cennet ehlinin kalplerine ve cennet ehlinin üzerine koyar." *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:13109, 5/156)*

٣١٧ – عَنْ زُهَيْرِ بْنِ سَالِمٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ عُمَرُ لِكَعْبٍ (رضى الله عنهما) : مَا اَوَّلُ شَيْءٍ ابْتَدَءَهُ اللّٰهُ مِنْ خَلْقِهِ؟ فَقَالَ كَعْبٌ: كَتَبَ اللّٰهُ كِتَابًا لَمْ يَكْتُبْهُ بِقَلَمٍ وَلَامِدَادٍ، وَلٰكِنْ كَتَبَهُ بِاصْبَعِهِ يَتْلُوهَا الزَّبَرْجَدُ وَاللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ: « اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى »

317 - Züheyr ibni Salim *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Ka'b *(Radıyallahu Anh)* hazretlerine: "Allah-u Tealâ'nın yaratmaya ilk olarak başladığı şey nedir?" diye sorduğunda,

Ka'b *(Radıyallahu Anh)*: Allah-u Tealâ bir yazı yazdı, onu ne kalem ne de mürekkeple değil, (kudret) parmağı ile yazdı ki, peşi sıra zeberced, inci ve yakut takip ediyordu. (O yazı da şudur:) **"Ben, Allahım! Hiçbir ilâh yoktur, ancak ben varım. Rahmetim gazabımı geçmiştir."** *(Taberî, Camiu'l-Beyan, No:13111, 5/156)*

٣١٨ – عَنْ اَبِى عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ سَلْمَانَ (رضى الله عنهما) فِى قَوْلِهِ تَعَالٰى ﴿ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾ اَنَّ سَلْمَانَ قَالَ: اِنَّا نَجِدُ فِى التَّوْرَاةِ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ ، ثُمَّ خَلَقَ اَوْ جَعَلَ مِائَةَ رَحْمَةٍ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ ثُمَّ خَلَقَ الْخَلْقَ فَوَضَعَ بَيْنَهُمْ رَحْمَةً وَاحِدَةً وَاَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً. قَالَ: فَبِهَا يَتَرَاحَمُونَ ، وَبِهَا يَتَعَاطَفُونَ . وَبِهَا يَتَبَاذَلُونَ ، وَبِهَا يَتَزَاوَرُونَ ، وَبِهَا تَحِنُّ النَّاقَةُ ، وَبِهَا تَنْتَجُ الْبَقَرَةُ ، وَبِهَا تَثْغُو الشَّاةُ ، وَبِهَا تَتَابَعُ الطَّيْرُ ، وَبِهَا تَتَابَعُ الْحِيتَانُ فِى الْبَحْرِ . وَاِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ تِلْكَ الرَّحْمَةَ اِلٰى مَا عِنْدَهُ ، وَرَحْمَتُهُ اَفْضَلُ وَاَوْسَعُ .

318- Ebû Osman en Nehdî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bu ayet-i celilenin tefsirinde Selman *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

"Biz Tevratta: ' **Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **gökleri ve yeri yarattı. Sonra, mahlûkatı yaratmadan önce yüz rahmet yarattı, daha sonra yaratıklar arasına bir rahmet koyup doksan dokuz rahmeti kendi indinde tuttu. İşte o bir rahmetle birbirine acırlar, onunla** (birbirlerinin işlerine) **eğilirler, yine onunla birbirine verirler, onun sebebiyle ziyaretleşirler.**

Deve onunla inler, sığır onunla böğürür, koyun onunla meler, yağmur damlaları onunla peşpeşe düşer, balıklar denizde onunla bir biri ardında gezer. Kıyamet günü olduğunda Allah (-u Tealâ) o rahmeti kendi yanındakine toplar (katar). **O'nun rahmeti son derece üstün, ziyade geniştir.'** diye bir ayet buluyorduk" *(Abdürrezzak, Tefsir, No:774, 2/41, İbni Ebî Hâtim, No:7142, 4/1268, İbni Cerîr, Camiu'l Beyan, No:13102, 5/155)*

(لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Andolsun ki, elbette sizi kıyamet gününe toplayacaktır."** kavl-i şerifindeki (لَامْ), mukadder bir kasemin cevabının başında gelen lâm, (نُوْنْ) da te'kid nunudur. Bu cümlenin geriyle irtibatı olup olmadığı hakkında görüş ayrılıkları vardır.

1- Kurtubî tefsirinde Ferra' ve diğerlerinden nakledildiğine göre, söz, gerideki (اَلرَّحْمَةَ) kavlinde tamam olup, sonrasında gelen bu cümle, tebyin ciheti üzere müste'nef (açıklama mahiyetinde getirilmiş yeni bir cümle) olabilir ki buna göre mana: "Elbette size mühlet verecek ve toplanmanızı geciktirecektir." şeklindedir.

Zira Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin başında, göklerde ve yerde olan her şeyin kendisine ait olduğunu beyanla ulûhiyyetinin kemalini ortaya koyduktan sonra, insanların azabını te'hir edip, köklerini kazımamak suretiyle kendilerine merhamet ettiğini açıklamış, daha sonra da hepsini kıyamette bir araya toplayacağını bildirmiştir.

Dolayısıyla, (كَتَبَ عَلىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır"** kavl-i şerifi, Allah-u Tealâ'nın onlara mühlet verdiğini;

(لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Andolsun ki, elbette sizi kıyamet gününe toplayacaktır."** ifade-i celilesi de, onlara ahirette mühlet vermeyip, yeniden yaratacağını ve yaptıkları her şeyin hesabını soracağını ifade etmektedir.

2- İmam Fahrurrazî ve Ebû Hayyân *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre, bu cümle, i'rab cihetinden mâkabli (öncesi) ile alâkalı değilse de, mana bakımından irtibatlı olabilir ki, takdiri: (وَكَتَبَ رَبُّكُمْ عَلىٰ نَفْسِهِ لَيَجْمَعَنَّكُمْ) "Rabbiniz kendisine rahmeti yazdığı gibi, sizi kıyamet gününe toplamayı da kendisine farz kıldı" şeklindedir.

3- Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu cümle-i celile, geçen cümleyi beyan mahiyetinde getirilmiş olabilir ki, bu durumda sanki: "O rahmet nedir?" diye sorulmuş, buna cevaben de, (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Elbette O sizi kıyamet gününe toplayacaktır"** buyurulmuştur.

Çünkü kıyamet günündeki azap korkusu olmasaydı elbette herc-ü merc (büyük karışıklık) olur, zabt (nizam ve intizam) kalkar ve habt (şaşkınlık) çoğalırdı. Dolayısıyla kıyamet günüyle ilgili olarak yapılan tehdit, rahmet sebeplerinin en büyüklerinden biri olduğundan; (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Elbette O sizi kıyamet gününe toplayacaktır"** cümle-i celilesi,

Ayet: 12

(كَتَبَ عَلىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır"** ifade-i celilesinin bir tefsiri gibi olmuş olur.

4- Ayet-i celilenin başında geçen: (قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ) **"De ki: Göklerde ve yerde olan herşey kimindir? De ki: Allah (-u Tealâ) nındır."** kavl-i şerifi, gâib sığası ile gelmiş bir ifade olup, (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) **"Elbette O sizi kıyamet gününe toplayacaktır"** cümle-i celilesi ise muhatabe yoluyla vârid olan bir kelâmdır.

Bu iki cümle-i celilenin değişik şekilde getirilmesinden maksat ise, tehditte te'kid (korkutmada kuvvetlendirme) yapmaktır. Dolayısıyla sanki burada: "Sizler, göklerde ve yerde olan herşeyin Allah-u Tealâ'ya ait ve O'nun mülkü olduğunu, Melik-i Hakîm (hikmetli bir hükümdar) ın ise, ra'iyyesinin işini ihmal etmeyeceğini (idare ettiği kimseleri başı boş bırakmayacağını), hikmeti cihetinden (açısından) da itaat edenle isyan edeni, hizmetiyle meşgul olanla, yüz çevireni bir tutmasının caiz olmayacağını anladığınıza göre, O'nun, kıyameti koparıp, bütün mahlûkatı huzurunda toplayarak, her konuda onları hesaba çekeceğini de anlasaydınız ya!" buyrulmak istenmiştir.

Ayet-i celilede geçen (اِلىٰ) harf-i cerri ile ilgili tefsirlerde bir kaç görüş serdedilmiştir.

1- Bu kelime zaid olup, ayet-i celilenin takdiri: (لَيَجْمَعَنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ) "Elbette O, sizi, kıyamet günü toplayacaktır." şeklindedir.

2- (اِلىٰ) lâfzı (فِى) manasında olup, takdiri: (لَيَجْمَعَنَّكُمْ فِى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) "Sizi kıyamet gününde toplayacaktır." demektir.

3- Ayet-i celilede: (اِلَى الْمَحْشَرِ) lâfzı hazfedilmiş olabilir, buna göre mana: "Kıyamet gününde sizi mahşere toplayacaktır." demek olur. Çünkü toplanmak zamana doğru değil, mekâna doğru olur.

4- Bunun manası, "O, sizi kıyamet gününe kadar peşpeşe gelen nesiller olarak yaratmak suretiyle dünyada cemeder." demek olabilir.

5- Bu harf-i cerr, gizli bir (مَبْعُوثِينَ) lâfzına müteallik olabilir ki buna göre mana: "Kıyamet gününe diriltilip sevkedileceğiniz hâlde, elbette O, sizi kabirlerde cemedecektir." şeklindedir.

6- Harf-i cerr, cem fiilinde sevk ve izdırar manaları muradedilerek bizzat fiilin kendine de taallûk edebilir, buna göre mana: "Elbette O sizi, diriltip kıyamet gününün hesabına zorla sevkedecektir." demek olur.

7- Ebussuud efendinin beyanına göre, harf-i cerr, (لِاَمْ) manasında da olabilir, buna göre takdir: "Elbette sizi kıyamet günü için toplayacaktır" şeklindedir. Nitekim:

« رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ... (٩) »

"Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki, insanları, kendisinde şüphe olmayan bir gün için toplayacak olan ancak sensin" *(Âli İmran Suresi:9 dan)* kavl-i şerifi de bunun bir naziridir.

(لاَ رَيْبَ فيه) **"Kendisinde şüphe yoktur"** cümlesi hakkında bir kaç konu vardır.

1- Kendinden evvel geçen (يَوْمٌ) kelimesinden hâl düşmüştür ki, mana: "Delillerinin açıklığı ve huccetlerinin parlaklığı yüzünden kimsenin kendisi hakkında şüphelenmemesi gereken bir gün" demektir. Buna göre zamir-i mecrûr, yevm kelimesine racidir.

2- Bu cümlenin gizli bir mef'ûlü mutlak'a sıfat olması ihtimali de vardır ki, buna göre mana: (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ جَمْعاً لاَ رَيْبَ فيه) "Allah-u Tealâ sizi kıyamet gününe, kendisinde hiç bir şüphe bulunmayan bir toplayışla elbette toplayacaktır" demek olur. Bu durumda zamir, (cem') kelimesine aittir.

3- Bu cümlenin, (ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فيه) **"İşte kitap budur, kendisinde hiç şüphe yoktur"** *(Bakara Suresi:2 den)* kavl-i şerifinde olduğu gibi, makabline te'kid olması da caizdir.

İbni Kesîr tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ kıymetli zatına kasem buyurarak, bütün kullarını, inananlar nezdinde hiç şüphesiz olan kıyamet gününde bir araya getireceğini açıklamıştır. Yalanlayıcı münkirler ise, şüpheleri içinde tereddüt edip kalmışlardır.

Bu ayet-i celilenin tefsirinde, ibni Merdûyeh, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle dediğini nakletmiştir:

٣١٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: « سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الوُقُوفِ بَيْنَ يَدَىْ رَبِّ الْعَالَمِينَ. هَلْ فِيهِ مَاءٌ قَالَ: « وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ اِنَّ فِيهِ لَمَآءً اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللهِ لَيَرِدُونَ حِيَاضَ الْاَنْبِيَاءِ ، وَيَبْعَثُ اللهُ تَعَالَىٰ سَبْعِينَ اَلْفَ مَلَكٍ ، فِى اَيْدِيهِمْ عِصِىٌّ مِنْ نَارٍ ، يَذُودُونَ الْكُفَّارَ عَنْ حِيَاضِ الْاَنْبِيَاءِ »

319 - "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: 'Âlemlerin Rabbinin huzurundaki duruşta su var mıdır?' diye sorulduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Nefsim, yed'inde** (canım kudret elinde) **olan Allah** (-u Tealâ) **ya yemin ederim ki, muhakkak orada** (mahşerde) **elbette su vardır. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **nın dostları, elbette peygamberlerin havuzlarına varacaklardır.**

O zaman Allah (-u Tealâ) **ellerinde ateşten deynekler bulunan yetmişbin meleği gönderecek, onlar da peygamberlerin havuzlarından kâfirleri kovacaklardır."** buyurdu." *(İbni Kesir, 2/117)*

٣٢٠ – عَنْ سَمُرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْضاً وَاِنَّهُمْ يَتَبَاهَوْنَ اَيُّهُمْ اَكْثَرُ وَارِدَةً ، وَاِنِّي اَرْجُو اَنْ اَكُونَ اَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً »

320 - Semure *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz her peygamberin bir havuzu vardır, şu bir gerçektir ki onlar, hangisinin su içmeğe geleni daha fazla olursa** (bununla) **bir birine karşı iftihar edeceklerdir. Muhakkak ben onlar içersinde, geleni en çok olacağımı umarım."** *(Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame:14, No:2443, 4/628; Buharî, Tarihu'l-Kebir, No:82, 1/44; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, No:7053, 7/259)*

(اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ) **"Nefislerini zarara uğratanlar** (var ya) **işte onlar inanmazlar."**

Bu cümle-i celile ile ilgili bir kaç görüş vardır.

1- Bahri Muhit tefsirinde Ahfeş *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bu cümle-i celiledeki (اَلَّذِينَ) lâfzı, (لَيَجْمَعَنَّكُمْ) ifadesindeki (كُمْ) zamiri hitabından bedel olarak mahallen mensubtur, buna göre mana:

"Allah-u Tealâ nefislerini ziyana uğratan o müşrikleri elbette toplayacaktır." şeklindedir. İmam-ı Müberrid *(Rahimehullah)* bu görüşü reddetmişse de, İbni Atiyye *(Rahimehullah)* da onun görüşünü reddetmiştir.

Zira (كُمْ) zamiri, bütün insanları muhatap almakta olup, (اَلَّذِينَ) lâfzı ondan bedel getirilmek suretiyle, insanlar içersinden tehdit yönüyle bu hitaba seçilenlerin, özellikle iman etmeyerek nefislerini hüsrana uğratanlar olduğu hususu açıklanmıştır. Dolayısıyla (اَلَّذِينَ) nin, bedeli ba'z minel kül olarak getirilmesinde belirli bir fayda bulunmaktadır.

2- İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)*ın görüşüne göre, (اَلَّذِينَ) mübteda olmak üzere merfû', (فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ) cümlesi ise, onun haberidir. (فَهُمْ) ün başındaki (فَ) ise, mübtedada bulunan gizli şart manasından dolayı başına dahil olmuştur. Buna göre mana: "Nefsini hüsrana uğratan kimse iman etmez" demektir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, eğer burada, "ayet,i celilenin zahiri, onların hüsran (zarar ve ziyan) larının, iman etmeyişlerine sebep olduğunu göstermektedir. Halbuki durum bunun aksinedir." denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Bu ifade-i celile, hüsran ve hizlan (insanın ilâhî rahmetten mahrum bırakılması) ile ilgili ilâhî hükmün önceden takdir edilmiş olmasının, onları imandan geri bırakan şeyin tâ kendisi olduğuna delâlet etmektedir ki bu ehli sünnetin görüşünün tâ kendisidir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, nefislerini hüsran (zarar) a uğratmalarının manası, bir tacirin, sermayesini zay'etmesi gibi, onların da insanların faydalandığı akıl, fikir gibi şeylerden yararlanamamalarıdır. Zira

fikir, işlerin gerçeklerini anlamak için zihnin, ma'kulâtta hareketi (anlaşılacak şeylerde dolaşması) dır.

Bu müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğu hakkında düşünmediklerinden, dünya ve ahirette kurtuluşları için en faydalı sebebi zayi etmiş olmaktadırlar ki, bu da onların, Allah-u Tealâ'ya, peygambere ve ahiret gününe inanmamalarına sebep olmuştur.

Demek ki, onların imansızlıkları, en üstün menfaat sağlayacak şeyle faydalanmaktan mahrum olmaları yüzündendir ki, imansızlıkları da diğer bir hüsrana sebebiyet vermektedir, o da dünyada azaptan selâmet, ahirette de cehennemden necatı (kurtuluşu) kaybetmiş olmalarıdır. Nitekim:

« اُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢١) لاَ جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ (٢٢) »

"İşte onlar kendilerini ziyana uğratanlardır. Uydurmakta oldukları şeyler de, kendilerinden kaybolmuştur. Şüphesiz onlar ahirette en çok zarar görenlerin tâ kendileridir." *(Hûd Suresi:21-22)* kavl-i şerifi, bu iki hüsrana da işaret etmektedir.

Âlûsî tefsirinde, Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* dan nakledildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın bir umumî rahmeti vardır ki bu, kimsenin istihkakı olmaksızın herkesin kavuştuğu umumî rahmettir. Nitekim:

« فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ ... (١٥٩) »

" Allah (-u Tealâ) **dan** (sana gelen) **bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın!"** *(Âli Imran:159 dan)* kavl-i şerifinde muradedilen rahmet te, kimsenin kesbi ve dahli (etkisi ve girişimi) olmaksızın Mevlâ Tealâ tarafından ihsan edilen umumî rahmete delâlet etmekte, Besmeledeki **Rahman** ism-i şerifi de bu rahmete işaret etmektedir.

Mevlâ Tealâ'nın bir de hususi rahmeti vardır ki bu,

« ... وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (١٥٦) »

"Benim rahmetim herşeyi kuşatmıştır. Onu (özel rahmetimi, küfür ve masiyetlerden) **sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım** (ahirette ayıracağım)." *(A'râf Suresi:156 dan)* kavl-i şerifinde zikredilen rahmettir, Besmeledeki **Rahîm** ism-i şerifi de buna işaret etmektedir.

٣٢١ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: شَفَعَتِ الْمَلٰئِكَةُ وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ ، وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ. وَلَمْ يَبْقَ اِلاَّ اَرْحَمُ الرّٰاحِمِينَ »

Ayet: 12

321 - Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte: Kıyamet günü Mevlâ Tealâ: **"Melekler şefaat etti, peygamberler ve müminler de şefaat etti. Acıyanların en merhametlisi olan** (Allah-u Tealâ) **dan başkası kalmadı."** buyurur. *(Müslim, İman:81, No:183, 1/170, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11898, 4/187)*

Bu sağlam rivayetten de anlaşıldığı üzere rahmet devamlı gazabın önüne geçmiştir. Allah-u Tealâ'nın gazabı, kullarından intikam almakta mesafenin sonuna vardığında rahmetin kendisini geçtiğini görecek, böylece gazaba uğrayan kul da rahmetten nasibini alacak ve onun hakkındaki hüküm de rahmete racî olacaktır.

Gazabın katettiği mesafe, besmeledeki "Rahman" ve "Rahîm" ile, (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) den sonra gelen Rahman ve Rahim'in arasıdır. Yani mesafe sadece (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) dir, başı ve sonu ise senin bildiğindir.

Âlemlerin Rabbine hamd ifadesinde, bolluk ve darlık ayrımı yapılmadığından, bütün hâllere şamil olduğu için gazab-ı ilâhî'nin katedeceği mesafe bu hamd ifadesinden ibaret kalmıştır. Nitekim bolluğa yapılan hamdde şeriat:

« اَلْحَمْدُ لله الْمُنْعِمِ الْمُتَفَضِّلِ »

"Bütün hamdler, nimet verip lütfeden Allah-u Tealâ'ya mahsustur." ibaresini kullanmış, darlığa yapılan hamdde de,

« اَلْحَمْدُ لله عَلىٰ كُلِّ حَالٍ »

"Her hâl üzere Allah (-u Tealâ) **ya hamdolsun."** tabirini tercih etmiştir. İşte (اَلْحَمْدُ لله) tâbiri darlıkta da bollukta da kullanıldığından, gazab-ı ilâhî'nin katedeceği mesafenin tâ kendisi olmuştur.

Ahiret yurdunda herkes mutlaka Allah-u Tealâ'ya hamdederek rahmetini umacak ve azabından korkacaktır. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) nin akabinde, Rahman ve Rahim sıfatlarını getirmiştir. O hâlde iyisiyle, kötüsüyle bütün âlem, iki Rahman ve Rahîm sıfatlarının arasında kalmıştır.

Bu tıpkı İnşirah suresinde, iki büyük kolaylığın arasında kalan tek bir zorluk gibidir ki, bunda kulların, Allah-u Tealâ'ya karşı ümitleri ve O'nun rahmetine tama'ları kuvvet bulsun diye acaip bir tenbih (uyarı) vardır.

İnsan, en ufak bir düşünme ile anlar ki, gazap eserlerinden her bir te celli, mutlaka Allah-u Tealâ'nın rahmetiyle bezenmiştir. Hatta iyi ve kötü her şey mutlaka, alıcıları üzerine kabiliyetlerine göre, sağnak yağmurları akan rahmet feleklerinin doğduğu yerlerden çıkmıştır.

Rahmetin gazabı geçmesinin en belirgin olduğu hususlardan biri de, var olan her şeyin varlığının , mutlaka Allah-u Tealâ'nın iradesinin, onu icadetmeye ve bütün noksanlıkların kaynağı olan yokluk sahasından çıkarmaya

taallûk etmesine bağlı olmasıdır. Rahmetin öne geçmesinde hiç bir şüphe olmadığı gibi, var etmenin rahmet oluşunda da hiçbir şek yoktur.

Evet! Bazı yönlerden rahmet iki kısma ayrılır:

1- **Rahmet-i mahza**'dır ki o, Mevlâ Tealâ'nın **Rahîm** ism-i şerifinin burçlarından doğan cennet nimetleri gibi, kendisine hiçbir sıkıntı karışmamış olan halis rahmettir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ümmetinin cennete girmesini isteyip, cehenneme girmesini istemediği için, Hak Tealâ:

« ... عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (١٢٨) »

"Sizin sıkıntı (ya uğrama) **nız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, inananlara karşı çok esirgeyicidir, ziyade acıyıcıdır."** *(Tevbe Suresi:128 den)* kavl-i şerifinde habibine **Rahîm** ismini vermiştir.

2- **Rahmet-i âmme**'dir ki o da, **Rahman** ism-i şerifinin ufuklarının matlâ' (doğuş nokta) larından parlayan, azapla karışık bir rahmettir ki, çocuğa edep vermek için dayak atmak ve acı ilâç içmek bunun örneklerindendir.

Her hâlde: (وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (١٠٧)) **"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."** *(Enbiya Suresi:107)* kavl-i şerifinde kastedilen rahmet bu umumi rahmet olsa gerektir.

Sonra şu bilinsin ki, rahmetin gazabı geçmesi, zahirde cemal tecellilerinin, celâl tecellilerinden önce olmasını gerektirir, zira rahmet cemalden, gazap ise celâldendir.

Şeyh Abdülkerim-i Cîlî *(Kuddise Sırruhu)* ise, Celâl'in Cemal'den evvel olduğunu söyleyerek, Ebû Saidi'l-Hudrî ve Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٣٢٢ – عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنهما) قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ:

« اَلْعِزُّ إِزَارُهُ ، وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَاءُهُ فَمَنْ يُنَازِعُنِي عَذَّبْتُهُ »

322 - **"İzzet** (şeref), **O'nun izarı** (şalı), **kibriya** (büyüklük) **de O'nun rida** (kaftan) **ıdır.** (Allah-u Tealâ:) **'Benimle kim münazaâ eder** (zatıma mahsus olan izzet, şeref, kudret ve büyüklük gibi sıfatları takınıp bu hususlarda adeta benimle çekişerek bana ortak olmaya kalkar) **sa, ona azabederim'** (buyurdu)." *(Müslim, Birr:38, No:2620, 4/2023; Ebû Davud, Libas:28, No:4090, 2/456; İbni Mace, Zühd:16, No:4174-75, 2/1397; Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8903, 3/314; Hümeydî, Müsned, No:1149, 2/486)* rivayet edilen hadis-i şerifini delil getirmiş, "Zira insana elbisesinden daha yakın bir şey olamaz." demiştir.

Ancak bu, (سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي) **"Rahmetim gazabımı geçmiştir."** (309) da geçti) kavl-i celiline ters düşmez, zira öne geçen rahmet, umumi olandır ki, celâl tecellileri de umumi rahmetten sayılır. Çünkü cemalin gücü kuvvetle zuhur ettiğinden cemâlî bir sıfat bile tam manasıyla açığa çıktığında veya

buna yaklaştığında, celâl ismini alır, o hâlde rahmet mefhumu cemalin genel manasına dahil olduğundan, umumî manada neticesi celâl'e varır.

Fakat rahmetin öne geçmesi, İmam Nevevî *(Rahimehullah)* ın ulemadan naklettiğine göre, kesret ve şumûl (çokluk ve genellik) manalarıyla yorumlanırsa, bu manada bir sebkat (öne geçiş) in varlığında şüphe yoktur, nitekim tahkik-i nazar eden (ince düşünen) lere gizli kalmayacağı gibi, "Her gazapta bir rahmet bulunmaktadır, fakat her rahmette gazap yoktur."

Hasılı kelâm, bazı eserlerde zikredildiği üzere, Mevlâ Tealâ'nın rahmetinde kıyamet günü iblis'in bile umacağı büyük bir matma' (beklenti) vardır. İnsanlar içinde bu rahmetten en büyük nasibi alacak olanlar, inşaallah bu ümmettir. Mevlâ Tealâ'dan hepimiz için bu rahmetten hazz-ı evfer (en büyük nasib) i dileriz.

(لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لاَ رَيْبَ فِيهِ) **"Andolsun ki O, sizi kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününe toplayacaktır."**

O günden maksat, küçük veya büyük kıyamet günüdür. Zira mahcup (manen perdeli) olanlar bilmese de, hadd-i zatında ölüm veya dirilme gününde şüphe yoktur.

(اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ) **"Nefislerini hüsrana uğratanlar** (var ya), **onlar inanmazlar."**

Kendilerini fâni lezzet ve şehvetlerde harcayarak, bâki ve nuranî (devamlı ve parlak) hakikat (manevî gerçek) leri göremediklerinden, onları fâni ve zulmanî (geçici ve karanlık) mahsusât (hissedilen maddî şeyler) ile değiştirenler, bu zikredilenlere inanmazlar. Allah-u Tealâ'dan, din, dünya ve ahiret hususlarında af ve afiyet dileriz. Amin..,

Ruhu'l-Beyan tefsirinde Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* hazretlerinin, Fütûhât-ı Mekkiyye'sinden naklen şu açıklamalara yer verilmiştir: "Rahmet ayeti olan Bismillahirrahmanirrahim'in, bin adet manayı tazammun ettiği (içine aldığı) nı bulmaktayız ki, her bir mananın zuhuru (meydana çıkşı) bir senenin geçmesine bağlı olduğundan Besmele-i şerife'nin bütün manalarının husulü için bu ümmetin bin seneyi doldurması kaçınılmazdır. Zira, bu büyük ayet-i celile, ancak manaları zuhur etsin diye bu ümmete verilmiştir.

Bu izahtan sonra Muhyiddin-i Arabî hazretleri, Mevlâ Tealâ'ya şu münacât-ı şerife ve münadât-ı lâtife (şerefli yalvarış ve zarif sesleniş) de bulunmuştur.

« اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا عَرِقَ الْجَبِينُ ، وَكَثُرَ الْاَنِينُ ، وَبَكٰى عَلَيْنَا الْحَبِيبُ ، وَيَئِسَ مِنَّا الطَّبِيبُ . اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا وَارَانَا التُّرَابُ ، وَوَدَّعَنَا الْاَحْبَابُ ، وَفَارَقَنَا النَّعِيمُ ، وَانْقَطَعَ النَّسِيمُ . اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا نُسِيَ اسْمُنَا ، وَبَلِيَ جِسْمُنَا ، وَانْدَرَسَ قَبْرُنَا ،

وَانْطَوىٰ ذِكْرُنَا . اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ، وَتُبْدَى الضَّمَائِرُ ، وَتُنْشَرُ الدَّوَاوِينُ ، وَتُحْشَرُ الْمَوَازِينُ . اَللّٰهُمَّ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ ، يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ ، بِرَحْمَتِكَ نَسْتَعِينُ »

"Ey Allahımız! Cebîn (alın) **terlediğinde, enîn** (inleme) **çoğaldığında, habîb** (dost) **bize ağladığında ve tabîb** (doktor) **bizden ümit kestiğinde bize rahmet et!**

Ey Allahımız! Türab (toprak) **bizi örttüğünde, ahbab** (dostlar) **bizi terkettiğinde, na'îm** (nimetler) **bizden ayrıldığında ve nesîm** (hoş rüzgar) **kesildiğinde bize merhamet et!**

Allahımız! İsmimiz unutulduğunda, cismimiz çürüdüğünde, kabrimiz kaybolduğunda ve zikrimiz (bahsimiz) **kapandığında bize rahmeyle!**

Ey bizim Allahımız! Serair (sırlar) **açıklandığında, zamâir** (gizliler) **ortaya çıkarıldığında, devâvîn** (amel defterleri) **neşrolduğunda** (açıldığında) **ve mevâzîn** (teraziler) **haşrolduğunda** (ortaya konduğunda) **bize acı!**

Ey Hayy-ü Kayyûm! ve yâ Rahman-ü yâ Rahîm! Rahmetinle isti'âne ederiz (senden yardım dileriz)."

Nimetullah Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* hazretleri, el Fevâtihu'l-İlâhiyye isimli tefsirinde bu ayet-i celileye şu işarî manayı vermiştir:

"Ey Resullerin en kâmili! Düşmanları tebkît ve ilzam (azarlamak ve susturmak) için bize niyabeten (vekâleten): 'Tasarruf (yetki), temellük (sahiplik), icad ve izhar (varedip açığa çıkarmak), i'dam ve ifnâ (yokedip kaybetmek) bakımından, göklerde ve yerde olanlar kime aittir? ' diye sor."

"Onlar habtolup cevap vermekte bocaladıklarında, Sen: 'Bir olan Allah-u Tealâ'ya aittir.' diye cevap ver."

"O, kendi varolup, kendisiyle birlikte hiçbir şey mevcut olmadığı vakitte, Zat-ı Pâk-i Sübhaniyesine, umumi rahmeti yani Rahman ism-i şerifinin muktezasınca, Zatına ait vasıflarından mün'akis (aksedici) olan âlemler üzerine umumî manada tecelli ve isti'layı yazmıştır."

"Ey ukûs ve zilâl (yansıma ve gölgelerden ibaret olan bütün varlıklar)! Rahîm ism-i şerifi icabınca Allah-u Tealâ, mutlak manada gayr ve siva (Allah-u Tealâ'dan başka herşey) in izlerinin kalkacağı ulu belâ günü olan kıyamete hepinizi mutlaka toplayacaktır. "

"Bilin ki! Zuhur ve izhar (açığa çıkma ve açıklama), butûn ve ihfâ (gizlenme ve gizleme) nin sırları hakkında ince düşünen basiret ve akıl sahiplerince, Allah-u Tealâ'nın, kendinden gayri herşeyi cem edip ref'edeceğinde (biraraya getirip, izlerini ortadan kaldıracağında) hiç şüphe yoktur."

Ayet: 12

"Amma nazar (görüş) lerini lezzet ve şehvetleri için bir medâr (dayanak noktası) ve kendisi için bir karar (devamlılık) bulunmayan eğri büğrü ve kaybolucu, zıl ve timsal (gölge ve resimden ibaret olan maddi şey) lere kasrederek (bağlayarak) nefislerini hüsran (zarar) a uğratanlar, tevhid me'meni (emniyet yeri), tefrid ve tecrid mekarri (Allah-u Tealâ'yı birleme ve O'ndan başka her şeyden arındırma yeri) olan ahirete döneceklerine inanmazlar. İşte onlar, mahrumiyyet sahrasında sapıtanlar ve imkân âleminin karanlığında kalanlardır."

Nîsâbûrî tefsirinde bu ayet-i celile şöyle te'vil edilmiştir: "Âlemde Allah-u Tealâ'dan başka bir varlık bulunmadığından bu ayet-i celilede görüldüğü üzere kendi soruyor, kendi cevap veriyor."

Mevlâ Tealâ'nın, rahmetinin genişliği ile ilgili ayet-i kerimeler:

« وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءً بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٤) »

"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde (onlara) **de ki: Selâm** (olsun) **size! Rabbiniz kendisi üzerine** (şu) **rahmeti yazdı: İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar sonra ardından tövbe edip de ıslah eder** (kendini düzeltir) **se, şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ), (tövbe edenlerin günahlarını) **ziyade bağışlayıcıdır,** (kullarına) **çok acıyıcıdır."** *(En'âm suresi 54)*

« وَرَبُّكَ الْغَنِىُّ ذُو الرَّحْمَةِ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَآءُ كَمَا اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ (١٣٣) »

"Senin rabbin zengindir, rahmet sahibidir. Dilerse sizi giderir (yokeder) **ve sizi başka başka bir kavmin zürriyet** (nesl) **inden yarattığı gibi, sizden sonra dilediğini istihlâf eder** (sizin yerinize başka milletler yaratır)." *(En'âm Suresi:133)*

« فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (١٤٧) »

"Eğer seni yalanlarlarsa, de ki: Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. (Bununla beraber) **O'nun azabı mücrim kavimden reddedilemez** (Suçlular topluluğundan geri çevrilemez)." *(En'âm Suresi:147)*

« ... قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (١٥٦) »

"(Allah-u Tealâ) **Buyurdu ki: Azabımı dilediğime isabet ettiririm; rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır. Onu** (özel rahmetimi, ahirette küfür ve masiyetlerden) **sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım** (ayıracağım)." *(A'râf Suresi:156 dan)*

« وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلاً (٥٨) »

"**Senin Rabbin, ziyade mağfiret edicidir, merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları muahaze edecek** (cezalandıracak) **olsaydı elbette onlara azabı ta'cil eder** (çarçabuk verir) **di. Fakat onlar için bir mev'id** (kendilerine tanınmış belli bir süre) **vardır ki, artık onun ötesinde** (kaçıp kurtulacakları) **bir sığınak asla bulamayacaklardır.**" *(Kehf Suresi:58)*

« قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٥٣) »

"(Habibim!) **De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine** (günahlarda) **haddi aşan kullarım! Allah** (-u Tealâ) **nın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah** (-u Tealâ) **bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayandır, ziyade merhamet sahibidir.**" *(Zümer Suresi:53)*

« الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (٧) »

"**Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunan** (melek) **ler, Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler ve iman eden kimseler için** (şöyle) **istiğfar eder** (bağışlanma diler) **ler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin herşeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna ittiba' eden** (uyup giden) **leri mağfiret et ve onları cehennem azabından koru!**" *(Gâfir Suresi:7)*

Ayet: 13

Allah-u Tealâ, bütün mekânların kendi mülkü olduğunu beyanla müşrikleri reddettikten sonra, bütün zamanların da kendisine ait olduğunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (١٣)

KELİME MANASI (13)

(وَلَهُ) **Ona aittir,** ne? (مَا) **o şey ki,** (سَكَنَ) **sakin oldu** (barındı), **veya hareketsiz kaldı,** Birinci manaya göre, (سَكَنَ) fiili barınmak manasında olan, (سُكْنىٰ) dan alınmış, ikincisine göre hareketin zıttı olan, (سُكُوْنْ) dan alınmıştır. Yani barınan ve hareketsiz kalan her şey ona aittir, nerede? (فِى اللَّيْلِ) **gecede,** daha? (وَ النَّهَارِ) **gündüzde,** (وَ هُوَ) O (Allah-u Tealâ), (السَّمِيعُ) **ziyade işitendir,** (الْعَلِيمُ) **hakkıyla bilendir.**

MEALİ ŞERİF

Gecede ve gündüz içersinde sakin olan (barınan veya hareketsiz kalan herşey) **O'nundur. O,** (her şeyi) **hakkıyla işitendir, ziyadesiyle bilendir.**

İ Z A H A T

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilenin nazmı (geriyle irtibatı) hususunda söylenenlerin en güzeli, Ebû Müslim *(Rahimehullah)* ın yaptığı şu açıklamadır: Allah-u Tealâ önceki ayet-i celilede göklerle yeri zikretmiştir, çünkü bu ikisinin dışında bir mekân yoktur. Bu ayet-i celilede ise, gece ve gündüzden bahsetmiştir, çünkü bu ikisinin dışında bir zaman yoktur.

O hâlde zaman ve mekân, muhdesât (sonradan yaratılmış varlıklar) için birer zarftırlar. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ mekânın da, mekânda bulunanların da, zamanın da, zaman içinde bulunanların da maliki (sahibi) olduğunu bildirmiştir ki bu, yüceliğin zirvesinde olan bir beyandır.

Burada İmam *(Rahimehullah)* şöyle bir inceliğe işaret etmiştir. Allah-u Tealânın önce mekân ve mekânda bulunanlardan bahsedip, peşi sıra zaman ve zaman içinde bulunanları zikretmesindeki hikmet, sırf aklî ilimlerde bahsi geçen (beş duyu organıyla daha fazla irtibatlı olmak gibi) bir takım inceliklerden dolayı, mekân ve içindekilerin, zaman ve onunla ilgili olanlara nazaran akla ve fikre, daha yakın olmasıdır.

Kâmil manada bir ta'lim (öğretim) ise, en açık olanlardan başlayıp, daha gizli olana doğru ilerlemek üzere yapılan öğretme şeklidir.

Sebeb-i Nüzûl:

Vâhidî, Nîsâbûrî, Zadü'l-Mesîr, Kurtubî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklen zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, Mekke kâfirlerinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Biz biliyoruz ki, senin bizi bu şekilde davet etmene sebep olan şey ancak maddî sıkıntındır. O hâlde biz sana mallarımızda bir hisse ayıralım da böylece sen, bizim en zenginlerimizden olasın ve bu yolundan dönesin." demeleri üzerine inmiştir.

(وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ) **"Gece ve gündüz içersinde sakin olan her şey O'nundur."**

Fahrurrazî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile **hasr** (bütün varlıkların, başkasının değil sadece Allah-u Tealâ'nın mülkü olduğunu) ifade etmektedir.

İbni Cerîr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, güneşin üzerine doğup battığı her şey, gece ve gündüzün sakinlerinden olduğu için bu cümle-i celile, kara ve denizde bulunan bütün canlıları, hayvanları, kuşları, balıkları ve bütün varlıkları içine almakta olduğundan **hasr** manası doğru ve yerindedir.

Çünkü var olan her şey, ya vacip li-zatihi (zatı gereği var olması zorunlu), ya da mümkin li-zatihi (varlığı ve yokluğu imkân dahilinde olan şey) dir. Li-zatihi vacip olan sadece bir olan Allah-u Tealâ olup, O'nun dışında kalanların hepsi, mümkin varlıklardır.

Mümkin olan şey ancak li-zatihi vacip olan bir varlığın (Allah-u Tealânın) icadıyla vücud bulur (var olur). O'nun yaratmasıyla varlık kazanan her şey de, O'nun mülkü olacağından, Allah-u Tealâ'nın dışında kalan bütün varlıkların, O'nun mülkü; O'nun da onların maliki olduğu sabit olmuş olur.

İşte bu sebeple Mevlâ Tealâ: (وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ) **"Gece ve gündüz içinde barınan her şey O'nundur."** buyurmuştur.

Zâdü'l- Mesîr, Tefsiri Kebir ve Alûsî'de zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen : (سَكَنَ) "Sakin olan" kelimesinin ne manaya geldiği hususunda iki görüş vardır:

1- İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu fiil, (سُكْنىٰ) kökünden alınmış olup, Hulûl (bir yere girip yerleşme) ve bir yerde iskân etme manasındadır. Nitekim: (وَ سَكَنْتُمْ فِى مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ) **"Siz, nefislerine zulmedenlerin meskenlerinde sâkin oldunuz** (diyarlarında yerleştiniz)." *(İbrahim Suresi:45 den)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Buna göre ayet-i celilede kastedilen mana: "Müteharrik veya sakin (hareket ediyor olsun olmasın) gece ve gündüzde (vakit ve zaman içersinde) bulunan her şey Allah-u Tealâ'nındır" şeklindedir.

Bu tefsir evlâ ve ekmel (daha uygun ve mükemmel) dir. Zira gece ve gündüz ifadesinin altına giren her şey, zamana bağlı olduğu için, onun hakkında: "Geçen geçti, beklenen ise gelecektir" denilebilir.

Bu ifade ise, ezelî ve ebedî olmaya ters düşen hudûs ve teğayyür (sonradan olma ve değişime uğrama) manalarını hissettirdiğinden dolayı, kendisine vaktin uğradığı ve zaman mefhumuna dahil olarak üzerinden zaman geçen herşey muhdes (sonradan olma) dır. Her muhdes'in ise muhakkak bir muhdis (var edicis) i olması gerektiğine göre, o fiilin failinin mutlaka o işten önce var olması icabeder.

Zamandan önce bulunanın da, vakit ve zaman yok iken mevcut olması gerektiğinden, o zat üzerine vakitler geçmez, saatler uğramaz. Bu yüzden de O'nun hakkında "Oldu ve olacak" gibi ifadeler kullanılamaz.

2- Bu fiil, hareketin zıddı olan (سُكُوْن) mastarından alınmış da olabilir. Bundan murad ise, hareket ettikten sonra sakinleşen şeyler olduğundan bu ifade, gece ve gündüz içersinde karar kılan, kara ve denizde bulunan bütün canlıları içine almaktadır.

İmam-ı Mukâtil *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Mahlûkat içersinde, gündüz sakin durup, gece harekete geçenler bulunduğu gibi, gece karar kılıp, gündüzleyin hareket edenler de mevcuttur.

Eğer burada: "Zikredilen manaya göre, hareket değil de özellikle niçin sükûn (hareketsizlik) tahsis edilmiştir" denecek olursa, buna bir kaç yönden cevap verilebilir:

1- Hareketsizlik, varlık bakımından hareketten daha umumîdir. Her hareket edenin akibeti de sükûn bulmasıdır. Bundan dolayı:

« اِذَا هَبَّتْ رِيَاحُكَ فَاغْتَنِمْهَا * فَاِنَّ لِكُلِّ خَافِقَةٍ سُكُوْنُ »

"Rüzgarların eserse, onu ganimet bil,
Çünkü her esişin bir duruşu vardır." denilmiştir.

2- Her hareket eden, bazen sakinleşebilir ama, her sakin olan, hareket edemeyebilir.

3- Sakinlik ekseri rahatlık işareti olduğundan, ondaki nimet hareketten daha fazladır.

4- Ayet-i celilede, iktifa (bir şeyin zikriyle yetinilip, zıddına işaret edilme) sanatı işlenmiş olabilir ki, buna göre takdir: (وَ لَهُ مَا سَكَنَ وَ تَحَرَّكَ) "Gece ve gündüzde duran ve hareket eden her şey O'na aittir" şeklindedir.

Bu tıpkı, (سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ ... (٨١)) **"Sıcaktan sizi koruyacak elbiseler...."** *(Nahl Suresi:81 den)* ayet-i celilesi gibidir, çünkü bu ifade ile Allah-u Tealâ hem sıcağı, hem de soğuğu kastetmiş, ama sıcağın zikriyle soğuğa işaret edildiğinden, birinin bahsiyle yetinmiştir. Bu ayet-i celilede de, **sükûn** lâfzının delâletiyle **hareket** lâfzı hazfedilmiştir.

Allah-u Tealâ, kudretinin ihatasını (gücünün herşeyi kuşattığını) beyan ettikten sonra, işitmesinin ve bilmesinin şumûlünü açıklamak üzere:

(وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) **"O, ziyade işiten, hakkıyla bilendir"** buyurmuştur ki, böylece gece ve gündüz içersinde sakin olan her şeyin fısıltılarını bile işitecek kadar, sem'i sıfatındaki kemalini ve cinsleri muhtelif olan şeylerden bilinebilecek her şeyi hakkıyla bildiğini ortaya koymuştur.

Bu son cümle-i cemilenin, yanlış sözleri ve hareketlerine karşı kulları tehdit için getirildiği de bazı âlimler tarafından söylenmiştir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, gizli şey, sakin olup açığa çıkmadığından, sakinlik gizlenme sebeplerinden kabul edilerek ayet-i celilede açık mana muradedilmekle birlikte gizlilikten kinaye olması daha uygundur. Şöyle ki:

Ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın ilmini hatırlatmak için getirildiğinden, kulların amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmayacağı ve onları toplayacağı kıyamet gününde muhasebeye tâbi tutacağı hakikatını ifade etmektedir.

Dolayısıyla bu ifade-i celile:

« اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى ... ، ... وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ ... (٨، ١٠) »

"Allah (-u Tealâ) **her dişinin neyi yüklendiğini bilir.....gece** (karanlığında) **gizlenen** (i de bilir)." *(Ra'd Suresi:8, 10 dan)* kavl-i şerifi gibidir.

Gece ve gündüzde sakin olanlar, göklerde ve yerde bulunanların bir kısmını teşkil ettiğinden Allah-u Tealâ, göklerde ve yerde bulunan herşeye malik olduğunu bildirdikten sonra, umumî'nin peşine hususiyi zikretme kabilinden göklerde ve yerde sakin olan şeylere sahip olduğunu özellikle bahsederek, kulların akıllarını gizli varlıklara ve onların gizlenmesindeki hikmetleri düşünmeye tevcih etmiş (yönlendirmiş) tir.

Dolayısıyla ayet-i celile Mevlâ Tealâ'nın ilminin genişliğini anlatmaya bir temhid (hazırlık) mahiyetindedir. Zira malikin şanı memlûkünü (sahip olduğu şeyi) bilmektir. Gece vakti sakin olan şeyin gizliliği fazla olduğundan gecenin zikri öne alınmış, ziyade şümûl (ilmin kapsama alanının fazlalığını ifade etmek) kasdıyla da, gündüz ona atfedilmiştir.

Bu itibarla, (وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) **"O, ziyade işitendir, hakkıyla bilendir"** kavl-i şerifinin gerideki mukaddimeye bir netice olarak ayet-i celilenin sonunda getirilmesi çok yerinde ve güzel olmuştur. Zira, Allah-u Tealâ'nın sakin şeylere malik olduğunu bildirmesinden maksat, ilminin umumi oluşunu ispata bir nevi temhid (hazırlık) tır. Yoksa, hareketli ve etkili şeylere malik olmak, elbetteki hareketsiz ve durgun şeylere sahip olmaktan daha önemlidir ki bu husus bir önceki ayet-i celilede açıkça ifade edilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiği üzere haberde şöyle vârid olmuştur:

وَرَدَ فِى الْخَبَرِ: « اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى خَلَقَ جَوْهَرَتَيْنِ اِحْدَاهُمَا مُظْلِمَةٌ وَالْاُخْرٰى مُضِيئَةٌ ، فَاسْتَخْلَصَ مِنَ الْمُضِيئَةِ كُلَّ نُورٍ ، فَخَلَقَ مِنْ نُورِهَا النَّهَارَ وَمِنَ الْبَاقِى النَّارَ ،

وَاسْتَخْلَصَ مِنَ الظُّلْمَةَ كُلَّ ظُلْمَةٍ فَخَلَقَ مِنْهَا اللَّيْلَ ، وَخَلَقَ مِنَ الْبَاقِى الْجَنَّةَ ، فَاللَّيْلُ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّهَارُ مِنَ النَّارِ »

"Allah (-u Tealâ) biri karanlık, diğeri aydınlık olmak üzere iki cevhere (temel varlık) yaratmış, aydın olandan her türlü ışığı çıkartmış, gündüzü de onun nurundan halketmiş, geri kalanından da ateşi yaratmıştır. Karanlık olandan ise, her türlü zulmeti ayırarak geceyi ondan halketmiş, geri kalanından ise cenneti yaratmıştır. O hâlde gece, cennetten, gündüz ise ateştendir." *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-beyan, 3/15)*

Bundan dolayı gece ile ünsiyet daha fazladır. Gece, sevenlerin ünsiyeti ve sevilenlerin gözlerinin nurudur. Gece gündüzden evvel anılmıştır, çünkü gece Mevlâ Tealâ'nın hizmeti, gündüz ise yaratıkların işleri içindir.

Bütün peygamberlerin miraçları gece vuku bulmuş, kadir gecesi de bin aydan hayırlı olmuştur ki, günler içinde onun misli yoktur. Velilerden bazısı gece geldiğinde, "En büyük yaratık geldi" derdi.

İsmail Hakkı *(Kuddise Sırruhu)* sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Gecenin sırrından, ondaki münacâtın tadından, halvet ve vahdet (tenhada tek kalma) nın zevkinden mahrum olan zahiri âlimlere ise gündüz sevdirilmiştir. Nitekim nahiv âlimi Sa'leb *(Rahimehullah)* 'Talebelerim benden ayrılmasın diye gecenin de gündüz olmasını isterdim' demiştir ki onun bu ifadesi, insanlarla çokça ülfet etmeye düşkünlüğünü göstermektedir.

Yoksa hiç bir muallim, müctehidlerden daha üstün ve ders okutmaya daha düşkün olamaz. Görülmez miki? İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* gündüz ders okutur, geceyi ise ibadetle ihyâ ederdi. Böylece de gecenin gündüzden efdaliyeti anlaşılmıştır.

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şu işarî manalara yer vermiştir:

1- Bu âlem, dünyasıyla-ahiretiyle, zahiriyle-batınıyla, sonsuza kadar sükûn bulmayıp hâlden hâle gireceğinden, bu ayet-i celilenin manası: "Bu zamana kadar mevcud olmuş ve Allah-u Tealâ'nın ilmi ezelisinde bundan sonra var olacağı hakkında karar geçmiş olan her şey Allah-u Tealâ'nın ilminde sakin (belli) dir." şeklinde olduğundan sakinlik de hareket de bu cümleye dahildir.

2- Sükûn, hareketin zıddıdır, hareket amel iddiasında bulunmak, sükûn ise, (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ الاَّ بالله) **"Allah (-u Tealâ) nın yardımı olmadan ne günahtan dönüş, ne de ibadete kuvvet yoktur."** makamında tutulan bir insan için, hareketten teberri (uzak olma) manasına gelir.

Böylece Hak Tealâ bu ayet-i celilede halkı (yaratıkları) nı, kendilerine ait saydıkları şeylerden arındırmıştır. Artık Allah-u Tealâ'nın tenbihini anlayan kişi, harekette bir nevi iddia, hareketin nefyi olan sükûnda ise, bir

nevi ihlâs bulunduğunu anladığı için sükûnu harekete tercih ederek, aslolan (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ الاَّ بِاللهِ) **"Allah** (-u Tealâ) **nın yardımı olmadan ne günahtan dönüş, ne de ibadete kuvvet yoktur."** makamında ikamet eder (yerleşir).

Çünkü kul, gece ve gündüz içersinde Allah-u Tealâ'nın kendisine göndereceği kaderlerin mecra (akış yol) ları altında sakin kalmakla emrolunmuştur. Allah-u Tealâ tarafından emrolunan hareketin dışındaki bütün hareketler, bulamamaktan kaynaklanmakta, sakinlik ise müşahede (görür gibi olma hâlin) den ileri gelmektedir.

Dolayısıyla manevi vaktin rahatlığına kavuşmak için, Allah-u Tealâ ile beraber ve O'nunla birlikte sükûn bulmak daha evlâdır. Sakinliğin şerefi olarak hiç bir şey olmasa da sadece esmâ-i ilâhiyye'nin vurûdü (Allah-u Tealâ'nın isimlerinden tecellilerin gelmesi) ve Mevlâ Tealâ'nın nüzûlü (zatının tecellisi) olsa, yine yeterlidir.

Mevlâ Tealâ, kendisini zikredenin celîsi (meclis arkadaşı) olduğuna göre, ona doğru hareket O'nu bilmemenin tâ kendisi, O'nunla sükûn bulmak ise O'nu bilmenin bizzat kendisidir.

(وَ هُوَ السَّمِيعُ) **"O, hakkıyla işitendir."** Gerçekte O'na ait olan şeyleri kendinize nispet etme iddianızı çok iyi duymaktadır.

(اَلْعَلِيمُ) **"Ziyade bilendir"** İşin, sizin iddianızın tersine olduğunu çok iyi bilmektedir.

3- Bu ayet-i celile, itibar (ibret alma) hususunda ne kadar güzel (etkili) dir. Harekette ziyadelik ve maddî bereket bulunduğu gibi sakinlikte ise, ilâhî bereket vardır. Çünkü sükûn (sakinlik), Hak Tealâ nezdinde sabitlik, hareket ise, manevî huzurdan hurûc (ayrılış) sayılmaktadır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* da "Letâifu'l-İşârât" isimli eserinde şu lâtifeyi (ince manayı) zikretmiştir: "Bütün hâdisât (sonradan yaratılanlar) ın mülkü Allah-u Tealâ'nın, hepsinin ortaya çıkışı Allah-u Tealâ ile, başlangıcı Allah-u Tealâ'dan, dönüşü ise ancak Allah-u Tealâ'yadır. O, aşıkların enîni (inlemesi) ni hakkıyla işiten, kavuşanların hanîni (ağlaması)nı da ziyade bilendir.

Âlûsî tefsirinde bu ayet-i celileye şu işarî manalar verilmiştir: Ayet-i celilede geçen gece ile gündüz, kâfirle müminin kalbine, onlarda sakin olan şey de küfürle imana işaret olabilir. bunların Mevlâ Tealâ'ya ait olmasının manası ise, Allah-u Tealâ'nın celâl ve cemalinin eserlerinden olmaları, demektir.

Bu ayet-i celilede, kabız ve bast (darlık ve genişlik) hâllerinde bulunan arifin kalbine işaret ihtimali de vardır ki, b una göre sanki "Tecellilerin eserlerinden dolayı genişleyen ve daralan ariflerin kalplerinde sakin olan her şey Allah-u Tealâ'ya aittir, dolayısıyla o kalpler her iki hâlde de O'ndan gayrine iltifat etmez (yönelmez) ler. O, ziyade işiten ve hakkıyla bilendir. Bu yüzden kalplerde bulunan kötü ve iyi düşünceleri işitir, onlardan şerli ve hayırlı olanları bilir.

Mevlâ Tealâ, yerlere göklere ve bütün canlılara malik ve merhametli olduğunu açıklayarak, sadece zatının veli (yâr ve dost) kabul edilmeye lâyık olduğunu ortaya koyduktan sonra, kendinden başkalarını dost edinenlerin bu fiillerini reddetmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٤)

KELİME MANASI (14)

(قُلْ) (Habibim) **De ki,** (اَغَيْرَ اللّٰهِ) **Allahtan başkasını mı,** (اَتَّخِذُ) **edinirim,** yani Allahtan başkasını tutar mıyım, ne edinir miyim? (وَلِيًّا) **bir dost,** öyle Allah ki, (فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ) **göklerin yoktan yaratıcısı,** daha? (وَالْاَرْضِ) **yerin,** (وَهُوَ) **halbuki O,** (يُطْعِمُ) **yedirir** (bütün canlıları rızıklandırır), (وَلَا يُطْعَمُ) **yedirilmez,** (قُلْ) (Habibim) **de ki,** (اِنِّي) **muhakkak ben,** (اُمِرْتُ) **emrolundum,** neyle? (اَنْ اَكُونَ) **olmaklığımla,** nedir olmaklığım? (اَوَّلَ مَنْ) **o kimselerin ilki ki,** (اَسْلَمَ) **müslüman oldu,** (ve bana dendi ki), (وَلَا تَكُونَنَّ) **sakın olma,** kimlerden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşriklerden.** Bu manaya göre, (وَلَا تَكُونَنَّ) nehyinden evvel: (وَقِيلَ لِي) cümlesi takdir edilmiştir. *(Alûsî)*

MEALİ ŞERİF

(Habibim) **De ki, gökleri ve yeri yoktan var eden,** (her canlıyı) **yedirdiği** (rızıklandırdığı) **hâlde, kendisi yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim? De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve "Sakın müşriklerden olma!"** (denildi).

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Âlûsî ve İbni Âşûr *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre, Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i celilede kendisinin, mekân ve mekândaki her şeyin, zaman ve zamanla ilgisi olanların hepsinin yegâne maliki (tek sahibi) olduğunu beyan edince, zatının, muhtaçların nida ve dualarını duyan bir **Semî'** ve darda kalmışların ihtiyaçlarını bilen bir **Alîm** olduğunu bildirmiştir ki bundan maksat, "İlâh, mûcib-i bi'z-zat (herşeyi isteyerek değil, mecburen yapıcı) dır" diyenlerin bu sözlerini reddetmektir.

Böylece Mevlâ Tealâ, kendisinin, her ne kadar bütün muhdesât (sonradan yaratılan şeyler) in maliki ise de, işiten, gören, sırrı ve ahfâ (daha gizli) yi de bilen bir Fâil-i Muhtâr (dilediğini yapan bir zat) olduğuna tenbihte bulunmuş (dikkat çekmiş) ve bu manaları takrir (iyice açıkladık) dan sonra, habibine:

(قُلْ اَغَيْرَ اللهِ اَتَّخِذُ وَلِيّاً) **"De ki: Allah** (-u Tealâ) **dan başkasını mı veli edinecekmişim?** " buyurarak, Allah-u Tealâ'dan başkasına ibadet etmeyi yasaklamıştır. Zira dost edinmekten maksat, Allah-u Tealâ'dan başka ma'bud tutmaktır. Nitekim ayet-i celilenin iniş sebebi de bu manaya uygun düşmektedir.

Sebeb-i Nüzûl: Beğavî, Zâdü'l-Mesîr, Kurtubî, Hâzin ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bu ayet-i celile, Kureyş kâfirlerinin: "Ya Muhammed! Atalarının dinine dönmeyecek misin?" demeleri üzerine inmiştir.

Cümle-i celilenin başındaki istifham (soru) inkâr için olduğundan, "Allah-u Tealâ'dan başkasını veli tutup da ona tapmam ve ondan yardım istemem" manasındadır.

Burada inkâr edilen husus, mutlak manada veli edinme değil, Allah-u Tealâ'dan başkasını veli edinme konusudur ki, birinci mef'ulün takdim edilmesi (öne alınması) bunu ifade etmektedir. Zira arapların, daha önemli olanı az ehemmiyetli olana takdim ettikleri bilinmektedir.

Bunun bir benzeri de:

« ... اَفَغَيْرَ اللهِ تَاْمُرُونِّى اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ (٦٤) »

"Ey cahiller! Siz bana Allah (-u Tealâ) **dan başkasına mı tapmamı emrediyorsunuz?"** *(Zümer Suresi:64 den)* kavl-i şerifi ile, Musa *(Aleyhisselâm)* ın, kendilerine ilâh yapmasını isteyen ümmetine :

« ... اَغَيْرَ اللهِ اَبْغِيكُمْ اِلهاً ... (١٤٠) »

"Allah (-u Tealâ) **dan başkasını mı size ilâh arayayım?"** *(A'râf Suresi:140 dan)* kavl-i şerifidir. Bu sure-i celilenin sonundaki:

« قُلْ اَغَيْرَ اللهِ اَبْغِى رَبّاً وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ ... (١٦٤) »

"De ki: Ben Allah (-u Tealâ) **dan başkasını mı Rab arayayım? Halbuki O, her şeyin Rabbidir.** " *(En'âm Suresi:164 den)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

İşte bütün bu ayet-i celileler, müşriklerin, peygamberlerini, kendi ilâhlarına tapmaya çağırmalarına cevaben indiğinden, mef'ullerin fiillerinden önce zikredilmesi uygun düşmüştür.

Nitekim Tıybî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, her takdim (bir şeyi yerinden öne alma) ya ihtimam (önem verme), ya da inkâr mahiyetinde cevap vermek içindir.

Bazıları, "Müşrikler sadece Allah-u Tealâ'dan başkasına tapmıyorlar ki, bilakis Allah-u Tealâ ile birlikte putlara tapıyorlar" diyerek, istifham'ın manası ve mef'ulün öne alınması hakkında geride zikredilen izahlara itiraz etmeğe kalkmışlarsa da, buna: "Başkasını Allah-u Tealâ'ya ortak eden kişi, hakikatte Allah-u Tealâ'yı ma'bud edinmemiştir, zira Allah-u Tealâ'ya ibadet, O'ndan gayrine ibadetle birleşmez." diye cevap verilmiştir.

Nitekim Şair ne güzel demiştir:

« اِذاَ صافىٰ صَدِيقُكَ مَنْ تُعادِى * فَقَدْ عاداكَ وَانْقَطَعَ الْكَلاَمُ »

"Dostun, senin düşmanınla samimi dost olursa,
Muhakkak sana düşmanlık etmiş ve söz bitmiştir."

Ayet-i celilede geçen **"Veli"** lâfzı, meşhur manalarından birine göre, "Nâsır" (yardımcı), bir diğerine göre de "Müdebbir" (yönetici) anlamındadır ki, ilim ve kudret manaları da bunlara dahildir. Zira bilgisi ve gücü olmayan kişinin yardım ve yönetimi düşünülemez.

Antlaşmadan maksat yardım olduğundan, halîf (yeminli, antlaşmalı kimsey) e de veli denmiştir. İbadet eden kimse, her hususta Rabbisine döndüğünden ilâh'a da Veli adı verilmiştir ki, **"Veli"** ism-i şerifi esmâ-i hüsna (Allah-u Tealâ'nın en güzel isimlerin) dendir.

Tefsiri Kebirde zikredildiğine göre, "Veli" kelimesinin lügattaki asıl manası, Karîb (yakın) demek olduğundan bu cümle-i celile, Allah-u Tealâ'dan başkasına yakınlığı engellemektedir ki bu da, kalbi Allah-u Tealâ'dan başkasına iltifat (yönelme) den tenzihi (uzak tutmayı) ve masiva ile alâikı (Allah-u Tealâ'nın dışında kalan her şeyden ilgi ve ilişkileri) kesmeyi ifade eder.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dilinden bu ayet-i celileye: "Allah-u Tealâ beni ezelde halîl (dost) edinmişken, İstiklâl veya iştirak (başlı başına veya ortak tutma) yoluyla ben Allah-u Tealâ'dan başkasını mı veli edinecek mişim?" şeklinde çok değişik ve güzel bir mana verilmiştir. Nitekim

٣٢٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُ اَبَا بَكْرٍ خَلِيلاً. وَلٰكِنَّهُ اَخِى وَصَاحِبِى. وَقَدِ اتَّخَذَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، صَاحِبَكُمْ خَلِيلاً »

323-Abdullah ibni Mesut *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ben dost edinecek olsam mutlaka Ebû Bekri dost tutardım. lâkin o, benim kardeşim ve arkadaşımdır. Gerçekten Allah** (-u Tealâ) **sizin sahibinizi** (beni) **halil** (yakın dost) **edinmiştir."** *(Müslim, Fezâilu's-Sahâbe:1, No:2383, 4/1855, İbni Mace, Mukaddime:11, No:93, 1/36, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3689, 2/36, İbni Ebî Şeybe, Musannef, Fezâil:14, 7/470)* hadis-i şerifi, bu manaya ne kadar münasip düşmektedir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) **"Gökleri ve yeri yoktan var eden"** buyurmuştur.

Cumhûr (kıraat âlimlerinin çoğunluğun) a göre **"Fatır"** kelimesi, Lafza-i Celâlin sıfatı olarak mecrur okunmuştur. Gerçi başında bir (هُوَ) zamirinin takdiri ile merfû ve medih fiilinin hazfı ile mensup olarak okuyanlar da

olmuştur. İmam-ı Zührî *(Rahimehullah)* ise, fiil olarak (فَطَرَ السَّمٰوٰتِ) şeklinde okumuştur.

Zâdü'l-Mesîr, Fahrurrazî, Bahri Muhit, Beyzâvî, Ebussuud ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Ebû Ubeyde *(Rahimehullah)*,**Fatır** kelimesine **Hâlik** (yaratıcı), İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* ise **Mübtedi'** (ilk başlayan) manalarını vermiştir. Nitekim:

٣٢٤- عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ»

324 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Her doğan çocuk, fıtrat üzere doğurulur."** *(Buharî, Cenâiz:91, No:1319, 1/465; Müslim, Kader:6, No:2658, 4/2047, Ebû Davud, Sünnet:17, No:4714, 2/642, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7184, 3/14)* hadis-i şerifinde geçen fıtrattan maksat, ibtida-i hilkat (ilk yaratılış) tır ki o da, babalarının sulblerinde, zürriyetlerinden alınan, Allah-u Tealâ'ya inanma ahdi (sözü) dür.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir kuyu hakkında davalaşan iki bedevî benim yanıma gelinceye kadar ben bu kelimenin manasını anlayamamıştım. Onlardan biri: "Onu önce ben açmaya başladım" manasında kullanarak: (اَنَا فَطَرْتُهَا) dedi.

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)*, "Fatr" kelimesinin asıl manasının, bir şeye başlarken o şeyi yarmak ve çatlatmak olduğunu söylemiştir. Buna göre Mevlâ Tealâ, **"Göklerin ve yerin fâtırı"** vasfını zikretmekle, kendisinin, onların yaratıcısı ve nesneleri birbirine birleştirirken yarıp parçalama ve te'lif etme (biraraya getirme) yoluyla onların mûcidi (var edicisi) olduğu manasını kastetmiştir.

Bu kelimenin aslı "Şak" (yarmak) manasında olduğuna göre, bu yarma işinin bir durumda ıslah (düzeltme), bir başka hâlde de ifsad (bozma) anlamına gelmesi caizdir. Buna göre: **"Göklerin ve yerin fâtırı"** ifade-i celilesi, başka manada olmayıp, sadece ıslah anlamındadır.

Halbuki: (هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ) **"Hiç bir çatlak görebilecek misin?"** *(Mülk Suresi:3 den)* kavl-i şerifiyle, (اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ) **"Gök yarıldığı zaman."** *(İnfitar Suresi:1)* ayet-i celilesindeki kelimeler, aynı kökten geldiği hâlde ifsad (bozukluk) manasını ifade etmektedirler.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, (وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ) **"O, yedirir, fakat yedirilmez."** buyurarak, "O, başkalarına rızık verir, fakat hiç kimse O'na rızık veremez" manasını ifade etmiştir. Çünkü bazı köleler ağasına rızık temin etmektedir, Allah-u Tealâ ise kullarından her hangi bir menfaat sağlamaktan münezzehtir.

Eğer burada, "Allah-u Tealâ, (مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ) **'Ben onlardan bir rızık istemiyorum, beni yedirmelerini de istemiyorum'** *(Zâriyât Suresi:57 den)* kavl-i şerifinde, yedirmeyi rızka atfederek, aralarındaki bir farka işaret etmişken, bu ayet-i celilede it'am fiili rızıkla nasıl tefsir edilebilir?" denirse, buna şöyle cevap verilebilir:

"Bu iki ifade arasında bir muğâyeretin (başkalığın) bulunduğunda hiç şüphe yoktur, ancak şu var ki, aralarındaki şiddetli mukarabet (kuvvetli yakınlık) tan dolayı, birini diğerinden kinaye kılmak da yerinde ve güzel olabilir.

Buna göre ayet-i celilede anlatılmak istenen, "Bütün menfaatler (yaratıkların elde ettiği bütün faydalar) Allah-u Tealâ tarafından olup, Allah-u Tealâ'nın ise bunlardan istifade ettiğini düşünmek caiz değildir." manasıdır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bir yemek duasında bu manaya işaret etmiştir. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

٣٢٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: دَعَا رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ مِنْ اَهْلِ قُبَاءَ النَّبِىَّ ﷺ فَانْطَلَقْنَا مَعَهُ ، فَلَمَّا طَعِمَ وَغَسَلَ يَدَهُ اَوْ يَدَيْهِ قَالَ: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ، مَنَّ عَلَيْنَا فَهَدَانَا ، وَاَطْعَمَنَا وَسَقَانَا ، وَكُلَّ بَلَاءٍ حَسَنٍ اَبْلَانَا ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ غَيْرَ مُوَدَّعٍ ، وَلَا مُكَافَاً وَ لَا مَكْفُورٍ ، وَلَا مُسْتَغْنًى عَنْهُ ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَطْعَمَ مِنَ الطَّعَامِ، وَسَقَىٰ مِنَ الشَّرَابِ وَكَسَا مِنَ الْعُرْىِ ، وَهَدَىٰ مِنَ الضَّلَالَةِ ، وَبَصَّرَ مِنَ الْعَمَىٰ ، وَفَضَّلَ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِهِ تَفْضِيلاً اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ »

325- "Kuba ehlinden olan Ensar'dan bir zat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i davet etti. Biz da onunla beraber gittik, yemek yeyip elini (ravî şüphe etti) veya ellerini yıkadıktan sonra şöyle dua etti:

'Bütün hamdler, yediren fakat yedirilmeyen, bize lütfederek bizi hidayete kavuşturan, bizi yediren ve içiren ve bütün güzel nimetleri bize ihsan eden Allah (-u Tealâ) **ya mahsustur. Bütün hamdler, nimetinden ihtiyaçsız kalmayarak, nankörlükte bulunmayarak, iyiliğine denk olmayarak, ibadeti bırakılmayarak, Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur.**

Bütün hamdler, yemekten yediren, içecekten sulayan, çıplaklıktan giydiren, sapıklıktan hidayet eden, körlükten (kurtarıp) **gördüren ve** (bizi) **yarattıklarından bir çoğuna büyük bir faziletle üstün kılan Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur. Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** *(Nesâî, es Sünenü'l-kübrâ, Amelü'l-yevmi vel-leyle, 90, No:10133, 6/82, Hâkim, Müstedrek, No:2003, 1/731, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliya, 6/242, İbni Sünnî, Amelü'l-yevmi vel-leyle, No:485, Sh. 228, Beyhakî, Şuabu'l-iman, No:4377, 4/91, İbni Hibbân, No:5196, 7/326)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, İmam-ı Eşheb *(Rahimehullah)*, bu cümle-i celilenin fiillerinin ikisini de malûm sîğasında okuyarak,

(وَ هُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ) "O, duruma göre bazen yedirir, bazen de yedirmez" manasını kastetmiştir ki bu, (هُوَ يُعْطِى وَيَمْنَعُ) "O, verir, vermez." (يَبْسُطُ وَيَقْدِرُ) "O, genişletir, daraltır", (يُغْنِى وَ يُفْقِرُ) "Zengin kılar, fakir eder" sözleri gibidir.

Şu bilinsin ki, ayet-i celilenin başında zikredilen, Allah-u Tealâ'dan başkasını veli edinmekten menetme hususudur ki, Allah-u Tealâ buna, kendisinin, göklerin ve yerin yaratıcısı olması ve herkesi yedirip, kimse tarafından yedirilmemesini beyanla istidlâl etmiş (delil getirmiş) tir. Bu durumda elbetteki Allah-u Tealâ'dan başkasını, ilâh edinmek üzere dost tutmak imkânsız olur.

Allah-u Tealâ'nın, göklerin ve yerin fatırı olmasının beyanına gelince:

Bir olan Allah-u Tealâ'nın dışında kalan her şey, zatı gereği mümkin olup, varlığı-yokluğu imkân dahilinde olan şey de ancak başkasının icadıyla mevcut (yaratmasıyla var) olabileceğine göre, Allah-u Tealâ'dan gayrı her şeyin, O'nun icad ve tekvini ile meydana geldiği neticesine varılmış olur.

Allah-u Tealâ'nın, başkalarını rızıklandırıp, kendisinin doyurulmamasına gelince, bu zaten çok açık bir durumdur, çünkü yedirmek, başkalarına menfaatler sağlamaktan ibaret olduğundan, bir şey yememek, hiç bir şekilde faydalanmaya ihtiyaç duymamak anlamına gelir.

Allah-u Tealâ, kendinden gayrı her şeyin mübdi'i (varlığının başlatıcısı) olduğuna göre, hiç şüphesiz bütün menfaatlerin meydana gelmesinin başlatıcısı da O olmuş olur. Zaten kendisi lizatihi vacip (zatı gereği varlığı zorunlu) bir zat olduğu için başka şeylerden fayda sağlamaktan Ganî ve Müte'âlî (zengin ve yüce) dir.

Böylece burhan (aklî delil) ile de Allah-u Tealâ'nın, göklerin ve yerin yaratıcısı olmasıyla, başkalarını yedirip, kendisinin yedirilmediğinin sıhhati sabit (doğruluğu belirmiş) olur.

Hâl böyle olunca da Allah-u Tealâ'dan başkalarını dost edinmek aklen imkânsız olur, çünkü O'nun dışındaki her şey, gerek zatı, gerek bütün sıfatları, gerekse elinde bulunan her şey hususunda muhtaç varlıklardır.

Hak Tealâ ise, lizatihi Ganî (hiç bir şeye muhtaç olmayan) ve zatı gereği Cevad (cömert) tir. Zengin ve cömert olanı bırakıp da fakir ve muhtaç olana müracaat etmek, aklın sarih delâleti (açıkça yön vermesi) ile yasaktır. Nitekim Yusuf *(Aleyhisselâm)* :

« ... فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّى فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِى مُسْلِماً وَاَلْحِقْنِى بِالصّٰلِحِينَ (١٠١) »

"Ey Gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da, ahirette de benim velim (sahibim) **sin. Beni müslüman olarak öldür ve beni salihlere kat."** *(Yusuf Suresi:101 den)* duasıyla da ayet-i celilede zikredilen bütün hakikatlere icmalen (kısaca) temas etmiştir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, habibine hitaben: (قُلْ اِنِّى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ) **"De ki: Şüphesiz ki bana müslümanların ilki olmam emredilmiştir."** buyurmuştur ki, bunun sebebi hikmeti Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in islâma dahil olmakta ümmetinin imamı (önderi) olduğunu açıklamaktır.

Bunun bir benzeri de:

« ... وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ (١٦٣) »

"Ben sadece bununla (ibadetimi Allah-u Tealâ'ya tahsis etmekle) **emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim."** *(En'âm suresi:163 den)* kavl-i şerifidir. Nitekim her peygamber de, dini kabul etmekte ümmetinin ilki olmuştur. Musa *(Aleyhisselâm)* da:

« ... سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ (١٤٣) »

"Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim." *(A'raf Suresi:143 den)* sözü ile bu hakikatı açıklamıştır.

Mâverdî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen islâmın manası hakkında üç görüş vardır:

1- Allah-u Tealâ'nın emrine istislâm (teslimiyet),

2- Allah-u Tealâ'ya karşı düşmanlıktan çıkıp, O'nunla silm (barış) a girmek,

3- İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dinine duhul (giriş), Mevlâ Tealâ'nın:

« ... مِلَّةَ اَبِيْكُمْ اِبْرٰهِيْمَ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ ... (٧٨) »

"Babanız İbrahim'in dinine (yapışın). **Bundan evvel size müslümanlar adını O taktı..."** *(Hacc Suresi:78 den)* kavl-i şerifi de bu manaya işaret etmektedir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, müslümanların ilki olmakla emrolunmuştur. Çünkü kendine mahsus özel hâllerin dışında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendi getirdiği şeriatın bütün emirlerine uymakla me'murdur. O, ümmetinin imamı ve muktedası (önderi) olduğu için emrettiği şeyle evvelâ kendisinin amel etmesi, diğerlerinin o emre imtisaline (uymalarına) daha ziyade vesile olur.

Diğer bir manaya göre de, bu ifade-i celile tahriz (teşvik) mahiyetindedir, nitekim bir hükümdarın, emrindekilere bir şey emredip de sonra:

"Bunu evvelâ ben yapacağım" demesi, elbetteki onları o emri yapmaya daha fazla sevkedici olur, yoksa Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu emre uymaktan çekinmesi gibi bir şey söz konusu değildir ki, bu emir kendisine tevcih olunsun.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen "İlk müslüman olma" vasfı hakkında üç türlü izah yapılmıştır:

1- Bu islâm, Allah-u Tealâ'nın bütün peygamberlere vermiş olduğu tek din olan, umumi manadaki islâm olmayıp, Allah-u Tealâ'nın, resülünü, kendisiyle gönderdiği ve beyanı hakkında Kur'an-ı Kerimi indirdiği özel bir islâmdır ki bu, daha önceki peygamberlerin inandığı hükümlerden daha fazlasını ihtiva etmekte, izah ve kolaylık bakımından da daha genişlik arzetmektedir.

Dolayısıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilk müslüman olması, Allah-u Tealâ'nın İbrahim ve Yakub *(Aleyhimesselâm)* dan naklen:

« ... يَا بَنِيَّ إِنَّ اللهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٣٢) ».

"Ey oğullarım! Allah (-u Tealâ) **sizin için bu dini** (islâmı) **seçti. O hâlde sadece müslümanlar olarak ölünüz."** *(Bakara Suresi:132 den)* kavl-i şerifinde diğer peygamberlerin müslüman olarak vasıflanmalarına zıt düşmemektedir.

2- Bu vasıftan maksat, islâma davet olunanlar içersinde bu ümmetten ilk müslüman olma manası da olabilir. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Mekke ehli ve Kureyş kabilesi içersinde ilk müslüman olduğu her kesin malûmudur.

3- Evveliyet (öncelik) sıfatı, islâmda en kuvvetli ve en sabit manasından kinaye de olabilir. Çünkü her işte önce olan kişi, o işe en düşkün ve onunla en çok ilgili olan kimsedir. Buna göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in islâmda insanların ilki oluşu, Sûr'a üfürülüp, isanların dirilmesinden sonra imanı en kuvvetli kişi olması manasındadır. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٣٢٦ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

326 - **"Biz** (dünyaya gönderilmekte) **sonrayız amma, kıyamet gününde öne geçenleriz."** *(Buharî, Cumu'a:1, No:836, 1/299, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7314, 3/36, Darekutnî, Sünen, 2/3)* hadis-i şerifi de bu manaya işaret etmektedir.

Hangi mana kabul edilse de esas gaye, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendi dinlerine dönmesinden müşriklerin ümidini kesmektir. Zira onlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den kendilerine karşı bir yumuşak söz ve merhamet gördüklerinde, kendi dinlerine döneceği hususunda ümitlenirlerdi.

Nitekim bundan sonra gelen, "Müşriklerden olmaktan nehiy" ifadesi, onların bu ümidini tamamen kesmekte ve bu dinden şirk mefhumunu bütünüyle kaldırmaktadır ki, bir şey i emretmek, zıttını nehyetmeyi dolaylı yoldan gerektirmekteyse de, burada olduğu gibi açıkça menetmek o emri te'kid etmekte daha kuvvetli olur. Bu yüzden ayet- i celiledeki ümit kesme ifadesi daha kuvvetli olmuştur.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, (وَ لَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Sakın müşriklerden olma."** buyurmuştur ki, burada bir kavil (söz) mukadder (gizlenmiş) tir. Buna göre mana: "Bana dendi ki: Müşriklerden olma." şeklindedir. Bu durumda cümle (أُمِرْتُ) fiili üzerine matuf olup, hasılı mana: "Ben islâmla emrolundum, şirkten ise nehyolundum" demektir.

Ayet: 14

Nîsâbûrî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, islâmın hakikatı varlık zindanından tamamıyla kurtuluştur ki bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den gayrisine nasibolmamıştır. Onun için Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte beyan edildiği üzere, peygamberler kıyamet gününde,

٩٩٩ - « نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي »

000 - **"Beni kurtar beni, beni!"** derken, O:

« أُمَّتِي يَا رَبِّ ، أُمَّتِي يَا رَبِّ »

"Ümmetimi isterim ey Rabbim! Ümmetimi isterim ey Rabbim!" diyecektir. *(Buharî, Tefsir:203, No:4435, 4/1745, Müslim, İman:84, No:194, 1/184, Tirmizî, Sıfatül Kıyame:10, No:2434, 4/622, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9629, 3/432)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celileye şu işarî manayı vermiştir: "O, bana güzel dostluğunu ikram ettikten sonra, ben O'ndan gayrini dost edinir miyim? O'nun inayetinin ziyası (yardımının nuru) benim üzerime düştükten sonra, ben iki cihanda bir başkasına bakar mıyım? Şüphesiz ki bu, zan ve takdiri (tahmini) bile muhal (imkânsız) olan bir şeydir."

"Kerem (iyilik) vasfı O'nundur, onun için yedirir. Kıdem (evveli olmama) hakkı O'nundur, onun için yedirilmez."

Bu ayet-i celileye İmam Âlûsî *(Rahimehullah)* şu işarî manaları vermiştir: "Allah-u Tealâ gökleri ve yeri yoktan yarattığı için hepsi O'nun mülküdür. Memlükün malike nisbeti (başkasına mülk olan bir şeyin, sahibi ile arasındaki münasebet) ise, lâşey'in, şey'e (yokun vara) nisbet edilmesi gibidir.

Allah-u Tealâ, herkesi yedirip, kendi yedirilmediğinden Ganiyy-i Mutlak (umumi manada zengin), O'ndan başkası ise sırf muhtaçtır. Muhtacın muhtaçtan bir şey istemesi ise, görüşündeki bozukluğun, aklındaki eksikliğin bir göstergesidir. Burada yeri gelmişken biz de şu şiirle dua edelim:

"Ya Rabbi! Beni muhtacına muhtac etme,
Muhtac isem ancak sana muhtac olayım."

İmam Âlûsî *(Rahimehullah)* , "(Habibim!) **De ki: Şüphesiz ki ben islâma girenlerin ilki olmamla emrolundum"** kavl-i şerifine: "Ben, kendisini Rabbisine teslim edenlerin ilki olmakla emrolundum" diye mana verdikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: Allah-u Tealâ'nın habibine bu emri vermesi demek "Bana 'İlk müslüman ol' dendiğinde ben de hemen oluverdim de" demektir ki bu emir, âlemlerin yaratılmasından öncedir. Nitekim:

328 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiği üzere, ashab-ı kiramın: "Ya Resulallah! Sana ne zaman nübüvvet (peygamberlik) vacip oldu?" şeklindeki sorusuna, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

٣٢٨ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ مَتَىٰ وَجَبَتْ لَكَ النُّبُوَّةُ؟

قَالَ: « وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ »

"Âdem, ruh ile ceset arasında iken" *(Tirmizî, Menâkıb:1, No.3609, 5/585, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20619, 7/350, No:16623, 5/585; Hâkim, Müstedrek, No:4209, 2/665, Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, No:833, 20/353, Buharî, et-Tarihu'l-kebir, No:1606, 7/374, İbni Sa'd et-Tabâkâtü'l-kübrâ, 7/59, Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, 1/84, 2/129, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe:5147, 4/492, Zehebî, Siyer:140, 7/384)* diye cevap buyurması bu hakikate işaret etmektedir.

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ'ya huzû', inkiyâd (boyun eğme) ve muhabbet (sevgi) meydanında ilk koşturan ruh, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ruhudur.

O, kendisini Mevlâsına hiç bir vasıta olmaksızın teslim etmiş, kardeşleri olan diğer peygamberler ise, onun vasıtasıyla teslim-i nefs etmişlerdir. Bu yüzden o, âlem-i ervah (ruhlar âlemin) de bütün nebîler ve resullere mürsel (gönderilmiş) olup, hepsi onun ümmeti ve âlem-i şehadet-'te nâip (dünyada vekil) leridir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, geçmiş peygamberlerden bazısına (İbrahim *(Aleyhisselâm)* a) uymakla emrolunması bu hakikate ters düşmez, zira bu sadece o peygamberlere inananların kalplerini en güzel şekilde islâma celbetmek içindir.

Allahu Tealâ'dan başka veliler edinmekten nehyeden diğer ayet-i kerimeler:

« وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٢٢) ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنقِذُونِ (٢٣) »

"(Habibi Neccâr, kavmine dedi ki:) **Bana ne oldu ki beni yaratana ibadet etmeyecekmişim? Halbuki ancak O'na döndürüleceksiniz, Ben O'ndan başka ilâhlar edinir miyim? O Rahman** (çok esirgeyici Allah) **eğer bana bir zarar dilerse, onların** (Allah-u Tealâ'dan başka ilâh tutulan şeylerin) **şefaatı bana hiç bir şeyle fayda vermez ve beni kurtaramazlar."** *(Yâsin Suresi:22-23)*

« أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٩) »

"Yoksa onlar Allah (-u Tealâ) **dan başka dostlar mı edindiler? Halbuki hakiki dost yalnız Allah** (-u Tealâ) **dır. O, ölüleri diriltir ve O, herşeye hakkıyla gücü yetendir."** *(Şûrâ Suresi:9)*

« قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (١٤٠) »

"(Musa *(Aleyhisselâm)* ümmetine dedi ki:) **Allah** (-u Tealâ) **dan başkasını mı size ilâh arayayım? Halbuki O sizi âlemlere üstün kılmıştır."** *(Â'râf Suresi:140)*

« قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ... (١٦٤) »

Ayet: 14

"(Habibim!) De ki: Ben Allah (-u Tealâ) dan başkasını mı Rab arayayım? Halbuki O, her şeyin Rabbidir." *(En'am Suresi:164 den)*

Allahu Tealâ nın, göklerin ve yerin Fatır'ı olduğu:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ ... (١) »

"Bütün hamdler, göklerin ve yerin Fatırı (yoktan var edicisi) olan Allah (-u Tealâ) ya mahsustur." *(Fâtır Suresi:1 den)*

« فَاطِرُ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ ... (١١) »

"O (Allah-u Tealâ) göklerin ve yerin Fatır (yoktan yaratan) ıdır." *(Şûrâ Suresi:11 den)*

Allah-u Tealâ'nın, kullarını yedirdiği, fakat kendisinin yemediği; dolayısıyla yaratıkların muhtaç olduğu şeylere ihtiyaç duymadığı:

« فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰـذَا الْبَيْتِ (٣) الَّذِى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (٤) »

"O halde, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu beytin (Kâbe-i Muazzamanın) Rabbine ibadet etsinler." *(Kureyş Suresi:3-4)*

« مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ (٥٧) »

"Ben onlardan bir rızık istemiyorum, beni yedirmelerini de istemiyorum ." *(Zâriyât Suresi:57)*

« وَالَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ (٧٩) »

"(İbrahim *(Aleyhisselâm)* dedi ki:) O zat ki, beni yedirir ve içirir." *(Şu'arâ Suresi:79)*

« ... لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ... (١٣٢) »

"Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz." *(Tâhâ Suresi:132 den)*

« يَا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (١٥) »

"Ey insanlar! Siz Allah (-u Tealâ) ya ziyade muhtaçsınız, Allah (-u Tealâ) ise, Ganî (hiç bir şeye muhtaç olmayan) dir, Hamîd (her türlü övgüye lâyık) dır." *(Fâtır Suresi:15)*

« اَللّٰهُ الصَّمَدُ (٢) »

"Allah, Samed (hiçbir şeye, özellikle yemek yemeğe muhtaç olmayan) dır." *(İhlâs Suresi:2)*

Edvâü'l-Beyan tefsirinde İbni Mesud, ibni Abbas, Said ibni Müseyyeb, Mücahid, Abdullah ibni Büreyde, Ikrime, Said ibni Cübeyr, Atâ ibni Ebî Ribah, Atiyye el-Ûfî, Dahhâk ve Süddî *(Radıyallahu Anhum)* hazarâtından nakledildiğine göre, **"Samed"** vasfı, "Yemek yemeyen" anlamına gelmektedir. İbni Kesir, İbni Cerir ve diğerleri, geride zikredilen zevattan bu manayı nakletmişlerdir. *(Şenkıytî, Edvâü'l-beyan, 2/186)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, müslümanların ilki olmakla emrolunup, müşriklerden olmaktan nehyolunuşu:

« قُلْ اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٦٢) لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ (١٦٣) »

"De ki: Şüphesiz benim namazım da, İbadetim (özellikle hacc amellerim ve kurbanım) **da, hayatım da, ölümüm de, âlemlerin Rabbi Allah** (-u Tealâ) **içindir. O'nun ortağı yoktur. Ben sadece bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim."** *(En'âm Suresi:162-163)*

« وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ (١٢) »

"Bana, müslümanların ilki olmam emrolundu." *(Zümer Suresi:12)*

« ... وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٩١) »

"Ben, müslümanlardan olmamla emrolundum." *(Neml Suresi:91 den)*

« ... وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١٠٤) وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٠٥) »

"Ben, müminlerden olmamla emrolundum. Ve (bana:)**' Hanîf** (Allah-u Tealâ'nın birliğini kabul edici) **olarak yüzünü dine çevir; sakın müşriklerden olma' diye** (emredildi)**."** *(Yunus Suresi:104 den ve l05)*

« وَلاَ يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلىٰ رَبِّكَ وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٨٧) »

"Allah (-u Tealâ) **nın ayetleri sana indirildikten sonra, sakın onlar** (müşrikler) **seni onlardan** (bu ayetlerle amel etmenden) **alıkoymasınlar. Rabbine da'vet et ve asla müşriklerden olma!"** *(Kasas Suresi:87)*

Ayet: 15

Mevlâ Tealâ, Resulünün islâma uymakla memur olup, şirkten men olunduğunu açıkladıktan sonra, bu emir ve yasağa uymadığı takdirde başına gelecekleri beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اِنِّى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥)

KELİME MANASI (15)

(قُلْ) (Habibim) **De ki,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** (اَخَافُ) **korkarım,** (اِنْ عَصَيْتُ) **eğer isyan edersem,** kime? (رَبِّى) **Rabbime,** neden korkarım? (عَذَابَ يَوْمٍ) **bir günün azabından,** öyle bir gün ki, (عَظِيمٍ) **çok büyük.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki, ben Rabbime isyan edersem gerçekten büyük bir günün** (kıyametin) **azabından korkarım.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebirde zikredildiğine göre, bu ifade-i celile, "Şayet ben islâm ile emrolunup, şirkten yasaklanma konusunda Allah-u Tealâ'ya karşı gelirsem çok büyük bir azaba müstehak olurum" demektir.

Eğer bu makamda: "Bu ifade, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendisinin inkâr ve isyana düşmesi hususunda endişeli olduğunu göstermektedir. Şayet böyle olmasaydı korkmaması gerekirdi" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

"Bu ayet-i celile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendisi hakkında böyle bir endişeye kapıldığına delâlet etmez, aksine kendisinden küfür ve masiyetin sudûr etmesi hâlinde korkması gerektiğine delâlet eder ki bu da, kendisinde böyle bir korku bulunduğunu göstermez.

Nitekim, 'Beş sayısı çift olsaydı eşit olarak bölünebilirdi' dememiz, ne beş sayısının çift olduğunu, ne de müsavi olarak bölünebileceğini ifade etmez.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, masum (günahsız) olan bir kişinin, günahtan korkması, onun ismet sıfatına zıt düşmez. Zira o kişi Allah-u Tealâ'nın, dilediğini son derece yapıcı olduğunu ve O'na hiç bir şeyin vacip olmayacağını bilmektedir. Nitekim bazı rivayetlerde Allah-u Tealâ'nın Musa *(Aleyhisselâm)* a hitaben:

« يَا مُوسٰى لاَ تَأْمَنْ مَكْرِى حَتّٰى تَجُوزَ الصِّرَاطَ »

"Ey Musa! Sıratı geçinceye kadar mekrim (azabımı geciktirmem) **den emin olma."** *(Âlûsî, Ruhu'l-Me'ânî, 7/111)* buyurduğu nakledilmektedir.

Bir çok rivayetlerde, şiddetli rüzgâr estiğinde Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kıyamet kopacağı korkusundan namaza koştuğu zikredilmektedir ki,

Allah-u Tealâ'nın bildirmesiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kıyamet kopmadan evvel Mehdî *(Radıyallahu Anh)* ın zuhur etmesi, İsa *(Aleyhisselâm)* ın inişi, Deccal'ın çıkışı ve güneşin batıdan doğuşu gibi bir çok alâmetlerin gerçekleşmesi lâzım geldiğini ve bunlar meydana gelmeden kıyametin kopmayacağını bilmekteydi. Fakat bu bilgisi onun korkusunu geçirmemekteydi.

Yine böylece Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Ramazan-ı şerifin başında teravih namazını kıldırdıktan sonra, cemaatın çoğalması üzerine teravih kıldırmaya çıkmamasından özür beyan etmek üzere,

٣٢٩ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنَّهُ لَمْ يَخْفَ عَلَيَّ مَكَانُكُمْ ، لَكِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ فَتَعْجِزُوا عَنْهَا »

329 - **"Bundan sonra** (şunu bilin ki)**! Sizin mekânınız** (teravih için beni gece beklemeniz) **bana gizli kalmış değildir. Lâkin size farz kılınıp da ondan aciz kalmanızdan korktum."** *(Buharî, Cum'a:27, No:882, 1/313; Müslim, Salâtü'l-Misafirin:25, No:761/178, 1/524, Ebû Davud, Salât:318, No:1373, 1/436, Nesâi, Kıyamü'l-Leyl:4, No:1603, 3/223, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:25417, 9/523)* buyurmuştur. Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mirac gecesi beş vakte ziyade olarak başka bir namazın farz edilmeyeceğini öğrenmişti.

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, Allah-u Tealâ dilediğini yapar ki, böyle bir değişiklik yapsa bile Mevlâ Tealâ'nın ilim sıfatı değil, sıfatın müte'allakı (ilgi alanı) değişmiş olacağından, Mevlâ Tealâ'nın sıfatlarında bir hudûs (sonradan olma) gibi noksanlık mevzuubahis olmayacağı gibi, havadis (sonradan olanlar) ın da Mevlâ Tealâ'nın zatıyla kıyamı (durması) söz konusu olamaz.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celile, geçen ayet-i celileyi tekrar etmekle birlikte, aralarında müşterek olan "Şirke tutulanı azapla tehdid, şirki bırakanı ise rahmetle müjdeleme" gayesini tedricen (adım adım) açıklamaktadır. Nitekim:

(أَغَيْرَ اللهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ) **"Yediren, fakat yedirilmeyen, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah** (-u Tealâ) **dan başkasını mı veli edineyim?"** kavl-i şerifi, akla dayanan bir delille şirki bırakmaktır.

Daha sonraki: (قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ) **"De ki: Ben müslümanların ilki olmamla emrolundum."** ifade-i celilesi ise, Allah-u Tealâ'nın emrine imtisalen şirki terketmektir.

Bu ayet-i celiledeki: (إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) **"Ben, Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım"** ifadesi ise, azaptan korkup, rahmete heves ederek şirkten sakınmaktır.

Ayet-i celilede lâfza-i celâlin yerine, "Rabbim" tabirinin tercihi, Allah-u Tealâ'ya isyanın çirkinliğine bir nevi işarettir. Çünkü kişinin, kendisini her yönden terbiye eden Rabbisine isyanı kimse tarafından hoş görülmez.

Azabın, "Büyük gün" e izafeti (nisbet edilmesi, dayandırılması), işin şiddetini ortaya koymaktadır, çünkü arapların âdeti, "Gün" tabirini bir cemaatın galibiyet, diğerlerinin ise mağlûbiyet günleri hakkında kullanmaktır. Çünkü o günlerde, bozguna uğrayanlar hakkında ölüm ve esaret gibi üzücü vakalar çokça görüldüğünden mağlûp taraf en çirkin azabı tatmış olur.

Dolayısıyla "Gün" tâbirinin zikri, alışılagelen tehlike anlarını insanların hayalinde canlandırır. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

« فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٨٩) »

"Netice onu yalanladılar da, kendilerini o gölge gününün azabı yakalayıverdi. Gerçekten de o, büyük bir günün azabı idi." *(Şu'arâ Suresi:189)* kavl-i şerifinde azabı "Gün" e izafe etmiş, "Gölge azabı" dememiştir.

Bu itibarla azabın büyük güne nisbetinin, azabın büyüklüğünden kinaye kılınması güzel ve yerinde olmuştur, zira büyük günün büyüklüğü, örf ve âdete göre, kendisinde vuku bulan hadiselerin de büyük olmasını gerektirir.

Bu ayet-i celile ile aynı mealde bulunan diğer ayet-i celileler:

« ... قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥) »

"(Senden Kur'anı değiştirmeni isteyenlere) **De ki: Onu kendi tarafından değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyedilene uyarım. Şüphesiz ki ben, Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."** *(Yunus Suresi:15 den)*

« قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٣) »

"De ki: Şüphesiz ki ben, Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım." *(Zümer Suresi:13)*

Mevlâ Tealâ, göklerin ve yerlerin yaratıcısı olan kendisinden başkasını dost edinmenin ne kadar münker (kabul edilemeyen) bir iş olduğunu beyandan sonra, kıyamet gününde bazı kimseleri azaptan kurtarıp, rahmetine mazhar edeceğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (١٦)

KELİME MANASI (16)

(مَنْ) **Kim ki,** (يُصْرَفْ) **çevrilir,** (azap döndürülür) kimden? (عَنْهُ) **ondan,** ne vakitte? (يَوْمَئِذٍ) **o günde,** (فَقَدْ رَحِمَ) **muhakkak rahmet etmiştir** (Allah acımıştır), kime? (هُ) **ona,** (وَذٰلِكَ) **işte bu,** nedir? (الْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (الْمُبِينُ) **apaçık.**

MEALİ ŞERİF

O gün, kimden (azap) **döndürülürse** (kim azaptan kurtarılırsa) **muhakkak** (Allah-u Tealâ) **ona acımıştır. İşte apaçık kurtuluş budur.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebirde zikredildiğine göre, Âsım'ın ravisi Ebû Bekr, Hamza ve Kisâî *(Rahimehumullah)*, ayet-i celilenin başındaki fiili malûm vezninde okumuşlardır ki, bu kıraata göre, "Sarf" (döndürme) işinin faili, bir önceki ayet-i celilede geçen Rabb kelimesine raci olan zamirdir.

Buna göre mana: "O Rabb, o gün, kimi azabından döndürür (uzaklaştırır) sa, muhakkak ona acımıştır" şeklindedir. Bu durumda iki fiilin (azabı çevirme ve merhamet etme işlerinin) aynı zata isnad edilmiş olması bu kıraatı güzelleştirmektedir.

Diğer kıraat imamları ise, bu fiili meçhul olarak okumuşlardır ki, buna göre mana: "O günün azabı kimden döndürülürse" şeklindedir. Bu kıraat ta güzeldir, zira Allah-u Tealâ azabı o güne nisbet ettiğinden, döndürme işinin de o güne nisbet edilmesi güzel olmuştur.

Bu ayet-i celile, ibadetlerin mükâfatı, günahların da cezayı Allah-u Tealâ üzerine vacip kılmadığına delâlet etmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın, kulunu azaptan kurtarmasından "Rahmet" diye bahsetmesi, bu işin, bir hak ödeme olarak değil de, bir lütuf olarak meydana geldiğini gösterir.

Aksi takdirde üzerine düşen bir şeyi yapan kimse hakkında "O, filâncaya merhamet etti" gibi ifadeler kullanılması uygun düşmez ve güzel olmaz. Nitekim kölesini dövmesi hoş karşılanmayan kimsenin onu dövmemesi merhamet sayılmaz. Amma köle, dövülmeyi hak ettiği hâlde onu dövmeyen ona acımış olur.

Dolayısıyla bu ayet-i celile, dönen her azabın ve gelen her sevabın Allah-u Tealâ tarafından ibtidaen (doğrudan) verilmiş olan bir fazl-u ihsan olduğuna delâlet etmektedir ki bu mana:

٣٣٠ –عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَنْ يُدْخِلَ اَحَداً مِنْكُمْ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ» قَالُوا: وَلَاَنْتَ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «وَلَاَنَا اِلَّا اَنْ يَتَغَمَّدَنِىَ اللهُ مِنْهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ»

330 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Efendimiz şöyle buyurdu: **"Sizin hiç birinizi ameli cennete sokamaz."** Bunun üzerine sahabe-i kiram: "Seni de mi? Ya Resulallah!" diye sorunca, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben de** (amelimle cennete gireme-yeceğim), **ancak Allah** (-u Tealâ) **beni fazl-u rahmetiyle kuşatarak** (cennetine sokacaktır)." *(Buharî, Merzâ:20, No:5347, 5/2147, Müslim, Sıfatül Kıyame:17, No:2816, 5/356* hadis-i şerifine muvafık (uygun) düşmektedir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* bu makamda şu manaya yer vermiştir:

"Allah (-u Tealâ) her kimi, o büyük günün azabının sebeplerinden uzaklaşmaya muvaffak kılarsa, muhakkak ki onun hakkında rahmeti takdir etmiş ve sebeplerini teysir etmiş(kolaylaştırmış) tır.

Bu kelâmdan maksat, geride zikredilen:

(قُلْ اِنِّى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) **"De ki: Şüphesiz ki ben, Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."** ayetinin mukabilini ispattır ki, sanki burada "Rabbime itaat ettiğim takdirde de, O'nun bana rahmet etmesini umarım" demiş olmaktadır. Çünkü kendisinden azap döndürülen kişi hakkında rahmetin sabit olacağı muhakkaktır.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ ayet-i celileyi: (وَ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ) **"İşte bu, apaçık bir kurtuluştur."** cümle-i celilesiyle bitirmiştir ki, buradaki ism-i işaret, ya azabın döndürülmesi veya Mevlâ Tealâ'nın rahmet etmesine tevcih olunmuş (yönlendirilmiş) tir.

Azabın döndürülmesinin fevz-ü necat oluşu ise, o günün azabından kurtulanın, o günün nimetine kavuşacağındandır. Nitekim:

« ... فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ... (١٨٥) »

"Kim o ateşten uzaklaştırılıp cennete girdirilirse, muhakkak fevz-ü necat bulmuş (kurtulmuş) **tur."** *(Âli İmran Suresi:185 den)* kavl-i şerifi de, bu manayı teyid etmektedir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle demiştir: "Her kime Allah-u Tealâ'nın ezelî inayeti ulaşırsa, o kişiden ebedî azabını çevirir"

Mevlâ Tealâ, kendisinden başkasını dost edinmenin caiz olmayacağına dair deliller açıkladıktan sonra, bir başka aklî delil getirmek üzere şöyle buyuruyor:

وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٧)

KELİME MANASI (17)

(وَاِنْ يَمْسَسْ) **Eğer dokundurursa,** kime? (كَ) **sana,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neyi? (بِضُرٍّ)**bir zararı,** (فَلَا كَاشِفَ) **hiç bir açıcı yoktur,** neyi? (لَهُ) **onu,** yani o belâyı senden kimse gideremez, (اِلَّا هُوَ) **ancak O** (Allah-u Tealâ giderebilir). (وَاِنْ يَمْسَسْ) **Eğer dokundurursa,** kime? (كَ) **sana,** neyi? (بِخَيْرٍ) **bir hayrı,** (فَهُوَ) **O,** (عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ) **her şey üzerine,** (قَدِيرٌ) **ziyade kâdirdir.**

MEALİ ŞERİF

Eğer Allah sana bir zarar (belâ) **dokundurursa, onu kendisinden başka hiç bir açıcı** (giderici) **yoktur. Eğer sana** (sağlık ve zenginlik gibi) **bir hayır dokundurursa, işte O, her şeye ziyadesiyle gücü yetendir** (dolayısıyla o nimeti senin elinden almaya kimsenin gücü yetmeksizin o nimeti sende saklayabilir).

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebirde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, aklı olanın Allah-u Tealâ'nın dışında bir veli edinmesinin caiz olmadığını beyan hususunda bir başka delildir. Şöyle ki:

Zarar; elem, hüzün, korku ve bunların hepsine veya birisine sebebiyet veren her şeyin ismidir.

Menfaat ise, lezzet, sevinç ve bunların ikisine veya birisine sebebiyet veren şeye denir.

Hayr da, zararı giderme ve fayda elde etme arasında müşterek olan şeyin adıdır.

Hâl böyle olunca, insanın ya zarar, ya da hayırda olacağı ve bu iki hâlden dışarı çıkamayacağı hususu sabit olmuş olur. Çünkü zararın giderilmesinde lezzet olsa da olmasa da, muhakkak bir menfaat söz konusudur.

Bu sabit olunca Mevlâ Tealâ, zararların azının da çoğunun da ancak kendi yardımı ile defedilebileceğini, hayırların azının da çoğunun da yine ancak kendi vermesiyle elde edilebileceğini açıklamıştır.

Bunun delili şudur: Varlıklar, zatı gereği ya vacip (olması zaruri) veya mümkin (varlığı yokluğu müsavi) dir. Vacip lizatihi, bir olduğu için O'nun dışında kalan her şey mümkin lizatihidir.

Mümkinü'l-vücûd olanlar ise ancak vacibü'l-vücûd'un icadıyla var olacaklarından Mevlâ Tealâ dan gayrı her şey, ancak O'nun icad ve tekvini (var etmesi, yaratması) ile mevcut olmuştur ki böylece ayet-i celilenin ifade ettiği: "Bütün zararların giderilmesi ve bütün hayırların elde edilmesinin ancak Allah-u Tealâ'nın yardımı ile olabileceği" hakikati, burhan-ı aklî (akla dayanan delil) ile de subût bulmuş olur.

Eğer burada, "Bazı kere biz insanın, başına gelen zararları malı, adamları ve yardımcıları sayesinde savuşturduğunu, bazen de kendi gayreti ve başkalarının yardımı ile bazı faydalar elde ettiğini görmekteyiz.

Yine böylece zararların en büyüğü kâfirlik olduğuna göre, bunun da ancak Allah-u Tealâ'nın yardımı ile defedilebileceğini söylemek gerekir. Hayırların en büyüğü olan imanın da ancakAllah-u Tealâ'nın icadıyla elde edilmesi gerekir ki, bu durumlarda insanın küfründen dolayı bir azaba, imanından dolayı da her hangi bir mükâfata müstahak olmaması gerekir.

Yine biz insanların bazı ilâçlardan istifade ettiklerini ve zehirleri kullanmakla da zarara uğradıklarını görmekteyiz. Bütün bunlar ayet-i celilenin zahiri manasını zedelemez mi?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

İnsandan meydana gelen her hangi bir iş ancak, kendisinde o fiili işlemeye sevkeden bir istek mevcut olduğu zaman husule gelir, çünkü bir işin sebepsiz meydana gelmesi imkânsızdır. İnsanın kalbinde meydana gelen bu niyet ise ancak Allah-u Tealâ'dan olduğu için bu takdirde her şey Allah-u Tealâ'dandır.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile Allah-u Tealâ'dan gayrından bir şey bekleyenleri reddetmektedir.

Kutbu Rabbânî Abdülkadir-i Geylânî *(Kuddise Sırruhu)* "Fütûhu'l-Gayb" isimli eserinde, uzun sözlerinin arasında bu konuda şöyle buyurmuştur: "Dünya ve ahirette selâmet isteyen kişi, sabretmeli, razı gelmeli, kullara şikayeti terketmeli, hacetlerini Rabbine arzetmeli, taatına devam etmeli, belânın açılmasını ancak Allah-u Tealâ'dan beklemeli ve herşeyden kesilip Mevlâ Tealâ'ya yönelmeli, çünkü O'nun mahrum etmesi atâ (verme), azabı nimet, belâsı deva, vaadi hâl, sözü fiildir.

Mevlâ Tealâ'nın bütün işleri, hikmet ve maslahata (yaratıkların faydalarına) uygun olduğundan güzeldir. Ne var ki, Allah-u Tealâ takdirlerindeki hikmeti kullarından gizleyip kendine tahsis ettiğinden, kula düşen ancak, emirleri tutup yasaklardan kaçarak ve kadere teslim olarak ubûdiyyetle iştiğâl (kullukla meşgul olmak) ve rubûbiyyetle iştiğâli terkedip (Mevlâ Tealâ'nın işlerindeki hikmetleri araştırmayıp), "Bu neden böyle? Şu nasıl? Bu ne zaman? " gibi sorulardan sakınmakdır."

Abdülkadir-i Geylânî *(Kuddise Sırruhu)* nun bütün bu beyanları, bu ayet-i celilenin tefsirinde bütün muteber tefsir kitaplarında nakledilen İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın rivayet ettiği şu hadis-i şerife istinat etmekte (dayanmakta) dır:

٣٣١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: أُهْدِىَ اِلَى النَّبِيِّ ﷺ بَغْلَةٌ اَهْدَاهَا لَهُ كِسْرىٰ فَرَكِبَهَا بِحَبْلٍ مِنْ شَعْرٍ ثُمَّ اَرْدَفَنِى خَلْفَهُ ثُمَّ سَارَ بِى مَلِيًّا ، ثُمَّ الْتَفَتَ فَقَالَ: « يَا غُلَامُ » قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ: « اِحْفَظِ اللّٰهَ يَحْفَظْكَ ، اِحْفَظِ اللّٰهَ تَجِدْهُ اَمَامَكَ ، تَعَرَّفْ اِلَى اللّٰهِ فِى الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِى الشِّدَّةِ. وَاِذَا سَاَلْتَ فَاسْأَلِ اللّٰهَ . وَاِذَا اسْتَعَنْتَ، فَاسْتَعِنْ بِاللّٰهِ ، قَدْ مَضَى الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ . فَلَوْ جَهَدَ النَّاسُ اَنْ يَنْفَعُوكَ بِمَا لَمْ يَقْضِهِ اللّٰهُ لَكَ ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ . وَلَوْ جَهَدَ النَّاسُ اَنْ يَضُرُّوكَ بِمَا لَمْ يَكْتُبْهُ اللّٰهُ عَلَيْكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ . فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَعْمَلَ بِالصَّبْرِ مَعَ الْيَقِينِ ، فَافْعَلْ . فَاِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَاصْبِرْ . فَاِنَّ فِى الصَّبْرِ عَلَىٰ مَا تَكْرَهُهُ خَيْرًا كَثِيرًا . وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الصَّبْرِ النَّصْرَ . وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الْكَرْبِ الْفَرَجَ . وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الْعُسْرِ الْيُسْرَ »

331 - "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir katır hediye edilmişti, onu ona (acem kralı) Kisra hediye etmişti. Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kıldan yapılma bir ipe tutunarak ona bindi, beni de arkasına oturtarak uzun zaman benimle gitti. Sonra bana dönerek: **"Ey delikanlı!"** diye nida etti, ben "Buyur ya Resulallah!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Allahı (n emirlerini) **gözet ki, O da seni** (her hususta) **muhafaza etsin. Allahı muhafaza et** (dinini titizlikle tatbik et) **ki, O'nu** (n yardımını) **önünde bulursun. Bollukta Allaha** (ibadetinle iyi olarak) **tanın ki, darlıkta da O seni tanısın.** (Bir şey) **İsteyeceğinde Allah'tan iste.**

Yardım isteyeceğin zaman Allah'tan dile. (Kıyamete kadar) **Olacak şeyler hakkında kalem geçti** (yazılan yazıldı). **Artık insanlar, Allahın senin lehine hükmetmediği bir şeyle sana menfaat vermek için son derece gayret gösterseler de buna kâdir olamaz** (güç bulamaz) **lar. Ve yine insanlar, Allah'ın senin aleyhine yazmadığı bir şeyle sana zarar vermek üzere ne kadar gayret gösterseler de buna güç yetiremezler.**

Yakîn (karşılaştığın istenmedik hadiselerin arkasında büyük bir hayır gizlendiğine dair şüphesiz inanç) **ile birlikte sabırla amel etmeğe** (seve seve katlanmaya) **gücün yeterse, bunu yap. Buna gücün yetmezse** (bu inanca sahip olamadığından başına gelene razı olamasan da), **yine de** (zorla da olsa) **sabret. Çünkü istemediğin şeye sabretmende çok büyük bir hayır vardır.**

Bil ki! Yardım sabırla beraberdir. Yine bil ki! Belânın açılması sıkıntıyla beraberdir. Şunu da bil ki! Kolaylık zorlukla beraberdir." *(Hâkim, Müstedrek, No:6303, 3/623, Tirmizî, Kıyame:59, No:2516, 4/667, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2669, 1/628, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:11343, 11/123, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliya, 1/314)*

Her müminin bu hadis-i şerifi, kalbinin aynası, şiarı (alâmeti), disarı (örtüsü) ve hadisi (devamlı düşündüğü şey) yerine koyarak bütün harekât ve sekenâtında (gezişlerinde ve duruşlarında) bununla amel etmesi lâzımdır ki, dünya ve ahirette selâmete çıksın ve Allah-u Tealâ'nın rahmetiyle izzet (manevi ululuk) bulsun.

İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celilesinde Allah-u Tealâ, kendisinin bütün fayda ve zararların maliki, yarattıkları hakkında dilediği şekilde tasarruf (yetki) sahibi olduğunu, hükmünü bozacak ve kazasını reddedecek kimse bulunmadığını kullarına bildirmiştir. Nitekim:

٣٣٢- عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ:
« اَللّٰهُمَّ لاَمَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ ، وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ »

332 -Mugiyre ibni Şu'be *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in her farz namazın akabinde okuduğu: **"Ey Allahım! Senin verdiğini engelleyecek hiç kimse yoktur. Senin vermediğini de verecek hiç bir fert yoktur. Senin katında zenginlik sahibine zenginliği fayda vermeyecektir.** *(Buharî, Salât:71, No:808, 1/289, Müslim, Mesâcid:26, No:593, 1/414, Ebû Davud, Sünnet:360, No:1505, 1/472, Nesâi, Sehv:85, No:1340, 3/79)* duası da bu hakikati dile getirmektedir.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, zarar ve hayrın insana isabet etmesinden bahsederken, belâyı hayırdan iki yönden ayırmıştır.

1- Zararın dokunmasını, hayrın gelmesinden önce zikretmiştir ki bu, her zararın peşinde mutlaka hayır ve selâmetin gerçekleşeceğine işaret eder.

2- Zararın dokundurulması ile ilgili olarak, (فَلاَ كَاشِفَ لَهُ اِلاَّ هُوَ) **"Onu** (o belâyı) **O'ndan** (Allah-u Tealâ'dan) **başka açacak yoktur."** buyururken, hayrın dokunması hususunda ise, (وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) **"O, herşeye hakkıyla kâdirdir."** buyurmuştur ki, böylece hayır konusunda kendisinin her şeye gücü yettiğini açıklayarak insanlara hayır vermeği dilemesinin, zarar ulaştırmayı istemesinden daha fazla olduğuna dikkat çekmiştir.

İşte bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın iradesinin daha çok rahmet tarafında bulunduğuna delâlet etmektedir. Nitekim:

٣٣٣-عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: « قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي »

333- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*,, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Allah-u Tealâ buyurdu ki: Rahmetim gazabımı geçmiştir."** *(Müslim, Tövbe:4, No:2751, 4/2108, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7303, 3/34, Buhari, Bedü'l-Halk:1, No:3022, 3/1166, İbni Mace, Mukaddime:13, No.189, 1/67)*

Ruhu'l-Beyan sahibinin beyanına göre, bütün belâları açan hakikatte ancak Allah-u Tealâ'dır, fakat bunu bazı kere sebepler vasıtasıyla, bazen de hiç bir sebep araya sokmaksızın yapabilir.

Bu yüzden gerçekte isti'âne (yardım talebi) ancak Allah-u Tealâ'dandır. Peygamberler ve velilerden istenen yardım ise, hayırlı bir muradın meydana gelmesi için onlardan şefaat (aracılık) istemekten başka bir şey değildir.

Dolayısıyla yaratıcının ancak Allah-u Tealâ olduğuna inanmak şartıyla, Allah-u Tealâ'nın dostlarından yardım istemenin gizli veya açık şirkle uzaktan ve yakından hiç bir alâkası yoktur. Zira hakiki muvahhid (gerçek manada Allah-u Tealâ'yı birleyen kimse), varlık âleminde Allah-u Tealâ'dan başka bir müessir (etki sahibi) bulunduğuna inanmaz.

Fayda vermeğe ve zararı kaldırmağa Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin güç yetiremeyeceği hakkında diğer ayet-i kerimeler:

« وَ اِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ اِلاَّ هُوَ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَآدَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (١٠٧) »

"Eğer Allah (-u Tealâ) sana bir zarar dokundurursa, onu kendinden başka açacak (giderecek) yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun fazl (u kerem) ini geri çevirecek de yoktur. O, bunu (hayrını) kullarından dilediğine eriştirir ve O, ziyade bağışlayandır, çok acıyandır." *(Yunus Suresi:l07)*

« مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلاَ مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلاَ مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٢) »

"Allahın insanlara açacağı her hangi bir rahmeti tutacak (hapsedecek) hiç bir kimse yoktur. Tutacağı şeyi de O'ndan sonra salıverecek hiç bir fert yoktur. O, ziyade izzet (ululuk) sahibidir, üstün hikmet (her işte isabet) sahibidir." *(Fâtır Suresi:2)*

« وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ اَوْ اَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ (٣٨) »

"Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? (diye) **sorsan, elbette 'Allah' derler. De ki: Öyleyse** (bana) **söyler misiniz? Allah** (-u Tealâ) **bana bir zarar** (vermek) **isterse, Allahı bırakıp da taptıklarınız** (var ya), **onlar O'nun bu zararını açabiliciler midir** (giderebilirler mi)**? Yahut O, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini tutab iliciler midir** (engelleyebilirler mi)**? De ki: Allah** (-u Tealâ) **bana yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenirler."** *(Zümer Suresi:38)*

Mevlâ Tealâ, her şeye kâdir olduğunu beyandan sonra, bütün kullarının fevkinde kâhir olduğunu zikrederek, kudretinin kemalini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (١٨)

KELİME MANASI (18)

(وَهُوَ) O (Allah-u Tealâ), (الْقَاهِرُ) **kahır sahibidir** (her türlü tasarruf ve galibiyete sahiptir), nerede? (فَوْقَ عِبَادِهِ) **kullarının üzerinde,** yani bundan maksat cihet bakımından üst tarafta bulunmak değil, kudret ve galibiyet bakımından kullarından üstünlüğüdür. (وَهُوَ) **O,** (الْحَكِيمُ) **ziyade hikmet sahibidir** (her şeyi olduğu gibi bilen ve her işi yerli yerinde yapandır), (الْخَبِيرُ) (kulların gizli işlerinden) **ziyade haberdârdır.**

MEALİ ŞERİFİ

O (Mekândan münezzeh olduğu hâlde) **kullarının üzerinde kâhir** (her türlü tasarruf ve yetkiye sahip) **dir. Ve O, ziyade hikmet sahibi** (her şeyi aslı üzere bilen, yerli yerinde yapan ve hükümlerini muhkem - sağlam - kılandır), (kullarının gizli hallerinden ve işlerinden) **ziyade haberdârdır.**

İ Z A H A T

Tahrîr ve Tenvîr tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celilenin, geçen ayet-i celile ile münasebeti, ikisinin manasının da: "Allah-u Tealâ'dan başka tapınılan varlıkların, ibadete müstahak olmadıkları" nı ifade etmesindendir.

Bir önceki ayet-i celile, fayda ve zarar gibi yaratıklarla ilgili hususlarda batıl ilâhların hiçbir etkisi bulunmadığı hakikatini açıklayarak, bu ayet-i celile ise, Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir şeyin, her yaratığa kendisine uygun düşen hâlleri vermek suretiyle herkes üzerine kahir ve her şeyden haberdâr olamayacağını beyan etmek suretiyle Allah-u Tealâ'nın tevhidini ispat ve O'nun dışındakilerin ibadete istihkâkını iptal etmektedirler.

Şu bir gerçektir ki, ilâh olacak zatın **kudret** ve **ilim** sıfatları bulunması gerekir ki, bütün kemal sıfatları bu ikisinde toplanmaktadır. Nitekim bir önceki ayet-i celilede geçen, "Fayda vermek, zarar etmek, diriltmek ve öldürmek" gibi ef'âl sıfatlarının da ilâh olan zatta bulunması gerekir.

Bu izafî sıfatlar, İmam-ı Eş'ari *(Rahimehullah)* ın dışındakilere göre, Mevlâ Tealâ'nın kudretinin taallûkatı (ilgi alanları) dır ki, örfe nazaran bunlara da sıfat denilmiştir. İmam-ı Eş'arî *(Rahimehullah)* a göreyse, bütün bunlar kudret sıfatıyla ilgili olduğundan, ayrıca sıfat sayılmayıp, kudret sıfatına dahildir.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ'nın kemal sıfatları, kudret ve ilme tahsis edilmiştir. Kemal ifade eden bütün sıfatların hakikati kudret ve ilim sıfatlarına raci olduğu için bu ayet-i celiledeki:

(وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِه) **"O, kullarının üzerinde kâhirdir."** ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın kudretinin kemaline (gücünün üstünlüğüne);

(وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ) **"O, ziyade hikmet sahibidir, her şeyden haberdârdır."** kavl-i şerifi de ilminin kemaline (bilme sıfatının mükemmelliğine) işaret etmektedir.

Ayet-i celilede geçen: (وَ هُوَ الْقَاهِرُ) kavl-i şerifi hasr ifade ettiğinden ayet-i celilenin manası "Kudretin ve ilmin kemaliyle sıfatlanan, ancak Allah-u Tealâdır." şeklindedir ki, bu durumda: "Kâmil varlık ancak O'dur, O'nun dışındaki her şey nakıs (eksik) tir" hakikati zahir (gerçeği ortaya çıkmış) olur.

Allah-u Tealâ'nın kâhir olmasının, kudretine ne şekilde delâlet ettiği:

Allah-u Tealâ'dan gayri her şey, zatı itibariyle mümkinü'l-vücud olup lizatihi mümkin olanın da varlığı yokluğuna veya yokluğu varlığına ancak varlığı vacip olan bir zatın tercihi, tekvini (var etmesi), icad ve ibda' (yoktan yaratma) sı ile tereccuh edeceğinden (baskın çıkacağından) dolayı hakikatte bazen varlığı yokluğa, bazen de yokluğu varlığa üstün getirmek suretiyle mümkinatı kahreden (varlığı ve yokluğu eşit olan şeyler hakkında tercih ettiğini yapan) ancak Allah-u Tealâ'dır.

Allah-u Tealâ'nın, öldürme, fakir etme ve zelil kılma gibi suretlerle kullarını kahredici olması da buna dahildir. Nitekim Yahyâ *(Aleyhisselâm)* ın Danyal *(Aleyhisselâm)* ın kabrini ziyaret ederken işitmiş olduğu:

« سُبْحَانَ مَنْ تَعَزَّزَ بِالْقُدْرَةِ وَالْبَقَاءِ وَقَهَرَ الْعِبَادَ بِالْمَوْتِ »

"Kudret ve bekâ ile izzet bulan ve ölümle kulları kahreden zatı tesbih ederim." *(Allâme Safûrî, Nüzhetü'l-Mecâlis ve müntehabu'n Nefâis: 1/43)* nidası da bu manaya delâlet etmektedir. Mevlâ Tealâ'nın:

« قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٦) تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (٢٧) »

"(Habibim!) Deki: "Ey Mülkün (gerçek) sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden alırsın. Dilediğini azîz eder (yükseltir), dilediğini de zelil eder (alçaltır) sın. Hayır (her türlü iyilik)

ancak senin elindedir, gerçekten sen her şeye son derece kadirsin. Geceyi gündüze girdirir, gündüzü de geceye girdirirsin. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin." *(Âli Imran Suresi:26, 27)* kavl-i şerifinde zikredilen bütün hususlar Allah-u Tealâ'nın, kullarını kahretmesinin çeşitli misalleridir.

Beğavî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, **kahr** sıfatında kudret manasından ziyade bir anlam vardır ki o da, "Başkasının, isteğine ulaşmasına engel olmak" tan ibarettir. Bazıları, "Kâhir" sıfatına: "Her şeyi tedbirde münferid (yönetimde tek) olup, yaratıklarını kendi muradına zorlayan" manasını vermişlerdir.

Buna göre, (وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِه) **"O, kullarının fevkinde kâhirdir."** kavl-i şerifi, "O, küllârına gâliptir, bütün kullar O'nun kudretinin altında makhûr (ezilmiş) lerdir. O, kullarını dilediği şekilde yönetir, bu sırada kullarına zor ve ağır gelen bazı şeyler yapar, gam verir, üzer, fakir eder, öldürür, zelil kılar, fakat kullarından hiç biri O'nun bu kahır ve takdirinin altından çıkıp tedbirini reddetmeğe güç bulamazlar." manasındadır.

İşte Allah-u Tealâ'nın sıfatında geçen "Kâhir" in manası budur ki, özetle: "İstediği şeyi yapmaktan, kimsenin kendisini aciz bırakamayacağı zat" anlamına gelmektedir.

İbni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Kâhir" sıfatı, "Öyle bir sebeplerle kullarına istediğini zorla yaptırandır ki, kimse onu engellemeğe güç bulamaz." manasındadır.

Bunun en bariz örneği uyku ve ölümdür, çünkü kullar ölümü hiç istemeseler de, Allah-u Tealâ onu istediğinde yaratır. Bazen de olmasını istedikleri şeyi yaratmaz, nitekim: Kısıra çocuk vermez, herkese bilmek istediği bir çok şeyi öğretmez.

Özetle: Herkes bazı şeyleri yapar, bazı şeyleri yapamaz.Bir takım işleri de bazen yapar, bazen yapamaz. Meselâ normal yürüyen bir kimse, ayağı uyuşunca yürüyemez. İşte bütün bunlar göstermektedir ki, yaratıklardaki bütün güç ve kuvvetleri yaratan ancak Allah-u Tealâ'dır. Çünkü bazen istedikleri gücü kendilerine vermemektedir. Bazı zamanlarda da beşerin makdür'ünden hariç olan (gücü dışında kalan) şeyleri yaratmaktadır.

Sonra akıl, gayb âlemini (görünmeyenleri) şehadet âlemine (görünenlere) kıyas ederek, her hususta Mevlâ Tealâ'nın ezici bir güce sahip olduğunu anlar. Nitekim Mevlâ Tealâ görünmeyen nice unsurlar ve kuvvetler yaratmış ve bunları birbirine musallat etmiştir ki, Allah-u Tealâ'nın kahır sıfatı taallûk etmeksizin hiçbirinin kendisini müdafaaya gücü yoktur.

Allah-u Tealâ'nın **"Hakîm"** oluşunu bu ayet-i celilede ilim manasına hamletmek (Allah-u Tealâ'nın bilme sıfatına yorumlamak) mümkün değildir. Zira peşine zikredilen **"Habîr"** sıfatı ilim manasına işaret ettiğinden, **"Hakîm"** sıfatı da aynı manaya geldiğinde bir tekrar lâzım gelir ki, bu caiz değildir.

Bu yüzden **"Hakîm"** sıfatını: (صُنْعَ اللهِ الَّذِى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ (٨٨)) **"Bu, herşeyi muhkem** (sapasağlam) **yapan Allah** (-u Tealâ) **nın sanatıdır."** *(Neml Suresi:88 den)* ayet-i celilesinde zikredildiği üzere "Muhkim" manasında kabul ederek, "İşleri sağlam ve titiz, bozukluk ve eksiklikten uzak" anlamında, **"Habîr"** sıfatını ise, "Her şeyden ziyadesiyle haberdâr" manasında tefsir etmek gerekir.

Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde oluşunun izahı:

Sapık müşebbihe fırkası bu ayet-i celileyi, Allah-u Tealâ'nın, âlemin üzerinde olan bir cihette bulunduğu hususunda delil getirmişlerdir. Fakat onların bu görüşü reddedilmiş olup, yanlışlığına dair bir çok deliller mevcuttur.

Evvelâ şunu ifade edelim ki, Allah-u Tealâ'ya fevkiyet ispat eden bir çok ayet ve hadis-i şerifler bulunmaktadır. Nitekim:

« اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (٥) » **"Rahman** (Tealâ), **Arş üzerine istiva etmiştir."** *(Tâhâ Suresi:5)*

« اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ ... (١٠) » **"O'na ancak güzel sözler yükselir."** *(Fâtır Suresi:10 dan),*

« بَلْ رَفَعَهُ اللهُ اِلَيْهِ ... (١٥٨) » **"Bilakis Allah** (-u Tealâ) **onu** (İsa *(Aleyhisselâm)* ı) **kendine kaldırmıştır"** *(Nisa Suresi:158 den),*

« تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ... (٤) » **"Melekler ve ruh O'na yükselir."** *(Me'âric Suresi:4 den),*

« يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ... (٥٠) » **"Onlar** (melekler) **üstlerinden, Rablerinden korkarlar."** *(Nahl suresi:50 den)* gibi ayet-i celileler bu-nun misallerindendir. Bu gibi ayet-i celileler, müteşâbihât (gerçek manasını ancak Allah-u Tealâ'nın bilebileceği ayetler) den sayılmaktadır ki, bunlar hakkında ehli sünnet uleması, selef (öncekiler) ve halef (sonrakiler) olmak üzere iki görüşe ayrılmışlardır.

1- Selef'in bu hususdaki görüşü, tevile kaçmadan ve Allah-u Tealâ'yı yaratıklarına hiçbir yönden benzetmeden ayet-i celileleri dış manası üzere kabul ederek bu hususdaki gerçek bilgiyi Allah-u Tealâ'ya ısmarlamaktır.

2- Son devrin bazı insanları bu gibi ayet-i celileleri delil sayarak Allah-u Tealâ'ya mekân ispat etmeğe kalkıştıklarından halef uleması bu gibi ayet-i celileleri te'vil ederek,

a) Allah-u Tealâ'nın arşa istivasını, hakimiyet ve kudretinin arşı kuşatarak bütün kâinatı içine alması,

b) Güzel sözlerin Allah-u Tealâ'ya yükselmesini, kelime-i tayyibe gibi zikirlerin Allah-u Tealâ'nın manevi katına ulaşması,

c) İsa *(Aleyhisselâm)* ı kendine yükseltmesini, hükümlerinin iniş yeri olan ikinci kat semaya kaldırması,

d) Meleklerin ve Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ın Allah-u Tealâ'ya yükselmesini, O'nun arşına ve emirlerinin mehbıtı (iniş yeri) olan manevî nezdine çıkmaları,

e) Meleklerin, üstlerinden, Rablerinden korkmalarını ise, üst taraflarından gönderebileceği bir azaptan dolayı Allah-u Tealâ'dan korkmaları manalarına yorumlamışlardır.

Yine böylece, Allah-u Tealâ'ya fevkiyet ispat eden bazı hadis-i şerifler de mevcuttur, nitekim:

Abbas ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , yedi kat gökler arasındaki mesafeyi beyan ettikten sonra:

٣٣٤ – عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...ثُمَّ فَوْقَ السَّابِعَةِ بَحْرٌ بَيْنَ اَسْفَلِهِ وَاَعْلاَهُ مِثْلُ مَابَيْنَ سَمَاءٍ اِلىٰ سَمَاءٍ ، ثُمَّ فَوْقَ ذٰلِكَ ثَمَانِيَةُ اَوْعَالٍ بَيْنَ اَظْلاَفِهِمْ وَرُكَبِهِمْ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ اِلىٰ سَمَاءٍ ، ثُمَّ عَلىٰ ظُهُورِهِمُ الْعَرْشُ مَا بَيْنَ اَسْفَلِهِ وَاَعْلاَهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ اِلىٰ سَمَاءٍ ، ثُمَّ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالىٰ فَوْقَ ذٰلِكَ »

335 - **"Yedinci göğün üstünde bir deniz vardır ki, bu denizin altı ile üstü arası iki gök arası kadardır. Bunun da üstünde** (yapı bakımından dağ keçisinin tekesine benzeyen) **sekiz melek vardır ki, bunların çatal tırnakları ile sırtları arası bir gök ile diğer gök arasındaki mesafe kadardır.**

Sonra onların sırtlarının üstünde Arş vardır ki, onun altı ile üstünün arası, gökten göğe olan mesafe kadardır. Allah (-u Tealâ) **ise Arşın fevkındedir."** *(Ebû Davud, Sünnet:18, No:4723, 2/644, Tirmizî, Tefsir:68, No:3320, 5/425, İbni Mace, Mukaddime:13, No:193, 1/69, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1770, 1/442, Âcûrî, Kitâbu'ş-Şerîa, No:609, Sh.243, Hâkim, Müstedrek, No:3849, 2/543)*

Allâme Sehârenfôrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hadis-i şerifte geçen fevkiyetten maksat, cihet ve keyfiyet (yön ve şekil vermek) değildir. Çünkü Allah-u Tealâ teşbih ve tekyif (benzetme ve şekil verme) den münezzehtir. Nitekim selef *(Rahimehumullah)* bu gibi hadis-i şeriflere iman ederek gerçek manasını Allah-u Tealâ'nın ilmine bırakmışlar, asla Allah-u Tealâ'ya mekân ispat etmemişlerdir. *(Bezlü'l-mechûd, 18/258)*

٣٣٥ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بَيْنَا اَهْلُ الْجَنَّةِ فِى نَعِيمِهِمْ اِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ ، فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ ، فَاِذَا الرَّبُّ قَدْ اَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ، فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ ، يَا اَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿ سَلاَمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴾ قَالَ: فَيَنْظُرُ اِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ اِلَيْهِ . فَلاَ يَلْتَفِتُونَ اِلىٰ شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَا دَامُوا يَنْظُرُونَ اِلَيْهِ حَتّىٰ يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقىٰ نُورُهُ ، وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِى دِيَارِهِمْ »

335 - Câbir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cennet ehli nimet içinde iken aniden onlara bir nur çıkıp yükselir. Bunun üzerine onlar başlarını kaldırırlar.**

İşte o anda Rabb (Tealâ) **üstlerinden onlara zuhur ederek** (görünerek): **'Ey cennet ehli, selâm olsun size! ' buyurur. İşte bu, Allah** (-u Tealâ) **nın : 'Ziyade acıyan bir Rabb tarafından** (onlara) **bir söz olarak selâm vardır.'** *(Yasin Suresi:58)* **kavl-i şerifidir.**

Sonra Allah (-u Tealâ) **onlara bakar, onlar da O'na bakarlar da, O'na baktıkları sürece hiç bir şeye iltifat etmezler. Nihayet O, onlardan gizlenir, fakat onların yurtlarında ve üzerlerinde O'nun nuru ve bereketi bâki kalır."** *(İbni Mace, Mukaddime:13, No:184, 1/65)*

Ulema, hadis-i şerifte geçen "Rabb Tealâ onların fevkinde zuhur eder" fıkrasını te'vil etmişlerdir, çünkü Allah-u Tealâ için hiç bir yön söz konusu değildir, bu itibarla onların fevkinden, üstlerindeki semt ve yer kastedilmemiştir. Burada Allah-u Tealâ'nın zatına lâyık bir yücelik ve üstünlük murattır.

٣٣٦ – عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَيْحَكَ! اَتَدْرِى مَاتَقُولُ؟ » وَسَبَّحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتّٰى عُرِفَ ذٰلِكَ فِى وُجُوهِ اَصْحَابِهِ ، ثُمَّ قَالَ: « وَيْحَكَ! اِنَّهُ لَا يُسْتَشْفَعُ بِاللهِ عَلٰى اَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ ، شَأْنُ اللهِ اَعْظَمُ مِنْ ذٰلِكَ ، وَيْحَكَ! اَتَدْرِى مَا اللهُ؟ اِنَّ عَرْشَهُ عَلٰى سَمَاوَاتِهِ لَهٰكَذَا » وَقَالَ بِاَصَابِعِهِ مِثْلَ الْقُبَّةِ عَلَيْهِ. « وَاِنَّهُ لَيَئِطُّ بِهِ اَطِيطَ الرَّحْلِ بِالرَّاكِبِ »

336- Cübeyr ibni Muhammed ibni Cübeyr ibni Mut'im'in, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah-u Tealâ'yı kendisine aracı yapmağa kalkışan bir arabiye: **"Yazık sana! Ne dediğini** (sözünün neticesinin Allah-u Tealâ'ya hakarete varacağını) **biliyor musun?"** buyurduktan sonra, tesbihe (Allah-u Tealâ'yı tenzih etmeğe) o kadar devam etti ki, o kişinin bu sözünün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e çok ağır geldiği sahabe-i kiramın yüzlerinden anlaşıldı.

Sonra şöyle buyurdu: **"Yazık sana! Şüphesiz ki, Allah** (-u Tealâ) **yaratıklarından hiç bir şeye aracı yapılmaz, Allah** (-u Tealâ) **nın şanı bundan büyüktür. Yazık sana! Allah** (-u Tealâ) **kimdir bilir misin? "** buyurduktan sonra mübarek parmaklarını kubbe gibi yaparak, **"Şüphesiz ki O'nun Arş'ı, gökleri üzerinde elbette böylecedir. Şüphesiz ki yükün, üzerine binenin ağırlığından gıcırdadığı gibi Arş O'nunla** (Allah-u Tealâ'nın azametine dayanamayarak) **ses çıkarır."** buyurdu. *(Ebû Davud, Sünnet:18, No:4726, 2/645)*

Allâme Azîm Âbâdî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, aracı yapılan kişi ekseriyetle istenen kimseden düşük sayılacağından Resulullah *(Sallallahu Aleyhi*

ve Sellem) Allah-u Tealâ'yı kendisine aracı yapan kimsenin bu yanlış ifadesinden Allah-u Tealâ'yı tenzih etmek üzere çokça, "Sübhanallah" dedikten sonra, Allah-u Tealâ'nın azametini beyan sadedinde Arş'ın O'nun azametinden ses çıkardığını ifade etmiştir.

Asrında ehli sünnet vel cemaatin imamı olan, Ebû Süleyman-ı Hattâbî *(Rahimehullah)* bu makamda şu açıklamaya yer vermiştir: Bu hadis-i şerif zahiri üzere bırakıldığında bir nevi keyfiyete (şekil vermeğe) sebebiyet verebilir ki, Allah-u Tealâ'nın zatından ve sıfatlarından şekil nefyedilmiştir.

O hâlde anlaşılan, bu sözden maksat, bu sıfatı tahdid (sınırlamak) değildir. Ancak murat, Allah-u Tealâ'nın büyüklüğünü anlatmak için dinleyenin zihnine manayı yaklaştırmaktır. Çünkü muhatap ince sözlerin manalarını anlayamayacak şekilde katı bir bedevî olduğundan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona anlayacağı dilde konuşmuştur.

Buna göre mana: "Üstündeki yükü taşımaktan aciz kalan deve palanı ses çıkarttığı gibi, Allah-u Tealâ'nın Arşı da, O'nun azametine dayanamayarak ses çıkartmaktadır. Dolayısıyla böyle yüce şan'a sahip bir zat, kendisinden aşağı olan yaratıklara aracı yapılamaz." demektir ki, bu ifadelerde Allah-u Tealâ'nın yaratıklarından bir şeye benzetilmesi veya bir hisle idrâk edilmesi yahut bir mahlûkun suretiyle şekillenmesi gibi manalara asla yer yoktur. Çünkü:

« ... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (١١) »

"O'nun misli hiçbir şey yoktur. O, ziyade işiten, hakkıyla görendir." *(Şûrâ Suresi:ll den)* kavl-i şerifinde Allah-u Tealâ kendini en iyi şekilde tarif etmektedir. *(Avnu'l-Ma'bud, 13/15, Fethu'l-Mennân, 9/702; Aliyyü'l-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtîh, 9/722; Tîybî, el-Kâşifu an-Hakâiku's-sünen, 11/3625)*

٣٣٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا أَوَى إِلَىٰ فِرَاشِهِ :
« اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ؛ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ ».

337- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiği üzere, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yatağına sokulduğunda şöyle derdi: **"Ey Göklerin Rabbi, yerlerin Rabbi ve herşeyin Rabbi olan Allahım! Tane ve çekirdeği patlatarak bitiren, Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerimi indiren Allahım! Perçemindeıı senin tuttuğun, her şerlinin şerrinden sana sığınırım, Evvel sensin, senden evvel hiç bir şey yoktur. Âhır sensin, senden sonra da bir şey yoktur.**

Zahir (ayetleriyle açık olan) **sensin, senin fevkinde bir şey yoktur** (hiç bir şey senin kadar açık olamaz, çünkü en açık ayetler senin varlığına ve birliğine delâlet etmektedir).

Batın (zatıyla gizli olan) **sensin, senin dûnunda bir şey yoktur** (gizlilikte senden gayrı hiç bir şey, senden gizli olamaz). **Bana borcumu ödettir ve beni fakirlikten** (kurtararak) **zengin kıl."** *(Ebu Davud, Edep:107, No:5051, 2/732, Tirmizî, De'âvât:68, No:3481, 5/518, İbni Mace, Dua:15, No:3873, 2/1274, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8969, 3/325, Müslim, Zikir:17, No.2713, 4/2084, İbni Hibban, No:5512, 7/426)*

İmam-ı Tıybî, Mişkât şerhinde buyurmuştur ki: Hadis-i şerifte geçen "Fevk ve dûn" kelimelerinin bir çok manaları varsa da, bunlardan maksat Mevlâ Tealâ'nın bütün kâinatı kaplamış olmasıdır, dolayısıyla üst, alt gibi yön bildiren manalar verilmesine lüzum yoktur. *(el-Kâşifu an hakâiki's- sünen, 6/1887)*

Aliyyü'l Kari *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, **"Senin fevkinde bir şey yoktur."** ifadesinden maksat, "Sen öyle açıksın ki, zuhur (açık olmak) da senin üstünde hiçbir şey yoktur. Veya Sen öyle bir galipsin ki, senin üzerine hiç bir galip yoktur" demektir.

"Sen öyle gizlisin ki, senin dûnunda hiçbir şey yoktur." cümlesinde geçen "Dûne" lâfzı, gayr manasındadır, buna göre maksat: "Gizlilikte senden gayrı hiç bir şey, senden gizli olamaz" demektir. Bazen de "Karib" manasına gelebilir ki, o zaman mana: "Gizlilikte sana yakın hiçbir şey yoktur" şeklindedir.

Hadis-i şerifte geçen "Zuhûr ve Butûn" a: "Mevlâ Tealâ'nın, tefekkür edenlerin basiretlerine parlaması, kafa gözüyle bakanların gözlerinden gizlenmesi" şeklinde mana verenler de olmuştur. Bundan dolayı sûfiyye'den bazısı: "Allah-u Tealâ, batın gözünde **Zâhir** (kalp gözüne göre açık), zâhir gözünde ise **Bâtın** (kafa gözüne göreyse gizli) dir." demişlerdir. *(Mirkatü'l-mefâtîh, 5/255)*

Bütün bu izahlardan da anlaşıldığı üzere, müşebbihe fırkasının, Allah-u Tealâ'ya üst cihet ispat etme gayesiyle yukarıda zikredilen ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden delil olarak saydıklarında ve bunlara benzer diğer rivayetlerin hiç birinde selef uleması cihet ispatına gitmemişler, bilakis te'vilsiz (yoruma kaçmaksızın), tekyîfsiz (şekil vermeksizin), teşbihsiz (Mevlâ Tealâ'yı, yarattıklarından hiç birine benzetmeksizin) ve temsilsiz (mahlûkattan hiçbirini Mevlâ Tealâ'ya örnek olarak görmeksizin) bu ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri zahiri (dış manası) üzere kabul etmişlerdir.

Halef uleması ise, bu ayet ve hadislerin zahirî manalarından yola çıkarak Mevlâ Tealâ'ya mekân ispat etmeye çalışanları caydırmak için bir takım te'villere gitmişlerdir ki, biz bazen parantezlerle bu yorumlara işaret ettik, bazen de ayet ve hadislerin peşine ulemanın bu te'villerini sarahaten zikrettik.

Aliyyü'l-kârî *(Rahimehullah)* ın, "Emâlî" şerhinde zikrettiği üzere, selefin yolu eslem (te'vil etmemek, daha güvenceli), halefin mezhebi ise ahkem (te'vil ederek yanlış manalara mahal vermemek ise daha sağlam) dır. Fakat te'vil etsin etmesin selef ve halef'in tamamından ibaret olan ehli sünnet vel cemaat'tan

hiç bir fert, Mevlâ Tealâ'ya mekân ispat ederek, O'nu yaratıklarına benzetme ve mahlûkatından bir şeye muhtaç görme gibi bir sapıklığa düşmemişlerdir.

Bu müşebbihe fırkası ve bu gün onların uzantısı olan Vehhâbiye taifesi ise, Allah-u Tealâ'nın semada olduğunu, arşın üstünde oturduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişler ve kelimelerin lugat manalarından ileri geçememişlerdir.

Zira onlar, (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) **"O'nun misli hiçbir şey yoktur. O, ziyade işiten, hakkıyla görendir."** *(Şûrâ Suresi:ll den)* kavl-i şerifiyle, (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ) **"O'nun için hiçbir denk yoktur."** *(İhlâs Suresi:4)* ayet-i celilesini hakkıyla anlamış olsalardı, elbette Allah-u Tealâ'yı, yaratıklarından hiç birine benzetecek veya muhtaç kılacak ifadeler kullanmazlar ve bu gibi batıl inançlara saplanmazlardı.

Mevlâ Tealâ'nın mekândan münezzeh olduğuna dair aklî deliller:

1- İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın eşsiz beyanlarına göre, Eğer Allah-u Tealâ âlemin üstünde bulunmuş olsaydı, ya bir tarafı diğer taraftan ayırdedilemeyecek şekilde küçük olurdu veya bütün bölgelere uzanacak ve tüm yönlere varacak kadar büyük olurdu.

Birincisi, Mevlâ Tealâ'nın, cevher-i fert (atom) gibi küçük ve ufak olmasını gerektirir ki, bu caiz görülürse, âlemin ilâhının, evin penceresinden içeri düşen güneşin içindeki zerrelerden her hangi biri olması niçin caiz olmasın? Halbuki hiçbir akıllı kimse bunu söyleyemez.

İkincisi kabul edildiğinde ise, ilâh olan zatın müteba'ız ve mütecezzî (bazı parçalara ayrılmışve cüzlere bölünmüş) olması gerekir ki bu da, Allah-u Tealâ hakkında muhal (düşünülmesi dahi imkânsız) bir şeydir.

2- Allah-u Tealâ, ya her tarafı kuşatmıştır ki, o takdirde bütün pisliklere de bulaşmış olması gerekir, halbuki bu batıl (asılsız) dır veyahut O, bütün yönlerden mütenâhî (sonlu ve sınırlı) dır ki, bu durumda da ziyade ve noksan (artıp eksilme) mefhumlarının kendisi hakkında kullanılması doğru olur.

Böyle olan her şeyin muayyen bir ölçü ile sınırlanması da bir muhassıs'ın tahsis etmesine bağlı olacağından, Allah-u Tealâ'nın muhdes (sonradan meydana gelmiş bir varlık) olması gerekir ki, bunun böyle olmadığı aşikârdır. Ya da bazı yönlerden sonlu, diğer bazı yönlerden ise sonsuz olması gerekir ki, böylece de sınırlı olmakla mevsuf (sıfatlanmış) olan taraf, sınırsız olmakla vasfedilen taraftan başka olması icabeder, bu da, kısmet (bölünme) ve teczie (cüzlere ayrılma) yı gerektirir. Halbuki Allah-u Tealâ bütün bunlardan son derece münezzehtir.

3- Mekân lâfzı, ya sathı hâvî (her hangi bir şeyi içine alan bir yüzey) veya buud ve halâ (boyut ve boşluk) diye tefsir edilir. Birincisine göre, âlemdeki cisimler mütenâhî (sınırlı ve sonlu) olduğuna göre, âlemin dışı ne halâ

(boşluk), ne melâ (dolu), ne mekân (yer), ne haysiyet (yön) ne de cihet (taraf) tır ki, Allah-u Tealâ'nın zatının orada bulunması imkânsızdır.

Eğer ikincisi olursa, boşluğun cüzleri gerçekte birbirine eşit olduğundan, Allah-u Tealâ'nın, o cüzlerden birinde bulunması sahih olsaydı, elbette boşluğun diğer cüzlerinde de bulunması mümkün olurdu ki bu, bir muhassısın özelleştirmesine bağlı olan bir şeydir.

Halbuki bir fail-i muhtar sebebiyle meydana gelen her varlık muhdes (sonradan var olan) bir şey olacağından Allah-u Tealâ'nın bir cüzde bulunmuş olması da muhdes olur. Oysa ki, Allah-u Tealâ'nın zatı bu cüzde bulunma işinden ayrı düşünülemeyeceğinden muhdesten ayrılmayan şey de muhdestir. Bu durumda Allah-u Tealâ'nın zatının muhdes olması lâzım gelir ki bu muhaldir.

4- Buud ve halâ (boyut ve boşluk) bölünmeyi ve parçalanmayı kabul eden bir şey olup, böyle olan herşey ise zatı gereği mümkin ve bir mucid'e muhtaçtır ki, onu icad edenin de ondan evvel mevcut olması gerektiğine göre, Allah-u Tealâ'nın zatı, boşluğun, cihetin, yönün ve mekânın var olmasından önce mevcuttur.

Hâl böyle olunca mekân, yön ve boşluğun yaratılmasından sonra da Allah-u Tealâ'nın zatının, evvelce bulunduğu hâl üzere kalması gerekir, aksi hâlde Allah-u Tealâ'nın zatı hakkında değişiklik söz konusu olmuş olur ki, bu da muhaldir.

Bu gerçekler sabit olunca Mevlâ Tealâ'nın her vakit, mekânlardan ve yönlerden münezzeh olduğuna hükmetmek gerekir.

5- Bu âlemin küre şeklinde olduğu bir gerçektir. O hâlde bir yerde bulunanların başının üzerinde olan kimse, diğer topluluğun ayaklarının altında kalır, bu durumda Allah-u Tealâ'nın ya belli bir topluluğun, ya da herkesin üstünde olduğu söylenir ki, birinci ihtimal batıldır. Zira Allah-u Tealâ'nın bir kısım insanların üstünde olması, başka insanların altında kalmasını icap ettirir ki, bu da asılsızdır.

İkinci söz ise, Allah-u Tealâ'nın felek küresini kuşatmış olmasını gerektirir ki, bunun neticesi, âlemin ilâhının, bütün felekleri kuşatan bir felek olması hükmüne varır ki bunu hiç bir müslüman söylemez.

6- Bu ayet-i celilede geçen fevkiyet lâfzı, bir lâfızla mesbûk diğeri ile de melhûk (önünde ve ardında başka lâfızlar var) dır. Öncesinde geçen: (اَلْقَاهِر) **"Kahredici"** lâfzı, kudret ve imkânın tam ve mükemmel olduğunu iş'âr etmekte (bildirmekte), sonrasında gelen: (عِبَادِه) **"Kullarının"** lâfzı ise, memlûkiyet ve makduriyeti (başkasının mülk ve kudreti altında bulunmayı) ihsâs etmekte (hissettirmekte) dir.

Dolayısıyla ayet-i celilede bahsedilen fevkiyetin (üstte bulunmanın), cihet ve mekân bakımından değil de, kudret ve güç bakımından üstünlük manasına hamledilmesi (yorumlanması) gerekir.

Eğer burada, "Kâhir lâfzından kuvvet üstünlüğü zaten anlaşılmakta iken, fevk lâfzından da aynı mananın tahsili bir tekrar gerektireceğinden, bu lâfzın mekân üstünlüğü olarak anlaşılması gerekmez mi?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: "İş sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü bazı kimseler bütün insanlara değil de, bazı kesimlere kâhir olmakla vasıflanabilir.

Mevlâ Tealâ ise, (وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, bütün kullarının fevkinde kâhirdir"** ifade-i celilesiyle kahir ve kudretinin herkes hakkında geçerli olduğunu açıklamıştır.

7- Allah-u Tealâ, bu ayet-i celileyi, kendisinden başkasını dost edinenlere reddiye olarak zikrettiğinden, bu kelâmın takdiri de: "Allah-u Tealâ bütün kullarının fevkindedir" şeklinde olunca, Allah-u Tealâ'dan başkasını dost edinmek imkânsız olur. Fakat bu netice ancak fevkiyetten muradın, güç ve kuvvet üstünlüğü olması hâlinde yakışır ve güzel olur.

Amma bundan murat yön bakımından üstte bulunma manası olursa, o böyle bir maksadı ifade etmez. Çünkü Allah-u Tealâ'nın sadece üst tarafta bulunması her işte ona baş vurulmasını gerektirmez. Zira üst cihette bulunduğu hâlde herşeye kadir olmayabilir. Fakat bu fevkiyeti kudret bakımından üstün olma manasına alırsak, buna binaen bu neticeye varmak güzel ve yerinde olmuş olur.

8- Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın bir cihette bulunduğunu söylemek, ya bu âlemden bir parçanın kıdemine kail olmak (ezeli olduğuna hükmetmek) veya Allah-u Tealâ'nın evvelce mekânlardan münezzeh iken sonra bir mekâna ihtiyaç duyduğunu söylemek olur ki, bu iki görüş de bir çok yönden batıldır.

Zira, "Kıdemi sabit olanın, ademi muhal olur" kaidesince, bir şey ezelî ise yok olmaması gerekir. Halbuki, (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ) **"O'nun zatı müstesna her şey helâk** (yok) **olacaktır"** *(Kasas Suresi:88 den)* ayet-i celilesinin sarih (açık) ifadesiyle, Allah-u Tealâ'nın dışında herşeyin yok olacağı kesindir ki, bu da Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir şeyin kadîm (ezelî) olmadığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan Mevlâ Tealâ'nın bulunduğu cihetin sonradan yaratılmış olduğunu söylemek ise, Allah-u Tealâ'nın bir muhdes'e (sonradan yaratılana) muhtaç olduğunu kabul etmek demek olacağından, "Muhdes'e muhtaç olan herşey muhdestir" kaidesince, Allah-u Tealâ'nın muhdes olması gerekir ki, Allah-u Tealâ zalimlerin söylediklerinden son derece yücedir.

İşte bütün bu anlatılanlardan, bu ayet-i celilede kastedilen mananın sapık müşebbihe fırkasının dediği gibi değil, ehli sünnetin dediği husus olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim selef uleması te'vilden sakınmaktaysalar da, bazı ayet ve hadislerin te'vile muhtaç olduğu hususunda selef ve halef ittifak etmiştir.

Meselâ: (وَمَنْ كَانَ فِى هٰذِهِ اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلاً (٧٢)) **"Bunda** (dünyada) **kör olan, ahirette de kördür ve yol bakımından daha sapıktır."** *(İsra Suresi:72)* ayet-i celilesine zahire göre mana vermek hiç kimseye göre uygun

değildir. Bu durumda herkese göre dünyadaki körlük, imansızlıktan ibaret olan kalp gözünün körlüğü ile te'vil edilmiştir.

Yine böylece Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhammedin canı yed-i kudretinde olan zata yemin ederim ki, siz yerin en alt tabakasına bir ip sarkıtmış olsanız, elbette Allah** (-u Tealâ) **ya iner."** (No:283 de geçti) buyurmaktadır.

Ne gariptir ki, bizim, Allah-u Tealâ'nın üst cihette mekân tutmasını zahiri ifadeleriyle akla getiren delilleri, Allah-u Tealâ'nın kudreti ve saltanatıyla te'vil etmemizi kabul etmeyenlerin kendileri, bu hadis-i şerifi:"O ip Allah-u Tealâ'nın ilminin ve kudretinin bulunduğu yere inerdi" diye te'vil etmeyi zaruri görmektedirler. Aksi takdirde hadis-i şerifin zahirinden Allah-u Tealâ'ya alt cihet ispatı anlaşılmaktadır.

Demek oluyor ki, alt cihet te'vile muhtaç olduğu gibi, üst cihette te'vil edilerek bütün bu ifadelerden, Allah-u Tealâ'nın ilim ve kudretinin her yeri kuşatmış olduğu anlaşılmalı ve Mevlâ Tealâ mekândan münezzeh tutulmalıdır.

Ayet-i celilede geçen fevkiyetle ilgili müfessirlerin beyanları:

1 - Ikrime *(Radıyallahu Anh)* tarikiyle, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisine sarılarak yapmış olduğu:

٣٣٨ – عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهم) قَالَ: ضَمَّنِى النَّبِىُّ ﷺ اِلٰى صَدْرِهِ وَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ عَلِّمْهُ الْحِكْمَةَ وَ عَلِّمْهُ الْكِتَابَ »

338 - **"Ey Allahım! Ona hikmet** (ilim) **öğret ve kitabı ta'lim et** (Kur'an-ı Kerimin lâfzını ve manalarını bildir)." *(Buharî, Fezâilü's-Sahabe:24, No:3546, 3/1371, İbni Mace, Mukaddime:11, No:166, 1/58, Tirmizî, Menâkıb:43, No:3824, 5/680, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2422, 1/577, İbni Ebî Şeybe, Musannef, No:32213, 6/386, Hâkim, Müstedrek, No:6287, 3/617)* duasına mazhar olan,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in amcası Abbas *(Radıyallahu Anh)* ın oğlu, Tercümanü'l-Kur'an (Kur'an-ı Kerim'in tercümanı), Hıbru'l-ümme (bu ümmetin din reisi), Bahru'l-ilim (ilim denizi), Reîsü'l-müfessirîn (sahabe-i kiram'ın baş müfessiri) Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*, (وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, kullarının fevkinde kâhirdir."** kavl-i şerifine: "O, kulları üzerine galiptir" manasını vermiş, bu makamda asla mekân ve cihetten söz etmemiştir.

Onun bu tefsirini hicrî sekizinci asır ulemasından Ebû Tâhir Muhammed ibni Ya'kub el-Fîrûzâbâdî *(Rahimehullah)*, "Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîri ibni Abbas" isimli eserinde nakletmiştir. *(Mecmû'atü't-Tefâsîr, 2/391)*

2- Kur'an-ı Kerim'in kâmil manada en eski tefsirine sahip olan, Hicrî birinci asırda yaşamış, Mukâtil ibni Süleyman el-Belhî *(Radıyallahu Anh)* da bu ayet-i celileye: "O, kullarına karşı üstün olmuşve onları kahretmiştir" şeklinde kısa

ve özet bir mana vererek, fevkiyeti mekân üstünlüğüne değil, ulüvv ve kahr (yücelik ve galibiyet) ile tefsir etmiştir. *(Tefsiru Mukâtil, 1/553)*

3- Hicrî üçüncü asırda yaşamış olan ve müfessirlerin selefi sayılan Muhammed ibni Cerîr et-Taberî *(Rahimehullah)* "Câmiu'l-beyan" isimli tefsirinde bu ayet-i celileye şu manayı vermiştir: "Allah-u Tealâ kullarının fevkinde kahirdir, kullarını kendisine boyun eğdiricidir, yaratıklarını kul (köle) edinicidir, onlar üzerinde yücelik sahibidir. Bu yüzden **'Kullarının fevkindedir'** ifadesini kullanmıştır. Çünkü O, kendisini, kullarını kahretmekle vasıflamıştır. Bir şeyi kahreden her hangi bir kimsenin sıfatı ise, o şey üzerine galip olmasıdır."

O hâlde ayet-i celilenin manası: "Allah-u Tealâ kullarına galiptir. Kullarını yaratıp kendisine boyun eğdirmekle onlar üzerine Âlî'dir. Onları kahretmekle onların fevkinde'dir. Onlar ise her bakımdan O'nun (kahır ve kudretinin) aşağısındadır.

O, **Hakîm**'dir, **Habîr**'dir: Kullarına karşı olan yüceliğinde, kudretiyle onları kahretmesinde vesair bütün tedbirlerinde hikmet sahibidir. Bütün yaratıkların fayda ve zararlarını en iyi bilen, işlerin neticeleri ve başlangıçları kendisine gizli kalmayan, tedbirinde bir halel (yönetiminde bir bozukluk) ve hükmünde bir dehal (verdiği karar hakkında bir engel) bulunmayan bir zattır.

Hâzin namıyla maruf Alâuddin Ali ibni Muhammed ibni İbrahim el-Bağdâdî es-Sûfî eş-Şafi'î *(Rahimehullah)* da "Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl" isimli meşhur eserinde bu ayet-i celilenin tefsirinde, İmam Taberî *(Rahimehullah)* ın geride zikredilen manalarını aynen nakletmiştir.

4- Hicrî üçüncü asrın ulemasından Şeyh Hûd ibni Muhakkem el-Huvvârî *(Rahimehullah)*, "Tefsiru Kitabi'llahi'l-Azîz" isimli eserinde bu ayet-i celileye: "O, ölümü ve dilediği diğer şeyleri yaratmakla kullarını kahredendir" diye mana vermiş ve Mevlâ Tealâ hakkında asla üst cihetten bahsetmemiştir.

5- Hicrî dördüncü asır ulemasından, Ebu'l-Leys Nasr ibni Muhammed ibni Ahmed ibni İbrahim es-Semerkandî *(Rahimehullah)*, "Bahru'l-ulûm" isimli muteber tefsirinde bu ayet-i celileyi: "O, kulları üzerine Galip ve Âli'dir" diye tefsir etmiş, bu makamda: "Kulları üzerine Kâdir ve Mâlik" diye mana verildiğini de nakletmiştir.

6- Hicri beşinci asır ulemasından, İmam ebû Hasen Ali ibni Muhammed ibni Habîb el-Mâverdî el-Basrî *(Rahimehullah)*, "en-Nüketü ve'l Uyûn" isimli tefsirinde bu ayet-i celilenin izahında üç görüş nakletmiştir.

a) Ayet-i celilede geçen **"Fevka"** kelimesi sıle (lâfzı güzelleştirmek ve manayı kuvvetlendirmek için ziyade edilmiş) olup, manaya bir tesiri yoktur ki bu durumda cümle, "O kullarına Kâhirdir" anlamındadır.

b) Fevka kelimesi hakiki manasında kullanılmış olabilir ki, buna göre mana: "O, kullarını kahretmesiyle, onların üzerine üstünlük sağlamıştır" şeklindedir. Nitekim:

« ... يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ... (١٠) »

"Allah (-u Tealâ) **nın yedi, onların ellerinin üstündedir."** *(Fetih Suresi:10 dan)* kavl-i şerifinde de "Allah-u Tealâ'nın kuvveti, yaratıklarının ellerinin kuvvetinden üstündür" manası kastedilmiştir, yoksa burada üst cihet söz konusu değildir.

c) Burada fevka'nın muzaf olduğu bir kahır kelimesi hazfedilmiş olabilir ki, buna göre takdir:

« وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ قَهْرِ عِبَادِهِ »

"O, kullarının kahrının üstünde Kâhir olandır." şeklindedir ki, Allah-u Tealâ'nın kahrının, bütün kahırların üstünde olduğu aşikârdır.

Bu kahrın manası hakkında iki türlü izah vardır:

a) Bu, Allah-u Tealâ'nın ma'dûmu icadı (yok olan bir şeyi var etmesi) nden ibarettir.

b) Bu üstün kahır, Allah-u Tealâ'nın kaderlerini kimsenin geri çevirememesi ve O'nun isteğine kimsenin engel olamaması demektir.

Hicrî altıncı asrın son devir ulemasından, Şeyh imam, sultanü'l-ulema İzzüddin Abdülaziz ibni Abdisselâm es-Selîmî ed-Dimeşkî *(Rahimehullah)* da, Maverdî *(Rahimehullah)* ın "en-Nüket" isimli tefsirinin ihtisarı olarak tasnif etmiş olduğu "Tefsîru'l-Kur'an" isimli eserinde, geride zikredilen manaları kabul ederek aynen nakletmiştir.

7- Hicrî beşinci asır ulemasından, Ebu'l-Hasen Ali ibni Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbûrî *(Rahimehullah)*, "el-Vasîd fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd" isimli eserinde şu açıklamaları yapmıştır: "Bir şeyi kahren aldım" demek, sahibi nin rızası olmadan almaktır.

Allah-u Tealâ'nın sıfatlarında geçen: **"Kâhir"** ve **"Kahhâr"** ın manası ise, "Kendisini hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı bir kudret sahibi" anlamına gelmektedir.

Ayet-i celiledeki **"Fevka"** kelimesinin manası ise, "Allah-u Tealâ'nın kahrının kulları üzerine hükümdâr olduğunu, dolayısıyla onların, kendilerine galip gelen o iktidar sebebiyle Allah-u Tealâ'nın muradına ister istemez boyun eğmek zorunda kaldıklarını ve kimsenin bu gücün karşısında duramayacağını" ifade etmekten ibarettir.

8- İmam Allâme Şeyhu'l-İslâm, Huccetüehli's-sünne, Mansur ibni Muhammed ibni Abdilcebbâr et-Temîmî Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî *(Rahimehullah)* "Tefsiru'l-Kur'an" isimli eserinde, ayet-i celilede geçen fevkiyet hakkında: "Bu, Allah-u Tealâ'ya mahsus olan isti'lâ (kudret ve galibiyet bakımından yükseklik) sıfatıdır ki, ehli sünnet bunu böyle kabul etmektedir." demiştir.

9- Hicrî beşinci asrın son devir ulemasından, İmam ebû Muhammed el-Hüseyin ibni Mes'ûd el-Ferrâ' el Beğavî *(Rahimehullah)*, "Me'âlimü't-Tenzîl" isimli kıymetli tefsirinde, **"Kâhir"** lâfzına **"Gâlip"** manası vermiş ve kahırda kudretten daha ziyade bir mana bulunduğunu açıklamıştır.

Bir manaya göre de **"Kâhir"**;"Tek başına yöneten ve bütün yaratıklarını muradına zorlayan (herşey hakkında isteğini zorla da olsa yaptıran)" diye tefsir edilmiştir.

Fevkiyet sıfatına ise, Allah-u Tealâ'ya mahsus olan isti'lâ (üstünlük, yücelik) manasını vermiştir.

10- Hicrî altıncı asrın ilk yarı ulemasından, Kâzî ebû Muhammed Abdülhak ibni Gâlip ibni Atiyye el-Endülüsî *(Rahimehullah)*, "el-Muharraru'l-vecîz fî tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz" ismiyle müsemma olan tefsirinde: **"Kâhir"** lâfzına, "Müstevlî" (istila edici) ve "Muktedir" (güç sahibi) manalarını vermiş, **"Fevka"** kelimesi hakkında ise, şu açıklamayı yapmıştır:

"Buradaki fevkiyet (üstünlük) mekân anlamında olmayıp, Kâhir lâfzında bulunan manadaki üstünlüktür, nitekim:

'Zeyd, mevki bakımından, Amr'ın fevkindedir.' sözünde olduğu gibi. Fevka kelimesinin gerçek manası mekân üstünlüğü ise de, yer bakımından üstünlük, rütbe bakımından yüceliği ifade ettiğinden mecaz olarak rütbe üstünlüğü manalarında kullanılmıştır.

11- Altıncı asrın son yarı ulemasından olan, müfessirlerin imamı Fahruddin Muhammed ibni Ömer ibni Hüseyn ibni Hasen ibni Ali et-Temîmî el-Bekrî er-Râzî eş-Şâfi'î *(Rahimehullah)*, "Mefâtîhu'l-gayb", nam-ı diğerle, "et-Tefsîru'l-kebîr" isimli eşsiz eserinde:

"Bu ayet-i celileyi delil getirerek, Allah-u Tealâ'nın âlemin üstündeki bir cihette mevcut olduğunu söyleyenlerin, sapık müşebbihe fırkasından olduğunu" açıklamış ve bir çok aklî delillerle onların bu batıl fikrini reddetmiştir ki, biz bunların tamamını bu ayet-i celilenin geride geçen izahında aynen nakletmeye çalıştık.

12- Hicrî altıncı asır ulemasından, İmam ebû'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman ibni Ali ibni Muhammed el-Cevzî el-Kureşî el-Bağdâdî *(Rahimehullah)*, "Zadü'l-mesîr" isimli tefsirinde, bu ayet-i celileye şu manayı vermiştir: "Allah-u Tealâ kullar istese de, istemese de onlar hakkında kendi istediğini yaparak mahlûkatı kahretmiştir. Dolayısıyla O, kullar üzerine üstünlük sağlamış, onlar ise teshir ve tezlîl (Allah-u Tealâ'nın, boyun eğdirmesi ve alçaltması) altında kalmışlardır."

13- Hicrî yedinci asrın ulemasından, Ebû Abdillah Muhammed ibni Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî *(Rahime-hullah)* ,"el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân" isimli tefsirinde:"Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde olması" hakkında şöyle buyurmuştur:"Bu üstünlük, Allah-u Tealâ'nın kullarına gâlip olması, kulların, O'nun idaresi altında bulunması anlamındadır. Yoksa mekân üstünlüğü manasında değildir.

Nitekim: 'Sultan, raiyyesinin fevkindedir' sözünden anlaşılan, makam ve mevki itibariyle padişahın, yönettiklerinden üstün oluşudur, yoksa mekân itibariyle onlardan üstte bulunduğu anlamı değildir.

14- Hicrî yedinci asrın ulemasından, Kâzî Nasîruddin ebû Said Abdullah ibni Ömer el-Beyzâvî *(Rahimehullah)*, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-te'vîl" isimli eşsiz tefsirinde, Allah-u Tealâ'nın kullarının fevkinde oluşu hakkında şöyle demiştir: "Bu ifade, Allah-u Tealâ'nın kahır ve uluvvünün (hakimiyet ve üstünlüğünün) galebe ve kudret (galibiyet ve güçlülük) le tasviri (suretlendirilmesi) nden ibarettir."

Kâzî muhaşşîlerinden Hafız İsmail Konevî, İbni Temcîd ve Kâzî Şihabuddîn *(Rahimehumullah)*, bu kelâmı şöyle açıklamışlardır: "Allah-u Tealâ üst, alt gibi bütün yer ve yönlerden münezzeh olduğu için burada ma'kul, mahsus'a (görülemeyen, görülene) benzetilerek bir şahsın diğerlerine karşı sahip olduğu üstünlük ve imkân hakkında kullanılan "Fevk" ve "Alâ" lâfızları bu makamda bir isti'âre olarak isti'mal edilmişlerdir.

Dolayısıyla burada üstünlük lâfzı kullanılıp, onun lâzımı (gereği) olan galibiyet manası kastedildiğinden cihet ve mekân (yön ve yer) manaları söz konusu değildir.

Kanunî devrinin dirayetli şeyhu'l-İslâmı olan, Kâzî Kuzât İmam Ebu's-su'ûd Muhammed ibni Muhammed el-Amâdî *(Rahimehullah)*, "İrşâdü'l-Aklis-selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim" isimli tefsirinde, Kâzî Beyzâvî *(Rahimehullah)* ın verdiği tasvir manasına aynen katılmıştır.

Allâme Zemahşerî, sapık mutezile fırkasından olduğu halde, "Keşşâf" isimli meşhur tefsirinde yukarıdaki manalara aynen iştirak etmiş ve Mevlâ Tealâ hakkında cihet ispatına asla kail olmamıştır.

15- Hicrî altıncı asrın son, yedinci asrın ilk yarı ulemasından, Ebû Hayyan lâkabıyla meşhur olan Muhammed ibni Yusuf el-Endülüsî el-Gıranâdî *(Rahimehullah)* "el-Bahru'l-muhît" isimli tefsirinde bu makamda şu izahlara yer vermiştir:

"Allah-u Tealâ, muradettiği hayır ve şer hususunda tek başına yetkili olduğunu ve her şeye kâdir olduğunu beyan ettikten sonra, bu ayet-i celilesiyle kendi kahır ve galebesini zikretmiş ve bütün âlemin kendi isteklerine ulaşmakta memnû (engellenmiş) ve makhur (yenilmiş) olduklarını, bilakis Allah-u Tealâ'nın kendi muradına onları cebredeceğini ilân etmiştir.

"Fevka" kelimesi mekân manasında hakikat ise de, cumhur ulema burada fevkiyetin mecaz olduğunu zikretmişler ve Allah-u Tealâ'nın, âlemin üstündeki bir cihette bulunduğunu söylemek tecsîmi (Allah-u Tealâ'yı cisimlere benzetmeyi) gerektireceğinden bu kelimenin mekân manasında kullanıldığı görüşünü çok uzak bulmuşlardır."

Araplar "Fevka" kelimesini rütbe yüksekliğine işaret olsun için kullanmışlardır. Nitekim:

« ... وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦) »

"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır." *(Yusuf Suresi:76 dan)* kavl-i şerifi bu kabildendir.

Nâbiğa isimli meşhur cahiliyyet şairinin, islâm ile müşerref olup Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna geldiğinde inşâd etmiş olduğu:

« بَلَغْنَا السَّمَاءَ مَجْداً وَجُوداً وَسُؤْدَدَا وَإِنَّا لَنَرْجُو فَوْقَ ذٰلِكَ مَظْهَراً »

"Ululuk, cömertlik ve efendilik bakımından göğe ulaştık,
Amma biz bundan da üstün bir mazhar ummaktayız." şiirinde kastettiği üstünlük de rütbe ve makam üstünlüğüdür. Nitekim bazı rivayetlerde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şaire hitaben:

٣٣٩ – وَفِي سَائِرِ الرِّوَايَاتِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « اِلىٰ اَيْنَ يَا اَبَا لَيْلىٰ » قَالَ: فَقُلْتُ اِلَى الْجَنَّةِ . قَالَ: « نَعَمْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالىٰ »

339 - **"Ya ebâ leylâ!** (bu kavuştuğun üstünlüklerden ileri) **Nereye?'** diye sorunca, O,"Cennete" diye cevap vermesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah-u Tealâ dilerse evet"** buyurmuştur. *(İbni Abdilberr, el-İstî'âb, 4/79, İbni Hacer el Askalânî, el İsâbe, No:8633, 6/219)*

16- Altıncı asrın son devir ulemasından Şeyhi ekber, Allâme, Muhyiddin ebû Bekr Muhammed ibni Ali ibni Muhammed ibni Ahmed et-Tâî el Hatimî, el-Mürsî İbnü'l-Arabî *(Kuddise Sırruhu)* , "Rahmetü'n mine'r-Rahmân fî Tefsiri ve işârâti'l-Kur'an" isimli kendi kelâmından seçilen eserinde bu ayet-i celileyi en güzel şekilde tefsir etmiştir:

"O, kullarının fevkinde huccetle Kahirdir. O, ziyade hikmet sahibidir ve herşeyden haberdardır. Bu yüzden yaratıklarından her sınıfa, Allah-u Tealânın lehine olmak üzere kendi aleyhlerine kaim olacak hucceti (dikilecek delili) izhar etmiş,(açıklamış) tır.

Şu bilinsin ki, fevkiyet sıfatının Allah-u Tealâ'ya nisbeti hakkında kitap ve sünnette bir çok ayet-i kerime ve hadis-i şerifler varid olmuştur. Nitekim:

« يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ... (٥٠) »

"Onlar (melekler) **üstlerinden** (gelecek bir azaptan dolayı) **Rablerinden korkarlar."** *(Nahl Suresi:50 den)* kavl-i şerifiyle,

« وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ... (٦١) »

"O, kullarının fevkinde Kahirdir." *(En'am Suresi:61 den)* kavl-i şerifi bunun örneklerindendir.

İşte bütün bu gibi ayet-i celile ve hadis-i şerifler müteşâbihât'tan sayılmıştır, çünkü Fevka kelimesi, üst ciheti ifade etme manasına konulmuş bir lâfızdır. Allah-u Tealâ ise bütün cihetlerden münezzehtir, o hâlde Mevlâ

Tealâ hakkında bu kelime her kullanıldığı yerde murat mana, hakiki ulüvvü (gerçek manada yüksekliği) ifade etmektir.

Allah-u Tealâ'nın üst cihete tahsis edilemeyeceğine en açık delil:

« ... وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰـوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ ... (٣) »

"O, göklerde ve yerde Allahtır." *(En'âm Suresi:3 den)* kavl-i şerifi ile,

« وَ هُوَ الَّذِى فِى السَّمَآءِ اِلٰـهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰـهٌ (٨٤) »

"O, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır." *(Zuhruf Suresi:84 den)* ifade-i celilesidir ki, bu hususta daha bir çok ayet-i celile mevcut olup, bahsi uzun gideceğinden bu kadarıyla iktifa edilmiştir. Eğer Allah-u Tealâ üst cihette olsaydı bu ayet-i kerimeler te'âruz ve ihtilâf edecek (çekişecek ve çelişecek), bu da Allah-u Tealâ'nın:

« ... وَ لَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا (٨٢) »

"Eğer o (Kur'an-ı Kerim) **Allah** (-u Tealâ) **dan başkası tarafından** (gelmiş) **olsaydı, elbette içinde bir çok ihtilâf** (tutarsızlık) **bulurlardı."** *(Nisa Suresi:82 den)* kavl-i şerifine münafi (zıt) düşecekti.

Keyfinden konuşmayan, her konuştuğu Allah-u Tealâ tarafından kendisine bildirilen bir vahiy olan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* tarafından rivayet edilen bir hadis-i şerifinde:

٣٤٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ ، فَاَكْثِرُوا الدُّعَاءَ »

340- **"Kulun, Rabbisine en yakın olduğu hâl, secdede bulunduğu hâldir. Dolayısıyla siz** (secdede) **duayı çok edin."** buyurmuştur. *(Müslim, Salât:42, No:482, 1/350, Ebû Davud, Salât:152, No:875, 1/294, Nesâî, Tatbîk:78, No:1136, 2/576, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9452, 3/403)*

Görüldüğü gibi bu hadis-i şerif Mevlâ Tealâ'nın üst cihetle kayıtlanmasını ortadan kaldırmaktadır. Burada Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun sözlerine ara vererek "Müslim" ve "Nesâî" şarihlerinin bu hadis-i şerif hakkındaki bazı görüşlerini açıklayalım:

İmam Hafız ebû'l Abbas Ahmed ibni Ömer ibni İbrahim el-Kurtubî *(Rahimehullah)*, "el-Müfhim" isimli eserinde: "Kulun Rabbisine secdedeki yakınlığı, rütbe ve keramet yakınlığıdır, yoksa mesafe ve mesaha (ölçüme giren alan ve yüzey) yakınlığı değildir, zira Allah-u Tealâ mekândan ve zamandan münezzehtir. *(el-Müfhim, 2/91)*

İmam-ı Suyûtî ve İmam-ı Sindî *(Rahimehumallah)* , Nesâî haşiyelerinde, Bedr ibni Sahib *(Rahimehullah)* ın, "Tezkire" isimli eserindeki şu sözünü nakletmişlerdir: Bu hadis-i şerif Allah-u Tealâ'dan cihetin nefyine (yön ifade eden mana-

ların Mevlâ Tealâ'dan uzak tutulması gerektiğine) işaret etmektedir, çünkü kul, yer yüzüne tam manasıyla eğildiğinde Allah-u Tealâ'ya en yakın hâli bulmaktadır. Aslında bu hadis-i şerif direk olarak .

Eğer Allah-u Tealâ üst cihette olsaydı, secde yapan kimsenin O'na yakın olması için üstte olanın altta olana inmesi lâzım gelirdi. Nitekim Allah-u Tealâ'nın her gece birinci kat semaya nüzûlü hakkında sağlam hadis-i şerifler varidse de, bundan murad, insanların anladığı intikal manasında bir iniş olmayıp, ancak rahmet ve tecellisinin inişidir.

Aslında bu hadis-i şerif Allah-u Tealâ'dan mutlak manada ciheti nefyetmemekte, bilakis aşağı cihetin subûtunu vehmettirmektedir. Halbuki Allah-u Tealâ'nın aşağı cihetten münezzeh olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir, dolayısıyla müşebbihe ve onların bu günkü temsilcileri sayılan Vehhâbiye fırkasının dediği şekilde Allah-u Tealâ hakında üst cihet söz konusu olsaydı, bu hadis-i şerife tamamen zıt düşerdi.

Bu itibarla hadis-i şerif, Allah-u Tealâ'nın üst dahil altı cihetin tümünden münezzeh olduğunu, secdedeki yakınlığın, rütbe ve keramet yakınlığı olup, mekân manasında olmadığını açıkça ifade etmektedir. *(Süyûtî, Şerhü'n-Nesâî; Sindî, Haşiyetü'n-Nesâî, 2/576)*

Burada Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)*, zahirde çelişkili gibi görünen ayet ve hadislerin arasını cemetmeküzere şu izahları yapmıştır: "Bilinmelidir ki, ulüvv (yükseklik) mefhumunun, biri izafî diğeri ise hakiki olmak üzere iki itibarı vardır. Yaratıkların birbirine karşı üstünlüğü ancak nisbî (birbirine kıyasla) dır. Zira Allah-u Tealâ'nın diledikleri dışında, bir şeye göre üst olan bir mahlûk mutlaka üstünde olan başka bir şeye nisbetle alttır.

Bu izafî yükseklik de iki kısımdır:

a) Hissî olandır ki bu, mekâna muhtaç olan yaratıklara mahsus altı yönle ilgili bir mefhum (hisle anlaşılabilen bir şey) dir.

b) Manevî olandır ki bu da, kalp erbâbı için kemâl-i irfanî (Mevlâ Tealâ'yı bilmekten elde edilen üstünlük), nefis erbâbı için ise, kemâl-i vehmî (gerçek olmasa da vehmedilen üstünlük) derecelerine nisbetle anlaşılan bir yükseklikdir. Nitekim:

« ... ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ... (٣٢) »

"Biz onların (insanların) **kimini, kiminin üstüne derecelerle yükseltik."** *(Zuhruf Suresi:32 den)* kavl-i şerifiyle,

« انظر كيف فضلنا بعضهم على بعض و للآخرة اكبر درجات واكبر تفضيلا (٢١) »

"Baksana! Biz onların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır, elbetteki ahiret dereceler itibariyle daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür." *(İsra Suresi:21)* ifade-i celilesinde bahsedilen üstünlüklerin hepsi izafî üstünlüklerdir.

Ulüvv–i hakiki (gerçek manada yükseklik) ise ancak Allah-u Tealâ'ya mahsustur. Nitekim:

« ... وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (٢٥٥) »

"O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O, Aliyy (çok yüce), **Azîm** (çok büyük) **tür."** *(Bakara Suresi:255 den)* kavl-i şerifi bu hakikati ispat etmektedir.

Allah-u Tealâ'nın bu ulüvvü (üstünlüğü) cihetler ve mekânlar (yönler ve yerler) yaratılmadan önce mevcut olup, nisbet ve izafetler (sonradan yaratılanlarla ilgi ve münasebetler) olmaksızın da bütün isimleri ve sıfatlarıyla yaratıklarına yapmış olduğu tüm tecellilerinde anlaşılmaktadır. Fakat O'nun bu üstünlüğünü ancak basiret ve kalp erbâbı olanlar anlar ve müşahede ederler.

Eğer sen Allah-u Tealâ'nın fevkiyetinin, mekân üstünlüğü manasında olmayıp, rubûbiyetin, ubûdiyeti kahretmesi (Allah-u Tealâ'nın, yaratıkları hakkında dilediğini yapması) suretiyle tecelli eden (şekliyle açığa çıkan) fevkiyet-i hakikiye (gerçek manada üstünlük) anlamına geldiğini iyice incelemek istersen şu gerçekleri iyice tefekkür et (derinlemesine düşün):

a) Allah-u Tealâ var iken O'nunla birlikte hiç bir şey yoktu.

b) Allah-u Tealâ'nın gökleri yaratmasıyla kendisine yeni bir üstünlük vasfı gelmemiştir.

c) Yer yüzünü yaratması sebebiyle de Allah-u Tealâ hakkında bir iniş mevzubahs olmamıştır.

d) Arşı yaratmasıyla da, Arş'ın Rabbine bir istiva (yerleşme) sıfatı gelmemiştir.

e) Allah-u Tealâ'nın üst-alt ve diğer yönlerle ilgi ve ilişkisi bulunmaksızın, esmâ ve sıfâtı (isim ve sıfatları) nın tecellilerinden bunca mahlûkat meydana gelmiştir.

f) Mevlâ Tealâ,

« سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى (١) الَّذِى خَلَقَ فَسَوّٰى (٢) »

"O en yüce Rabbinin adını tesbih et. O zat ki, yaratıp tesviye eden (düzene koyan) **dır."** *(A'lâ Suresi:1-2)* kavl-i şerifinde Allah-u Tealâ'nın, zatını, halk ile ittisafı hâlinde (yaratma sıfatını takınma hâlinde) de "A'lâ" (en üstün) diye nitelemesi, Allah-u Tealâ'nın üstünlüğünün, yaratmadan evvel de mevcut olduğunu ifade etmektedir.

g) Mevlâ Tealâ,

« وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰـوَاتُ مَطْوِيّٰتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٧) »

"Onlar (müşrikler) **Allah** (-u Tealâ) **yı hakkıyla takdir edemedi** (gerektiği şekilde tanıyıp bilemedi) **ler. Halbuki kıyamet günü yer yüzünün tamamı O'nun kabzası** (sadece O'nun mülk ve tasarrufunda) **dır.**

Gökler de, O'nun yemîn (kudretten ibaret olan sağ el) **i ile** (toplanıp) **dürülmüşlerdir. O** (Allah-u Tealâ, müşriklerin) **ortak koşmalarından çok münezzehtir, çok yücedir."** *(Zümer Suresi:67)* kavl-i şerifinde, yeryüzünü kudret tutamına alıp, göğü de yemin (kudret el) i ile düreceğini bahsettikten sonra ayet-i celilenin sonunda zatını, ulüvv ve tenezzüh (yücelik ve münezzehlik) ile vasıflamıştır ki, bu da Allah-u Tealâ'nın üstünlüğünün, mekân manasında olmayıp, gerçek anlamda olduğuna delâlet etmektedir.

h) Firavun'un:

« ... سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيِى نِسَآءَهُمْ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ (١٢٧) »

"Oğullarını öldürtürüz, kadınlarını sağ bırakırız. Şüphesiz ki biz, onların fevkinde kâhirleriz." *(A'râf Suresi:127 den)* sözünden hiç kimse onun, mekân ve cihet itibariyle İsrail oğullarının üstünde bulunduğu iddiasını anlamamaktadır. Ancak:

« ... اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى (٢٤) »

"Ben, sizin en yüce rabbinizim!" *(Nâzi'ât Suresi:24 den)* sözüyle evvelce rablik iddiasına kalkışmış olup, bu davanın gereği de , rubûbiyete yakışan ve kahır suretiyle ortaya çıkan gerçek manada bir üstünlük iddiası olduğundan dolayı Firavun, rablik iddiasını ispat etmek üzere: "Biz onların üstünde kâhirleriz" sözünü sarfetmiştir.

Ve bil cümle (özetle): Mevlâ Tealâ'nın bütün cihetleri kuşatmış olup, her hangi bir cihetle kayıtlanmadığına (belli bir yöne bağlanmadığına) dair bir çok hadis-i şerifler mevcutsa da, bizim bu zikrettiklerimizle maksat hasıl olmuştur.

Dolayısıyla, Allah-u Tealâ'ya üst cihet ispat etmek imanın gereği değildir, bu yüzden Allah-u Tealâ'nın, hiçbir yönden yarattıklarına benzemesi söz konusu olamaz. İlâhî fevkiyet sabitse de cihet varid değildir.

Görüldüğü gibi Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* hazretlerinin beyanına hiçbir müfessirin izahı erişememiştir. Bu da, o zata verilen ledünnî (manevî) ilmin bir eseridir ki, Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sırruhu)* :

« خُصِّصْتُ بِعِلْمٍ لَمْ يُخَصَّ بِمِثْلِهِ سِوَاىَ مِنَ الرَّحْمٰنِ ذِى الْعَرْشِ وَالْكُرْسِى

وَاُشْهِدْتُ مِنْ عِلْمِ الْغُيُوبِ عَجَائِبَ تُصَانُ عَنِ التِّذْكَارِ فِى عَالَمِ الْحِسِّ »

"Arş ve Kürsü sahibi Rahman tarafından öyle bir ilimle,
Tahsis olundum ki, bir misli benden başkasına nasibolmamıştır.
Gayblar ilminden öyle acaipliklere şahit kılındım ki,
Görünen âlemde anılmaktan bile korunmuştur." sözüyle bu hakikati dile getirmiştir.

17- Hicrî yedinci asrın ulemasından, Allâme Ebu'l Berakât Abdullah ibni Ahmed ibni Mahmud en-Nesefi el-Hanefî *(Rahimehullah)*, "Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-te'vil" tefsirinde bu ayet-i celileye: "Allah-u Tealâ kudretiyle kulları üzerine üstünlük sahibidir" diye mana vermiş, kahrı da: "Başkasının, isteğine ulaşmasına engel olarak kendi muradına nail olmak" diye tefsir etmiştir.

18- Yedinci asrın son devir ulemasından, Nizamuddin el-Hasen ibni Muhammed ibni Hüseyn el-Kummî en-Nîsâbûrî *(Rahimehullah)*,"Garâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkan" isimli eserinde, bu ayet-i celileyi tefsir ederken: "Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde kâhir oluşu, kemal-i kudretine, Hakîm ve Habîr oluşu da, kemal-i ilmine işaret etmektedir. Hikmet ilimden daha umumidir, çünkü o, ilimle birlikte ameli de içine almaktadır. Habîr olması ilimden daha özel bir sıfattır, çünkü o, işlerin gizli yönlerini bilmekten ibarettir. İşte bütün bu manalar toplandığında ilim sıfatı kemal bulmuş olur.

Bu ayet-i celilenin zahirine dayanarak bir takımları Allah-u Tealâ'ya üst cihet ispat etmeye kalkışmışlardır." buyurduktan sonra bu hususta bir çok itirazları cevaplarıyla birlikte zikretmiş, netice olarak:

"Fevkiyet, mutlak manada isti'lâyı (kayıtsız şartsız üstünlüğü) ifade etmektedir ki, bu da bütün işlerde ancak Allah-u Tealâ'ya güvenmeyi gerektirir. Zira O'nun feyz ve nuru olmaksızın hiç bir şeyin vücud ve zuhuru (varlığı ve ortaya çıkması) düşünülemez." şeklindeki beyanından sonra:

"Allah-u Tealâ'yı teşbih (yaratıklarına benzetmek), tecsîm (cisimlerin özelliklerinden birini O'na nisbet etmek), hulûl ve ittihâd (yaratıklarından birine nüfûz etmek ve her hangi biriyle birleşmek) ten tenzih ettikten sonra bu cevapları iyice düşünen kişi eğer ehilse, kendisine çok kıymetli derin sırlar zuhûr edecektir ve herkes yaratıldığı gayeye muvaffak edilecektir." buyurmuştur.

19- Sekizinci asır ulemasından, Hafız ebû'l-Fidâ' İsmail ibni Kesir el Kureşî ed-Dimeşkî *(Rahimehullah)*, "Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim" isimli eserinde bu ayet-i celileye şu manaları vermiştir.

"O, Celâl ve Kibriyasının, büyüklük ve yüceliğinin ve herşeye kudretinin azametinden dolayı, boyunların kendisine alçaldığı, yüzlerin kendisine eğildiği, azgınların, zatına karşı zelîl olduğu, mahlûkatın kendisine boyun eğip tevazu ettiği ve bütün yaratıkların, huzurunda eğilip küçülerek kahır ve hükmünün altında bulunduğu herşeyi kahreden yüce bir zattır.

O, bütün işlerinde hikmet sahibi ve her şeyin mahallini bilmekte ziya de isabet sahibidir, dolayısıyla ancak müstehıkkına (lâyık olana) verir ve ancak hak edene vermez."

20- Sekizinci asrın ulemasından, Semîn-i Halebî namıyla maruf Ahmed ibni Yusuf *(Rahimehullah)*, "ed-Dürru'l-masûn fî ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn" isimli eserinde: "Bu ayet-i celiledeki fevkiyet, isti'lâ ve galebeden ibarettir, dolayı-

sıyla mana: 'O, galebe ve kahırla (ezici gücüyle) kullarının üstündedir.' şeklindedir." diyerek, ayet-i celilede bir mekân ve cihetten söz edilmediğini açıkça ifade etmiştir.

21- Dokuzuncu asrın ilk devir ulemasından Şeyh Abdurrahman ibni Mahlûf es-Se'âlibî *(Rahimehullah)*,"el-Cevâhiru'l-hisân fî Tefsîri'l-Kur'an" isimli hiçbir tefsirde bulunamayan değişik bilgilere sahip eserinde "Kâhir" sıfatı hakkında şu ayırıma dikkat çekmiştir:

"Eğer **Kâhir** sıfatı, Allah-u Tealâ'nın fiillerine ait kabul edilirse, bu durumda **"Fevka"** kelimesinin üst cihet anlamına gelmesi doğru olabilir, zira yıldırımlar, rüzgârlar, vesair azaplarla tecelli eden kahır sıfatının mazharı (belirdiği yer), üst taraftır. Kullar bu gibi felâketleri ekseri üstlerinden beklemektedir.

Fakat **Kâhir** vasfı Allah-u Tealâ'nın zatına ait bilinirse, bu durumda **Fevka** nın cihet için olması (üst yön ifade etmesi) caiz olmayıp, ancak kudret ve istîlâ manasında olması gerekir ki bu,

« اَلْيَاقُوتُ فَوْقَ الْحَدِيدِ وَالْاَحْرَارُ فَوْقَ الْعَبِيدِ »

'Yakut demirin fevkindedir, hürler kölelerin üstündedir.' sözlerinde olduğu gibi, kadr-u kıymet ve şan-şeref üstünlüğünü ifade etmektedir.

22- Yine dokuzuncu asrın meşhur ulemasından İmam Allâme Ali ibni Ahmed ibni İbrahim el-Mehâyimî *(Rahimehullah)*, "Tebsîru'r-Rahman ve Teysîru'l-Mennân" isimli nadîde tasnifinde bu ayet-i celileyi bir önceki ayet-i celileye bağlayarak şu manayı vermiştir:

"Allah-u Tealâ'dan gayrisinin kendi başına gücü olsa bile yine Allah-u Tealâ'ya karşı gelemez, zira O, kullarının fevkinde Kâhirdir, isterse onların tesirini geçerli kılar, dilerse de etkisini keser. O'nun kahrı, tahakküm (haksız yere zorlamak) yoluyla değildir, bilakis hikmet üzeredir.

Dolayısıyla O, istidrâca uğrayan (hakettiği için nimet görünümünde belâya uğratılan) kimselerin dışında hiç kimse hakkında, ahiretine zarar verecek bir şeye yol vermez, çünkü O, vasıtaya muhtaç olanla olmayanı çok iyi bilir. Allah-u Tealâ ile müstağnî olanı, O, kimseye muhtaç etmez, hayırlı vasıtalarla tevessül eden (O'nun katında değeri olan şeyleri O'na aracı yapan) onlarla fayda görür, değilse (şer vasıtaya sarılan ise) ahiretine zarar verir."

23 - Dokuzuncu asrın en büyük ulemasından Abdurrahman ibni Kemalûddin Ebû Bekr ibni Muhammed ibni Sâbikiddin ibni Fahriddîn Osman ibni Nasîriddin Muhammed ibni Seyfiddîn Hadır el-Hudayrî el-İmam Celâlüddin es-Suyûtî el-Mısrî eş-Şâfi'î *(Rahimehullah)*, "Tefsiru'l-Celâleyn" isimli, tefsirlerin lübb-ü lübâbı (özünün özü) sayılan eşsiz eserinde:

Fevka kelimesinin, kâhir lâfzından hâl düşen gizli bir müte'allaka zarf olduğuna işaret etmek üzere (مُسْتَعْلِياً) "Kullarının fevkinde İsti'lâ sahibi" manasını vermiştir.

On ikinci asır ulemasından, "Cemel" lâkabıyla meşhur İmam Süleyman ibni Ömer el-Acîlî *(Rahimehullah)*, "el-Futûhâtu'l-ilâhiyye" namı ile Celâleyn" tefsirine yazmış olduğu haşiyesinde şu açıklamaları yapmıştır: "Kahır, ya galebe (galip olmak) veya tezlîl (alçak etme) anlamına gelmektedir ki, bu ayet-i celile birinci mananın misalidir, çünkü bu ayet-i celilede, Allah-u Tealâ'nın, kullarına galibiyetinden bahsedilmektedir.

İkinci manaya misal ise,

« فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (٩) »

"Yetimi kahretme." *(Duhâ Suresi:9)* kavl-i şerifidir ki bu, "Yetimi alçak tutma" anlamına gelmektedir.

Allah-u Tealâ'nın isti'lâ sıfatı, şanına yakışan bir yükseklikti ki, bundan murat, menzile ve şeref yüksekliğidir, yoksa cihet yüksekliği değildir.

İmam-ı Cemel *(Rahimehullah)*, Şeyh Muhammed ibni Muhammed el-Kerhî *(Rahimehullah)* ın, "Mecme'u'l-bahreyn ve Matle'u'l-bedreyn" ismiyle, "Celâleyn" tefsirine yapmış olduğu şerhten naklen şunları zikretmiştir:

"Allah-u Tealâ'nın fevkiyeti, kendi şanına yakışan bir üstünlüktür ki, bundan murat, 'Allah-u Tealâ, kullarının işlerinde yetki sahibi olan tek galiptir, îcâd-i'dâm (varetmek-yoketmek), ihyâ-imâte (diriltmek-öldürmek), isâbe ve ta'zîb (sevap vermek ve azabetmek) gibi bütün konularda kulları hakkında dilediğini yapar' manasıdır."

Yine aynı asır ulemasından, Allâme Ahmed ibni Muhammed es-Sâvî el-Mısrî el-Halvetî el-Malikî *(Rahimehullah)*, "Celâleyn" tefsirine yapmış olduğu haşiyesinde şu açıklamalara yer vermiştir: "Allah-u Tealâ'nın bir mekânla vasıflanması muhal (imkânsız) olduğu için, ayet-i celiledeki fevkiyet, mekân üstünlüğü değil, mekânet (şeref) üstünlüğüdür, buna göre mana:

'Allah-u Tealâ'nın sıfatları diğerlerinin sıfatlarının fevkindedir, çünkü O'nun bütün sıfatları kâmil (eksiksiz), başkalarının vasıfları ise nakıs (eksik) tir. O'nun vasfı, izzet, ilim ve iktidar, O'ndan gayrinin sıfatlar ise, zillet, cehalet ve acziyettir. O hâlde her şerîf ve kâmil (üstün ve mükemmel) olan sıfat Allah-u Tealâ'ya mahsustur, her hasis ve nakıs (aşağı ve eksik) vasıf da Allah-u Tealâ'dan başkalarına aittir.' şeklindedir."

Allah-u Tealâ'nın isti'lâ sıfatı, "İşine galip, hükmünde isabetli, hükmünün takipçisi bulunmayan, verip-engel olan, ekleyip-kesen, zarar verip-fayda veren, kendisinden gayri kimseye sığınılamayan" manalarını içine almaktadır ki, bütün bu manaların özeti: "Yarattıkları hakkında istediği şekilde tasarrufta bulunan" anlamına dönmektedir.

24- Dokuzuncu asır ulemasından, İmam, Müfessir Ebû Hafs Ömer ibni Ali ibni Âdil ed-Dimeşkî el-Hanbelî *(Rahimehullah)*, "el-Lübâb fî ulûmi'l-Kitâb" isimli eserinde açıkça: "Bu ayet-i celiledeki fevkiyet, isti'lâ ve galebe (yücelik ve galibiyet) den ibarettir." ifadesini kullanmıştır.

25- Onuncu asrın büyük müfessirlerinden İmam, Şeyh Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullah)*, "es-Sirâcü'l-Münir" isimli, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in manevî işaretiyle yazmış olduğu tefsirinde bu ayet-i celileye mana verirken:

"O, kullarının fevkinde müsta'lî (üstünlük sahibi), kullar ise O'nun kudreti altında makhur (ezilmiş) lerdir. Zira bir şeyi kahreden (istediğine zorlayan) herkes, o şey üzerinde (mekân söz konusu olmaksızın) kahır ve galebe yoluyla müsta'lî (üstünlük kazanmış) tır." şeklinde açıklama yapmıştır.

26- Onbirinci asır ulemasından, İmam, Âlim, Fâzıl, Şeyh İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)*, "Ruhu'l-beyan" isimli tefsirinde şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ, kahrını ve şanının yüceliğini, gözle görülen yükseklik ile tasvir ederek, bu ayet-i celilesinde isti'âre yoluyla (mecaz manada) fevkiyet tabirini kullanmıştır.

Molla Fenârî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ hakkındaki fevkiyet, mekân bakımından değil, kudret açısındandır. Zira Mevlâ Tealâ'nın şanı, bir mekâna sığmaktan yücedir. Şüphesiz ki Mevlâ Tealâ yok olsun var olsun bütün mümkinatı zıddıyla kahredicidir, şöyleki:

Yoklukta kalanları icad ve tekvin (var edip meydana getirmek) ile, var olanları da ifna ve ifsad (bozup yok etme) suretiyle kahretmektedir.

Şeyh Abdü'l-Vahid ibni Zeyd *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben bir gemide bulunurken rüzgâr bizi bir adaya attı. Orada puta tapan bir adamla karşılaştığımızda ona "Ey adam kime tapıyorsun?" diye sorduk.

O, putuna işaret edince, biz ona: "Senin bu ilâhın yapılma bir şeydir, bizim yanımızda bunun mislini yapanlar var, dolayısıyla bu tapınılacak bir ilâh olamaz" dedik. Bu sefer o: "Ya siz kime tapıyorsunuz?" diye sorunca, biz:

« نَعْبُدُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ عَرْشُهُ ، وَفِي الْأَرْضِ بَطْشُهُ ، وَفِي الْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ قَضَاؤُهُ ، تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ ، وَجَلَّتْ عَظَمَتُهُ وَكِبْرِيَاؤُهُ »

"Arşı gökte, batşı (kuvvetinin tezâhürü) **yerde, kazası** (hükmü) **diriler ve ölülerde** (geçerli), **isimleri mukaddes, azamet ve kibriyası yüce olan zata tapıyoruz."** dedik.

O zaman o: "Bunu size kim bildirdi?" deyince, biz: "O zat bize kıymetli bir elçi gönderdi, o da bize bunu bildirdi" diye cevap verdik.

Bu sefer o: "Sizin aranızdaki resül ne yaptı?" deyince, biz:"Elçilik vazifesini yerine getirince, Allah-u Tealâ onu kendi nezdine alarak, onun için kendi manevî yanındaki makamları tercih etti." dedik.

Sonra o bize, "O elçi sizin yanınıza bir alâmet bıraktı mı?" diye sorunca, biz, "Evet! Bizim yanımıza o yüce Melike ait bir kitap bıraktı" dedik.

Bunun üzerine o, "Meliklerin kitapları güzel olsa gerektir, öyle ise bana o kitabı bir gösterin" deyince, biz ona mushafı getirdik.

O, onu okuyamayacağını ifade edince, biz ona bir sureyi tamamen okuduk, bunu dinleyen o kişi: "Bu sözün sahibine isyan edilmemesi gerekir." diyerek islâmı kabul edip, güzelce tatbik etti ve bir kaç gün sonra en güzel bir hâl üzere vefat etti.

Sene Hicrî yüzellide vefat etmiş olan zâhid, âbidlerin şeyhi, önder insan ve kırk sene yatsının abdesti ile sabahı kılmış olan, vaazlarında bir çok insanın vefat ettiği tesirli hatib, Abdü'l-Vahid ibni Zeyd *(Radıyallahu Anh)* gibi bir zatın, geride zikredilen "Arş'ı gökte olan zata ibadet ederiz" sözü, Arşın üst cihette bulunduğunu, fakat Arşın sahibinin bütün cihetlerden münezzeh olduğunu açıkça ifade etmektedir. *(Abdü'l-Vahid ibni Zeyd'in terâcim-i ahvâli için bak: Hafız Zehebî, Siyeru A'lâmin-nübelâ, 7, Sh.178)*

27- Onikinci asır ulemasından Kâdı Muhammed Senâullah el-Osmanî el-Hanefî el-Mazharî el-Müceddidî en-Nakşibendî *(Rahimehullah)*, "et-Tefsîru'l-Mazharî" isimli eserinde şu açıklamayı yapmıştır: "Kahır, kudretten daha fazla bir manayı ihtiva etmekte olup, galibiyetin, tezlîl (alçak etme) ile birlikte olanıdır. Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde oluşu, kahrının ve yüceliğinin bir nevi tasviri (suretlendirilmesi) nden ibarettir."

28- Onüçüncü asrın âlimlerinden İmam Muhammed Osman ibni Seyyid Muhammed Ebî Bekr İbni Seyyid Abdillah el-Mîr Ganî *(Rahimehullah)*, "Tâcu't-tefâsîr li kelâmi'l-Meliki'l-Kebîr" isimli muhtasar ve vecîz tefsirinde, Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde Kâhir oluşunu:

"O, bütün kulları hakkında hükmü geçerli olan bir galip, herşeyi yerli yerine koymakta hikmet sahibi ve herkese yarayanı bilmekte ziyade ilim sahibidir." sözleriyle tefsir etmiştir.

29- Onüçüncü asrın en büyük âlimlerinden Bağdad müftüsü Allâme Ebu'l–Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Âlûsî el-Bağdadî *(Rahimehullah)*, "Ruhu'l-me'ânî" isimli eserinde selefin, Mevlâ Tealâ'ya fevkiyet ispat ettiğine dair bir çok deliller zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır:

"Ayet-i celilenin zahiri Allah-u Tealâ hakkında bir cihet akla getireceğinden ulema bu ayet-i celile hakkında bir çok beyanlarda bulunmuşlardır. Zira Allah-u Tealâ cihetten münezzehtir, çünkü üst dahil bütün yönler, Allah-u Tealâ'nın bu âlemi yokluktan varlığa çıkartmasıyla muhdes (sonradan yaratılmış) tırlar.

Bir de Allah-u Tealâ'nın bir cihette bulunmasından, hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde açık bir çok fesatlar ortaya çıkar. Bu yüzden âlimler bu hususta aşağıda açıklanacak görüşleri serdetmişlerdir.

a) Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde olma ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın kahır ve yüceliğinin tasvir ve temsili olan bir isti'âre olabilir ki, bu durumda galibiyet, görünen bir mekâna benzetilmiş olarak isti'âre zarfta (üst mekânda) gerçekleşmiştir.

b) Kahır ve ulüvv'den, galebe ve kudret ile kinaye yapılmış olabilir.

c) Fevka kelimesi zaid olup, manaya etkisi olmayabilir.

d) Fevkiyet nisbeti olan her nass (ayet ve hadis), hayırlılık ve üstünlükle te'vil edilebilir.

Hasıl-ı kelâm, Allah-u Tealâ'yı yaratıklarına benzemekten tenzih edip, müteşâbihât ilmini (delâlet ettiği mana kesin olarak bilinemeyen ayet ve hadislerle ilgili bilgiyi) O'na ısmarlayarak, Allah ve resulünden geldiği şekilde delillere inanmak gerekir.

Arap kelâmında naziri şuyû bulan (benzeri yaygın olan) ve zihne yakın te'villerde bence bir beis yoktur, zaten bazı ayet-i kerimelerin te'vil edilmesi gerektiği hususunda selef ve halef'in icma'ı (eski ve yeni bütün âlimlerin görüş birliği) vardır.

30- Onüçüncü asrın son devir ulemasından Allâme Şeyh Muhammed ibni Ömer Nevevî el-Câvî *(Rahimehullah)*, "Merâhu Lebîd li keşfi mane'l-Kur'ani'l-Mecid" isimli eserinde Allah-u Tealâ'nın fevkiyetinin, kuvvet ve kudretle olduğunu açıklayarak cihet manasını ifadeden sakınmıştır.

31- Ondördüncü asır ulemasından büyük üstâd Ahmed Mustafa el-Merâğî *(Rahimehullah)*, "Tefsîru'l-Merağî" isimli eserinde, adeti vechiyle müfredat tefsirini, toplu manayı ve izahı yaptıktan sonra, hulâsa-i mana bölümünde fevkiyet-i ilâhiyeyi, "Allah-u Tealâ'nın kullarına galibiyeti, onları yaratıp kendisine boyun eğdirerek, üzerlerindeki hakimiyeti" ile tefsir etmiştir.

32- Ondördüncü asır ulemasından Allâme Mustafa Hayri el-Mansûrî *(Rahimehullah* , "el-muktetaf min uyûni't-tefâsîr" isimli eserinde bu konuda şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Ayet-i celilenin zahiri, Allah-u Tealâ hakkında bir cihet söz konusu etmekte ise de, Allah-u Tealâ sonradan yaratılan her şeyden münezzeh olduğu için cihetten de son derece uzaktır.

İmam-ı Tahâvî *(Rahimehullah)* ın açıkça izah ettiği gibi, selefin mezhebi Allah-u Tealâ hakkında fevkiyeti ispat ise de, Allah-u Tealâ'yı bütün yaratıklara benzemekten tenzih edip bu gibi nass'lara iman ederek, gerçek bilgiyi Allah-u Tealâ'ya bırakmak gerektir."

33- Ondördüncü asrın en büyük müfessirlerinden İmam Şeyh Muhammed Tahir ibni Âşûr *(Rahimehullah)*, "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" isimli çok kıymetli tefsirinde bu konuyu şöyle özetlemiştir: "Ayet-i celiledeki "Fevka" kelimesi "Kâhir" lâfzına müte'allik bir zarf olup, bu ifade, kahreden zatın hâlini, yendiği kimseyi, üst tarafından tutup hareketsiz bırakan kimseye benzeten bir isti'âredir ki, bundan bazılarının vehmettiği gibi bir üst cihet manası asla fehmedilemez, dolayısıyla bu ayet-i celile müteşâbihat'tan sayılmayacağından, cihet manasını nefyetmek (ortadan kaldırmak) için tekellüfe (zorlanmaya) lüzum yoktur.

İşte bütün bu zikredilen büyük müfessirlerin görüşlerinden sonra artık hangi sapık fikirli kimse hiçbir nakle dayanmadan kendi kafasından bu ve benzeri ayet-i kerimelere cihet manası vererek Allah-u Tealâ'nın üst cihette olduğunu söyleyebilir?

Bu büyükler bu ayet-i celileden böyle bir mana çıkaramaz iken, bu manayı telâffuz etmeğe, Allah-u Tealâ'nın, basiretini bağladığı kimselerden başkası cesaret edemez. Allah-u Tealâ zalimlerin dediklerinden son derece yüce ve münezzehtir.

Allah-u Tealâ'nın mekândan münezzeh olduğu ile ilgili diğer bazı aklî ve naklî deliller yine bu sure-i celilenin üçüncü ayet-i kerimesinin tefsirinde zikredilmiştir, burayla birlikte o kısmın da mütalâasında bir çok faydalar mülâhaza edilmektedir.

Te'vilât-ı Necmiyyede ve Tefsîr'i-Nîsâbûrî de, bu ayet-i celileye şu işarî manalar verilmiştir: Allah-u Tealâ'nın kahrı bütün kullarını kapsamıştır, şöyle ki: İlk yaratılışta ruhlar üzerine serpilen nur, kendilerini şaştığından Allah-u Tealâ bedenlerini yaşatıp kalplerini öldürerek, kâfirleri kahretmiş olduğu için, onlar tabiat karanlıklarında sapıtmış, şeriat nuruna erememişlerdir.

Şeriat nurlarıyla da müminlerin nefislerini kahrederek onları tabiat (beden) karanlıklarından çıkarıp, taatı yolunda kaim kılmıştır. İştiyak parıltılarıyla muhip (seven) lerin kalplerini kahrederek, onları manevî müşahedelerin lütfu ile ünsiyete kavuşturmuştur.

Celâl sıfatlarının tecellilerinin azametleriyle de visal (Mevlâ Tealâ'ya kavuşma) vakitlerinde sıddıkların ruhlarını kahretmiş(onlarda varlıktan bir eser bile bırakmamış) tır.

Özetle: O'ndan gayrı görülen her şey mutlaka O'nun izzet sancakları altında makhûr ve O'nun samediyet meydanlarında zelîl kalmıştır. O halde kul, Mevlâsını bilip kulluğu ile meşgul olmalıdır, çünkü her şeyi yoktan var edip, kahreden ancak O, Allah-u Tealâ'dır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: "Ehadiyyet rütbesi beşeriyyet sıfatına Âlî (üstün) olmuş, fakat zaten O, lemyezel (Mevlâ Tealâ'nın makamı daimi), bu (insanlık âlemi) ise, lemyekün fe hasel (yok iken sonradan olma) dır. Tevhid sultanı vâzıh (Mevlâ Tealâ'nın birliğinin kuvvetli delilleri parlamış) iken, sonradan yaratılanların ne zaman bekâsı (devamı) olmuşki?

Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde kâhir olduğu hususunda diğer bir ayet-i kerime

﴿ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (٦١) ﴾

"O (Allah-u Tealâ, mekândan münezzeh olduğu hâlde) **kullarının üstünde kahir** (yegâne kudret ve tasarruf sahibi) **dir. Sizin üzerinize hafaza** (koruyucu melekler) **gönderir. Nihayet sizden birinize ölüm gelince resullerimiz** (elçilerimiz olan görevli melekler) **onu** (n canını) **alırlar. Onlar** (emr-olundukları vazifede) **kusur etmezler** (ölecek kimseyi bir saniye tehir etmezler)." *(En'âm Suresi: 61)*

Hadis-i şerif ve eserlerin fihristi:

(538 - 548)

İ ç i n d e k i l e r:

(549 - 562)

Alfabetik Fihrist:

(563 - 599)

SEKİZİNCİ CİLTTE GEÇEN HADİS-İ ŞERİF VE ESERLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

ائتونى باربعة منكم 234
ابشر بخير يوم مر عليك 341
أتُرون هذه طارحة ولدها فى النار؟ 465
اتفعلون 315
اجتنبوا ام الخبائث 42
اجتنبوا الخمر فانها مفتاح كل شر 35
اجتنبوا هذه الكعاب المرسومة 27
احلت لكم ميتتان ودمان 110
إذا اراد الله بقوم عذاباً 463
اذا تناول العبد كأس الخمر بيده 50
اذا حلفت على معصية فدعها 45
اذا دخل احدكم على اخيه المسلم 158
اذا رأيتم المداحين 369
اذا رأيتم الناس قد مرجت 212
اذا سلمت الجمعة سلمت الايام 301
اذا ظهر فيكم ما ظهر فى الامم 208
اذا فعلت امتى خمس عشرة خصلة 38
اذا كان رأس مائتين فلا تأمر 215
اذا كان يوم القيامة دعى بالانبياء 270, 319
اذا مررتم بهؤلاء الذين يلعبون 27
اذا والله لا ارضى 336
اذا وجدتموه حيا فكلوه 114
استفرهوا ضحاياكم 130
اشرتم او اعنتم او اصدتم 117
اضرب بهذ الحائط 48
اعجل 165
أعوذ بوجهك 463

افضل الجهاد كلمة عدل 211
اكرموا الشهود فان الله يستخرج 250
الا ان اصحاب الشاه فى النار 28
الا ان الخمر قد حرمت 34
الا انبئكم باكبر الكبائر 250
الا انتفعتم باهابها 13
الا فليبلغ الشاهد الغائب 213
الارواح جنود مجندة 273
الانعام من نواجب القران 364
البينة على المدعى 239
الحلال ما احل الله 168
الخمر ام الخبائث 21
الدنيا حرام على اهل الآخرة 120
السبع الطول مثل التورية 364
الصلاة احسن ما يفعل الناس 207
الصلاة المكتوبة تكفر ما قبلها 301
الطواف بالبيت صلاة 130
الزعيم غارم والدين مقضى 236
اللهم اشف عمى 291
اللهم امتى امتى 335
اللهم انت امته فاقطع عنا 206
اللهم بين لنا فى الخمر 8
اللهم سلط عليه كلبك 86
أللهم علمه الحكمة وعلمه الكتاب 519
الم تر ان الله ذكر آية الرخاء 136
النجاة فى الصدق 342
الهى اجعلها رحمة 310
اما العرب فلانقبل منهم الاالاسلام 198
اما آن لكم ان تعتبروا 312

اما هذا فقد صدق 341
امنكم احد امره 116
ان الله تبارك وتعالى بنى الفردوس 43
ان الله تبارك وتعالى يقول لاهل الجنة 345
ان الله تعالى كنس عرصة الجنة 52
ان الله حد حدودا فلا تعتدوها 169
إن الله خلق يوم خلق السمموات 465
ان الله عز وجل خلق خلقه 251
ان الله عز وجل حرم عليكم 141
ان الله ليسأل العبد يوم القيامة 205
ان الله ورسوله حرم بيع الخمر 14
ان الله ورسوله حرم عليكم شرب 51
ان الله يرضى لكم ثلاثا 154
ان ابراهيم حرم مكة 126
ان اعظم المسلمين جرما 156
ان الحرم كله مسجد 98
ان الصدق يهدى الى البر 343
ان الناس اذا رأوا الظالم 201
ان النبى ﷺ حبس رجلا 236
ان النبى ﷺ نهى عن الغلوطات 168
ان اهل الجنة يدخلون 303
ان اول شئ نهانى عنه ربى 51
ان اول ما يكفأ 40
ان ربى تبارك وتعالى استشارنى 333
ان رجالا يتخوضون فى مال الله 26
ان رسول الله ﷺ اجاز شهادة 233
ان طبيبا سأل النبى ﷺ عن ضفدع 110
انكم فى زمان من ترك منكم 215
ان لكل قوم عيدا 301

ان لكل نبى حواريا 290
ان لله عبادا ليسوا بانبياء 160
ان لهذا الدين اقبالا وادبارا 48
انما انا بشر وانكم تختصمون 264
ان مكة حرمها الله 122
ان ملكا من ملوك بنى اسرئيل 44
ان من تصدق فى هذه الايام 129
ان هذا الامر بدأ رحمة ونبوة 40
ان هذا البلد حرمه الله 127
ان هذا من قوم يتألهون 125
انا قوم حرم 75
انه اذا شرب سكر 64
انه عرضت على الجنة بما فيها 185
انه يستعمل عليكم امراء 221
انى ابيت يطعمنى ربى 119
انى آخذ المكذبين 314
انى سألت ربى الشفاعة 331
انى على الحوض حتى انظر 263
انى قد عفوت عنكم 168
انى لاعرف اول من سيب 185
ان تعبد الله كانك تراه 70
ان اجعل رزقى فى المائدة 314
انحره واغمس نعله 165
انزل القرآن خمسا خمسا 365
انزلت المائدة من السماء 309
او مخرجي هم 219
ايها الناس قد فرض الله عليكم الحج 152
اين الذى سأل عن العمرة 166

(الباء)

بدأ الاسلام غريبا 211
بسم الله خير الرازقين 311
بعثت بالسيف حتى يعبد الله 140
بل ائتمروا بالمعروف 208

(التاء)

تراح ريح الجنة من مسيرة 42
تعال 340
تفقهوا قبل ان تسودوا 167
تلك مقبرة بعسقلان 162

(الثاء)

ثلاث لا يكلمهم الله يوم القيامة 237
ثلاث من الميسر 32
ثلاثة لا تقربهم الملائكة 54
ثلاثة لا تقبل لهم صلاة 42
ثلاثة لا يدخلون الجنة 41
ثمنه 76

(الجيم)

جعل الله الرحمة فى مائة جزء 464

(الحاء)

حرمت التجارة فى الخمر 14

(الخاء)

خرج رجل من بنى سهم 227
خمس من الدواب من قتلهن 85
خير الدعاء دعاء يوم عرفة 129

(الدال)

دعوت لامتى 332

(الذال)

ذاق طعم الايمان من رضى بالله ربا 103

(الراء)

رأيت جهنم يحطم بعضها بعضا 184

رأيت عمرو بن عامر الخزاعى 185

(السين)

سبحان الله 312

(الشين)

شارب الخمر كعابد الوثن 57

شهران لا ينقصان 301

شيطان يتبع شيطانة 32

(الصاد)

صاحب الشطرنج اكذب الناس 30

صيام يوم عرفة احتسب على الله 128

(العين)

عجبت من بنى آدم 174

(الفاء)

فاتحة التوراة الانعام 364

فانما الولاء لمن اعتق 181

فلقاه الله سبحانك 322

فمن وفى منكم فاجره على الله 37

فى النار 157

(القاف)

قضى رسول الله ﷺ فى الظبى 92

قلوب لاهية وايد عاملة 27

قليل تؤدى شكره خير 146

قيل لِي انت منهم 68

قال الله عز وجل: سبقت رحمتى 464

(الكاف)

كان قوم يسألون رسول الله ﷺ 153
كل ذى ناب من السباع 87
كلوا رزقا اخرجه الله 111
كلوا من رزق ربكم 313
كنت سمعه الذى يسمع به 120

(اللام)

لا بل من عند الله 341
لا تبيعوا فى اسواقنا الطافي 114
لا تجالسوا شربة الخمر 54
لا تسألوننى اليوم عن شئ 151
لا تسبوا اصحابى 210
لا تشرك بالله شيئا وان حرقت 51
لا تطرونى كما اطرت النصارى 321
لا تقوم الساعة حتى لا يقال 212
لا يحلف احد عند منبرى هذا 239
لايزال العبد فى فسحة من دينه 50
لايزنى الزانى حين يزنى وهومؤمن 35
لا ينبغى للمؤمن ان يذل نفسه 205
لا ينجيكم الا الصدق 334
لتتبعن سنن من قبلكم شبرا 210
ليشربن ناس من امتى الخمر 40
لعن اللهالخمر وشاربها 14
لقد طمست سهمين 203
لقدشيعهذه السورةمن الملائكة 362
لم يتكلم فى المهد الا اربعة 274
لما احرق بيت المقدس 281
لما رفع الله عيسى عليه السلام 271
لن يبرح الناس يتسائلون 169

لو علمت البهائم من الموت 235
لو يعلم المؤمن ما عند الله 466
لولا بنو اسرائيل ما خنز الخبز 309
لي الواجد يحل عرضه 237
ليس الزهادة فى الدنيا بتحريم 68
ليس شئ مما ترون عليها 312
ليلة اسرى بى رأيت موسى 47
لينادى مناد يا قارأ سورة الانعام 362

(الميم)

ما القى البحر او جزر عنه 113
ماتجدون فى التوراة فى شأن الرجم 234
ما خلفك الم تكن قد ابتعت 340
ما صدتموه وهو حى فمات 114
ما علمت النبى ﷺ اكل 305
ما قل وكفى خير مما كثر والهى 146
ما لفظه ميتا فهو طعامه 113
ما من قوم اجتمعوا عى مسكر 53
ما نزل على سورة من القرآن 363
ما نزلت على سورة من القرآن 358
ما هذه التماثيل التى انتم لها 30
ما هذان اليومان 302
ما هو يا معاذ 161
ما لكم تسألون الآية 312
مثل الذى يلعب بالنرد 27
مدمن الخمر ان مات لقى الله 41
مه لما يجئ تأويل هذه بعد 214
معاذ الله من ذلك 313
ملعون من لعب بالشطرنج 29
من اجرأنا على كشف المنديل 311

من اشتاق الى الجنة سارع 119
من اغتسل يوم الجمعة 300
من باع الخمر فليشقص الخنازير 14
من ترك الصلاة سكرا مرة 46
من حبس العنب ايام القطاف 16
من رأى منكم منكرا 216
من زنى وشرب الخمر 36
من زوج ابنته او واحدة 50
من ستر عورة اخيه المسلم 250
من شرب حسوة خمر لم يقبل 45
من شرب الخمر بعد ان حرمها 49
من شرب الخمر فاجلدوه 18
من شرب الخمر فى الدنيا سقاه 54
من شرب الخمر لم يرض الله 36
من شرب الخمر صباحا كان 36
من شرب الخمر فى الدنيا ثم 35
من شرب شرابا يذهب بعقله 38
من صلى الفجر فى جماعة وقعد 362
من عرف طريقا الى الله 81
من فارق الدنيا وهو سكران 46
من قال لصاحبه تعال اقامرك 26
من قرأ ثلاث آيات من اول سورة 363
من قرأ سورة الانعام 364
من كان حالفا فليحلف بالله 240
من كان فى صدره آية من كتاب 53
من لبس الحرير فى الدنيا 43
من لعب بالنردشير 26
من لعب بالنرد 26

(النون)

نحن نحكم بالظاهر 263
نزلت سورة الانعام على النبى 359
نزلت سورة الانعام ومعهاموكب 367
نزل تحريم الخمر 5
نزلت على سورة الانعام 358
نعم 153
نعم الادام الخل 15
نهى رسول الله ﷺ عن كل ذى 87
نهى رسول الله ﷺ عن كل 20
نهينا عن التكلف 169
نية المؤمن خير من عمله 179

(الهاء)

هذه الاية اعضل ما فى هذه 227
هل علمت ان الله حرمها 13
هل لك مال 183
هل معكم منه شئ 76
هلكتم واله المسيح 314
هم الجلساء لا يشقى بهم 288
هو الطهور مائه 111
هو صيد ويجعل فيه كبش 86
هى اكبر الكبائر وام الفواحش 45

(الواو)

والذى بعثنى بالحق لا تنقضى 52
والذى حبسك 89
والذى نفس محمد بيده ليبيتن 39
وما رضاعتك 17
ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر 38
ويحك انا لها اليوم 256

(الياء)

يا ابراهيم خف منى 105
يا ابن عباس لا تشهد 249
يااايها الناس اياكم والميسر 29
يا ايها الناس خذوا من العلم 158
يا ايها النس لا تغتروا بقول الله 202
يا يها الناس ان الله تعالى يعرض 12
يا ايها الناس ان الله قدحرم الخمر 12
يا ايها الناس انكم محشورون 328
يا رسول الله ان الله انما نجانى 341
يا صاحب الحوض لا تخبرنا 157
يا غلام ... احفظ الله يحفظك 505
يأتى على الناس زمان يلعبون 28
يبيت قوم من هذه الامة على طعم 74
يبعث كل عبد على ما مات 33, 316
يدعى نوح يوم القيامة 261
يقول الله تعالى يا آدم 147
يقول الله تعالى وان ذكرنى 324
يلقى الله شارب الخمر يوم القيامة 48

İÇİNDEKİLER

90. Ayet-i Kerime: (يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ...) 5
Hamr kelimesinin lügat manası 5
Şarap imal edilen beş madde 5
Meysir kelimesinin lügat manası 5
Ensâb ve Ezlâm kelimelerinin nelerden ibaret olduğu 6
Ayet-i celilede zikredilen dört şeyin pislik sayılıp, şeytan amelinden olmalarının izahı 6
Bu ayet-i celilenin Tevratta zikredilen şekli 7
İçkiyi terketmenin fazileti 7
İçkinin yasaklanmasının zamanı ve dört merhalesi 8
İçkinin haram edilmesinde Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın tesiri 8
Ayet-i celilenin, Sa'd İbni Ebî Vakkas *(Radıyallahu Anh)* hakkında inişi 9
Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkındaki diğer görüşler 10
İçkinin haramiyeti hakkındaki naslar 11
Şarabın, şirk koşmaya muadil kılınması 11
Şarabın neces (pislik) oluşu 11
Şarabın satılmasının hükmü 12
Lâşe'nin derisinden istifadenin hükmü 13
İçki ile uğraşanların lânete çarpılacakları 14
Şarap satanların, domuz kasaplığı yapanlara benzerliği 14
Şaraptan sirke yapmanın hükmü 15
Şarap yapana üzüm satmanın fetvası 16
Haramdan sakınmanın rızık bolluğuna sebep olacağı 16
İçkiyi döken bir sahabeye Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duası 17
İçki içenin şeriattaki cezası 18
Sarhoşun tarifi 18
Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın içki cezasına yaptığı ilâve 19
Uyuşturucu kullanmanın hükmü 19
İlâçlarda bulunan uyuşturucuların fetvası 20
Ayet-i celilenin işârî manaları 21
Tasavvufî deyimlerde geçen şarap kelimesinin anlamı 22
91. Ayet-i kerime: (... إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ) 24
İçki ve kumarda bulunan dünyevî kötülüğün beyanı 24
İçki ve kumardaki dinî zararlar 25

Tavla ve satranç oynamanın zemmiyle ilgili hadis-i şerif ve rivayetler 26
Tavla ve satranç oyunlarının hükmü 31
Kuşla oynamanın fetvası 32
Haram olan eğlencelere devam edenlerin son nefesteki kötü hâlleri 33
Ayet-i celiledeki "**Artık vazgeçtiniz değil mi?**" kavl-i şerifinin nükteleri 34
İçkinin zemmiyle ilgili hadis-i şerif ve rivayetler 35
İçki içenlerin kâfir olacaklarına dair zikredilen rivayetlerin te'villeri 37
İçki içilen sofrada oturmamak 38
Dünyada had cezasına çarptırılanların ahiretteki durumları 38
Zelzele gibi büyük felâketlere sebep olan onbeş günah 39
Bu ümmetten bazılarının maymun ve domuza dönüştürüleceği 39
Çalgının ve şarkıcı kadınların sebep olacağı felâketler 40
Cennete giremeyecek üç zümre 40
Namazı kabul olunmayacak üç kimse 42
Eski ümmetten bir abidin helâk oluş sebebi 42
Firdevs cennetine haram olanlar 43
En büyük günah hakkında sahabe-i kiramın ihtilâfları 44
Meleklerin yaklaşmayacağı üç kimse 45
Bir yudum içki içenin ibadetlerinin kabul olunmayacağı 46
Sarhoş olarak ölenin rezaleti 46
İçki yüzünden namazı terkedenlerin feci akibetleri 46
Bu ümmetten helâk olacak bazı kabilelerin günahları 47
Mirac gecesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, sütü tercihi 48
İçki içenin kıyamet günü Mevlâ Tealâ ile karşılaşması 48
Bozulup şarap hâline dönüşen şıranın hükmü 48
Dinin ilerleme ve gerileme dönemlerinin bazı alâmetleri 49
Âhir zamanda emr-i bil ma'ruf yapmanın faziletleri 49
İçkiciye kız verilmeyeceği 50
Bıyığı kısaltıp sakalı uzatmanın lüzumu 51
Puta tapmaktan sonra gelen iki günah 51
Cennete girdirecek amelleri sorana Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vasiyetleri 52
Firdevs cennetinin güzelliği ve ona giremeyecek kimseler 52
Gökten taş yağmasına sebep olacak günahlar 53
Bir ayet ezberinde olduğu hâlde içki içenin kıyametteki hâli 53

Dünyada içki başında toplananların, cehennemdeki hâlleri 53
İçki içenlerin hastalarının ziyaret edilmemesi
ve cenazelerine gidilmemesi 54
İçki içenlerin kabre konulduklarında kıbleden döndürülecekleri 54
İçki içenlerin sırat köprüsündeki hâlleri 55
Fudayl hazretlerinin, imansız ölen talebesinin kıssası 55
Ayet-i celile hakkında umumi bir değerlendirme 55
92. Ayet-i kerime: (... وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا) 56
Ayet-i celilelerin, içkinin haramiyetine delâlet yönleri 56
Kulun, Rabbisinden gerçek manada korkmasının tarifi 58
93. Ayet-i kerime: (... لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ) 59
Ayet-i celilenin iniş sebebi 59
İçki haram edilmeden ölenlerin hâli 60
Ayet-i celileyi yanlış yorumlayarak içkinin helâl olduğunu söyleyenler
hakkında hazreti Ömer ve Ali *(Radıyallahu Anhuma)* nın verdikleri hüküm 61
Ayet-i celiledeki takva, iman ve ihsan tabirlerinin farklı manaları 61
Bu ayet-i kerimeyi yanlış yorumlayarak içkiyi mubah sayanlara
karşı hazreti Ömer, İbni Abbas ve Ali *(Radıyallahu Anhum)* un reddiyeleri 63
Zahidliğin tarifi 69
İhsan makamının üstünlüğü 70
Fakirlere ihsanda bulunmanın faziletleri 71
94. Ayet-i kerime: (... يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ) 72
Ayet-i celilenin, ihramlı iken avla imtihan olunanlar hakkında inişi 73
İmtihan hususunda geçmiş ümmetlerle bu ümmetin mukayesesi 74
Avın nelerden ibaret olduğu 75
İhramlı kimsenin av eti yemesinin hükmü 76
Allah-u Tealâ'nın, kullarını imtihan etmesinin mana ve gayesi 77
Allah-u Tealâ'dan gıyâben korkmanın manaları 78
Ayet-i celilede geçen azabın açıklamaları 79
Tarikata girdikten sonra ayrılanın cezası 81
Ayet-i celilenin tasavvufî manaları 82
95. Ayet-i kerime: (... يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ) 84
Ayet-i celilede geçen "Sayd" kelimesinin manaları 85
ihramlı iken öldürülmesinde sakınca olmayan hayvanlar 86
İhramlının kestiğinin hükmü 87
Avlanmanın haram olduğu iki hâl 88
İhramlıya av yasağı getirilmesinin sebebi 89

Medine-i Münevvere'nin harem olup olmadığı 89
İhramlı iken öldürdüğü avdan yiyenin cezası 90
İhramlı iken avın ölümüne sebebiyet verenin hükmü 90
Harem bölgesinde ihramsızın avlanması 91
İhramlının, şaşırarak veya unutarak avlanması hakkında görüşler 91
Ayet-i celilede geçen **"Öldürülen avın misli"** ile ne kastedildiği 93
İhramlı iken avlanmakla ilgili bazı hükümler 94
Avın misline hükmedecek iki hakemle ilgili meseleler..... 95
Hazreti Ömer'in, Abdurrahman b. Avf *(Radıyallahu Anhuma)* ya fetva sorması 96
Kurbanın, Kâbe-i Muazzama'ya ulaşmasının manası 97
Harem-i şerifin tamamının mescid oluşu 98
Ayet-i celilede geçen "Hedy" in manası 98
Öldürülen avın misli olan kurbanlık hayvanla ilgili bazı fetvalar 99
İhramlı iken av öldüren kişinin yapması gereken şeyler 100
Vebal tatmanın anlamı 102
Aç kalan ihramlının, neyi tercih etmesi gerektiği 103
Allah-u Tealâ'nın, geçmişi bağışlamasının izahı 103
Avlanma suçunu tekrarlayandan Allah-u Tealâ'nın intikam alması 104
Ayet-i celile ile ilgili işârî manalar 105
96. Ayet-i kerime: (... أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ) 109
Deniz avından kastedilenler 109
Denizde yaşayanların türleri ve hükümleri 110
Deniz ölüsünün helâl oluşu 111
Sahabe-i kiramın, büyük bir balıkla yarım ay beslenmeleri 111
Deniz yiyeceğinin, deniz avından farkları 113
Denizde ölüp, su üstüne çıkan balıkların hükmü 113
İhramsızın avladığından ihramlının yemesi 116
İhramlı kişinin, avı göstermesi ile ilgili meseleler 117
Takva emriyle ilgili açıklamalar 118
Ayet-i celilenin batınî manaları 118
97. Ayet-i kerime: (... جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) 121
Kâbe kelimesinin tahlili 122
Kâbe'ye "Haram" denmesinin manası 122
Kâbe'nin, insanlar için "Kıyam" olmasıyla ilgili izahlar 123
İnsanlara reis tayin etmenin hikmetleri 124
Mekke-i Mükerreme'nin haram kılınışı ile ilgili görüşler 127
Haram ayın özellikleri 127
Zülhicce'nin ilk on gününün faziletleri 128

Arefe gününün orucu 128
Kurbanın, insanların kıyamına vesile olduğu yönler 130
Kurbana değer vermenin önemi 130
Kurbanların boyunlarına takılan gerdanlıkların ehemmiyeti 131
Allah-u Tealâ'nın ezelî ilminin, kulların menfaatlerine uygun olduğu 131
Allah-u Tealâ'nın, Kâbe'yi kıyam yapmasının nedenleri 133
Ayet-i celile ile ilgili işârî manalar 134
98. Ayet-i kerime: (... اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) 136
Korkuyla ümidin dengelenmesi 136
Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın vefat anındaki sözü 136
Allah-u Tealâ'nın azap ve mağfiretiyle ilgili ayet-i kerimeler 137
99. Ayet-i kerime: (... مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلَاغُ) 138
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yüklenen tebliğ vazifesi 138
Ayet-i celilenin hükmünün muhkem olup olmadığı 139
İşârî manalar 139
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bazı özellikleri 140
100. Ayet-i kerime: (... قُلْ لاَيَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ) 141
Ayet-i celilenin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, "Haramdan hayır yapmanın fayda vermeyeceği" hususundaki beyanını tasdiken inişi 141
Ayet-i celilenin diğer sebeb-i nüzülleri 142
Pis ile temizin çeşitleri 142
Pis ile temizden ayet-i celilede kastedilen manalar 143
Temiz ile pisin eşit olmadığı yönler 144
Pis ile temizin işaret ettiği tasavvufî manalar 144
Ayet-i celiledeki muhatabın kimliği hakkındaki görüşler 146
Çokluk ve azlık mefhumlarının değer mukayesesi 146
Hazreti Mevlâna'nın vasiyetleri 148
Takvanın zahirî ve batınî manaları 148
101. Ayet-i kerime: (... يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ) 149
Ayet-i celilenin, önceki ayetlerle bağlantısı hakkındaki üç görüş 149
Ayet-i celilenin iniş sebebiyle ilgili altı görüş 150
Şeriatın açıklamadığı hususlarda fazla soru sormanın nehyedilişi 150
Allah-u Tealâ'nın razı olduğu ve olmadığı üçer mesele 154
Soru sormanın serbest ve yasak olduğu yerler 156
Kaderiyye mezhebine reddiye 156
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, veda haccındaki bazı sözleri 159
Allah için birbirlerini sevenlerin fazileti hakkında bir hadis-i şerif 160

Cennete girdirecek amellerin kolaylığı 161
Kur'an-ı Kerim indirilirken sorulanlara açıklık getirileceği 162
Ayet-i celilede akla gelen müşkilin çözümü 163
Sahabe-i kiramın bazı sorularını Resulullah
(Sallallahu Aleyhi ve Sellem) in cevaplamasının örnekleri 165
Ayet-i celilede affedildiği beyan edilen hususlar 167
Tekellüfün yasaklığı 167
Allah-u Tealâ'nın, "Gafûr ve Halîm" sıfatlarının manaları 170
102. Ayet-i kerime: (.. قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ) 171
Uygunsuz isteklerde bulunan kavim hakkındaki görüşler 171
Yahudilerin, canlarının istemediği hükümleri yalanlamalarına örnekler ...172
Çok soru sormanın gereksizliği 173
Ayet-i celile ile ilgili işârî manalar 174
103. Ayet-i kerime: (... مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ) 178
İslâma uymayan keyfî uygulamaların Allah indinde geçersizliği 178
Ceale fiilinin manaları 179
Bahîre ve sâibe kelimelerinin izahları 180
Vasîle ve hâm kelimelerinin tahlilleri 181
Hayvanları azad etmenin köle azadına benzemediği yönler 181
Cahiliyyet âdetlerini ilk olarak çıkaran kişinin cehennemdeki hâli 183
Ayet-i celilede geçen kâfirlerden kimlerin kastedildiği 187
Cahiliyyet âdetlerinin, Allah-u Tealâ'nın rızasına uymadığı yönler 187
Bazı sapık tarikat mensuplarına reddiyeler 187
Allah-u Tealâ'ya iftira ile ilgili ayet-i kerimeler 189
104. Ayet-i kerime: (... وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ) 193
Körü körüne taklitçiliğin zemmi 193
Taklidin caiz ve yasak olduğu yerler 194
105. Ayet-i kerime: (... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ) 197
Ayet-i celilenin iniş sebebiyle ilgili altı görüş 198
Emr-i bil ma'ruf'un terkine dair bu ayet-i celilede
bir delil bulunmadığı hususunda üç görüş 200
Emr–i bil ma'rufun terkine müsaade edilen hâller 204
Âhir zamanda islâmı tatbike sabredenlerin ecri 209
Emr–i bil ma'ruf vazifesinin hiç bir surette kalkmayacağını savunanlar 216
Emr–i bil ma'ruf ile ilgili bazı hükümler 218
Allah-u Tealâ'ya davetin iki yolu 220

Devlet yöneticilerinin uygunsuz işlerine karşı
takınılacak tutum hakkında üç görüş 221
Emr-i bil ma'rufun hikmetleri 222
Ayet-i celilenin tasavvufî manaları 223
106. Ayet-i kerime: (يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ...) 226
Ayet-i celilenin iniş sebebi 227
Adaletli iki kimse hakkındaki görüşler 230
Ayet-i celilenin hükmünün mensuh olduğu ile ilgili deliller 231
Zimmîlerin birbirine şahitliği 233
Tevratta recm ayetinin bulunduğu 233
Hapis cezasının Kur'an-ı Kerimdeki yeri 235
Ayet-i celilede geçen namazdan maksat 237
İkindi vaktinin fazileti 238
Yeminde kuvvetin temin edilmesi için gerekli dört şey 238
Yemin sigası ile ilgili üç görüş 240
Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ettirmenin hükmü 241
Töhmet ve şüphe hâllerinde şahitlere yemin ettirmek 242
107. Ayet-i kerime: (فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا...) 244
Ayet-i celilenin inmesi üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in,
iki kişiyi çağırtarak minberin yanında yemin ettirmesi 245
Ayet-i celilede geçen "Evleyân" kelimesiyle ilgili iki görüş 247
108. Ayet-i kerime: (ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ...) 248
Şahitlik yapmakla ilgili bazı meseleler 249
Şahitlik yapmamanın ibadet sayıldığı yerler 250
En büyük günahları beyan eden bir hadis-i şerif 251
Nesihle ilgili tasavvufî bir mana 252
109. Ayet-i kerime: (يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ...) 254
Ayet-i celilenin, bir öncesiyle bitişik veya ayrı olmasına göre manaları 255
Anlaşılması zor olan bazı ayetler hakkında İbni Abbas'ın açıklamaları 256
Peygamberlerin, kıyametin şiddetine kapılmaları 261
Peygamberlerin, **"Bizim bir bilgimiz yok"** sözlerine verilen manalar 262
Peygamberlerin, **"Neyle cevaplandınız?"** sorusunu
ne şekilde anladıkları 264
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in,
kıyamet gününde farklı bir özelliği 266
110. Ayet-i kerime: (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ...) 268

İsa *(Aleyhisselâm)* a, kıyamet günü yapılacak hatırlatma üzerine alacağı hâl 270
Ehli kitaptan birinin, İsa *(Aleyhisselâm)* hakkındaki itirafları 271
Ayet-i celilede mazi sigasının kullanılması hakkındaki görüşler 271
İsa *(Aleyhisselâm)* a hatırlatılan sekiz nimet 272
Arapçada çocukluk ile altmış yaş arası insana verilen değişik isimler 275
İsa *(Aleyhisselâm)* a öğretilen hikmetin manaları 278
Yarasa ile ilgili bazı özellikler 280
İsa *(Aleyhisselâm)* ın ölüleri diriltmesi 282
Manevî doktorun eline düşenlerle ilgili bazı kıssalar 284

111. Ayet-i kerime: (... وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ) 287
Havârilerin, **"Bizim müslüman olduğumuza şahit ol"** sözlerine verilen manalar 288
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, zühdüne delâlet eden bazı hâlleri 288

112. Ayet-i kerime: (... اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ) 289
Havârilerin, gökten sofra istemelerinin sebebi 289
Havârilerin, bir nevi şüpheye düştükleri hakkındaki zorluğa çözümler 290
"Eğer müminseniz" sözüne verilen dokuz türlü mana 293

113. Ayet-i kerime: (... قَالُوْا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا) 295
Havârilerin, sofra istemelerine dair ortaya koydukları sebepler 295

114. Ayet-i kerime: (... قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً) 298
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, Allah-u Tealâ'dan sofra talebi 298
Dört kavmin dört bayramı 299
Cuma gününün bazı faziletleri 300
Kurban ve Ramazan bayramlarının islâmdaki yeri 302
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, duasındaki bazı sırlar 303
Sofra ile ilgili bazı fetvalar 305

115. Ayet-i kerime: (... قَالَ اللّٰهُ اِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ) 307
Ayet-i celilede geçen azapla ilgili açıklamalar 307
Sofranın inip inmediği hususunda ihtilâflar 308
Sofranın inişkıssası 309
Kureyş müşriklerinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den istekleri 315
Maide ile ilgili tasavvufî manalar 316

116. Ayet-i kerime: (... وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ) 318
Allah-u Tealâ'nın, İsa *(Aleyhisselâm)* a bu hitabı ne vakit yaptığı 318
Hristiyanların kıyamet günü rezillikleri 320

Mevlâ Tealâ'nın, İsa *(Aleyhisselâm)* a cevap öğretmesi 322
"Sübhâne" lâfzının tahlili 322
İsa *(Aleyhisselâm)* ın **"Ben senin nefsindekini bilmem"** sözünün izahları 323
Nefis kelimesinin manaları 324
Mücessime fırkasına reddiyeler 324
117. Ayet-i kerime: (... مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلاَّ مَا اَمَرْتَنِى بِهِ) 326
İsa *(Aleyhisselâm)* ın gökte diri olduğu 327
Vefat kelimesinin manaları 327
Ayet-i celilede geçen "Rakîb ve Şehîd" kelimelerinin manaları 327
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kıyamet hâlleriyle ilgili bir hutbesi 328
118. Ayet-i kerime: (... اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ) 329
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, kâfirlerin mağfiretini talebetmesinin manaları 329
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu ayeti okuyarak sabahlaması 331
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bir yatsı namazında aldığı müjde 332
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilen bazı faziletler 334
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ümmeti hakkında razı edileceği 335
119. Ayet-i kerime: (... قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ) 337
Sadıkların ahiretteki doğruluklarının manaları 337
Dünyadaki sıdk'ın manaları 339
Hazreti Ka'b *(Radıyallahu Anh)* ın doğrulukla imtihanı 340
Doğruluğun faziletleri 342
Doğruluğun çeşitleri 343
Sadıkların ahiretteki mükafatları 344
Allah-u Tealâ'nın cennet ehlinden hoşnutluğu 345
Allah-u Tealâ'nın kullarından, kulların da O'ndan razı olmaları 345
İbrahim Havvâs *(Kuddise Sırruhu)* ile bir hristiyanın kıssası 347
120. Ayet-i kerime: (... لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ) 320
Sure-i celilenin bu ayetle bitmesindeki bazı sırlar 350
Ayet-i celilenin yahudilere reddiyesi 351
Ayet-i kerimenin, nasâra taifesine hitabı 352
Ayet-i celilenin işârî manaları 352
Nahcuvânî hazretlerinin, hak yolcusuna vasiyetleri 353
Mâide suresinin indiği gün 355
Mâide suresini okumanın fazileti 355

En'âm suresi

Sure-i celilenin ismi ve iniş yeri 357
Sure-i celilenin iniş senesi ve iniş şekli 358
Sure-i celilenin hedefleri 360
Sure-i celilenin faziletleri 362
En'âm suresinin, Tevrat'ın başı ile münasebeti 364
Hûd suresinin, Tevrat'ın sonu ile benzerliği 365
1. Ayet-i kerime: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ ...) 366
Mâide suresinin sonu ile En'âm suresinin başı arasındaki münasebetler ...366
En'âm suresinin, kendisinden önceki surelerle irtibat yönleri 367
Medh, Hamd ve Şükür kelimeleri arasındaki farklar 369
Hamd kelimesinin başındaki harf-i tarif hakkındaki iki görüş 371
Allah-u Tealâ'dan başka hamde lâyık kimse bulunmadığı 371
Hamdin, isim cümlesiyle ifade edilmesinin farkları 374
Hamd ile başlayan beş sure 376
Hâlik, Fâtır ve Rabb vasıfları arasındaki farklar 378
"El-Hamdülillah" sözünün ihbarî veya inşaî oluşu ile ilgili görüşler 379
Allah-u Tealâ'nın hamdi emretmesindeki hikmetler 381
Allah-u Tealâ'nın kendisine hamdetmesi 382
İnsanın gerçek hamdden aciz oluşu 382
Hamd cümlesindeki lâfza-i celâlin başındaki lâm harfinin manaları 383
Hamd etmenin faziletleri 384
Hamdin tesbihten önceliği 385
Hamdin, geçmiş ve gelecekle ilgisi 386
Hamdin yerinde yapılması gerektiği 386
Bütün nimetlerin toplandığı iki kısım 387
Âdem babamızın ilk sözü 387
Şükrün vacip olmasının yönleri 387
Hamdin hakikat ve mahiyeti 388
Ayet-i celilede sadece göklerle yerin tahsisi 389
Allah-u Tealâ'nın neleri hangi günlerde yarattığı 390
Göklerin yerden önce zikredilmesinin hikmetleri 390
Yerin de, gök gibi yedi tabaka oluşu 391
Göğün yerden şerefli olduğu yönler 393

Yer yüzündeki en efdal mekânlar 394
Gök ve yerin belirli ölçüler içinde yaratılmasının açıklamaları 394
Halâka ve ceale fiilleri arasındaki fark 396
Ayet-i celilede geçen karanlıklar ile nur hakkındaki görüşler 397
Mutezile fırkasına reddiye 399
Karanlıkların çoğul, aydınlığın ise tekil getirilmesindeki hikmetler 399
Ayet-i celiledeki delilin bütün müşrikleri ne yönden bağladığı 400
Ayet-i celilenin üç sapık din ehline reddiyesi 401
Ayet-i celilenin işârî manaları 402
2. Ayet-i kerime: (... هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ) 403
İnsanların çamurdan yaratılmasının izahları 403
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın toprak çeşitlerinden yaratılışı 404
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılışı ve vefatı ile ilgili rivayetler 405
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın topraktan yaratılmasının hikmeti 406
Her insanın topraktan yaratılmış olduğu 407
Ebu Bekr-i Sıddık ile Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* nın faziletleri 408
Ayet-i celilenin son cümlesinin neyi ispat için getirildiği 408
Kaza fiilinin manaları 409
Ecel kelimesinin manaları 409
Ecel-i müsemma'nın izahları 410
İnsanın anne rahminde yaratılışı 410
Ayet-i celilede geçen iki ecelden kastedilenler 411
Ömür uzatan bazı iyilikler 413
Ömrün uzayıp kısalmasının manaları 414
Dirilmekten şüphe edenlere reddiyeler 415
Ayet-i celilenin işârî manaları 416
En akıllı insanların bazı özellikleri 417
3. Ayet-i kerime: (... وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ) 418
Ahireti inkâr edenlerin, iki türlü şüpheleri 418
Allah-u Tealâ'nın gökte olduğunu iddia edenlere on türlü reddiye 419
Allah-u Tealâ'nın her yerde olduğunu söyleyenlere reddiyeler 419
"Allah-u Tealâ'nın, gökte ve yerde olması" hakkında
yapılan teviller 423
Ayet-i celilede geçen gizli ve açığın manaları 425
Ayet-i celiledeki "Kesb" in izahı 426
Ayet-i celilenin tasavvufî manaları 426
4. Ayet-i kerime: (... وَمَا تَاْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ) 428

Körü körüne taklidin batıl olduğu 428
Ayet-i celilede bulunan üç işaret 428
Kâfirlere gelen ayetlerden maksat 429
5. Ayet-i kerime: (... فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ) 430
Kâfirlerin, ayet-i kerimelerde sırayla belirtilen üç hâli 430
Ayet-i kerimede geçen "Hak" kelimesinin manaları 430
Ayet-i celilede bahsedilen azap hakkında üç görüş 431
6. Ayet-i kerime: (... اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ) 432
"Karn" kelimesi hakkında müfessirlerin çeşitli görüşleri 432
Bir asrın yüz seneden ibaret olduğu 434
Geçmiş ümmetlere verildiği belirtilen üç türlü nimetin izahı 435
"Sema" kelimesinin yağmur manasına gelişi 435
"Midrâr" kelimesinin tahlili 436
Ümmetlerin toptan helâk edilmesinin neye delâlet ettiği 436
Ayet-i celile ile ilgili akla gelen bazı sorular ve cevapları 437
Ebdâl'in fazileti hakkında bir rivayet 439
Helâkin sebepleri 439
Enbiya ve evliya ile alay edenlerin akibetleri 439
7. Ayet-i kerime: (... وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ) 441
Ayet-i celilenin iniş sebebi 441
Kâfirlerin inat ve inkârda ne derece ileri gittikleri 442
8. Ayet-i kerime: (... وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ) 444
Ayet-i celilenin, müşriklerin uygunsuz isteklerine cevaben inişi 444
Meleğin, peygamber olarak gönderilmemesinin sebepleri 445
"Sonra mühlet verilmezler" cümlesine verilen manalar 446
Meleklerin azap için inişine bazı misaller 447
9. Ayet-i kerime: (... وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا) 450
Gönderilmesi farzedilen meleğin beşer suretinde oluşunun hikmetleri 451
10. Ayet-i kerime: (... وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ) 452
Ayet-i celilenin, müşriklerin istihzası üzerine inişi 452
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e buyurulmak istenen bazı teselliler 452
Ayet-i celilede geçen "Hâka" fiilinin manaları 453
Sahabe-i kirama dil uzatan bir şî'înin feci akibeti 454
Ölülerin, kabirlerinden manen nakledilişi 454
11. Ayet-i kerime: (... قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا) 456

İbret nazarıyla yer yüzünde dolaşma emri 456
12. Ayet-i kerime: (... قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ) 458
Mülkün Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 459
Allah-u Tealâ'nın, zatına rahmeti yazmasının manaları 460
Allah-u Tealâ'nın rahmetinin, gazabını geçtiği 461
Rahmetin çeşitleri 462
Azabın toptan gelmesi 463
Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliği hakkında hadis-i şerifler 464
İnsanların kıyamet günü toplanacağı 470
Nefislerini zarara uğratanların iman etmeyecekleri 472
Allah-u Tealâ'nın umumi ve hususi rahmetinin izahı 473
Rahmetin iki farklı yönü 475
13. Ayet-i kerime: (... وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) 480
Ayet-i celilenin iniş sebebi 480
Ayet-i celilede geçen "Sâkin olan" fiilinin manaları 481
Gece ile gündüzün fazilet bakımından farkları 484
Sakinliğin hareketten üstünlüğü hakkında işârî manalar 484
14. Ayet-i kerime: (... قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا) 486
Mevlâ Tealâ'nın fâil-i muhtar olduğunun beyanı 486
Ayet-i celilenin iniş sebebi 487
Veli kelimesinin manaları 488
Fâtır kelimesinin manaları 488
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yemek duası 490
Allah-u Tealâ'nın, lizatihi vacip oluşu 491
İslâmın manaları 492
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilk müslüman olma vasfı 492
15. Ayet-i kerime: (... قُلْ اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي) 498
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Allah'ın azabından korkması 498
Azabın büyük güne izafeti 500
16. Ayet-i kerime: (... مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ) 501
Sevap vermenin ve azab etmenin Allah-u Tealâ'ya vacip olmadığı 501
Cennete girmenin amelle olmayacağı 502
17. Ayet-i kerime: (... وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ) 503
Allah-u Tealâ'dan başka dost edinmenin caiz olmayışının nedenleri 503
Her müslümanın göz önünde bulundurması gereken bir hadis-i şerif 505

Ayet-i celilenin, hayrın ziyadeliğine delâlet yönleri 506
18. Ayet-i kerime: (... وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) 508
Allah-u Tealâ'nın kahrının, kudretine delâlet yönü 509
Kâhir sıfatının manaları 510
Hakîm sıfatının bu ayet-i celiledeki anlamı 510
Allah-u Tealâ'nın, kullarının fevkinde oluşunun izahı 511
Allah-u Tealâ'nın cihetten münezzeh olduğu 512
Müşebbihe fırkasına reddiye 515
Selef ve halef ulemasının, müteşâbihler hakkındaki görüşleri 515
Mevlâ Tealâ'nın mekândan münezzeh olduğuna dair aklî deliller 516
Ayet-i celilede geçen fevkiyet ile ilgili olarak, müfessirlerden otuzaltısının ve bazı muhaddislerin beyanları 519-535
Ayet-i celilenin işârî manaları 535

ALFABETİK FİHRİST

(A)

A'lâ sıfatı 527
Abdül Kadir-i Geylânî'nin nasihatları 504
Abdül Vahid ibni zeyd *(Kuddise Sırruhu)* 532
Abdullah ibni Abbas 519
Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın, yahudileri tekzibi 233
Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)* ın fetvası 96
Açlığın fazileti 81
Acıma sıfatı 439
Âd kavmi 455
Âdem *(Aleyhisselâm)* ile ilgili bilgiler 403
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın topraktan yaratılışı 403
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratıldığı gün 300
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılışı 390
Âdem babamızın ilk sözü 387
Âhir zamanda vaaz eden 49
Âhir zamanın kötülüğü 454
Âhiret bayramları 302
Âhiret ehline haram olan 120
Âhireti ispat 459
Âhiretin varlığı 409
Aileye infak 52
Âkîk vadisi 90
Aklın hükmünün geçersizliği 194
Aklın kemaline ulaşan insanlar 416
Aklın üstünlükleri 20
Akraba ilişkisini kesenler 47
Akrân kelimesi 433
Akrep öldürmek 86
Alay etmenin zemmi 431
Âlemin dışındaki feza 517

Âli Imran suresinin önemi 364
Âlimin, diğer bir âlimi taklidi 196
Âlimleri yanıltmaya çalışmamak 168
Âlimlerin görevi 156
Âlimlerin ihtilâfı 169
Âlimlerin ölümü 159
Âlimlerin susturulması 49
Allah ehlinin bir özelliği 120
Allah için sevişenlerin fazileti 160
Allah'a karşı yemin etmemek 467
Allah'a yemin etmek 240
Allah'ı muhafaza etmek 505
Allah'ın pazusunun kuvveti 184
Allah'ın usturasının keskinliği 184
Allah-u Tealâ üzerine zaman geçmeyişi 482
Allah-u Tealâ'"dan başka dostlar edinmemek 495
Allah-u Tealâ'dan istemek 504
Allah-u Tealâ'dan korkmak 58, 82
Allah-u Tealâ'dan utanmak 427
Allah-u Tealâ'nın affettiği şeyler 167
Allah-u Tealâ'nın azabının büyüklüğü 136
Allah-u Tealâ'nın azadlıları 466
Allah-u Tealâ'nın bir sünneti 438
Allah-u Tealâ'nın dost tutulması 491
Allah-u Tealâ'nın fail-i muhtar olduğu 486
Allah-u Tealâ'nın gazabı 436
Allah-u Tealâ'nın gazabından korkmak 105
Allah-u Tealâ'nın gökte ve yerde ilâh oluşu 424
Allah-u Tealâ'nın hulülden münezzeh olduğu 422
Allah-u Tealâ'nın huzurunda duruş 471
Allah-u Tealâ'nın ihmal etmeyeceği 470
Allah-u Tealâ'nın ikramı 440
Allah-u Tealâ'nın ilmi 132, 393, 418
Allah-u Tealâ'nın kudreti 393
Allah-u Tealâ'nın intikamı 440
Allah-u Tealâ'nın işitmesi 483
Allah-u Tealâ'nın kabza-i kudreti 422
Allah-u Tealâ'nın Kahir oluşu 508

Allah-u Tealâ'nın kendisine hamdetmesi 381
Allah-u Tealâ'nın kıyamet günü nazar etmeyeceği kimseler 28
Allah-u Tealâ'nın mekandan münezzeh oluşu 419, 512, 516
Allah-u Tealâ'nın mekir ve istihzası 325
Allah-u Tealâ'nın rahmeti 460, 465
Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliği 478
Allah-u Tealâ'nın rahmetinin kısımları 473
Allah-u Tealâ'nın razı olduğu üç şey 154
Allah-u Tealâ'nın saltanatı 352, 393
Allah-u Tealâ'nın sırrının bilinemeyeceği 323
Allah-u Tealâ'nın tenzihi 514
Allah-u Tealâ'nın varlığının delilleri 394
Allah-u Tealâ'nın yedi kudreti 520
Allah-u Tealâ'nın yemeğe muhtac olmayışı 494, 496
Allah-u Tealâ'nın şanının yüceliği 513
Allah-u Tealâ'nın şefaatı 474
Allah-u Tealâ'nın, dostlarından manevi intikamı 106
Allah-u Tealâ'nın, hamde müstahak oluşu 371
Allah-u Tealâ'nın, manevî izzeti 106
Allah-u Tealâ'nın, menfaat sağlamaktan münezzeh olduğu 372
Allah-u Tealâ'ya bir şey vacip olmadığı 501
Allah-u Tealâ'yı ziyaret 302
Allahümme" lâfzının özellikleri 298
Allah'ın hizbi 439
Allah'ın rahmeti ile sevinmek 439
Allâm lâfzı 264
Altın kapta yemek 43, 53
Âlusî tefsiri 533
Alışkanlık veren eğlencelerin hükmü 31
Amâlik kavminin putları 182
Amelî ilimler 278
Amelin takdiri 407
Âmile fiili 178
Amr ibni Lühayy'in, cehennemdeki hâli 182, 185
Ana-babaya isyan 42, 251
Ana-babaya itaat 52
Ananın, yavrusuna acıması 466
Anne ile zinaya kadar çeken bir günah 45

Anneye isyan 39
Â'raf suresinin önemi 364
Arap tavşanı avlamak 92
Arap toprakları 436
Araplardan cizye kabul edilmeyeceği 198
Arapların tabiatı 131
Arazlar 398
Araştırmanın yasak olduğu yer 149
Arefe gününün duası 129
Arefe gününün orucu 128
Ârifin özellikleri 107, 353
Arzuların zıtlaşması 215
Arş ile sema arasındaki uzaklık 392
Arş'ı taşıyan bir meleğin tesbihi 422
Arş'a istiva 511
Arş'tan en son ayrılan ayet-i kerimeler 232
Arş'ı taşıyan melekler 512
Arş'ın sesi 514
Askalân kabristanı 162
Asr-ı Saadetin fazileti 433
Asrın müddeti 433
Atalara uymanın zemmi 187
Ateşle azaptaki hikmet 406
Atmosferde bulunan canlılar 468
Atın, yavrusuna acıması 465
Av aletleri 77
Av ile köpek yemek arasında kalan ihramlı 103
Av öldüren ihramlının muhayyerliği 100
Avamı bırakmak 213
Avın kıymetini belirleme yeri 99
Avın manası 75
Avın mislinin tesbiti 93
Ayakların şahitliği 260
Ayağı uyuşanın hali 510
Aydınlığın tek oluşu 399
Âyet lâfzı 428
Âyetleri ince düşünmek 429
Âyetlerin toptan ve peyderpey indirilenleri 360

Ayın yarılması 430
Ayıp araştırmamak 155, 217
Az ve yeterli olanın hayırlılığı 146
Azabı en şiddetli olanlar 308
Azabı ilâhînin çokluğu 466
Azabın güne izafeti 500
Azabın tehir edilmesi 462
Azabın umumi gelişi 463
Âzâ fiilleri 426
Azap korkusunun rahmet oluşu 469
Azap sebeblerinden uzaklaştırılmak 502
Azrail *(Aleyhisselâm)* ın emre itaatı 404
Azı dişli yırtıcıların yenmesi 87
Ağaçların yaratılışı 390
Aşağılık adamın liderliği 39

(B)

Ba's eceli 412
Babaya eziyet 39
Bahîre'nin manası 180
Bakara suresinin önemi 364
Bakî' kabristanı 454
Bale yapmanın yasaklığı 7
Balina'nın hükmü 111
Balıkların birbirine acıması 467
Balığın ölüsü 110, 113, 114
Balığın salamurası 113
Batılın çok oluşu 400
Bâtın ism-i şerifi 426
Bayram ayları 302
Bayramların kavimlere göre değişmesi 299
Bağdad toprağı 394
Başa kakmak 42
Beddua etmemek 439
Belâ'nın yaygınlaşması 452
Belaları ancak Allah-u Tealâ'nın açacağı 503, 507
Belâların gelme sebepleri 39
Belâya hedef olmamak 205

Benî İsrail'den iki kişi 467
Benzemenin önemi 140
Berr'in tarifi 107
Berzah âlemi 411
Besmele ile başlamak 312
Besmeledeki ism-i şerifler 473
Beyt-i Haramın manaları 122, 134
Beyt-i Makdis'deki kaya 238
Beyt-i Makdis'in yakılması 281
Beyt-i şerifin yasak sahası 89
Beğavî tefsiri 521
Beşikte konuşanlar 274
Bid'at ehliyle görüşmemek 354
Bid'at uydurmamak 155
Bilmeden haram işlemek 15
Böceklerin birbirine acıması 467
Bollukta ibadet etmek 505
Borcu geciktirenin hâli 237
Büyü yapanlar 41
Büyük günahların en büyüğü 44
Büyüklerin imtihanı 317
Buğday unu 305
Bıyıkları kısaltmak 51

(C)

Cahilin konuşmamasındaki fazilet 174
Cahiliyyet kinlerini bırakmak 45
Cahillerin susturulması 49
Cahilliğin şifası 156
Çalgı aletlerinin yasaklığı 7
Çalıntı koyun 88
Camilerde sesli konuşmak 39
Çaylak öldürmek 86
Ce'ale fiilinin tahlili 122, 179, 396
Cehaletin rezaleti 413
Cehennem ehlinin irinlerini içecek kimseler 36
Cehennem eşekleri 218
Cehennem yılanları 54

Cehennemden çıkarılanlar 466
Cehennemden korunma yolu 63
Cehennemin çekilerek getirilişi 259
Cehennemliklerin yüzdesi 147
Cehmiye fırkasına reddiye 419
Çekirgenin ölüsü 110
Celâl sıfatının tecellisi 267
Celaleyn tefsiri 530
Cemalullahı müşahede 513
Cemel haşiyesi 531
Cennet ehline Allah-u Tealâ'nın selâmı 345
Cennet ehlinin merhameti 468
Cennet ehlinin son sözü 387
Cennete aşık olanın yapacakları 119
Cennete girdirecek ameller 52, 161
Cennete ilk girecekler 334
Cennete amelle girilmeyeceği 502
Cennetin gösterilmesi 151
Cennetin kokusu 42
Cennetin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arzedilmesi 186
Cennette cuma günü 302
Cevherler 398
Ceylân avlanması 92
Ceza hapsi 237
Ceza kurbanının kesilme yeri 99
Cihadın en üstünü 211
Cimriliğin zemmi 209
Cinlerin birbirine acıması 467
Cisimlerdeki farklılık 395
Cizyenin kimlerden kabul edileceği 198
Ciğerin hükmü 110
Çocuğun arapçada yaşlara göre değişen isimleri 275
Cömertlik 439
Cum'a gününün son saati 390
Cuma gününün bayram oluşu 299
Cuma'nın hacca benzemesi 300
Cumanın özellikleri 300
Cumaya erken gitmek 300

Cüneyd-i Bağdâdinin inzivası 440
Cünüp gezenin durumu 45
Curhum kabilesi 183, 437

(D)

Dalağın hükmü 110
Dans etmenin yasaklığı 7
Danyâl *(Aleyhisselâm)* 172, 509
Darbuka çalmanın yasaklığı 7
Dariyye karyesi 405
Davetin usulü 219, 220
Davud *(Aleyhisselâm)* ın acizliğini itirafı 375
Davul çalmanın yasaklığı 7
Dağların yaratılışı 390
Deccal'ın kısımları 188
Decnâ arazisi 405
Dedikodunun çirkinliği 154
Def çalmanın yasaklığı 7
Defin toprağı 407
Dehriyye fırkasına reddiye 401
Delilleri düşünmenin önemi 428
Demirin yaratılışı 390
Deniz avı 109
Deniz aygırı 110
Deniz hınzırı 110
Deniz insanı 110
Deniz suyu ile abdest almak 115
Denizde bulunan ölü hayvanlar 111
Denizin taamı 113
Deri elbise giymenin hükmü 168
Derin mevzulara girmemek 155
Deve yumurtası 75
Devenin inlemesi 469
Devlet malının talan edilmemesi 39
Devlet reisinin önemi 124
Devlet reislerine karşı gelmemek 222
Devletin gençlerin eline geçmesi 208
Deyn ayet-i kerimesi 232

Dihyetü'l-Kelbî 450
Dikili taşlar 21
Dile sahip olmak 213
Dille vaaz etmek 216
Din ilminin kısımları 145
Dinî ve dünyevî nimetlerin kısımları 387
Dinin ilerlemesi 49
Dirilişin amellere göre olacağı 463
Dirilmenin delilleri 408, 415
Domuz satmak 15
Domuza dönüşenler 39, 47, 309
Doğruluğun faydaları 339, 343
Duada el kaldırmak 336
Duanın kabul olmaması 202
Düdük çalmanın zemmi 7
Dümbelek çalmanın yasaklığı 7
Dünya azabına çarpılmayanlar 40
Dünya ehline haram olan 120
Dünya ehliyle görüşmemek 353
Dünya nimetlerini terk 417
Dünyanın yuvarlak olduğu 517
Dürru'l-Masun tefsiri 529

(E)

Ebdâl'in özellikleri 439
Ebû Bekr *(Radıyallahu Anh)* ın toprağı 408
Ebû Bekr *(Radıyallahu Anh)* ın, vefatı sırasındaki sözleri 137
Ebû Bekr-i Sıddık'ın fazileti 488
Ebû Hayyan tefsiri 523
Ebû Kubeys dağı 406
Ebû Leheb'in oğlunun ölümü 86
Ebû Talib'in hastalığından kurtuluşu 291
Ebû Ubeyde ibni Cerrâh *(Radıyallahu Anh)* 112
Ebu'l-Leys-i Semerkandî 520
Ebu's-Su'ûd tefsiri 523
Ecel kelimesinin manaları 409
Ecel-i müsemma 411
Ecelin kısımları 412

Ecelin takdiri 407
Ef'âl-i ihtiyariyye 414
Ef'âl sıfatları 508
Ehli kitabın şahitliği 231, 233
Ehli sünnet ulemasının gayreti 425
Ehli sünnete göre büyük günah işleyenlerin hâli 37
Ellerin konuşması 260
Emanet vasfı 251
Emanete riayet etmemek 39
Emin olmamak 498
Emîrin âlimlere müracaatı 154
Emirleri korumak 505
Emri bil ma'ruf ile ilgili hükümler 218
Emri bil ma'rufun hikmetleri 222
Emri bil ma'rufun terki 200, 208
En'âm suresinin başındaki konular 357, 366
En'âm suresinin diğer surelerle irtibatı 367
En'âm suresinin fazileti 362
En'âm suresinin hedefleri 360
En'âm suresinin içeriği 364
En'âm suresinin inişiyle ilgili meseleler 357, 358
Enes *(Radıyallahu Anh)* ın sâkiliği 34, 60
Ensâb kelimesinin manası 6
Eroin kullanmak 55
Esrar kullanmak 55
Ev'âl hadisi 512
Evden çıkmamak 213
Evliya ile alay edenler 439, 453
Evliya menkibeleri 417
Ezandaki bir sır 375
Ezelde serpiştirilen nur 252, 397
Eziyetlere tahammül 219
Ezlâm kelimesinin manası 6
Eğlence ile gecelemek 39
Eğlencelerin hükmü 32

(F)

Fahişe kadının bir abidi saptırması 43
Fahruddin er-Razî 522
Faiz yemek 39
Faizin bereketsizliği 147
Fakirlerle alay edenler 454
Fal okları 21
Fare öldürmek 86
Farz namazların günahları temizlemesi 301
Farzların azlığı 170
Fasıklara bir şeyler satmak 16
Fatihanın başındaki hamd'in umumiliği 377
Fâtır ile Hâlik ve Rabb sıfatları arasındaki farklar 378
Fatır kelimesinin manaları 489
Fe'ale fiili 178
Felâket sebepleri 53
Feleklerin takdir edilişi 394
Feragat etmek 353
Fetih müjdesi 437
Fetva sormakta izlenecek yol 195
Fevka kelimesi 523
Fevkıyet ispat eden deliller 511
Fevkıyeti ilahiyyenin manası 518
Fezadaki yerleşim 395
Fikrin manası 472
Filozofların helâki 174
Firavun hânedânı 308
Firdevs cennetine giremeyecekler 43
Firdevs cennetinin tarifi 52
Firkat eceli 416
Firuzabâdî 519
Fitneden korunma zamanı 216
Flüt çalmanın zemmi 7
Fudayl ibni İyaz *(Radıyallahu Anh)* ın sapıtan talebesi 55
Fusûl-ü erba'a 390
Fuzuli işlerle meşgul olmak 32
Fuzuli mubahlardan sakınmak 63

Fıkıh ilminin önemi 145
Fıkıhta taklid 194
Fırkalara bölünme zamanı 215
Fırsatı ganimet bilmek 482

(G)

Gaflet şarabı 21
Gafletin sarhoşluk yerine geçeceği 32
Ganimet malına ihanet 52
Ganimetin bu ümmete helâl oluşu 334
Ganimetlerin adaletsiz taksimi 39
Garibin gerçek manası 435
Garip gibi olmak 354
Gaspedilen bıçakla kesmek 88
Gayb'ın manası 78
Gayba inanmayanların, görse de inanmayacakları 442
Gayıp âlemini kıyas 510
Gazab-ı ilâhî 464, 474
Gece ve gündüzde sakin olanlar 481
Gecenin fazileti 484
Gecenin neden yaratıldığı 484
Geceyle gündüzdeki işarî manalar 485
Geçmişler hakkında kötü konuşmamak 39
Gençlerin kaymaları 96
Gitar çalmanın yasaklığı 7
Giyinmiş çıplaklar 206
Göbeğe serpilen toprak 408
Gök tabakaları arasındaki mesafe 392
Göklerin Allah-u Tealâ'ya mahal olmadığı 420
Göklerle yerlerin yaratılış sırası 390
Gönül selâmeti 439
Görmenin, duymak yerinde kullanılması 438
Gösterişin ilâcı 427
Gözaltı hapsi 237
Gözle görmenin önemi 457
Göğün tabakaları 390
Göğün üstündeki deniz 512
Göğün yerden şerefli olması 393

Gümüş kapta yemek 43, 53
Günaha dönenden Allah-u Tealâ'nın intikamı 104
Günaha yemin etmek 45
Günahların en büyüğü 156
Günahın uğursuzluğu 439
Gündüzün nurdan yaratıldığı 484
Gurbette kalanın vasiyeti 231
Gûta nehri 41
Güvercin uçurtmak 32
Güzel sözlülük 439
Gıdaların kısımları 406

(H)

Habâl ırmağı 46
Habîs'in çok da olsa faydasızlığı 143
Haccâc'ın zulmü 206
Haccı terketmenin mesuliyeti 126
Haccın, günahları örtmesi 301
Hacer-i Esved ile Makam-ı İbrahim arası 238
Hacıların oruç tutması 129
Had cezalarında kadınların şahitliği 19
Had cezalarında şahitlik 250
Hadis ilminin önemi 145
Hadis-i şeriflerden istifade etmek 354
Hak kelimesinin manaları 430
Hâka fiilinin manaları 453
Hakemde aranan vasıflar 95
Hakîm sıfatı 510
Hakir görmemek 439
Hakkın tek oluşu 400
Hâl-i hikaye'nin önrekleri 272
Halefin görüşü 511
Halifenin önemi 124
Hâlik ile Fâtır ve Rabb sıfatları arasındaki farklar 378
Halk kelimesinin manası 396
Hâm'ın manası 181
Hamele-i Arş 512
Hamd cümlesinin inşâi kabul edilmesi 380

Hamd ile başlayan sureler 368, 376
Hamd ile bitirmek 313
Hamd ile medh ve şükür arasındaki farklar 369
Hamd kelimesinin maksatları 381
Hamd'den acizlik 382
Hamd'in çeşitleri 388
Hamdetmenin fazileti 384
Hamdin tesbihten efdal oluşu 385
Hamdin yerinde yapılması 386
Hamr kelimesinin manası 5
Hapis cezasının meşruiyeti 236
Haram aylarda savaş 89
Haram ayın önemi 127
Haram ayın tasavvufî manası 134
Haram maldan hayır yapılmayacağı 142
Haram oyunları seyredenin durumu 29
Haramlardan korunma yolu 63
Haramlardan sakınmak 62
Haramları helâl görmek 39, 188
Haramların azlığı 170
Hareket 482, 484
Harem dahilinde avlanmak 88
Harem'in dokunulmazlığı 124
Harem'in mescid oluşu 98
Harem-i şerifin hürmeti 98
Haremin hududu 89, 98
Harpten kaçmak 52
Hasetten sakınmak 439
Hatîb-i Şirbînî 532
Havârîlerin imanı 288
Havârîlerin sofra istemesi 289, 295
Havas kullar 417
Havva anamızın vefatı 406
Havz-ı Kevser 472
Havz-ı Kevser'den kovulanlar 263
Hayderiyye fırkası 187
Hayvanî sıfatlar 402
Hayvanlardan sapık olanlar 439

Hayvanların azad edilmeyeceği 181
Hayvanların birbirine acıması 468
Hayvanların yaratılışı 390
Hayvanların, Hareme saygısı 127, 133
Hayırlara koşmak 119, 439
Hayırların en büyüğü 504
Hayızdan kesilen kadının iddeti 162
Hazf'ın sebepleri 39
Hâzin tefsiri 520
Hazreti Ömer'in öfkesi 96
Hecer ehlinin islâma girişi 198
Hedy'in manası 98
Helâk edilen kavimler 432, 437
Helâkin toptan oluşu 436
Helâl malın hisabı 145
Helâlları haram saymamak 7
Heva'ya uymanın kötülükleri 21, 209, 353
Hikmetin anlamı 278
Hikmetleri araştırmamak 504
Hilâfetten sonra gelecek fesatlar 40
Hristiyanlara cevaplar 276, 352, 398
Hristiyanların ahiretteki durumu 270
Hristiyanların bozulması 159
Hübel putu 182
Hucûn kabristanı 454
Hûd ibni Muhakkem el-Huvvârî 520
Hûd suresinin içeriği 365
Hudeybiye vakası 73
Hukukun çeşitleri 235
Hükümsüz hapsin delili 236
Hür ile kölenin arasındaki ceza farkları 18
Hurmadan yapılan içki 60
Hürmetin yersiz yapılması 39
Hüsranın manası 472
Huyların farklılığı 404
Huzâa kabilesi 183
Huzâfe'nin oğlu 151
Hırsızlık yapanın durumu 35
Hızır ile Musa *(Aleyhimesselâm)* ın kıssası 176

(İ)

İbâhiyye fırkası 188
İblisin ahiretteki sözleri 338
İbni Atıyye tefsiri 522
İbni Cevzî 522
İbni Kesir tefsiri 529
İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın fazileti 68
İbni Temcîd haşiyesi 523
İbni Âşur tefsiri 534
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dinini ilk değiştiren 185
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kabri 439
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kime benzediği 48
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Mekke hakkındaki duası 126
İbrahim Edhem *(Kuddise Sırruhu)* nun duası 285
İbrahim Havvâs *(Kuddise Sırruhu)* nun bedduası 285
İbrahim Havvâs *(Kuddise Sırruhu)*nun, bir hristiyanı müslüman etmesi 347
İbret almak için gezmek 457
İçeceği araştırmamak 158
İçki cezasının subûtu 19
İçki içenin şeriattaki cezası 18
İçki kaplarının temizlenmesi 15
İçki sofrasına oturmamak 38
İçkicilerin yiyeceği ve içeceği 46
İçkicilerle oturmamak 54
İçkicinin Allah-u Tealâ'nın huzuruna çıkması 48
İçkicinin kabirdeki hâli 54
İçkicinin ölümü 33
İçkiciye kız vermemek 50
İçkide bulunan iki kötülük 24
İçkide toplananların cehennemdeki hâli 53
İçkili ölenin hâli 36
İçkinin haramiyetinin kesinliği 11
İçkinin haramlığının delilleri 56
İçkinin helâl olduğunu savunanlara reddiyeler 61
İçkinin ne zaman yasaklandığı 8
İçkinin pislik oluşu 6
İçkinin zemmi ile ilgili hadis-i şerifler 35
İçkiye devam ederek ölenler 41

İçkiyi bırakmanın fazileti 7
İçkiyi tercih edenin hâli 44
İctihadın cevazı 97
İdarecilere karşı takınılacak tavır 221
İdarecilerin, fıkıh ilmini bilmeleri 167
İdarecilerle çekişmemek 52
İhram yasaklarının hikmeti 79
İhramda avlanma suçunu tekrarlayan 92
İhramda avlanmanın cezası 79
İhramlı cemaatın av öldürmesi 94
İhramlının av eti yemesi 116
İhramlının avdan yemesi 76
İhramlının avı göstermesi 94, 117
İhramlının kestiği 87, 88
İhramlının, av hayvanını saklaması 117
İhramsızın haremde av öldürmesi 94
İhsan makamı 68, 70
İhsanın anlamı 62
İkindi vaktinin önemi 237
İkiyüzüncü senenin önemi 216
İktifa sanatı 482
İlâçlarda bulunan uyuşturucuların hükmü 20
İlaçlardan faydalanmak 504
İlahda bulunması gereken vasıflar 508
İlâhi imtihandaki hikmet 77
İlâhî ta'lim'in önemi 266
İlhâmın makbul olanı 145
İlim sıfatı 508
İlimlerin çeşitleri 145
İlimlerin arasında sakınılması gerekenler 354
İlk yaratılan 468
İlme çalışmak 155
İlmi İlâhî'nin genişliği 483
İlmin fasıklarda bulunması 208
İlmin fazileti 413
İlmin kaldırılması 155, 159
İmamü'l-Haremeyn'in ilmî dehası 421
İmamü'l-Haremeyn'in sofiye hakkındaki itikadı 440

İman şartı 67
İmanın değişik manaları 62
İmanın tadını tadan kimse 103
İmanın, içkiciye and vermesi 50
İncil gibi olan sureler 364
İncil'e yemin ettirmek 240
İnkârcı kavimler 171
İnsan eti yemeğe mecbur kalan kimse 103
İnsan oğlunun huyları 124
İnsanlarla ülfet 484
İnsanların acizliği 505
İnsanların birbirine acıması 467
İnsanların çamurdan yaratılışı 403, 406
İnsanların farklılıkları 404
İnsanlığın kıyamının sebepleri 123
İnsanın değeri 427
İnsanın yaratılışı 410
İnşâi cümlenin manası 379
İpek giymek 39, 43
İraz'ın manaları 429
İsa *(Aleyhisselâm)* a öğretilenler 277
İsa *(Aleyhisselâm)* a sayılan nimetler 269
İsa*(Aleyhisselâm)* ın Allah-u Tealâ'dan korkusu 323
İsa *(Aleyhisselâm)* ın beşikte konuşması 273
İsa *(Aleyhisselâm)* ın duadaki hassasiyeti 303
İsa *(Aleyhisselâm)* ın duası 282
İsa *(Aleyhisselâm)* ın gökten ineceği 276
İsa *(Aleyhisselâm)* ın gösterdiği mucizeler 312
İsa *(Aleyhisselâm)* ın kuş yapması 279
İsa*(Aleyhisselâm)* ın mahşerdeki hâli 270
İsa *(Aleyhisselâm)* ın Mevlâ Tealâ'yı tenzihi 321
İsa *(Aleyhisselâm)* ın seyahati 295
İsa *(Aleyhisselâm)* ın tarifi 48
İsa *(Aleyhisselâm)* ın zühdü 288
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, kâfirler hakkındaki müracaatı 329
İslâm nişanlarına ta'zim etmek 131
İslâm'ın manaları 492
İslâmın garipliği 211

İslâmın gerilemesi 49
İslâmın ondabirini tatbik zamanı 215
İsmet sıfatı 498
İstakoz'un hükmü 110
İsti'lâ sıfatı 531
İstidrac olarak azaptan kurtulanlar 40
İstiridyenin hükmü 110
İtikadda taklid 194
İyilerle kötülerin bir olmadığı 144
İyilik yapmak 62
İyiliğin fazileti 413
İyiliğin yazılması 410
İzafî sıfatlar 508
İzzeddin ibni Abdisselâm 521
İştah açıcı şeyler 306

(K)

Ka''b *(Radıyallahu Anh)* ın sadakatı 340
Kâbe ile insanın benzerliği 135
Kâbe kelimesi 122
Kâbe'nin, İnsanlığa faydaları 123
Kâbe'ye Beyt denilmesi 122
Kabir toprağı 407
Kabre sarhoş giren 46
Kabza-i İlâhiyye 528
Kaçak köle 42
Kader meselelerine girmemek 156
Kadere teslimiyet 504
Kaderin değişmeyeceği 414, 472
Kaderiyye fırkasına reddiyeler 156, 399
Kadına itaat 39
Kadınlara benzemeye çalışanlar 45
Kadınlara el öptürenler 188
Kadınların bazı kötü huyları 186
Kadınların erkeğe benzemesi 53
Kafesten kuşu salıvermek 182
Kâfire simâen benzemek 186
Kâfirin müslüman hakkındaki şahitliği 231

Kâfirin pislik oluşu 6
Kâfirlerin âdetini yapmamak 51
Kâfirlerin azabı 431
Kâfirlerin çokluğu 147
Kâfirlerin hâlleri 430
Kâfirlerin hüsranı 472
Kâfirlerin inatları 442
Kâfirlerin kısımları 441
Kahri ilâhî'nin misalleri 509
Kahır tecellileri 535
Kalbin icabeti 265
Kalbin manevî hâli 402
Kalbin tasavvuftaki yeri 105
Kalemin kuruması 251
Kalemin yazdıkları 133. 505
Kalenderiyye fırkası 187
Kalp doğruluğu 439
Kalp fiilleri 426
Kalp ile buğzun yeri 216
Kalp Kâbesi 134
Kalplerin ihtilâfı 215
Kanaatkâr olmak 353
Kaplumbağa avlamak 109
Kara avı 88
Karanlıktan kastedilen manalar 397
Karanlığın çok oluşu 399
Karanlığın nurdan önceliği 397
Karga öldürmek 86
Karn kelimesi 432
Kasâmet'teki yemin lâfzı 241
Kasten avlanan 91
Katl adamak 87
Kaval çalmanın zemmi 7
Kavgadan sakınmak 51
Kaza fiilinin manaları 409
Kazaya rızanın önemi 504, 505
Kazf'in sebepleri 39
Kazî Beyzavî 523
Kebâir günahların en büyüğü 250

Keffaret gerektiren cezalar 37
Kefilin durumu 236
Kehl'in manası 275
Kelime-i şehadetin özelliği 375
Kemal sıfatları 509
Kenz mağarası 406
Kerhî haşiyesi 531
Kertenkelenin uğursuzluğu 281
Kesb tâbiri 426, 427
Kevser ırmağı 334, 363
Keşfin sınırlılığı 265
Keşişlere benzememek 7
Keşşaf tefsiri 523
Kibirin zemmi 475
Kîl-ü kâl'in zemmi 154
Kiliseye girmek 240
Kinden kurtuluş 439
Kitabın bir defada inmesini isteyenler 442
Kitabın manası 277
Kitabın öne geçmesi 410
Klârnet çalmanın zemmi 7
Kocasını kızdıran kadın 42
Köle azadına yemin etmek 241
Konevî tefsiri 523
Konuşmamanın üstünlüğü 174
Korku hâllerinde tebliği terkeden 205
Korkutmanın yeri 52
Kötülüğün yazılması 410
Koyunun melemesi 469
Kubeysa ibni Câbir *(Radıyallahu Anh)* 96
Kudâme ibni Mez'ûn *(Radıyallahu Anh)* ın kıssası 65
Kudret sıfatı 508
Kudret tutamı 466
Kudüs şehrinin eski adı 172
Kuduz köpek öldürmek 86
Kûfe toprağı 394
Küfür günahı 437
Kumar aletlerini yakmak 29
Kumara çağıranın keffareti 26

Kumarda bulunan iki kötülük 24
Kumarın kötü sıfatları 21
Kumarın yasaklanmasının sebebi 25
Kümes hayvanlarını salıvermek 182
Kur'an ayetlerinin kısımları 214
Kur'an ilimlerinden istifade etmek 354
Kur'an-ı Kerimi unutmamamın çaresi 365
Kur'an-ı Kerimi'in peyderpey indirilişi 359
Kur'an-ı Kerimin hasım olduğu kimse 53
Kuraklığın sebebi 437
Kurban bayram gününün vazifeleri 130
Kurban bayramı 302
Kurbanların gerdanlıkları 131
Kurbanlık hayvanın yaşı 99
Kurbanlık ölmeden nasıl müdahale edileceği 165
Kurbanlığı büyük almak 130
Kurbanın faydaları 130
Kurbanın Kâbe'ye ulaşması 97
Kurbanın tasavvufî manası 134
Kurbağa avlamak 109
Kurdun öldürülmesi 86
Kurtubî tefsiri 522
Kutsal yerlerde yemin 239
Kuşa şeytan denilmesinin sebebi 32
Kuşların Kâbe'nin üzerinden geçmesi 134
Kılıcın önemi 140
Kıraatın her rekâtta lüzumu 153
Kırklar 439
Kıyamet alâmetleri 499
Kıyamet eceli 411
Kıyamet günü hakların alınması 260
Kıyamet günü ilk giydirilecek kimse 328
Kıyamet günü korkmayacak olanlar 160
Kıyamet gününün şiddetleri 259
Kıyamet günüyle tehdit 469
Kıyametin kesinliği 271
Kıyametin kopmamasına sebep 212
Kızıl rüzgâr 39
Kızını sarhoşa veren 50

(L)

Lâfza-i celâlin başındaki lâm'ın manaları 383
Lânet etmemek 439
Lât putu 183
Lâşe'nin derisinden faydalanmak 13
Lâşe'nin iç yağlarının hükmü 15
Ledün ilmi 176, 528
Lems kelimesinin manası 442
Letâifleri doyurmak 106
Levh-i mahfuz'un büyüklüğü 133
Lezbiyenlik 53
Lezzetlerden el çekmek 119, 354
Li'ân'daki yemin lâfzı 241
Livâta 53, 454
Lübab tefsiri 531
Lût kavmine inen melekler 447
Mâ lâfzının kullanılışı 419
Madenlerin yaratılışı 390
Mahşerde insanların hâlleri 328
Maide ashabı 290, 308
Maide kelimesinin tahlili 293
Maide Suresinin bitişi 351
Maide suresinin fazileti 355, 364
Maide suresinin indiği gün 355
Maide suresinin önemi 364
Maidede bulunan yiyecekler 308, 310
Malî konularda yemin lâfzı 241
Malı telef etmemek 154
Manevî yiyecekler 119
Manevî şarap 22
Marifet denizi 119
Marifetullah basamakları 386
Markos İncili 173
Masada yemek 305
Masiva'nın pisliği 146
Maverdî tefsiri 520
Maymuna dönüşenler 39, 47, 309, 315
Mazharî tefsiri 533

Mecusilere reddiye 398
Meddahlığın zemmi 369
Medh etmekte aşırı gitmemek 321
Medh ile hamd ve şükür arasındaki farklar 369
Medine-i Münevvere haremi 90
Mef'ûlü öne almaktaki gaye 487
Mehayimî tefsiri 530
Mekan lafzının tefsiri 517
Mekanın Allah-u Tealâ'ya ait olduğu 478
Mekke ehlinin fazileti 125
Mekke toprağı 394
Mekke ve Medine kabristanları 454
Mekke'nin haramlığı 122
Mekke'nin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e helâl edilişi 123
Mekke-i Mükerreme fethinde buyrulanlar 51
Mekri İlâhî 498
Melek inmesini isteyenler 441, 444
Meleklerin azameti 422
Meleklerin dünyaya inişi 446
Meleklerin En'âm suresiyle inişi 362
Meleklerin fıtratı 447, 451
Meleklerin korkusu 512
Meleklerin şefaatı 474
Meleklerin, Mevlâ Tealâ'nın indinden gelişleri 421
Melekten peygamber gönderilmesi 445
Meleğin insan suretine sokulması 450
Menfaatı ancak Allah-u Tealâ'nın sağlayacağı 503, 507
Meninin topraktan yaratılışı 406
Merah'u-Lebîd tefsiri 534
Merağî tefsiri 534
Mervân'ın, sünnete muhalefeti 207
Mesanesinde içki bulunarak ölen 45
Mesânî sureler 364
Mescid-i Aksa'nın toprağı 394
Mescid-i Aksa'ya doğru kılanlar 60
Mescid-i Nebevî'deki minber 238
Mesh'in nedenleri 39
Mettâ İncili 173
Mevâlîd-i selâse 390

Mevlâna *(Kuddise Sırruhu)* nun vasiyetleri 148
Meysir kelimesinin manaları 5, 33
Meşayıh'ın ilimlerinden istifade etmek 354
Midrâr kelimesi 436
Midye'nin hükmü 110
Mif'âl vezni 435
Mihrican günü 302
Miraç gecesi görülenler 48
Misli olmayan hayvanlar 93
Mü'min ile kâfir arasındaki fark 437
Mü'minin korku ile ümidi 136
Mubahların çokluğu 170
Mucize istememek 150
Mucizelerin gösterilme gayesi 448
Müctehidlerin ihtilâfı 218
Müdd'ün miktarı 101
Müfessirlerin isimleri 519
Müfessirlerin sıralanması 519
Muğayyebât-ı hamse 411
Muhyiddin İbni Arabî 524, 528
Muhyiddin-i Arabî Hazretlerinin münacâtı 476
Müjdelerin, bazı nedenlerden açıklanmayacağı 333
Mukatil ibni Süleyman 519
Muktedaf tefsiri 534
Müminlerin azlığı 147
Müminlerin sadakatları 339
Mümkin lizatihi 481
Münafıklar 308
Münkere elle müdahale etmek 216
Müride lâzım olan şeyler 353
Mürtedlerin akibeti 328
Mürşid olmanın şartları 224
Mürşide itiraz etmemek 177
Musa'nın Hızır *(Aleyhimesselâm)* a uyması 176
Musa *(Aleyhisselâm)* ın tarifi 48
Mushaf'a yemin etmek 241
Musibetin sevabına rağbet 70
Musibetleri hafife almak 119
Mustafa Hayri el-Mansûrî 534

Müteşabihat ilmi 511
Müteşeyyihler 188
Müşebbihe fırkasına reddiye 423, 511
Müşriklere reddiye 398
Müşriklerin Mescid-i harama yaklaşmamaları 142

(N)

Nabiğa'nın müslüman olşu 524
Nafilelere devam etmek 62
Nahcuvânî hazretlerinin nasihatleri 353
Nahr adamak 87
Namazdan alıkoyan şeylerin hükmü 32
Namazı kabul olunmayacaklar 36, 42
Namazı terketmemek 52
Nankörlüğün zemmi 439
Nasih ile mensuhun birleştiği ayet-i kerime 217
Nasihatın kabul edilmemesi 214
Nazarî ilimler 278
Nefretten kurtuluş 439
Nefs kelimesinin manaları 324
Nefs kelimesinin, Allah-u Tealâ'ya ıtlakı 324
Nefse mâlik olmak 80
Nefse uyan mürid 105
Nefsi, düşüklükten koruma yolu 63
Nefsin hazlarını azaltmak 353
Nefsin karanlık hâli 402
Nefsin kulları 402
Nehyi anil münker yapmayanlar 201
Nesaî haşiyeleri 525
Nesefî tefsiri 529
Neseplere ta'n etmek 141
Nesh'in manevî izahı 252
Nevruz günü 302
Ney çalmanın zemmi 7
Nikâha yemin etmek 241
Nimetin eserinin görülmesi 184
Nimetin tamamlanması 374
Nimetlerin hatırlatılması 286

Nimetlerin kısımları 387
Nimetlerin sonsuzluğu 373
Nimetullah Nahcuvanî 477
Nisa suresinin önemi 364
Nisâbûrî tefsirleri 521, 529
Niyet güzelliği 439
Nübüvveti ispat 459
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın şahitliğe çağırılması 262
Nurdan kastedilen manalar 397
Nurun yaratılışı 390
Nurun şerefi 399

(O)

Oğlunu öldürmeyi adayan 87
Olmayan şeylerden sormamak 154
Orucun tasavvufî manası 106

(Ö)

Ölmeden evvel ölmek 266, 354
Ölülerin manen nakledilişi 454
Ölüm eceli 411
Ölüm hâlinin önemi 316
Ölümdeki ibretler 235
Ölümü gözlemek 119
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın içki hakkındaki duası 8
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın takvası 66
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın toprağı 408
Ömür uzayıp kısalması 412, 413, 414
Örşlim 172

(P)

Pazartesi gününün önemi 355
Pazarın tatil edilmesi 299
Pençeli kuşların yenmesi 87
Peygamberin tebliğ vazifesi 138
Peygamberlerden yardım istemek 507
Peygamberlere inen melekler 450

Peygamberlere karşı gelmek 152
Peygamberleri yalanlama 437
Peygamberlerin "Bizim bilgimiz yok" demeleri 262
Peygamberlerin daveti 265
Peygamberlerin havuzları 471
Peygamberlerin ilimleri 175
Peygamberlerin kendilerinden geçmesi 261
Peygamberlerin kıyametteki sözleri 256
Peygamberlerin müslüman oldukları 493
Peygamberlerin şefaatı 474
Peygamberlerle alay edenler 439, 453, 455
Peynirin hükmü 168
Peştamalsız dolaşmamak 51
Pisin çeşitleri 143
Pisliklerin anası 42
Put satmak 15
Putların hamdi hakketmediği 379

(R)

Rabb ile Fâtır ve Hâlik sıfatları arasındaki farklar 378
Rahimdeki çocuğun isimleri 275
Rahimle görevli melek 407
Rahman ve Rahim ism-i şerifleri 473
Rahmet-i ilâhiyye'nin genişliği 464
Rahmet-i ilâhiyye'nin kısımları 462
Rahmetin Allah-u Tealâ'ya yazılması 460
Rahmetin gazabı geçmesi 460, 474, 506
Rakîb sıfatı 327
Raks etmenin yasaklığı 7
Ramazan bayramı 302
Ramazanın fazileti 301
Re'yini beğenmek 209
Recm ayetinin Tevrattaki yeri 233
Reislik istememek 317
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e muhalefet edenin zilleti 140
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hullet makamı 488
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i taklid 195
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in aldığı müjdeler 334, 335

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in diğer enbiyadan farkı 494
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duasının kabulü 434
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gönderiliş gayesi 140
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hüküm koyma yetkisi 153
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilk muslüman olması 492, 497
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in korkusu 500
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in özellikleri 334
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ruhu 495
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sabahladığı ayet-i kerime 331
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üstünlükleri 336
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in fıtratı bulması 48
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucize istememesi 316
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmetini istemesi 260
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kabir toprağı 394, 408
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sofrası 305
Rics kelimesinin manası 6
Riya'nın zemmi 426
Riyadan sakınmak 353
Riyazât türleri hakkında hüküm vermek 105
Riza-i ilâhi'ye koşuşmak 417
Ruhanî sıfatlar 402
Ruhban sınıfına benzememek 7
Ruhların kısımları 273
Ruhu'l-Kudüs tabiri 272
Ruhul Beyan tefsiri 532
Ruhun tasavvuftaki yeri 105
Rıza'nın manaları 346
Rıza-i ilâhinin önemi 344, 464
Rızkın takdiri 407

(S)

Sa'd İbni Ebi Vakkas *(Radıyallahu Anh)* hakkında inen ayet-i kerimeler 9
Sâ'ın miktarı 101
Sabie fırkasına reddiye 398
Sabrın fazileti 219, 417, 504, 505
Sabır günleri 213
Sadakanın bereketi 147
Sadakanın fazileti 71
Sadıkların ahiretteki hâlleri 337

Safranlı kokuyu sürünen 45
Sahabe-i kirama dil uzatanın hâli 454
Sahabe-i kiramın evvelce içkiye olan düşkünlüğü 8
Sahabe-i kiramın ecrinden fazla alanlar 49, 209
Sahabe-i kiramın fazileti 210
Sahabe-i kiramın hükmünün önceliği 96
Sahabe-i kiramın ilmi 175
Sahabe-i kiramın sahil seferi 112
Sahabe-i kiramın şarapları dökmesi 13
Sahabe-i kiramın, av ile imtihanı 73
Sahabe-i kiramın, az soru sordukları 155
Sâibe'nin manası 180
Sakalları uzatmak 51
Sakat hayvanı avlayan 95
Salata kabı 306
Salih amellerin tarifi 145
Sâlik ile vâsıl'ın farkları 120
Samed vasfı 497
Sarhoşluk yüzünden namazı terketmek 46
Sarhoşun tarifi 18
Satranç ile ilgili hadis-i şerifler 26
Satranç oyununun yasaklığı 7
Satrancın tavladan beter oluşu 31
Savî haşiyesi 531
Sayd'ın manası 85
Sayd'ın tarifi 113
Sağ cihetin şerefi 399
Se'âlibî tefsiri 530
Secdedeki yakınlık 525
Sekrân dağı 46
Selâm verilmeyecek kimse 55
Selefin mezhebi 511
Selsebil suyu 363
Sem'ânî tefsiri 521
Sema'nın değişik bir manası 435
Sema-i dünya'nın mahiyeti 392
Semin-i Halebî 529
Seneviyye fırkasına reddiye 399
Serendip dağı 405

Sert elbise giymek 353
Sertliğin yeri 220
Sevincin aşırılığı 39
Seyr-i ilâllah esnasında yasak olanlar 119
Seyyare" kelimesinin manaları 115
Sihr'i tasdik edenler 41
Sindî haşiyesi 525
Sinide yemek 305
Siracü'l-MÜnir tefsiri 532
Sirkedeki faydalar 15
Sirrî Sakatî *(Kuddise Sırruhu)* nun istiğfarı 386
Sofinin zehiri 82
Sofiyyenin hâllerine itiraz etmemek 440
Sofra âdâbı 306
Sofranın iniş kıssası 309
Son nefesin önemi 410
Sopanın yeri 52
Sorulması gereken konular 155
Sorulması yasak olan meseleler 156
Soruşturmanın zemmi 150, 152, 154, 157
Sövmemek 439
Sözün uslupları 359
Soğuk su içmeyen veli 417
Su kuşu avlamak 109
Sübhane kelimesinin tahlili 321
Suç örtmek 250
Sukûnet 482, 484
Surelerin ikiyüz ayetlileri 364
Sütün neyi temsil ettiği 48
Süyûtî *(Rahimehullah)* 530
Sıdk'ın dünyadaki manaları 339
Sıfat tecellileri 119
Sıfât-ı ilâhiyye 464
Sıla-i rahm'i kesenler 41
Sıla-i rahmin fazileti 412, 413
Sır sormanın hükmü 15
Sır'dan kastedilen mana 425
Sırtlanın avlanması 86, 92
Sığırın böğürmesi 469

(Ş)

Şah deyip ölen kimse 33
Şahitliğin önemi 249
Şam kilisesinin yıkımı 206
Şâm-ı Şerif toprağı 394
Şarabı tedavi maksadıyla kullanmak 12
Şarabın bir yudumu 46
Şarabın elde edildiği beş madde 5
Şarabın haram edilmesinin dört merhalesi 8
Şarabın ismini değiştirmek 40
Şarabın pis olmasıyla ilgili hüküm 11
Şarabın satılmasının hükmü 12
Şarabın şirke muadil tutuluşu 11
Şarap haram olmadan önce ölenler 59
Şarap içene emanet vermemek 50
Şarap sermayesini döken zata Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duası 17
Şarap tadanın azabı 7
Şarap yüzünden lânete uğrayanlar 14
Şaraptan sirke yapmak 15
Şarkı söylemenin yasaklığı 7
Şarkıcı kızlar oynatmak 39
Şaşı hayvanı avlayan 95
Şaşırarak avlanan 91
Şefaatın kimlere nasip olacağı 332
Şehîd sıfatı 327
Şehvetleri bırakmak 119
Şenûe kabilesi 48
Şeriatsızlığa rıza göstermemek 221
Şeriatta sabit olan hükümlere sarılmak 155
Şerlerin anahtarı 35
Şeyhlik iddiasına kalkışmamak 223
Şeyhlik taslayanlar 188
Şeytan ameli 6
Şeytan vesvesesinden kurtaran ayetler 363
Şeytanların toplandığı sure 363
Şeytanın dostları 50
Şeytanın, ordularıyla üzerine geldiği kimseler 28
Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* nun, doktorunu müslüman etmesi 284

Şifaya sebep olan sure 365
Şihap tefsiri 523
Şikayeti terk etmek 504
Şirk ehlinin kapları 53
Şirk günahı 437
Şirke reddiye 400
Şirkin kötülüğü 251
Şirkten sakınmak 499
Şis *(Aleyhisselâm)* ın oğulları 405
Şükrün hangi yolla vacip olduğu 387
Şükür ile hamd ve medh arasındaki farklar 369
Şükür'den acizlik 382
Şüpheliden sakınmak 16
Şıranın hükmü 48

(T)

Ta'âm'ın ölçüsü 101
Ta'm'ın manası 60
Tabakta yemek 305
Taberî tefsiri 520
Taif'te avlanmak 90
Takdiri karıştırmamak 504
Taklid edilebilecek kimseler 193
Taklidin zemmi 428
Takva vasfı 67
Takvanın izahları 62
Takvanın rızık genişliğine sebep olacağı 293
Takvanın tasavvufî manaları 148
Tambur çalmanın yasaklığı 7
Tarikat kardeşliğini kötüye kullananlar 189
Tarikat sırlarına kavuşmak 440
Tarikatların bozuk olanları 187
Tarikattan çıkmak 81
Tasavvufta şaraptan kastedilenler 22
Tatar devleti ile ortaya çıkan bir yasak 20
Tavafta konuşmak 130
Tavla ile ilgili hadis-i şerifler 26
Tavla oyununun yasaklığı 7

Tavşan avlamak 92
Tayyib'in az da olsa menfaati 143
Taş yağmasına tutulanlar 47
Taş yağmasının sebepleri 39
Tebliğ edicinin görevi 139
Tebliğin kaç kişiye yapılması gerektiği 204
Tefsir ilminin önemi 145
Tefsir-i Kebir 522
Tefsirlerin isimleri 519
Tekellüfün yasaklığı 168
Temîm ile Adiyy'nin yolculuk kıssası 228
Temîm-i Dârî'nin, Beyt-i lâhm'a sahip olması 230
Temim–î Dârî *(Radıyallahu Anh)* ın tövbesi 246
Temiz ile pisin farkları 144
Temizin çeşitleri 143
Temizlikçinin kazancı 158
Temkin fiili 435
Tenvîru'l-Mikbâs 519
Teravih namazı 499
Tevazuun fazileti 406
Tevazuyu seçmek 353
Tevbesiz ölenin durumu 35
Tevhid ilminin üstünlüğü 360
Tevhide yalan girmeyeceği 375
Te'vile misaller 511
Te'vilin zaruri olduğu yerler 519
Tevrat gibi olan sureler 364
Tevrat'a yemin ettirmek 240
Tevrat'ın başı ve sonu 364
Teşekkürün lüzumu 371
Topraktan yaratılmaktaki hikmet 406
Toprağın yaratılışı 390
Tövbe suresinin önemi 364
Tufan günü 406
Tıynetü'l-Habâl 36

(U)

Uçan kaz 88
Ucüp'ten sakınmak 353
Umre ihramına girenin yapması gerekenler 166
Unutarak avlanan 91
Ulüvv mefhumunun manaları 526
Uyuşturucu kullanmanın hükmü 20
Uyuşturucu otların temizliği 20
Uyuşturucuların kötülükleri 55
Uzlete çekilmek 353
Uzuvların yaratılışı 407

(Ü)

Ülü'l-elbâb tabiri 148
Ümid kesmemek 466
Ümmet-i Muhammad'in ömrü 476
Ümmeti Muhammed'in bazı faziletleri 304, 317, 334, 460
Üzüm satmanın hükmü 16

(V)

Vaazdan yüz çevirenin durumu 218
Vaazın faydası 222
Vacip lizatihi 481
Vahy kelimesinin manası 286
Vahyin ağırlığı 359
Vahyin iniş hâli 164, 166
Vahşi hayvanlar 89
Varaka ibni Nevfel'in imanı 220
Varlıkların kısımları 503
Varlığın yokluktan hayırlı oluşu 384
Vasîle'nin manası 181
Vebal kelimesinin manası 102
Vefat kelimesinin manaları 327
Vehhabilere reddiye 419, 516
Veli kelimesinin manaları 488
Velilerden yardım istemek 507
Vuslat vakti 416
Yahudilere reddiye 351
Yahudilerin bozulması 159

Yahudilerin lânetlenmesi 15
Yahudilerin peygamberlere olan düşmanlığı 172
Yahudilerin stokçuluğu 309
Yahyâ *(Aleyhisselâm)* ın şehid edilmesi 172
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın duyduğu tesbih 509
Yakînin manası 505
Yalan yere şahitlik 53, 250
Yarasanın özellikleri 280
Yaratıcıyı ispat 458
Yaratıkların acziyeti 350
Yatağa girildiğinde okunacak dua 515
Yağmacılık yapmanın zemmi 35
Yağmur damlalarının peşpeşe düşmesi 469
Yağmurun farklı bir ismi 435
Yağın hükmü 168
Yedi uzun sure 364
Yemek duası 490
Yemek tahtası 305
Yemenin kâbesi 122
Yemeği araştırmamak 158
Yemin etme yeri 238
Yemin etme şekli 240
Yemin ettirmenin caiz olacağı hâller 242
Yemin-i İlâhî 528
Yengeç avlamak 109
Yer sofrası 305
Yer tabakaları arasındaki mesafe 393
Yere batma nedenleri 39
Yerle gök arasındaki mesafe 392
"Yeryüzünde gezin" emri 456
Yeryüzünün bazı faziletleri 394
Yeşillik kabı 306
Yolcu gibi olmak 354
Yolculukta şahitlik 231
Yufka ekmeği 305
Yüksekliğin kısımları 526
Yumuşak huyluluk 219, 439
Yunus *(Aleyhisselâm)* ın duası 421

Yüz çevirmenin zemmi 429
Yüz rahmet 465
Yüz senenin önemi 433

(Z)

Zâdü'l-Mesîr tefsiri 522
Zâhidin alâmeti 119
Zâhir ism-i şerifi 426
Zahire göre hüküm vermek 263
Zahiri âlimlerin hâli 402
Zalim sultana karşı gelmek 211
Zamanın Allah-u Tealâ'ya ait olduğu 478
Zar atmak 32
Zaruret hâlinde ihramlının durumu 103
Zebh adamak 87
Zebûr gibi olan sureler 364
Zehirin tesiri 504
Zekâta tabi olan at ve köle 168
Zekâtı ziyan saymak 39
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın şehadeti 172
Zelzeleye sebep olan kötülükler 39
Zemahşeri'nin mezhebi 523
Zevk kelimesinin manası 102
Zikir derecelerinin en büyüğü 286
Zikirden alıkoyan şeylerin hükmü 32
Zikre engel olan şeyler 25
Zilhicce'nin ilk on gününün faziletleri 128, 129
Zimmîlerin birbirine şahitliği 233
Zina eden kadınların hâli 41
Zina edenin kötü hâli 35
Zinanın yaşlılarda artması 208
Zinaya devam edenin felâketi 52
Ziyaret edilmeyecek hasta 55
Zorlukla birlikte olan kolaylık 505
Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* ın fazileti 290
Zühd'ün fazileti 417
Zühdün tarifi 69
Zındıklara reddiye 399